

Tone Smolej (ur.)

**Zgodovina doktorskih disertacij
slovenskih kandidatov na dunajski
Filozofski fakulteti (1872–1918)**

Ljubljana 2019

Zgodovina doktorskih disertacij slovenskih kandidatov na dunajski Filozofski fakulteti (1872–1918)

Uredil: Tone Smolej

Recenzenta: prof. dr. Darja Pavlič in doc. dr. Matija Ogrin

Lektoriranje: doc. dr. Lidija Rezoničnik

Prevod angleških povzetkov: doc. dr. Marija Zlatnar Moe

Prelom: Aleš Cimprič

Slika na naslovnici: France Kidrič in Rudolf Mole ob promociji junija 1906. Zapuščina F. Kidriča na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU.

Založila in izdala: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Za založbo: Roman Kuhar, dekan Filozofske fakultete

Ljubljana, 2019

Prva izdaja, 1. natis

Tisk: Birografika Bori d. o. o.

Naklada: 300

Cena: 24,90 EUR

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Prispevki v knjigi so nastali v okviru projekta »Zgodovina doktorskih disertacij slovenskih kandidatov v avstro-ogrski monarhiji (1872–1918)« (J7-7276), ki ga iz sredstev proračuna RS financira ARRS. Partnerja Filozofske fakultete sta ZRC SAZU in Inštitut Jožef Stefan.

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca. / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/>
DOI: 10.4312/9789610602507

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili
v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga
COBISS.SI-ID= 301846272
ISBN 978-961-06-0247-7

E-knjiga
COBISS.SI-ID= 301871104
ISBN 978-961-06-0250-7 (pdf)

Vsebina

Uvod	5
-----------------------	----------

Tone Smolej

»Prisegam in obljubljam, da bom humanistične študije gojil z neutrudnim delom.« Slovenski doktorandi na dunajski Filozofski fakulteti (1876–1918)	7
--	----------

Matej Hriberšek

Slovenski doktorji klasične filologije, promovirani na dunajski univerzi v obdobju 1872–1918	21
---	-----------

Andrejka Žejn

Doktorati s področja slovanskega (historičnega) jezikoslovja.	51
--	-----------

Andrejka Žejn

Temelji slovenske dialektologije v doktoratih in delu slovenskih študentov slovenske filologije na Dunaju.	73
---	-----------

Tone Smolej

Disertacije s področja slovenske literarne zgodovine	97
---	-----------

Martina Ožbot

Slovenski doktorandi dunajske romanistike	111
--	------------

Irena Samide

Slovenski doktorji filozofije s področja germanistike na dunajski univerzi	131
---	------------

Vlasta Pacheiner Klander

Doktorat Karla Glaserja	151
--	------------

Monika Deželak Trojar in Tanja Žigon

Slovenski doktorji s področja zgodovine na dunajski univerzi	171
---	------------

Žiga Zwitter

Doktorati slovenskih študentov iz geografije na dunajski univerzi od leta 1900 do konca prve svetovne vojne	223
--	------------

Luka Vidmar

Doktorske disertacije s področja umetnostne zgodovine	241
--	------------

Matjaž Barbo

Čerinov doktorski študij muzikologije.	263
---	------------

Igor Žunkovič

Slovenski doktorji filozofije med letoma 1872 in 1918	281
--	------------

Lidija Rezončnik in Milan Hladnik

Slovenski doktorski študenti matematike na dunajski univerzi 301

Boštjan Golob in Igor Žunkovič

Slovenski doktorji fizike od 1882 do konca prve svetovne vojne 321

Franc Perdih

Doktorati slovenskih študentov kemije na dunajski univerzi

do konca prve svetovne vojne 339

Petra Kramberger in Nejc Jogan

Slovenski doktorji filozofije s področja botanike na dunajski univerzi 357

Mihael Brenčič

Geolog Karel Hinterlechner, doktorand mineralogije na dunajski univerzi 389

Seznam doktorskih disertacij slovenskih kandidatov

na Filozofski fakulteti na Dunaju (1876–1918) 401

Summaries 417

Avtorice in avtorji 427

Imensko kazalo 437

Uvod

Konec leta 2015 je Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije odobrila projekt *Zgodovina doktorskih disertacij slovenskih kandidatov v avstro-ogrski monarhiji (1872–1918)*, ki je trajal tri leta. Dobršen del raziskav je potekal v dunajskem univerzitetnem arhivu (Archiv der Universität Wien) in izsledke je mogoče prebrati v posameznih poglavjih te knjige.

Leta 1906 je Rudolf Molè obiskal arhiv dunajske univerze in pri legendarnem arhivarju dr. Arthurju Goldmannu pridobil podatke za svojo disertacijo o Jakubu Zupanu. Raziskovanje slovenskih znanstvenikov v dunajskem univerzitetnem arhivu ima torej več kot sto desetletno tradicijo, vendar še nikoli doslej ni toliko slovenskih raziskovalcev raziskovalo v tej inštituciji. Za vsakega doktoranda je bilo treba pregledati vsaj osem vpisnic, protokol rigorozov in doktorski akt, kar pomeni, da smo pregledali nad tisoč posameznih enot. V dunajskem arhivu smo bili zelo lepo sprejeti. Izredno zahvalo smo dolžni doc. dr. Johannesu Seidlu, namestniku vodje Univerzitetnega arhiva na Dunaju, ki nam je s svojim znanjem in prijaznostjo olajšal marsikateri raziskovalni problem. V arhivu so nam pomagale tudi dr. Ulrike Denk, mag. Barbara Bieringer in Katharina Brachmann. Številne podatke je bilo treba preveriti ali dopolniti tudi v drugih univerzitetnih arhivih, zlasti v Gradcu, kjer sta nam z nasveti pomagala prof. dr. Alois Kernbauer, vodja tamkajšnjega arhiva, in dr. Andreas Golob. V pomoč sta nam bila tudi dr. Paulus Ebner, vodja arhiva Tehnične univerze na Dunaju, in dr. Bernhard Reismann, vodja arhiva Tehnične univerze v Gradcu. Podatke smo zbirali še v univerzitetnih arhivih Karlove univerze v Pragi, Jagelonske univerze v Krakovu in Masarykove univerze v Brnu. Raziskovali smo torej v sedmih arhivih treh držav. Mag. Pamela Stückler, vodja Oddelka za raritete in digitalizacijo Univerzitetne knjižnice na Dunaju, pa nam je omogočila digitalizacijo disertacij doktorandov, ki so pokojni že sedemdeset let.

Tanja Žigon in Monika Deželak Trojar sta obdelali slovenske doktorate s področja zgodovine, Žiga Zwitter pa s področja geografije. Dva avtorja sta se ukvarjala s slavističnimi doktorati: Andrejka Žejn je raziskovala doktorande s področja jezikoslovja, Tone Smolej iz literarne zgodovine. Martina Ožbot je preučevala romaniste, Matej Hriberšek pa klasične filologe. Igor Žunkovič je pisal o filozofskih

doktoratih, Luka Vidmar o disertacijah s področja umetnostne zgodovine. Določene stroke (muzikologija, germanistika) so imele le enega ali dva doktoranda, o njih pišeta Matjaž Barbo in Irena Samide. Zelo nas veseli, da se je vabilu odzvala tudi Vlasta Pacheiner Klander s prispevkom o Karolu Glaserju, ki je leta 1883 doktoriral z disertacijo o staroindijski dramatiki in postal pionir indologije.

Poseben izziv je bilo raziskovanje naravoslovnih doktoratov, ki so se tudi zagovarjali na dunajski Filozofski fakulteti, zato smo v projekt pritegnili še raziskovalce s področja naravoslovja, ki so pri pisanju poglavij sodelovali s humanisti. Igor Žunkovič in Boštjan Golob sta obdelala doktorate s področja fizike, Lidija Rezoničnik in Milan Hladnik matematike, Petra Kramberger in Jernej Jogan botanike. Franc Perdih je predstavil kemike, Miha Brenčič pa mineraloga Hinterlechnerja.

Omeniti velja vse, ki so z nasveti in pripombami pospremili branje posameznih poglavij: prof. dr. Milan Hladnik, prof. dr. Ludvik Karničar, doc. dr. Krištof Kranjc, prof. dr. Darko Ogrin, prof. dr. Darja Pavlič, prof. dr. Gregor Pobežin, prof. dr. Marko Razpet, prof. dr. Anton Suhadolc, doc. dr. Sebastjan Vörös, doc. dr. Žiga Zwitter in asist. dr. Bojan Žunkovič.

Posebna zahvala gre doc. dr. Lidiji Rezoničnik za uskladitev in lektoriranje vseh poglavij, doc. dr. Mariji Zlatnar Moe za prevod angleških povzetkov in doc. dr. Petri Kramberger za seznam ohranjenih dunajskih disertacij. Mag. Niko Hudelja pa je pomagal s transkribiranjem nekaterih komaj berljivih besedil.

Naša monografija izhaja v letu, ko ljubljanska univerza praznuje sto let. Med dunajskimi doktorandi so tudi pripadniki prve generacije njenih profesorjev. Prav njihova izobrazba, ki so jo okronali z disertacijo, je bila bistvenega pomena za nastanek in razvoj Univerze v Ljubljani. Poglavja monografije z mnogimi doslej neznanimi podatki omogočajo uvid v zgodovino številnih strok, ki se danes preučujejo na tej ustanovi. Neskromno bi lahko monografijo podnaslovili z besedno zvezo: izvori naših znanosti.

Monografija opisuje čase, ko so na Filozofski fakulteti Univerze na Dunaju v dvainštiridesetih letih na podlagi disertacije doktorirali 104 kandidati in ena kandidatka. Po podatkih Doktorske šole Univerze v Ljubljani je v letu 2018 doktoriralo 332 doktoric in doktorjev, od tega 55 na Filozofski fakulteti. Koliko jih bo ustanavljalo nove stroke in inštitute?

Tone Smolej

»Prisegam in obljubljam, da bom humanistične študije gojil z neutrudnim delom.« Slovenski doktorandi na dunajski Filozofski fakulteti (1876–1918)

Uvodno poglavje podaja regionalno, socialno in poklicno podobo slovenskih kandidatov, ki so na dunajski Filozofski fakulteti promovirali z doktorsko disertacijo.

V srednjem veku se je študij na dunajski artistski fakulteti po dveh letih zaključil z bakalavreatom, po še enem letu pa je kandidat pridobil naslov magister.¹ Humanisti so za stroke, ki so se poučevale na artistski fakulteti, začeli uporabljati zbirni pojem filozofija, kar je vplivalo na naziv (*artium et philosophiae magister*).² Od sredine 16. stoletja je postal naziv doktor sinonim za magistra, v 17. stoletju pa se je začela uporabljati besedna zveza *facultas philosophica*.³ A šele Jožef II. je leta 1786 z dekretom ukinil magisterij in uvedel doktorat filozofije, ki ga je lahko kandidat pridobil po treh uspešno opravljenih rigorozih, in sicer iz teoretične in praktične filozofije (*ex philosophia theoretica et practica*), iz matematike in fizike (*ex mathesi et physica*) ter iz obče zgodovine (*ex historia universalis*). Dve leti pozneje je cesar kot nepotrebno formalnost ukinil še bakalavreat.⁴ Predpis treh rigorozov je bil z nekaterimi spremembami v veljavi več kot osemdeset let. Poglejmo si dva primera. Jožef Stefan je julija 1857 s prevladujočo oceno »valde bene« opravil rigoroz iz matematike in fizike. V protokolu piše: »Approbatum est per unanimia cum applausu.« [Soglasno odobreno z aplavzom.].⁵ (Drugi) rigoroz iz filozofije je naredil že februarja 1858. Profesorja filozofije sta mu prisodila »sufficienter«. Tretji izpit iz obče in avstrijske zgodovine pa je izdelal junija 1858. Zgodovinarja sta ga ocenila s »sufficienter«. Fran Celestin je rigoroz iz obče in avstrijske zgodovine opravil s prevladujočo oceno »bene«. Drugega iz matematike

1 Richard Meister: *Geschichte des Doktorates der Philosophie an der Universität Wien*. Wien: Rohrer, 1958, str. 12.

2 Prav tam, str. 33.

3 Prav tam, str. 34, 37.

4 Prav tam, str. 38–39

5 Archiv der Universität Wien (v nadaljevanju UAW), Ph. 59.3. Rigorosen-Protocoll für Philosophiae Candidaten. Josephus Stefan (79).

6 Prav tam.

in fizike je pri Mothu in Stefanu naredil januarja 1869 z oceno »sufficierter«. Tretji izpit iz filozofije pa je – kljub Zimmermannovi oceni »insufficierter« – izdelal s prevladujočo oceno »sufficierter«. ⁷ Z drugimi besedami, naravoslovci so morali opravljati humanistične rigoroze, humanisti pa naravoslovnega. Vse pa se je spremenilo na začetku sedemdesetih let 19. stoletja, ko so pričakovali večji znanstveni vložek kandidata.

Za pridobitev doktorata je moral poslej kandidat, ki je bil vsaj tri leta redni slušatelj, predložiti znanstveno razpravo in opraviti dva stroga izpita (rigoroza). Kandidat je lahko temo razprave izbral svobodno, morala pa je biti s področja strok, zastopanih na Filozofski fakulteti. Z njo je moral dokazati, da je izbrani predmet temeljito preučil in ga obravnaval samostojno v primerni obliki. Predloženo razpravo je fakulteta nato dodelila dvema referentoma (praviloma rednima profesorjema), ki sta jo s pozitivno oceno aprobirala, kar je pomenilo, da sta kandidata pripustila k rigorozoma. Enourni rigoroz je bil iz filozofije, prilagojen temi razprave, za drugega pa je imel kandidat na voljo naslednje strokovne skupine:

- a) zgodovina v povezavi z grško ali latinsko filologijo,
- b) klasična filologija v povezavi z zgodovino antike,
- c) matematika in fizika ali eden od teh predmetov v povezavi s kemijo,
- d) veja naravoslovja (zoologija, botanika, mineralogija) v povezavi s predmetom pod c.

Če je kandidat opravljal doktorat iz filozofije, je imel iz tega področja dvourni rigoroz. Izpitni komisiji je predsedoval dekan, v njej so bili najmanj dva ali največ štirje eksaminatorji, ki so ocenjevali kandidatove odgovore. Skupno oceno (lestvica: *ausgezeichnet, genügend, ungenügend*) so določili z večino glasov. Rigoroza sta si lahko sledila v poljubnem zaporedju, a sta morala biti opravljena na isti univerzi, časovni razmak med izpitoma je bil prepuščen kandidatu. Če je bil kandidat pri enem izpitu reprobiran, mu je komisija določila nov rok. V primeru druge reprobacije je sicer kandidat lahko še enkrat opravljal rigoroz, a ne prej kot v roku enega leta, saj se pri morebitni tretji reprobaciji ni smel več potegovati za doktorski naziv. ⁸ Nova pravila so začela veljati v akademskem letu 1872/73. Po letu 1899 pa je kandidat lahko izbral katerikoli predmet iz filozofsko-historične ali matematično-naravoslovne skupine. Geografi so lahko kombinirali obe skupini. ⁹ Disertacija

7 UAW. Ph. 59. 4. Rigorosen-Protocoll für Philosophiae Candidaten. Celestin, Franciscus. (4)

8 Meister: *Geschichte*, str. 114–120.

9 Prav tam, str. 123.

je morala biti napisana v jeziku univerzitetnih predavanj (*Vortragsprache*), le klasični filologi so morali razpravo napisati v latinščini. V tem jeziku so lahko pisali tudi vsi, ki so se ukvarjali s klasičnim starinoslovjem. Profesorski kolegij je lahko dovolil pisanje disertacije tudi v drugih jezikih.¹⁰ V nasprotju s filozofsko in teološko fakulteto pa disertacija za pridobitev doktorskega naziva ni bila predvidena na pravni in medicinski fakulteti, kjer so se opravljali samo rigorozji.

Ocene recenzentov so bile razmeroma kratke, a tudi stroge. Od Šlebingerjeve disertacije o Adamu Bohoriču je recenzent Vatroslav Jagić pričakoval bistveno več in jo je sprejel samo zato, ker je kandidata poznal kot prizadevnega slušatelja, ki je v seminarju večkrat bral solidne referate. Ker Zupaničeva teorija o pradomovini Slovanov ni bila utemeljena na primerjavi krajevnih imen, jo je Konstantin Jireček razglasil za fantazijsko. Občasno so recenzenti pokarali nemški razpravljalni jezik. Slovenski kandidati so načeloma med rigorozoma izbirali različno časovno obdobje, od nekaj dni, enega ali dveh mesecev do pol leta. Maks Samec je oba rigorozna opravil v roku enega tedna, in sicer oba z odlično oceno. Poseben primer je geograf Viktor Peterlin, ki je rigorozne opravil rekordno hitro med julijsko krizo leta 1914. 6. julija je opravil strokovni rigoroz, štiri dni zatem filozofskega in bil na isti dan promoviran. Večinoma so kandidati najprej opravljali strokovni rigoroz in šele nato filozofskega, izjema je bil Mihajlo Rostohar, ki je najprej opravil slavistični in štiri mesece pozneje še svoj strokovni filozofski rigoroz.

V projektu *Zgodovina doktorskih disertacij slovenskih kandidatov v avstro-ogrski monarhiji (1872–1918)* smo evidentirali 105 disertacij, ki so bile v omenjenem času obranjene na Filozofski fakulteti na Dunaju. Seznam je nastal na podlagi popisa aprobiranih doktorskih disertacij (*Verzeichnis über die seit dem Jahre 1872 an der philosophischen Fakultät der Universität in Wien eingereichten und approbierten Dissertationen I–III*). V pomoč nam je bil seznam doktorandov s Kranjske, ki ga je sestavil Alojz Cindrič.¹¹ Pregledali smo tudi protokol vseh promocij na dunajski Filozofski fakulteti. Na podlagi tega smo izločili šest kandidatov, ki so sicer spisali disertacijo, a niso opravili rigorozov.¹² Upoštevali smo vse doktorande, ki so

10 Prav tam, str. 126.

11 Alojz Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2009, str. 588–590.

12 Na prvotnem seznamu je tudi šest aprobiranih disertacij, katerih avtorji niso bili nikoli promovirani. Leta 1906 je Jožef Kržišnik oddal disertacijo o cerkveni razdelitvi in upravi oglejskega patriarhata s posebnim ozirom na Kranjsko, vendar ni opravil rigorozov. Podobno je bilo tudi s Francem Rebolom (*Bibliografsko kritični prispevki k zgodovini slovenske književnosti 1680–1830*) in Francem Omerzo (*O rabi člana v Ori-genovih knjigab, napisanih proti Celzu*). Vsi trije so končali bogoslovje in bili pozneje profesorji zgodovine,

disertacijo oddali do konca leta 1918, trem (Janez Drnovšek, Lovro Sušnik, Josip Žontar) pa se je zaradi vojnih razmer promocija zavlekla.

Odločilen kriterij so bile vpisnice (*Nationale*), saj smo na seznam uvrstili le tiste doktorande, ki so na začetku študija v rubriko *Muttersprache* vpisali »slovenisch«. Zavedamo se, da bi bili lahko kriteriji drugačni (npr. vsi doktorandi današnjega slovenskega ozemlja). Pri treh pa smo naredili izjemo. Rihard Suppantšich/Zupančič je na začetku v omenjeno rubriko vpisoval »deutsch«, nato pa je v akademskem letu 1902/03 zapisal »Slovene«, decembra 1918 pa je v pismu rektoratu Tehnične univerze celo zapisal, da je slovenske narodnosti.¹³ Drugi primer je Josip Žontar, ki je od zimskega semestra 1914/15 do letnega 1918 v rubriko pisal »deutsch«, v letnih semestrih 1915 in 1916 pa »slovenisch«. Njegova mati je bila dejansko nemško govoreča Avstrijka.¹⁴ Tretji pa je Primus Lessiak, ki je veljal za pomembnega germanista svojega časa. Čeprav je bil slovenskega rodu s Koroške in ga tudi Emilian Lilek uvršča med pomembne slovenske šolnike, ki so dobili mesto na univerzi,¹⁵ je v omenjeno rubriko zapisal »deutsch«. Še vedno ni povsem jasno, ali so nekateri pod *Muttersprache* razumeli dejansko materin ali morda občevalni jezik. Ob prelomu stoletja so jezik povezovali z nacionalno pripadnostjo, a to ni bil edini kriterij za jezikovno samoopredelitev kandidatov. Že Cindrič poudarja, da podatkov o jeziku ne smemo avtomatično enačiti z narodno pripadnostjo, saj je treba upoštevati takratne razmere.¹⁶ Gotovo ni šlo za nepomembno vprašanje, saj je Zupančič zaradi svoje opredelitve izgubil službo docenta, znan pa je tudi primer Janeza Nepomuka Reniera, ki ga je škof Jeglič poslal študirat na Dunaj in je bil tudi med morebitnimi doktorskimi kandidati. Škofu ni bilo všeč, da naj bi se vpisal kot Nemeč, zato je moral misel na študij opustiti.¹⁷ Očitno se mu je zgodila krivica, saj je iz njegove vpisnice razvidno, da je v omenjeno rubriko napisal »slovenisch«.¹⁸

slovenščine in latinščine na Škofjski gimnaziji v Ljubljani. Ivan Maselj in Janko Gruden, ki sta pozneje učila na realki, pa sta končala disertacijo o ločilniku pri Tacitu oziroma o galicizmih v starejši toskanski prozi. Anton Jug je končal disertacijo o antičnih virih *Trojanek* Johanna Eliasa Schlegla, a bil neuspešen pri rigorozih, nato pa je bil profesor in ravnatelj liceja v Ljubljani.

- 13 Rihard Zupančič: Pismo rektoratu, 12. 12. 1918. Archiv der TU Wien. TUWA, R. Z. 464/1918/19. Zahvaljujem se dr. Paulusu Ebnerju, vodji Arhiva Tehnične univerze na Dunaju, za ta podatek.
- 14 Jože Žontar: Prelomna leta v očetovem življenju. *Življenje in delo Josipa Žontarja*. Ljubljana, Kranj: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996, str. 7.
- 15 Emilian Lilek: *Koroški slovenski in nemški šolniki od leta 1820–1914*. Celje: Samozaložba, 1935, str. 21, 22, 37.
- 16 Alojz Cindrič: *Študenti s Kranjske*, str. 141.
- 17 Matjaž Ambrožič: Proforski zbor. *Sto let zavoda sv. Stanislava*. Ljubljana: Družina, 2005, str. 424.
- 18 UAW. *Nationale*. Johann Nep. Renier. Wintersemester 1899/1900.

Na Filozofski fakulteti se niso zagovarjale le disertacije s področja filologije, filozofije ali zgodovine, temveč tudi iz naravoslovja. Med strokami naših doktorandov prevladujeta slavistika in zgodovina. Več kot tretjina disertacij je filoloških, skoraj tretjina pa naravoslovnih:

- slovanska filologija: 16
- zgodovina: 16
- romanska filologija: 11
- klasična filologija: 9
- matematika: 8
- zoologija: 8
- filozofija: 6
- fizika: 6
- kemija: 5
- geografija: 5
- botanika: 4
- umetnostna zgodovina: 4
- germanska filologija: 2
- geofizika in meteorologija: 1
- mineralogija in petrografija: 1
- muzikologija: 1
- antropologija in etnologija: 1
- orientalistika: 1

Če tem stopetim disertacijam dodamo še 24 doslej evidentiranih teoloških ter dve na Tehnični univerzi (Maks Fabiani, Milan Vidmar), ki sicer niso predmet te monografije, potem lahko ugotovimo, da je v štiridesetletnem obdobju na Dunaju z disertacijo promoviralo 130 doktorandov in ena doktorandka – Angela Piskernik.¹⁹

V istem obdobju so na Filozofski fakulteti Univerze Karla in Franca v Gradcu slovenski kandidati zagovarjali 54 disertacij,²⁰ na Teološki pa 19. Na Filozofski

19 Melita Pivec in Milena Perušek sta doktorat oddali leta 1919, slovenske doktorice obravnava publikacija *Frauen, die studieren, sind gefährlich: ausgewählte Porträts slowenischer Frauen der Intelligenz*. Uredile Petra Kramberger, Irena Samide, Tanja Žigon. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2018.

20 Po podatkih, ki sta jih zbrala leta 2017 Matej Hriberšek in Tone Smolej, v Gradcu prednjačita slavistika (18) in klasična filologija (13), nato sledijo zgodovina (5), filozofija (3), germanistika (2), romanistika (2) in umetnostna zgodovina (2). Naravoslovnih disertacij je devet.

fakulteti češke Univerze Karla in Ferdinanda štiri,²¹ na Filozofski fakulteti Jagelonske univerze v Krakovu pa le eden (Leopold Lenard). Skupno število doslej znanih disertacij torej presega število 200.

Od 105 naslovov je do danes v dunajski univerzitetni knjižnici – po podatkih, ki jih je zbrala Petra Kramberger – ohranjena manj kot polovica disertacij (50).

Kdo je bil torej prvi Slovenec, ki je doktoriral z disertacijo? Matematik Franc Hočevar je promoviral 13. julija 1876 na Dunaju, nekaj dni pozneje pa v Gradcu Franc Simonič z doktoratom iz zgodovine, ki velja za naš najstarejši ohranjeni doktorat. Oktobra istega leta je iz klasične filologije v Gradcu promoviral Jakob Purgaj, decembra pa je na dunajski teološki fakulteti svojo disertacijo *De hexamero biblico* (O bibličnem šestdnevju) zagovarjal Anton Jeglič. Ker je Hočevarjeva disertacija založena, velja za prvo ohranjeno disertacijo, zagovarjano na dunajski Filozofski fakulteti, delo *De Demi persona in Aristophanis Equitibus* (O osebi Demosa v Aristofanovih Vitezih) Franca Detele iz leta 1877. V osemdesetih letih so na Dunaju doktorirali še zgodovinar Franc Kos, fizik Stefan Dolinar, orientalist Karol Glaser, slavist Karel Štrekelj, germanist Matija Murko in filozof Janko Pajk. Na Teološki fakulteti jih je v istem obdobju doktoriralo isto število, med drugim tudi trije poznejši škofje Mihael Napotnik, Frančišek Sedej in Anton Mahnič, zadnji na temo pekla. Po letu 1891 imamo na Filozofski fakulteti – z izjemo leta 1911 – vsako leto kandidata, ki je promoviral na podlagi disertacije. Malo manj kot polovica (47 %) jih je doktoriralo v prvem desetletju 20. stoletja, leta 1906 celo rekordnih 13 kandidatov, kar je skoraj 8 % vseh tedanjih dunajskih doktorandov.

Poglejmo si, kako je potekala promocija doktorjev filozofije. Promotor je izrekel naslednje besede:

Po pohvalno opravljenih izpitih, presvetli doktorand, ki so zakonsko določeni za poglobljanje vednosti teh, ki si v filozofiji prizadevajo doseči ime in časti doktorja, si prišel k nam, da te s to častjo, ki si si jo želel, odlikujemo na tem svečanem zboru. Toda prej je treba podati prisego, da boš vedno tak, kot ti bo dostojanstvo, ki ga boš prejel, velevalo, da bodi, in mi upamo, da boš. Obljubil boš torej:

- prvič, da boš vedno imel v blagem spominu to univerzo, na kateri si se povzpel do najvišje stopnje v filozofiji, in da boš, kolikor boš mogel, podpiral njene stvari in načrte;

21 Poleg Ane Jenkove, ki je kot prva Slovenka doktorirala na Filozofski fakulteti, in sicer iz kemije, so se tu zagovarjali še doktorati iz zgodovine (Pavel Pestotnik), zemljepisa (Dragotin Lončar) in filozofije (Ivan Lah).

- dalje, da boš to čast, ki ti jo nameravam podeliti, ohranjal čisto in nedotaknjeno, in da je ne boš nikoli omadeževal z izprijenimi npravmi ali z zloglasnim življenjem;
- naposled, da boš študije humanitete gojil z neutrudnim delom in da jih boš pospeševal ne zavoljo umazanega dobička in tudi ne za pehanje za ničevo slavo, ampak za to, da se čim bolj razširi njena resnica in da njena svetloba, v katero je zajeta blaginja človeškega rodu, jasneje zasije: boš to prisegel in obljubil po svoji najboljši vesti?²²

Nato je doktorand izrekel znamenite besede: »Prisegam in obljubljam« (*Spondeo ac polliceor*), promotor pa je nadaljeval:

In tako nič več ne ovira, da bi ti časti, ki jih želiš dobiti, podelili. Zato-rej jaz, zakonito postavljeni promotor, tebe (ime in izvor doktoranda) po odloku svojega reda naredim za doktorja filozofije, te razglašam za narejenega in ti podeljujem vse pravice in privilegije doktorja filozofije ter ti v potrdilo tega v roke predajam to diplomo, zaznamovano s pečatom Univerze.²³

Na promociji so se slovenski doktorandi znašli ob različnih pozneje znamenitih osebnostih. Anton Dolar je bil promoviran 2. 7. 1901 na isti dan kot Elise Richter, poznejša prva docentka dunajske univerze, Ljudevit Pivko in Jožef Rožman pa 7. 7. 1905 skupaj z Alcidejem de Gasperijem, poznejšim italijanskim premierjem. V izjemnih primerih je bil kandidat lahko promoviran *in absentia*. To se je zgodilo

22 Examinius, Doctorande clarissime, quae ad eorum, qui in philosophia Doctoris nomen ac honores consequi student doctrinam explorandam lege constituta sunt, cum laude superatis, nos adiisti, ut te eo honore, quem appetiisti, in hoc solemnii consessu ornemus.

Sed prius fides est danda, te talem semper futurum, qualem et esse jubebit dignitas, quam obtinebis, et nos te fore speramus. Spondebis igitur,

primum te hujus Universitatis, in qua summum in philosophia gradum ascenderis, piam perpetuo memoriam habiturum, ejusque res ac rationes, quoad poteris, adjuturum;

dein honorem eum, quem in te conlaturus sum, integrum, incolumemque servaturum, neque umquam pravis moribus aut vitae infamia commaculaturum;

postremo studia humanitatis impigro labore culturum, et provecturum non sordidi lucri causa, nec ad vanam captandam gloriam, sed quo magis veritas propagetur et lux ejus, qua salus humani generis continetur, clarius effulgeat haec tu ex animi tui sententia spondebis ac pollicebere?

23 Itaque jam nihil impedit, quominus honores, quos obtinere cupis, tibi impertiamus. Ergo ego Promotor legitime constitutus te (Namen und Herkunft des Doctoranden) ex decreto ordinis mei philosophiae doctorem creo, creatum renuntio omniaque philosophiae doctoris jura ac privilegia in te confero in ejusque rei fidem hoc diploma Universitatis sigillo insignitum tibi in manus trado.

Besedilo je iz dunajskega univerzitetnega arhiva oskrbel Johannes Seidl, prevedel pa ga je Matej Hriberšek.

Rajku Nahtigalu, ki je bil leta 1900 že v Rusiji, in Mateju Šmalcu, mobiliziranemu od začetka prve svetovne vojne.

Dva izmed slovenskih kandidatov sta dosegla *promotio sub auspiciis imperatoris* (promocija pod okriljem cesarja). Ta čast je bila namenjena predvsem pravnikom, pozneje pa so si pristan s cesarsko krono in inicialami iz diamantnih drobcov ter s štirinajstimi velikimi briljanti v zlatem okviru izposlovali tudi filozofi, ki so vse razrede in izpite opravili z odliko. Po dveh klasičnih filologih (Edmund Hauler, 1882, Karl Wotke, 1885) je slednjič prišel na vrsto germanist – Matija Murko.²⁴ 8. februarja 1886 mu je spodnjeavstrijski cesarski namestnik izročil darilo, ob tem pa je imel Murko v prisotnosti rektorja Josepha Zhishmana, kranjskega rojaka, predavanje o pomenu tujk v kulturni zgodovini človeštva.²⁵ Dekan Ludwig Barth von Barthenau je poudaril, da se je Murko razvil iz revnega okolja in s pridnostjo kot Slovenec spisal za nemško filologijo pomembno delo.²⁶ Takšne promocije so se zelo razveselili dunajski germanisti in jo pod predsedovanjem Jakoba Minorja proslavili v srebrni dvorani Musikvereina, Murko pa je prejel tudi čestitke iz Weimarja, kjer je Erich Schmidt, njegov nekdanji profesor, spil na njegovo čast kozarec piva.²⁷ Kot 67. je v času vladanja cesarja Franca Jožefa *promotio sub auspiciis imperatoris* leta 1894 dosegel tudi štajerski zgodovinar Jakob Žmavc, ki je imel predavanje o zgodovini kot učiteljici življenja.²⁸

Še nekaj podatkov o geografskem poreklu in socialnem izvoru naših doktorandov. Kar dve tretjini (66,5 %) jih prihaja s Kranjske. Zadnja tretjina pa se deli med Štajerce (17 %), Primorce (12,5 %) in Korošce (3 %). Manj kot odstotek predstavljajo druge regije. Štajercev je bilo na Dunaju razmeroma malo. Če je v obdobju 1898 in 1907 na Filozofski fakulteti promoviralo 1132 doktorandov, jih je bilo s Štajerske komaj 31, v povprečju trije na leto, med njimi kar 12 s slovenskim maternim jezikom (Fran Vidic, Franc Lastavec, Leopold Poljanec, Anton Dolar, Janko Šlebinger, Ljudevit Pivko, Jožef Rožman, Janko Šanda, Matija Herič, France Kidrič, Adolf Pečovnik, Karel Šanda), kar je več kot tretjina.²⁹

24 Margarethe Ehrlich: *Die Disputationen und Promotionen sub auspiciis imperatoris an der Wiener Universität*. Dissertation. Wien: 1949, str. 118. Tu je naveden napačen naslov Murkovega predavanja, ki ni bilo povezano z Lessingom.

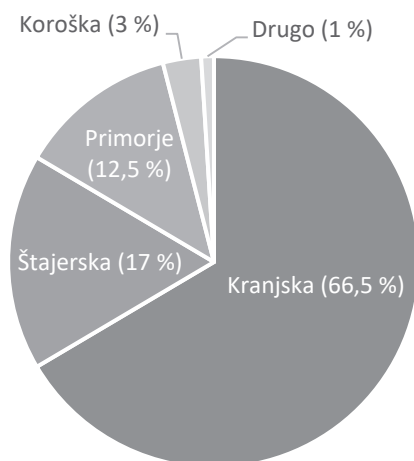
25 Matija Murko: O pomenu tujk. *Slovenski narod* 19/41–44 (20.–24. 2. 1886).

26 Dopisi. V: *Slovenski narod* 19/32 (10. 2. 1886), str. 2–3.

27 Matija Murko: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica, 1951, str. 50–51.

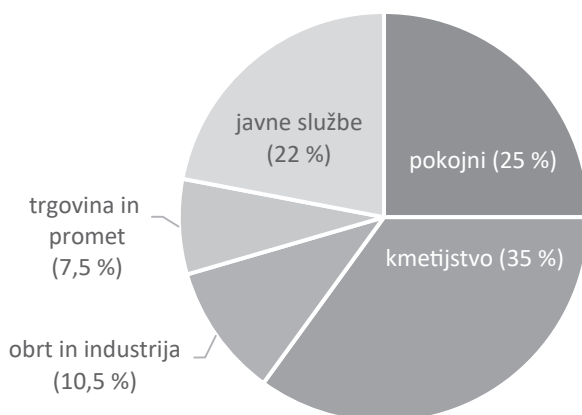
28 M. Ehrlich: *Die Disputationen und Promotionen*, str. 127.

29 UAW. Promotionsprotokoll II. Ph (19. 10. 1881–19. 7. 1905). Promotionsprotokoll III. Ph. (17. 11. 1905–16. 7. 1913).

Graf 1: Geografsko poreklo doktorandov (N = 105)

Na podlagi podatka o poklicih očetov v vpisnicah lahko analiziramo socialni izvor slovenskih doktorandov. Kar četrtina očetov (25 %) je v času šolanja že pokojna, drugi pa pripadajo štirim razredom, ki jih je v svojem delu analiziral že Alojz Cindrič.³⁰ Najobsežnejši je razred kmetijstva (35 %), sem uvrščamo tudi kajžarje in dninarje, ki pripadajo t. i. kmečkemu proletariatu. Drugemu razredu (obrt in industrija) pripada 10,5 % očetov doktorandov, prevladuje oblačilna obrt, imamo pa tudi nekaj delavcev. Le malo očetov (7,5 %) sodi v razred trgovine in prometa, v katerem so pretežno trgovci. Posebej moramo biti pozorni na četrti razred javnih

Graf 2: Poklici očetov doktorandov (N = 105)

30 Alojz Cindrič: *Študenti s Kranjske*, str. 150–209.

služb (22 %), kjer skoraj tretjina očetov opravlja učiteljski poklic (od nadučiteljev do gimnazijskih profesorjev), drugače pa gre za uradnike. Skoraj polovica (34) študentov s Kranjske je prejela Knafljevo štipendijo,³¹ vsaj devet pa še druge štipendije. Štipendije je imelo še 5 Štajercev in Primorcev ter dva Korošca, kar pomeni, da je več kot polovica doktorandov v času študija potrebovala podporo.

Doktorati so kandidate usmerili v različne kariere, nekateri so svoje delo že lahko objavili v prestižnih publikacijah. Maks Samec in Rihard Zupančič sta disertacijo objavila v *Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien*, Marius Rebek v *Monatshefte für Chemie*, Angela Piskernik v *Österreichische botanische Zeitschrift*. Vatroslav Oblak, Fran Vidic in Rajko Nahtigal pa v *Archiv für slavische Philologie*.

Med našimi doktorandi je kar 28 % bodočih univerzitetnih profesorjev (29), starejši so kariero začeli kot privatni docenti na Dunaju (Josip Plemelj, Karel Štrekelj, Matija Murko, Fran Jesenko, Rihard Zupančič) ali v Innsbrucku (Franc Hočevar), nato pa so bili profesorji v Gradcu (Vatroslav Oblak, K. Štrekelj, M. Murko, R. Nahtigal, F. Hočevar), v Černovicah (J. Plemelj) ali v Brnu (F. Hočevar). Hočevar je bil v akademskem letu 1894/95 dekan Kemične strokovne šole v Brnu, vrsto let (1896–1900, 1906–1908, 1909–1912) pa dekan Šole za strojništvo na Tehnični visoki šoli v Gradcu.³² Plemelj je bil v akademskem letu 1913/14 dekan Filozofske fakultete Univerze Franca Jožefa v Černovicah, ki je veljala za odskočno desko za poznejšo akademsko kariero.³³ Mlajši so pomembno soustvarjali ljubljansko univerzo. Veljajo za utemeljitelje kemije, fizike, botanike, zoologije, mineralogije, umetnostne zgodovine, romanistike, psihologije in etnologije. Med njimi je kar osem rektorjev ljubljanske univerze (J. Plemelj, R. Zupančič, F. Kidrič, Karel Hinterlechner, R. Nahtigal, Alfred Šerko, M. Samec, Milko Kos) in sedem dekanov Filozofske fakultete (R. Nahtigal, Ivan Prijatelj, F. Kidrič, Izidor Cankar, M. Kos, Fran Šturm, Stanko Škerlj), ki so delovali od začetka 20. let vse do konca 40. let dvajsetega stoletja. Trije (K. Hinterlechner, M. Samec, R. Zupančič) pa so bili dekani Tehniške fakultete. Alfred Šerko, ki je promoviral iz medicine in filozofije,

31 Peter Vodopivec: *Luka Knaflj in štipendisti njegove ustanove*. Ljubljana: Kronika, 1971, str. 71–78.

32 Za doslej neznane podatke se zahvaljujem Bernhardu Reismannu, vodji Arhiva Tehnične univerze v Gradcu.

33 Gregor Gatscher-Riedl: *K. und k. Sebnuchtsort Chernowitz*. Berndorf: Kral-Verlag, 2017, str. 52. Univerza je bila večkulturna, saj se je v akademskem letu 1913/14, ko je bil Plemelj dekan, na Filozofsko fakulteto vpisalo 267 rednih študentov, večinoma iz Bukovine in Galicije. V rubriki *Muttersprache* se pojavljajo zlasti trije jeziki: deutsch (95), ruthenisch (84) in rumänisch (66). Med religijami pa prevladujejo grško-pravoslavna (95), judovska (78), grkokatoliška (48) in rimokatoliška (40). Sicer pa je imela ta fakulteta tudi stolici za romunščino in rutenščino, ki sta ju vodila Sextil Pușcariu in Stefan von Smal-Stocky.

je bil dekan Medicinske fakultete, Josip Srebrnič, doktor filozofije in teologije, pa dekan Teološke fakultete. Po drugi svetovni vojni sta dva ljubljanska profesorja (R. Zupančič, M. Rebek) odšla v Gradec, kjer sta predavala na Tehnični univerzi.

Med doktorandi je visok odstotek gimnazijskih profesorjev (40 %, 42). Največ pedagogov z doktoratom je poučevalo klasična jezika in slovenščino (12), na drugem mestu je kombinacija zgodovine in zemljepisa (9), na tretjem mestu (7) je matematika s fiziko, nato prirodopis (6) z nekaterimi kombinacijami. V prvih desetletjih 20. stoletja se pojavi še kombinacija nemščine s slovenščino (4) in francoščine z latinščino ali nemščino (4). Francisti so vsaj en semester študirali v Parizu ali Ženevi. Ob tem je treba poudariti, da doktorat, ki je bil na koncu univerzitetnega in ne postdiplomskega študija, ni avtomatično odpiral vrat v pedagoški poklic, saj so morali doktorji opraviti še t. i. usposobljenostni izpit, ki je obsegal dve domači nalogi, nato pa so pisali še klavzuri in imeli obsežen ustni izpit. Oproščeni so bili le ene domače naloge, ki jo je nadomeščal doktorat. Zato ni nenavadno, da je že promovirani Rudolf Molè pisal mlajšemu bratu: »Sporočam Ti v naglici, da sem napravil cel izpit 26. 1. 1910. Da, sedaj se začne življenje!«³⁴ Usposobljenostni izpit so opravljali tudi nekateri poznejši univerzitetni profesorji. Kar dvanajst gimnazijskih profesorjev z doktoratom je pozneje ravnateljvalo na različnih zavodih (klasična, realna, trgovska akademija) od Ptuja, Ljubljane do Trsta.

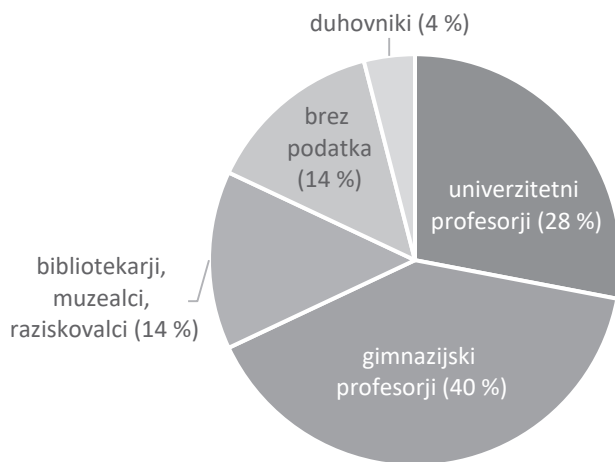
Zanimivo je, da kar za 14 % doktorandov (15) nimamo podatkov o njihovi karieri. Za Jožefa Šmajdeka, Milana Šerka in Matijo Heriča vemo, da so po doktoratu opravljali izpit prirodopisa in matematike, Jožef Rožman in Štefan Dolinar iz matematike in fizike, Anton Derganc in Franc Lastavec pa iz klasičnih jezikov, nato pa se sled za njimi izgubi.

Dobrih 14 % naših doktorandov (15) je opravljalo različne javne službe bibliotekarjev, muzealcev, uradnikov in raziskovalcev. Trije (Jože Rus, Avgust Pirjevec, Janko Šlebinger) so delovali v Licejski oziroma Univerzitetni knjižnici, zadnji je bil tudi ravnatelj. V tej skupini sta tudi dva ravnatelja Narodnega muzeja (Josip Mantuani, Josip Mal). Ivan Žibert je opravljal delo, v času ko je bil spovednik nadvojvodine Zofije, bibliotekarja Avstrijske narodne knjižnice, nato pa je bil kustos v Narodnem muzeju. Angela Piskernik je po drugi svetovni vojni postala direktorica Prirodoslovnega muzeja, Lavo Čermelj pa je vodil Inštitut za narodnostna vprašanja. Nekaj pa je bilo raziskovalcev: Ferdinand Jančar je raziskoval

34 R. Mole: Pismo Vojeslavu Moletu, 26. 1. 1910. Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Spuścizna 81, Molè, Wojsław.

v okviru Avstrijskega zgodovinskega inštituta v Rimu, Franc Megušar je deloval v botaničnem zavodu, Viktor Jeločnik je bil šef kemijskega vojaškega inštituta, Fran Vidic in Matej Šmalc pa sta bila prosvetna uradnika. V to skupino uvrščamo tudi muzikologa Josipa Čerina, ki se je uveljavil kot kapelnik in dirigent.

Med obravnavanimi doktorandi je kar 13 katoliških duhovnikov, dva sta postala univerzitetna profesorja (Cankar, Srebrnič, pozneje tudi krški škof), šest jih je delovalo na Škofijski gimnaziji v Šentvidu. Škof Jeglič je že leta 1899 poslal na Dunaj prvo generacijo duhovnikov, med katerimi sta bila Ivan Knific in Anton Ratajc, ki sta leta 1903 doktorirala iz fizike. Istega leta je iz klasične filologije promoviral tudi Janez Gnidovec, prvi ravnatelj gimnazije in poznejši škofski škof.³⁵ Druga generacija je bila poslana na Dunaj slabo desetletje pozneje. Franc Jerè in Ivan Samsa sta doktorirala iz klasične filologije, Franc Trdan pa je promoviral leta 1912 s tezo o katarjih in bogomilih. A 4 % doktorandov (4) je tudi po doktoratu delovalo zgolj v duhovniškem poklicu.

Graf 3: Kariera po doktoratu (N = 105)

Seznam virov in literature

- Ambrožič, Matjaž: Profesorski zbor. *Sto let zavoda sv. Stanislava*. Ljubljana: Družina, 2005, str. 423–466.
- Cindrič, Alojz: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2009.
- Ehrlich, Margarethe: *Die Disputationen und Promotionen sub auspiciis imperatoris an der Wiener Universität*. Dissertation. Wien: 1949.
- Frauen, die studieren, sind gefährlich: ausgewählte Porträts slowenischer Frauen der Intelligenz*. Uredile Petra Kramberger, Irena Samide, Tanja Žigon. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2018.
- Gatscher-Riedl, Gregor: *K. und k. Sehnsuchtsort Chernowitz*. Berndorf: Kral-Verlag, 2017.
- Lilek, Emilian: *Koroški slovenski in nemški šolniki od leta 1820–1914*. Celje: Samozaložba, 1935.
- Meister, Richard: *Geschichte des Doktorates der Philosophie an der Universität Wien*. Wien: Rohrer, 1958.
- Murko, Matija: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica, 1951.
- Vodopivec, Peter: *Luka Knafelj in stipendisti njegove ustanove*. Ljubljana: Kronika, 1971.
- Verzeichnis über die seit dem Jahre 1872 an der philosophischen Fakultät der Universität in Wien eingereichten und approbierten Dissertationen*. Band I. (Philosophie, Geschichte, Kunstgeschichte, Musikwissenschaft, Geographie, Archäologie, Urgeschichte, Anthropologie und Völkerkunde). Wien: Philosophisches Dekanat, 1935.
- Verzeichnis über die seit dem Jahre 1872 an der philosophischen Fakultät der Universität in Wien eingereichten und approbierten Dissertationen*. Band II. (Germanistik, Klassische Philologie, Anglistik, Romanistik, Allgemeine und indogermanische Sprache, Slawische Philologie, Orientalistik). Nendeln/Liechtenstein: Kraus-Thomson Organisation, 1972.
- Verzeichnis über die seit dem Jahre 1872 an der philosophischen Fakultät der Universität in Wien eingereichten und approbierten Dissertationen*. Band III. (Mathematik, Astronomie, Physik, Geophysik und Meteorologie, Chemie, Mineralogie und Petrographie, Geologie, Paläontologie und Paläobiologie, Botanik, Zoologie, Pharmakognosie). Wien: Philosophisches Dekanat, 1936.
- Verzeichnis der öffentlichen Vorlesungen an der k. und k. Franz. Josef-Universität zu Czernowitz. Wintersemester 1913/14*. Czernowitz: Verlag des akademischen Senates, 1913.

Matej Hriberšek

Slovenski doktorji klasične filologije, promovirani na dunajski univerzi v obdobju 1872–1918

V prispevku je najprej sumarno orisana zgodovina Klasičnega seminarja na Filozofski fakulteti dunajske univerze ter njen razvoj od reformnega leta 1849, ko je bil seminar ustanovljen, do leta 1918; pri tem so posebej izpostavljeni nekateri posamezniki, ki so imeli pri razvoju klasične filologije na Dunaju najpomembnejšo vlogo, v prvi vrsti Hermann Bonitz. Od leta 1877 do leta 1918 je na dunajski univerzi promoviralo devet slovenskih doktorjev klasične filologije, ki so uspešno opravili zahtevane rigoroze; v tem prispevku so predstavljeni po kronološkem zaporedju, kakor so bili promovirani in prvi med njimi je bil Fran Detela leta 1877. Predstavljen je njihov študij s posebnim poudarkom na rigorozih in disertacijah. Štirje doktorji so se v svojih disertacijah ukvarjali z jezikovnimi temami, pet pa jih je obravnavalo literarne vsebine; ohranile so se štiri disertacije, ena je bila pozneje objavljena v gimnazijskem izvestju. Nobeden od teh devetih doktorjev ni pozneje postal visokošolski profesor; večinoma so delovali kot srednješolski učitelji, kot kulturni delavci, zasebni učitelji, prevajalci, pisci učbenikov, bili so dejavni v različnih društvih in objavljali v strokovnem periodičnem tisku in časopisju. Nobeden od kandidatov ni imel večjih znanstvenih ambicij; večina je po doktoratu povsem opustila znanstveno dejavnost. Nekateri med njimi so močno zaznamovali srednješolski pouk klasičnih jezikov in šolsko politiko svojega časa, nobeden od njih pa ni izrazilo vplival na razvoj slovenske filološke stroke kot take in ne na razvoj univerzitetnega študija klasične filologije na Slovenskem.

Kratek očrt zgodovine dunajske filologije (1848–1918)

Pred prelomnim letom 1848 v avstrijski monarhiji klasične filologije kot stroke pravzaprav ni bilo, saj v Avstriji ni bilo pravega, sploh pa ne kakovostnega, na visokih znanstvenih in metodičnih principih utemeljenega visokošolskega študija in tudi ne znanstvenega dela na tem področju, ampak zgolj t. i. artisterij, dvoletni študij, ki je vključeval študij filozofije in retorike kot nadgradnje gimnazijskega pouka latinščine, ki so jo znali razmeroma dobro, medtem ko je grščino znalo malo ljudi, dobro znalo pa še manj. Glavno vlogo pri preoblikovanju avstrijskega srednjega in visokega šolstva ter pri ustanovitvi filološkega seminarja je imel Prus

Hermann Bonitz (1814–1888), ki ga je leta 1849 na Dunaj povabil Franz Serafin Exner (1802–1853).¹ Prva predavatelja filološkega seminarja sta bila Nemca iz Prusije: Hermann Bonitz je predaval grški jezik in književnost, starinoslovje in grško filozofijo, Carl Joseph Grysar (1801–1856) pa je imel predavanja na latinski katedri.² V prvi generaciji predavateljev so bili poleg omenjenih še Emanuel Hoffmann (1825–1900), Johannes Vahlen (1830–1911) in Theodor Gomperz (1832–1912); diplomanti prvih generacij klasičnega seminarja so večinoma delovali kot srednješolski učitelji.

V klasičnem seminarju, ki so ga leta 1850 razširili v Filološko-historični seminar (*Philologisch-historisches Seminar*) in katerega primarna naloga je bila vzgoja visoko usposobljenih srednješolskih učiteljev,³ so se kmalu izobraževali tudi prvi slovenski profesorji klasičnih jezikov: Matija Valjavec, Sebastijan Žepič, Ladislav Hrvat, Janez Trdina idr. Bonitz je veliko truda vložil tudi v to, da bi se v Avstriji filologija razvijala čim bolj samostojno ob delu domačih, avstrijskih znanstvenikov. In res mu je uspelo, da je v eni generaciji iz prej izrazito propedeutične stroke naredil eno temeljnih znanstvenih disciplin.⁴ Za stik s srednjimi šolami in kadri na njih, za njihovo obveščanje, za razvoj domačega znanstvenega publiciranja, pa tudi kot pomoč pri izvedbi in uveljavljanju reforme je leta 1850 začela izhajati *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien*, ki je postala osrednja pedagoška in znanstvena revija in je kot taka spremljala razvoj humanističnih in naravoslovnih disciplin, njihovo metodiko in didaktiko, pa tudi vso znanstveno in strokovno produkcijo.⁵

Kvalitativni nivo klasičnega seminarja se je iz generacije v generacijo dvigal in postopoma so se v njem šolali domači, avstrijski filologi, ki so prevzemali mesta

- 1 Richard Meister: Das Werden der philosophischen Fakultät Wien. V: *Almanach der Akademie der Wissenschaften in Wien*, let. 86 (1936), str. 357–376. Za natančen oris reforme šolstva gl. Salomon Frankfurter: *Graf Leo Thun-Hohenstein, Franz Exner und Hermann Bonitz. Beiträge zur Geschichte der österreichischen Unterrichtsreform*. Wien: A: Hölder, 1893; Jože Ciperle: *Gimnazije na Slovenskem v letu 1848 ter njihov razvoj do leta 1918*. Katalog ob razstavi v Slovenskem šolskem muzeju. Ljubljana 1979, str. 5–48.
- 2 Oba v svojih spominih omenja Janez Trdina. Gl. Janez Trdina: *Zbrano delo 1: Spomini*. Ljubljana: DZS, 1946, str. 18–23, 27, 29, 39.
- 3 Ernst Kirchshofer: *Geschichte des philologisch-historischen Seminars an der Universität Wien 1849–1900*. Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde an der phil. Fak. der Uni. Wien. Im April, 1948, str. 1–42; Franz Römer, Hans Schwabl: *Klassische Philologie*. V: Karl Acham (ur.): *Geschichte der österreichischen Humanwissenschaften 5: Sprache, Literatur und Kunst*. Wien: Passagen Verlag, 2003, str. 72.
- 4 Römer, Schwabl: *Klassische Philologie*, str. 72.
- 5 Friedrich Paulsen: *Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart*. Mit besonderer Rücksicht auf den klassischen Unterricht. Berlin–Leipzig: Verlag von Veit & Comp., 1921³, str. 483; Helmut Engelbrecht: *Geschichte des österreichischen Bildungswesens. Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs*. Band 4: Von 1848 bis zum Ende der Monarchie. Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1986, str. 149.

na univerzi, čeprav so jih večkrat zasedali tudi Nemci; tako je dunajska klasična filologija ob sodelovanju z nemškimi strokovnjaki, s postopnim razvojem in z navezovanjem na sorodne discipline postajala vse bolj enakovredna podobnim najuglednejšim nemškim institucijam, ki so imele pred njo več deset let prednosti. Podobno je veljalo tudi za druge univerze avstrijske monarhije, kjer so bili oddelki za klasično filologijo (Gradec, Innsbruck, Praga, Lvov (nem. Lemberg), Krakov, Černovice).

Še dve organizacijski spremembi sta bili pomembni za razvoj dunajske klasične filologije. Leta 1872 se je Filološko-historični seminar ponovno razdelil na Klasični (filološki) seminar in na Historični seminar,⁶ leta 1876 pa je bil ob preoblikovanju in delitvi Historičnega seminarja ustanovljen tudi Arheološko-epigrafski seminar, ki je bil vseskozi tesno povezan tudi s Klasičnim seminarjem, saj so študenti klasične filologije v svoje predmetnike redno vpisovali tudi različne predmete Arheološko-epigrafskega seminarja, največkrat pri Ottu Hirschfeldu (1843–1922) in nato pri njegovem nasledniku Eugenu Bormannu (1842–1917).⁷

Že druga generacija dunajskih predavateljev, ki jo pooseblja triada Wilhelm von Hartel (1839–1907), Karl Schenkl (1827–1900) in Theodor Gomperz (1873–1942) in so pri njih študirali tudi slovenski doktorji klasične filologije, je ogromno prispevala na področju znanstvenega dela in raziskovanja, s tretjo generacijo predavateljev, v katero kot najpomembnejše predstavnike uvrščamo Edmunda Haulerja (1859–1941), Hansa von Arnima (1859–1931) in Ludwiga Radermacherja (1867–1952), pa je dunajska (in avstrijska) filologija postala enakovredna dosežkom nemških, francoskih, italijanskih in angleških filoloških šol. Dokaz za to so tudi nekateri pomembni kolektivni projekti dunajske filologije, še zlasti začetek izdajanja znanstvene revije *Wiener Studien* (1879), katere pobudnika sta bila Wilhelm von Hartel in Karl Schenkl,⁸ še bolj pa utemeljitev zbirke *Corpus Scriptorum Ecclesiarum Latinorum* (CSEL), korpusa kritičnih izdaj latinskih krščanskih piscev (od konca 2. do začetka 8. stoletja), ki jo je leta 1864 začela izdajati Avstrijska akademija znanosti, pri vodenju katere so se zvrstila najpomembnejša imena avstrijske filologije, sodelovali pa so skoraj vsi dunajski filologi.⁹

6 Kirchshofer: *Geschichte des Philologisch-historischen Seminars an der Universität Wien 1848–1900*, str. 112–113.

7 Prav tam, str. 132–138.

8 Römer, Schwabl: *Klassische Philologie*, str. 79–80.

9 Prvi vodja komisije, ki je vodila izdajanje, je bil Johannes Vahlen (1864–1874), nasledil ga je Franc Miklošič (1875–1891), tega Wilhelm von Hartel (1891–1907), njega Wilhelm Meyer-Lübke (1907–1916) itd. Gl. Dorothea Weber: *150 Jahre Corpus Scriptorum Ecclesiarum Latinorum*. V: Victoria

Doktorski študij slovenskih doktorjev klasične filologije (1872–1918)

V predstavitvi v nadaljevanju so kandidati razporejeni po kronološkem zaporedju svojega doktorskega študija in promocije, kot je razvidno iz zapisnikov doktorskih izpitov (*Rigorosenprotokolle*).

Fran Detela, rojen 3. decembra 1850 v Moravčah, se je na Filozofsko fakulteto dunajske univerze vpisal v zimskem semestru akademskega leta 1871/72.¹⁰ Pri Zimmermannu je obiskoval predavanja iz psihologije in iz praktične filozofije; pri Vogtu je hodil na predavanja iz gimnazijske pedagogike in enciklopedije filozofije; pri Tomascheku se je udeleževal predavanj iz zgodovine nemške književnosti; pri Conzeju je spoznaval geografijo in topografijo stare Grčije ter zgodovino grške in rimske umetnosti, pri Büdingerju pa zgodovino Grčije in Makedonije. Hoffmann mu je predaval o rimskih državnih starožitnostih in latinski skladnji, pri njem pa so brali in interpretirali tudi Sofokla, Vergilija, Ovidija in Tacita. Pri Vahlenu je poslušal predavanja o grški retoriki, o metriki, o latinskem glasoslovju in oblikoslovju, o aleksandrinskem pesništvu ter o rimski epigrafiki; pri njem so brali Sofokla, Platona, Aristotela, Teokrita, Katula, Cicerona, Horacija in Demostena. Pri Hartlu je obiskoval predavanja o grški slovnici in o zgodovini grške književnosti, hodil je na vaje iz grške in latinske stilistike ter obiskoval filološki seminar, kjer so brali in razlagali Homerja, Cezarja, Herodota, Nepota in Salustija.¹¹

Po študiju je bil nekaj časa suplent na realni gimnaziji v Hernalsu, leta 1876 pa je postal profesor na gimnaziji v Wiener Neustadtu, kjer je tudi pisal svojo disertacijo z naslovom *De Demi persona in Aristophanis Equitibus* (O osebi Demosa v Aristofanovih *Vitezih*; *de persona* bi lahko prevedli tudi »o liku« ali »o vlogi«). Disertacija je ohranjena;¹² referenta sta bila Karl Schenk in Wilhelm von Har-

Zimmerl-Panagl, Lukas Dorfbauer, Clemens Weidmann (ur.): *Edition und Erforschung lateinischer patristischer Texte. 150 Jahre CSEL*. Festschrift für Kurt Smolak. Berlin: De Gruyter, 2014, str. IX–XI; Michal Zeller: Ein Jahrhundert (und mehr) CSEL. Evaluation von Ziel und Veröffentlichungen. V: *Sacris Erudiri*, let. 38 (1998), str. 75–99.

10 Detelovo študijsko pot je v svoji monografiji natančno obdelal in predstavil že Tone Smolej; osnovni podatki o Detelovem študiju na Dunaju bodo tesno oprti na njegovo predstavitev. Natančneje so predstavljena njegova predavanja in pa njegova disertacija, ki je prva filološka disertacija slovenskega doktorja na dunajski univerzi in ena od štirih ohranjenih. Gl. Tone Smolej: »Kaj večega poskusiti in postati.« *Slovenski pisatelji dunajski študentje 1850–1926*. S predgovorom Petra Vodopivca. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015, str. 56–57, 123–124, 197.

11 UAW, Nationale, Franz Detela, I.–VI. Semester.

12 UBW, sig. D-13010.

tel. Detela je v disertaciji primerjal zgodovinsko dogajanje in razmere ob koncu 5. stoletja pr. Kr., kakor jih slika Tukidid v *Peloponeški vojni*, s poudarkom položaja atenskega ljudstva (demos) ter posebljenja Demosa v Aristofanovi komediji *Vitezi*. Uporabljal je samo nemško literaturo: literarne zgodovine, specializirane razprave, strokovne monografije o zgodovini Aten in o atenski ustavni ureditvi, o Aristofanu, o Tukididu, dalje nekaj krajših razprav in prispevkov ter kritične izdaje besedil. Navaja ogromno citatov, saj se nenehno sklicuje na Aristofanove *Viteze*, pa tudi druge antične vire, a daleč največkrat na Tukidida. Citiranje ni vedno natančno; včasih citate skrajša ali okrne, nekajkrat citati niso točni. Disertacijo je zaključil z nekoliko prirejenim in popravljenim verzom iz Horacijevega *Pisma o pesništvu*,¹³ češ da je pesnik (tj. Aristofan) hotel in koristiti in razveseljevati in da mu je prvo vsekakor uspelo, drugo pa se je »izšlo drugače«.¹⁴ Disertacija obsega slabih 32 strani rokopisa (ok. 20 strani formata A4), pisana je kot sklenjena razprava brez podnaslovov. Napak je glede na dejstvo, da gre za filološko disertacijo, razmeroma veliko.

Schenkl je v svoji oceni kot odlike izpostavil pristop, preglednost, ustrezno predstavitev snovi, natančno branje virov in uporabo vse relevantne literature. Deteli pa je kot prvo poočital, da njegova disertacija ne more pripeljati do kakega novega spoznanja, ker je njena tematika tako ali tako znano zgodovinsko dejstvo. Kot drugo mu je poočital nekritično upoštevanje govorov, ki jih Tukidid polaga v usta različnim zgodovinskim osebam, kot tretjo in največjo šibkost pa napake v latinščini, tudi težje (raba časov, napačna raba sosledice časov ipd.). Priznal pa mu je, da tematiko dobro razume, zato je predlagal, da se ga pripusti k ustnemu izpitu. Hartel je oceni pritrnil.¹⁵

Detela je rigorozo opravil 14. julija 1877, 20. julija pa je bil promoviran za doktorja filozofije.¹⁶ Po promociji je do leta 1890 učil v Wiener Neustadtu, istega leta pa je postal ravnatelj gimnazije v Novem mestu, ki jo je vodil do leta 1906.¹⁷

Umril je 11. julija 1926 v Ljubljani.

13 Gl. Horacij, *Pismo o pesništvu* 333.

14 UBW, sig. D-13010, Detela, Franz: *De Demi persona in Aristophanis Equitibus*. Wien 1877, str. 32: *Poeta et prodesse voluit et delectare; alterum sane contigit, alterum cecidit secus*.

15 UAW, Rigorosenakt PN 69, Gutachten über die Abhandlung des Herrn Franz Detela.

16 UAW, Rigorosenprotokoll PN 69.

17 Ivan Grafenauer: Detela, Fran (1850–1926). V: *Slovenska biografija*. SAZU, ZRC SAZU, 2013. Splet.

Josip Pipenbacher, ki se je rodil 14. februarja 1869 pri Sv. Marjeti na Dravskem polju na Štajerskem, se je na študij klasične filologije vpisal v zimskem semestru akademskega leta 1891/92. V času študija je pri Hilldebrandu in Zimmermannu poslušal predavanja iz logike; pri Vogtu iz pedagogike, logike in metafizike; pri Pastrneku iz staroslovenske slovnice; pri Jirečku o zgodovini Slovanov in Bizanca; pri Jagiću izbrana poglavja iz slovnice južnoslovanskih jezikov ter zgodovino književnosti južnih Slovanov; pri Minorju o zgodovini nemške književnosti; pri Benndorfu o zgodovini grške umetnosti; pri Gomperzu o zgodovini grške filozofije in o Platonu; pri Bormannu o grški zgodovini, o rimskih starožitnostih ter o upravi rimske države; pri Hoffmannu o zgodovini rimske književnosti, o mitologiji in religiji, o latinski skladnji, pri njem so brali Tukidida in obiskovali seminar; pri Gitlbauerju so poslušali predavanja o grški paleografiji in Katonu Starejšem ter brali Homerja, Sofokla, Platona, Demostena in Horacija. Pri Hartlu je poslušal predavanja o zgodovini grške književnosti, o latinski stilistiki, razlagali so Homerja, Demostena, grške lirike, Salustija in Livija, udeleževal pa se je tudi disputacij. Pri Schenklu je poslušal predavanja o grški skladnji, o grških starožitnostih in o rimski književnosti, brali, interpretirali in razlagali so Ajshila, Sofokla, Evripida, Aristofana, Kalimaha, Cicerona, Katula in Stacija.¹⁸

Naslov Pipenbacherjeve disertacije je bil *De Xenophontis, qui de re publica Lacedaemoniorum inscribitur, libello capita duo* (Περὶ τῆς τῶν Λακεδαιμονίων πολιτείας) (Dve poglavji o Ksenofontovi knjigi, naslovljeni *O ustavi Lakedajmoncev*); v njej se je ukvarjal s Ksenofotovim manjšim spisom z naslovom *Lakedajmonska* (oz. *Spartanska*) *ustava*. Ocenjevala sta ga Karl Schenkl kot referent in Wilhelm von Hartel kot koreferent.¹⁹ Po njunem mnenju bi moral kandidat – kar mu ni najbolje uspelo – narediti pregled nad mnenji zagovornikov in nasprotnikov Ksenofontovega avtorstva ter pregled literature o jeziku v delu in jih po možnosti dopolniti z novimi spoznanji. V disertaciji je uvodoma naredil dober pregled strokovne literature. V nadaljevanju je obdelal namen spisa; tu bi moral po mnenju ocenjevalcev jasneje odgovoriti, kakšne narave je Ksenofontov spis: študija, strankarski spis ali kaj drugega. Sledi razprava o problematiki, ali se v knjižici navedena dejstva in mnenja ujemajo z dejstvi, ki jih ponujajo dela, katerih avtorstvo je neizpodbitno Ksenofontovo: tu je kandidat po oceni obeh sicer prispeval nekaj novega, vendar ni zadostil pričakovanjem.

18 UAW, Nationale, Franz Pipenbacher, I.–VIII. Semester.

19 UAW, Rigorosenprotokoll PN 913.

V drugem poglavju je Pipenbacher obravnaval jezikovno rabo; ocenil je dotedanje dosežke in mestoma prispeval nekaj novosti, ni pa se – kar sta mu ocenjevalca poočitala – posvetil reklom in frazam, ki so bistvenega pomena za jezikovno analizo. Natančneje je tudi obdelal 14. poglavje spisa in zagovarjal njegovo pristnost. Glede latinščine ocenjevalca nista imela pripomb, razen prepisovalskih napak; pogrേശala sta tudi več kandidatovega osebnega prispevka. Disertacija po njunem mnenju še ni bila pripravljena za natis, zadoščala pa je za pripustitev k rigorozu. Oba sta disertacijo aprobirala.²⁰

Tema disertacije je bila jezikovna, ne literarna, saj je Pipenbacher na osnovi jezikovne analize skušal dokazati, da je Ksenofont res pisec omenjenega dela. Disertacija se v fondu dunajske univerzitetne knjižnice ni ohranila, Pipenbacher je nikoli ni objavil, v zapuščini se ni ohranila in tudi pozneje se nikoli več ni ukvarjal s to tematiko.

Glavni rigoroz je Pipenbacher opravil 28. junija 1895: Karl Schenkl mu je dal oceno »odlično« in »zadostno«, zgodovinar Max Büdinger »zadostno«. Stranski rigoroz je opravil 25. maja 1895; ocenjevalca sta bila Robert Zimmerman in Theodor Vogt. Aprobiran je bil »soglasno z odliko« (*einstimmig mit Auszeichnung*). Promoviran je bil 17. julija 1895.²¹

Po končanem študiju in začetku dela na gimnaziji je Pipenbacherjeva znanstvena dejavnost skorajda povsem ugasnila; vsa svoja prizadevanja je usmeril v poučevanje in delo na področju šolstva. Deloval je kot srednješolski učitelj v Ljubljani, Novem mestu in nato znova v Ljubljani,²² kjer je bil med letoma 1921 in 1928 ravnatelj II. državne gimnazije v Ljubljani.²³ Med letoma 1920 in 1939 je kot honorarni učitelj poučeval na novoustanovljenem oddelku za klasično filologijo ljubljanske univerze; vodil je proseminarske slovnice, stilistične in metrične vaje ter tečaje latinščine.²⁴ Objavil je več učbenikov in učnih pripomočkov: priročna slovarčka k Demostenu in Horaciju,²⁵ latinsko slovnico in štiri latinske vadnice (vse večkrat

20 Prav tam.

21 Prav tam.

22 AS 231, personalne mape, škatla 34, Pipenbacher, Službenički list za leto 1926, str. 3.

23 AS 231, personalne mape, škatla 34, Pipenbacher, Službenički list za leto 1926, str. 3. Gl. tudi Janko Šle-binger: Pipenbacher, Josip (1869–1949). V: *Slovenska biografija*. SAZU, ZRC SAZU, 2013. Splet.

24 *Seznam predavanj na univerzi kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani* za letni semester 1920.

25 Josip Pipenbacher: *Slovarček k I. in III. olintskemu ter III. filipskemu Demostenovemu govoru (po Wotkejevi izdaji)*. Ljubljana: Profesorsko društvo, 1911; Josip Pipenbacher: *Slovarček h Qu. Horati Flacci carmina selecta (po Huemerjevi izdaji)*. Priredil dr. Josip Pipenbacher. V: *Izvestje c. kr. II. državne gimnazije v Ljubljani o šolskem letu 1911./12.* Na svetlo dal ravnatelj Anton Štrifof. V Ljubljani: Kleinmayr & Bamberg, 1912, str. 1–67; Hriberšek: *Klasični jeziki v slovenskem šolstvu 1848–1945*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005, str. 204–207.

ponatisnjene),²⁶ sodeloval je pri nastajanju Wiesthalerjevega latinsko-slovenskega slovarja (obdelal je črko R),²⁷ napisal pa je tudi nekaj prispevkov s področja didaktike in metodike latinščine²⁸ ter recenzij. Med obema vojnama je bil dejaven tudi na področju šolske politike kot član Društva slovenskih profesorjev,²⁹ član Društva prijateljev humanistične gimnazije (bil je njegov prvi podpredsednik)³⁰ in član Višjega šolskega sveta za Slovenijo,³¹ bil pa je tudi član Slovenske matice,³² član ljubljanskega občinskega sveta³³ in dolgoletni član ljubljanskega Sokola (od leta 1929 tudi sokolski župni starosta in član uprave).³⁴

Umrli je 11. aprila 1949 v Mariboru.

Franc Prosenč, ki se je rodil 26. januarja 1869 v Savi pri Litiji, se je na študij klasične filologije in filozofije na Filozofski fakulteti dunajske univerze vpisal v zimskem semestru 1890/91; študiral je 9 semestrov, od zimskega semestra 1890/91 do zimskega semestra 1894/95.³⁵

Pri Zimmermanu je poslušal predavanja iz logike, zgodovine filozofije, praktične filozofije in psihologije ter se udeleževal filozofskega konverzatorija; pri Vogtu je poslušal predavanja iz splošne in gimnazijske pedagogike ter se udeleževal pedagoškega seminarja; pri Jagiču je poslušal predavanja iz slovanskih starožitnosti in različna poglavja iz slovnice slovanskih jezikov; pri Zeiſsbergu o zgodovini srednjega veka; pri Benndorfu o grški mitologiji in umetnostni zgodovini; pri Karabaceku o islamu v srednjem veku; pri Fellnerju o zgodovini atenske ustavne

26 Matej Hriberšek: *Klasični jeziki v slovenskem šolstvu 1848–1945*, str. 199–203, 278–282, 315–317.

27 Gl. Matej Hriberšek: *Klasični jeziki v slovenskem šolstvu 1848–1945*, str. 168–175, 303–308; Matej Hriberšek: Wiesthalerjev latinsko-slovenski slovar: 1894–2007. V: Matej Hriberšek (ur.), et al.: *Latinsko-slovenski slovar*. (Zbirka Veliki slovarji). Ljubljana: Kres, 2007, [Zv.] 6, str. 735–755.

28 Josip Pipenbacher: Pouk latinščine na prvi stopnji. V: *Popotnik*, let. 42 (1921), št. 4–6, str. 73–81; Josip Pipenbacher: Pouk latinščine na prvi stopnji. V: *Glasnik (jugoslovenskog) profesorskog društva*, let. 15 (1934–35), str. 873–880; Josip Pipenbacher: Gramatične drobtinice. V: *Glasnik (jugoslovenskog) profesorskog društva*, let. 9 (1929), str. 464–466, 694–705; Josip Pipenbacher: Akuzativove funkcije. V: *Glasnik (jugoslovenskog) profesorskog društva*, let. 10 (1930), str. 850–854.

29 Gl. *Izvestja Društva slovenskih profesorjev*, let. 1 (1919), št. 1, str. 40.

30 Hriberšek: *Klasični jeziki v slovenskem šolstvu 1848–1945*, str. 268–275.

31 *Učiteljski tovariš*, let. 61 (1921), št. 19 (5. maja), str. 5.

32 *Letopis Slovenske matice za leto 1901*. Uredil Evgen Lah. Založila in izdala Slovenska matica. V Ljubljani: Blasnikova tiskarna, 1901, str. 49.

33 Gl. *Slovenski narod*, let. 66 (1933), št. 219 (26. septembra), str. 3.

34 »Dr. Josipa Pipenbacherja 70 let«. *Tedenske slike. Priloga Domovini*, let. 15 (1939), št. 7 (23. februarja), str. 4.

35 Gl. tudi Alojz Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2009, str. 501, št. 756.

ureditve; pri Bormannu o atenski zgodovini ter upravi rimske države; pri Me-
klerju je obiskoval vaje iz grških pesnikov, pri Gitlbauerju predavanja o grški pa-
leografiji ter interpretacijo Sofokla, pri Meringerju predavanja iz latinske in grške
slovnice ter interpretacijo epigrafskih virov, pri Hoffmannu razlago Sofokla in
seminar; pri Gomperzu se je udeleževal predavanj iz zgodovine in viroslovja grške
filozofije ter interpretacij Aristotela, Platona, Herodota, *Zagovora zdravilstva* in
Teofrasta; pri Hartlu je poslušal predavanja o latinski stilistiki in o zgodovini grške
književnosti, razlago Homerja ter hodil na filološki seminar, pri Schenklu pa pre-
davanja iz grške slovnice, grških starožitnosti, grške skladnje in rimske tragedije
ter se udeleževal interpretacije Sofokla in Cicerona.³⁶

Prosenc je 27. junija 1895 na dekanat Filozofske fakultete dunajske univerze na-
slovil prijavo s prošnjo za pristop k rigorozu za področje klasične filologije v pove-
zavi z zgodovino antike. K prijavi je priložil disertacijo z naslovom *Quonammodo
tragicæ Graeci Herculis mythum tractaverint* (Kako so grški tragiki obravnavali mit o
Heraklu).³⁷ Disertacija ni ohranjena, a probirana pa je bila 4. julija 1895. Referenta
sta bila Karl Schenkl in Wilhelm von Hartel; ocena disertacije ni ohranjena, zato
ni znano, kako je Prosenc obravnaval izbrano temo.

Glavni rigoroz je opravljal 2. julija 1896; dva ocenjevalca, Karl Schenkl in Eugen
Bormann, sta ga ocenila z oceno »zadostno« (*genügend*), Emanuel Hoffmann pa
z »nezadostno« (*ungenügend*), zato je bil a probiran z glasovi večine (*per maiora
approbiert*). Stranski rigoroz je opravljal 11. julija 1895; oba izpraševalca, Robert
Zimmermann in Theodor Vogt, sta ga ocenila z »zadostno« (*genügend*). Promovi-
ran je bil 16. julija 1896.³⁸

Pozneje je kot učitelj deloval na Moravskem, najprej v Ostravi (nem. Ostrau),³⁹
tri leta pozneje na državni gimnaziji v Hranicah na Moravskem (nem.
Weißkirschen),⁴⁰ nato pa v Brnu (nem. Brünn).⁴¹ Po letu 1915 se za njim izgubi

36 UAW, Nationale, Franz Prosenc, I.–IX. Semester.

37 UAW, Rigorosenakt PN 932a.

38 Prav tam.

39 Tu je v gimnazijskem izvestju objavil svojo prvo razpravo: Franz Prosenc: Herbart und Lotze. Eine ver-
gleichende Darstellung ihres metaphysischen Denkens. V: *Programm des Kaiser Franz Josef I.-Kommunal-
-Real-Gymnasiums in Ostrau*. Mährisch-Ostrau: Verlag des k. k. Gymnasiums, 1904.

40 Tu je objavil svojo drugo razpravo: Franz Prosenc: Eine vergleichende Darstellung der psychologischen
Hauptlehren bei Herbart und Lotze. V: *XXVI. Jahres-Bericht des k. k. Staatsgymnasiums in Mähr-Weißkir-
schen für das Schuljahr 1906–1907*. Mähr-Weißkirschen: Verlag des k. k. Staatsgymnasium, 1907, str. 3–29.

41 Vodopivec: *Luka Knafelj in štipendisti njegove ustanove*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 1971, str. 95;
*XXXIV. Jahresbericht des k. k. Staats-Realgymnasiums mit deutscher Unterrichtssprache (Zweites deutsches
Staatsgymnasium) in Brünn für das Schuljahr 1914/15*. Brünn: K. k. Staats-Realgymnasium, 1915, str. 19.

sled; kje je deloval in kdaj je umrl ter drugi njegovi osebni podatki zaenkrat ostajajo neznanka.

Franc Lastavec, ki se je rodil 14. novembra 1860 v Tergoviču pri Veliki Nedelji, se je na Filozofsko fakulteto dunajske univerze vpisal v akademskem letu 1881/82, star 21 let. Študiral je od zimskega semestra 1881/82 do letnega semestra 1884, študij pa je nadaljeval šele v zimskem semestru 1898/99 in letnem semestru 1899. Vmes je 15 let deloval kot domači učitelj otrok plemenitašev.⁴² Pri Schmidtu je poslušal predavanja o nemški književnosti; pri Heinzlu o historični slovnici nemškega jezika; pri Miklošiču o staroslovenski slovnici; pri Zimmermannu o logiki in psihologiji; pri Vogtu o gimnazijski pedagogiki; pri Fellnerju o grški zgodovini in viroslovju zanjo; pri Hoffmannu o rimski mitologiji in religiji in o latinski skladnji ter obiskoval interpretacije Sofokla in Cezarja; pri Hirschfeldu o grški zgodovini, o rimski zgodovini, viroslovju in starožitnostih; pri Gomperzu o grških starožitnostih in o zgodovini grške filozofije (s posebnim poudarkom na nekaterih šolah), brali in interpretirali pa so Platona, Aristotela in Herodota. Pri Schenklu je poslušal predavanja o grških in rimskih starožitnostih, o grški mitologiji in o grški skladnji, brali so Cicerona in Katula ter imeli vaje iz grščine in latinske stilistike. Pri Gitlbauerju je obiskoval predavanja o grški zgodovini, razlagali so Sofokla, Demostena, Homerja, Platona, Vergilija in Horacija, imeli so vaje iz latinske skladnje in stilistike. Pri Hartlu je obiskoval predavanja o zgodovini grške književnosti, o grški in latinski slovnici, o grški in latinski metriki, razlagali so Salustija, Teognisa, Demostena, Homerja, Cicerona, Ovidija, Nepota in Plavta.⁴³

Vpisnice za dodatna dva semestra, ki jih je opravljal zimskem semestru 1898/99 in letnem semestru 1899,⁴⁴ v dunajskem univerzitetnem arhivu niso bile dosegljive.

1. julija 1899 se je prijavil za opravljanje rigorozna iz klasične filologije kot glavnega predmeta v povezavi z antično zgodovino kot stranskim predmetom.⁴⁵ Prijavi je pridal disertacijo z naslovom *De verborum cum praepositionibus compositorum apud Vergilium cum dativo structura* (O strukturiranju glagolov, sestavljenih s predlogi, z

42 UAW, Rigorosenakt PN 1245, Vita. Delal je pri knezu Schwarzenbergu. Prim. Marketa Hrobarova: *Judr. Adolf ze Schwarzenbergu (1890-1950)*. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulte, Historický ústav. České Budějovice, 2010, str. 30–31.

43 UAW, Nationale, Franz Lastavec.

44 UAW, Rigorosenprotokoll PN 1245.

45 UAW, Rigorosenakt PN 1245.

dativom pri Vergiliju). Za ocenjevalca sta bila določena Karl Schenkl kot referent in Theodor Gomperz kot koreferent.⁴⁶

Lastavčeva disertacija je ohranjena; hrani jo dunajska univerzitetna knjižnica.⁴⁷ Napisana je v latinščini in obsega 70 rokopisnih strani. Iz uvoda izvemo, da je dobil idejo v priročniku *Historische Syntax der lateinischen Sprache* (Leipzig: Teubner, 1872–1878) Antona Augusta Draegerja (1820–1895), ki si jo je vzel za vzor glede pristopa. Za obravnavo je izbral pesnike, ker so se mu zdeli zaradi svojega prispevka k jeziku še posebej zanimivi (zlasti Vergilij in Horacij). Vergilija je izbral zato, ker s predlogi sestavljene glagole, ki se vežejo z dativom, uporablja dosti pogosteje in svobodneje kot drugi pisci, je pa za primerjavo vključil tudi tri prozne pisce: Livija, Kurcija Rufa in Tacita. V drugem delu uvoda sledi pregled uporabljenih virov, ki potrdi, da ideja za temo ni bila izvirno Lastavčeva, ampak je izhajal iz že obstoječih specialnih razprav o tej tematiki. Vključil je še vrsto razprav, ki obravnavajo rabo sklonov pri Vergiliju, ter rabo dativa in drugih sklonov pri drugih piscih: pri rimskih dramskih pesnikih, pri Lukreciju, Ciceronu, Cezarju, Tacitu idr.

V drugem, osrednjem poglavju je Lastavec zbral primere. Glagole, ki se vežejo z dativom, je razdelil na dve veliki skupini: na prehodne (sestavljene s predponama *ad-* in *cum-* ter s predpono *in-*) in na neprehodne (sestavljene s predponami *ad-*, *in-* in *cum-*), primere pa je razvrstil po abecednem vrstnem redu. Znotraj vsakega primera je navedel citate pri Vergiliju s komentarjem in primerjave z rabo pri drugih piscih.

V tretjem poglavju je zbral tiste glagole, o katerih je želel razpravljati na enak način, a je ugotovil, da je snovi preveč, da bi jo bilo mogoče obdelati v tako kratkem času, kot ga ima na voljo.

Disertacija ostaja brez sklepne ugotovitve; ta je strnjena na eni strani, pa še tu večinoma ne navaja svojih ugotovitev, ampak se opira na nekatere vire, ki jih je pri delu uporabljal.

Referent Karl Schenkl in koreferent Theodor Gomperz sta oceni podala 28. junija 1899. Glede latinščine sta zapisala, da se o njej težko izrečeta, ker je besedilo pripovedno samo v uvodnem delu disertacije (tu je sicer kandidat pokazal, da obvlada latinski slog), medtem ko gre v nadaljevanju zgolj za naštevaje primerov, pri katerih se formulacije in opazke vedno znova ponavljajo; opozorila sta tudi

46 UAW, Rigorosenprotokoll PN 1245; UAW, Rigorosenakt PN 1245.

47 UBW, sig. D-13308.

na včasih vprašljivo rabo časov, na redundantnost v izražanju ter mestoma prezapletene konstrukcije. Pohvalila sta obsežno obravnavano literaturo in marljivo zbrano gradivo, kot pomanjkljivost pa izpostavila, da kandidat snovi ni obravnaval v celoti (zlasti v 3. poglavju). Sklepna ocena je bila, da bi bilo treba disertacijo v primeru objave dopolniti in jo urediti bolj tabelarno. Oceno sta kritično zaključila, da je disertacija, če se ji nekoliko spregleda, osnova za to, da se kandidata pripusti k rigorozu.⁴⁸

Lastavec je izpit opravljal 28. junija 1900. Ocenjevalci so bili Theodor Gomperz, Edmund Hauler in Eugen Bormann; vsi trije so mu dali oceno »zadostno« (*genügend*). Stranski rigoroz je opravljal 26. januarja 1900; ocenjevalca sta bila filozofa Friedrich Jodl in Laurenz Müllner in oba sta njegovo znanje ocenila z »zadostno« (*genügend*). Promoviran je bil 9. julija 1900.⁴⁹ Profesorskega izpita ni opravljal.

Umrli je 15. aprila 1942 v Veliki Nedelji.⁵⁰

Anton Dolar, ki se je rodil 9. maja 1875 v Hotinji vasi pri Mariboru, se je na Filozofsko fakulteto dunajske univerze vpisal v zimskem semestru 1895/96, star 20 let. Po enem letu (ZS 1895/96–LS 1896) je študij za leto dni prekinil (razlog je bilo služenje vojaškega roka v Pragi) in ga redno nadaljeval od zimskega semestra 1897/98 do letnega semestra 1900.⁵¹ Pri Zimmermanu je obiskoval predavanja iz logike; pri Müllnerju iz metafizike; pri Jerusalemu iz uvoda v filozofijo; pri Vogtu iz gimnazijske pedagogike in psihologije; pri Jagiću iz slovanskega ljudskega pesništva, pri Vondráku iz zgodovine pisave pri južnih Slovanih, pri Murku o južnoslovanski književnosti; pri Minorju o zgodovini nemške književnosti; pri Müllerju o primerjalnem jezikoslovju; pri Reischu o antični umetnosti; pri von Arnimu o zgodovini helenistične književnosti; pri von Hartlu o grški in rimski metriki; pri Kalinki so interpretirali Tukidida, pri Jurenki so brali Sofokla; pri Gitlbauerju je poslušal predavanja o zgodovini grškega govorništva, razlagali so Platona, Sofokla in Vergilija; pri Marxu je obiskoval predavanja o rimski metriki in uvod v študij Homerja, na seminarju pa so razlagali Plavta; pri Bormannu je hodil na predavanja o rimskih starožitnostih in o viroslovju ter na vaje iz antične epigrafike; pri Gomperzu je poslušal predavanja o Platonu in o Sokratu, brali pa so Aristotela,

48 UAW, Rigorosenakt PN 1245, Gutachten über die Dissertation des Herrn F. Lastavec.

49 UAW, Rigorosenprotokoll PN 1245.

50 *Domoljub*, let. 55 (1942), št. 16 (15. april), str. 3.

51 UAW, Rigorosenprotokoll 1340, Dolar Anton.

Platona in Antifonta. Pri Haulerju je hodil na predavanja o historični skladnji latinščine, o rimski književnosti in o latinskem pomenoslovju, brali in razlagali so Teokrita, Terencija, Hezioda, Platona, Cicerona, Katula, Tibula in Evripida.⁵²

Štirinajstega julija 1900 je Dolar na dekanat dunajske Filozofske fakultete oddal prijavo k rigorozu iz klasične filologije kot glavnega predmeta v povezavi s staro zgodovino. Prijavi je dodal disertacijo z naslovom *De accusativi usu Terentiano* (O rabi akuzativa pri Terenciju). Za referenta je bil določen Edmund Hauler, za koreferenta pa Hans von Arnim. Disertacija je ohranjena; hrani jo univerzitetna knjižnica dunajske univerze.⁵³ Celoten, po vzoru nemških disertacij zapisan naslov na naslovni strani se glasi *De accusativi usu Terentiano. Ad summos in philosophia honores ab amplissimo philosophorum Vindobonensium ordine rite impetrandos scripsit Antonius Dolar* (O rabi akuzativa pri Terenciju. Za doseg najvišjih časti na področju filozofije s strani prevzvišenega reda dunajskih filozofov skladno s pravili spisal Anton Dolar). Obsega 121 rokopisno popisanih strani; ohranjena je v nekoliko okrnjenih oblikih, saj se konča abruptno sredi stavka, kar nakazuje, da je morda kakšna stran izpadla.

Že v prvem stavku Dolar da vedeti, na katera dva vira se je pri sicer precejšnji izbiri piscev o tej tematiki najbolj opiral; na disertacijo Constantina Schlüterja o rabi akuzativa in dativa pri Terenciju (1874)⁵⁴ in na disertacijo Alfreda Bieseja o notranjem objektu pri Plavtu in Terenciju ter o prehodu glagolskih pomenov (1878).⁵⁵ Razloga za izbiro sta bili dejstva, da ga je snov pritegnila in da je bilo od izida obeh razprav odkritega veliko novega. Dolar je poudaril, da želi svojo razpravo zastaviti tako, da ne bo ponavljal ugotovitev predhodnikov in da želi dati k razpravam na to temo svoj izvorni prispevek.⁵⁶ Ker nekaterih mest ni bilo mogoče razložiti na osnovi zgolj enega ohranjenega slovničnega primera, je navajal podobne primere, ki se najdejo tudi pri drugih piscih. Oprl se je tudi na predavanja o historični skladnji latinskega jezika pri Edmundu Haulerju, ki je bil Dolarjev mentor in ocenjevalec.

Obravnavo akuzativa v disertaciji je Dolar razdelil na devet poglavij: 1. enojni akuzativ zunanjega objekta: A. kot dopolnilo tranzitivnih glagolov; B. kot dopolnilo

52 UAW, Anton Dolar, Nationale.

53 UBW, D-13364.

54 Constantin Schlueter: *De accusativi et dativi usu Terentiano*. Dissertatio philologica quam ... in publico defendet Constantinus Schlueter, Guestfalus. Monasterii (Münster), MDCCCLLIII (1874).

55 Alfred Biese: *De obiecto interno apud Plautum et Terentium atque de transitu verbalium notionum*. Dissertatio inauguralis quam ... conscripsit Alfredus Biese Putbusiensis. Kiliae (Kiel): Mohr, 1878.

56 UBW, D-13364 Anton Dolar: *De accusativi usu Terentiano*. Wien, 1900, str. 1–2.

intransitivnih glagolov; C. kot dopolnilo sestavljenih glagolov; 2. akuzativ no-tranjega objekta; 3. dvojni akuzativ kot dopolnilo glagolov; 4. akuzativ smeri; 5. akuzativ časa; 6. akuzativ, ki stoji za medialnimi glagoli; 7. akuzativ, ki dopolnjuje izglagolske samostalnike, ki se končujejo na *-tio*; 8. adverbialni akuzativ; 9. izbrana vprašanja o anticipaciji. Pri vsaki kategoriji je orisal splošne značilnosti in navedel primere iz Terencijevih komedij, po potrebi pa jih je dopolnil tudi s primeri iz drugih piscev. Končni rezultat je ozka in specifična slovnična razprava, ki ponuja pregled skladenjskih funkcij akuzativa pri komediografu Terenciju in tudi širše, opozarja na različne ugotovitve pri strokovnjakih, v opombah pa so navedeni uporabljeni viri in literatura. Hauler kot referent je svojo oceno podal decembra 1900. Ocenjevalca sta zapisala: da delo kaže dobro slovnično znanje, da je dober opazovalec in da je študiju Terencija posvetil veliko časa; da je napak in pomot malo; da bi bilo treba v primeru objave disertacijo natančno pregledati in mestoma dopolniti; da je Dolarjeva latinščina lepo berljiva, vendar ne slogovno raznolika. Hauler jo je aprobiral z oceno, da daje »zadovoljiv vtis«, čemur je von Arnim kot koreferent pritrnil.⁵⁷

Stranski rigoroz iz filozofije je Dolar opravljal 31. januarja 1901; Jodl mu je dal oceno »zadostno« (*genügend*) in Müllner prav tako. Glavni rigoroz je Dolar opravljal 13. junija 1901; Hauler mu je dal oceno »zadostno« (*genügend*), Bormann »z odliko« (*mit Auszeichnung*), von Arnim pa tudi »zadostno« (*genügend*). V doktorja filozofije je bil promoviran 2. julija 1901.⁵⁸

Kot učitelj je Dolar deloval na klasični gimnaziji v Mariboru,⁵⁹ od 1902 na državni gimnaziji v Celju s samostojnimi nemško-slovenskimi paralelkami, nato pa od 1910 do upokojitve 1937 znova v Mariboru.⁶⁰ S področja filologije je objavil samo prispevek o metodiki pouka latinščine v prvem razredu,⁶¹ ter oceno Pipenbacherjeve latinske slovnice in vadnice.⁶² Svoje prispevke je objavljaval v *Slovanu*, v

57 UAW, Rigorosenakt PN 1340, Gutachten über die Dissertation des Cand. Anton Dolar De accusativi usu Terentiano.

58 UAW, Rigorosenprotokoll 1340.

59 »Dolar, Anton (1875–1953).« V: *Slovenska biografija*. SAZU, ZRC SAZU, 2013. Splet.

60 *Jahresbericht des k. k. Staats-Gymnasiums in Marburg a/D*, veröffentlicht von der Direktion am Schlusse des Studienjahres. Marburg: Verlag des k. k. Gymnasiums, 1910, str. 41; *Državna klasična gimnazija v Mariboru. Izvestje za šolsko leto 1936–1937*. Maribor: Založba državne klasične gimnazije, 1937, str. 4.

61 Anton Dolar: O metodiki latinščine v prvem razredu. *Jahresbericht des k. k. Staats-Gymnasiums in Cilli 1908/09. Izvestje B. Cilli* (Celje), 1909, str. 3–16.

62 Anton Dolar: Dr. Jos. Pipenbacher: Latinska slovnica. V Ljubljani 1910. Založil Schwentner. ... – Latinska vadnica. I. del. Izdalo »Društvo slov. prof. v Ljubljani ... V: *Ljubljanski zvon*, let. 30 (1910), št. 7, str. 442–443.

slovenskem, češkem in nemškem časopisu, v *Ljubljanskem zvonu* in drugih publikacijah. Bil je tudi član Zgodovinskega društva v Mariboru in nekaj časa urednik *Ilustrovanega narodnega koledarja*.

Umrli je 4. maja 1953 v Zagrebu.

Janez Gnidovec, ki se je rodil 29. septembra 1873 v Velikem Lipovcu pri Ajdovcu blizu Novega mesta, je bil ob vpisu na Filozofsko fakulteto dunajske univerze 10. oktobra 1898 star 26 let.⁶³ Na Dunaj je šel študirat na pobudo škofa Jegliča, ki je na Miklavževo leta 1898 v *Ljubljanskem škofijskem listu* duhovnike svoje škofije pozval, naj se oglasijo tisti, ki bi se bili pripravljene usposobiti za profesorje na načrtovani škofijski gimnaziji; eden prvih, ki so se odzvali, je bil Gnidovec.⁶⁴ Na Dunaju je študiral osem semestrov, od zimskega semestra 1899/1900 do zimskega semestra 1902/03.⁶⁵ Pri von Weilenu je poslušal predavanja o zgodovini nemške književnosti; pri von Premersteinu o grških starožitnostih; pri Engelbrechtu so obravnavali rimsko satiro in Cicerona; pri Maddaleni Torquata Tassa; pri Szantu Aristotela; pri Jurenki se je seznanjal z rimsko metriko; pri Murku je poslušal predavanja o ilirizmu; pri Jellineku se je seznanjal z nemško slovnico; pri Kretschmerju je obiskoval predavanja iz primerjalnega jezikoslovja in grške slovnice; pri Vogtu je poslušal predavanja iz gimnazijske pedagogike in psihologije; pri Reischu o antični umetnosti; pri Gitlbauerju so obravnavali Horacija, Ksenofonta, Platona in Vergilija ter grško paleografijo; pri Jagiću se je udeleževal predavanj o slovnici staroslovenskega jezika in slovanskih jezikov, o slovanskih starožitnostih in o zgodovini slovanske filologije; pri Vondráku je obiskoval vaje iz stare cerkvene slovanščine. Pri Bormannu je poslušal predavanja iz grške in rimske zgodovine, o rimskih starožitnostih in o antični epigrafiki. Pri von Arnimu je poslušal predavanja o grški književnosti, brali in interpretirali so Evripida, Bakhilida, Pindarja, Heronda, Lukrecija in Juvenala, pri njem pa so imeli tudi grške slovnične in stilistične vaje. Pri Haulerju je poslušal predavanja o zgodovini rimske književnosti

63 UAW, Nationale, I. Semester. Gl. tudi Alojz Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*, str. 519, št. 1038.

64 Slovo dr. Janeza Gnidovca, str. 8; Poziv častiti duhovščini. V: *Ljubljanski škofijski list*, let. 6 (1898), št. 6, str. 101–102; Naši nameravani zavodi. V: *Ljubljanski škofijski list*, let. 6 (1898), št. 10, str. 101–102; Franc Trdan: Svetniška rast in čast. Po smrti škofa dr. J. Fr. Gnidovca. V: *Koledar Družbe sv. Mohorja, leto 1941*, str. 43–44; Gerzinič: *Božji služabnik Janez Gnidovec. Dubovnik, vzgojitelj, misijonar, škof*. Buenos Aires: Baragovo semenišče, 1972, str. 41–46; Lukan: Dunajska leta dr. Janeza Fr. Gnidovca. V: Edo Škulj (ur.): *Gnidovčev simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba, 1989, str. 47.

65 UAW, Rigorosenprotokoll 1568.

in stilistiki, o historični slovnici, o semaziologiji in sinonimiki, brali in razlagali so Teokrita, Vergilijev apendiks, Katona, Frontona, Terencija, Cicerona, Horacija, Livija in Ovidija ter hodili na različne seminarske in proseminarske vaje.⁶⁶

2. marca 1903 je Gnidovec vložil prošnjo za pristop k rigorozu za pridobitev doktorata iz klasične filologije v povezavi z antično zgodovino. Prošnji je priložil disertacijo z naslovom *De Hippia maiore Platoni attribuendo* (O tem, da je treba *Hipija Večjega* pripisati Platonu).⁶⁷ Za presojevalca sta bila določena Hans von Arnim kot referent in Edmund Hauler kot koreferent.⁶⁸ Disertacija je ohranjena; hrani jo univerzitetna knjižnica dunajske univerze,⁶⁹ obsega pa 104 strani rokopisa. K raziskavi te tematike so ga najbrž spodbudila von Arnimova predavanja o Platonovem življenju, nauku in delih, ki jih je imel v petem semestru (zimski semester 1901/02).⁷⁰

Gnidovec v prvem delu (str. 1–55) predstavi zgodovino vprašanja Platonovega avtorstva dialoga *Hipija Večjega* in poglede različnih raziskovalcev na to vprašanje. V nadaljevanju skuša najti potrditev glede dialoga pri antičnih piscih, med katerimi se posebej posveti Aristotelu, nato pa pretresa posamezne relevantne ugotovitve piscev, ki jih je sam uporabljal kot vir, a pri njih ne najde utemeljenega razloga za to, da bi Platonu odrekli avtorstvo dialoga. Skozi vso disertacijo sistematično obravnava posamezne vire, jih potrjuje, z njimi polemizira, jih dopolnjuje ali na osnovi novejših spoznanj ovrže.

V drugem delu (str. 56–95) se ukvarja z vsebinsko analizo, ugotavlja namen dialoga in išče vsebinske povezave z drugimi Platonovimi dialogi. Na koncu (str. 96–103) potrjuje Platonovo avtorstvo tudi z naslonitvijo na razpravo svojega mentorja von Arnima z naslovom *De Platonis dialogis quaestiones chronologicae* (Rostock, 1896). Gnidovčeva disertacija ima jasen zaključni sklep: »... jasno je bilo pokazano in dokazano, da je *Hipija Večjega* napisal Platon.«⁷¹

Von Arnim je kot referent disertacijo ocenil z očitnim dobranjem; po njegovem mnenju je bila napisana trezno, preudarno in jasno, zato je tudi predlagal njeno

66 UAW, Nationale, I.–VIII. Semester. Gnidovčev študij na kratko opisuje tudi Lukan: Dunajska leta dr. Janeza Fr. Gnidovca, str. 51–52.

67 UAW, Rigorosenakt PN 1568. Naslov disertacije bi lahko prevedli tudi »O pripisovanju *Hipija Večjega* Platonu«.

68 UAW, Rigorosenprotokoll 1568.

69 UBW, D-13592.

70 UAW, Rigorosenakt PN 1568, Vita.

71 UBW, D-13592, Johann Gnidovec: *De Hippia maiore Platoni attribuendo*, str. 104.

objavo. Edmund Hauler se je z oceno strinjal.⁷² Kljub tej laskavi oceni Gnidovčeva disertacija ni nikoli izšla in nikoli o njej tudi ne najdemo nobene navedbe v znanstveni in strokovni literaturi, kar dokazuje, da je Gnidovec sicer imel smisel za znanstveno delo, a prav nobenih tovrstnih ambicij; zato je kot filolog utonil v pozabo.

Stranski rigoroz iz filozofije je Gnidovec opravljal 18. februarja 1904; oba ocenjevalca, Jodl in Müllner, sta mu dala oceno »zadostno« (genügend). Glavni rigoroz je opravljal 7. julija 1904; von Arnim je njegovo znanje ocenil z »nezadostno« (*nicht genügend*), Hauler in Bormann pa z »zadostno« (*genügend*), zato je bil aprobiran z večino glasov (*per vota maiora*). Promoviran je bil 19. julija 1904.⁷³

Kot učitelj je Gnidovec deloval najprej (1903–1905) v Kranju. Leta 1905 je bil imenovan za ravnatelja in učitelja knezoškofijske zasebne gimnazije v Šentvidu nad Ljubljano; tu je deloval do leta 1919, učil pa je latinščino, slovenščino, nemščino in filozofsko propedeutiko. Nekaj prispevkov s področja filologije je objavil v *Mentorju* in v izvestjih šentviške gimnazije (o metodiki poučevanja, o Homerju in njegovih pesnitvah, poučni spisi),⁷⁴ objavljaj pa je še v glasilu katoliškega dijaštva *Zora* in nabožne prispevke v *Duhovnem pastirju*.

Decembra 1919 je Gnidovec vstopil k lazaristom; leta 1924 je bil imenovan za škopskega škofa.

Umrli je 3. februarja 1939 v sanatoriju Leonišče v Ljubljani.

Anton Derganc, ki se je rodil 5. aprila 1882 v Novem mestu,⁷⁵ se je na dunajsko univerzo vpisal po maturi leta 1902.⁷⁶ Študiral je osem semestrov, od zimskega semestra 1902/03 do letnega semestra 1906. Pri Stöhrju je obiskoval predavanja iz psihologije; pri Müllnerju iz logike; pri Grassbergerju iz šolske higijene; pri Vogtu

72 UAW, Rigorosenakt PN 1568, Beurtheilung.

73 UAW, Rigorosenprotokoll 1568.

74 Janez Gnidovec: Pouk o latinski tretji sklanji v prvem in drugem razredu. V: *II. izvestje knezoškofijske privatne gimnazije v zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskem letu 1906/1907*. Izdalo ravnateljstvo. Št. Vid nad Ljubljano 1907, str. 3–12; Janez Gnidovec: Homer in njegova pesem. V: *Mentor*, let. 3 (1909/1910), št. 3, str. 55–58; št. 4, str. 84–87; št. 7, str. 148–150; št. 9, str. 195–199; št. 12, str. 267–271; Janez Gnidovec: Octavius. Dialog Minucija Feliksa. V: *Mentor*, let. 1 (1908/1909), str. 42–44. Gl. tudi Justin Stanovnik: Dr. Janez F. Gnidovec - učitelj in vzgojitelj. V: Edo Škulj (ur.): *Gnidovčev simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba, 1989, str. 67–70.

75 UAW, Rigorosenprotokoll 2249.

76 UAW, Rigorosenakt PN 2249, Vita.

iz gimnazijske pedagogike in pri Jerusalemu iz praktične pedagogike; pri von Weilenu iz zgodovine nemške književnosti, enako pri Wolkanu; pri Jodlu iz zgodovine filozofije; pri Zomáridesu tečaj nove grščine; pri Schiffu tečaj stenografije; pri Reischu o rimski religiji; pri Gitlbauerju so obravnavali Herodota, Teokrita in Cicerona; pri Engelbrechtu je poslušal predavanja o zgodovini rimske književnosti ter hodil na vaje iz latinske stilistike in grške paleografije; pri Bormanu je poslušal predavanja iz antične zgodovine, epigrafike in zgodovinopisja, bral Cicerona in hodil na vaje iz epigrafike. Pri Kretschmerju je poslušal predavanja s področja primerjalnega jezikoslovja, iz Homerja, iz novogrškega jezika in književnosti, o grških narečjih ter grški in latinski slovnici. Pri Haulerju je obiskoval predavanja iz uvoda v študij klasične filologije, o rimski književnosti, o historični skladnji latinskega jezika, o semaziologiji in sinonimiki, brali in interpretirali so Frontona, Marka Avrelija, Gelija, Apuleja, Salustija, Aristofana, Terencija, Cicerona, Avzonija, Varona in Veleja Paterkula. Pri von Arnimu je hodil na predavanja o zgodovini grške in rimske književnosti in o grški skladnji, obiskoval je grške slovnične in stilistične vaje, brali in razlagali so Aristotela, Evripida, Pindarja, Tibula, Propercija, Lukrecija, Perzija, Juvenala, Bakhilida, Sofokla, Diona Hrizostoma, Platona, Ajshila in Teokrita, na proseminarju pa so imeli grške jezikovne in stilistične vaje.⁷⁷

Derganc je 14. februarja 1907 na dekanat dunajske Filozofske fakultete vložil prošnjo za pripustitev k rigorozu iz klasične filologije v povezavi s staro zgodovino in epigrafiko.⁷⁸ Prijavi je dodal tudi disertacijo z naslovom *In Dionis Chrysostomi orationes XII, XIII, VII, XXXI, XXXII, XXXIII, XXXIV, XXXVI observationes criticae* (Kritične opazke h govorom 12, 13, 7, 31, 32, 33, 34 in 36 Diona Zlatoustega). Za referenta je bil določen Hans von Arnim, za korefenta pa Edmund Hauler. Idejo za temo je najbrž dobil v sedmem semestru (WS 1905/06), ko so študentje na filološkem seminarju pri Hansu von Arnimu brali in interpretirali govore Diona Hrizostoma, njegov mentor pa je bil von Arnim, ki je deset let prej tudi objavil kritično izdajo Dionovih del (*Dionis Prusaensis quem vocant Chrysostomum quae extant omnia*. Berlin 1893–1896). Derganc je v obravnavo vključil osem Dionovih govorov, najbolj pa se je oprl prav na von Arnimovo izdajo; njegove rešitve je včasih zagovarjal, včasih pa je predlagal popravke. Von Arnim je v oceni kritično pripomnil, da nekatere Dergancve rešitve niso boljše rešitve in da njegova latinščina mestoma šepa; je pa poudaril, da je zelo nadarjen za tekstno kritiko in da

77 UAW, Nationale, I.–VIII. Semester.

78 UAW, Rigorosenakt PN 2249; UAW, Rigorosenprotokoll 2249.

bi bilo treba del disertacije objaviti. Von Arnim je disertacijo 23. februarja 1907 ocenil kot »zadovoljiv dosežek«; Hauler se je z oceno strinjal.⁷⁹

Izvirnik Dergancve disertacije ni ohranjen. Najboljša poglavja disertacije pa je dobro leto pozneje objavil v letnem izvestju Sofijine gimnazije na Dunaju za šolsko leto 1909/10 pod naslovom *Textkritische Bemerkungen zu einigen Reden des Dio von Prusa* (Tekstnokritične opazke k nekaterim govorom Diona iz Pruze).⁸⁰ Iz besedila ugotovimo, da je utemeljitve za svoje predloge iskal v slovničnih in jezikoslovnih paralelah znotraj Dionovih del, pa tudi pri drugih grških piscih. Največ pozornosti je posvetil govoru št. XII (*Olimpijski govor*).

Glavni rigoroz je Derganc opravljal 17. decembra 1907; vsi trije ocenjevalci (von Arnim, Hauler in Bormann) so mu dali oceno »zadostno« (*genügend*). Stranski rigoroz iz filozofije je opravljal 14. marca 1907; oba ocenjevalca, Jodl in Müllner, sta ga ocenila z »zadostno« (*genügend*). Promoviran je bil 20. decembra 1907.⁸¹

Derganc je od leta 1907 kot suplent učil na državni gimnaziji na Fichtnergasse 15 v 13. okraju na Dunaju,⁸² od leta 1908 kot provizorični učitelj na Sofijini gimnaziji na Dunaju.⁸³

V izvestju Sofijine gimnazije za šolsko leto 1910/11 je bilo objavljeno sporočilo, da se je 1. novembra 1910 smrtno ponesrečil na izletu v gore.⁸⁴

Franc (Francišek) Jerè, ki se je rodil 2. oktobra 1881 na Pancah pri Lipoglavu v občini Dobrunje na Kranjskem, je po maturi 18. julija 1902⁸⁵ vstopil v ljubljansko bogoslovno semenišče in se vpisal na ljubljansko Teološko fakulteto, kjer je štiri leta (do 1906) študiral teologijo.⁸⁶ 4. oktobra 1907 se je kot redni slušatelj z zim-

79 UAW, Rigorosenakt PN 2249, Beurtheilung des Promotionsschrifts des A. Derganc.

80 Anton Derganc: *Textkritische Bemerkungen zu einigen Reden des Dio von Prusa*. V: *Jahresbericht des k. k. Sopiengymnasiums in Wien (II. Zirkusgasse Nr. 48) für das Schuljahr 1909/1910*. Veröffentlicht von Regierungsrat Dr. Gustav Waniek, k. k. Direktor. Wien, 1910, str. 3–22.

81 UAW, Rigorosenprotokoll 2249.

82 *Achter Jahresbericht des k. k. Staats-Gymnasiums im XIII. Bezirke in Wien. XIII. Fichtnergass 15. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1907/08*. Wien 1908, str. 2, 3, 5.

83 *Jahresbericht des k. k. Sopiengymnasiums in Wien (II. Zirkusgasse Nr. 48) für das Schuljahr 1908/1909*. Veröffentlicht von Regierungsrat Dr. Gustav Waniek, k. k. Direktor. Wien, 1909, str. 34 in 60.

84 *Jahresbericht des k. k. Sopiengymnasiums in Wien (II. Zirkusgasse Nr. 48) für das Schuljahr 1910/1911*. Veröffentlicht von Regierungsrat Dr. Gustav Waniek, k. k. Direktor. Wien, 1911, str. 67, 72–73.

85 NŠAL, NŠAL 488, Zapuščina dr. Franceta Jereta, šk. 121, Maturitäts-Zeugnis (18. Juli 1902).

86 NŠAL, NŠAL 488, Zapuščina dr. Franceta Jereta, šk. 121, Lecturis salutem (8 semestrskih spičeval).

skim semestrom 1907/08 vpisal na Filozofsko fakulteto dunajske univerze;⁸⁷ ob vpisu je bil star 26 let.⁸⁸ Na Dunaju je študiral šest semestrov.⁸⁹

Pri Müllnerju je poslušal predavanja o metafiziki, pri Jerusalemu iz uvoda v filozofijo in o praktični srednješolski pedagogiki, pri Graßbergerju o šolski higieni; pri von Weilenu o nemški književnosti; pri Rešetarju o primerjalnem slovanskem glasoslovju; pri Gomperzu o Platonu; pri Mesku je obiskoval vaje iz latinske stilistike; na Haulerjevem seminarju so razlagali Avzonija; pri Bormannu je obiskoval predavanja o rimski zgodovini, iz uvoda v zgodovinopisje in uvoda v epigrafiko; pri Radermacherju o antični mitologiji in metriki, brali pa so Sofokla. Pri Haulerju je hodil na predavanja o grški in rimski književnosti, iz uvoda v študij klasične filologije, o zgodovini klasične filologije, razlagali pa so Ciceronove govore, tragedijo Oktavija in Salustija. Pri von Arnimu je poslušal predavanja o grški in rimski književnosti, o grški skladnji, o Platonu in o grški filozofiji; brali in razlagali so Evripida, Tukidida, Tibula, Propercija, Lukrecija, Wilamowitzevo *Grško berilo*, Pindarja, Heronda, spis *O vzvišenem*, Demostena, Ajshila, Platona in Evripida.⁹⁰

K rigorozu se je prijavil 31. maja 1910 in ob prijavi oddal disertacijo z naslovom *Quibus ex fontibus Plato doctrinam suam, quae est de immortalitate animi eiusque post mortem sorte desumpserit* (Iz katerih virov je Platon povzel svoj nauk o nesmrtnosti duše in o njeni usodi po smrti). Za referenta je bil določen Hans von Arnim, za koreferenta pa Ludwig Radermacher.⁹¹ Jeretova disertacija se ni ohranila; zakaj ni ohranjen izvod v dunajski univerzitetni knjižnici, ni znano, v njegovi zapuščini pa najbrž ne zaradi nemške zasedbe Zavoda sv. Stanislava 28. aprila 1941, ko so Nemci knjižnico in arhiv zavoda⁹² in gotovo tudi večino zasebnih arhivov in knjižnic tam stanujočih profesorjev, med katerimi je bil tudi Jerè, uničili. Jerè je v disertaciji obravnaval vprašanje odvisnosti Platonovih predstav o usodi duše v tostranstvu in v onostranstvu od orfiške in pitagorejske mistike;⁹³ to je skušal dokazati na osnovi virov. Izpostavil je razlike in protislovja pri orfiškem in pitagorejskem nauku, raziskal kronologijo Platonovih spisov, ki obravnavajo dušo, in, kot von Arnim posebej poudari, uspel prepričljivo dokazati, da se je Platon v svojih zgodnjih predstavah bolj navezal na orfike, v poznejših pa bolj na pitagorejce. Von

87 NŠAL, NŠAL 488, Zapuščina dr. Franceta Jereta, šk. 121, Meldungsbuch.

88 UAW, Rigorosenprotokoll 2968.

89 Gl. tudi Alojz Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*, str. 542, št. 1474.

90 UAW, Nationale, Franz Jerè, I.–VI. Semester.

91 UAW, Rigorosenakt PN 2968; UAW, Rigorosenprotokoll 2968.

92 Rokopisna zbirka Biblioteke SAZU, R 80/2, Dopis Fr. Jerèta SAZU (20. avgust 1949).

93 UAW, Rigorosenakt PN 2968, Beurteilung der Doctordissertation des P. Franz Jerè.

Arnim je pohvalil tudi obsežen nabor literature, najbolj pa dejstvo, da je zamisel osnovnega problema disertacijske razprave izvirno Jeretova; disertacijo kot celoto sta oba referenta ocenila kot zadovoljiv promocijski dosežek.

Predpisani enourni izpit iz filozofije je Jerè opravljajl 21. novembra 1910. Njegova izpraševalca sta bila Friedrich Jodl in Laurenz Müllner; oba sta mu dala oceno »zadostno« (*genügend*). Predpisani dvourni izpit je imel 9. januarja 1912; izpraševali so ga Hans von Arnim, ki ga je ocenil z »odlično« (*ausgezeichnet*), Ludwig Radermacher, ki ga je ocenil z »zadostno« (*genügend*) in Eugen Bormann, ki ga je ocenil z »odlično« (*ausgezeichnet*). Tako je bil z večino glasov aprobiran z odliko (*per vota maiora mit Auszeichnung approbiert*). Promoviral je 18. februarja 1912.⁹⁴

Od leta 1910 do leta 1941 je Jerè učil na knezoškofijski gimnaziji v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano, leta 1933 pa je bil imenovan za honorarnega predavatelja na Teološki fakulteti za biblično grščino.⁹⁵ Od aprila 1945 je bil član odseka za znanstvene in poljudnoznanstvene spise pri škofijskem tiskovnem svetu, in od julija istega leta začasni prosinodalni sodnik cerkvenega sodišča.⁹⁶ Avgusta 1946 je postal honorarni knjižničar na Teološki fakulteti, predlagan pa je bil tudi za ekscerptorja pri velikem slovenskem akademskem slovarju.⁹⁷ Leta 1950 je bil določen za ravnatelja likvidatorja Škofijske klasične gimnazije v Šentvidu. Kot filolog je sodeloval pri nastajanju Doklerjevega *Grško-slovenskega slovarja* (pregledal je rokopis in pripravil pravila za slovenjenje imen),⁹⁸ bil je zelo dejaven član Društva prijateljev humanistične gimnazije⁹⁹ in imel je največ zaslug za to, da se

94 UAW, Rigorosenprotokoll 2968.

95 NŠAL, NŠAL 488, Zapuščina dr. Franceta Jereta, šk. 121, Odobritev Ministrstva prosvete z dne 11. januarja 1933 in Sklep univerzitetnega senata ljubljanske univerze o imenovanju za honorarnega predavatelja na Teološki fakulteti z dne 15. septembra 1934.

96 NŠAL, NŠAL 488, Zapuščina dr. Franceta Jereta, šk. 121, Odlok o imenovanju z dne 10. julija 1945.

97 NŠAL, NŠAL 488, Zapuščina dr. Franceta Jereta, šk. 121, Pismo Jakoba Šolarja z dne 19. septembra 1946; Pismo Frana Ramovša z dne 27. septembra 1946.

98 Franc Jerè: Lastna imena. V: Anton Dokler: *Grško-slovenski slovar*. Ljubljana str. VII–XI.; Matej Hriberšek: Od Megiserja do Slovenskega pravopisa 2001: nekaj poglavij iz zgodovine slovenjenja antičnih imen. *Keria: studia Latina et Graeca*, let. 18 (2016), št. 1, str. 45. Gl. tudi Hriberšek: *Klasični jeziki v slovenskem šolstvu 1848–1945*, str. 210–214; Matej Hriberšek: *Nastajanje Grško-slovenskega slovarja*. V: Anton Dokler, Matej Hriberšek idr.: *Šolski grško-slovenski slovar*. Na osnovi slovarja Antona Doklerja iz leta 1915 posodobil Matej Hriberšek z Barbaro Zlobec Del Vecchio ... Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015, str. 5–18.

99 Hriberšek: *Klasični jeziki v slovenskem šolstvu 1848–1945*, str. 168–175; Tajnikovo poročilo na občnem zboru dne 2. junija 1918. V: *Izvestja Društva slovenskih profesorjev* 1919, str. 2, 32–33; Poročilo o rednem občnem zboru dne 15. XII. 1918. V: *Izvestja Društva slovenskih profesorjev* 1919, str. 16, 22; *Peta poslanica Društva prijateljev humanistične gimnazije*. Ljubljana, 1. oktobra 1931, str. 8; *Sedma poslanica Društva prijateljev humanistične gimnazije*. Ljubljana, marca 1935, str. 15; *Deveta poslanica Društva prijateljev humanistične gimnazije*. Ljubljana, junija 1938, str. 15.

je ohranil Wiesthalerjev latinsko-slovenski slovar.¹⁰⁰ V sodelovanju z nekaterimi stanovskimi kolegi s škofijske gimnazije v Šentvidu je v letih 1937–1939 pripravil tri kombinirane latinske slovnice in vadnice za pouk latinskega jezika na srednjih šolah,¹⁰¹ pisal je recenzije, nabožne članke za revijo *Bogoljub* in druge publikacije, prirejal knjige in izdal jubilejno publikacijo ob petdesetletnici Zavoda sv. Stanislava in Škofijske klasične gimnazije v Šentvidu.¹⁰² Največ je prevajal, in sicer *Sveto pismo* in dela grških cerkvenih očetov; nekateri prevodi so bili objavljeni šele postumno.

Umril je 15. februarja 1958 v Ljubljani, kjer je pokopan na Žalah.¹⁰³

Janez (Ivan) Samsa, ki se je rodil 18. novembra 1883 v Gori pri Sodražici, je po maturi 12. julija 1904 vstopil v ljubljansko bogoslovje in se vpisal na štiri-letni teološki študij v Ljubljani.¹⁰⁴ Na Filozofsko fakulteto dunajske univerze se je vpisal v zimskem semestru 1908/09; tu je študiral šest semestrov, do letnega semestra 1911.¹⁰⁵

Pri Jerusalemu je poslušal predavanja iz srednješolske pedagogike in iz psihologije; pri Graßbergerju iz šolske higijene; pri Sieglu iz filozofije; pri Arnoldu o zgodovini nemške književnosti; pri Müllnerju iz metafizike in kozmologije; pri Vondráku iz stare cerkvene slovanščine; pri Reischu je imel vaje iz antične umetnosti, pri Kauerju in Mesku pa iz latinske stilistike; pri Bormannu je poslušal predavanja iz antične zgodovine ter antičnega zgodovinopisja in zgodovinskega viroslovja. Pri Radermacherju je poslušal predavanja o grški slovnici, o grški in latinski metriki,

100 NŠAL, NŠAL 488, Zapuščina dr. Franceta Jereta, šk. 121, Poročilo ministru Korošču o Wiesthalerjevem slovarju (11. junij 1929); Pismo škofa Vovka z dne 30. julija 1949, štev. 2111; Rokopisna zbirka Biblioteke SAZU, R 80/1, Reverz (21. september 1940); R 80/2, Dopis Fr. Jereta SAZU (20. avgust 1949); P 481/46 (27. september 1946; generalni sekretar Fran Ramovš). Za natančen oris gl. Hriberšek: *Klasični jeziki v slovenskem šolstvu 1848–1945*, str. 303–308.

101 Gl. Hriberšek: *Klasični jeziki v slovenskem šolstvu 1848–1945*, str. 295–298. To so bile: *Latinska vadnica in slovnica za 1. razred klasične in 5. razred realne gimnazije* (1937), *Latinska vadnica in slovnica za 2. razred klasične in 6. razred realne gimnazije* (1938) in *Latinska vadnica in slovnica za 3. in 4. razred klasične in 7. razred realne gimnazije* (1939). Pri nastajanju so sodelovali še Franc Belec, Fran Omerza, Janez (Ivan) Samsa in Alojz Strupi.

102 Gl. Francišek Jerè: *Ob zlatem jubileju Zavoda sv. Stanislava in Škofijske klasične gimnazije v Št. Vidu nad Ljubljano*. Sestavil Fr. Jerè. V Ljubljani: samozal. Jere, 1955.

103 –nv: Francišek Jere (1881–1958). V: *Družina*, let. 30 (1981), št. 7 (15. februar).

104 UAW, Rigorosenprotokoll 3280; UAW, Rigorosenakt PN 3280, Curriculum vitae; –nc: Janez Samsa (1883–1953). V: *Družina*, let. 30 (1981), št. 8.

105 UAW, Rigorosenprotokoll 3280. Gl. tudi Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*, str. 546, št. 1550.

o mitologiji, na njegovih seminarjih pa so brali Dionizija Halikarnaškega, Hipokrata in Kvintilijana. Pri Kretschmerju je hodil na predavanja o grški in latinski slovnici, o izbranih temah grške književnosti, iz uvoda v indogermansko jezikoslovje in iz uvoda v novogrško in bizantinsko literarno zgodovino. Pri Haulerju je poslušal predavanja iz uvoda v študij klasične filologije, o rimski književnosti, o zgodovini klasične filologije, brali in interpretirali pa so Horacija, Petronija, Cicerona in Ovidija. Pri von Arnimu je obiskoval predavanja o Platonu, o zgodovini grške književnosti, o grški skladnji, na njegovih seminarjih pa so obravnavali Dionna iz Pruze, Lukijana, Platona, Cicerona, Lukrecija in Evripida.¹⁰⁶

Samsa se je k rigorozu prijavil 7. julija 1911, prijavi pa je dodal disertacijo z naslovom *De Martyrio Pionii* (O Pionijevem mučeništvu). Za referenta sta bila določena Ludwig Radermacher (kot mentor) in Edmund Hauler. Za obravnavo si je izbral antično poročilo o mučeniški smrti kristjana Pionija iz Smirne, ki jo je ta skupaj s še nekaterimi sokristjani pretrpel (domnevno) 12. marca 250 v času vladanja rimskega cesarja Decija. To temo si je izbral, ker ga je kot teologa področje krščanske književnosti zelo zanimalo.¹⁰⁷ Disertacija ni ohranjena ne v dunajski univerzitetni knjižnici ne v sicer skromni Samsovi zapuščini. Njegov osebni izvod je najbrž podobno kot Jeretov izgubil ob nemški zasedbi Zavoda sv. Stanislava leta 1941. Iz ohranjene ocene dobimo približen vpogled v njeno vsebino. V prvem delu se je Samsa ukvarjal z latinskim in staroslovanskim prevodom poročila in ga primerjal z grškim izvirnikom. V drugem delu se je posvetil vprašanju avtorstva; ocenjevalca sta menila, da mu kljub dobrim utemeljitvam ni uspelo nedvoumno dokazati, da je avtor sam Pionij. V tretjem delu, po mnenju ocenjevalcev ne dovolj obdelanem, je primerjal jezik poročila o mučeništvu in druga dva Pionijeva spisa. Ocenjevalca sta priporočila, naj disertacijo objavi.¹⁰⁸

Enourni izpit je Samsa opravil 22. januarja 1912; oba ocenjevalca sta mu dala oceno »odlično« (*ausgezeichnet*). Dvourni izpit je opravljal 19. decembra 1912; vsi trije ocenjevalci so ga ocenili z oceno »odlično« (*ausgezeichnet*). Promoviran je bil 21. decembra 1912.¹⁰⁹

Samsa je v letih od 1912 do 1941 neprekinjeno poučeval na škofijski gimnaziji v Šentvidu. Po končanem študiju na Dunaju ni več znanstveno deloval, prispevke

106 UAW, Johann Samsa, Nationale I.–VI. Semester.

107 UAW, Rigorosenakt PN 3280, Curriculum vitae.

108 UAW, Rigorosenakt PN 3280, Beurteilung der Dissertation des cand. phil. J. Samsa über *De Martyrio Pionii*; UAW, Rigorosenakt PN 3280, b, Beurteilung der Doktor-Dissertation des D.J. Samsa.

109 UAW, Rigorosenprotokoll 3280.

didaktičnega, poljudnega, poučnega in verskega značaja pa je objavljajal v periodičnem tisku (*Mentor, Čas, Dom in svet, Slovenec, Koledar slovenskega katoliškega narodnega dijaštva, Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien, Zora, Socialna misel, Naš zvon, Vestnik društva Jeglič* idr.) in časopisju.¹¹⁰ Leta 1937 je skupaj z nekaterimi stanovskimi kolegi izdal *Latinsko vadnico in slovnico za 1. razred klasične in 5. razred realne gimnazije* (Ljubljana 1937).¹¹¹ Bil je tudi dejaven član Društva slovenskih profesorjev in Društva prijateljev humanistične gimnazije.¹¹²

Umrli je 17. maja 1953 v Gori nad Sodražico.

Sklep

Slovenskih doktorjev s področja klasične filologije na dunajski univerzi v obdobju 1872–1918 je bilo razmeroma malo. V teh 46-ih letih se je za doktorski študij klasične filologije odločilo enajst slovenskih študentov, tj. takih, ki so izpolnjevali osnovni kriterij za uvrstitev v kategorijo »slovenski študent«, za izpolnitev tega ni bilo dovolj, da so izviralci s slovenskega narodnostnega ozemlja, ampak so morali pri vpisu na študij navesti, da je njihov materni jezik slovenščina. Majhno število je nekoliko presenetljivo tudi zato, ker sta bila oba klasična jezika v gimnazijskem in nasploh srednjem šolstvu avstrijske monarhije po letu 1849 prevladujoča, saj jima je bilo namenjenih kar 40 % vseh učnih ur.¹¹³ Kar nekaj je tudi primerov, ko so doktorji filologije sicer izhajali s slovenskega narodnostnega ozemlja, vendar pa so kot materni jezik v vpisnicah navedli nemščino.

Slovenskih doktorjev klasične filologije, ki so promovirali v obdobju 1872–1918, je bilo devet: Fran Detela, Josip Pipenbacher, Franc Prosenc, Franc Lastavec, Anton Dolar, Janez Gnidovec, Anton Derganc, Franc Jerè in Janez (Ivan) Samsa.¹¹⁴ Od teh samo eden ni delal profesorskega izpita, in sicer Franc Lastavec. Večina je izhajala iz revnejših slojev, iz vrst kmečkega prebivalstva; njihovi starši so bili

110 O Samsovih objavah gl. tudi S. L.: Janez Samsa (1883–1953). V: *Družina*, let. 30 (1981), št. 8 (22. februar); Maks Miklavčič: Samsa, Janez (1883–1953). V: *Slovenska biografija*. SAZU, ZRC SAZU, 2013. Splet.

111 Hriberšek: *Klasični jeziki v slovenskem šolstvu 1848–1945*, str. 295–296.

112 Prav tam, str. 223, 227–252, 268–274.

113 *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich*. Vom Ministerium des Cultus und Unterrichts. Wien: kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1849, str. 22–28; August Baumeister: *Die Einrichtung und Verwaltung des höheren Schulwesens in den Kulturländern von Europa und in Nordamerika*. München: C. H. Beck 1897, str. 272; Matej Hriberšek: *Klasični jeziki v slovenskem šolstvu 1848–1945*, str. 49.

114 Še dva doktoranda sta sicer opravila vse potrebne obveznosti, a nista bila promovirana, zato v predstavitev nista zajeta: to sta bila Janez Maselj in Franc Omerza.

navadno kmetje ali kajžarji, le oče Antona Derganca je bil gimnazijski profesor (v času sinovega študija sicer že upokojen, a je še poučeval honorarno). Od devetih so bili trije duhovniki, ki so imeli ob vpisu za sabo že štiriletni študij teologije v Ljubljani: Janez Gnidovec, Franc Jerè in Janez Samsa; vsi so prišli študirat ob podpori škofa Antona Bonaventure Jegliča, ki jih je poslal na študij z namenom, da bi zagotovil kvalificiran slovenski kader za novonastalo škofijsko gimnazijo in Zavod sv. Stanislava v Šentvidu.

Med devetimi slovenskimi doktorji s področja klasične filologije so se v svojih disertacijah štirje ukvarjali z jezikovnimi vprašanji: Pipenbacher, Lastavec, Dolar in Derganc. Pet jih je v disertacijah obravnavalo literarnozgodovinske teme: Detele, Prosenec, Gnidovec, Jerè in Samsa. Med temi devetimi bi lahko dve disertaciji opredelili kot pol jezikovni in pol literarni, in sicer Pipenbacherjevo, saj je v njej dokazoval avtorstvo izbranega dela na osnovi jezikovne analize, in Dergančevo, ker je kritične opazke glede besedila utemeljeval tako z jezikovnimi kot tudi z vsebinskimi razlogi.

Od enajstih napisanih doktorskih disertacij so ohranjene samo štiri, in sicer disertacije Frana Detele, Franca Lastavca, Antona Dolarja in Janeza Gnidovca. Od preostalih je del disertacije objavil samo Anton Derganc v gimnazijskem izvestju Sofijine gimnazije na Dunaju (*Textkritische Bemerkungen zu einigen Reden des Dio von Prusa*), druge pa se niso ohranile ne v dunajski univerzitetni knjižnici in ne v njihovih zapuščinah, pa tudi objavljene niso bile ne kot celote in tudi ne posamezni njihovi deli. To dejstvo niti ne preseneča, kajti večina kandidatov se je posvetila ne znanstveni karieri, ampak poučevanju na gimnazijah in delu na področju šolstva, nekateri so bili avtorji učbenikov in učnih pripomočkov, prevajalci, večina se je posvečala kulturnemu delu in objavljanju v strokovnem, poljudnem ali dnevnem tisku. Zanimivo pa je, zakaj se niso ohranili izvodi disertacij v dunajski univerzitetni knjižnici kot centralni ustanovi za njihovo hrambo. Odgovora na to vprašanje ni, zgolj ugibanja. Pomislek, da so morda založene ali da so imena njihov piscev narobe zapisana, ne vzdrži, najbrž pa tudi ne ideja, da je bila kdaj opravljena revizija ohranjenih doktorskih del in da so bile po kakem kriteriju izbire izločene iz hrambe.

Prosenčeva disertacija je edina, glede katere ne moremo podati nobene sodbe, saj se ni ohranila, ni je objavil, je pa tudi edina, katere ocena v dokumentaciji rigoroza ni ohranjena.

Med ohranjenimi disertacijami sta najobsežnejši Dolarjeva (121 strani) in Gnidovčeva (104 strani). Skupna lastnost klasičnofiloloških disertacij je, da so vse

napisane v latinščini, kajti ena temeljnih zahtev za disertacije s področja klasične filologije je bila, da se mora znati bodoči doktor tekoče izražati v pravilni in lepi klasični latinščini. Vsi kandidati so morali ob prijavi na rigoroz iz klasične filologije dokumentaciji dodati tudi v latinščini napisan življenjepis. Kar zadeva izražanje v latinščini, je bilo največ pripomb na račun Detelove disertacije; pri drugih ni bilo veliko pripomb, razen pri nekaterih jezikovnih disertacijah, zlasti Lastavčevi, kjer je bilo zaradi strogo jezikovne tematike malo pripovednih delov in veliko naštevavanja ter ponavljanja formulacij in opazk.

Pri izbiri disertacijskih tem v večini primerov ni šlo za izvirne nove teme, ampak so se vsi doktorski kandidati opirali na že obstoječe disertacije ali znanstvena dela o obravnavanih področjih, trije, in sicer Gnidovec, Derganc in Jerè, pa so izhajali iz del svojih dunajskih profesorjev, kar se je v vseh treh primerih izkazalo za dobro odločitev, kajti te disertacije so bile ocenjene kot najboljše tako z vsebinskega in metodološkega vidika kot tudi z vidika izvirnosti. Najbolje sta bili ocenjeni Gnidovčeva in Jeretova disertacija. Pri vseh devetih ocenah disertacij je bilo kandidatom priznано, da so se zelo potrudili in obdelali vso relevantno literaturo (ali vsaj večino); za sedem od devetih so referenti v oceni zapisali, da jih (ob ustreznih dopolnilih in preureditvah) priporočajo za objavo.

Čeprav so bile vse disertacije pozitivno ocenjene, nekatere tudi zelo pohvalno, pa po svoji vsebini in kakovosti nobena ni bila tako izjemen dosežek, da bi prinašala kaj povsem novega, da bi posebej izstopala ali bila ocenjena z najvišjo možno oceno. Enako velja tudi za študijske uspehe na doktorskih izpitih, kjer so slovenski kandidati dosegali solidno povprečne rezultate; izjema je le Janez Samsa, ki je doktorski izpit edini opravil z odliko in oceno »odlično« (*ausgezeichnet*).

Vse obravnavane doktorje filologije povezuje še nekaj: nobeden od njih ni delal akademske kariere. Ne na dunajski univerzi in tudi na nobeni drugi univerzi v avstrijski monarhiji nikoli ni bil habilitiran noben slovenski klasični filolog; prav zato od slovenskih doktorjev klasične filologije, ki so doktorirali na Dunaju, nobeden tudi ni bil izbran za predavatelja na katedri za klasično filologijo po ustanovitvi ljubljanske univerze leta 1919. Edini, ki bi se morda odločil za visokošolsko kariero in ki je glede na oceno disertacije kazal izrazito nadarjenost za znanstveno raziskovanje, je bil Anton Derganc, ki pa je kmalu po končanem študiju tragično preminil. Nobeden od predstavljenih ni izrazito vplival na razvoj slovenske filološke stroke kot take in tudi na razvoj univerzitetnega študija klasične filologije na Slovenskem ne.

Seznam virov in literature

Arhivski viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije:

SI AS 231, personalne mape, škatla 34, Pipenbacher

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana:

NŠAL 488, Zapuščina dr. Franceta Jereta, šk. 121

Biblioteka SAZU:

Rokopisna zbirka Biblioteke SAZU

UAW – Archiv der Universität Wien (Arhiv Univerze na Dunaju):

Nationale (vpisnice) – Philosophische Fakultät: Detela, Franz; Pipenbacher, Josef; Prosenec, Franz; Lastavec, Franz; Dolar, Anton; Gnidovec, Johann; Derganc, Anton; Jerè, Franz; Samsa, Johann.

Rigorosenprotokolle (zapisniki doktorskih izpitov): št. 69 – Franz Detela; št. 913 – Josef Pipenbacher; št. 932a – Franz Prosenec; št. 1034 – Franz Lastavec; št. 1340 – Anton Dolar; št. 1568 – Johann Gnidovec; št. 2249 – Anton Derganc; št. 2968 – Franz Jerè; št. 3280 – Johann Samsa.

Rigorosenakte (personalne mape z doktorskimi akti): PN 69 – Franz Detela; št. PN 913 – Josef Pipenbacher; PN 932a – Franz Prosenec; PN 1245 – Franz Lastavec; PN 1340 – Anton Dolar; PN 1568 – Johann Gnidovec; PN 2249 – Anton Derganc; PN 2968 – Franz Jerè; PN 3280 – Johann Samsa.

Lehramtsprüfungsakte (akti profesorskih izpitov): Franz Detela; Josef Pipenbacher; Franz Prosenec; Anton Dolar; Johann Gnidovec; Anton Derganc; Franz Jerè; Johann Samsa.

ÜBW – Universitätsbibliothek Wien (Univerzitetna knjižnica na Dunaju):

Disertacije obravnavanih doktorskih kandidatov:

sig. D-13010: *De Demi persona in Aristophanis Equitibus* (Detela, Franz). Wien 1877.

sig. D-13308: *De verborum cum praepositionibus compositorum apud Vergilium cum dativo structura* (Lastavec, Franc). Univ., Diss., Wien, 1899.

sig. D-13364: *De accusativi usu Terentiano* (Dolar, Anton). Wien, 1900.

sig. D-13592: *De Hippia maiore Platoni attribuendo* (Gnidovec, Johann). Univ., Diss., Wien, 1903.

Časopisni viri

Domoljub, let. 55, št. 16 (15. 4. 1942), str. 3.

Izvestja Društva slovenskih profesorjev 1919.

Ljubljanski škofijski list, let. 6, št. 10 (1898), str. 101–102 (Naši nameravani zavodi).

Ljubljanski škofijski list, let. 6, št. 6 (1898), str. 101–102 (Poziv častiti duhovščini).

Slovenski narod, let. 66, št. 219 (26. 9. 1933), str. 3.

Tedenske slike. Priloga Domovini, let. 15, št. 7 (23. 2. 1939), str. 4 (»Dr. Josipa Pipenbacherja 70 let«.).

Učiteljski tovariš, let. 61, št. 19, (5. 5. 1921), str. 5.

Spletni viri in spletna literatura

Slovenska biografija (SBL). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013: <https://www.slovenska-biografija.si/> (od 2. 5. 2019 do 17. 6. 2019).

Natisnjena literatura

Baumeister, August: *Die Einrichtung und Verwaltung des höheren Schulwesens in den Kulturländern von Europa und in Nordamerika*. München: C. H. Beck, 1897.

Cindrič, Alojz: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2009 (Knjižnica arhiva in muzeja Univerze; zv. 3).

Ciperle, Jože: *Gimnazije na Slovenskem v letu 1848 ter njihov razvoj do leta 1918*. Katalog ob razstavi v Slovenskem šolskem muzeju. Ljubljana, 1979.

Deveta poslanica Društva prijateljev humanistične gimnazije. Ljubljana: Društvo prijateljev humanistične gimnazije, 1938.

Engelbrecht, Helmut: *Geschichte des österreichischen Bildungswesens. Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs*. Band 4: *Von 1848 bis zum Ende der Monarchie*. Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1986.

Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich. Vom Ministerium des Cultus und Unterrichts. Wien: kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1849

Frankfurter, Salomon: *Graf Leo Thun-Hohenstein, Franz Exner und Hermann Bonitz. Beiträge zur Geschichte der österreichischen Unterrichtsreform*. Wien: A: Hölder, 1893.

Gerzinič, Alojzij: *Božji služabnik Janez Gnidovec. Duhovnik, vzgojitelj, misijonar, škof*. Buenos Aires: Baragovo semenišče, 1972.

Hriberšek, Matej: *Klasični jeziki v slovenskem šolstvu 1848–1945*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005, str. 311–312.

Hriberšek, Matej: Nastajanje Grško-slovenskega slovarja. V: Dokler, Anton; Hriberšek, Matej idr.: *Šolski grško-slovenski slovar*. Na osnovi slovarja Antona Doklerja iz leta 1915 posodobil Matej Hriberšek z Barbaro Zlobec Del Vecchio ... Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015, str. 5–18.

Hriberšek, Matej: Od Megiserja do Slovenskega pravopisa 2001: nekaj poglavij iz zgodovine slovenjenja antičnih imen. V: *Keria: studia Latina et Graeca*, let. 18 (2016), št. 1, str. 21–70, 178.

- Hriberšek, Matej: Wiesthalerjev latinsko-slovenski slovar: 1894–2007. V: Hriberšek, Matej (ur.), et al.: *Latinsko-slovenski slovar*. (Zbirka Veliki slovarji). Ljubljana: Kres, 2007, [Zv.] 6, str. 735–755.
- Hrobarova, Marketa: *Judr. Adolf ze Schwarzenbergu (1890–1950)*. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulte, Historický ústav. České Budějovice, 2010.
- Kirchshofer, Ernst: *Geschichte des philologisch-historischen Seminars an der Universität Wien 1849–1900*. Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde an der phil. Fak. der Uni. Wien. Im April, 1948.
- Letopis Slovenske matice za leto 1901*. Uredil Evgen Lah. Založila in izdala Slovenska matica. V Ljubljani: Blasnikova tiskarna, 1901.
- Lukan, Walter: Dunajska leta dr. Janeza Fr. Gnidovca. V: Škulj, Edo (ur.): *Gnidovčev simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba, 1989. str. 47–57.
- Meister, Richard: Das Werden der philosophischen Fakultät Wien. V: *Almanach der Akademie der Wissenschaften in Wien* let. 86 (1936), str. 357–376.
- nc: Janez Samsa (1883–1953). V: *Družina*, let. 30 (1981), št. 8.
- nv: Francišek Jere (1881–1958). V: *Družina*, let. 30 (1981), št. 7 (15. februar).
- Paulsen, Friedrich: *Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart*. Mit besonderer Rücksicht auf den klassischen Unterricht. Berlin–Leipzig: Verlag von Veit & Comp., 1921³.
- Peta poslanica Društva prijateljev humanistične gimnazije*. Ljubljana: Društvo prijateljev humanistične gimnazije, 1938.
- Römer, Franz, Schwabl, Hans: *Klassische Philologie*. V: Karl Acham (Hrsg.): *Geschichte der österreichischen Humanwissenschaften 5: Sprache, Literatur und Kunst*. Wien: Passagen Verlag, 2003, str. 67–113.
- S. L.: Janez Samsa (1883–1953). V: *Družina*, let. 30 (1981), št. 8 (22. februar).
- Sedma poslanica Društva prijateljev humanistične gimnazije*. Ljubljana: Društvo prijateljev humanistične gimnazije, 1938.
- Seznam predavanj na univerzi kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani*. Ljubljana: Delniška tiskarna, 1920. Od 1921 do 1929: *Seznam predavanja na univerzi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani*. Od 1930: *Seznam predavanj na univerzi kralja Aleksandra I. v Ljubljani*.
- Škulj, Edo (ur.): *Gnidovčev simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba, 1989.
- Smolej, Tone: »Kaj večega poskusiti in postati.« *Slovenski pisatelji dunajski študentje 1850–1926*. S predgovorom Petra Vodopivca. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015.
- Stanovnik, Justin: Dr. Janez F. Gnidovec – učitelj in vzgojitelj. V: Škulj, Edo (ur.): *Gnidovčev simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba, 1989, str. 59–82.
- Trdan, Franc: Svetniška rast in čast. Po smrti škofa dr. J. Fr. Gnidovca. V: *Koledar Družbe sv. Mohorja, leto 1941*, str. 40–48.

Trdina, Janez: *Zbrano delo 1: Spomini*. Ljubljana: DZS, 1946.

Vodopivec, Peter: *Luka Knafelj in štipendisti njegove ustanove*. (Knjižnica »Kronike« časopisa za slovensko krajevno zgodovino; zv. 5) Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 1971.

Weber, Dorothea: *150 Jahre Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*. V: Zimmerl-Panagl, Victoria, Dorfbauer, Lukas, Weidmann, Clemens (ur.): *Edition und Erforschung lateinischer patristischer Texte. 150 Jahre CSEL*. Festschrift für Kurt Smolak. Berlin: De Gruyter, 2014.

Zelzer, Michaela: Ein Jahrhundert (und mehr) CSEL. Evaluation von Ziel und Veröffentlichungen. V: *Sacris Erudiri*, let. 38 (1998), str. 75–99.

Andrejka Žejn

Doktorati s področja slovanskega (historičnega) jezikoslovja

Slovansko filologijo, ki jo je omogočila ugodna politična klima v Avstro-Ogrski v drugi polovici 19. stoletja, so ugledni slovanski znanstveniki že takoj ob institucionalizaciji enakovredno postavili ob filologije z daljšo univerzitetno tradicijo. Filološke in zgodovinskojezikoslovne doktorske disertacije so na njej pod mentorstvom Vatroslava Jagića uspešno zagovarjali kasnejši univerzitetni profesorji Vatroslav Oblak, Rajko Nahtigal in France Kidrič, eden od ključnih osebnosti v razvoju NUK-a Janko Šle-binger in učitelj Josip Mencej.

Uvod – izoblikovanje, vsebina in razvoj dunajske slovanske filologije do konca prve svetovne vojne

Slovanska filologija na Dunaju je v času svojega nastanka sodila med t. i. »nove« ali nacionalne filologije, čeprav so vodilni raziskovalci slovanskih jezikov, slovaški filolog, literarni zgodovinar in pesnik Pavel J. Šafařík, ustanovitelj slovanske filologije pri Čehih Josef Dobrovský, utemeljitelj ruske slavistike Aleksander H. Vostokov in Slovenec Jernej Kopitar, slovansko filologijo vsebinsko in metodološko izoblikovali že pred institucionalizacijo in jo enakovredno postavili ob bok evropski znanosti. Bili so v tesnem stiku z vodilnimi evropskimi intelektualci, nosilci duhovnega in znanstvenega razvoja svojega časa.¹ V tem času je pri slovanskih narodih pokrajinsko oz. deželno pripadnost kot temelj identitete postopoma zamenjalo vprašanje odnosa med jezikom in kulturo ter ljudstvom.² Znanost, ki je bila najbolj kompetentna za ta vprašanja, pa je bila ravno slovanska filologija.

1 Jernej Kopitar, avstroslavist, zasidran še v evropskem razsvetljenstvu, je imel ob plodnih stikih s slovanskimi filologi tudi neposredne stike z Jakobom Grimmom, Wilhelmom von Humboldtom, Friedrichom Schleglom, Friedrichom von Adelungom in drugimi.

2 Prim. Stanislaus Hafner: *Geschichte der österreichischen Slawistik*. V: Josef Hamm in Günther Wytrzens (ur.): *Beiträge zur Geschichte der Slawistik in nichtslawischen Ländern*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985, str. 11–28, tu str. 27.

Ustanovitev slovanske filologije je omogočila ugodna družbeno-politična klima, meščanska revolucija in državnopravno priznanje enakopravnosti vseh narodov in jezikov monarhije, vzajemno pa so pripomogle reforme šolstva, povezane s krepitvijo gospodarske in vojaške moči monarhije. Leta 1848 je novo ministrstvo za javni pouk kot svoj prvi ukrep na osamosvojeni Filozofski fakulteti dunajske univerze ustanovilo slavistično stolico za slovansko filologijo s profesorjem Franom Miklošičem in stolico za slovansko arheologijo pod vodstvom Jána Kollárja – slednja je bila zaradi Kollárjeve smrti kmalu ukinjena.³

Prvi profesorji slovanske filologije na Dunaju, vsi slovanskega izvora, so vzpostavili dunajsko slavistično šolo, ki jo opredeljujeta razvoj metodologije raziskav in opazna kontinuiteta v predmetu znanstvenih raziskav, ki zajema starocerkveno-slovansko filologijo in tekstno kritiko, izdajanje najstarejših slovanskih jezikovnih spomenikov in njihovo interpretacijo s stališča kulturne zgodovine, vključitev slovanskih jezikov v evropsko primerjalno in zgodovinsko jezikoslovje, preučevanje jezikovnih stikov s sosednjimi jeziki ter primerjalna obravnava slovanskih jezikov kot celote in posameznih enot.⁴

Obdobje Frana Miklošiča

Fran Miklošič je bil do zasedbe mesta na univerzi politično aktiven kot predsednik akademijskega društva Slovenija, bil je avtor manifesta *Zedinjena Slovenija*, poklicno pa tajnik dvorne biblioteke. V Gradcu je študiral filozofijo in pravo. Znanstveno ga je zaznamoval zasebni študij pri Jerneju Kopitarju. Bil je v nenehnem tesnem stiku z ostalimi vodilnimi evropskimi izobraženci in tudi sam pomemben član evropskega izobraženstva, o čemer med drugim priča njegovo članstvo v skoraj vseh evropskih akademijah znanosti.

Miklošič je na slovanski filologiji predaval od letnega semestra 1849 do letnega semestra 1885. V času Miklošiča je skupnoslovansko filologijo zaznamovala širitev predmeta raziskav ter utrjevanje in poglobljanje teoretičnih temeljev in metod.⁵ Težišče njegovih raziskovalnih interesov so bila filološka in zgodovinska temeljna vprašanja starocerkvenoslovanske kulture, sistematično je popisoval besede in oblike v vseh slovanskih jezikih, se ukvarjal z etimologijo, s stiki slovanskih jezikov

3 Prim. prav tam, str. 39.

4 Prim. prav tam, str. 79.

5 Prim. Darko Dolinar: Kritične izdaje slovenskih tekstov v okviru slovanske filologije in nacionalne kulture. V: *Slavistična revija*, let. 54 (2006), št. 1, str. [1]–10, tu str. 2.

s sosednjimi jeziki in slovansko ljudsko kulturo v povezavi z jezikom. Preučeval je albanščino, romunščino in romske jezike. V središče zanimanja slovanske filologije je postavil slovanske jezike zlasti v njihovem zgodovinskem razvoju, kar je nadgradil s primerjalnim študijem in vključitvijo slovanskih jezikov v evropsko primerjalno in zgodovinsko jezikoslovje. Je avtor prvih filoloških izdaj slovanskih jezikovnih spomenikov. Med njegovimi številnimi objavami še posebej izstopa primerjalna slovnica slovanskih jezikov. Miklošič se je čutil pristojnega le za starejšo slovansko literaturo in slovansko ljudsko pesništvo, medtem ko je »moderno« literaturo imel za predmet estetike in kritike.⁶ Njegovi najprodonerjši študentje so zasedli slavistično stolicu na graški univerzi.

Na dunajski univerzi je zasedal tudi pomembne vodilne funkcije: tri leta je bil dekan Filozofske fakultete in eno leto rektor univerze. Prejel je številna državna priznanja in odlikovanja ter dedni viteški naziv. Leto po ustanovitvi Cesarske akademije znanosti in že ob prvih volitvah novih članov akademije leta 1848 je postal dopisni član akademije in leta 1851 tudi redni član. Njegov dopisni kip od leta 1897 stoji v avli dunajske univerze. Aktivno je sodeloval pri oblikovanju izobraževalne politike v slovanskih deželah monarhije, kot strokovna avtoriteta je predsedoval izpitni komisiji za srednješolske učitelje in bil član avstrijskega sveta za pouk.⁷

Miklošičev naslednik Vatroslav Jagić

Za svojega naslednika je Miklošič izbral Vatroslava Jagića, ki je na dunajski univerzi študiral klasično filologijo in *ex privata diligentia* slovansko filologijo pri Miklošiču. Doktoriral je na univerzi v Leipzigu. Do imenovanja za rednega profesorja na dunajski slovanski filologiji je bil srednješolski profesor v Zagrebu, od leta 1871 profesor na univerzi v Odesi, od zimskega semestra 1874/75 univerzitetni profesor v Berlinu, kjer je zasnoval osrednjo mednarodno slavistično revijo *Archiv für slavische Philologie* (izhajala 1876–1929), in 1880–86 profesor v Peterburgu.⁸

Jagić je bil leta 1886 imenovan za rednega profesorja za slovansko filologijo na dunajski univerzi, kjer je predaval do leta 1909. Leta 1887 je ustanovil seminar za slovansko filologijo.⁹ Povzel je Miklošičeve temelje dunajske slavistične šole,

6 Prim. Hafner: Geschichte der österreichischen Slawistik, str. 47–48.

7 Prim. prav tam, str. 49.

8 Prim. prav tam, str. 54–55.

9 Prim. prav tam, str. 61.

jih razvijal naprej in jim v določenih teorijah tudi nasprotoval. Bil je teoretik slovanske filologije, izdajal je najstarejše slovanske pisne spomenike. Jedro Jagićevih predavanj je ostala stara cerkvena slovanščina, na drugem mestu je bila slovnica ruskega jezika skupaj s primerjalno slovansko slovnico. Redka so bila predavanja o slovnica južnoslovanskih in zahodnoslovanskih jezikov. Od literarnih predavanj je bila na prvem mestu ruska literatura do 19. stoletja, sledile so literatura južnih Slovanov, starocerkvenoslovenska literatura in ljudsko pesništvo.¹⁰

Jagić je leta 1888 postal član Cesarske akademije znanosti na Dunaju, leta 1809 je prejel viteški naziv.¹¹

Do zadnjega desetletja 19. stoletja so se slovanske študije vsebinsko tako razširile, poglobile in razcepile, da so se rednemu profesorju pridružili še znanstveniki z drugih področij.¹² Leta 1893 je bila v seminarju za slovansko filologijo ustanovljena druga stolica za slovansko filologijo in arheologijo, ki jo je zasedel češki zgodovinar Konstantin Jireček.¹³ O raznovrstnih temah slovanske filologije so v Jagićevem seminarju predavali tudi mladi docenti Jagićeve šole.¹⁴ Jagićevo obdobje lahko označimo kot zrelo obdobje, v katerem so dozorele slovanske nacionalne kulture,¹⁵ njegovi študenti so diferencirali jezikoslovja posameznih nacionalnih jezikov, ki so bila utemeljena na skupnoslovanski filologiji dunajske šole.¹⁶

Cepitev slovanske filologije

Za Jagićevega naslednika sta bila leta 1910 imenovana Hrvat Milan Rešetar in Čeh Václav Vondrák. Z njima se je slovanska filologija tudi že razdelila na »južnoslovanske« in »severnoslovanske« jezike in literature, slednjim sta pripadli še stara cerkvena slovanščina in primerjalna slovnica slovanskih jezikov. Vsebinsko

10 Prim. prav tam, str. 57.

11 Prim. Rudolf Jagoditsch: Die Lehrkanzel für slavische Philologie an der Universität Wien 1849-1949. V: *Wiener slavistisches Jahrbuch*, let. 1 (1950), str. 1–52, tu str. 33.

12 Prim. prav tam, str. 34.

13 Jireček je bil prodoren in pionirski znanstvenik, utemeljitelj moderne mediavistike Balkana, zlasti Srbije in Dalmacije (prim. Hafner: Geschichte der österreichischen Slawistik, str. 69).

14 Prim. prav tam, str. 63.

15 Prim. Hafner: Der Beitrag der Österreichischen Slawistik für das Erkennen und für den Aufbau der slawischen Nationalkulturen, str. 16.

16 Prim. Stanislaus Hafner: Die österreichische Slawistik und die Nationalkulturen der Südslawen. V: Richard Georg Plaschka in Karl Heinz Mack (ur.): *Wegenetz Europäischen Geistes: Wissenschaftszentren und geistige Wechselbeziehungen zwischen Mittel- und Südosteuropa vom Ende des 18. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltkrieg*. München: Verlag für Gesellschaft und Politik, 1883, str. 223–238, tu str. 238.

sta tudi Rešetar in Vondrák prevzela in nadaljevala tradicijo dunajske slavistike: Vondrákove raziskave so se osredotočile na staro cerkveno slovanščino, objavljali je tekstnokritične izdaje starocerkvenoslovanskih spomenikov¹⁷ ter predaval zgodovinsko slovnico češčine in poljščine, osnovne poteze slovanske paleografije, starejše slovanske literature in vodil vaje severnoslovanskega odseka seminarja. Rešetar se je ukvarjal z južnoslovanskimi jeziki in literaturo, predaval je rusko slovnico, glasoslovje in oblikoslovje modernih glavnih slovanskih jezikov in vodil južnoslovanski del seminarja.¹⁸ Dunajska slavistika je še v času Vondráka in Rešetarja ob propadu monarhije leta 1918 izgubila dotedanjo politično-kulturno vlogo in doživela občuten prelom.¹⁹

Vatroslav Oblak

Oblakovo življenje je zaznamovala bolezen, ki ga je spremljala vse od gimnazije in zaradi katere je zelo mlad, pri dvaintridesetih letih umrl,²⁰ zaradi česar sta kakovost in obseg njegova znanstvene zapuščine še toliko bolj impresivna.

Vatroslav Oblak se je rodil 15. maja 1864 v Celju. Zadnji letnik in maturo je opravljal na gimnaziji v Zagrebu. V petem letniku gimnazije si je že začel dopisovati z Baudouinom de Courtenayjem, ki je Oblaka usmerjal glede študija aktualne jezikoslovne in filološke literature in ob Vatroslavu Jagiću postal eden njegovih najpomembnejših učiteljev. Oblak je že v višjih letnikih preučeval staro cerkveno slovanščino po Miklošičevi slovnici, slovansko dialektologijo, primerjalno indoevropsko slovnico ter avesto, se učil ruščino, prebiral Jagičeve razprave, se seznanjal z aktualnimi jezikoslovnimi in zlasti fonetičnimi raziskavami. Kot dijak je tudi že začel zbirati dialektološko gradivo v širši domači okolici.²¹ V osmem letniku gimnazije v Zagrebu je že pisal razprave, ki jih je kasneje objavil v reviji *Archiv für slavische Philologie*.

17 Prim. Jagoditsch: Die Lehrkanzel für slavische Philologie an der Universität Wien 1849–1949, str. 35.

18 Prim. Hafner: Geschichte der österreichischen Slawistik, str. 73.

19 Prim. prav tam, str. 79.

20 Večino podatkov, razen kjer ni označeno, povzemamo po izčrpnem prispevku Matije Murka, prim. Matija Murko: Dr. Vatroslav Oblak. V: Fran Levec (ur.): *Knezova knjižnica. Zbirka zabavnih in poučnih spisov VI*. Ljubljana: Slovenska matica, 1899, str. 142–313. Murko navaja tudi odlomke iz Oblakove korespondence z Baudouinom de Courtenayjem (ki je bila kasneje objavljena posebej), Stanislavom Škrabcem in iz lastne korespondence z Oblakom. Murkov prispevek prinaša tudi Oblakovo bibliografijo in vsaj delni popis Oblakove zapuščine, ki jo je Oblakov oče podaril dunajskemu seminarju za slovansko filologijo.

21 Prim. Jan Baudouin de Courtenay, Vatroslav Oblak: *The correspondence between Jan Baudouin de Courtenay (1845–1929) and Vatroslav Oblak (1864–1896). The beginnings of the scientific study of minor Slavic languages*, ur. Rado L. Lencek. München: Slavica Verlag dr. Anton Kovač, 1992, str. 185.

Na dunajski univerzi je Oblak začel študirati v zimskem semestru leta 1886/87, zadnja predavanja je vpisal v poletnem semestru 1890. Poslušal je vsa predavanja pri Jagiću, pretežno jezikoslovna in filološka predavanja, le tri – dve o južnoslovanski literaturi in eno o ruski literaturi 18. in 19. stoletja – literarnozgodovinska in eno iz slovanske etnografije. Vsako leto je Oblak obiskoval Jagićev seminar, kjer se je kmalu izkazal s svojim znanjem in zanimanjem za znanstveno preučevanje jezika.²² Med predavanji, ki jih vpisal pri privatnih docentih, tudi pri Karlu Štreklju, so prevladovale teme s področja slovanskega jezikoslovja in slovanske filologije ter indoevropеistike. Zanimal se je za slovnico posameznih slovanskih jezikov (poljščina, bolgarščina, litovščina) in poslušal predavanja iz sanskrita, latinske in grške slovnice, grške dialektologije in epigafike. S področja, ki ga danes uvrščamo v etnologijo, je vpisal le tri predavanja o ljudski pesmi pri Slovanih, Slovencih in Srbih (o slednjih dveh pri Štreklju). Literarnozgodovinska predavanja so vključevala oris češke literarne zgodovine od konca 18. stoletja ter življenje in pesništvo Franceta Prešerna. Pri Rudolfu Meringerju je obiskoval še predavanje o aktualnih raziskavah v jezikoslovju, poslušal je predavanje o fiziologiji glasov.²³

Med študijem je napisal številne ocene pomembnih del slovanske filologije, ki jih je objavljial zlasti v revijah *Archiv für slavische Philologie* in *Ljubljanski zvon*. Že med študijem je napisal eno svojih najpomembnejših razprav, in sicer razpravo o zgodovini samostalniške sklanjatve v slovenščini, *Zur Geschichte der nominalen Declination im Slovenischen*, in nadaljeval terenske raziskave slovenskih narečij.

Naslov Oblakove disertacije je bil *Die kirchenslavische Übersetzung der Apokalypse* (Starocerkvenoslovanski prevod Apokalipse). Po Murkovem mnenju je Oblak to izrazito filološko temo izbral na pobudo svojega učitelja Jagića. Disertacija je bila objavljena še istega leta v reviji *Archiv für slavische Philologie*.²⁴ V njej je Oblak upošteval več verzij starocerkvenoslovanskih prevodov svetopisemskega *Razodetja*, ki so mu bile na voljo, jih sopostavljial ob grške in latinske različice ter tipologiziral in komentiral razmerja glede na podobnosti in razlike. Na podlagi besedišča in slovnčnih struktur je še preučeval razmerja med starocerkvenoslovanskim prevodom *Razodetja* ter evangelijev in psalmov. Z natančno filološko analizo je pokazal, da je bila *Apokalipsa* prevedena iz grškega izvornika v starejšem obdobju stare cerkvene

22 Prim. Franc Jakopin: Vatroslav Oblak kot kritik v Jagićevem Archivu. V: Alenka Šivic - Dular (ur.): *Vatroslav Oblak. Mednarodni simpozij Obdobja. Zbornik*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1998, str. 53–61, tu str. 53–54.

23 Archiv der Universität Wien (v nadaljevanju UAW), Nationale, Vatroslav Oblak.

24 Prim. Vatroslav Oblak: Die kirchenslavischen Übersetzungen der Apokalypse. V: *Archiv für slavische Philologie*, let. 13 (1891), str. 25–67.

slovanščine, in ugotavljal, da so bili glagolski prepisi *Razodetja* deloma redigirani po latinskih virih. Oblakova disertacija še danes velja za temeljno delo s področja filološke obravnave starocerkvenoslovanskega prevoda *Apokalipse*.²⁵

Glavni rigoroz iz slavistike je Oblak opravljal 16. februarja 1891, stranski 9. marca 1891 iz filozofije. Promoviran je bil 11. marca 1891.²⁶ Zelo kmalu po promociji je Oblak s štipendijo dunajske univerze potoval v Bolgarijo in Makedonijo, kjer je zbiral narečno gradivo. To njegovo terensko delo je bilo pomemben mejnik v določanju zemljepisnega izvora stare cerkvene slovanščine, ki ga je Oblak s podporo Jagićevih teorij uvrstil v solunsko okolico. Narečno gradivo je v letu 1892 s finančno podporo dunajske univerze zbiral na otokih v južni Dalmaciji in na Krku. Ob svojih dialektoloških potovanjih je, kolikor je le uspel, zbiral in preučeval tudi razne slovanske pisne spomenike in rokopise.

Marca 1893 je na Filozofski fakulteti v Gradcu zaprosil za naziv *venia legendi*. Kot habilitacijsko razpravo je predložil svoje delo o nominalni deklinaciji. V Gradcu je začel predavati v zimskem semestru 1893/94 z uvodom v starocerkvenoslovansko slovnico in pregledom slovanskih jezikov. Pri svojih študentih je zbiral zlasti slovensko in južnoslovansko narečno gradivo ter nadaljeval z narečjeslovnimi terenskimi raziskavami. Leta 1894 je postal sourednik revije *Archiv für slavische Philologie*. Januarja 1896 je bil predlagan za izrednega profesorja slovanske filologije s posebnim ozirom na slovenščino in potrjen 12. marca 1896, v kratkem naj bi postal še redni profesor, vendar ga je prehitela smrt. Vatroslav Oblak je umrl v Celju 16. aprila 1896. Na mesto izrednega profesorja, predvideno zanj, je bil imenovan Karel Štrekelj.

Vatroslav Oblak je bil v prvi vrsti jezikoslovec, njegov osrednji interes je bila slovenščina, njena narečja in njen zgodovinski razvoj. Velja za utemeljitelja slovenske zgodovinske dialektologije. Poudarjal je pomen preučevanja vseh slovenskih virov in spomenikov za poznavanje jezika in njegovega zgodovinskega razvoja. Bil je široko razgledan v slovanskem jezikoslovju in jezikoslovju na sploh, kar je v njem spodbujalo kritičen razmislek in kritično sprejemanje sodobnih teorij v jezikoslovju. Izhajal je iz mladogramatične šole, kasneje pa je na podlagi svojih opažanj v terenskih raziskavah zavračal mladogramatične teorije o brezizjemnosti

25 Prim. Marcus Sigismund: Die griechisch-lateinischen Apk-Bilinguen (und andere mehrsprachige Manuskripte der Apk). V: M. Sigismund, M. Karrer, U. Schmid (ur.): *Studien zum Text der Apokalypse* (ANTF47), Berlin: de Gruyter, 2015, str. 315–364, tu str. 316.

26 Prim. UAW, Rigorosenprotokoll, Vatroslav Oblak.

glasovnih zakonov in videl jezik kot družbeni proizvod, opazoval je že razlike v glasovnih razvojih v govoru starejše in mlajše generacije in opisoval variantnost. Njegove raziskave bolgarščine in makedonščine imajo velik pomen ne le za bolgarsko dialektologijo in zgodovinsko slovnico ter makedonistiko, ampak za širšo slavistiko in za splošno jezikovno teorijo. Njegove razprave so ohranile veljavnost in vrednost vse do danes, saj je njegov obsežen znanstveni opus še vedno aktualen za številne raziskovalce slovanskih jezikov. Po njegovi zgodovinskonarečjeslovni metodi se je med drugimi zgledoval Josip Komljanec v svojem doktoratu o fonologiji dolenskega narečja.

Janko Šlebinger

Rodil se je 19. oktobra 1876 na Ledinku pri Zgornji Ščavnici. Osnovno šolo je obiskoval v Zgornji Ščavnici, leta 1890 se je vpisal na klasično gimnazijo v Mariboru. Eno leto je bil vpisan na bogoslovje, po maturi leta 1899 pa je na dunajski univerzi vpisal študij slovanske in germanske filologije, ki ga je končal leta 1903.²⁷ Vpisal je Jagičevo slovnico ruskega jezika in primerjalno slovansko gramatiko, Murkovo predavanje o ilirizmu, pri Vondráku staro cerkveno slovanščino in češko literaturo, pri Rešetarju srbohrvaško oblikoslovje in dialektologijo. Na germanski filologiji je obiskoval nemški literaturo pri Minorju in predavanja prof. Heinzla.²⁸

Promoviral je z disertacijo s področja zgodovine slovenskega jezika z naslovom *Adam Bohorič. Ein Beitrag zur Geschichte der slovenischen Philologie* (Adam Bohorič. Prispevek k zgodovini slovanske filologije).²⁹ V disertaciji je podal vsebinski pregled Bohoričeve slovnice in uvoda k njej, obravnaval je uveljavitev bohoričice v praksi od Pohlina in Vodnika dalje. Osrednji del disertacije je bila analiza glasoslovja in oblikoslovja pri Bohoriču. Jagić je bil v oceni disertacije dokaj kritičen, opozoril je najprej na preširok naslov, pod katerem bi pričakoval celostno obravnavo Bohoričevega dela, kritiziral je preveč suhoparno obravnavo, v katero bi moral Šlebinger vključiti primerjalni vidik in ovrednotenje Bohoričeve slovnice, ter obravnavo bohoričice po Bohoriču šele od Vodnika in Pohlina dalje. Opazil je nekatere napake pri interpretaciji jezikovnih pojavov. Po Jagičevem mnenju se je avtor disertacije le med vrsticami dotaknil pomembnih vprašanj, kot na primer

27 Janez Logar: Šlebinger, Janko, akademik (1876–1951). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Splet.

28 Prim. UAW, Nationale, Johann Šlebinger.

29 Disertacija ni ohranjena, njeno vsebino je bilo mogoče povzeti le še po ohranjeni oceni Vatroslava Jagića.

vprašanja odnosa do jezika pri Trubarju, Dalmatinu in Krelju ali vprašanja glagolice pri postavljanju temeljev slovenskega knjižnega jezika. Vendar Jagić ob kritiki v oceni poudari, da Šlebinger v disertaciji še zdaleč ni pokazal vsega svojega znanja in da se je med študijem izkazal kot priden in prizadeven študent, na podlagi česar je delo odobril za opravljanje strogih izpitov.³⁰ Šlebingerjevo disertacijo, kot jo je predstavil Jagić, lahko razumemo v luči kasnejše Šlebingerjeve kariere, v kateri se je izkazal zlasti kot izvrsten popisovalec in opisovalec in manj kot interpret. Promoviran je bil 21. julija 1903.³¹

Po doktoratu se je Šlebinger želel zaposliti v Dvorni knjižnici na Dunaju in se posvetiti bibliografiji, vendar je vseeno sprejel profesorsko mesto na II. državni gimnaziji v Ljubljani, nato je poučeval v Novem mestu in spet v Ljubljani na realki.³² V letih 1910–1916 je bil urednik revije *Ljubljanski zvon* in več let urednik knjižnih izdaj Tiskovne zadruge. Leta 1925 se je zaposlil v Študijski knjižnici v Ljubljani, kasnejši Univerzitetni biblioteki oz. Narodni in univerzitetni knjižnici, in bil njen ravnatelj od 1927 do upokojitve leta 1964. Decembra 1946 je bil imenovan za dopisnega člana SAZU.³³ Osrednja področja njegovega delovanja so bila bibliografija in biografija ter v manjši meri literarna zgodovina.³⁴ Janko Šlebinger je odločilno prispeval k slovenskemu bibliotekarstvu in igral odločilno vlogo pri razvoju današnje Narodne in univerzitetne knjižnice. Umrj je 3. februarja 1951 v Gornji Radgoni.

Rajko Nahtigal

Rajko Nahtigal, tako kot Karel Štrekelj in Vatroslav Oblak profesor na graški slovenistično usmerjeni slovanski stolici, je prvi in edini od trojice, ki je lahko bil neposredno aktivno udeležen pri ustanavljanju ljubljanske univerze ter Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani.

Rajko Nahtigal se je rodil 14. aprila 1877 v Novem mestu. Njegov oče je bil gimnazijski profesor. Prva dva razreda ljudske šole je Nahtigal opravil doma,³⁵ tretji in četrti razred je obiskoval v frančiškanski ljudski šoli ter prva dva letnika gimnazije

30 Prim. UAW, personalna mapa z doktorski akti št. 1637 (Rigorosenakt, RA 1637), ocena disertacije.

31 Prim. UAW, Rigorosenprotokoll, Johann Šlebinger.

32 Prim. Janez Logar: Ob smrti Janka Šlebingerja. V: *Slavistična revija*, let. 4 (1951), št. 3–4, str. 283–285, tu str. 283.

33 Prim. Janez Logar: Šlebinger, Janko, akademik (1876–1951). Splet.

34 Prim. Janez Logar: Ob smrti Janka Šlebingerja, str. 283.

35 Prim. UAW personalna mapa z doktorski akti št. 1637 (Rigorosenakt, RA 1637), Curriculum vitae.

v višji realki v Novem mestu. Po očetovi smrti se je z družino preselil v Ljubljano, kjer je končal zadnja dva letnika gimnazije in leta 1895 maturiral. Podobno kot mnogi študenti dunajske slovanske filologije je že v gimnaziji prebiral zlasti dela dunajskih profesorjev s področje fonetike, stare cerkvene slovanščine in primerjalne indoevropske slovnice.³⁶

V zimskem semestru 1895/96 se je Rajko Nahtigal³⁷ na Dunaju vpisal na Filozofsko fakulteto. Na fakulteti je poslušal zlasti predavanja iz slovanske filologije, v drugi vrsti iz primerjalnega jezikoslovja, klasične filologije in filozofije,³⁸ zadnje štiri semestre se je posvetil izključno študiju slovanske filologije. Vpisal je večino predavanj pri Jagiću, in sicer primerjalno slovnico slovanskih jezikov, slovansko besedotvorje in skladnjo ter slovansko paleografijo, ruščino in albanščino, literarnozgodovinska predavanja o najstarejši literaturi in literaturi 16. in 17. stoletja pri južnih Slovanih in o ruski literaturi 19. stoletja, dve etnološki predavanji – o slovanski ljudski pesmi in primerjalno o etnologiji vzhodnih in južnih Slovanov – ter uvod v slovansko filologijo. Dve predavanji, tematologija in slovnica slovenskega jezika, je vpisal pri Karlu Štreklju, pri Vondráku zgodovino pisave pri Slovanih, staro cerkveno slovanščino ter češki jezik in literaturo. V zadnjih štirih semestrih so ga pritegnila tudi Jirečkova predavanja o zgodovini slovanskih ljudstev, pri Rešetarju je obiskoval le predavanje o zgodovini srbohrvaščine.³⁹ Med Nahtigalovimi predavatelji na slovanski filologiji moramo izpostaviti tudi Matijo Murka, ki je kasneje povabil Nahtigala v Gradec za Štrekljevega naslednika; v duhu Murkovih dunajskih predavanj o romantiki pri južnih Slovanih je imel Nahtigal ob vseslovanski akademiji na Dunaju leta 1900 slovesni govor o Prešernu.⁴⁰ Ves čas študija, razen v prvem semestru, je obiskoval seminarske vaje, v Jagićevem seminarju je kot študent predaval o »kavzalnem neksusu med akcentom in vokalno kvaliteto v slovenščini« ter bil v letih 1898 in 1900 bibliotekar seminarja. Med študijem se je Nahtigal tesno spoprijateljil z Ivanom Prijateljem,⁴¹ s katerim sta kasneje sodelovala pri ustanavljanju ljubljanske slavistike.

36 Prim. Rudolf Kolarič: Prof. dr. Rajko Nahtigal. Življenje in delo. V: *Slavistična revija*, let. 1 (1948), št. 1–2, str. 95–100, tu str. 95.

37 V prvih štirih semestrih je vpisan kor Raimund Nachtigall, nato kot Rajko Nachtigall.

38 Prim. UAW personalna mapa z doktorskimi akti št. 1637 (Rigorosenakt, RA 1637), Curriculum vitae.

39 Prim. UAW, Nationale, Raimund Nachtigall.

40 Prim. Rajko Nahtigal: France Prešeren (1800–1900). V: *Prešernov album 1800–1900 – Ljubljanski zvon*, let. 20 (1900), str. 720–722.

41 Prim. Rajko Nahtigal: Pisma Ivana Prijatelja s študijskega potovanja. V: *Ljubljanski zvon*, let. 57 (1937), št. 7–8, str. 301–313.

20. januarja 1900, po osmih semestrih študija, je Nahtigal opravil absolutorij, 23. aprila 1900 je vložil prošnjo za opravljanje glavnega strogega izpita iz slovanske filologije in stranskega iz primerjalnega jezikoslovja. K vlogi je priložil obsežno disertacijo v dveh delih z naslovom *Ein Beitrag zu den Forschungen über die sogenannte Besēda trehъ svjatitelej samt einer literaturgeschichtlicher Übersicht derselben* (Prispevek k raziskavam t. i. Pogovora treh svetih z literarnozgodovinskim pregledom). Jireček je v oceni na kratko povzel osnovna dejstva o spomeniku in sklenil, da opravljeno delo pomeni dragocen prispevek k poznavanju obsežne apokrifne literature srednjeveške Evrope,⁴² medtem ko je Jagić v disertaciji prepoznal nov pristop v obravnavi s kritičnim pogledom na dotedanje raziskave.⁴³

V doktoratu, kasneje objavljenem v treh delih v reviji *Archiv für slavische Philologie*,⁴⁴ Kolarič⁴⁵ prepoznava Jagićev vpliv. V izrazito filološki disertaciji je Nahtigal jezikovno in motivno analiziral v Rusiji zelo razširjena apokrifna besedila zvrsti »vprašanj in odgovorov«, ki se v ruskih rokopisih od 17. stoletja dalje pojavljajo pod naslovom *Besēda trehъ svjatitelej (Pogovor treh svetih)*.⁴⁶ V uvodu Nahtigal izpostavi pomen raziskovanja tega spomenika in podrobno, primerjalno in kritično povzema dotedanje raziskave. Pred analitičnim delom postavi hipotezo, da ima tako rekoč »pravi« *Pogovor treh svetih* neko bolj enotno in sklenjeno celoto, kot se zdi na prvi pogled. Za potrditev svoje hipoteze analizira in primerja posamezna besedila, ki veljajo za del *Pogovora treh svetih*, pri čemer se osredotoča na formalno plat besedil (ujemanje oz. neujemanje zaporedja vprašanj in odgovorov, njihovega številčenja) in na njihove skupne značilnosti. Nastanek prevodov uvršča deloma vsaj v 12., 13. stoletje na področje današnje Bolgarije in Makedonije, primerjalno upošteva starocerkvenoslovanski prevod, grške izvirnike in sorodna besedila v latinščini. Na podlagi primerjalne analize skuša v nadaljevanju skicirati dejansko vsebino tega spomenika in potrditi svojo izhodiščno hipotezo, ob čemer poudarja, da vsa besedila še niso najdena in da so potrebne še nadaljnje in bolj poglobljene

42 Prim. UAW personalna mapa z doktorski akti št. 1637 (Rigorosenakt, RA 1637), ocena disertacije.

43 Prim. prav tam.

44 Prim. Rajko Nachtigall: Ein Beitrag zu den Forschungen über die sogenannte »Бесѣда трехъ святителей«. V: *Archiv für slavische Philologie* let. 23 (1901), str. 1–95; Rajko Nachtigall: Ein Beitrag zu den Forschungen über die sogenannte »Бесѣда трехъ святителей«. V: *Archiv für slavische Philologie*, let. 24 (1902), str. 321–408; Rajko Nachtigall: Zusätze und Berichtigungen zu »Ein Beitrag zu den Forschungen über die sogenannte »Бесѣда трехъ святителей« (Archiv XXIII—XXIV). V: *Archiv für slavische Philologie*, let. 26 (1904), str. 473–477.

45 Prim. Kolarič: Prof. dr. Rajko Nahtigal. Življenje in delo, str. 96.

46 Gre za apokrifno literaturo z biblijskimi, eshatološkimi, kozmogoničnimi in drugimi podobnimi vsebinami v obliki vprašanj in odgovorov. Vprašanja postavljajo in nanje odgovarjajo Bazilij Veliki, Gregor Nazianski in Janez Zlatousti.

raziskave že znanih besedil. Nahtigal je z analizo in ugotovitvami ovrgel nekatere dotedanje hipoteze o izvoru tega spomenika in podal še danes veljavne ključne ugotovitve o besedilu.

Nahtigal je stroge izpite opravil decembra 1900 in bil promoviran 15. februarja 1901.⁴⁷ Leta 1900 je odšel s štipendijo prosvetnega ministrstva v Rusijo, v Moskvo in Peterburg. V Rusiji je navezal stike s pomembnimi ruskimi jezikoslovci, z raziskavami v moskovskih bibliotekah in arhivih je nadaljeval in poglobljal svoje starocerkvenoslovanske študije.⁴⁸ Na Dunaj se je vrnil leta 1902, postal je lektor in pozneje docent za ruski jezik na Zavodu za vzhodne jezike in na Dunajski trgovski akademiji, pozneje tudi v seminarju in v slovanskem institutu za zgodovino vzhodne Evrope. Na Dunaju je poučeval ruščino do leta 1912.

Po smrti Karla Štreklja, profesorja na graški slovenistiki, je Matija Murko na podlagi razprave o ruskem naglasu z naslovom *Akzentbewegung in der russischen Formen- und Wortbildung. I, Substantiva auf Konsonanten* (Naglasni premik v ruskem oblikoslovju in besedotvorju, I, Samostalniki na soglasnik) Nahtigala predlagal za profesorja na drugi slavistični (slovenistično usmerjeni) katedri graške univerze.⁴⁹ Leta 1913 je tako Nahtigal za Oblakom in Štrekljem dobil mesto izrednega profesorja slovanske filologije s posebnim ozirom na slovenski jezik in literaturo na univerzi v Gradcu. V Gradcu se je začel ukvarjati z zgodovino slovenskega jezika, preučeval je v prvi vrsti *Brižinske spomenike*. Leta 1917 je bil v Gradcu imenovan za rednega profesorja, postal je vodja slavističnega seminarja. Istega leta je sodeloval pri kodifikaciji albanškega jezika. Nahtigal je še v Gradcu leta 1917 z Antonom Kasprenom, Francetom Kidričem in svojim učencem Franom Ramovšem ustanovil revijo *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (1918–1931) in postal njen sourednik.

Dobro leto kasneje je v Ljubljani postal član vseučiliške komisije, ki je organizirala priprave na univerzo. Nahtigalov pogled na uvedbo slovenskega univerzitetnega študija je postal v marsičem vsebinska in organizacijska podlaga za nastanek ljubljanske univerze.⁵⁰ Skupaj z Ivanom Prijateljem, Francetom Kidričem in Franom

47 Prim. UAW, Rigorosenprotokoll, Raimund Nachtigall.

48 Prim. Kolarič: Prof. dr. Rajko Nahtigal. Življenje in delo, str. 96.

49 Prim. Franc Jakopin: Krog Nahtigalovih korespondentov – jezikoslovcev in filologov. V: Franc Jakopin (ur.): *Nahtigalov zbornik. Slovansko jezikoslovje: prispevki z mednarodnega simpozija v Ljubljani 30. junija–2. julija 1977*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, str. 119–134, tu str. 128.

50 Prim. Jože Ciperle et al.: *Univerza v Ljubljani in njeni rektorji. 1. ponatis razstavnega kataloga iz leta 2001 s popravki, razširitvijo poglavij o virih in literaturi in z dodanim besedilom za 40. rektorja dr. Jožeta Mencingerja*. Ljubljana: Univerza, 2006, str. 22.

Ramovšem⁵¹ je postavljaj temelje ljubljanske slavistike; bil je ustanovitelj, organizator in vodja Seminarja, nato Instituta za slovansko filologijo (danes Oddelek za slovenistiko in Oddelek za slavistiko), poskrbel je za obsežno inštitutsko knjižnico. V zimskem semestru 1919/20 je začel s predavanji in seminarji na stolici za splošno slovansko filologijo s staro cerkveno slovanščino. V Ljubljani je Nahtigal nadaljeval svoje raziskave stare cerkvene slovanščine zlasti na področju besednega zaklada in etimologije, z obravnavo vprašanj glagolice je bistveno prispeval k rekonstrukciji prvotne glagolice. Ponovno se je vrnil tudi k rusistiki. Zaposlovali sta ga še primerjalna slovanska slovnica in slovanska filologija.

Nahtigal je bil dvakrat dekan ljubljanske Filozofske fakultete, prvič takoj ob njeni ustanovitvi, nato še v študijskem letu 1934/35, v letih 1927/28 je bil rektor Univerze v Ljubljani. Leta 1921 je ustanovil Znanstveno društvo za humanistične vede, ki je pripravljalo pot akademiji, ves čas je bil njegov predsednik. Leta 1938 je postal redni član novoustanovljene Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, bil je njen prvi predsednik (1939–1942), po drugi svetovni vojni 1945–1949 načelnik razreda za zgodovinske in zemljepisne vede, filozofijo in filologijo. V letih 1935–1937 je bil prvi predsednik Slovenskega slavističnega društva, od leta 1937 pa njegov častni član. Bil je urednik in sourednik *Razprav Znanstvenega društva za humanistične vede, Južnoslovenskega filologa* in *Slavistične revije*. Za znanstvene zasluge je bil imenovan za dopisnega člana Slovenskega inštituta v Pragi leta 1929, Srbske kraljevske akademije v Beogradu leta 1930 in Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu leta 1931. Nahtigal se je upokojil leta 1953 in bil po upokojitvi izvoljen za častnega predsednika Seminarja za slovansko filologijo. Umril je 29. marca 1958.

Josip Mencej

Josip Mencej se je rodil v vasi Studenec (današnji Ig) pri Ljubljani 3. marca 1877. Maturiral je na državni gimnaziji v Ljubljani. Po maturi se je vpisal na študiji teologije v Celovcu, iz katerega je »prostovoljno izstopil« po tretjem semestru.⁵² Njegov prvi semester na dunajski Filozofski fakulteti je bil zimski semester 1901/02, zadnji pa poletni 1905.

V prvih treh semestrih je Mencej vpisal le predavanja iz klasične filologije, od četrtega semestra naprej pa se je ob klasični filologiji v večji meri posvetil slovanski

51 Fran Ramovš je v Gradcu študiral slavistiko in indoevropistiko in se na graški univerzi pod Nahtigalovim vodstvom tudi habilitiral.

52 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1981 (Rigorošenakt, RA 1981), Curriculum vitae.

filologiji in redno obiskoval Jagičev seminar. Poslušal je slavistična predavanja, kot so slovanska ljudska pesem, slovanska etnografija, skladnja, primerjalno glasoslovje in oblikoslovje glavnih slovanskih jezikov, slovanski akcent, zgodovino Slovanov v srednjem veku, nato staro cerkveno slovanščino z vajami in zgodovino slovanske filologije, podrobneje sta ga zanimali ruščina in srbohrvaščina. Kot bodoči učitelj je v prvem semestru vpisal še predavanje iz psihologije in v četrtem semestru gimnazijsko pedagogiko. Po eno predavanje je vpisal tudi na germanski filologiji (mladi Goethe) in filozofiji (Kant).⁵³

17. decembra 1905 je Mencej podal vlogo za opravljanje strogih izpitov in priložil disertacijo z naslovom *Syntaktische Eigentümlichkeiten der Sprache Trubar's* (Značilnosti skladnje Trubarjevega jezika), ki danes ni ohranjena. V oceni disertacije je Jagič pohvalil izbiro teme in poudaril pomen raziskav Trubarjevega jezika za ustrezno razumevanje aktualne jezikovne rabe. Ugotavlja, da delo zapolnjuje vrzel v zgodovinskih raziskavah jezika na področju skladnje. Druga polovica ocene je namenjena pretresu obravnave slovenskega glagola glede na glagolski vid, ki je po Jagičevi oceni najboljši in najbolj uspeli del disertacije. Mencej je v tem delu disertacije ugotavljal, da pri Slovencih upada jezikovni občutek za glagolski vid, zlasti pod vplivom nemškega jezika.⁵⁴ Glede na vsebino Jagičeve ocene lahko sklepamo, da je Mencej leta 1906 v reviji *Archiv für slavische Philologie* pod naslovom *Zur Präsensfrage perfektiver Verba im Slovenischen* (K vprašanju sedanjika dovršnih glagolov v slovenščini)⁵⁵ objavil del svoje disertacije. Mencej v razpravi namreč zagovarja tezo, da je sedanjiška raba dovršnih glagolov v slovenščini nastala kot posledica vpliva nemškega jezika in ni inherentna lastnost slovenske skladnje. Pri utemeljevanju svoje teze analizira zgodovinsko rabo dovršnih in nedovršnih glagolov v sedanjiku od *Brižinskih spomenikov* dalje – največ pozornosti namenja primerom iz Trubarjevih prevodov iz *Svetega pisma* in primerjavi z Wolfovimi rešitvami –, ter ugotavlja stanje v narečjih glede na knjižni jezik.

Glavni strogi izpit iz slovanske filologije je Mencej opravil 9. januarja 1906, stranski izpit iz klasične filologije pa 11. januarja 1906.⁵⁶

Mencej je bil še pred opravljanjem strogih izpitov 3. oktobra 1905 imenovan za suplenta za nemščino in slovenščino na Mestni višji realki v Idriji, oktobra 1909 je

53 Prim. UAW, Nationale, Josef Mencej.

54 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1981 (Rigoroosenakt, RA 1981), ocena disertacije.

55 Prim. Josip Mencej: Zur Präsensfrage perfektiver Verba im Slovenischen. V: *Archiv für slavische Philologie*, let. 28 (1906), str. 40–51.

56 Prim. UAW, Rigoroosenprotokoll, Josef Mencej.

bil imenovan za rednega profesorja (pravi učitelj). V šolskih letih 1910/11–1913/14 in v prvem semestru 1914/15 je bil prideljen na državno gimnazijo v Kranju. Tam je poučeval latinščino in slovenščino⁵⁷ in v tem času v *Domu in svetu* objavil dve krajši oceni slovensko-ruskih prevodov,⁵⁸ avtor enega od prevodov je bil Ljudevit Pivko, tudi študent dunajske slovanske filologije. V Idriji je spet poučeval od februarja 1915 do konca prve svetovne vojne, ko je moral tako kot mnogi drugi učitelji zaradi italijanske okupacije Idrije oditi z realke.⁵⁹ Mencej je kariero srednješolskega profesorja nadaljeval na državni realni gimnaziji z nemškim učnim jezikom v Ljubljani.⁶⁰ V letih 1919–1920 je izdal dva učbenika srbohrvaščine oz. srbščine, *Kratko srbohrvaško slovnico za Slovence*⁶¹ in drugo izdajo pod naslovom *Kratka srbska gramatika in čitanka*.⁶² V politično-gospodarsko prelomnem letu 1929 je bil oktobra premeščen na realno gimnazijo v Novo mesto, tam je do aprila 1932 poučeval slovenščino, ruščino in srbohrvaščino, nato je bil premeščen v svojo zadnjo službo, na realno gimnazijo v Mariboru, kjer je le en semester poučeval slovenščino do upokojitve 28. junija 1932.⁶³ Mencej je bil eden od zbiralcev gradiva za Štrekljevo zbirko *Slovenskih ljudskih pesmi*.⁶⁴ Umrl je 15. avgusta 1959 v Ljubljani.

France Kidrič

Leta 2002 je izšel zbornik o Francetu Kidriču, v katerem so v posameznih prispevkih že predstavljeni Kidričev študij in delovanje na univerzi,⁶⁵ njegov doktorat,⁶⁶

57 Prim. Peto izvestje mestne realke v Idriji za šolsko leto 1905/6. Idrija: Mestna realka, 1906, str. 37–38; I. (IX.)–VI. (XIV.) izvestje c. kr. državne višje realke v Idriji za šolsko leto. Idrija: C. kr. realka, 1910–1915.

58 Prim. J. [Josip] Mencej Prešernov »Krst pri Savici« v novem ruskem prevodu. V: *Ljubljanski zvon*, let. 30 (1910), št. 9, str. 574. M. [Mencej], Dr. J. [Josip]: L. Tolstoj, *Ljudske pripovedke*. Prevedel dr. Ljudevit Pivko. Maribor 1913. V: *Ljubljanski zvon*, let. 33 (1913), št. 6.

59 Prim. Janez Kavčič: *Prva slovenska realka. Idrija 1901–1926*. Idrija: Mestni muzej, str. 68.

60 Prim. *Imenik šolskih oblastev, osnovnih, meščanskih in srednjih šol ter učiteljstva v Sloveniji*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1921, str. 157; *Letno poročilo III. državne, realne gimnazije v Ljubljani*. Ljubljana: Gimnazijsko ravnateljstvo, 1930, str. 3.

61 Prim. Josip Mencej: *Kratka srbohrvaška slovnica za Slovence*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1919.

62 Prim. Josip Mencej: *Kratka srbska gramatika in čitanka*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1920.

63 Prim. Milan Dodič: Na zavodu so poučevali. V: *25 let novomeške gimnazije. 1746–1971*. Novo mesto: Gimnazija, 1971, str. 305–315, tu str. 310; *Izvestje državne realne gimnazije v Mariboru za šolsko leto 1931/32*. Maribor: samozaložba, 1932, str. [3], 6; *Izvestje državne realne gimnazije v Mariboru za šolsko leto 1932/33*. Maribor: samozaložba, 1933, str. 4.

64 Prim. Monika Kropelj: *Karel Štreklj – iz vrelcev besedne ustvarjalnosti*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001, str. 126.

65 Prim. Katja Sturm-Schnabl: France Kidrič (1880–1950), njegov študij in delovanje na dunajski univerzi. V: Jože Lipnik (ur.): *Kidričev zbornik*. Maribor: Slavistično društvo, 2002, str. 28–34.

66 Prim. Alojz Jembrih: France Kidrič v svetlu svojih pisama Vatroslavu Jagiću. V: Jože Lipnik (ur.): *Kidričev zbornik*. Maribor: Slavistično društvo, 2002, str. 90–98, tu str. 91–96.

njegova vloga v začetnih letih ljubljanske univerze⁶⁷ ter vsebina in pomen njegovih literarnozgodovinskih raziskav.⁶⁸ V zborniku so objavljeni tudi prepisi vseh dokumentov o Kidričevem študiju iz arhiva dunajske univerze.⁶⁹ Zato v predstavitvi življenja in dela Franceta Kidriča z osredotočenostjo na njegov študij podatke povzemamo večinoma, razen kjer ni izrecno drugače navedeno, po različnih mestih v navedenem zborniku.

France Kidrič se je rodil 23. marca 1880 v Radanski vasi pri Rogaški Slatini. Po osnovni šoli pri Sv. Križu pri Slatini se je vpisal na gimnazijo v Mariboru, kjer je maturiral leta 1902. Prvič se je na dunajsko univerzo vpisal v zimskem semestru 1902/03, in sicer na študij prava, v letnem semestru 1903 pa se je prvič vpisal na Filozofsko fakulteto, večino predavanj je obiskoval na slovanski filologiji, nekaj pa tudi na klasični filologiji in filozofiji, obiskoval je pedagogiko in psihologijo.⁷⁰ V Jagičevem seminarju je tudi sam predaval.

Januarja 1906 je Kidrič vložil prošnjo za opravljanje strogih izpitov. Priložil je disertacijo z naslovom *Geschichte der ersten Reform glagolitischer Kirchenbücher nach dem Tridentinerkonzil* (Zgodovina prvih reform glagolskih cerkvenih knjig po Tridentinskem koncilu). Tema disertacije so bile hrvaške glagolske liturgične knjige, ki jih je tiskala tiskarna Kongregacije za širjenje vere v Rimu v 17. stoletju. Kidrič je na podlagi samih tiskov in z upoštevanjem sekundarne literature pisal o zgodovinskih okoliščinah glagolskih liturgičnih tiskov v Rimu in o vlogi ključnih oseb (Ivan Tomka Mrvanić, Rafael Levaković, Danijel Grozdek, Francesco Ingoli, Franjo Glavinić, škofa Matoda Terleckoga in drugih) ter obravnaval jezik teh besedil, v katerem so se odražale težnje, da bi pravoslavne kristjane na Hrvaškem čim bolj zbližali z rimsko cerkvijo. Tako je pod vplivom ruskih uniatov, ki so v tem času delovali v Rimu, tradicija jezika hrvaškega glagoljaštva postopoma usihala pod vplivom cerkvene slovanščine vzhodnoslovanske redakcije.

Vatroslav Jagić je v oceni disertacije zapisal, da kandidat za nekatere svoje sklepe ni podal dovolj trdne argumentacije. Pohvalil je obravnavo »zunanje zgodovine« tiskanja glagolskih liturgičnih besedil v Rimu, pogrešal pa je natančnejšo

67 Prim. Darko Dolinar: France Kidrič in ljubljanska univerza 1918–1920. V: Jože Lipnik (ur.): *Kidričev zbornik*. Maribor: Slavistično društvo, 2002, str. 44–53.

68 Prim. Jože Lipnik: Dr. France Kidrič. V: Jože Lipnik (ur.): *Kidričev zbornik*. Maribor: Slavistično društvo, 2002, str. 12–27.

69 Prim. Priloga II: Dokumentacija o Kidričevem študiju (Sturm). V: Jože Lipnik (ur.): *Kidričev zbornik*. Maribor: Slavistično društvo, 2002, str. 131–181.

70 Seznam vseh predavanj, ki jih je Kidrič vpisal na dunajski Filozofski fakulteti, je objavljen v *Kidričevem zborniku*, str. 135–147.

primerjavo s starejšimi tiski, kar je pripisal dejstvu, da kandidat do teh tiskov ni imel dostopa. Pred objavo⁷¹ bi bilo treba besedilo v določenih segmentih še razširiti oz. dopolniti.⁷² Jireček je v oceni bolj ali manj le povzel vsebino disertacije in podobno kot Jagić ugotavljal, da so pomanjkljivosti posledica nedostopnosti nekaterih obravnavanih tiskov.

Kidrič je glavni strogi izpit iz slovanske filologije opravil 3. junija 1906, promoviran je bil 18. julija 1906. Na dunajski univerzi je predavanja vpisal še po promociji v zimskem semestru 1906/07, na slovanski filologiji pri Jagiću in na klasični filologiji, in v letnem semestru 1907 pri Jagiću. V tem času je delal v knjižnici Inštituta za slovansko filologijo. Leta 1908 je dobil mesto v Dvorni biblioteki na Dunaju, kjer je od leta 1905 do 1919 delal tudi Ivan Prijatelj.⁷³ Spomladi leta 1914 je s štipendijo Ministrstva za uk in bogočastje potoval po Rusiji, najdlje se je zadržal v Moskvi. Od leta 1914 je na Dunaju ob zaposlitvi v Dvorni biblioteki poučeval ruščino ter bil izpitni nadzornik za ruščino in srbohrvaščino. Leta 1916 je bil med člani avstrijske znanstvene odprave v Srbijo, Črno goro in Albanijo, ki je za vojno zbirko Dvorne biblioteke med drugim popisovala stare rokopise in rokopise iz zasebne lastnine. Leta 1917 je sodeloval pri ustanavljanju revije *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (1918–1931). V Dvorni biblioteki je bil leta 1918 imenovan za kustosa. V času od doktorata se je raziskovalno ukvarjal zlasti s slovenskim protestantizmom in tudi v vlogi za habilitacijo na dunajski univerzi aprila 1920 je kot habilitacijsko delo predložil monografijo o Trubarjevi *Cerkovni ordningi*. 24. julija 1920 je bil uradno potrjen kot privatni docent za slovansko filologijo s posebnim ozirom na južnoslovansko in rusko.

Vondrák ga je nameraval predlagati za svojega naslednika, vendar je Kidrič kariero nadaljeval na novoustanovljeni univerzi v Ljubljani. Univerzitetni svet ga je predlagal za rednega profesorja že oktobra 1919 – za isto profesuro se je potegoval tudi Ivan Grafenauer –, uradno je bil imenovan leta 1920. Dodeljena mu je bila stolica za zgodovino starejših slovanskih literatur s posebnim ozirom na slovensko.

Od leta 1920 do 1948 je bil profesor za starejšo slovensko književnost, po letu 1925 tudi za primerjalno književnost. Trikrat je bil dekan Filozofske fakultete (1922/23, 1936/37 in 1938/39), leta 1923/24 rektor Ljubljanske univerze.

71 Kidrič disertacije nikoli ni objavil.

72 O Jagićevi oceni disertacije prim. še Jože Pogačnik: Slovenska literarna veda ob ustanovitvi univerze. V: *Slavistična revija*, let. 42 (1994), št. 2–3, str. 355–366, tu str. 358.

73 France Koblar: Prijatelj, Ivan (1875–1937). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Splet.

Leta 1938 je bil med ustanovitelji Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani (od 1948 SAZU), od leta 1945 do smrti 1950 pa predsednik SAZU. Leta 1948 je postal upravnik literarnega inštituta na SAZU (današnji Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede), v znanstvenem svetu inštituta sta bila med drugimi Ivan Grafenauer in Janko Šlebinger.

Kidričevo literarnozgodovinsko delo se v glavnem deli na dve področji: zgodovino slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti in prešernoslovje. Pregledu slovenskega slovstva se je posvečal zlasti pred drugo svetovno vojno, ko je v letih 1929–1938 v petih zvezkih izšla njegova *Zgodovina slovenskega slovstva*. Monografijo o Prešernu z naslovom *Prešeren 1800–1838* je objavil leta 1938, že pred tem je o Prešernu objavil posamezne študije. Po letu 1938 oz. 1939 je objavljaj prešernoslovne in literarnozgodovinske razprave in se ukvarjal z biografiko. Načrtoval je izdajo drugega dela knjige o Prešernu, iz katere je objavil posamezna poglavja, leta 1950 je izšel še njegov *Prešernov album 1949*. S svojimi razpravami je v slovenski literarni vedi utemeljil pozitivistično-biografsko literarnovedno metodo. Umril je 11. aprila 1950 v Ljubljani.

Sklep

Na sistemski in metodološki ravni se je sprva enotna filološka stroka, značilna za dunajsko slovansko filologijo, delila na posamezne discipline, načelno na jezikoslovje, literarno vedo in etnologijo. Doktorji znanosti dunajske slovanske filologije so postali vodilne osebnosti graške slovenistične stolice, in sicer Vatroslav Oblak, Karel Štrekelj in Rajko Nahtigal. Med prvimi štirimi rednimi profesorji ljubljanske univerze, imenovanimi leta 1919, so kar trije neposredno (Rajko Nahtigal, Ivan Prijatelj) ali posredno (Fran Ramovš, Nahtigalov učenec v Gradcu) izšli iz dunajske slovansko-filološke šole, leta 1920 je profesorsko mesto v Ljubljani zasedel še France Kidrič, Janko Šlebinger je bil ključna osebnost v razvoju slovenskega bibliotekarstva. Na dunajski slovanski filologiji so se izobrazili tudi številni srednješolski učitelji, ki so nato poučevali v različnih delih monarhije. Tako so mnogi študentje slovanske filologije, ne le tisti, ki so dosegli doktorski naziv, prispevali h kulturnemu in političnemu razvoju v svojih deželah,⁷⁴ zlasti v obdobju med obema vojnama.

74 Prim. Katja Sturm-Schnabl: Slovenistik an der Universität Wien als europäischer Beitrag. V: *Die Funktion der Slawistik im europäischen Bildungswesen*. Wieliko Tarnowo, Krakau, Sankt-Petersburg: Gelehrte Gesellschaft, 1997, str. 95–114, tu str. 101.

Seznam virov in literature

Arhivski viri

UAW – Archiv der Universität Wien (Arhiv Univerze na Dunaju):

Nationale (vpisnice): Kidrič, Franz; Mencej, Josef; Nachtigall, Raimund; Oblak, Vatroslav; Šlebinger, Johann.

Rigorozenakt (personalne mape z doktorskimi akti): št. 2130 (PN 2130: Kidrič, Franz), št. 1981 (RA 1981: Mencej, Josef), št. 1296 (RA 1296: Nachtigall, Raimund), št. 1637 (RA 1637: Šlebinger, Johann).

Rigorozenprotokoll (zapisniki doktorskih izpitov): Kidrič, Franz; Mencej, Josef; Nachtigall, Raimund; Oblak, Vatroslav; Šlebinger, Johann.

Spletni viri in spletna literatura

Kobljar, France: Prijatelj, Ivan (1875–1937). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Splet. <<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi469364/#slovenski-biografski-leksikon>>. (7. 12. 2018.)

Logar, Janez: Šlebinger, Janko, akademik (1876–1951). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Splet. <<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi659324/#slovenski-biografski-leksikon>>. (30. 11. 2018.)

Natisnjena literatura

Baudouin de Courtenay, Jan, Oblak, Vatroslav: *The correspondence between Jan Baudouin de Courtenay (1845–1929) and Vatroslav Oblak (1864–1896). The beginnings of the scientific study of minor Slavic languages*, ur. Rado L. Lencek. München: Slavica Verlag dr. Anton Kovač, 1992.

Ciperle, Jože, et al.: *Univerza v Ljubljani in njeni rektorji. 1. ponatis razstavnega kataloga iz leta 2001 s popravki, razširitvijo poglavij o virih in literaturi in z dodanim besedilom za 40. rektorja dr. Jožeta Mencingerja*. Ljubljana: Univerza, 2006.

Dodič, Milan: Na zavodu so poučevali. *225 let novomeške gimnazije. 1746–1971*. Novo mesto: Gimnazija, 1971, str. 305–315.

Dolinar, Darko: France Kidrič in ljubljanska univerza 1918–1920. V: Jože Lipnik (ur.): *Kidričev zbornik*. Maribor: Slavistično društvo, 2002, str. 44–53.

Dolinar, Darko: Kritične izdaje slovenskih tekstov v okviru slovanske filologije in nacionalne kulture. V: *Slavistična revija*, let. 54 (2006), št. 1, str. [1]–10.

Hafner, Stanislaus: Der Beitrag der Österreichischen Slawistik für das Erkennen und für den Aufbau der slawischen Nationalkulturen. V: *Die Slawischen Sprachen*, let. 55 (1997), str. 7–18.

- Hafner, Stanislaus: Die österreichische Slawistik und die Nationalkulturen der Südslawen. V: Richard Georg Plaschka in Karl Heinz Mack (ur.): *Wegenetz Europäischen Geistes: Wissenschaftszentren und geistige Wechselbeziehungen zwischen Mittel- und Südosteuropa vom Ende des 18. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltkrieg*. München: Verlag für Gesellschaft und Politik, 1883, str. 223–238.
- Hafner, Stanislaus: Geschichte der österreichischen Slawistik. V: Josef Hamm in Günther Wytrzens (ur.): *Beiträge zur Geschichte der Slawistik in nichtslawischen Ländern*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985, str. 11–88.
- Imenik šolskih oblastev, osnovnih, meščanskih in srednjih šol ter učiteljstva v Sloveniji*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1921.
- I. (IX.)–VI. (XIV.) izvestje c. kr. državne višje realke v Idriji za šolsko leto*. Idrija: C kr. realka, 1910–1915.
- Izvestje državne realne gimnazije v Mariboru za šolsko leto 1931/32–1932/33*. Maribor: samozaložba, 1932–1933.
- Jagoditsch, Rudolf: Die Lehrkanzel für slavische Philologie an der Universität Wien 1849–1949. V: *Wiener slavistisches Jahrbuch*, let. 1 (1950), str. 1–52.
- Jakopin, Franc: Krog Nahtigalovih korespondentov – jezikoslovcev in filologov. V: Franc Jakopin (ur.): *Nahtigalov zbornik. Slovansko jezikoslovje: prispevki z mednarodnega simpozija v Ljubljani 30. junija–2. julija 1977*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, str. 119–134.
- Jakopin, Franc: Vatroslav Oblak kot kritik v Jagičevem Arhivu. V: Alenka Šivic – Dular (ur.): *Vatroslav Oblak. Mednarodni simpozij Obdobja. Zbornik*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1998, str. 53–61.
- Jembrih, Alojz: France Kidrič v svetlu svojih pisama Vatroslavu Jagiću. V: Jože Lipnik (ur.): *Kidričev zbornik*. Maribor: Slavistično društvo, 2002, str. 90–98.
- Kavčič, Janez: *Prva slovenska realka. Idrija 1901–1926*. Idrija: Mestni muzej, 1987.
- Kolarič, Rudolf: Prof. dr. Rajko Nahtigal. Življenje in delo. V: *Slavistična revija*, let. 1 (1948), št. 1–2, str. 95–100.
- Kropej, Monika: *Karel Štrekelj – iz vrelcev besedne ustvarjalnosti*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- Letno poročilo III. državne, realne gimnazije v Ljubljani*. Ljubljana: Gimnazijsko ravnateljstvo, 1930.
- Lipnik, Jože: Dr. France Kidrič. V: Jože Lipnik (ur.): *Kidričev zbornik*. Maribor: Slavistično društvo, 2002, str. 12–27.
- Logar, Janez: Ob smrti Janka Šlebingerja. V: *Slavistična revija*, let. 4 (1951), št. 3–4, str. 283–285.
- Mencej, Josip: *Kratka srbohrvatska slovnica za Slovence*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1919.
- Mencej, Josip: *Kratka srbska gramatika in čitanka*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1920.

- Mencej, Josip: Zur Präsenzfrage perfektiver Verba im Slovenischen. V: *Archiv für slavische Philologie*, let. 28 (1906), str. 40–51.
- Murko, Matija: Dr. Vatroslav Oblak. V: Fran Levec (ur.): *Knezova knjižnica. Zbirka zabavnih in poučnih spisov VI*. Ljubljana: Slovenska matica, 1899, str. 142–313.
- Nachtigall, Rajko: Ein Beitrag zu den Forschungen über die sogenannte »Бесѣда трехъ святителей«. V: *Archiv für slavische Philologie* let. 23 (1901), str. 1–95.
- Nachtigall, Rajko: Ein Beitrag zu den Forschungen über die sogenannte »Бесѣда трехъ святителей«. V: *Archiv für slavische Philologie*, let. 24 (1902), str. 321–408.
- Nachtigall, Rajko: Zusätze und Berichtigungen zu »Ein Beitrag zu den Forschungen über die sogenannte »Бесѣда трехъ святителей« (Archiv XXIII—XXIV). V: *Archiv für slavische Philologie*, let. 26 (1904), str. 473–477.
- Nahtigal, Rajko: France Prešeren (1800–1900). V: *Prešernov album 1800–1900 – Ljubljanski zvon*, let. 20 (1900), str. 720–722.
- Nahtigal, Rajko: Pisma Ivana Prijatelja s študijskega potovanja. V: *Ljubljanski zvon*, let. LVII (1937), št. 7–8, str. 301–313.
- Oblak, Vatroslav: Die kirchenslavischen Übersetzungen der Apokalypse. V: *Archiv für slavische Philologie*, let. 13 (1891), str. 25–67.
- Peto izvestje mestne realke v Idriji za šolsko leto 1905/6*. Idrija: Mestna realka, 1906.
- Pogačnik, Jože: Slovenska literarna veda ob ustanovitvi univerze. V: *Slavistična revija*, let. 42 (1994), št. 2–3, str. 355–366.
- Priloga II: Dokumentacija o Kidričevem študiju (Sturm). V: Jože Lipnik (ur.): *Kidričev zbornik*. Maribor: Slavistično društvo, 2002, str. 131–181.
- Sigismund, Marcus: Die griechisch-lateinischen Apk-Bilinguen (und andere mehrsprachige Manuskripte der Apk). V: M. Sigismund, M. Karrer, U. Schmid (ur.): *Studien zum Text der Apokalypse* (ANTF47), Berlin: de Gruyter, 2015, str. 315–364.
- Sturm-Schnabl, Katja: France Kidrič (1880–1950), njegov študij in delovanje na dunajski univerzi. V: Jože Lipnik (ur.): *Kidričev zbornik*. Maribor: Slavistično društvo, 2002, str. 28–34.
- Sturm-Schnabl, Katja: Slovenistik an der Universität Wien als europäischer Beitrag. V: *Die Funktion der Slavistik im europäischen Bildungswesen*. Wieliko Tarnowo, Krakau, Sankt-Petersburg: Gelehrte Gesellschaft, 1997, str. 95–114.

Andrejka Žejn

Temelji slovenske dialektologije v doktoratih in delu slovenskih študentov slovanske filologije na Dunaju

Karel Štrekelj, Josip Komljanec, Ivan Grafenauer in Ljudevit Pivko so za temo svoje doktorske disertacije na slovanski filologiji dunajske univerze izbrali glasovje domačega narečja. Štrekelj in Grafenauer sta se nato v znanstveni karieri vsak na svojem področju ukvarjala z etnologijo, literarno zgodovino in jezikoslovjem. Komljanec in Pivko sta po doktoratu poučevala na gimnazijah na Štajerskem in se aktivno udeleževala na kulturnem in družbenopolitičnem področju.

Karel Štrekelj

Karel Štrekelj je v svoji karierni poti slovanskega filologa zaznamoval tako slovensko znanstveno etnologijo¹ – kot etnolog je najbolj znan po monumentalni znanstvenokritični izdaji slovenskih narodnih pesmi –, literarno zgodovino² in jezikoslovje, na začetku njegove znanstvene poti pa stoji ukvarjanje z dialektologijo. Vprašanja lastnega narečja so ga pritegnila že v mladosti, bila so eden od

- 1 Štrekljev pomen za slovensko etnologijo obravnava monografija *Karel Štrekelj – iz vrelcev besedne ustvarjalnosti* (prim. Monika Kroječ: *Karel Štrekelj – iz vrelcev besedne ustvarjalnosti*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001), ki prinaša kronološki pregled Štrekljeve življenjske, izobrazbene in profesionalne poti, kot jo je avtorica razbiralala iz arhivskih gradiv, avtobiografskih del njegovih sodobnikov oz. sodelavcev, osebne korespondence, objav razprav, prevodov in ocen ter raznih drugih virov; poudarek pa je na kritičnem pretresu njegovih nazorov s stališča začetkov razvoja slovenske etnologije kot znanosti in na pomenu njegovega etnološkega dela, navaja pa tudi bistvene podatke o njegovem dialektološkem in literarnozgodovinskem delu. O Štreklju kot folkloristu prim. še Marija Stanonik: *Folkloristični portreti iz treh stoletij: od baroka do moderne*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012, str. 359–417, kjer je povzeto tudi njegovo literarnozgodovinsko in jezikoslovno delovanje.
- 2 Štrekljeve literarnozgodovinske raziskave in metodologija so bile natančneje analizirane zlasti ob izidu njegovih rokopisnih predavanj iz slovenske literarne zgodovine na univerzi v Gradcu, prim. Darko Dolinar: Štrekelj, Pypin in opredelitev literarne zgodovine. V: *Slavistična revija*, let. 45 (1997), št. 1–2, str. [247]–267; Darko Dolinar: Literarni zgodovinar Karel Štrekelj. V: *Slavistična revija*, let. 61 (2014), št. 3, str. 447–460; Darko Dolinar: Karel Štrekelj in slovenska literarna zgodovina. V: Karel Štrekelj: *Zgodovina slovenskega slovstva* III–IV, ur. Matija Ogrin. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2014, str. 1211–1240; Matija Ogrin: Karel Štrekeljs Geschichte der slowenischen Literatur: Handschrift, Herausgabe und Einordnung in die slowenische Literaturwissenschaft. V: Ludwig Karničar, Andreas Leben (ur.): *Slowenen und Graz/Gradec in Slovenci*. Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität, 2014, str. 219–229.

njegovih primarnih osebnih in študijskih interesov ter predmet njegove doktorske disertacije in pretežni del habilitacije. K svojim raziskavam domačega narečja se je ves čas vračal in jih dopolnjeval, objavil pa je le eno razpravo s tega področja, svoje habilitacijsko delo o morfologiji kraškega narečja.³

Karel Štrekelj se je rodil v Gorjanskem na Krasu 24. februarja 1859. Po ljudski šoli se je v šolskem letu 1867/68 vpisal na normalko v Gorici, ki jo je končal leta 1870. Jeseni istega leta je začel obiskovati goriško gimnazijo in maturiral leta 1878. Na dunajsko univerzo se je vpisal v letnem semestru 1879, obiskoval je predavanja na slovanski in klasični filologiji ter primerjalnem jezikoslovju. Po prvem semestru je študij prekinil zaradi služenja obveznega vojaškega roka. Naprej se je vpisal septembra 1880 in študij končal z doktoratom leta 1884. Štrekelj je poleg Miklošičevih predavanj⁴ poslušal tudi predavanja o češkem jeziku in zgodovini češke in staročeške literature. Na slavistiki se je ukvarjal zlasti s tremi področji: staro cerkveno slovansčino, ki jo je preučeval v jezikovnih spomenikih, slovansko ljudsko pesmijo, ki mu je bila dostopna v številnih zbirkah ljudskih pesmi vseh slovanskih narodov, še zlasti pa ga je zanimala slovenska dialektologija.⁵ V klasični filologiji so ga zanimale predvsem latinska in grška slovnica ter stilistične vaje iz latinščine, med filozofi sta ga pritegnila zlasti Platon in Cicero. Že v prvem in nato v tretjem semestru je obiskoval predavanja iz fiziologije glasu in govora pri Ernstu Brückeju. Poslušal je še predavanja in se udeleževal vaj iz srednje visoke nemščine, sodobne nemške literature, sanskrita in perzijske književnosti ter predavanja iz zgodovine umetnosti in filozofije. Na vajah iz slovanske filologije je še kot študent pod Miklošičevim mentorstvom tudi sam predaval o starosrbskih, starocerkvenoslovanskih in staročeških spomenikih in drugih besedilih.⁶ Med študijem je bil soustanovitelj Slovenskega literarnega društva na Dunaju in od začetka 1879 njegov tajnik ter sodelavec pri Miklošičevem primerjalnem slovarju.⁷

3 Podrobneje so Štrekleje objavljene in neobjavljene dialektološke raziskave in metodologija njegovih del analizirani v članku A. Žejn Znani in neznani dialektolog Karel Štrekelj, *Annales, Series Historia et Sociologia*, let. 29 (2019), št. 2, str. 171–186.

4 Archiv der Universität Wien (v nadaljevanju UAW), Nationale, Karel Štrekelj. Za sezname predavanj po semestrih prim. še Kropelj: *Karel Štrekelj – iz vrelcev besedne ustvarjalnosti*, str. 13–19.

5 Prim. ZRC SAZU Inštitut za slovensko narodopisje: Štrekelj, Professorenakt; Curriculum vitae.

6 Prim. NUK, Ms 1452: Štrekelj, Karel; Curriculum vitae.

7 Prim. Kropelj: *Karel Štrekelj – iz vrelcev besedne ustvarjalnosti*, str. 30.

Štreklja so vprašanja lastnega narečja zanimala že v gimnaziji,⁸ med študijskimi počitnicami leta 1880 je začel zbirati gradivo za narečjeslovno raziskavo, leto kasneje je že načrtoval fonološko razpravo za disertacijo ter tudi že morfološko obravnavo narečja.⁹ 28. julija 1883 je Štrekelj na dunajski univerzi prijavil disertacijo *Phonologie des Görzer Mittelkarstdialektes in ihren Grundzügen dargestellt* (Temeljne značilnosti fonologije goriškega srednjekraškega narečja).

Štrekljeva disertacija, prva disertacija iz slovenskega narečnega glasoslovja,¹⁰ ni ohranjena. Za svoje doktorsko delo je Štrekelj dialektologijo zlasti intenzivno preučeval s študijem slovenske in slovanske dialektologije, ki je bila tedaj še tesno navezana na zgodovinsko jezikoslovje. V segmentu primerjalne slovanske slovnice je dobil trdne temelje na predavanjih iz slovanske filologije in v Miklošičevi *Primerjalni slovnici slovanskih jezikov*. Bil je tudi seznanjen z dotedanjimi raziskavami slovenskih narečij. Štrekelj se je oprl na najnovejše izsledke v fonetiki, ki je v času njegovega študija doživela skokovit razvoj, zlasti na raziskave o povezavah med fiziologijo glasov in fonetičnimi raziskavami prof. Ernsta Wilhelma Brückeja, čigar predavanja je obiskoval na Dunaju, in Eduarda Sieversa,¹¹ klasičnega in germanskega filologa ter enega od pionirjev fonetike. Štrekelj se je v okviru svojih dialektoloških raziskav intenzivno ukvarjal tudi z vprašanji slovenskega naglasa in iskal rešitev za ustrezno zaznamovanje naglasa v slovenščini.¹² V avtobiografiji k vlogi za rigoroz je Štrekelj našteval avtorje akcentoloških študij, ki jih je preučeval, v korespondenci z Baudouinom de Courtenayjem pa je v zvezi z akcentom razpravljal o delu Stanislava Škrabca, Matije Valjavca in svojega učitelja Miklošiča.¹³

8 Prim. Jan Baudouin de Courtenay: *Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse*, von Dr. Karl Štrekelj. Wien 1887. V: *Archiv für slavische Philologie*, let. 10 (1887), zv. 1–2, str. 603–615, tu str. 603.

9 Prim. Rado L. Lenček: Štrekljeva pisma Janu Baudouinu de Courtenayju in Baudouinova Štreklju. V: *Slavistična revija*, let. 33 (1985), št. 1, str. [71]–100, tu str. 73, 79.

10 Prim. Martina Orožen: Pogled na slovensko narečno oblikoslovje od V. Oblaka do T. Logarja. V: Zinka Zorko, Mihaela Koletnik (ur.): *Logarjev zbornik. Referati s 1. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru*, Maribor: Slavistično društvo, 1999, str. 110–123, tu str. 115.

11 Sievers je zasnoval splošno veljaven sistem glasov na podlagi njihove fiziologije in fonetično transkripcijo za zapis glasov kateregakoli jezika. Za slovanske jezike avstro-ogrske monarhije mu je pomoč nudil Franc Miklošič (prim. Kurt R. Jankowsky: *The works of Ernst Wilhelm Brücke (1819–1892) and Johann N. Czermak (1828–1873). Landmarks in the history of phonetics*. V: David Cram, Andrew R. Linn, Elke Nowak (ur.): *History of Linguistics 2: From Classical to Contemporary Linguistics*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1999, str. 241–256, tu str. 246).

12 Prim. Lenček: Štrekljeva pisma Janu Baudouinu de Courtenayju in Baudouinova Štreklju, str. 74–75.

13 Prim. prav tam, str. 74.

Maja in junija 1884 je Štrekelj opravljal glavni rigoroz iz slovanske filologije in stranski rigoroz iz filozofije, referent pri rigorozu je bil Miklošič in koreferent prof. Müller,¹⁴ pri katerem je Štrekelj poslušal predavanja o perzijski književnosti.

Leta 1913, leto po Štrekljevi smrti, je bila vsebina doktorskega dela deloma objavljena v reviji *Archiv für slavische Philologie* pod podobnim naslovom kot njegova disertacija: *Phonologie des Görzer Mittelkarstdialektes. Erster Teil: Vocalismus*.¹⁵ Uredništvo revije je v opombi pod črto zapisalo, da je razprava del daljšega rokopisa iz zapuščine prof. Štreklja in da objava predstavlja le del rokopisa, medtem ko naj bi preostali del razprave s pomočjo Štrekljevega učenca Antona Breznika, ki je že v tej objavi podal nekaj opomb, objavili v prihodnje.¹⁶ Napoved se ni uresničila in danes ta del Štrekljeve rokopisne zapuščine velja za izgubljen.

Fonološka obravnava v članku *Phonologie des Görzer Mittelkarstdialektes. Erster Teil: Vocalismus* je omejena na vokal *a*, v njem Štrekelj opisuje način izgovora glasu in poda primerjavo z izgovorom v drugih slovenskih dialektih. Štrekelj zasleduje izvor samoglasnika od praslovanščine oz. stare cerkvene slovanščine in indoevropsčine, vključuje razlike v razvoju glede na različne zemljepisne dele dialektov. Vokal *a* obravnava glede na naglašenost (nenaglašeni, dolgi, kratki naglas). Kvaliteto samoglasnika obravnava glede na pozicijo, in sicer glede na pozicijo naglasa in glede na fonetično okolico. Razprava je zasnovana sinhrono, za kar je zglede iskal pri svojem mentorju zunaj univerze, Baudouinu de Courtenayju in s čimer se je oddaljil od dunajske slovanskofilološke tradicije, kjer je dialektološko gradivo služilo v prvi vrsti rekonstrukciji zgodovine jezika.

Po doktoratu je bil Štrekelj najprej nekaj časa domači učitelj družine nekdanjega avstrijskega ministra za poljedelstvo Mannsfeld-Colloredo, s katero se je leta 1885 čez poletje in jesen preselil na Češko. 15. maja 1886 je na dunajski univerzi podal vlogo za podelitev *venia legendi* oz. habilitacijo. Poskusno predavanje o velikoruski bilinski poeziji (*Über die grossruss. Bylinenpoesie*) je imel 30. junija 1886, 3. avgusta istega leta ga je ministrstvo potrdilo za privatnega docenta. Leta 1886 je izšla ena od treh Štrekljev razprav, ki jih je priložil vlogi za habilitacijo, in sicer razprava z naslovom *Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes mit besonderer*

14 UAW, Rigorosenprotokoll, Karl Štrekelj.

15 Prim. Štrekelj: *Phonologie des Görzer Mittelkarstdialektes. Erster Teil: Vocalismus*.

16 Prim. prav tam, str. 130–131.

Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse,¹⁷ v kateri je obravnaval oblike in naglas srednjekraškega narečja.¹⁸

Štrekelj je imel po habilitaciji na dunajski univerzi tedensko že v zimskem semestru leta 1886/87 dve uri predavanj o slovanskih starožitnostih in eno uro o ruski epiki.¹⁹ Vsebina njegovih dunajskih predavanj²⁰ do zimskega semestra 1896/97 je zajemala v manjši meri slovansko literaturo, etnološke in jezikoslovne teme, posebno predavanje je posvetil slovnični slovenskega jezika. Imel je tudi tečaj slovenskega jezika za študente vseh fakultet. Leta 1886 mu je Slovenska matica zaupala v urejanje *Slovenske narodne pesmi*, leta 1890 je postal urednik slovenske izdaje *Deželnega zakonika za Vojvodino Kranjsko* in se uveljavil kot eden njegovih najboljših prevajalcev.

S cesarskim sklepom s 4. 9. 1896 je bil Štrekelj imenovan za izrednega profesorja slovanskih jezikov, s posebnim ozirom na slovenski jezik in književnost na univerzi v Gradcu, kjer je nasledil Vatroslava Oblaka. Službo je nastopil 1. 4. 1897, v Gradcu je predaval od zimskega semestra 1897/98 kot izredni profesor, od leta 1908 kot redni profesor, in vse do smrti. Štrekelj je po prihodu v Gradec z raziskavami in predavanji nadaljeval in poglobil ter razširil tradicijo dunajske slovanske filologije, v marsičem se je od svojega učitelja Miklošiča oddaljil in razvijal svoja področja delovanja in znanstvenih raziskav. V skladu s tradicijo dunajske slovanske filologije se je ukvarjal s staro cerkveno slovansčino, zgodovinsko slovnico slovanskih jezikov, kontaktnim jezikoslovjem (romanski in germanski jeziki), etimologijo in toponomastiko. Veliko je predaval o ljudski pesmi. V skladu z južnoslovansko usmeritvijo graške slavistike so njegova predavanja²¹ zajemala slovenščino in srbohrvaščino, pa tudi ruščino. Enako pozornost kot zgodovini jezika je posvečal tudi vprašanju sodobne slovenščine. Z zgodovino literature pri južnoslovanskih narodih, zlasti pri Slovencih,²² se je ukvarjal veliko bolj, kot je bilo značilno za dunajsko slavistiko, objavil je tudi nekaj razprav o sodobni slovenski

17 Prim. Karel Štrekelj: *Morphologie des Görzter Mittelkarstsdialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse*. V: *Sitzungsberichte der philosophisch-historische Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, let. 113 (1886), št. 1, str. 377–496.

18 Od preostalih dveh razprav je bila ena močno predelana doktorska disertacija o fonologiji srednjekraškega narečja, druga se je ukvarjala s prispevki k slovanski etimologiji, nastala je med bivanjem na Češkem (prim. NUK, Ms 1452: Štrekelj, Karel; Curriculum vitae).

19 Prim. Kropelj: *Karel Štrekelj – iz vrelcev besedne ustvarjalnosti*, str. 31.

20 Prim. naslove predavanj še v Kropelj: *Karel Štrekelj – iz vrelcev besedne ustvarjalnosti*, str. 31–56.

21 Prim. seznam v: prav tam, str. 61.

22 Prim. Karel Štrekelj: *Zgodovina slovenskega slovstva*, ur. Matija Ogrin. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012–2014.

literaturi. Bil je prvi, ki je o slovenskem jeziku in slovstvu predaval v slovenščini. Za vse fakultete je izvajal praktične vaje iz slovenske stilistike. Ostal je v tesnem korespondenčnem stiku s številnimi domačimi in tujimi vodilnimi strokovnjaki v slovanski in klasični filologiji.²³

Vatroslav Jagić je Štreklja zaprosil za sodelovanje pri načrtovani in le deloma urensnični *Enciklopediji slovanske filologije*, za katero naj bi Štrekelj napisal zgodovinsko slovnico in s pomočjo Ivana Grafenauerja prispevek o slovenskih narečjih.²⁴ Prispevek za enciklopedijo je pripravljaj več let, a ni bil nikoli objavljen.

Zelo aktiven je bil tudi zunaj zaposlitve na univerzi. Še naprej je skrbel za znanstvenokritično izdajo slovenskih narodnih pesmi. Vrsto let je bil tajnik Podpornega društva slovenskih visokošolcev v Gradcu. V letih 1905 do smrti je bil tudi urednik slovenskega dela zbirke avstrijskih narodnih pesmi, z Matijem Murkom je leta 1903 soustanovil Zgodovinsko društvo v Mariboru in leta 1904 *Časopis za zgodovino in narodopisje*, oktobra 1905 je postal član izpitne komisije za srednje šole, leta 1906 je bil imenovan za vodjo seminarja za slovansko filologijo in leta 1910 je na Jagićev predlog postal soizdajatelj revije *Archiv für slavische Philologie*. Za njegovo delo so mu priznanje izkazale ugledne evropske znanstvene ustanove: leta 1900 je postal dopisni član Društva Češkoslovaškega narodopisnega muzeja in leta 1902 Imperatorske akademije znanosti v Sankt Peterburgu. Leta 1907 je bil poklican na univerzo v Sofiji, kar je spodbudilo njegovo imenovanje za rednega profesorja v Gradcu naslednje leto. Leta 1910 je bil izvoljen za dopisnega člana Kraljevske akademije v Beogradu.

Karel Štrekelj je umrl leta 1912, pokopan je na šentlenarškem pokopališču v Gradcu.²⁵ Na stolici v Gradcu ga je nasledil Rajko Nahtigal.

Štrekljev pomen za slovenistiko v Gradcu lahko izenačimo s pomenom, ki ga ima Miklošič za dunajsko slovansko filologijo. Ob Gregorju Kreku, Matiji Murku in Rajku Nahtigalu je s svojim delom v Gradcu postavil eno od osnov slovenske kulture v 19. stoletju in na začetku 20. stoletja. Njegove etimološke in toponomastične raziskave ter raziskave izposojenk predstavljajo pomemben prispevek tudi k

23 Prim. Milko Matičetov: Štrekljeva zapuščina in korespondenca s Francem Kramarjem: ob petdesetletnici smrti dr. Karla Štreklja. V: *Slovenski etnograf*, let. 15 (1962), str. 223–242.

24 Prim. Joža Glonar: Dr. Karel Štrekelj. V: *Ljubljanski zvon*, let. 32 (1912), št. 8, str. 409–416, tu str. 414.

25 102 leti po smrti je bil Štreklju po zaslugi profesorja na graški slavistiki, Ludvika Karničarja, in v sodelovanju z občino Komen postavljen nov spomenik.

furlanski, italijanski²⁶ in nemški dialektologiji in zgodovini jezika. Rajko Nahtigal – Štrekljev naslednik na graški stolici in prvi dekan ter kasneje rektor ljubljanske Filozofske fakultete – se je pri pisanju svojih jezikoslovnih in primerjalnih študij delno že oprl na Štrekljeva skripta in študijsko gradivo, Fran Ramovš, kasneje eden od vodilnih osebnosti ustanavljanja ljubljanske univerze, se je v svojem habilitacijskem predavanju o krajevnih imenih Furlanije v Gradcu tik pred prvo svetovno vojno najverjetneje navezal na predhodne Štrekljeve raziskave²⁷ ter se pri svojih raziskavah navezal na Štrekljevo dialektološko zapuščino v Gradcu.²⁸ Ramovš je v zgodovinsko slovnico slovenskega jezika smiselno vgradil tudi Štrekljevo analitično gradivo in njegova spoznanja,²⁹ podobno kot ga je v svojih raziskavah akcenta že prej upošteval Stanislav Škrabec. Štrekelj pri ustanavljanju univerze ni mogel več sodelovati, vendar je s svojim delom nadgradil znanstveno tradicijo na vseh treh poljih dunajske slovanske filologije in tako postavljaj vsebinske temelje ljubljanske slavistike.

Josip Komljanec

Josipa Komljanca lahko uvrstimo v skupino Jagićevih študentov, ki kariere po doktoratu niso nadaljevali v znanosti, vendar pa so s svojim delovanjem že pred vojno in nato v novih političnih okoliščinah pomembno prispevali k razvoju in krepitvi nacionalne kulture.

Josip Komljanec se je rodil 16. marca 1873 v vasi Zloganje pri Škocjanu na Dolenjskem v družini posestnika. Osnovno šolo je obiskoval v Škocjanu in v Novem mestu, od 1885 do 1893 je obiskoval državno višjo gimnazijo v Novem mestu. Na dunajski univerzi je študiral od zimskega semestra 1893/94 do poletnega semestra 1897 redno in v zimskem semestru 1897/98 izredno. Vpisal je v prvi vrsti predavanja iz slovanske in klasične filologije, poleg tega še po eno predavanje iz germanske filologije in primerjalnega jezikoslovja ter dve iz filozofije. Kot bodoči učitelj je obiskoval gimnazijsko pedagogiko in splošno pedagogiko. Študiju klasične filologije se je ob slavistiki posvetil zlasti v prvih petih semestrih, pritegnile so ga antična literatura, umetnost, filozofija in zgodovina, vpisal je eno predavanje

26 Prim. Neva Godini: Srednjekraška leksika v Štrekljevih časih in danes. V: *Slavistična revija*, let. 42 (1994), št. 2–3, str. [267]–273, tu str. 271.

27 Prim. Martina Orožen: Ramovševa oblikoslovno razvojna zasnova Morfologije slovenskega jezika. V: *Slavistična revija*, let. 42 (1994), št. 2/3, str. [313]–329, tu str. 317–318.

28 Prim. Orožen: Pogled na slovensko narečno oblikoslovje od V. Oblaka do T. Logarja, str. 116.

29 Prim. Orožen: Ramovševa oblikoslovno razvojna zasnova Morfologije slovenskega jezika, str. 319.

o jeziku (latinska skladnja) ter predavanje o enciklopediji klasične filologije. Predavanja na slovanski filologiji je vpisal vsak semester, zlasti intenzivno pa se ji je posvetil v zadnjih treh semestrih. Poleg vsebinsko širše zasnovanih predavanj iz primerjalnega slovanskega jezikoslovja, zgodovine slovanske filologije in stare cerkvene slovanščine so njegovo zanimanje pritegnili južnoslovanski jeziki, literatura in zgodovina ter ruski in češki jezik z literaturo. Med etnološkimi temami je izbral predavanja o slovanski ljudski pesmi, slovanskih starožitnostih in slovanski mitologiji. Od tretjega semestra dalje je vpisal vaje v slovanskem seminarju pri Jagiću in od četrtega semestra dalje še vaje iz srednjeveških pisnih spomenikov. V zadnjem semestru je poslušal Murkovo predavanje o Jánu Kollárju.³⁰ Med študijem je bil knjižničar seminarja za slovansko filologijo.³¹ V reviji *Dom in svet* je objavljaval ocene, ki kažejo njegovo zanimanje za češčino,³² ilirizem³³ in preporod slovanskih narodov.³⁴ Kritična ocena Hostnikovega rusko-slovenskega slovarja,³⁵ v kateri je drugi del posvetil obravnavi razmerja med ruskim in dolenskim naglasom, je verjetno nastala v sklopu študija literature za disertacijo.

9. junija 1898 je Komljanec na dekanat dunajske univerze naslovil prošnjo za opravljanje strogih izpitov in priložil disertacijo z naslovom *Phonologie des Dialektes von Zloganje mit vergleichender Heranziehung anderer slovenischen Dialekte und besonderer Berücksichtigung der Betonung* (Fonologija narečja Zloganja s primerjalno pritegnitvijo ostalih slovenskih narečij in posebnim upoštevanjem naglasa).³⁶ V metodološkem pogledu je za disertacijo značilno zgledovanje po zgodovinskona-rečjeslovni metodi Vatroslava Oblaka, ki je v dialektološke raziskave primerjalno vključeval tudi knjižno gradivo. Kot že pred njim Štrekelj in Oblak je tudi Komljanec prepoznal potrebo po sistematični obravnavi slovenskih narečij, in ker je Oblakove načrte za obravnavo dolenskega narečja preprečila smrt, naj bi disertacija zapolnila to vrzel v popisu slovenskih narečij. Uvod prinaša pregled dotedanjih

30 Prim. UAW, Nationale, Josef Komljanec.

31 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1155 (Rigorosenaht, RA, 1155), ocena disertacije.

32 Prim. I. B. Komljanec: Historická mluvnice jazyka českého. V: *Dom in svet*, let. 8 (1895), št. 5, str. 159; J. B. K[omljanec]: Česka Akademie za vedo, slovstvo in umetnost. V: *Dom in svet*, let. 9 (1896), št. 5, str. [162]; J. Komljanec: Český katalog bibliografický za rok 1895; Praha 1897. V: *Dom in svet*, let. 11 (1898), št. 7, str. 222.

33 Prim. I. B. Komljanec: Ilirizm; Izsledovanie po istorii horvatskoj literatury perioda vozroždenija. Platon Kulakovskij. V: *Dom in svet*, let. 8 (1895), št. 5, str. 159.

34 Prim. Josip Komljanec: Istočniki dlja istorii slavjanskoj filologii. Tom II; Novija pis'ma Dobrovskego, Kopitara i drugih jugozapadnyh Slavjan. Trud. I. V. Jagića. V: *Dom in svet*, let. 11 (1898), št. 7, str. 222–224.

35 Prim. Josip Komljanec: Prof. M. M. Hostnik: Ručnoj Rusko-Slovenskij Slovar' in Kratka slovnica ruskega jezika. V: *Dom in svet*, let. 11 (1898), št. 15, str. 478–480.

36 Prim. UBW, sig. D-13327.

raziskav slovenskih narečij in knjižnega jezika. Pri zapisu glasov se je Komljanec opiral na Pleteršnika, ne na novejšo fonetiko kot Štrekelj, saj se na tem področju, kot zapiše, ni ustrezno izobrazil. Sama razprava je tridelna: vokalizem, konzonantizem, naglas. Pri obravnavi vokalizma in konzonantizma izhaja iz stanja v stari cerkveni slovanščini, pri posameznem glasu opiše izgovor ter vpliv glasovne okolice in naglasa na izgovor in podaja številne primere. Pri vokalih deloma vključi tudi naglasna vprašanja v zvezi z besedotvorjem in oblikoslovjem. Primerjalno narečno gradivo zajema največ iz razprav Baudouina de Courtenayja, Štreklja in Valjavca, medtem ko primerjalno gradivo iz slovenskih pisnih spomenikov in knjižnega jezika zajema iz Oblakovih del. Kjer ima na voljo dovolj podatkov, uvršča glasovne razvoje v kontekst slovenskih narečij in določa njihovo starost. Tretji del je obravnava kvantitete in naglasa v narečju, pri katerem se opira na Škrabčeve in Valjavčeve študije in vključuje tudi gradivo iz ostalih slovanskih jezikov.

12. 11. 1898 je Komljanec opravil glavni rigoroz in 16. 12. stranski rigoroz.³⁷ Jagić naj bi želel disertacijo objaviti v reviji *Archiv für slavische Philologie*, vendar se Komljanec s tem ni strinjal.³⁸

Že septembra 1898 se je Komljanec kot učitelj pripravnik zaposlil na državni nižji gimnaziji v Ljubljani (od šolskega leta 1900/01 druga državna gimnazija v Ljubljani), leta 1902 je začel poučevati na deželni gimnaziji cesarja Franca Jožefa na Ptuju (kasneje državna realna gimnazija), kjer je bil od leta 1922 do upokojitve leta 1933 ravnatelj. Na Ptuju se je tudi dejavno vključil v kulturne organizacije: bil je dejaven v Narodni čitalnici kot knjižničar, predsednik in vodja posebnega odseka Ljudske knjižnice,³⁹ v podružnici Družbe sv. Cirila in Metoda na Ptuju⁴⁰ in v Muzejskem društvu Ptuj. V podpori slovenstvu je bil dejaven tudi na področju gospodarstva: bil je odbornik, od leta 1930 pa načelnik Posojilnice Ptuj.⁴¹ O gimnaziji, muzeju in posojilnici je objavil tudi več sestavkov v raznih poročilih in zbornikih.⁴² Umrl je 14. aprila 1942 na Ptuju.

37 Prim. UAW, Rigorosenprotokoll, Josef Komljanec.

38 Prim. F. K.: Dr. Josip Komljanec. *Koledar Družbe sv. Mohorja za navadno leto 1947*, 1947, str. 140–141, tu str. 40. Avtor tega spominskega zapisa v *Koledarju Družbe sv. Mohorja* pet let po Komljančevi smrti pod kraticama F. K. bi lahko bil France Koblar.

39 Prim. Mira Petrovič: Komljanec, Josip. V: *Spodnjepodravci*. Splet.

40 Prim. Andrej Vovko: Podružnice »Družbe sv. Cirila in Metoda« na Štajerskem, ustanovljene do leta 1907. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 51 (16) (1980), št. 2, str. 351–402, tu str. 380.

41 Prim. Petrovič: Komljanec, Josip.

42 Prim. F. K.: Dr. Josip Komljanec, str. 141.

Ivan Grafenauer

Na karierni poti Ivana Grafenauerja najdemo nekaj vzporednic s Karlom Štrekljem. Oba sta v disertaciji obravnavala svoje narečje in načrtovala sistematični popis vseh slovenskih narečij, vendar je nazadnje glavčina njunega dialektološkega gradiva ostala neobjavljena. V kasnejši karieri sta posvetila slovenski literarni zgodovini⁴³ in vsak na svojem področju postavljala temelje slovenske znanstvene etnologije.⁴⁴ Grafenauerjeva zanimanja lahko vsaj okvirno delimo v tri časovna obdobja: dialektologija od začetka študija do 1905 (oz. doktorata 1917), slovenska literarna zgodovina od začetka profesorske službe 1905 do upokojitve leta 1940 ter od 1940 do smrti etnologija.⁴⁵

Ivan Grafenauer se je rodil 7. marca 1880 v slovenski družini v Veliki vasi/Micheldorf na skrajnem zahodu Zilje, ob slovensko-nemški narodnostni meji. Osnovno šolo je obiskoval v Brdu in nato Beljaku, državno gimnazijo v Beljaku od šolskega leta 1892/93 do mature v letu 1899/1900. V zimskem semestru 1900/01 je prvič vpisal predavanja na dunajski univerzi. Obiskoval je predavanja na slovanski, germanski in klasični filologiji, filozofiji in pedagogiki,⁴⁶ saj se je že v zadnjih letnikih gimnazije odločil za učiteljski poklic.⁴⁷ Na germanski filologiji je vpisal večinoma literarnozgodovinska predavanja, od jezikoslovnih predavanj le germansko historično slovnico. Na slovanski filologiji je pri Jagiću vpisal predavanja o stari cerkveni slovanščini (z vajami pri Václavu Vondráku), slovanskih pisnih spomenikih in slovanski paleografiji, primerjalni slovnici in skladnji slovanskih jezikov ter zgodovini slovanske filologije. Jagićeve seminarske vaje je obiskoval vsak semester in v višjih

43 Njegovo literarnozgodovinsko delo so povzeli in ovrednotili zlasti Tine Debeljak (prim. Tine Debeljak: Dr. Ivan Grafenauer. V: *Slovenski jezik*, let. 4 (1941), str. 5–23), Jože Koruza (prim. Jože Koruza: Ivan Grafenauer kot literarni zgodovinar. V: *Jezik in slovstvo*, let. 26 (1980/81), št. 2, str. 45–50), Jože Pogačnik (Jože Pogačnik: Ivan Grafenauer in literarna zgodovina. V: Ivan Grafenauer: *Literarnozgodovinski spisi*. Ljubljana: Slovenska matica, 1980, str. 5–45) in Darko Dolinar (prim. Darko Dolinar: Grafenauer, Ivan. V: Janko Kos, Ksenija Dolinar, Andrej Blatnik (ur.): *Slovenska književnost*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1996).

44 Novejše ovrednotenje Grafenauerjevega dela v zvezi z vsebino in metodologijo njegovih etnoloških raziskav prinašajo prispevki Marije Stanonik (prim. Marija Stanonik: Ivan Grafenauer. Njegove kulturnohistorične in etnološkoprimerjalne raziskave (slovenske) slovstvene folklorne. V: *Traditiones*, let. 40 (2011), št. 1, str. 11–114; Marija Stanonik: Ivan Grafenauer – raziskovalec slovstvene folklorne in prvi predstojnik ISN SAZU. V: *Slovstvena folkloristika*, let. 10 (2011), št. 1, str. 2–6; Marija Stanonik: *Folkloristični portreti iz treh stoletij: od baroka do moderne*).

45 Prim. Josef Matl: Ivan Grafenauer (1880–1964). V: *Südost-Forschungen*, let. 24 (1965), str. 259–262, tu str. 259.

46 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 4342 (Rigorosenakt, RA 4342), Curriculum vitae.

47 Prim. Bogo Grafenauer: Življenje in delo. V: Ivan Grafenauer: *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*. Celje: Mohorjeva družba, 1973, str. 225–309, tu str. 234.

semestrih tudi sam imel nekaj referatov. Od predavanj o posameznih slovanskih jezikih je vpisal Rešetarjevo predavanje o glasoslovju in oblikoslovju srbohrvaščine ter Jagičevo o zgodovini ruščine. Literarnozgodovinska predavanja so pokrivala češko, rusko, srbsko in hrvaško ter južnoslovansko literaturo. S področja, ki danes spada pod etnološke raziskave, je vpisal le predavanje o slovanski ljudski pesmi pri Jagiću, vendar pa je tudi sam v Jagičevem seminarju govoril o razmerju koroško-slovenske ljudske pesmi do ljudske pesmi ostalih Slovencev.⁴⁸ Na klasični filologiji in filozofiji je vpisal le po dve predavanji, na pedagogiki je obiskoval predavanja iz gimnazijske pedagogike ter psihologijo. Zanimanje za zgodovino pokristjanjevanja in germanizacije jugovzhodnih alpskih dežel in več Jirečkovih predavanj iz zgodovine Slovanov se navezuje na Grafenauerjevo kasnejšo kulturnozgodovinsko metodo. Grafenauerjev zadnji semester na dunajski univerzi je bil poletni semester 1904.⁴⁹ Na Dunaju je bil Grafenauer v letih 1902/03 predsednik katoliškega akademskega društva Danica in urednik društvenega glasila *Zora*.⁵⁰

Grafenauerjev največji interes v času študija in v letih takoj po njem je bil raziskovanje slovenskih narečij. Načrtoval je, kot pred njim že Štrekelj in Oblak, da bi sistematično obdelal narečja vseh slovenskih pokrajin, da bi zbral »sedanji živi jezik v harmonično celoto«. ⁵¹ Kot Štrekelj je tudi Grafenauer izhajal iz raziskovanja svojega lastnega narečja. Med študijskimi počitnicami je zbiral dialektološko gradivo zlasti na Zilji, pa tudi v Podjuni in Rožu⁵² in del tega gradiva prvič predstavil v Jagičevem seminarju. Glede koroških dialektoloških vprašanj se je Grafenauer že med študijem preko pisem posvetoval s Štrekljem.⁵³ Na podlagi zbranega gradiva je snoval kot disertacijo razpravo o naglasih v ziljskem narečju,⁵⁴ njegovi načrti pa so vključevali tudi zbiranje etnološkega gradiva, med drugim pravljic.⁵⁵

48 Prim. Grafenauer: *Življenje in delo*, str. 245. Razprava je bila objavljena posthumno z uvodno opombo L. Kretzenbacherja in opombami Boga Grafenauerja (prim. Ivan Grafenauer: *Über die Stellung des kärntnerslowenischen Volksliedes zum Volkslied der übrigen Slowenen*. V: Karl M. Klier, Ivan Grafenauer: *Beiträge zur Volksliedforschung in Kärnten*. Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1967, str. 163–171.).

49 Prim. UAW, Nationale, Johann Grafenauer.

50 Prim. Grafenauer: *Življenje in delo*, str. 246.

51 Prav tam, str. 238.

52 Prim. Milko Matičetov: Ivan Grafenauer. V: *Letopis SAZU za leto 1964*, let. 15 (1965). Ljubljana: SAZU, str. 65–71, tu str. 65.

53 Tako v pismu 11. 1. 1903, v katerem Grafenauer Štreklja z Dunaja sprašuje glede obstoja oblik *besm*, *besi*, *be* v pomenu kondicionala preteklega časa v zahodnih narečjih in išče v tej obliki sorodnost z *Brižinskimi spomeniki* (prim. SI PAM, 1632: Štrekelj, Karel; Korespondenca Ivana Grafenauerja, naslovljena na Karla Štreklja, 11. 1. 1903).

54 Prim. Grafenauer: *Življenje in delo*, str. 231–232, 238–239.

55 Prim. Matičetov: Ivan Grafenauer, str. 67.

Leta 1904 sta se Grafenauerju začeli vzporedno začrtovati pot dialektologa in pot gimnazijskega profesorja, od katerih je bil verjetno primoran zaradi finančnega položaja izbrati slednjo. V zvezi z dialektologijo je na pobudo Vatroslava Jagića marca 1904 postal sodelavec Karla Štreklja za koroške govore pri *Enciklopediji slovanske filologije*. Grafenauer je Štreklja v pismu prosil za navodila, kako naj gradivo zbira in sistematizira, ter mu predstavil načrt za zbiranje po posameznih koroških narečjih. Jagić je Grafenauerju za počitnice poleti 1904 priskrbel štipendijo za študij koroških narečij in ga nameraval usposobiti za delo s fonografo, vendar Grafenauerja takrat ni bilo več na Dunaju, se je pa Grafenauer na poti z Dunaja glede gradiva za enciklopedijo sestal v Gradcu s Štrekljem.⁵⁶ Počitnice po koncu študija na Dunaju je Grafenauer posvetil raziskovanju koroških narečij od Podjune,⁵⁷ prek Roža do domače Zilje, kjer je delo končal 1. septembra. Obenem je Grafenauer spomladi 1904, še pred opravljanjem absolutorija na univerzi, sprejel mesto profesorja na gimnaziji v Kranju. Za izpit iz slovenskega jezika je pri Jagiću obravnaval naglasna razmerja v koroški slovenščini v njihovi dialektični različnosti in v razmerju do Pleteršnikovega slovarja.⁵⁸ Po 20. septembru 1904 je Grafenauer nastopil prvo službo kot profesorski pripravnik na kranjski gimnaziji, s Štrekljem pa sta ostala v kontaktu glede koroških narečij. Do oktobra 1905 je opravil vse obveznosti iz nemščine in slovenščine kot glavnih predmetov in latinščine kot stranskega predmeta.⁵⁹ Leta 1905 je Grafenauer v reviji *Archiv für slavische Philologie* v razpravi *Zum Accente im Gailthalerdialekte* (K naglasu v ziljskem narečju)⁶⁰ objavil del ziljskega gradiva, ostalo zbrano gradivo je ostalo neobjavljeno.⁶¹

25. januarja 1906 je bil Grafenauer imenovan za pravega gimnazijskega učitelja. Grafenauerjeva želja je bila, da zasede mesto profesorja zgodovine, slovenščine in nemščine na celovškem učiteljišču, s čimer bi lahko dejavno prispeval k razvoju kulturnega življenja med koroškimi Slovenci in s tem k odporu proti nemški

56 Prim. SI PAM, 1632: Štrekelj, Karel; Korespondenca Ivana Grafenauerja, naslovljena na Karla Štreklja, 14. 7. 1904.

57 19. 7. 1904 je Grafenauer Štreklju pisal iz Pliberka, kjer je bilo njegovo izhodišče za raziskavo podjunskega narečja. V pismu je tudi že poročal o značilnostih podjunskega vokalizma z naglasom in o nekaj značilnostih oblikoslovja (prim. SI PAM, 1632: Štrekelj, Karel; Korespondenca Ivana Grafenauerja, naslovljena na Karla Štreklja, 19. 7. 1904).

58 Prim. Grafenauer: *Življenje in delo*, str. 241–242.

59 Prim. prav tam, str. 243.

60 Prim. Ivan Grafenauer: *Zum Accente im Gailthalerdialekte*. V: *Archiv für slavische Philologie*, let. 27 (1905), str. 195–228.

61 Prim. Grafenauer: *Življenje in delo*, str. 240.

asimilaciji na Koroškem, vendar so nemške koroške deželne oblasti poskrbele, da Grafenauer kot že uveljavljen slovenski znanstvenik in zavedni Slovenec mesta ni dobil.⁶² Od šolskega leta 1808/09 je nato delal kot učitelj na I. klasični gimnaziji v Ljubljani, dobil jeseni 1912 redno profesorsko mesto in na njej ostal do upokojitve leta 1940, vmes je bil od novembra 1918 do leta 1921 višji šolski nadzornik pri višjem šolskem svetu v Ljubljani.

Služba gimnazijskega učitelja ga je usmerila zlasti v objavljane literarnozgodovinskih pregledov za potrebe gimnazijskega pouka, v letih 1909 in 1911 je izdal *Zgodovino novejšega slovenskega slovstva*. Med vojno je objavil precej razprav in ocen aktualnih del o slovenski literaturi in ocen sodobne slovenske literature. V to obdobje segajo tudi začetki raziskav slovenskega srednjeveškega slovstva. Tik ob koncu vojne je izdal *Kratko zgodovino slovenskega slovstva* (1917–1919).

Štrekelj in po njegovi smrti Matija Murko sta ga spodbujala, da bi doktoriral, saj sta ga želela predlagati za visokošolskega učitelja na Češkem. 31. maja 1917 je Grafenauer na dunajsko univerzo naslovil vlogo za opravljanje strogih izpitov in vlogi priložil svojo razpravo iz leta 1905 *Zum Accente im Gailthalerdialekte*.⁶³ Referenta sta bila Rešetar (glavni referent) in Vondrák. Rešetar je v oceni med Grafenauerjevimi objavami izpostavi *Zgodovino novejšega slovenskega slovstva*, ki bi tudi ustrezala kot disertacija, če bi bila napisana v nemškem jeziku, za priloženo razpravo pa ugotavlja, da kljub manjšemu obsegu predstavlja pomemben prispevek k slovanski akcentologiji.⁶⁴

Z razpravo o naglasu v ziljskem narečju oz. o narečju vasi Brdo na Zilji, najzahodnejšem koroškem narečju, je Grafenauer predstavil naglasne posebnosti ziljščine v razmerju do drugih koroških in na sploh slovenskih narečij. Uvodoma je narečje zemljepisno zamejil in se pri opisu tvorbe glasov skliceval na dela Sieversa in Brückeja, ki sta nudila teoretično podlago že Štreklju in Oblaku. Jedro razprave je na obravnavi kratkega akcenta, ki se deli na starejši naraščajoči kratki naglas in mlajši naraščajoči ali padajoči, od katerih slednji predstavlja nov razvoj v ziljskem narečju v primerjavi s slovenskim knjižnim jezikom.

Ugotovimo lahko nekaj podobnosti med Grafenauerjevo akcentuološko in Štrekljevo morfološko-akcentuološko razpravo *Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse*, deloma v zunanji

62 Prim. prav tam, str. 245–248.

63 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 4342 (Rigoroosenakt, RA 4342).

64 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 4342 (Rigoroosenakt, RA 4342), ocena disertacije.

zgradbi (uvodni zemljepisni oris, opis zapisa glasov, čemur sledi jedro razprave) kot tudi v posameznih značilnostih razprave, kot so sinhrona obravnava, členitev obravnave po besednih vrstah in znotraj besednih vrst po oblikah – kar v obeh razpravah vsaj deloma omogoča tudi vpogled v morfologijo narečja –, upoštevanje aktualnih dognanj v fonetiki, številni ilustrativni primeri, daljše razlage etnološkega besedišča, razlage neregularnih razvojev oz. oblik po analogiji oz. ljudski etimologiji. Skupna značilnost obeh razprav je tudi obravnava slovenskega narečja, ki je v jezikovnem stiku z neslovanskim jezikom, katerega vpliv sta upoštevala v raziskavi. Grafenauerjeva razprava je do danes ohranila svojo veliko vrednost,⁶⁵ o čemer priča tudi dejstvo, da je citirana v večini razprav o koroških narečjih.

Junija in julija 1917 je Grafenauer opravljal glavni strogi izpit iz slovanske filologije in stranski iz germanske filologije. 21. julija 1917 je bil promoviran za doktorja.⁶⁶

Ob pripravah na ustanovitev ljubljanske univerze je bil Grafenauer na seji vseučiliške komisije 10. marca 1918 predlagan za stolico za slovensko slovstveno zgodovino »po izvedeni habilitaciji, ki je že v teku«.⁶⁷ Grafenauer je 17. februarja 1920 podal vlogo za habilitacijo na zagrebški Filozofski fakulteti in se je 22. julija 1919 pri vseučiteljskem odboru tudi formalno prijavil s predložitvijo življenjepisa in bibliografije, vendar je bil z razlago o drugačni ureditvi kateder zavrjen.⁶⁸ Kot privatni docent je imel v Zagrebu v zimskem semestru 1920/21 predavanja o starejši slovenski slovstveni zgodovini in o razvoju slovenskega pisnega jezika.⁶⁹ Obenem se je tudi vrnil k svojemu profesorskemu poklicu ter izdajanju pregledov slovstva in čitank za šolske potrebe, urejal je Jurčičeve in Vodnikove spise, sodeloval pri *Slovenskem biografskem leksikonu* in *Narodni enciklopediji*.

V dvajsetih in tridesetih letih se je Grafenauer vrnil h koroškim narečjem z obširno razpravo o naglasu v nemških izposojenkah v slovenščini⁷⁰ in z oceno Isa-

65 Prim. Jože Toporišič: Die slovenische Dialektforschung. V: *Zeitschrift für slavische Philologie*, let. 30 (1962), št. 2, str. 383–416, tu str. 404.

66 Prim. UAW, Rigososenprotokoll, Johann Grafenauer.

67 Prim. Rajko Nahtigal: Pisma prof. Ramovša od docenture do profesure. V: *Slavistična revija*, let. 8 (1955), str. 90–104 in 232–246, tu str. 239.

68 Prim. Grafenauer: *Življenje in delo*, str. 256.

69 Prav tam, str. 258.

70 Prim. Ivan Grafenauer: Naglas v nemških izposojenkah v slovenščini. Donesek k zgodovini slovenskega naglasa. V: *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani*, let. 1 (1923), str. 358–391.

čenkove monografije o narečju vasi Sele v Rožu.⁷¹ Zlasti v tridesetih letih se je intenzivno posvečal preučevanju slovenskega srednjeveškega slovstva s prvo študijo o *Celovškem oz. Rateškem rokopisu* in več poglobljenimi študijami *Brižinskih spomenikov*. Posebnost njegovih slovstvenozgodovinskih in tudi kasnejših etnoloških razprav je bila vključevanje kulturnozgodovinskega vidika.

Leta 1940 se je upokojil kot srednješolski učitelj. Na predlog Franceta Kidriča je še istega leta postal dopisni član Akademije znanosti in umetnosti. Leta 1946 je bil predlagan in decembra 1946 izvoljen za rednega člana AZU. Od 30. septembra 1949 do smrti je bil tajnik razreda za filološke in literarne vede. Z upokojitvijo in članstvom v akademiji so se Grafenauerju odprle možnosti, da se je posvetil etnologiji. Leta 1947 je bil imenovan za predsednika Komisije za slovensko narodopisje, ki jo je Akademija znanosti in umetnosti ustanovila na Grafenauerjev predlog. 3. oktobra 1951 je bil imenovan za prvega predstojnika Inštituta za slovensko narodopisje, združenega z Glasbeno-narodopisnim inštitutom. 28. aprila 1950 je bil izvoljen za častnega člana Slavističnega društva Slovenije. Leta 1956 je ustanovil *Glasnik Inštituta za slovensko narodopisje* (od leta 1959 *Glasnik Slovenskega etnografskega društva*). Bil je pobudnik posvetovanj avstrijskih, švicarskih in slovenskih narodopiscev, ki so svoje prispevke objavljali v *Alpes Orientales* od leta 1956. Leta 1964 je bil imenovan za častnega člana International Society for Folk-Narrative Research. V petdesetih in šestdesetih letih se je spet posvečal tudi koroški dialektologiji s člankom *Nekaj o koroških narečjih* (1957) in z zapisovanjem koroškega dialektološkega gradiva za *Slovenski lingvistični atlas*. Umrl je leta 1964 v Ljubljani.

V primerjavi s Karlom Štrekljem, Vatroslavom Oblakom in Rajkom Nahtigalom je bil Ivan Grafenauer usmerjen veliko bolj slovenistično kot slavistično. Njegovo obzorje pa je na drugi strani širila germanistika, kar mu je omogočilo nov pristop k raziskovanju slovenske slovstvene zgodovine in etnologije. Verjetno je bila njegova osebna izkušnja tesne prepletenosti jezika in kulture, značilna za Koroško, izhodišče za njegovo kulturnozgodovinsko metodo. Poznavanje nemške zgodovinske slovnice je bilo tudi nujno potrebno za njegove dialektološke in raziskave koroških narečij.

71 Prim. Ivan Grafenauer: A. V. Isačenko, Narečje vasi Sele na Rožu. Ljubljana 1939. V: *Čas. Revija Leonove družbe*, let. 33 (1938/39), št. 8–9, str. 280–283.

Ljudevit Pivko

Kot zadnji študent dialektolog dunajske slovanske filologije bo predstavljen Ljudevit Pivko,⁷² ki je prva dva semestra opravil na praški univerzi. Njegove ambicije, zanimanje, izobrazba in delo so bili vse od predzadnjega razreda srednje šole in vsaj do doktorata intenzivno usmerjeni v popisovanje najširšega spektra ljudskega življenja na Ptujskem polju. Še ob doktoratu leta 1905 je bil njegov glavni cilj izdaja obsežnega narodopisnega gradiva, ki ga je zbral v vsem tem času, njegovo delovanje po doktoratu pa sta ob poučevanju v Mariboru zaznamovali narodnozavedno družbeno-politično udejstvovanje.

Ljudevit Pivko se je rodil 17. avgusta 1880 v Novi vasi v župniji Sveti Marko niže Ptuja (danes Nova vas pri Markovcih), kjer je v začetku 20. stoletja (1902–1933) prosvetno in kulturno deloval Josip Komljanec. Osnovno šolo je najprej obiskoval v domačem kraju, nato v Svetem Juriju ob Ščavnici. Gimnazijo je začel leta 1891/92 v Varaždinu, naslednje leto se je na željo staršev vpisal na ptujsko gimnazijo, kjer je moral obiskovati še enkrat prvi letnik, od tretjega letnika dalje, 1894/95 do 1899/1900, pa je obiskoval gimnazijo v Mariboru in junija 1900 maturiral. V tretjem letniku gimnazije je začel opazovati in popisovati jezik, način izražanja, navade in običaje Slovencev na domačem spodnjem Ptujskem polju.⁷³ Že v gimnaziji se je povezal z Antunom Radićem,⁷⁴ vodjo *Odbora za narodni život i običaje* pri Jugoslovanski akademiji v Zagrebu, ki je v zadnji četrtini 19. stoletja začel obsežno zbiranje etnološkega in folklorističnega gradiva z vseh območij, kjer živijo južni Slovani.⁷⁵ Z Radićem in njegovim naslednikom Dragutinom Boranićem je bil Pivko v kontaktu glede zbiranja, sistematiziranja in objave gradiva vse do leta 1911.⁷⁶

72 Različice imena in priimka v dokumentaciji arhiva dunajske univerze so Ludwig Pifko in Rudolf Pifko (v avtobiografiji v prošnji za opravljanje rigorozov) in Ljudevit Pifko (v večini semestralnih vpisnic).

73 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1850 (Rigorosenakt, RA 1850), Curriculum vitae.

74 Po Radićevi vprašalnici je tudi Karel Štrekelj načrtoval svojo etnološko vprašalnico. Prim. Kropelj: *Karel Štrekelj – iz vrelcev besedne ustvarjalnosti*, str. 93.

75 Prim. Jakša Primorac: Arhivska građa Odsjeka za etnologiju HAZU. V: *Zbornik za narodni život i običaje*, let. 55 (2010), str. 9–38, tu str. 10.

76 Ohranjena korespondenca s Pivkom obsega 17 enot, signatura K.SZ.161/1–K.SZ.161/17 (prim. Klementina Batina idr., Dokumentacijski pregled arhivskog gradiva Odsjeka za etnologiju HAZU (Zbirka korespondencije). V: *Zbornik za narodni život i običaje*, let. 55 (2010), str. 377–451, tu str. 429). Prim. še Primorac: Arhivska građa Odsjeka za etnologiju HAZU, str. 23. Ta Pivkova korespondenca je bila objavljena ter analizirana v kontekstu njegovega narodopisnega dela v Andrejka Žejn: Ljudevit Pivko – tudi opazovalec in popisovalec ljudskega življenja na Ptujskem polju. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 89, n. v. 54 (2018), zv. 4, str. 114–145.

Slovansko in germansko filologijo je Pivko sprva nameraval študirati na več evropskih univerzah, in sicer eno leto med Čehi v Pragi, med Poljaki v Krakovu naslednje leto in zadnji dve leti na Dunaju. Na praško univerzo se je vpisal oktobra 1900,⁷⁷ torej v času, ko je Praga postala aktualna tudi za slovenske študente zaradi svoje naklonjenosti južnoslovanskim narodom. Pivko je bil v Pragi leta 1900 med soustanovitelji Slovenskega kluba,⁷⁸ ki se je oblikoval leta 1900 in se je leta 1902 preimenoval v liberalno akademsko društvo Ilirija.

Po prvem letniku študija v Pragi je bil Pivko oktobra 1901 vpoklican v služenje vojaškega roka v Krakov. Tam je imel dovolj priložnosti za učenje poljskega jezika in spoznavanje literature, zato je tudi drugi letnik (1902/03) vpisal v Pragi. Na praški univerzi se je v obeh letih v večji meri posvetil slavistiki in nekoliko manj germanistiki, vpisal je še predavanja o stari indijsčini in sociologijo, psihologijo, filozofijo in pedagogiko. Znanje češčine je utrjeval med počitniškimi potovanji po Češki in Moravski, poljščino pa je utrdil in poglobil med orožnimi vajami v Galiciji med počitnicami leta 1903.⁷⁹ Jeseni 1903 se je vpisal v zimski semester 1903/04 na univerzo na Dunaju, kjer je leta 1905 doktoriral.⁸⁰ Na dunajski slovanski filologiji je obiskoval splošnoslovanska predavanja o skladnji, oblikoslovju, naglasu in kvantiteti v slovanskih jezikih (Vondrák), vaje in seminar iz starocerkvenoslovanskega jezika in literature in predavanje o južnoslovanskem pismenstvu (Jireček). Pri Jagiću je vpisal še zgodovino slovanske filologije in ves čas obiskoval njegov seminar. Vaje iz posameznih slovanskih jezikov, iz ruščine in češčine, je vpisal le v svojem drugem dunajskem semestru. Na germanski filologiji je vpisal skoraj sama literarna predavanja, zlasti ga je pritegnila moderna nemška literatura. Tudi na Dunaju je vpisal t. i. filozofske študije, in sicer psihologijo in etiko, ki so se mu zdele nujne »za pravo razumevanje jezikov in pisnih

77 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1850 (Rigorosenakt, RA 1850), Curriculum vitae.

78 Prim. Simona Lešnjak: *Slovenski študenti na Dunaju in v Gradcu med letoma 1848 in 1918*: diplomsko delo. Ljubljana, 2011, str. 65. Baš v *Biografskem leksikonu* navaja, da je bil Pivko med soustanovitelj Jugoslov. kluba, predhodnika »Ilirijek«. Verjetno gre pri Bašu za zamenjavo s kasnejšim Jugoslovanskim klubom, v katerem so se leta 1917 na Dunaju združili slovenski, hrvaški in srbski poslanci avstrijskega dela Habsburške monarhije.

79 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1850 (Rigorosenakt, RA 1850), Curriculum vitae.

80 Pivkove biografije skoraj dosledno navajajo, da je slavistiko in germanistiko študiral v Pragi, v Krakovu, na Dunaju in v Frankfurtu ob Majni, česar pa njegova avtobiografija do doktorata 1905 ne potrjuje. Prim. še navedbo, da je bil eden prvih Slovencev, ki se je vpisal v Prago na univerzo, ter nato študiral še na Dunaju, v Frankfurtu in Berlinu (prim. Richard Plaschka: *Avantgarde des Widerstands. Modellfälle militärischer Auflehnung im 19. und 20. Jahrhundert*. Wien – Köln – Graz: Böhlau, 2000, str. 356).

spomenikov«. ⁸¹ Pri avstrijskem etnologu Michaelu Haberlandtu ⁸² je vpisal predavanje iz etnografije. ⁸³

Pivkova, danes izgubljena, glasoslovna dialektološka disertacija *Der Lautbestand des slovenischen Dialektes von St. Marxen unter Pettau* (Glasovje slovenskega narečja Sv. Marka niže Ptuja), ki jo je priložil vlogi za opravljanje rigoroza, je nastala v povezavi s popisovanjem ljudskega življenja na domačem Ptujskem polju. V disertaciji, ki je obsegala 88 strani, se je posvetil zlasti vokalizmu in naglasu, celotna načrtovana študija pa naj bi obsegala še oblikoslovje in besedišče kot tudi primere govora. ⁸⁴ Jagiću se je delo kot celota zdelo dovolj dobro, pogrešal pa je obravnavo besedišča, ki bi bilo zanimivo kot primer prehajanja k sosednjemu hrvaškemu narečju, in primerjalno vključitev že objavljenega gradiva iz ostalih slovenskih in iz sosednjih hrvaških narečij. Jagić je izpostavil neustrezen zapis in opis izgovora glasov in ugotavljal, da razvoj in povezanost jezikovnih pojavov nista vedno ustrezno interpretirana. ⁸⁵

Pivko je promoviral 7. julija 1905. Iz njegovih vpisnic je razvidno, da je na slovenski in germanski filologiji obiskoval vaje in seminarje še v zimskem semestru 1905/06. ⁸⁶ Nato je 18. junija in 4. oktobra 1906 na Dunaju opravil učiteljski izpit iz slovenščine kot glavnega predmeta in nemščine kot stranskega predmeta.

Po študiju se je Pivko zaposlil v Mariboru kot učitelj, najprej na državni gimnaziji (1906–1908) in nato na moškem učiteljišču (1908/09 do 1914). Ob splošni mobilizaciji leta 1914 je bil poklican v avstro-ogrsko vojsko. Njegova vojaška kariera je postala odmevna zaradi upora proti avstro-ogrski vojski in jugoslovanskega dobrovoljskega bataljona kapitana Pivka. ⁸⁷ Po vojni je spet začel poučevati na moškem učiteljišču v Mariboru, njegovo učiteljsko delo sta prekinila poslanska mandata 1925–1929 (poslanec v Narodni skupščini), in 1931–1935 (zastopnik mesta Maribor v svetu Dravske banovine). ⁸⁸ Ves čas od konca študija je bil kulturno in

81 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1850 (Rigorosenakt, RA 1850), Curriculum vitae.

82 M. Haberlandt je bil v svojem času pomemben mednarodno uveljavljen avstrijski etnolog, vendar so bila nekatera njegova dela zaznamovana z izrazito nacionalsocialistično noto.

83 Prim. UAW, Nationale, Pifko Ljudevit.

84 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1850 (Rigorosenakt, RA 1850), ocena disertacije.

85 Prav tam.

86 Prim. UAW, Nationale, Pifko Ljudevit.

87 Podrobneje o Pivkovi medvojni karieri in nazorih prim. Janez J. Švajncer: O dr. Ljudevitu Pivku in njegovem delu. V: Ljudevit Pivko: *Proti Avstriji*. Ljudmila Pivkova: *Avstrijske ječe*. Maribor: Založba Obzorja, 1991, str. 9–19.

88 Prim. Iva Habjanič: Pivko, Ljudevit. V: *Spodnjepodravci*. Splet.

družbeno-politično dejaven, bil je aktiven v mariborskem sokolstvu, Zgodovinskem društvu, po vojni v mariborski Jugoslovansko-čehoslovaški ligi (1922–1930 njen predsednik), v Slovenski šolski matici, Zvezi kulturnih društev, 1923–1931 je bil član vodstva mariborske Posojilnice Narodnega doma, tajnik Narodnega sveta za Štajersko.⁸⁹ Od leta 1935 do smrti 29. marca 1937 je kot upokojeni profesor poučeval na državni realni gimnaziji v Mariboru.

Poleg avtobiografske literature je objavil dela o slovenski zgodovini, nekaj prispevkov s področja narodopisja, pisal o metodiki telovadbe v povezavi s sokolstvom ter družbenovzgojno in družbenopolitično literaturo, v manjši meri je pisal tudi prispevke o literaturi in kulturi. Umrli je v Mariboru leta 1937.

Sklep

Za slovenske študente dunajske filologije, ki so si za doktorat izbrali dialektološko temo, lahko ugotovimo, da v kasnejši bodisi znanstveni bodisi učiteljski in aktivni družbeno-politični karieri niso več našli možnosti in časa za raziskave, ki so se jim posvetili v doktoratu. Načrti o zajetju vseh slovenskih narečij, ki so si jih zastavljali Štrekelj, Oblak in Grafenauer, so bili časa, ko so se hkrati postavljale metodološke podstave dialektologije, zgodovinske slovnice in etnologije, še neuresničljivi. Uresničiti so se mogli šele pod okriljem slovenskih znanstvenih ustanov, najprej v tridesetih let 20. stoletja z deli Frana Ramovša (*Dialektološka karta slovenskega jezika*, 1937; *Dialekti*, 1935, *Kratka zgodovina slovenskega jezika*, 1936) in njegovo zasnovo *Slovenskega lingvističnega atlasa* ter kasneje z raziskavami Jakoba Riglerja in Tineta Logarja. Predvsem pa je bila za razvoj slovenske dialektologije neobhodno potrebna metodološka in vsebinske podlaga, ki so jo v svojih raziskavah postavili Štrekelj, Oblak in Grafenauer. Iz njihovih raziskav so tudi zajemali kasnejši slovenski dialektologi v svojih temeljnih razpravah.

89 Prim. Franjo Baš: Pivko, Ljudevit (1880–1937). Splet.

Seznam virov in literature

Arhivski viri

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica, Rokopisna zbirka:

Zapuščina: Ms 1452: Štrekelj, Karel.

ZRC SAZU Inštitut za slovensko narodopisje

Štrekelj, Professorenakt (tipkopis vira iz Avstrijskega državnega arhiva, prepisal dr. Pavel Zdovc).

SI PAM – Pokrajinski arhiv Maribor:

1632: Štrekelj, Karel, osebni fond.

UAW – Archiv der Universität Wien (Arhiv Univerze na Dunaju):

Nationale (vpisnice): Grafenauer, Johann; Komljanec, Josef; Pifko, Ljudevit, Štrekelj, Karl.

Rigorosenakt (personalne mape z doktorskimi akti): št. 4342 (RA 4342: Johann Grafenauer); št. 1155 (RA 1155: Josef Komljanec); št. 1850 (RA 1850: Ludwig Pifko); št. 307 (RA 307: Karl Štrekelj).

Rigrosenprotokoll (zapisniki doktorskih izpitov): Grafenauer, Johann; Komljanec, Josef; Pifko, Ljudevit; Štrekelj, Karl.

UBW – Universitätsbibliothek Wien (Univerzitetna knjižnica na Dunaju):

Disertacije obravnavanih doktorskih kandidatov:

sig. D-13327: *Phonologie des Dialektes von Zloganje mit vergleichender Heranziehung anderer slovenischen Dialekte und besonderer Berücksichtigung der Betonung* (Komljanec, Josef).

Spletni viri in spletna literatura

Baš, Franjo; Pivko, Ljudevit (1880–1937). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Splet. <<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi431435/#slovenski-biografski-leksikon>>. (13. 8. 2018.)

Habjanič, Iva; Pivko, Ljudevit. V: *Spodnjepodravci.si*. Splet. <<http://www.spodnjepodravci.si/osebe/pivko-ljudevit/37/>>. (16. 8. 2018.)

Petrovič, Mira; Komljanec, Josip. V: *Spodnjepodravci*. Splet. <<http://www.spodnjepodravci.si/osebe/komljanec-josip/620/>>. (13. 8. 2018.)

Natisnjena literatura

- Bata, Klementina, idr., Dokumentacijski pregled arhivskog gradiva Odsjeka za etnologiju HAZU (Zbirka korespondencije). V: *Zbornik za narodni život i običaje*, let. 55, 2010, str. 377–451.
- Baudouin de Courtenay, Jan: Morphologie des Görzer Mittelkarstsdialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse, von Dr. Karl Štrekelj. Wien 1887. V: *Archiv für slavische Philologie*, let. 10 (1887), zv. 1–2, str. 603–615.
- Debeljak, Tine: Dr. Ivan Grafenauer. V: *Slovenski jezik*, let. 4 (1941), str. 5–23.
- Dolinar, Darko: Literarni zgodovinar Karel Štrekelj. V: *Slavistična revija*, let. 61 (2014), št. 3, str. 447–460.
- Dolinar, Darko: Grafenauer, Ivan. V: Janko Kos, Ksenija Dolinar, Andrej Blatnik (ur.): *Slovenska književnost*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1996, str. 123.
- Dolinar, Darko: Karel Štrekelj in slovenska literarna zgodovina. V: Karel Štrekelj: *Zgodovina slovenskega slovstva III–IV*, ur. Matija Ogrin. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2014, str. 1211–1240.
- Dolinar, Darko: Štrekelj, Pypin in opredelitev literarne zgodovine. V: *Slavistična revija*, let. 45 (1997), št. 1–2, str. [247]–267.
- Glonar, Joža: Dr. Karel Štrekelj. V: *Ljubljanski zvon*, let. 32 (1912), št. 8, str. 409–416.
- Godini, Neva: Srednjekraška leksika v Štrekljevih časih in danes. V: *Slavistična revija*, let. 42 (1994), št. 2–3, str. [267]–273.
- Grafenauer, Bogo: Življenje in delo. V: Ivan Grafenauer: *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*. Celje: Mohorjeva družba, 1973, str. 225–309.
- Grafenauer, Ivan: A. V. Isačenko, Narečje vasi Sele na Rožu. Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani, 16. Filološko-lingvistični odsek, 4. Učiteljska tiskarna v Ljubljani. 1939. 146 + 3 strani. V: *Čas. Revija Leonove družbe*, let. 33 (1938/39), št. 8–9, str. 280–283.
- Grafenauer, Ivan: Naglas v nemških izposojenkah v slovenščini. Donesek k zgodovini slovenskega naglasa. V: *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani*, let. 1 (1923), str. 358–391.
- Grafenauer, Ivan: Über die Stellung des kärntnerslowenischen Volksliedes zum Volkslied der übrigen Slowenen. V: Karl M. Klier – Ivan Grafenauer: *Beiträge zur Volksliedforschung in Kärnten*. Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1967, str. 163–176.
- Grafenauer, Ivan: Zum Accente im Gailthalerdialekte. *Archiv für slavische Philologie*, let. 27 (1905), str. 195–228.
- Jankowsky, Kurt R.: The works of Ernst Wilhelm Brücke (1819–1892) and Johann N. Czermak (1828–1873). Landmarks in the history of phonetics. V: David Cram, Andrew R. Linn, Elke Nowak (ur.): *History of Linguistics 2: From Classical to Contemporary Linguistics*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1999, str. 241–256.
- K., F.: Dr. Josip Komljanec. *Koledar Družbe sv. Mohorja za navadno leto 1947*, 1947, str. 140–141.

- K[omljanec], J. B., 1896: Česka Akademija za vedo, slovstvo in umetnost. V: *Dom in svet*, let. 9 (1896), št. 5, str. [162].
- Komljanec, I. B.: Historicka mluvnice jazyka ceskeho. V: *Dom in svet*, let. 8 (1895), št. 5, str. 159.
- Komljanec, I. B.: Ilirizm; Izsledovanie po istorii horvatskoj literatury perioda vozroždenija. Platon Kulakovskij. V: *Dom in svet*, let. 8 (1895), št. 5, str. 159.
- Komljanec, J.: Česky katalog bibliograficky za rok 1895; Praha 1897. V: *Dom in svet*, let. 11 (1898), št. 7, str. 222.
- Komljanec, Josip: Istočniki dlja istorii slavjanskoj filologii. Tom II; Novija pis'ma Dobrovsckago, Kopitara I drugih jugozapadnyh Slavjan. Trud. I. V. Jagiča. V: *Dom in svet*, let. 11 (1898), št. 7, str. 222–224.
- Komljanec, Josip: Prof. M. M. Hostnik: Ručnoj Russko-Slovinskij Slovar' in Kratka slovnica ruskega jezika, v: *Dom in svet*, let. 11 (1898), št. 15, str. 478–480.
- Koruza, Jože: Ivan Grafenauer kot literarni zgodovinar. V: *Jezik in slovstvo*, let. 26 (1980/81), št. 2, str. 45–50.
- Kropej, Monika: *Karel Štrekelj – iz vrelcev besedne ustvarjalnosti*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- Lenček, L. Rado: Štrekljeva pisma Janu Baudouinu de Courtenayju in Baudouinova Štreklju. V: *Slavistična revija*, let. 33 (1985), št. 1, str. [71]–100.
- Lešnjak, Simona: *Slovenski študenti na Dunaju in v Gradcu med letoma 1848 in 1918*: diplomsko delo. Ljubljana, 2011.
- Matičetov, Milko: Ivan Grafenauer. *Letopis SAZU za leto 1964*, let. 15 (1965). Ljubljana: SAZU, str. 65–71.
- Matičetov, Milko: Štrekljeva zapuščina in korespondenca s Francem Kramarjem: ob petdesetletnici smrti dr. Karla Štreklja. V: *Slovenski etnograf*, let. 15 (1962), str. 223–242.
- Matl, Josef: Ivan Grafenauer (1880–1964). V: *Südost-Forschungen*, let. 24 (1965), str. 259–262.
- Nahtigal, Rajko: Pisma prof. Ramovša od docenture do profesure. V: *Slavistična revija*, let. VIII (1955), str. 90–104, 232–246.
- Ogrin, Matija: Karel Štrekeljs Geschichte der slowenischen Literatur: Handschrift, Herausgabe und Einordnung in die slowenische Literaturwissenschaft. V: Ludwig Karničar, Andreas Leben (ur.): *Slowenen und Graz/Gradec in Slovenci*. Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität, 2014, str. 219–229.
- Orožen, Martina: Pogled na slovensko narečno oblikoslovje od V. Oblaka do T. Logarja. V: Zinka Zorko, Mihaela Koletnik (ur.): *Logarjev zbornik. Referati s 1. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru*. Maribor: Slavistično društvo, 1999, str. 110–123.
- Orožen, Martina: Ramovševa oblikoslovno razvojna zasnova Morfologije slovenskega jezika. V: *Slavistična revija*, let. 42 (1994), št. 2/3, str. [313]–329.
- Plaschka, Richard G.: *Avantgarde des Widerstands. Modellfälle militärischer Auflehnung im 19. und 20. Jahrhundert*. Wien – Köln – Graz: Böhlau, 2000.

- Pogačnik, Jože: Ivan Grafenauer in literarna zgodovina. V: Ivan Grafenauer: *Literarno-zgodovinski spisi*. Ljubljana: Slovenska matica, 1980, str. 5–45.
- Primorac, Jakša: Arhivska građa Odsjeka za etnologiju HAZU. V: *Zbornik za narodni život i običaje*, let. 55 (2010), str. 9–38.
- Stanonik, Marija: *Folkloristični portreti iz treh stoletij: od baroka do moderne*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012.
- Stanonik, Marija: Ivan Grafenauer – raziskovalec slovstvene folklore in prvi predstojnik ISN SAZU. V: *Slovstvena folkloristika*, let. 10 (2011), št. 1, str. 2–6.
- Stanonik, Marija: Ivan Grafenauer. Njegove kulturnohistorične in etnološkoprimerjalne raziskave (slovenske) slovstvene folklore. V: *Traditiones*, let. 40 (2011), št. 1, str. 11–114.
- Štrekelj, Karel: Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse. V: *Sitzungsberichte der philosophisch-historische Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, let. CXIII (1886), št. 1, str. 377–496.
- Štrekelj, Karel: Phonologie des Görzer Mittelkarstdialektes. Erster Teil: Vocalismus. V: *Archiv für slavische Philologie*, let. 35 (1913), str. 130–150.
- Štrekelj, Karel: *Zgodovina slovenskega slovstva*, ur. Matija Ogrin. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012–2014.
- Švajncer J., Janez: O dr. Ljudevitu Pivku in njegovem delu. V: Ljudevit Pivko: *Proti Avstriji*. Ljudmila Pivkova: *Avstrijske ječe*. Maribor: Založba Obzorja, 1991, str. 9–19.
- Toporišič, Jože: Die slovenische Dialektforschung. V: *Zeitschrift für slavische Philologie*, let. 30 (1962), št. 2, str. 383–416.
- Vovko, Andrej: Podružnice »Družbe sv. Cirila in Metoda« na Štajerskem, ustanovljene do leta 1907. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 51 (16) (1908), št. 2, str. 351–402.
- Žejn, Andrejka: Ljudevit Pivko – tudi opazovalec in popisovalec ljudskega življenja na Ptujskem polju. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 89, n. v. 54 (2018), zv. 4, str. 114–145.
- Žejn, Andrejka: Znani in neznani dialektolog Karel Štrekelj, *Annales, Series Historia et Sociologia*, let. 29 (2019), št. 2, str. 171–186.

Tone Smolej

Disertacije s področja slovenske literarne zgodovine

Poglavje se ukvarja s sedmimi doktorati s področja slovenske literarne zgodovine, ki so bili zagovarjani med letoma 1897 in 1912, v obdobju, ko je tudi na dunajski slavistiki prihajalo do menjave generacij, kar je vsaj deloma vplivalo na izbor naslovov.

Ustanovitev katedre za slovansko filologijo na dunajski univerzi je povezana z meščansko revolucijo leta 1848, bila je prvi politični uspeh prizadevanj slovanskih narodov Avstrije, ki so istega leta imeli v Pragi znameniti kongres. Oktroirana ustava iz leta 1849 je priznavala enakopravnost vseh avstrijskih »plemen«, ki imajo nedotakljivo pravico do ohranitve in negovanja svoje nacionalnosti in jezika. Novoustanovljeno avstrijsko Ministrstvo za uk in bogočastje se je kmalu lotilo dela, predvideni sta bili dve katedri, za slovansko filologijo ter za slovansko starinoslovje (*Altertumskunde*). Ob tem ni odveč poudariti, da je romanistika dobila katedro šele v šestdesetih, anglistika pa šele v sedemdesetih letih 19. stoletja. Na prvo slavistično katedro so pozvali dvornega bibliotekarja Frana Miklošiča, na drugo pa pesnika Jana Kollárja, ki je kmalu nato umrl, zato se je odtlej s starinoslovjem ukvarjala jezikoslovna katedra. Čeprav si je Jernej Kopitar že v prvi polovici 19. stoletja prizadeval za uveljavitev slavistike na dunajski univerzi, je to uspelo šele njegovemu učencu Miklošiču, ki je s svojimi raziskavami postal tisto, kar pomenita Grimm za germanistiko in Diez za romanistiko, njegov *Lexicon Paleoslovenico-Graeco-Latinum* je še danes zakladnica stare cerkvene slovanščine. Pod Miklošičem sta cvetela primerjalno slovansko jezikoslovje in preučevanje staroslovenskih spomenikov, literarna zgodovina pa ni bila v ospredju njegovega zanimanja. Slavistika se je širila, ko se je v sedemdesetih letih 19. stoletja pojavila potreba po profesorjih slovanskih jezikov na srednjih šolah. Leta 1886 je Miklošiča zamenjal Hrvat Vatroslav Jagić, ki je bil poprej profesor v Odesi in Sankt Peterburgu, urejal pa je tudi mednarodno revijo *Archiv für slavische Philologie*. Jagić, ki je ustanovil tudi Seminar za slovansko filologijo, je postavil domovino stare cerkvene slovanščine v Makedonijo. Leta 1893 se mu je priključil še Čeh Konstantin Jireček, ki je pokrival zgodovino slovanskih narodov. Ko se je Jagić upokojil, so leta 1908 njegovo mesto razdelili na dva ordinariata, Hrvat Milan Rešetar je pokrival

južnoslovanske jezike in književnosti, Čeh Václav Vondrák pa severnoslovanske, staro cerkveno slovanščino ter primerjalno slovnico. To so bila zlata leta dunajske slavistike, saj se je stanje kmalu spremenilo: leta 1918 je Jireček umrl, Rešetar je odšel v Zagreb, Vondrák pa je pomagal pri ustanavljanju brnske univerze.¹

Prva doktorata slovenskih kandidatov – slavistov – sta bila s področja dialektologije (Karel Štrekelj) in stare cerkvene slovanščine (Vatroslav Oblak), tretji pa je bil že iz slovenske literarne zgodovine. **Fran Vidic** (1872–1944) je leta 1897 absolvirал klasično filologijo in slavistiko. Pri Wilhelmu Hartlu je poslušal zgodovino Homerske kritike, pri Karlu Schenklu rimsko in grško tragedijo, pri Theodorju Gomperzu pa Platonovo apologijo. Vondrák mu je predaval oris češke gramatike, František Pastrnek starocerkvenoslovansko slovnico, Jagić zgodovino slovanske filologije, slovansko starinoslovje ter primerjalno slovansko jezikoslovje, Rešetar srbohrvaško gramatiko, Jireček pa južnoslovansko zgodovino. Poslušal je tudi dva slovenska slavista, in sicer Karla Štreklja (Izbrana poglavja slovanske tematologije) in Matijo Murka (Jan Kollár in njegova povezava z drugimi Slovani). Pri Rudolfu Meringerju pa je imel primerjalno gramatiko litovščine. Čeprav je bil pri študiju poudarek na historični in komparativni gramatiki, je bilo nekaj predavanj iz književnosti. Jagić je tedaj predaval moderno rusko književnost in literarno zgodovino južnih Slovanov v 16. in 17. stoletju, Vondrák pa češko književnost.

Vidic je že v šestem semestru, spomladi 1896, začel zbirati gradivo za svojo disertacijo. Frana Levca je tedaj z Dunaja spraševal, če se v Licejski knjižnici hrani Vodnikova in Kopitarjeva korespondenca s Zoisom: »Ali bi se dalo to tako doseči, da piše Jagić v imenu slo. seminarja in prosi, da se nam za nekaj časa prepuste pisma, ako bi to imelo kaj uspeha, mi Jagić gotovo stori to uslugo, ker se sam silno zanima za to korespondenco in me je že večkrat popraševal o njej.«² Ker je Jagić izdal korespondenco med Dobrovskim in Kopitarjem,³ je Vidica spodbujal, naj raziskuje Valentina Vodnika, ki ga dopisovalca večkrat omenjata. Očitno je delo dobro napredovalo, saj je Vidic že na začetku oktobra poročal Murku, da je disertacijo končal in jo namerava osebno vložiti.⁴ Disertacijo *Valentin Vodnik's*

1 Rudolf Jagoditsch: Die Slavistik an der Universität Wien (1849–1963). V: *Studien zur Geschichte der Universität Wien III*. Graz. Köln: Böhlau, 1965, str. 28–54.

2 Fran Vidic: Pismo F. Levcu. Dunaj, 10. 5. 1896. NUK Rz Ms 1409.

3 *Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar (1808–1828)*. Herausgegeben von V. Jagić. Berlin: Wiedemann, 1885.

4 Fran Vidic: Pismo M. Murku, Št. Pavel, 8. 10. 1896. NUK Rz Ms 1119.

Leben, Dichtungen und Sprache (Vodnikovo življenje, pesništvo in jezik, 1897) sta Jagić in Jireček aprobirala novembra naslednjega leta in Vidic je bil pripuščen k rigorozom, Jagić je njegovo slavistično znanje ocenil z odliko. Po filozofskem rigorozu (Jodlovo psihologijo je označil za grozno morijo in muko)⁵ je bil 16. februarja 1898 promoviran. Poldrugi mesec pozneje je Vidic Jagića povprašal, če se mu zdi, da je delo zrelo za objavo v reviji *Archiv für slavische Philologie*.⁶ Ko je prejel pozitiven odgovor, je zaprosil za vrnitev disertacije,⁷ ki se je zato ohranila v njegovi zapuščini in je v omenjeni reviji izšla v dveh nadaljevanjih.⁸ Prva poglavja je Vidic posvetil Vodnikovi biografiji, pri tem pa uporabil številne objavljene vire ter navedke v Jagićevi redakciji korespondence, ki je osvetlila odnose med Kopitarjem in prvim slovenskim pesnikom. V oceni disertacije je Jagić zapisal, da je bilo kandidatovo iskanje virov o pionirju slovenske književnosti nove dobe okronano z uspehom, sodba o razmerjih med vodilnimi osebnostmi pa je izrečena s premislekom in dobro utemeljena.⁹ Ustrezno je prikazan tudi Vodnikov odnos do Francozov. Čeprav je izrekel biografskemu delu pohvalo, bi si Jagić pri morebitni objavi želel temeljitejšo podobo šolstva pred, med in po francoski okupaciji, kar je Vidic pri natisu tudi upošteval. Podobne očitke je v svoji ločeni oceni zapisal tudi Jireček.¹⁰ Več pripomb je imel Jagić na poglavje o Vodnikovi poeziji, kjer je govor tudi o Zoisovih literarnih nasvetih. V disertaciji je mentor pogrešal razlago, od kje Zoisu okus pri ocenjevanju Vodnikove poezije, doktorand bi moral bolj upoštevati Zoisovo italijansko izobrazbo. Zois je bil prepričan, da mora biti pravi pesnikov vir ljudska poezija, kar je Vidic povezoval z romantičnim tokom. Jagića pa je motila pretirana uporaba izraza romantika, saj da baron ni bil pod vplivom nemške romantike. V rokopisni različici disertacije Vidic meni, da lahko Vodnika – upoštevajoč njegov odnos do ljudske poezije in njegovo dojemanje ljudskega življenja – imenujemo romantika, ne v smislu romantične šole, marveč v smislu tistega duhovnega toka, ki se je odvrnil od klasicizma in poudarjal lepoto ljudskega duha in vrednost ljudskih nazorov. Ta misel je zaradi mentorjeve kritike v tiskani verziji spremenjena: »Mit Rücksicht also auf das Verhältniss Vodnik's zum Volkslied und seiner Auffassung des Volkslebens können wir Vodnik einen

5 F. Vidic: Pismo M. Murku, Št. Pavel, 15. 1. 1898. NUK Rz Ms 1119.

6 F. Vidic: Pismo V. Jagiću, Št. Pavel, 8. 4. 1898. Nacionalna i sveučilišna knjižnica v Zagrebu. R 4610b.

7 F. Vidic: Pismo V. Jagiću, Št. Pavel, 20. 4. 1898. Prav tam.

8 Fr. Vidic: Valentin Vodnik, der erste slovenische Dichter. V: *Archiv für slavische Philologie*, let. 23 (1901), str. 386–461; let. 24 (1902), str. 74–103.

9 V. Jagić: Dissertation des Herrn Fr. Vidic. Archiv der Universität Wien (v nadaljevanju UAW), F. Vidic Rigorosenakt. PN 1091.

10 K. Jireček: Dissertation des Candidaten Franz Vidic. Prav tam.

›waterländischen Dichter«, nennen, im Sinne der geistigen Strömung, die sich gegen den Klassicismus auflehnte und die Schönheit des Volksgeistes, den Werth der Volksanschauung betonte.«¹¹ Vidic Vodnika primerja s Herderjem, saj je tudi on zbiral ljudsko pesništvo in z njim obogatil umetniško poezijo, kot Adelung je iskal med ljudstvom zaklade in kot mnogi sodobniki se je navduševal nad preteklostjo svojega naroda. Vodnik je bil otrok svojega časa, romantik, četudi ni imel vihravega navdušenja svojih sodobnikov, kar je bila posledica njegovega umirjenega značaja.¹² Uporabe pojma romantika torej tudi v tiskani verziji ni opustil. Ustreznejši termin bi bil predromantika, ki pa se je pojavil in uveljavil šele v poznejših desetletjih.¹³ Vidic se v disertaciji kot klasični filolog natančno ukvarja tudi z vplivi anakreontike, ki je bila po njegovem mnenju glavna poteza pesnikove muze.¹⁴ Precizno je opisal nastanek tovrstne poezije v Grčiji in razvoj te zvrsti pri Francozih in Nemcih, kar je vplivalo tudi na slovansko recepcijo. Vodnik je prevedel 14 pesmi iz grščine v slovenščino. Tudi sicer je v Vodnikovi poeziji po mnenju Vidica prisotno veselje do življenja, nikjer ni opaziti turobnosti ali žalobne resnobnosti, vedrina je temeljna sestavina njegove poezije, iz njegove poezije veje ljubkost, nežnost.¹⁵ Vidic tudi natančno popisuje basen v nemški in francoski literaturi ter vznik tega žanra pri Vodniku. Sicer pa je Jagić pohvalil Vidičevo razlago Vodnikove *Ilirije oživljene* in analizo pesnikovega jezika v tretjem delu. Jireček pa je v svoji oceni zapisal, da velja Vidic za enega najboljših učencev Seminarja za slovansko filologijo. Ko je disertacija izšla v reviji *Archiv für slavische Philologie*, je doživela v slovenskem časopisju kar nekaj naklonjenih recenzij.¹⁶ Vidic je tedaj že študiral pravo in pozneje deloval kot slovenski urednik avstrijskega Državnega zakonika. Ko je bil po prvi svetovni vojni na Dunaju član likvidacijske komisije, je svojega nekdanjega mentorja večkrat obiskal in mu pomagal v času pomanjkanja.

Ivan Prijatelj (1875–1937) se je najprej jeseni 1898 vpisal na Medicinsko fakulteto in menda že začel študirati zoologijo pri prof. Grobbenu, nato pa je v univerzitetni knjižnici začel prebirati ruske narodne pesmi in v »svet infuzorij mu

11 Fr. Vidic: V. Vodnik, str. 451.

12 Prav tam.

13 Janko Kos: *Predromantika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1987, str. 7.

14 To poglavje je Vidic objavil pod naslovom Vodnikov anakreontizem. V: *Ljubljanski zvon*, let. 19 (1899), str. 562–564.

15 Fr. Vidic: V. Vodnik, str. 454; F. Vidic: Vodnikov anakreontizem, str. 564.

16 A. Kalan: Valentin Vodnik. V: *Dom in svet*, let. 15 (1902), str. 56–58. J. Tominšek: Fr. Vidic. Valentin Vodnik. V: *Ljubljanski zvon*, let. 22 (1902), str. 65–66.

treščijo nenadoma velikani ruskih bylin.«¹⁷ Ker je že v gimnaziji prevedel Puškinovo povest *Kapitanova hči*, je naenkrat videl jasno pred seboj cilj svojega življenja in dela, zato se je po mesecu dni prepisal na Filozofsko fakulteto, na slavistiko, kjer je tedaj Jagić predaval etnografijo vzhodnih in južnih Slovanov in obravnaval tudi ruske narodne pesmi. Po koncu prve ure se je Prijatelj oglasil pri profesorju in se ponudil, da bi imel prihodnjič že referat, kar se je tudi zgodilo.¹⁸ Za Prijatelja se je nato začelo »sijajno življenje«: »Jagić mu je popolnoma zaupal, vsa njegova bogata knjižnica mu je bila na razpolago, cele ure se je profesor pogovarjal s svojim dijakom, pripovedoval razne dogodbe iz svojega bogatega znanstvenega življenja, uvajal ga v strokovna vprašanja ter skrbel zanj v dušnem in telesnem oziru.«¹⁹ Pri Jagiću je sicer poslušal skladnjo slovanskih jezikov, primerjalno slovansko in rusko historično slovnico, pri Jirečku pa je imel predavanja iz zgodovine balkanskega polotoka v srednjem veku. Nekaj je bilo predavanj iz književnosti: Jagić je predaval rusko literarno zgodovino 19. stoletja, Rešetar zgodovino srbohrvaške književnosti, Murko pa južnoslovansko književnost po letu 1830. Prijatelj je poslušal tudi predavanja iz nemške književnosti (Jakob Minor), iz klasične filologije (Edmund Hauler) in filozofije. V času študija je Prijatelj objavljale članke o ruski književnosti ter zbiral gradivo za razpravo o Puškinu v slovenskih prevodih, ki velja za prvi komparativistični spis v slovenskem jeziku, Jagić pa ga je objavil v monografiji o Puškinu v južnoslovanskih književnostih. Poleti 1901 se je Prijatelj intenzivno loteval pisanja disertacije in Jagiću tožil, da mu graški profesor Seuffert ne pusti vpogleda v Grünovo korespondenco: »Torej iz nacionalne slepote možje ne puste človeku, da bi pokukal v ostalino, za katero se oni sicer malo brigajo.«²⁰

Na koncu študija je Prijatelj prijavil disertacijo z naslovom *Studien zur Geschichte der slovenischen Wiedergeburt* (Raziskave zgodovine slovenskega preporoda), ki je bila aprobirana oktobra 1902. Anton Slodnjak omenja »ugodno, vendar dovolj kritično oceno« prof. Jagića,²¹ vendar ne navaja podrobnosti. Mentorjeva kritika je zadevala predvsem strukturo disertacije, ki sta jo sestavljala uvod in dodatek. V uvodu je Prijatelj orisal kulturno podobo Slovencev od Jožefa II. do tridesetih let 19. stoletja in podal karakteristiko temeljnih osebnosti v kontekstu idej, ki so obvladovale

17 Anton Slodnjak: Življenje in delo Ivana Prijatelja. V: *Duševni profili slovenskih preporoditeljev*. Ljubljana: Merkur, 1935, str. IX.

18 Prav tam.

19 Prav tam.

20 Ivan Prijatelj: Pismo V. Jagiću, 31. 7. 1901. Nacionalna i sveučilišna knjižnica v Zagrebu. R 4610b.

21 Anton Slodnjak: Ivan Prijatelj med slovstvenimi zgodovinarji svoje dobe. V: *Prijateljev zbornik*. Ljubljana: Slovenska matica, 1975, str. 27.

tedanjo družbo. V drugem delu pa je opisal Prešernovo življenje in poezijo. Jagić je ta del označil za premalo izčrpnega, bolj fragment bodočih prešernoslovnih raziskav. Prijateljve raziskave »simpatičnega, ne nepomembnega, čeprav v zadnjem času od prof. Korša precenjenega pesnika,« da so mu znane.²² Korš je prav tedaj izdal prevod pesmi Franceta Prešerna, ki ga je v uvodu razglasil za enega najboljših slovanskih pesnikov.²³ Ker je uvod preobširen in brez povezave z nadaljevanjem, bi po mnenju mentorja Prijatelj bolje storil, če bi se omejil le na kulturno podobo omenjenega obdobja in pustil Prešerna ob strani. Jagić je pohvalil uporabo gradiva iz korespondence Dobrovskega in Kopitarja, pri Vodniku pa bi moral kandidat bolj poudariti zasluge pri šolstvu. Iz Jirečkove ločene ocene pa izvemo, katere duhovne tokove je Prijatelj preučeval: jožefizem, janzenizem in dunajski neokatolicizem. Jireček je pohvalil tudi obrazložitev Uhlandovih vplivov na Prešerna.²⁴ Jagić pa je poudaril Prijateljveo nadarjenost za znanstveno delo, saj temelji na dokazih, arhivskem gradivu, njegove sodbe so previdne, prikazuje privlačno, v izbrani obliki, ne da bi zapadel v fraze feljtonistične površinskosti. Jagić je disertacijo nameraval priporočiti v tisk Akademiji znanosti in umetnosti na Dunaju, a se je temu uprl germanist Richard Heinzl, češ da je problem preveč neznamen in da je avtor prehud slovenski nacionalist.²⁵ V Prijateljveji zapuščini je ohranjen nemški rokopis brez izvirne naslovnice z novim naslovom: Fünfzig Jahre slovenischen geistigen Lebens (1780–1830) von Dr. Ivan Prijatelj. S precejšnjo gotovostjo lahko trdimo, da gre za disertacijo, ki jo je Prijatelj namenil za tisk, saj v njej obravnava že omenjeni jožefizem, janzenizem in neokatolicizem. Zanimiva pa je njegova periodizacija. Ker je Kopitar vse pomembnejše pisatelje svoje dobe imenoval za slaviste, je ta perioda za Prijatelja filološka. Nato sledi poetična perioda, ki je povezana s Prešernom. Z letom 1848 pa se začneja politična perioda.²⁶ Sicer pa je ta disertacija prva verzija kasnejšega dela *Duševni profili slovanskih preporoditeljev*.²⁷

Po Jagićevemu posredovanju je Prijatelj dobil štipendijo za Rusijo, profesor ga je spodbujal, naj se habilitira za docenta za slovansko literarno zgodovino, pozneje

22 V. Jagić: Die Doctordissertation von Stud. Phil Ivan Prijatelj. UAW. I. Prijatelj. Rigorosenakt. PN 1540. V reviji *Archiv für slavische Philologie* je Prijatelj leta 1901 objavil recenzijo Ilešičeve knjige *Prešeren in slovanstvo*.

23 Iskra Čurkina: *Rusko-slovenski kulturni stiki*. Ljubljana: Slovenska matica, 1995, str. 162.

24 K. Jireček: Die Dissertation des Candidaten Ivan Prijatelj. UAW. Johann Prijatelj. Rigorosenakt. PN 1540.

25 A. Slodnjak: Ivan Prijatelj, str. 27.

26 I. Prijatelj: Fünfzig Jahre slovenischen geistigen Lebens (1780–1830). str. 83–84. Rz NUK 973 III A, št 31.

27 A. Slodnjak: Ivan Prijatelj, str. 27.

mu je docenturo na češki Karlovi univerzi ponujal tudi Jiří Polívka,²⁸ po prvi svetovni vojni pa je postal profesor slovanskih književnosti na novoustanovljeni Univerzi v Ljubljani.

Prijatelj je bil drugi in zadnji doktorand, ki se je vpisal še v 19. stoletju, šele štiri leta pozneje mu je sledil **Rudolf Molè** (1883–1965), ki je pri Jagiću poslušal zgodovino slovanske filologije, ljudskega pesništva in starocerkvenoslovanskega slovstva, pri Vondráku historično gramatiko češkega jezika, pri Rešetarju pa novejšo in starejšo srbohrvaško književnost ter primerjalno slovansko oblikoslovje. Ob slavistiki je študiral tudi klasično filologijo: pri Hansu von Arnimu je imel zgodovino atiške dramatike in Platona, pri Haulerju Horacijeve epistole, pri Augustu Engelbrechtu pa rimsko metriko, homersko pesništvo ter rimsko satiro. Doktorsko disertacijo pa je posvetil Jakobu Zupanu (*Jakob Supan. Ein Beitrag zur slowenischen Literaturgeschichte*). Spodbuda je bila verjetno Jagićeva nova knjiga korespondence znamenitih slavistov, v kateri so objavljena številna pisma Kopitarja in Primica Zupanu.²⁹ Jagić je v svoji oceni poudaril, da Zupan celo znotraj manj pomembne slovenske literature ne igra vidne vloge, čeprav je imel kot doktorand dunajske teološke fakultete večje ambicije, pomembni pa so bili stiki s Kopitarjem in Zoisom. Verjetno je prav Zupanov občutek splošnega razočaranja Moleta spodbudil, da je prodril v temno življenjskih razmer tega propadlega individuuma in nam osvetlil njegovo življenje.³⁰ Jagić je pohvalil Zupanovo biografijo, čeprav je menil, da je zaradi pomanjkanja virov kaj ostalo tudi nepojasnjeno. Tudi v tej disertaciji so bili pomemben vir že omenjena korespondenca ter Zoisova pisma, ki jih je za objavo pripravljala Prijatelj. Molè je s pomočjo virov ustrezno predstavil zlasti Zupanov študij na Dunaju pri specialistu za hebrejščino Jahnu ter vstop v Zoisov krog po opravljenem doktoratu.³¹ Verjetno je bil Molè eden prvih literarnih zgodovinarjev, ki je raziskoval v dunajskem univerzitetnem arhivu, saj se zahvaljuje tamkajšnjemu arhivarju Arthurju Goldmannu. Zupan je med letoma 1807 in 1808 opravljal rigorozne iz cerkvene zgodovine, bibličistike, kanonskega prava, dogmatike in moralne ter pastoralne teologije.³² Zanimiva je tudi Moletova rekonstrukcija dogodkov

28 A. Slodnjak: *Življenje*, str. XII–XIII.

29 *Neue Briefe von Dobrowsky, Kopitar und andere Süd- und Westslaven*. Herausgegeben von V. Jagić. Berlin: Wiedmann, 1897.

30 V. Jagić: Gutachten. UAW. R. Mole. Rigorosenakt. PN 2085.

31 Rudolf Molè: Doneski k življenjepisu dr. Jakoba Zupana (Doba od 1785–1817). V: *Carniola*, let. 2 (1910), str. 101–113.

32 Rudolf Mole: Ein Beitrag zur Biographie Jakob Supans. V: *Carniola*, let. 1 (1909), str. 163.

iz časa Zupanovega kaplanovanja. Več kritike je bil deležen drugi del disertacije, saj naj bi Molè premalo natančno popisal Zupanovo literarno ustvarjalnost. Jagić je pokritiziral tudi analizo jezika, saj bi moral Molè ločevati med pesnikovimi novotvorbami, ki so v nasprotju z duhom jezika, in izposojenkami, ki se pojavljajo še danes v slovenščini. Posebno poglavje pa bi moral kandidat po mnenju recenzenta posvetiti Zupanovim pogledom na slovanstvo, saj je bil tu najbolj izviren.

Leta 1900/01 se je na študij germanistike in slavistike vpisal **Janko Lokar** (1881–1963). Pri Heinzlu je poslušal staronemško metriko, interpretacijo minnesangerjev in nemško historično slovnico, pri Minorju pa nemško književnost 19. stoletja, Sturm und Drang in Goetheja, pri Alexandru Weilu pa Lessinga. Medtem ko je Jagić tedaj predaval staro cerkveno slovanščino, Rešetar pa srbohrvaško slovnico, je imel v tem času Murko kurz iz južnoslovanske književnosti prve polovice 19. stoletja. Leta 1904 je Lokar v reviji *Archiv für slavische Philologie* objavil recenzijo Andrićeve knjige o kajkovskih dramah,³³ tri leta pozneje pa je zagovarjal doktorsko disertacijo *Bleiweis und die Bedeutung seiner Novice für die slovenische Sprache* (Bleiweis in pomen njegovih novic za slovenski jezik), ki je prvi doktorat s temo slovenske književnosti po letu 1840. Jagić je pohvalil izbiro teme, saj si je Bleiweisovo delovanje zaslužilo monografsko obravnavo, kandidatu je uspelo narisati vsebinsko bogato, lahko bi celo rekli, izčrpno sliko časopisa *Novice*, ki je bil tedaj zelo popularen celo prek meja slovenskega jezika. Jagić bi pričakoval, da bi kandidat poleg Bleiweisove skrbi za beletristiko prikazal tudi zanimanje za znanost, kar bi dokazalo, da je urednik skušal slediti vsem slojem družbe. Pokritiziral pa je pisanje o senčnih straneh šolstva. Že samo dejstvo, da so šole obstajale, je obrodilo sadove pri Slovencih ali Čehih, v nasprotju s sosednimi Hrvati, kjer je bila (in je še) zaradi pomanjkanja šol izobrazba nižja. Lokar je v svojo disertacijo vpletel številne navedke v slovenščini, kar je recenzenta zmotilo, saj bi moral citate navajati v opombah pod črto, v razpravljalnem delu pa besedilo povzeti v nemščini. Sicer je Lokar v disertaciji natančno popisal genezo *Novic*, na kratko je orisal njihove leposlovne prispevke, največ prostora pa je namenil jezikovni podobi. Zanimivo je tudi poglavje o odnosu *Novic* do ilirizmov in občega slovanskega jezika. Lokar je iz Janežičevega *Slovarja slovenskega in nemškega jezika* izpisal ilirizme, Jagić pa bi rajši imel seznam tistih, ki so jih uporabljali v *Novicah*.³⁴ Sicer pa je Lokar pozneje,

33 J. Lokar: Nikola Andrić. Izvori starih kajkovskih drama. V: *Archiv für slavische Philologie*, let. 26 (1904), str. 284–290, 634–635.

34 V. Jagić: Gutachten. UAW. Johann Lokar. Rigorosenakt. PN 1935.

ko je že deloval kot gimnazijski profesor, objavil razpravo o stališču *Novic* glede knjižnega zedinjenja Slovanov, v kateri poudarja, da je ta časopis združil Slovence s Čehi in Hrvati v pisavi. Načelo ilirizma v jezikovnem oziru ni obveljalo, so pa *Novice* združile slovenska narečja v en slovstveni jezik.³⁵

Tudi **Ivan Pregelj** (1883–1960), poznejši znani pisatelj, si je v akademskem letu 1904/05 izbral študij slavistike in germanistike. Pri Jagiču je poslušal starocerkenoslovansko gramatiko in zgodovino starocerkenoslovanske književnosti, pri Rešetarju zgodovino starejše srbohrvaške književnosti, pri Jirečku pa srednjeveško zgodovino Balkana. Bolj raznolika so bila predavanja na nemcistiki. Minor je imel tedaj predavanja o obdobju Sturm und Drang, Weil von Weilen pa je predaval o Goethejevih romantičnih pesnitvah ter o zgodovini nemškega gledališča. Pregelj si je za svoje doktorsko delo izbral Rogerija Ljubljanskega, in sicer njegovo zbirko pridig *Palmarium empyreum*. Po disertacijah s področja 18. in 19. stoletja je končno prišel na vrsto barok. Prvi del je kandidat posvetil analizi jezika, ki jo je Rešetar skritiziral, saj bi moral Rogerijeve jezikovne posebnosti primerjati z analognimi pojavi v sodobni slovenščini. Več pozornosti bi moral nameniti Rogerijevi določitvi naglasnih znamenj.³⁶ Jireček pa je poudaril, da se pri ocenjevanju Rogerijevega pravopisa ne sme pozabiti, da so bile pridige natisnjene po pridigarjevi smrti in da je marsikaj pripisati poznejšim korektorjem in urednikom. Oba recenzenta sta pohvalila Pregljev trud pri iskanju Rogerijevih virov. A Jireček je menil, da je kandidatov prikaz za vsakogar, ki pred seboj nima redkega originala, težko razumljiv in mestoma nejasen.³⁷ Pregelj je našel Rogerijeve zglede v martirologijih, zlasti v bollandističnih *Acta sanctorum* in v delih Laurentiusa Suriusa. Pri opisih naravnih pojavov se Rogerij sklicuje na Aristotela in Plinija, pomemben vir za njegove pridige pa so bile t. i. specula Vincencija Burgundskega. Rešetar je bil sicer mnenja, da bi moral kandidat bolj natančno pojasniti kapucinov odnos do virov, namreč kako so se pridige soočale s predlogami. Bolj natančno bi moral kandidat pojasniti, zakaj zavrača ustaljeno tezo, da je na Rogerija vplival Abraham a Sancta Clara,³⁸ moral pa bi tudi podrobneje obravnavati Rogerijev odnos do Janeza Svetokriškega. Pregelj je pozneje objavil

35 Janko Lokar: Stališče Bleiweisovih *Novic* glede književnega dela zedinjenja Slovanov. V: *Izvestja c. kr. II. državne gimnazije*. Ljubljana: Kleinmayr in Bamberg, 1907, str. 35.

36 Milan Rešetar: Gutachten. UAW. Johann Pregelj. Rigorosenakt. PN 2559.

37 Jireček: Gutachten. Prav tam.

38 Anton Medved: Zgodovina slovenskega cerkvenega govorništva. Protireformacijska doba. V: *Voditelj v bogoslovnih vedah*, let. 9 (1906), str. 280.

izsledke iz svoje razprave, kjer že uvodoma poudarja, da Rogerij Abrahama sploh ni poznal.³⁹ Članek je vzpodbudil zanimivo polemiko med Pregljem in Medvedom, ki je prvi zapisal, da je vpliv zgovornega Abrahama na Rogerija očividni.⁴⁰

Jakob Šilc (1886–1961) se je vpisal na Filozofsko fakulteto jeseni 1906. V prvih semestrih je poslušal zlasti predavanja na germanistiki in romanistiki: Jakob Minor mu je predaval zgodovino nemške drame v 16. in 17. stoletju ter nemško romantiko, Robert Arnold nemško moderno dramo, Stefan Hock pa zgodovino romana. Pri Philippu Beckerju je poslušal francosko metriko in literaturo 16. in 17. stoletja ter obiskoval tudi francoski lektorat. Po služenju vojaškega roka je bila druga polovica študija bolj slavistično usmerjena. Pri Vondráku je poslušal zgodovino novejših čeških književnosti, pri Rešetarju srbohrvaško književnost 17. stoletja, pri Jirečku pa zgodovino balkanskega polotoka. Obiskoval je tudi predavanja iz dialektologije, primerjalne južnoslovanske gramatike in seminar iz stare cerkvene slovanščine. Zanimivo, da je prisostvoval tudi umetnostnozgodovinskim predavanjem Josefa Strzygowskega (Madžarske najdbe iz časa selitve narodov, Metodika opazovanja umetnin, Umetnost avstrijskega Jadrana).

V svojem življenjepisu je Šilc zapisal, da mu je temo disertacije *Josip Stritar. Seine Tätigkeit und seine Verdienste für die slovenische Literatur* (Josip Stritar, njegovo delovanje in zasluge za slovensko književnost) predlagal Rešetar.⁴¹ To je bil prvi in tudi edini literarnozgodovinski doktorat na dunajski univerzi o še živečem slovenskem literarnem ustvarjalcu. Po mnenju kandidata je opus tedaj petinsedemdesetletnega literata zaključen, saj ni več pričakovati stopnjevanja njegove poetične moči, marveč njeno pojevanje. Zelo moderen pa je uvod: »Če lahko po Hippolytu Tainu posamezno osebo vidimo kot produkt rase, milieuja in momenta, in se tudi v nemški literarni vedi pedantno poudarja pokrajinski milieu pri presoji posameznega pesnika, potem lahko to doktrino s posebnim uspehom apliciramo na Stritarja, čigar bit in dejavnost sta veliko bolj skupek nanj delujočih dejavnikov kot pa emanacija prvobitne energije, ki svoji okolici narekuje svoje lastne zakonitosti.«⁴² Ob teh mislih

39 Ivan Pregelj: P. Rogerius Labacensis: Palmarium empyreum. Doneski k poznavanju takozvane frančiškanske pridige v slovenskem slovstvu. V: *Voditelj v bogoslovnih vedah*, let. 13 (1910), str. 2–16.

40 A. Medved: P. Rogerius Labacensis in Abraham a S. Clara. V pojasnilo. V: *Voditelj v bogoslovnih vedah*, let. 13 (1910), str. 129.

41 UAW. Jakob Šilc. Rigorosenakt. PN 3398.

42 Jakob Šilc: *Josip Stritar. Seine Tätigkeit und seine Verdienste für die slovenische Literatur*, str. 3. Prvi je Šilčevo disertacijo analiziral že Jože Pogačnik leta 1963.

Šilc navaja razlago determinizma v *Moderni drami*, monografiji svojega profesorja Roberta Arnolda, ter članek, v katerem August Sauer dokazuje, kako se v Franzu Grillparzerju uteleša vse tipično »nemškega plemena v Avstriji«. ⁴³ Najbolj zanimiva pa so poglavja, v katerih primerja Stritarjevo književnost z evropsko. Šilc poudarja, da je z *Zorinom* v slovensko književnost vstopila pisemska tehnika, ki pa ni imela nasledstva. Bolj pa je učinkovalo z njo povezano razpoloženje. Šilc ugotavlja, da je kompozicija *Zorina* bolj podobna preprosti kompoziciji v romanu *Trpljenje mladega Wertherja* kot pa zapleteni v *Novi Heloizi*. Kot Rousseau ali Goethe se tudi Stritar predstavi kot izdajatelj pisem, ki mu jih je poslal junak ali pa jih je našel v njegovi zapuščini. Če je Rousseau želel damam dobavljati vzorčna pisma, Goethe prikazati človeško usodo, pa je imel Stritar po mnenju Šilca didaktični namen posvariti mladino pred zablodami preveč trpečega srca. Šilc poudarja, da je Zorinov položaj drugačen kot Saint-Preuxov ali Wertherjev. V *Novi Heloizi* in v *Wertherju* se mladenka med dvema moškima odloči za bolj praktičnega in sčasoma z njim najde srečo. Pri Stritarju pa Dela umre od žalosti, saj se je morala svoji sreči odpovedati. Šilc raziskuje tudi vlogo zaupnega prijatelja v vseh treh delih. Pri Rousseauju in Goetheju se ljubezen stopnjuje do najvišje strasti, pri Stritarju pa ostaja v okvirih sentimentalnega. Rousseaujeva posebna naklonjenost do veličastne narave se pri Goetheju razširi v univerzalno občutenje narave, pri Stritarju pa se zoži v ljubezen do idiličnega. V vseh treh romanih vlada naklonjenost do podeželanov in otrok. Zorinov konec pa bolj spominja na Saint-Preuxa, ki počasi hira, kot na odločno Wertherjevo dejanje. Ta del disertacije je bil spisan pod vplivom monografije *Richardson, Rousseau und Goethe*, v kateri Erich Schmidt analizira kompozicijo in motiviko treh pisemskih romanov. Šilca tudi ne preseneča Stritarjeva naklonjenost do literature 18. stoletja, saj meni, da ima doba Rousseauja in Sturm und Dranga veliko skupnih potez z liberalizmom 19. stoletja, ki je tudi cenil svobodo in bratsko ljubezen.

Po mnenju recenzentov Rešetarja in Vondráka je Šilc ustrezno popisal dejavnost zaslužnega pisatelja Stritarja in uspešno prikazal njegov pomen v zgodovini slovenske književnosti, pri tem pa je prišel do podobnih rezultatov kot Prijatelj, a ni prevzel njegovih misli, temveč je prepričljivo utemeljil samostojno mnenje. Recenzenta sta pohvalila poglavja o Stritarju kot pesniku in dramatik, manj kot satiriku, o prozodiji pa bi moral povedati kaj več. ⁴⁴

43 Robert F. Arnold: *Das moderne Drama*. Strassburg: Trübner, 1912, str. 84. August Sauer: Grillparzer und Wien. V: *Österreichische Rundschau*, let. 22 (1910), str. 133.

44 Ocena, ki sta jo podpisala Rešetar in Vondrak, je ohranjena v Šilčevem doktoratu v dunajski univerzitetni knjižnici. UBW.D-14372.

Zadnji doktorat pred začetkom prve svetovne vojne je spisal **Avgust Pirjevec** (1887–1943), ki se je po končani goriški realki oktobra 1906 najprej vpisal na Visoko tehnično šolo na Dunaju, kjer je imel opisno geometrijo, teorijo projekcije zemljevidov ter osnove višje matematike. Poslušal je tudi predmet Estetika upodabljaljajočih umetnosti, pri katerem je Friedrich Jodl razlagal probleme umetnosti in narave, resničnosti in iluzije ter opisoval temeljne zgodovinske slogovne oblike. Naslednje akademsko leto se je Pirjevec prepisal na Filozofsko fakulteto, kjer je na germanistiki poslušal zgodovino novejšje (Minor) in starejše nemške književnosti s staronemško metriko (Seemüller), nemško zgodovinsko slovnico (Jellinek) in nemško teatrologijo (Weil von Weilen), na slavistiki pa rusko slovnico (Jagić), staro cerkveno slovanščino (Vondrák) ter zgodovino srbohrvaške književnosti (Rešetar). Na filozofiji je pri Laurenzu Müllnerju poslušal predavanja o filozofiji srednjega veka s posebnim ozirom na Dantejevo *Commedio Divino* ter spet pri Jodlu o Schopenhauerju. Po desetih semestrih je Pirjevec zagovarjal doktorsko disertacijo z naslovom *Fran Levstik mit besonderer Berücksichtigung seiner philologischen Arbeiten* (Fran Levstik s posebnim ozirom na njegova filološka dela). Odločitev, da obravnava slovenskega pisatelja, ki je bil zaslužen za konsolidacijo slovenskega jezika, kot jezikoslovca, sta recenzenta Rešetar in Vondrák pozdravila, pokritizirala pa sta slabo preglednost disertacije, kandidat bi storil bolje, če bi zapisal le načela, ki so vodila Levstika pri preoblikovanju Prešernovih pesmi, kot pa da je vse te spremembe navedel v strogem slovničnem zaporedju. Tudi analiza *Napak* ni pregledna. Recenzenta bi si želela obširnejši prikaz jezika in sloga v *Popotovanju* in *Martinu Krpanu*.⁴⁵

Sklep

Disertacije s področja slovenske literarne zgodovine lahko razdelimo na Jagićevo in Rešetarjevo obdobje. Pri Vidicu, Prijatelju in Moletu je bil pomemben vir korespondenca znamenitih slavistov, ki jo je njihov mentor Jagić objavljial v osemdesetih in devetdesetih letih 19. stoletja. V tem obdobju je v ospredju zanimanja slovenska književnost s konca 18. in začetka 19. stoletja. V ocenah je bil Jagić pozoren na zgodovino šolstva, pričakoval je tudi natančno filološko analizo besedil. Vidicu je omogočil objavo v reviji *Archiv für slavische Philologie*, s čimer se je slovenska literarna zgodovina zanimivo internacionalizirala. Z Rešetarjem se disertacije

45 Milan Rešetar, Wenzel Vondrak: Beurteilung der Dissertation des cand. Phil August Pirjevec. UAW. Rigorosenakt PN 3429.

usmerijo tudi v sodobno književnost, pri Šilcu je prisoten tudi komparativistični vidik, povezan z njegovo romanistično in germanistično izobrazbo, navezuje pa se tudi na ključnega pozitivističnega teoretika Taina in znanega pozitivističnega literarnega zgodovinarja Ericha Schmidta. Tudi sicer se večina ohranjenih disertacij ukvarja z avtorjevo biografijo, literarno delo in njegove posamezne vsebine pa se razlaga po genetični zvezi z ustreznimi vidiki avtorjeve duševnosti, ki se jih postavlja v odvisnost od njihovih realnih determinant.⁴⁶

Seznam virov in literature

Arhivski viri

Nacionalna i sveučilišna knjižnica v Zagrebu

Vidic, Fran: Pismo V. Jagiću, Št. Pavel, 8. 4. 1898. R 4610b.

Vidic, Fran: Pismo V. Jagiću, Št. Pavel, 20. 4. 1898. R 4610b.

Prijatelj, Ivan: Pismo V. Jagiću, 31. 7. 1901. R 4610b.

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica, Rokopisna zbirka:

Vidic, Fran: Pismo F. Levcu. Dunaj, 10. 5. 1896. NUK Rz Ms 1409.

Vidic, Fran: Pismo M. Murku, Št. Pavel, 8. 10. 1896. NUK Rz Ms 1119.

Vidic, Fran: Pismo M. Murku, Št. Pavel, 15. 1. 1898. NUK Rz Ms 1119.

Vidic, Fran: Valentin Vodnik's Leben, Dichtungen und Sprache. NUK Rz Ms 1834.

UAW – Archiv der Universität Wien (Arhiv Univerze na Dunaju):

Nationale (vpisnice): Lokar, Johann; Molè, Rudolf; Pirjevec, August; Pregelj, Johann; Prijatelj, Johann; Šilc, Jakob; Vidic, Fran.

Rigorosenakt (personalne mape z doktorskimi akti): PN 1935: Johann Lokar, PN 2085: Rudolf Molè, PN 3429: August Pirjevec, PN 2559: Johann Pregelj, PN 1540: Johann Prijatelj, PN 3398: Jakob Šilc, PN 1091: Fran Vidic.

Rigorosenprotokoll (zapisniki doktorskih izpitov): Lokar, Johann; Molè, Rudolf; Pirjevec, August; Pregelj, Johann; Prijatelj, Johann; Šilc, Jakob; Vidic, Fran.

UBW – Universitätsbibliothek Wien (Univerzitetna knjižnica na Dunaju):

Disertacije obravnavanih doktorskih kandidatov:

sig. D-14372: *Josip Stritar. Seine Tätigkeit und seine Verdienste für die slovenische Literatur* (Šilc, Jakob).

sig. D-13408: *Bleiweis und die Bedeutung seiner Novice für die slovenische Sprache* (Lokar, Johann)

- sig. D-13729: *Jakob Supan. Ein Beitrag zur slovenischen Literaturgeschichte* (Mole Rudolf)
 sig. D-13889: *P. Rogerius Labacensis Palmaryum empyreum* (Pregelj, Johann)

Natisnjena literatura

- Arnold, Robert F.: *Das moderne Drama*. Strassburg: Trübner, 1912.
- Čurkina, Iskra: *Rusko-slovenski kulturni stiki*. Ljubljana: Slovenska matica, 1995.
- Dolar, Darko: *Pozitivizem v literarni vedi*. Ljubljana: DZS, 1978.
- Jagoditsch, Rudolf: Die Slavistik an der Universität Wien (1849–1963). V: *Studien zur Geschichte der Universität Wien III*. Graz. Köln: Böhlau, 1965, str. 28–54.
- Kalan, Andrej: Valentin Vodnik. V: *Dom in svet*, let. 15 (1902), str. 56–58.
- Kos, Janko: *Predromantika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1987.
- Lokar, Janko: Nikola Andrić. Izvori starih kajkovskih drama. V: *Archiv für slavische Philologie*, let. 26 (1904), str. 284–290, 634–635.
- Lokar, Janko: Stališče Bleiweisovih Novic glede književnega dela zedinjenja Slovanov. V: *Izvestja c. kr. II. državne gimnazije*. Ljubljana: Kleinmayr in Bamberg, 1907, str. 3–35.
- Medved, Anton: P. Rogerius Labacensis in Abraham a S. Clara. V: *Voditelj v bogoslovnih vedah*, let. 13 (1910), 129.
- Medved, Anton: Zgodovina slovenskega cerkvenega govorništva. Protireformacijska doba. V: *Voditelj v bogoslovnih vedah*, let. 9 (1906), str. 264–286.
- Mole, Rudolf: Doneski k življenjepisu dr. Jakoba Zupana (Doba od 1785–1817). V: *Carniola*, let. 2 (1910), str. 101–113.
- Mole, Rudolf: Ein Beitrag zur Biographie Jakob Supans. V: *Carniola*, let. 1 (1909), str. 163.
- Pogačnik, Jože: *Stritarjev literarni nazor*. Ljubljana: Slovenska matica, 1963.
- Pregelj, Ivan: P. Rogerius Labacensis: Palmarium empyreum. Doneski k poznavanju takozvane frančiškanske pridige v slovenskem slovstvu. V: *Voditelj v bogoslovnih vedah*, let. 13 (1910), str. 2–16.
- Sauer, August: Grillparzer und Wien. V: *Österreichische Rundschau*, let. 22 (1910), 133–137.
- Slodnjak, Anton: Ivan Prijatelj med slovstvenimi zgodovinarji svoje dobe. V: *Prijatelj zbornik*. Ljubljana: Slovenska matica, 1975.
- Slodnjak, Anton: Življenje in delo Ivana Prijatelja. V: *Dusevni profili slovenskih prepoditeljev*. Ljubljana: Merkur, 1935.
- Tominšek, Josip: Fr. Vidic. Valentin Vodnik. V: *Ljubljanski zvon*, let. 22 (1902), str. 65–66.
- Vidic, Fran: Valentin Vodnik, der erste slovenische Dichter. V: *Archiv für slavische Philologie*, let. 23 (1901), str. 386–461; let. 24 (1902), str. 74–103.
- Vidic, Fran: Vodnikov anakreontizem. V: *Ljubljanski zvon*, let. 19 (1899), str. 562–564.

Martina Ožbot

Slovenski doktorandi dunajske romanistike

Prispevek predstavlja slovenske slušatelje, ki so na dunajski univerzi doktorirali iz romanistike. To področje je v proučevanem obdobju doživljalo razcvet, dunajska romanistika pa je bila takrat ena najprestižnejših na svetu. Slovenskih doktorjev s področja romanistike je enajst, med njimi najdemo tudi tri pomembne osebnosti slovenske kulture in znanosti 20. stoletja: prevajalca, literata in gledališčnika Andreja Budala (1889–1972) ter osrednja slovenska romanista, delujoča na Univerzi v Ljubljani, jezikoslovca Frana Šturma (1888–1944) in literarnega zgodovinarja Stanka Škerlja (1893–1975). Ob kratkih omembah ostalih slovenskih romanističnih doktorandov so v članku predstavljeni strokovna pot omenjenih treh osebnosti in formativna vloga, ki jo pri njihovem poznejšem delovanju lahko pripišemo študiju na dunajski romanistiki.

Izhodišče razprave

Nastanek in razvoj slovenske romanistike kot institucionalno etablirane stroke sovpada z ustanovitvijo ljubljanske univerze leta 1919. V tem času je bila slovenska romanistika tesno povezana z romanistiko, kot se je gojila na Univerzi na Dunaju, ki je bila v zadnjih desetletjih 19. in na začetku 20. stoletja eno glavnih študijskih in raziskovalnih romanističnih središč sveta, podobno kot še nekateri romanistični seminarji na univerzah nemško govorečih dežel. Oba glavna profesorja, ki sta začrtala smernice raziskovalnega in pedagoškega dela romanskega seminarja na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, sta se kot doktorja formirala na dunajski romanistiki: Fran Šturm je imel vodilno vlogo v času med obema vojnama in med drugo svetovno vojno, Stanko Škerlj pa v prvih povojnih desetletjih. Poleg tega, da je bil nabor ponujenih študijskih predmetov v romanskem seminarju sodoben v vsebinah in zastavitvi, je tudi raziskovalno delo Šturma in Škerlja odražalo njuno temeljito vpetost v tokove modernega romanističnega jezikoslovja in hkrati naklonjenost do proučevanja tistih problematik, ki so povezane z lokalno jezikovno in literarno zgodovino in sodobnostjo in so zato naraven predmet slovenske romanistike. S Šturmovim in Škerljevimi delom je dobilo raziskovanje slovensko-romanskih jezikovnih, književnih in tudi širše kulturnih odnosov

institucionalno podlago. S svojim raziskovanjem, ki je izhajalo iz sodobnih filoloških in predvsem jezikoslovnih metod, sta v slovenskem prostoru utrla nove smeri, v katerih so temeljno vlogo dobili fenomeni, ki izhajajo iz medjezikovnega, medliterarnega in medkulturnega stika na eni strani, na drugi pa sta se oba poleg historično naravnanege proučevanja opazovane realnosti zavedala pomembnosti sinhronne perspektive.

Romanistika na dunajski univerzi

Zgodovina stroke

Leta 1870 je bil na dunajski univerzi ustanovljen seminar za francoski in angleški jezik, ki se je leta 1891 razdelil na dva dela: na seminar za angleški jezik in na seminar za francoski jezik, ki se je čez tri leta preimenoval v seminar za romansko filologijo (*Seminar für Romanische Philologie*). Prva stolica za romansko filologijo je pripadla Adolfu Mussafii, dalmatinskemu židu iz Splita, ki je na Dunaj prišel študirat medicino. Čeprav je bil na filološkem področju samouk, je Mussafia postal eden najproduktivnejših in najuglednejših romanistov svojega časa, ki je na stroko vplival tudi dolgoročno. Na Univerzi na Dunaju je začel poučevati že v začetku 60. let, leta 1867 je dobil naziv rednega profesorja za romansko filologijo, vendar je ostal vse do leta 1877 zaposlen v dunajski dvorni knjižnici kot skriptor. V romanskem seminarju se mu je leta 1890 pridružil Švicar Wilhelm Meyer-Lübke, ki je sem prišel po kratkem obdobju službovanja na Univerzi v Jeni. Bil je strokovnjak karseda širokih obzorij in velja za enega najvažnejših romanskih filologov. Pod njegovim mentorstvom je doktorske disertacije izdelalo tudi nekaj slovenskih romanistov, npr. Jožef Kržišnik in Fran Šturm.

Splošno znano je, da se je romanistika kot moderna veda razvila večinoma v nemško govorečem prostoru, in sicer od dvajsetih let 19. stoletja naprej. Takrat je namreč Friedrich Diez, ki je bil privatni docent na Univerzi v Bonnu, objavil svoja prva romanistična dela o poeziji, v katerih se je posebej posvečal trubadurjem. Tudi sicer je bil to čas preboja filološke discipline: leta 1821 je na Univerzi v Berlinu indoevropist Franz Bopp dobil katedro za orientalsko književnost in splošno jezikoslovje (*Orientalische Literatur und allgemeine Sprachkunde*), ki je bila prva tovrstna stolica nasploh. Proučevanje posameznih skupin indoevropskih jezikov je izhajalo iz širšega zanimanja za odkrivanje zakonitosti jezikovnega razvoja in njihovih konkretnih realizacij v različnih časih in okoljih.

Med najuglednejšimi središči, kjer se je v drugi polovici 19. stoletja pospešeno razvijala romanska filologija, so bile univerze v Bonnu, Berlinu, Leipzigu in vse bolj tudi na Dunaju. Med tedanjimi romanističnimi centri ni nobenega v romansko govorečih deželah, kjer je bilo raziskovanje njihovih jezikov še vedno večinoma ujeta v tradicionalne okvire predteoretskega in predznanstvenega opazovanja.¹ V Italiji se je stanje začelo spreminjati po zaslugi nekaterih jezikoslovcev, ki so imeli stike z germanskim prostorom ali so se tam celo izobraževali kot npr. Padovanec Ugo Angelo Canello, ki je študiral v Bonnu pri F. Diezu. Primat med njimi pripada Graziadiu Isaii Ascoliju (1829–1907), znamenitemu italijanskemu filologu in jezikoslovcu, rojenemu v židovski družini v Gorici, ki je v Italiji uvedel moderne filološke študije, tako kot strokovnjak za primerjalno jezikoslovje in orientalistiko kakor tudi kot nadvse senzibilen opazovalec jezikovnih razmer v sočasni Italiji. Bil je začetnik resnega dialektološkega raziskovanja in ustanovitelj revije *Archivio glottologico italiano* ter avtor znamenitega uvoda (»Proemio«) v njeno prvo številko leta 1873. Čeprav je bil podobno kot njegov sodobnik Adolfo Mussafia na področju jezikoslovja samouk, je dobil mesto na milanski akademiji, kjer je tri desetletja poučeval primerjalno slovnico starih in romanskih jezikov. Sodobno jezikoslovje Ascoliju dolguje zelo veliko: bil je odličen tipolog, teoretik (med drugim je konceptualiziral jezikovni substrat), pa tudi sociolingvist. Kot avstrijski državljani je bil naravno povezan z nemško govorečim prostorom, o čemer pričajo njegovo poglobljeno in pogosto kritično poznavanje dela in stališč kolegov mladogramatikov v nemško govorečem svetu, pa tudi dopisovanja² s tamkajšnjimi jezikoslovci, npr. s Hugom Schuchardtom (1842–1927), nemškim romanistom, ki se je poleg romanskih ukvarjal tudi z drugimi jeziki, recimo z baskovskim, in ki je sredi 70. let dobil profesorsko mesto na Univerzi v Gradcu. Kot eden prvih jezikoslovcev, ki je spoznal pomembnost proučevanja jezikov v stiku, in kot začetnik kreolistike je s svojim pionirskim delom vpliven še danes.³

- 1 Sergio Lubello: Rapporti italo-tedeschi negli studi linguistici del secondo Ottocento: maestri, scuole, centri culturali. V: Martin Becker in Ludwig Fesenmeier (ur.). *Relazioni linguistiche. Strutture, rapporti, genealogie*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016, str. 32.
- 2 Ascoli je imel nekaj stikov tudi z Mikošičem, na splošno pa kot nacionalistično usmerjen italijanski intelektualec, ki je deloval v obdobju narodnega prebujanja in medetničnih trenj, Slovencem ni bil naklonjen. Kot Goričan se je slovenske prisotnosti na domačem večjezičnem območju vsekakor zavedal. Prim. Branko Marušič: Graziadio Isaia Ascoli in Slovenci. V: *Zgodovinski časopis*, let. 30 (1976), str. 291–298.
- 3 O Schuchardtovem delu in njegovem pomenu za italijansko in romansko jezikoslovje gl. Federica Venier: *Appunti di viaggio. Percorsi linguistici tra storia, filologia e retorica*. Milano: FrancoAngeli; Federica Venier: *La corrente di Humboldt: Una lettura di La lingua franca di Hugo Schuchardt*. Roma: Carocci, 2012.

Nekaj glavnih osebnosti dunajske romanistike

V letih, ko je Schuchardt deloval v Gradcu, se je tudi dunajska romanistika skokovito razvijala. Tu je poučevalo nekaj izjemnih znanstvenikov, ki jih imamo za utemeljitelje modernega romanskega jezikoslovja. Ključen za razvoj discipline je bil že omenjeni **Adolfo Mussafia** (1835–1905). Njegov opus je izjemno obsežen in odraža Mussafieve raznolike interese. Kot eminenten predstavnik nove romanistične filološke poddiscipline se je spoznal na razne romanske jezike in njihove variante, njegov glavni poudarek pa je bil na razvoju italijanskega jezika in na italijanski dialektologiji. Ravno ob študiju starih italijanskih besedil je, vzporedno s švicarskim romanistom Adolfom Toblerjem, ki je proučeval besedila v stari francoščini, odkril zakonitost stave naslonk v stari italijanščini. Zakon, ki se imenuje po teh dveh romanistih (ital. *legge Tobler-Mussafia*, franc. *loi de Tobler Mussafia*), zadeva stavo naslonskih elementov in postulira, da se v stari francoščini in stari italijanščini stavčna enota ni mogla začeti z nepoudarjenim zlogom. Opažanje potrjujejo tako nekanonična kot kanonična besedila, vključno z Dantejevimi. Formulacija zakona Toblerja in Mussafie je vzporedna Wackernaglovemu zakonu, ki ga je indoeuropeist Jacob Wackernagel formuliral sočasno in ki se nanaša na praindoevropsčino. Oba zakona slonita na odkritju o obvezni nezačetni stavi nepoudarjenih elementov v proučevanih jezikih.

Poleg Adolfa Mussafie je na prelomu stoletja na dunajski univerzi deloval **Wilhelm Meyer-Lübke** (1861–1936), ki ga lahko po pravici imamo za »univerzalnega« romanista, kar se zlahka potrди že iz hitrega pregleda naslovov predavanj in seminarjev, ki jih je imel na dunajski romanistiki. Učil je najrazličnejše predmete, v katerih se je loteval pregleda romanskih jezikov od portugalščine do romunščine, imel pa je tudi izjemno teoretsko deskriptivno znanje, ki mu je omogočalo, da se je v svojih predavanjih monografsko ukvarjal s posameznimi jezikoslovnimi poddisciplinami, npr. s semantiko, pa tudi z načelnimi vprašanji, kot je npr. metodologija romanističnega raziskovanja. Ob vsej širini obravnavanih jezikoslovnih vsebin je včasih imel tudi cikluse predavanj iz romanskih literatur, med drugim o francoski dramatik in o Molièru. Kombiniranje jezikoslovnih in literarnozgodovinskih predmetov v takratni romanistiki sicer ni bilo nenavadno; tako so ravnali tudi nekateri drugi učitelji dunajskega romanskega seminarja, toda posebnost Meyer-Lübkejevega predavateljskega dela je raznolikost obravnavane snovi – v vsebinskem, prostorskem in časovnem pogledu. Tako kot je za njegovo pedagoško delo značilna izjemna širina, se njegovo znanstveno

delo odlikuje z raziskovalno temeljitostjo in ostrino opazanj. Meyer-Lübke je med drugim avtor slovnice romanskih jezikov v štirih delih in posebej zgodovinskih slovnih francoščine in italijanščine in tudi Romanskega etimološkega slovarja (*Romanisches etymologisches Wörterbuch*, 1911), ki je verjetno njegovo najvplivnejše delo.

Na Dunaju, kjer je opravljal med drugim tudi dekansko in rektorsko funkcijo, je Wilhelm Meyer-Lübke ostal do leta 1915, ko je odšel v Bonn, na stolico, ki je bila v romanističnem svetu posebej prestižna, saj jo je nekaj desetletij prej zasedal Friedrich Diez, prvi pravi moderni romanski jezikoslovec sploh in prvi utemeljitelj romanske filologije kot posebne raziskovalnega in študijskega področja.

Znotraj dunajske romanistike so delovali tudi drugi vidni romanisti, ki pa v primerjavi z Mussafio in Meyer-Lübkejem dolgoročno niso biti tako zelo vplivni, čeprav so k romanističnemu raziskovanju vsi pomembno prispevali. Med njimi naj omenimo **Eugena Herzoga** (1875–1928), ki je bil tudi učitelj nekaterih slovenskih romanistov, med njimi Frana Šturma. Herzog je bil na Dunaju privatni docent, od leta 1911 pa profesor romanske filologije na Univerzi v Černovicah v Bukovini, se pravi istočasno, ko je tam kot profesor matematike deloval Josip Plemelj. Herzog se je kot romanist ukvarjal predvsem s francoščino, provansalsščino in romunščino. S francoščino in provansalsščino se je ukvarjal tudi **Karl von Ettmayer** (1874–1934), ki je bil obenem specialist za teoretsko-opisno jezikoslovje in dialektolog. Njegove študije o narečju v okolici italijanskega Bergama so aktualne še danes. Po habilitaciji, ki jo je opravil pri Meyer-Lübkeju, je služboval kot profesor na Univerzi v Fribourgu v Švici, nato na Univerzi v Innsbrucku, leta 1915 pa se je vrnil na Dunaj, kjer je nasledil Meyer-Lübkeja.

Nekateri slovenski študentje dunajske romanistike so bili tudi učenci **Elise Richter** (1865–1943), ki se je na dunajski univerzi habilitirala leta 1905 kot prva ženska, s poučevanjem pa je pričela dve leti pozneje kot prva docentka. Poučevala je do leta 1938, ko je ob uveljavitvi rasnih zakonov zaradi svojega židovskega porekla morala univerzo zapustiti, ne glede na to, da se je že skoraj tri desetletja pred tem spreobrnila v luteransko vero. Začeli so se težki časi – leta 1942 je bila skupaj s sestro Helene odpeljana v geto taborišča Terezin, kjer je naslednje leto umrla. Kot predavateljica se je ukvarjala tako s standardnimi romanističnimi vsebinami kot tudi s tistimi, ki v letih pred njenim prihodom v dunajski romanistični seminar niso bile predmet poučevanja. Med tovrstnimi vsebinami so npr. romansko-germanski kulturni odnosi in izposojenke.

Vsebinska širina dunajske romanistike se odraža v raznolikosti ponujenih predmetov pa tudi samih romanskih jezikov. Več slovenskih študentov, med njimi Fran Šturm, je v času študija na dunajski romanistiki spoznavalo tudi romunski jezik, bodisi pri W. Meyer-Lübkeju, ki je o njem občasno predaval, bodisi pri mladem **Sextilu Pușcariu** (1877–1948), ki se je pri Meyer-Lübkeju habilitiral in predlagal, da se znotraj romanistike poučuje tudi romunščina, ki jo je za kratek čas dejansko učil, preden je leta 1906 postal profesor romunskega jezika in književnosti v Černovicah. Pozneje se je razvil v pomembnega jezikoslovca in je vodil dva obsežna projekta – izdelavo slovarja romunskega jezika in romunskega lingvističnega atlasa. Zaradi podpiranja fašističnih idej in romunskega skrajno nacionalističnega gibanja *Garda de fier* (Železna straža) Cornelia Codreana se je proti koncu vojne spričo spremembe romunske politične klime znašel na »napačni« strani, kar je privedlo tudi do stigmatizacije njegovega jezikoslovnega dela.

Na tem mestu naj nekaj besed namenimo še trem drugim osebnostim tedanje dunajske romanistike: italijanskemu lektorju in dvema privatnima docentoma. Ime italijanskega lektorja **Edgarda Maddalene** (1867–1929) se v študijskih programih slovenskih romanistov pojavlja zelo pogosto. Tako kot njegov učitelj Adolfo Mussafia je tudi Maddalena izhajal iz Dalmacije, in sicer iz Zadra, kamor se je njegov oče priselil iz okolice Vicenze, medtem ko je bila mama, sodeč po njenem priimku (Morovich), najbrž vsaj deloma slovanskega porekla. Maddalena je bil seveda pripadnik italijanske dalmatinske skupnosti, svoje italijanstvo je močno čutil in bil kot študent javno na strani italijanskih iredentističnih teženj – tako je npr. na Dunaju najprej vpisal študij medicine, predvsem zaradi boljših štipendijskih možnosti, a je štipendijo izgubil ravno zaradi podpore, ki jo je kot dunajski študent skupaj z drugimi tamkajšnjimi dalmatinskimi študenti izrazil italijanskemu nacionalističnemu društvu Pro Patria, ki je bilo v času njegovega zgodnjega bivanja na Dunaju ustanovljeno v Zadru. Takrat se je prepisal na Filozofsko fakulteto, kjer je med učitelji imel Mussafio, s katerim sta si bila blizu do konca Musaffijevega življenja. Med drugim je Maddalena posodobil Mussafievo italijansko slovnico. Po diplomi se je zaposlil na dunajski trgovski akademiji, nato je postal lektor za italijanski jezik na univerzi. Že od mladih let v Zadru je bil navdušen nad gledališčem in v njegovem delu zavzema posebno mesto ravno proučevanje italijanske dramatike, še posebej dela Carla Goldonija. Nekateri njegovi gledališki spisi veljajo za pomembne še danes. Na dunajski univerzi je Maddalena vodil jezikovne vaje, predaval pa je tudi o italijanski književnosti, npr. o Petrarki in, morda v skladu z duhom časa in svojimi interesi, o besedilu Silvia Pellica *Le mie prigioni* (*Moje ječe*).

Na Dunaju so bili krogi mladih italijanskih iredentistov precej močni, ravno zaradi študentov italijanskega rodu, ki so sem prihajali študirat z italijanskih območij, ki so bila takrat pod Avstrijo.⁴ Eden najznamenitejših je bil Tridentinec **Carlo Battisti** (1882–1977), romanist, nekaj let privatni docent na dunajski univerzi, pozneje direktor knjižnice v Gorici in ustanovitelj revije *Studi Goriziani* (1923), ki izhaja še danes. Njegovo najvažnejše delo je italijanski etimološki slovar v petih zvezkih, ki ga je pripravil skupaj s svojim učencem Giovannijem Alessijem (1950–1957), skoz vse svoje strokovno življenje pa se je veliko posvečal t. i. »ladinskemu vprašanju« (*la questione ladina*), ki zadeva klasifikacijo alpsko romanskih različic znotraj romanskega prostora in njihove povezave z italijanskimi jezikovnimi variantami. Battisti je poudarjal predvsem sorodnosti ladinskih različic s širšim italijanskim prostorom, pri čemer je bila v ozadju neizogibno tudi politična motivacija. V času svojega delovanja na univerzi na Dunaju⁵ je bil Battisti učitelj več slovenskih romanistov, med drugimi Andreja Budala, Antona Debeljaka, Danila Lokarja. Poleg standardnih romanističnih filološko-jezikoslovnih predmetov se je s študenti večkrat ukvarjal z interpretacijo Dantejeve *Božanske komedije*.

V študijskih programih nekaterih slovenskih dunajskih študentov romanistike najdemo med učitelji tudi **Lea Spitzerja** (1887–1960), ki je bil takrat komaj nekaj let starejši od svojih slušateljev. Spitzer je bil učenec Wilhelma Meyer-Lübkeja in velja za enega najpomembnejših romanskih jezikoslovcev vseh časov ter eden utemeljiteljev moderne stilistike. Kot filolog in jezikoslovec je bil pri delu izredno samostojen in samosvoj. V nasprotju s svojimi učitelji, ki so – čeprav na različne načine – večinoma sledili historični metodi in se ukvarjali bodisi z jezikom književnosti bodisi z narečjeslovjem, se je Spitzer obrnil k živemu, modernemu jeziku v njegovih najrazličnejših pojavnostih. Rezultat takšnih raziskovalnih stremeljenj je njegovo klasično delo o jezikovnih značilnostih pisem italijanskih vojnih ujetnikov iz prve svetovne vojne (*Italianische Kriegsgefangenenbriefe*, 1921), ki jih je lahko spoznal neposredno med vojno, ko je več kot tri leta na Dunaju opravljal delo poštnega cenzorja, zadolženega za pregledovanje italijanskih pisem.⁶ V kontekstu takratnega jezikoslovja precej izstopa tudi njegova študija o komunikaciji matere z otrokom, ki jo je napisal na osnovi opazovanja svoje žene Emme in sina Wolfganga (*Puxi*.

4 Prim. Alfredo Stussi: *Filologia e linguistica dell'Italia unita*. Bologna: il Mulino, 2014, str. 162.

5 O Battistiju in njegovih dunajskih letih gl. Alessandro Parenti: Carlo Battisti all'Università di Vienna. V: Mauro Guerrini, Alessandro Parenti in Tiziana Stagi (ur.): *Carlo Battisti linguista e bibliotecario: Studi e testimonianze*. Firenze: Firenze University Press, 2019, str. 23–53.

6 Paola Desideri, Mariapia D'Angelo: La voce della Grande Guerra: le lettere dei prigionieri italiani raccolte da Leo Spitzer. V: *Linguistica*, let. 58 (2018), str. 271–282.

Eine kleine Studie zur Sprache einer Mutter, 1927). Morda je od vseh romanistov, ki so na začetku 20. stoletja poučevali na dunajski univerzi, Spitzer tisti, katerega dela najuspešneje kljubujejo času: še vedno se ponatiskujejo in prevajajo. Spitzer je sprva deloval na evropskih univerzah, dunajski, marburški in kölnski, a je kot žid zaradi rasnih zakonov službo izgubil in se ustalil na Univerzi Johns Hopkins v Baltimoru, kjer je ostal do konca svoje univerzitetne poti.

Struktura študija

Študijski program dunajske romanistike, ki ni bila samostojna študijska smer, temveč se je kombinirala s še kakšno smerjo, najobičajneje z germanistiko, slavistiko ali klasično filologijo, je trajal osem semestrov in se je včasih podaljšal v devetega. Zaključil se je s predloženo in pozitivno ocenjeno disertacijo in z rigorozom, pri tistih, ki so se namenili postati učitelji, pa še s profesorskim izpitom. Zastavitev študija je bila takšna, da je omogočala veliko izbirnosti. Iz študijskih programov slovenskih doktorskih študentov romanistike je razvidna njihova raznolikost in individualiziranost. Znotraj možnosti so si slušatelji sami izbirali predmete, pri čemer so bile zmeraj zastopane jezikovno-filološke in literarne vsebine. Vsi slušatelji so poslušali tudi predmete, ki niso bili neposredno povezani z njihovimi strokovnimi področji, kot so filozofija, pedagogika, psihologija. Predmeti so se zelo pogosto izvajali ciklično, zato je bilo mogoče, da so posamezne vsebine (npr. francoska fonetika), ki so vsaj v današnjih študijskih programih večinoma na vrsti v nižjih letnikih, nekateri slušatelji poslušali proti koncu študija.

Bežna primerjava med tedanjimi in zdajšnjimi romanističnimi študijskimi programi pokaže, da so podobnosti pravzaprav precejšnje. Seveda je bilo pred dobrimi sto leti več poudarka na diahronih vidikih, na tradicionalni filologiji in na zastopnosti zgodovinsko prominentnih romanističnih vsebin. Tako je bila pri študiju opazno prisotna okcitanščina oz. provansalsščina kot romanski jezik izjemnega literarnega pomena. Danes se poseben poudarek pogosto namenja manjšim jezikom – furlanščini, ladinščini, retoromanščini –, ki v času zgodnjega razvoja romanistične stroke niso bili splošno sprejeti kot različice, ki se jim je pri študiju smiselno posebej posvetiti. V skladu s poznejšim razvojem romanistike in seveda jezikoslovja in literarne vede nasploh je danes v študijskih programih lahko precej poudarka na novejših jezikoslovnih poddisciplinah, npr. besediloslovju, sociolingvistiki in pragmatiki. Prav tako so bile tudi medkulturne vsebine in prevajalske študije (z izjemo prevajanja kot sredstva za učenje jezika) v začetku 20. stoletja iz teh predmetnikov domala povsem odsotne. Dejstvo pa je, da poglavitni poudarki

ostajajo enaki: temelji romanskega jezikoslovja so bili postavljeni ob koncu 19. stoletja na univerzah nemško govorečega prostora in poznejše novosti še vedno slonijo na teh osnovah.

Slovenski dunajski doktorski študentje romanistike

V obravnavanem obdobju je bilo evidentiranih enajst slovenskih študentov, ki so doktorirali na dunajski romanistiki. To so: Pavel Brežnik, Andrej Budal, Johann Drnovšek, Janko Gregorin, Jožef Kržišnik, Franc Novak, Karel (Dragan) Šanda, Stanko Škerlj, Matej Šmalc, Fran Šturm in Lovro Sušnik. Njihove usode po zaključnem študiju so bile precej raznolike: dva izmed njih, Fran Šturm in Stanko Škerlj, sta utemeljila romanistiko kot disciplino na Slovenskem, večina jih je po koncu študija delala v šolstvu in kulturi, za dvema, Janezom Drnovškom in Francem Novakom, pa se je sled izgubila.

V nadaljevanju si bomo ogledali kratke predstavitev posameznih doktorandov, začevši z osrednjima slovenskima romanistoma, nato bodo sledili A. Budal kot pomemben romanist prevajalec in v abecednem redu ostali doktorandi.

Fran (Franz) Sturm (1881–1944)

Fran Šturm se je rodil v Dolnji Košani, ki danes spada v občino Pivka. V gimnazijo je hodil v Ljubljani in po maturi leta 1902 odšel na Dunaj, kjer je študiral romanistiko in germanistiko. Iz njegovega študijskega programa lahko razberemo, da je poslušal tudi predmete s področja klasične filologije in filozofije, npr. o Schopenhauerju pri znanem pozitivističnem filozofu Friedrichu Jodlu. Doktoriral je leta 1907 z disertacijo *Romanische Elemente in der slovenischen Mundarten von Innerkrain* (Romanski elementi v slovenskih narečjih na Notranjskem), dve leti pozneje pa je naredil profesorski izpit ter začel s pedagoškim delom, najprej kot suplent na Dunaju, nato od šolskega leta 1910/11 na realki v Ljubljani. Soudeležen je bil pri ustanavljanju romanskega seminarja na Filozofski fakulteti, na katerem se je delo začelo že leta 1920, čeprav v skromnem obsegu. Šturm je v romanskem seminarju predaval od študijskega leta 1921/22, najprej kot honorarni, nato kot redno nastavljeni učitelj, in sicer od leta 1928 kot docent, od leta 1933 kot izredni in od leta 1940 kot redni profesor. Imel je vidno vlogo tudi pri upravljanju fakultete. V nadvse težavnem času italijanske zasedbe osrednje Slovenije je bil njen dekan; funkcijo je prevzel leta 1941 in jo opravljal do tragičnega izginotja leta 1944, ko naj bi ga domača kolaboranta odpeljala neznano kam. Kot eden ustanoviteljev

Osvobodilne fronte in njenih organizatorjev na univerzi med okupatorji in njihovimi podporniki ni mogel biti priljubljen. Svojo predanost idealu svobode je plačal z življenjem, tako kot tudi njegov sin France, ki je padel kot partizan.

Šturmovo znanstveno delo je v slovenski romanistiki pionirsko: kot je pokazal že v svoji disertaciji, ga je posebej zanimalo proučevanje romansko-slovenskih jezikovnih stikov skozi čas. Izrazito pozornost je namenil furlanskim elementom, ki so v slovenskem besedišču pomembni, še posebej v zahodnih narečjih, čeprav jih je precej tudi v standardni slovenščini (npr. *žoga, raca, očala*). Vprašanja jezikov v stiku so bila v času Šturmovega študija v romanistiki sicer že nekaj desetletij aktualna, predvsem po zaslugi Huga Schuchardta, ki se je posvečal tudi vprašanjem slovansko-germanskega in slovansko-romanskega stika,⁷ nikakor pa v takratni romanistični raziskovalni agendi niso bila uvrščena posebej visoko. Zato lahko Šturmovo izbiro teme doktorske naloge vidimo kot moderno in neortodokсно.

Šturm je s študijem na dunajski univerzi začel v štud. letu 1903/04. Težišče njegovih študijskih interesov je bilo izrazito na romanistiki in germanistiki, znotraj slednje pa tako na anglistiki kot nemcistiki. Njegov predmetnik je precej raznolik: poleg romanističnih in germanističnih predmetov je vpisoval tudi predmete s področja klasične filologije, slovanskega jezikoslovja, filozofije. Med predmeti, ki jih je obiskoval, je tudi Zgodovina slovanske filologije (*Geschichte der slavischen Philologie*) pri Vatroslavu Jagiću, Zgodovina srbohrvaške književnosti v 17. in 18. stoletju (*Geschichte der serbokroatischen Literatur im 17. und 18. Jahrhundert*) pri Milanu Rešetarju, pri Václavu Vondráku pa je imel vaje iz stare cerkvene slovanščine in predavanja iz historične slovnice češkega jezika.

V prvem semestru je obiskoval tudi dvoje predavanj iz romanskega jezikoslovja, in sicer Italijansko dialektologijo (*Die italienische Mundarten*) in Zgodovinsko slovnico francoščine (*Historische Grammatik der französischen Sprache*), oboje pri Wilhelmu Meyer-Lübkeju. Hodil je tudi na tečaj francoščine, ki ni bil namenjen izrecno študentom romanistike, temveč vseh fakultet, vodil ga je lektor Armand Rey, ter na italijansko slovnico pri lektorju Edgardu Maddaleni. Šturm je v prvem semestru imel tudi latinsko lektiro. Med temeljnimi romanističnimi predmeti, ki jih je imel v 2. semestru, sta Francoska morfologija (*Französische Formenlehre*) in Zgodovina pozne latinščine (*Geschichte des Spätlateins*) pri Meyer-Lübkeju Meyer-Lübkeju. V nadaljevanju študija se je pri takratnem glavnem profesorju dunajske romanistike seznanjal s še precej drugimi snovmi. Tako je v 4. semestru, se pravi spomladi leta 1904,

7 Hugo Schuchardt: *Slavo-deutsches und Slavo-italienisches*. Graz: Leuschner und Lubensky, 1884.

poslušal Meyer-Lübkejeva predavanja o francoskih osebnih imenih (*Französische Personennamen*), pri Ettmayerju pa sočasno o zgodovini romanskega besedišča (*Ausgewählte Kapitel aus der romanischen Wortgeschichte*). Nadalje se je v 5. semestru pri Meyer-Lübkeju seznanjal s francoskim glasoslovjem (*Französische Lautlehre*), z Uvodom v študij romanske filologije (*Einführung in der Studium der romanischen Philologie*) in imel seminar iz razumevanja staroitalijanskih besedil (*Interpretation altitalienischer Texte*). Kot romanist je Šturm vpisal tudi seminar iz romunskega jezika (pozneje pa tudi druge predmete, kjer je poglobljajal svoje znanje romunščine, kot sta bila npr. Fonetika in Razumevanje romunskih besedil), ki ga je takrat na dunajski univerzi poučeval zgoraj omenjeni Sextil Pușcariu. Pri Wilhelmu Meyer-Lübkeju je Šturm obiskoval tudi seminar iz stare francoščine. Ob Meyer-Lübkeju je na romanistiki istočasno predaval še nemški romanist Philipp August Becker, pozneje profesor romanske filologije v Leipzigu. Takrat, v štud. letu 1905/06, je imel med drugim predavanja iz Zgodovine starejše italijanske književnosti (*Geschichte der älteren italienischen Literatur*). V 6. semestru pa je Šturm pri filozofu Laurenzu Müllnerju poslušal predavanja o Filozofskih pogledih na Dantejevo življenje v filozofskih spisih (*Dantes Leben in philosophischen Schriften*). V 7. semestru je na romanistiki še vedno poslušal Meyer-Lübkeja, ki je predaval o Francoskem oblikoslovju in besedotvorju (*Französische Flexions- und Wortbildungslehre*) ter o italijanski slovnici (*Italienische Grammatik*), imel pa je tudi seminar o razumevanju staroprovansalskih besedil. Istočasno je pri Beckerju imel vaje o francoski Plejadi in o Zgodovini francoske književnosti v 16. in 17. stoletju. V osmem semestru je na romanistiki še vedno hodil k Meyer-Lübkeju, in sicer na predavanja o Francoskem oblikoslovju in besedotvorju (*Französische Flexions- und Wortbildungslehre*), pri njem je imel tudi vaje iz stare portugalščine, pri Beckerju pa starofrancosko lektiro. Šturm je vpisal še 9. semester, ko je obiskoval dva seminarja, pri Meyer-Lübkeju jezikoslovnega, in sicer iz moderne francoske dialektologije (*Neufranzösische Dialekttexte*), pri Beckerju pa literarnega, kjer se je ukvarjal z Molièrom.

Šturmov predmetnik kaže, da je bil njegov glavni študijski interes izrazito romanističen in da je filološko-jezikoslovna romanistična izobrazba, ki jo je pridobil, zares temeljita, ne glede na to, da je bil nabor dejansko razmeroma skop, vsaj v primerjavi s predmetniki nekaterih drugih romanistov, ki so vpisovali po več predmetov. Omenimo naj tudi, da Šturm drugače kot npr. njegova starejša slovenska študijska kolega, Drnovšek in Gregorin, med študijem (skoraj) ni imel predavanj ne pri Adolfu Mussafiu ne pri Karlu von Ettmayerju. V 4. semestru je sicer pri Mussafiu vpisoval seminarske vaje iz francoske skladnje, a vprašanje je, če jih je

profesor tudi izvajal, saj se je leta 1903 preselil z Dunaja v Firence, medtem ko je bil Ettmayer med leti 1905 in 1915 z Dunaja odsoten.

Šturmov a disertacija o romanskih elementih v slovenskih narečjih na Notranjskem je pomembno delo, ki je zasnovano povsem empirično. Uvodoma predstavlja glasoslovne lastnosti iz romanskih variant prevzetih slovenskih narečnih besed, nato pa sledi slovarček, osnovan na besednovrstnem razlikovanju: najprej so obravnavani samostalniki (ki so seveda najštevilnejši), sledijo jim pridevniki, glagoli in v zadnji skupini ostale besedne vrste (vezniki, prislovi, medmeti). Za geselsko osnovo si je avtor vzel italijanske izraze, ki so torej znani tudi slovenščine neveščemu romanistu, v oklepaju sledi razlaga izvora, zatem je naveden slovenski narečni leksem ter končno še nemška ustreznica. Za slovarskim delom je še dodatek z nekaj opaznanji o besedotvorju in skladnji. Disertacija je vsekakor delo izjemnega mladega romanista in dobro nakazuje smer, v katero se je razvila nadaljnja Šturmov a pot jezikoslovca in filologa: težišče je na empirično pridobljenem gradivu, katerega obravnava je teoretsko trdno podprta. Ocenila sta jo Wilhelm Meyer-Lübke in Philipp August Becker, ki sta delo v svojem mnenju, datiranem s 7. aprilom 1907, pohvalila.

Stanko Škerlj (1893–1975)

Stanko Škerlj, glavni slovenski romanist prvih povojnih desetletij, je bil rojen v Novem mestu. S študijem na Dunaju je pričel leta 1911. Vpisal je romanistiko in germanistiko, obiskoval pa je tudi en slavistični predmet, in sicer Zgodovino južnoslovanskih književnosti pri Milanu Rešetarju. V času študija je dve leti prebil v Firencah. Škerljev romanistični predmetnik se vsebinsko ne razlikuje bistveno od Šturmovega, v njem pa najdemo imeni dveh učiteljev, ki ju Šturm ni poslušal: Carla Battistija in Elise Richter. Battisti je sicer predaval nekaj standardnih romanističnih vsebin, npr. Zgodovinsko slovnico provansalsčine (*Historische provenzalische Grammatik*), posebej pa se je posvečal italijanističnim predmetom, med drugim Interpretaciji Dantejevega Pekla (*Interpretationsübungen zu Dantes Inferno*).

V primerjavi s Franom Šturmom je Škerlj usmerjen precej manj romanistično, saj imajo v njegovem predmetniku približno enako težo germanistični predmeti. Prav tako je glede na Šturmov profil Škerljev manj izrazito jezikosloven, saj ga – tako kot v poznejšem strokovnem življenju – precej zanima tudi literarna filologija, kar se odraža v temi njegove doktorske disertacije *Das Verhältnis der ersten italienischen Lyrik zum deutschen Minnesang* (Odnos med zgodnjo italijansko

liriko in nemškimi minnesangom). Delo ni ohranjeno, iz ocene, ki sta jo 22. aprila 1916 podpisala profesorja Becker in von Ettmayer, lahko razberemo, da je kandidat delo opravil dobro. Čeprav neposredne povezave med sicilijansko pesniško šolo in nemškimi minesengerji po pričakovanjih ni bilo mogoče dokazati, ocenjevalca tega ne štejeta kot pomanjkljivost, saj je vrednost raziskave predvsem v načinu njene izpeljave.

Po vrnitvi z Dunaja je Stanko Škerlj do leta 1930 deloval kot gimnazijski profesor v Ljubljani, v tem obdobju pa je leta 1922–1924 preživel v Parizu, kjer je študiral na École des Hautes Études. Od leta 1930 do 1946 je bil zaposlen na beograjski Filozofski fakulteti kot docent in nato kot izredni profesor za italijanski jezik in književnost. Nato je kot redni profesor začel z delom na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer imel tudi več strokovno-organizacijskih funkcij: kmalu po prihodu na to ustanovo je bil njen dekan in zatem prodekan, sodeloval pa je tudi pri pomembnih jezikoslovnih iniciativah: bil je med ustanovitelji revije *Linguistica* in med pobudniki Lingvističnega krožka. Obe zamisli sta dali dolgoročne rezultate: revija še vedno izhaja, prav tako še zmeraj deluje krožek.

Škerlj se je v svojem delu ukvarjal tako z jezikom kot s književnostjo, kar je najbrž vsaj deloma rezultat njegove formacije na dunajski romanistiki, kjer so bili številni romanisti dejavni kot raziskovalci jezika in literature. Sprva se je ukvarjal pretežno z italijansko skladnjo, nato vse bolj tudi s književnostjo, pomembna sinteza njegovega dela je monografija *Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih*, ki je izšla leta 1973.

Andrej (Andreas) Budal (1889–1972)

Andrej Budal je bil doma iz Štandreža pri Gorici. Naravno je bil dvojezičen, v času študija romanistike na Dunaju (1909–1913) se je izpopolnjeval v Parizu. Njegov študijski predmetnik kaže Budalove široke in raznolike interese; prvenstveno je bil romanist, vendar je predvsem na začetku študija vpisoval tudi predmete s področja klasične filologije, umetnosti in filozofije. V poznejšem življenju se je s književnostjo ukvarjal poklicno kot srednješolski profesor in pozneje kot upravnik Stalnega slovenskega gledališča v Trstu. Dobro je bil profiliran kot prevajalec iz italijanščine, francoščine in iz nekaterih slovanskih jezikov. Med književnimi deli, ki jih je prevedel, so *Svetnik Antonia Fogazzara*, Maupassantove *Novele*, *Dekle Eliza* Edmonda de Goncourta, Boccacciev *Dekameron* in Manzonijska *Zaročenca*. O Manzonijskem romanu je v 7. semestru študija na Dunaju poslušal seminar,

posvečen posebej temu besedilu, ki ga je imel Edgardo Maddalena. Kot zanimivost naj omenimo, da je bil na novoustanovljeni ljubljanski Filozofski fakulteti oktobra 1920 omenjen kot mogoči kandidat za poučevanje na italijanistiki.⁸

V doktorski nalogi se je Andrej Budal ukvarjal z zgodovino pripone *-aceus* (*Zur Geschichte des Suffixes -aceus*). Zastavil jo je povsem filološko, začeni s predstavitvijo pripone v različnih obdobjih latinščine, od predklasične do poklasične. Kot prelomnega za širitev nabora besed s sufiksom *-aceus* omenja Plinija z njegovo *Historio naturalis* in nekatere poznejše avtorje, ki so s povečevanjem števila latinskih leksikalnih osnov širili tudi potencialen nabor besed, tvorjenih s to pripono. Disertacija obravnava razvoj in zastopanost pripone po posameznih romanskih jezikih. Gre za delo, ki je pripravljeno z akribijo, temelji pa predvsem na gradivu, ki ga ponujajo slovnice posameznih jezikov, katerih opisi se preverjajo in nadalje dokumentirajo na osnovi slovarskega korpusa.

Pavel (Paul) Brežnik (1892–1972)

Pavel Brežnik je bil rojen v Ljubljani. Na Dunaju je začel študirati leta 1910, leta 1914 pa je promoviral. Študiral je romanistiko in germanistiko, obiskoval tudi nekaj slavističnih predmetov. Po doktoratu je bil štiri leta srednješolski profesor na Dunaju, nato na realni gimnaziji v Ljubljani. Sčasoma se je ustalil v Beogradu, kjer je bil med drugim domači učitelj kralja Petra II. Kot strokovnjak za področje kulture in izobraževanja je delal na različnih mestih v državni upravi, večkrat je bival v Nemčiji in v Franciji. Na pariški Državni šoli za moderne vzhodne jezike (današnji INALCO) je bil lektor za slovenski jezik. Kot pisec prispevkov je sodeloval z raznimi časopisi v Sloveniji, Franciji in Srbiji. Napisal je več priročnikov za učenje francoščine in nemščine, znan pa je tudi kot eden začetnikov slovenske znanstvenofantastične literature in avtor povesti *Stratosferski pilot* iz leta 1938. Bil je prevajalec iz francoščine, angleščine, španščine v slovenščino in iz slovenščine v srbsščino, med avtorji, ki jih je prevajal, so brata Goncourt in Upton Sinclair.

V njegovem dunajskem predmetniku najdemo med učitelji Elise Richter, pri kateri je v 2. semestru spoznaval romansko-germanske kulturne odnose (*Romanisch-germanische Kulturbeziehungen*), pri Leu Spitzerju pa se je učil o stari provansalščini.

⁸ Mitja Skubic: *Romanistika na Slovenskem*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010, str. 39.

V disertaciji, ki ni ohranjena, se je Brežnik ukvarjal z religioznim razvojem Victorja Hugoja (*Die religiöse Entwicklung Victor Hugos*). Delo sta pregledala profesorja Becker in Meyer-Lübke in ga 12. maja 1914 ocenila pozitivno.

Johann Drnovšek (1882–?)

Kot piše v svoji biografiji, priloženi dokumentaciji o rigorozu, se je Drnovšek rodil v Zagorju. S študijem je začel v letu 1902/03. Vseskoz je bil precej osredotočen na klasično filologijo, ki se ji je v prvem semestru posvečal skoraj izključno, pozneje je bila opaznejša kombinacija z romanistiko. Kakšno je bilo njegovo poznejše življenje, ni znano.

V doktorski nalogi je obravnaval anglonormansko legendo o sv. Brendanu (*Anglonormannische Brandanlegende*). Iz vsebine naklonjene Meyer-Lübkejeve in Beckerjeve ocene, datirane z 2. julijem 1914, lahko razberemo, da je bila naloga filološka.

Janko (Johann) Gregorin (1882–?)

Janko Gregorin se je rodil v Ljubljani. Študirati je začel istočasno kot J. Drnovšek in F. Šturm. Poleg romanističnih predmetov je vpisoval tudi več predmetov s področja anglistike, nemcistike, slovanskega jezikoslovja in filozofije. O njegovem življenju je znanega zelo malo. Bil je profesor na goriški realki, kamor je bil poslan leta 1915. Pozneje je poučeval na državni realki v Ljubljani (1925).

Tema njegove doktorske disertacije je bila *Formenlehre der altfranzösischen Uebersetzung der Predigten Gregors über Ezechiel* (Morfolologija v starofrancoskem prevodu Gregorjevih pridig o Ezekielu). Delo je zastavljeno izrazito filološko in predstavlja poglobljeno vajo iz prepoznavanja in interpretiranja slovničnih oblik v izbranem starofrancoskem besedilu. Ocenjevalca W. Meyer-Lübke in P. A. Becker sta 15. maja 1906 nalogo ocenila z »genügend« (zadostno).

Jožef (Josef) Kržišnik (1865–1926)

Jožef Kržišnik, doma iz Svetega Lenarta pri Škofji Loki, je najstarejši med slovenskimi doktorji dunajske romanistike. Na dunajski univerzi, kamor se je vpisal leta 1884, je študiral predvsem moderno filologijo, ki je v njegovem študijskem programu zajemala romanistiko, germanistiko in slavistiko. Med njegovimi učitelji sta bila Mussafia, pri katerem je obiskoval historično slovnico francoščine in

italijanščine, in Ferdinand Lotheissen, nemški romanist starejše generacije, specialist za francosko književnost. Kržišnik je poslušal tudi predavanja Miklošičevega naslednika Vatroslava Jagića. V času študija je tudi sam pisal poezijo in dramatiko ter prevajal; poskusil se je v prevajanju romana *Jean Sbogar* Charlesa Nodiera. Ko si iz socialnih razlogov študija na Dunaju ni mogel več privoščiti, se je vpisal na mariborsko bogoslovje in bil nato kaplan v več štajerskih župnijah. Toda leta 1899 se je vrnil na Dunaj, vpisal deveti semester in si temeljito razširil študijsko obzorje, tako na področju romanistike kot, do neke mere, na področju filozofije. Naslednje leto je dokončal disertacijo *Über die Entwicklung des L im Nordfranzösischen* (O razvoju L-ja v severni francoščini), ki je prva disertacija s področja romanistike kakega slovenskega doktoranda. Tako Meyer-Lübke kot Mussafia, ki sta delo ocenjevala, sta mu bila naklonjena.⁹ Gre za filološko obravnavo, ki temelji na deskriptivnih predstavitev posameznih jezikovnih različic francoščine, kakršnih je bilo proti koncu 19. stoletja na voljo vse več. Izvirnost dela je v obravnavi starega vprašanja na novem deskriptivnem in slovarskem korpusu.

Po vrnitvi z Dunaja je bil Kržišnik župnik v Trnovem pri Ilirski Bistrici.

Franc (Franz) Novak (1884–?)

Franc Novak se je rodil v Polhovem Gradcu, s študijem na Dunaju je začel v štud. letu 1903/04, zaključil ga je leta 1908. Bil je osredotočen na klasično filologijo, romanističnih predmetov je imel manj, poudarek je bil na francistiki. O njegovem poznejšem življenju podatkov ni.

Novakova doktorska naloga govori o glagolu »biti« (*être*) v modernih francoskih narečjih (*Das Verbum „être“ in den modernen französischen Mundarten*) in v pomembni meri izhaja iz gradiva, zbranega v francoskem jezikovnem atlasu Julesa Gilliérona in Edmonda Edmonta, ki je začel izhajati leta 1902. Delo odraža pristop lingvistične geografije, ki se je v tem obdobju začela razvijati. Profesorja Meyer-Lübke in Becker sta ga 13. maja 1908 pohvalila in mu dala pozitivno oceno.

Lovro (Lorenz) Sušnik (1887–1964)

Lovro Sušnik je bil rojen v Breznici pod Lubnikom, danes v občini Škofja Loka. Enako kot Šmalc je začel študirati v štud. letu 1908/09. Njegov predmetnik je zasnovan romanistično, germanistično in deloma slavistično. Poletje leta 1911 je

⁹ Tone Smolej: *»Kaj večjega poskusiti in postati«: slovenski pisatelji dunajski študentje (1850–1926)*. Ljubljana: Založba ZRC/Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015, str. 57–58.

namenil izpopolnjevanju iz francoščine v Ženevi. Za disertacijo, ki jo je zaključil leta 1917, je izbral historično tematiko, in sicer *Verbalabstrakta bei Chrestien de Troyes*, v kateri se je ukvarjal z etimološko-filološkimi vprašanji abstraktnih glagolskih samostalnikov oz. nominalizacij, ki jih najdemo v delu Chretien de Troyesa, pisanem v stari francoščini. Delo je zelo obsežno, pri njem pa se je avtor moral soočiti ne le z analizo in klasifikacijo glagolskih samostalnikov, temveč tudi s teoretskim vprašanjem njihove dejanske opredelitve. Disertacijo sta kot kvalitativno novembra 1919 ocenila profesorja von Ettmayer in Vondrák.

Po prvi svetovni vojni je Sušnik poučeval na kranjski gimnaziji in nato na klasični gimnaziji v Ljubljani. Med leti 1937 in 1945 je bil načelnik prosvetne uprave. V revijalnem tisku je objavljajl članke o slovenskem šolstvu, narodnostnem vprašanju ter o francoski in nemški književnosti.

Karel (Karl) Šanda (1881–1963)

Karel (v slovenski literarni in kulturni zgodovini znan kot Dragan) Šanda se je rodil v Rogatcu. Na Dunaju je študiral v letih od 1901 do 1906, in sicer romanistiko in germanistiko. Znotraj romanistike se je prvenstveno posvečal francistiki, deloma pa tudi hispanistiki in v omejenem obsegu luzitanistiki. Iz študijskega programa je razviden njegov poseben interes za dramatiko, ki ga je gojil tudi pozneje v svojem ustvarjalnem življenju. Med študijem je en semester prebil v Parizu. Doktoriral je leta 1906 z disertacijo o dialogih mrtvih (*Die Todtendialoge bei Lucian – Boileau – Fontenelle*), v kateri je Boileaujevo in Fontenellovo klasicistično delo obravnaval ob primerjavi z Lukijanovimi grškimi dialogi. Delo, ki se ni ohranilo, sta razmeroma naklonjeno ocenila profesorja Becker in Meyer-Lübke.

Po zaključenem študiju je Karel Šanda služboval na gimnazijah na Dunaju in v Ljubljani, nato se je preselil v Beograd. V času poučevanja na ljubljanski realki je bil Kosovelov literarni mentor. Ustvarjal je poezijo in dramatiko.

Matej (Mathaeus) Šmalc (1888–1969)

Šmalc je bil rojen v Ribnici, tako kot Novak in Sušnik je s študijem začel v štud. letu 1908/09. V študijskem programu je kombiniral romanistiko in slavistiko, poslušal pa je tudi nemcistične predmete. Posebnost njegovega programa v primerjavi s programi drugih slovenskih dunajskih romanistov je prisotnost vsebin, povezanih z balkanskim prostorom. Tako je pri orientalistu Maximilianu Bittnerju vpisal predmet Osmanska turščina (*Osmanisch-Türkisch*), o balkanski zgodovini pa

poslušal pri Konstantinu Jirečku. Med študijem je nekaj časa preživel na Univerzi v Firencah, nato v Parizu, na Collège de France. Doktoriral je z nalogo o Leopardiju (*Leopardi und die Romantik*, 1914). Delo je neohranjeno, iz Beckerjeve in Mayer-Lübkejeve ocene, napisane 10. junija 1914, je mogoče razbrati, da je solidno.

Šmalc je veliko prevajal iz francoščine, nemščine in angleščine, predvsem za gledališče, med drugim dela Maeterlincka, Beaumarchaisa, Brechta, Zuckmayerja in Sheridanana. Po 1. svetovni vojni je bil sekretar ljubljanske univerze, nato je spet odšel v Francijo in bil nato od 1946 upravnik znanstvene pisarne SAZU.

Sklep

Študijske in predvsem nadaljnje poti slovenskih romanistov, ki so v proučevanem obdobju doktorirali na dunajski romanistiki, kažejo precejšnjo raznolikost. Dunajska študijska leta enajstih doktorjev so imela na njihovo poznejše delovanje različen vpliv, ki ga pri večini v večji ali manjši meri lahko ugotovimo, kolikor je seveda znano, kako so se njihova poštudijska življenja odvijala. Brez dvoma pa drži, da so bila dunajska leta zanje nadvse formativna in da so vsaj nekateri izmed njih kot študentje dunajske romanistike pomembno prispevali k slovenskemu intelektualnemu in kulturnemu življenju 20. stoletja.

Seznam virov in literature

Arhivski viri

UAW (Archiv der Universität Wien)

Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien. Wien: Adolf Holzhausen, k. u. k. Hof- und Universitätsbuchdrucker, 1902–1914.

Philosophische Fakultät [Filozofska fakulteta], Nationale [vpisnice]: Paul Brežnik, Andreas Budal, Johann Drnovšek, Johann Gregorin, Josef Kržišnik, Franz Novak, Lorenz Sušnik, Karl Šanda, Stanko Škerlj, Matthaeus Šmalc, Franz Sturm

Rigorozenakt: št. 3887 (Brežnik), št. 3798 (Budal), št. 4019 (Drnovšek), št. 2075 (Gregorin), št. 2477 (Novak), št. 4220 (Škerlj), št. 4420 (Sušnik), št. 3976 (Šmalc), št. 2278 (Sturm)

Rigorozenprotokoll: Paul Brežnik, Andreas Budal, Johann Drnovšek, Johann Gregorin, Josef Kržišnik, Franz Novak, Lorenz Sušnik, Karl Šanda, Stanislaus Škerlj, Matthaeus Šmalc, Franz Sturm

Disertacije

UBW (Universitätsbibliothek Wien)

Sig. D-14674: *Zur Geschichte des Suffixes -aceus* (Budal, Andreas) (1913)

Sig. D- 13737: Formenlehre der altfranzösischen Uebersetzung der Predigten Gregors über Ezechiel (Gregorin, Johann) (1906)

Sig. D-13589: *Über die Entwicklung des L im Nordfranzösischen* (Kržišnik, Josef) (1900)

Sig. D-13862: *Das Verbum „etre“ in den modernen französischen Mundarten* (Novak, Franz) (1908)

Sig. D-13767: *Romanische Elemente in den slovenischen Dialekten von Innerkrain* (Sturm, Franz) (1907)

Sig. D- 14890: *Verbalabstrakta bei Chrestien de Troyes* (Sušnik, Lorenz) (1917)

Natisnjena literatura

Concetti, Riccardo: Spitzer e Hofmannstahl: Romanisti nella Vienna del primo Novecento. V: Ivano Paccagnella in Elisa Gregori (ur.): *Leo Spitzer: Lo stile e il metodo. Atti del XXXVI Convegno Interuniversitario*. Padova: Esedra, 2010, str. 33–47.

Desideri, Paola in D'Angelo, Mariapia: La voce della Grande Guerra: le lettere dei prigionieri italiani raccolte da Leo Spitzer. V: *Linguistica*, let. 58 (2018), 271–282.

Lubello, Sergio: Rapporti italo-tedeschi negli studi linguistici del secondo Ottocento: maestri, scuole, centri culturali. V: Martin Becker in Ludwig Fesenmeier (ur.): *Relazioni linguistiche. Strutture, rapporti, genealogie*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016, str. 31–49.

Marušič, Branko: Graziadio Isaia Ascoli in Sloveni. V: *Zgodovinski časopis*, let. 30 (1976), str. 291–298.

Parenti, Alessandro: Carlo Battisti all'Università di Vienna. V: Mauro Guerrini, Alessandro Parenti in Tiziana Stagi (ur.): *Carlo Battisti linguista e bibliotecario: Studi e testimonianze*. Firenze: Firenze University Press, 2019, str. 23–53.

Schuchardt, Hugo: *Slavo-deutsches und Slavo-italienisches*. Graz: Leuschner und Lubensky, 1884.

Skubic, Mitja: *Romanistika na Slovenskem*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010.

Smolej, Tone: »Kaj večjega poskusiti in postati«: slovenski pisatelji dunajski študentje. Ljubljana: Založba ZRC/Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015.

Stussi, Alfredo: *Filologia e linguistica dell'Italia unita*. Bologna: il Mulino, 2014.

Tomasin, Lorenzo: *Il caos e l'ordine: Le lingue romanze nella storia culturale europea*. Torino: Einaudi, 2019.

Venier, Federica: *La corrente di Humboldt: Una lettura di La lingua franca di Hugo Schuchardt*. Roma: Carocci, 2012.

Venier, Federica: *Appunti di viaggio: Percorsi linguistici tra storia, filologia e retorica*. Milano: FrancoAngeli, 2017.

Irena Samide

Slovenski doktorji filozofije s področja germanistike na dunajski univerzi

Prispevek obravnava slovenske doktorje na področju germanistike, ki so promovirali na Univerzi na Dunaju. Čeprav je bila nemščina vse do razpada avstro-ogrske monarhije učni jezik na gimnazijah in tako močno zasidrana v družbeno in individualno zavest, so se Slovenci le izjemoma odločali za študij germanistike. Tako lahko do leta 1918 zabeležimo zgolj dva doktorska kandidata, Matija Murka (1861–1952, promocija 1886) in Primusa Lessiaka (1878–1937, promocija 1903). Murko je promoviral iz starejše nemške književnosti, pod mentorskim vodstvom Richarda Heinzla je v disertaciji z naslovom Adamov glosar (*Das Adam-Glossar*) preučeval narečje srednjeveških admontskih glos. Po končanem študiju pa se je praktično docela zapisal slavistiki in je večji del svoje uspešne znanstvene kariere preživel kot ugleden profesor na Karlovi univerzi v Pragi. Koroški Slovenec Primus Lessiak je svojo znanstveno pot tlakoval kot dialektolog. Doktoriral je iz perneškega narečja na Koroškem, intenzivno pa se je posvečal tudi nemški historični lingvistiki ter govoru nekdanjih nemških jezikovnih otokov ob Sorici, na Tolminskem in v Furlaniji.

Razvoj germanistike na Filozofski fakulteti Univerze na Dunaju

Institucionalizacija germanistične vede v habsburški monarhiji se je začela z veliko gimnazijsko in univerzitetno reformo v letu 1848/49. V razmeroma kratkem času so v številnih večjih mestih razpisali katedre za *Nemški jezik in književnost*, ki naj bi po eni strani zadostile nacionalnopolitičnim interesom multinacionalne države, po drugi strani pa zagotovile potrebo po ustreznih učiteljih v srednješolskem izobraževanju.¹ Zaradi pomanjkanja akademsko izobraženih germanistov so univerzitetne katedre v tej prvi, konsolidacijski fazi, zasedli s privatnimi docenti ali z znanstveniki z drugih študijskih področij. Na čelo dunajske germanistike, ki je imela na začetku zgolj katedro za starejši jezik in književnost, je tako leta 1850 prišel filozof, germanistični avtodidakt in bibliotekar

1 Prim zlasti: Peter Wiesinger, Daniel Steinbach: *150 Jahre Germanistik. Ausseruniversitäre Frühgermanistik und Universitätsgermanistik*. Wien: Praesens, 2001.

v dunajski dvorni knjižnici Theodor Georg von Karajan (1810–1873), ki so ga hvalili kot živahnega in navdihujočega profesorja in je poučeval nemško historično slovnico. Zaradi konfesionalnih nesoglasij je Karajan na fakulteti ostal le tri semestre,² njegov naslednik je postal habilitirani klasični filolog Karl August Hahn (1807–1857), ki je poučeval od zimskega semestra 1851 pa vse do svoje (prezgodnje) smrti leta 1857. Nasledil ga je privatni docent Franz Pfeiffer (1815–1868), ki je v Münchnu resda poslušal predavanja tudi na germanistiki, vendar je doštudiral iz medicine. Ne glede na to je imel na Dunaju predavanja tako iz novejšje kot starejše nemške književnosti, ves čas pa se je zavzemal za ustanovitev še ene germanistične katedre.³ Njegova prizadevanja so se uresničila leta 1868, ko je na Dunaj prišla prva generacija profesionalnih germanistov. Pfeifferjev naslednik je tedaj postal Karl Tomaschek, mesto na novoustanovljeni katedri za nemški jezik in nemško književnost pa je na priporočilo slovenskega slavista in uglednega univerzitetnega profesorja Franca Miklošiča (1813–1891) dobil komaj 27-letni Wilhelm Scherer (1841–1886), s katerim je imelo vodstvo fakultete velike načrte: »To je znanstvena moč, ki bo v desetih do petnajstih letih stala na vrhu nemške znanosti.«⁴ Napovedi so se uresničile: Scherer se je kasneje zapisal k najznamenitejšim in v znanstveno-organizacijskem smislu najvplivnejšim germanistom 19. stoletja; iz njegove pretežno pozitivistično naravnane šole izvirajo številni germanisti, ki so od 70. let 19. stoletja do prve svetovne vojne zasedli germanistične katedre na nemškem govornem področju. Leta 1870 je prišlo do dejanske razmejčitve področij: Tomaschek je prevzel novejšo, Scherer pa starejšo nemško književnost.

Po njegovem odhodu v Strassbourg leta 1872 je v skladu z novo politiko, ki se je zavzemala predvsem za avtohtone avstrijske znanstvenike, prišel Richard Heinzel (1838–1905), ki je na Dunaju ostal vse do svoje prostovoljne smrti leta 1905 in pustil na univerzi velik pečat: zaradi velikih zaslug za razvoj študija ga je Univerza na Dunaju mdr. leta 1893 počastila s spominsko ploščo, leta 1914 pa postavila še njegov doprni kip, ki stoji na arkadnem dvorišču. Heinzel je pokrival zelo široko področje starejšega nemškega jezika in književnosti in ob tem zagovarjal strogo objektivni, faktoografski pogled na znanost.

2 Prim. Elisabeth Grabenweger: *Germanistik in Wien: das Seminar für Deutsche Philologie und seine Privatdozentinnen (1897–1933)*. Berlin, Boston: De Gruyter, 2016, str. 7.

3 Prim. Heide Fuchs: *Geschichte der germanistischen Lehrkanzel von ihrer Gründung im Jahre 1850 bis zum Jahre 1912*. Wien: Univ. Diss, 1967, str. 27–37 ter Grabenweger: *Germanistik in Wien*, str. 8.

4 Prav tam, str. 52.

V naslednjih letih in desetletjih je starejša nemška književnost doživljala pravi razcvet: številni Heinzlovi študenti so se habilitirali v docente ali izredne profesorje, kar je – ne glede na to, da jih je bila večina zaposlena zgolj pogodbeno – omogočilo razvoj katedre, predvsem na področju zgodovine jezika. Vpliv te t. i. Heinzlove »dunajske starogermanistične šole« je segel tudi širše: med njegovimi učenci je bilo tudi nekaj kasnejših pomembnih raziskovalcev in učiteljev na drugih področjih, tako lahko omenimo npr. gimnazijska profesorja Ferdinanda Kummerja (1848–1918) ter Karla Stejskala (1854–1932), katerih velikokrat ponatisnjena *Geschichte der deutschen Literatur* je bila obvezna čitanka tudi v gimnazijah na Slovenskem. Prav Heinzel je odigral odločilno vlogo tudi pri obeh slovenskih germanistih, ki sta doktorirala na dunajski univerzi, Matiji Murku in Primusu Lessiaku, ki se jima bomo posvetili v nadaljevanju.

Po Heinzlovi smrti je katedro za starejšo nemško književnost prevzel njegov najstarejši učenec, Joseph Seemüller (1855–1920), ki se je posvečal predvsem slovnici starovisoke nemščine ter dialektalni avstrijski epiki 13. in 14. stoletja. Bil je zelo pomemben za razvoj dialektologije, saj je začel takoj po ustanovitvi fonogramskega arhiva Akademije znanosti leta 1899 izdelovati prve tonske posnetke avstrijskih narečij in objavljati njihove fonetične transkripcije kot »nemška narečja«. Razvoj njegove dunajske dialektološke šole je mdr. nadaljeval Primus Lessiak. Seemüller je katedro za starejšo nemško književnost uspešno vodil vse do leta 1912, nato pa po odhodu Carla von Krausa (1868–1952) ponovno od 1917 do 1920.

Na področju novejšje nemške književnosti je oral ledino Karl Tomaschek, ki je postal leta 1868 prvi ordinarij za novejšjo nemško književnost na nemškem govornem področju. Leta 1880 mu je sledil Erich Schmidt (1853–1913), ki je bil zelo pomemben tudi za razvoj Matija Murka.⁵ Ko je Schmidt leta 1885 postal direktor Goethejevega arhiva v Weimarju, je na njegovo mesto prišel Jakob Minor (1855–1912), ki je ostal na dunajski germanistiki vse do leta 1912. Minorjeva bibliografija zajema skorajda 900 naslovov, njegova predavanja so bila naravnana zelo pregledno, pri vajah pa se je posvečal tudi posameznim temam in besedilom, tako npr. Goethejevemu *Faustu* in *Egmontu*. Največkrat je predaval romantiko in klasiko, redkeje se je odločal za zgodovino gledališča, Grillparzerja ali Heineja. V 90. letih se je začel vedno bolj oddaljevati od Schererjevega pozitivizma, kritiziral je biografizem in se zavzemal za širši kontekst obravnavanja književnosti.

5 »Živahne in spodbudne so bile tudi Schmidtove seminarske vaje«, piše Murko v *Spominih*, prim. Matija Murko: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica, str. 45.

Po Minorjevem odhodu je vodenje katedre za novejšo nemško književnost leta 1914 prevzel Walther Brecht (1876–1950), ki je dunajsko germanistiko skupaj s svojimi učenci dokončno zasukal stran od Schererjevega pozitivizma. Brecht je ostal vodja katedre vse do leta 1927, ko ga je nasledil nemški germanist in literarni znanstvenik Paul Kluckhohn (1886–1957), njega pa štiri leta kasneje, 1931, avstrijski literarni zgodovinar Josef Nadler (1884–1963). Toda to je že tisto obdobje v razvoju germanistike, ki ga bomo zaradi časovne omejitve v tokratnem pregledu pustili ob strani.

Slovenski doktorji s področja germanistike na dunajski univerzi

Do razpada habsburške monarhije sta na področju germanistike promovirala zgolj dva slovenska kandidata, Matija Murko (1861–1952, promocija 1886) ter Primus Lessiak (1878–1937, promocija 1903). Razlogi za tako majhno zanimanje za študij germanistike so zagotovo večplastni. Izhajajoč iz dejstva, da je večina takratnih študentov in doktorjev germanistike službe iskalo v gimnazijah in iz nenapisanega pravila, da je Ministrstvo za uk in bogočastje, ki je centralistično razporejalo učitelje po celotni habsburški monarhiji, za učitelje nemščine v gimnazijah malodane brez izjeme nastavljalo matere govorce, bi bilo iluzorno pričakovati, da bi lahko slovenski germanist dobil mesto na kateri od prestižnih humanističnih gimnazij. Tako so se nadarjeni dijaki, ki so se videli v vlogi učitelja, načeloma raje odločali za študij klasične filologije. Ena redkih izjem je bil Matija Murko.

Matija Murko

»Med one izredne, za naš narod in splošno človeško kulturo zaslužne može, ki jim mora posvečati svojo pozornost naša kulturna javnost, spada nedvomno tudi znanstvenik velikih potez, učenjak mednarodnega slovesa, profesor Matija Murko,« je leta 1935 zapisal slavist in filolog Rajko Nahtigal⁶ (1877–1958), med drugim prvi dekan Filozofske fakultete in prvi predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Slovenski germanist, slavist, etnolog, etnograf, literarni in kulturni zgodovinar Matija Murko se je rodil 10. februarja 1861 na Drstelji pri Ptujju. Župan te majhne občine, ki je štela le 52 hišnih števil, je bil njegov oče Martin Murko, županska pisarna pa je bila kar pri njih doma.⁷

6 Rajko Nahtigal: Profesor Matija Murko. V: *Dom in svet: zabavi in pouku*, let. 48 (1935), št. 3, str. 139–144.

7 Prim. Murko: *Spomini*, str. 9.

Osnovno šolo je obiskoval v Destrniku, nižjo gimnazijo na Ptuj, višjo pa v Mariboru. Tam je Murko tudi dokončno sprejel odločitev za študij na Dunaju. Če ga je v prvem in drugem razredu nižje gimnazije na Ptuj suplent Anton Derganc (1843–1909), naravoslovec in matematik, navdušil za naravoslovje, zlasti za botaniko, in je razmišljal o tem, da bi – v nasprotju z željo staršev, ki so si želeli gospoda, tj. duhovnika – šel študirat naravoslovje,⁸ pa ga je v višji gimnaziji v Mariboru učitelj nemščine Franz Lang⁹ prepričal, da se je poleg slavistike odločil za študij germanistike: »Podobno me je navdušil v višji gimnaziji v Mariboru učitelj nemščine Franz Lang, da sem šel na Dunaj študirat poleg slavistike nemščino namesto klasične filologije, kakor je bila takrat navada.«¹⁰

Svoje odločitve ni nikoli obžaloval. Študij germanistike in slavistike je končal z doktoratom leta 1886. Čeprav je promoviral iz germanistike, je s štipendijo dunajske univerze odšel leta 1887 v Rusijo na podoktorsko izobraževanje, v okviru katerega se je posvečal predvsem starejši ruski književnosti. Čez leto in pol se je vrnil na Dunaj, kjer je dobil mesto na avstrijskem zunanjem ministrstvu kot poročevalec za slovanske časopise. Tako se je temeljito seznanil ne le s slovanskimi jeziki, temveč tudi z razmerami v slovanskih deželah in njihovo kulturo. S tem je središče njegovega zanimanja postala slovanska filologija. Leta 1897 se je na dunajski univerzi habilitiral za privatnega docenta za slovansko filologijo, leta 1902 pa je dobil redno profesuro za slovansko filologijo na Univerzi v Gradcu ter obenem postal vodja seminarja za slavistiko. Leta 1917 so ga povabili na Filozofsko fakulteto v Leipzigu kot naslednika najznamenitejšega nemškega slavista Avgusta Leskiena. Vendar je bil razočaran tako zaradi pomanjkanja študentov kot pomanjkljivega slavističnega vzdušja, zato je leta 1920 z veseljem odšel na Karlovo univerzo v Pragi, kjer so mu takoj ponudili eno vodilnih mest. Na novoustanovljeni stolici za južnoslovanske jezike in književnosti je od leta 1920 pa vse do upokojitve 1931 zasedal mesto rednega profesorja za jugoslovanske jezike in književnosti. Kmalu zatem je bil, tudi z njegovo pomočjo, ustanovljen Slovanský ústav – Slovanski inštitut, katerega predsednik je bil od 1932 do 1941.

Ob Murkovem znanstvenem delu na področju slovanske filologije velja vsekar omeniti tudi njegove etnološke raziskave, s katerimi se uvršča med pionirje

8 Prim. Matija Murko: Spomini na Ptuj. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 28 (1933), str. 67–82, tu str. 70.

9 Franz Lang je tudi sicer imel velik vpliv na družbeno življenje v Mariboru. Tako se je javno zavzemal za ustanovitev muzeja ter javne knjižnice. Prim. Bruno Hartman: Südmarkini knjižnici v Mariboru. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 19 (1983), št. 54, str. 145–153, tu str. 146.

10 Murko: Spomini na Ptuj, str. 70.

etnologije pri nas.¹¹ Verjel je, da je treba v raziskovanje jezika in književnosti vključiti tudi ljudsko kulturo, saj so prav ti trije elementi – jezikoslovje, literarna veda in ljudska kultura – neločljivo povezani in tvorijo enoto.¹² To je večkrat dokazoval s svojimi prispevki, objavljenimi v filološki in kulturnozgodovinski reviji *Wörter und Sachen*, katere pomemben član uredništva je bil vse od njene ustanovitve leta 1909.¹³ Prav na stičišče germanistike, slavistike in etnologije se uvrščajo tudi marsikateri znanstveni in strokovni razprave, zlasti članki o Goetheju in srbskem narodnem pesništvu.¹⁴

Murko je pomembno prispeval k razvoju češke, slovanske in svetovne slavistike ter k utrjevanju in ohranjanju stikov med češkim in jugoslovanskimi narodi. Bil je dopisni ali častni član več akademij znanosti in umetnosti in številnih družb oz. društev, leta 1908 je postal častni doktor univerze v Pragi, častni doktorat za izredne znanstvene zasluge mu je ob njegovem devetdesetem jubileju 22. marca 1951 podelila tudi Univerza v Ljubljani. Akad. prof. dr. dr. h. c. Matija Murko je umrl 10. februarja 1952 v Pragi.

Matija Murko je na Univerzi na Dunaju študiral skupno 14 semestrov, od zimskega semestra 1880/81 do letnega semestra 1887, pri čemer se je pri zadnjih treh, od letnega semestra 1886 do letnega semestra 1887, podpisoval že z doktorskim nazivom. Od tretjega do desetega semestra, od ZS 1881/82 do LS 1885, je prejemal *Gräfl.-Windhagsches Stipendium* v višini 315 guldnov, za študijsko potovanje v Rusijo, kamor je odšel jeseni 1887, pa je dobil tudi posebno Todescojevo izobraževalno štipendijo (*Todesco'sches Ausbildungsstipendium*).¹⁵

-
- 11 Etnologi so že pred časom prepoznali pomen Murkovega znanstvenega dela, prim. npr. Rajko Muršič, Mojca Ramšak (ur.): *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 1995.
 - 12 Prim. Vilko Novak: *Raziskovalci slovenskega življenja*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1986, str. 244.
 - 13 Navedba Barbare Sosič (prim. Sosič: Po fotografskih poteh srbske in hrvaške epike. V: *Etnolog*, let. 21 (2011), str. 299–310, tu str. 300), da je revijo ustanovil Murko, ne drži. Ga je pa ustanovitelj revije, njegov bivši profesor na dunajski univerzi, Rudolf Meringer, od samega začetka predvidel za člana uredništva, ki bo pokrival predvsem področje slovanske filologije. Prim. Marija Stanonik: *Etnolingvistika po slovensko*. Ljubljana: Založba ZRC, 2017, str. 38–50.
 - 14 Matija Murko: Goethe und die serbische Volkspoesie. V: *Die Zeit*, let. 20 (1899), št. 256, str. 134–137. Izvleček iz tega članka v: *Chronik des Wiener Goethe-Vereins*, let. 12, 1898, str. 50–51; Matija Murko: Das Original von Goethes »Klagegesang von der edlen Frauen des Asan Aga« (Asanaginica) in der Literatur und im Volksmunde durch 150 Jahre. V: *Germanoslavica*, let. 3 (1935), str. 354–377 ter let. 4 (1936), str. 94–115 in 285–309. Celovit pregled Murkovih del, ki segajo na področje etnologije, je objavil Milko Matičetov: Etnografsko delo Matije Murka. (Ob 90-letnici). V: *Slovenski etnograf* 1951, št. 3–4, str. 406–411.
 - 15 Iz fakultetnega arhiva je razvidno, da mu je bila ta odobrena 3. 10. 1888, višina štipendije ni omenjena. Prim. Archiv der Universität Wien (v nadaljevanju UAW), PH GZ 31, dostopno na: <https://scopeq.cc.univie.ac.at/query/detail.aspx?ID=5837,2.5.2019>.

Njegova študijska zanimanja so zagotovo najbolj razvidna iz vpisnic.¹⁶ Že od začetka se je Murko v okviru germanistike izrazil usmerjal v starejšo nemško književnost, zgodovinsko slovnico nemškega jezika in stare indoevropske jezike ter tak fokus obdržal vse do konca študija. Tako je npr. v ZS 1885/86 pri profesorju Richardu Heinzlu, tudi kasnejšem mentorju pri disertaciji, obiskoval kar osem ur predavanj. V *Spominih* pripoveduje, da je profesor v prvem semestru razlagal »četrti del svoje zgodovinske slovnice nemškega jezika, t. j. skladnjo gotščine, stare visoke nemščine, srednje visoke nemščine in knjižne nemščine«,¹⁷ in obenem opisuje svoj prvi izpit: »Ko sem prišel k njemu po prvem semestru na kolokvij, me je izpraševal tri četrt ure in navsezadnje rekel: 'Vi ste se prav marljivo učili, toda manjkajo vam osnove. Uspeh dober (gut)'.«¹⁸ Murka, ki je bil vedno odličen dijak, je taka ocena zbolela, vendar ga je to spodbudilo, da je postal v naslednjih semestrih še marljivejši.

Pri Heinzlu je Murko obiskoval v prvi vrsti predavanja iz nemške zgodovinske slovnice ter zgodovine starejše nemške književnosti, kamor sodijo poleg preglednih predavanj (ZS 1880/81 ter LS 1881) številna tematsko zaokrožena predavanja o velikanih (Walther von der Vogelweide v LS 1882) ter kanoniziranih delih nemškega srednjega veka: *Nibelungenlied* in *Parzival* v ZS 1882/83, *Gudrun* (LS 1883), *Iwein* (LS 1884/85), Gottfriedov *Tristan* (LS 1885) itd. Heinzla opisuje Murko kot izbornega učitelja, ki je pisal temeljite razprave, predaval v duhu K. Lachmanna, K. V. Müllenhoffa in Wilhelma Schererja, čigar znanstvena dela je sicer veliko citiral, »vendar je sam v predavanjih in še bolj v zasebnih razgovorih dajal s svojim nesoglasjem razumeti, da se bolj in bolj odmika od njih. Znanstvena resnica mu je bila iznad vsega.«¹⁹ Velikega pomena za Murka je bil tudi »zgodovinar novejše literature Erich Schmidt, imeniten strokovnjak, učitelj in govornik«,²⁰ pri katerem je v vsakem semestru poslušal vsaj eno predavanje. V ZS 1880/81 je bilo to na temo zgodovine nemške književnosti od Klopstocka do Schillerja, v naslednjih semestrih pa je pri njem poleg številnih, v vpisnicah in seznamih predavanj vsebinsko neopredeljenih seminarjev in vaj s področja novejše nemške književnosti, obiskoval še predavanja o zgodovini nemške književnosti v 16.

16 Prim. UAW, Philosophische Fakultät [Filozofska fakulteta], Nationale [vpisnice]: Mathias Murko, zimski semester 1880/81 – letni semester 1887 ter *Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien [za vsakokratni semester]*. Wien: Adolf Holzhausen, k. u. k. Hof- und Universitätsbuchdrucker, 1880–1887.

17 Murko: *Spomini*, str. 43.

18 Prav tam, str. 44.

19 Prav tam.

20 Prav tam, str. 45.

stoletju, göttingškem pesniškem krogu (v LS 1881), zgodovini nemške književnosti od Opitzta do Klopstocka ter nemški drami v 19. stoletju (v ZS 1881/82). V letnem semestru 1882 se je Schmidt posvetil Lessingovemu življenju in delu ter mlajši nemški romantiki, v ZS 1882/83 pa zgodovini nemške književnosti v drugi polovici 18. stoletja in nemški ljudski pesmi. V LS 1883/84 so prišli na vrsto Goethe, Schiller in nemška romantika ter motivika Fausta na splošno. Prav nemška romantika je Murka najbolj očarala in tu je dobil tudi pobudo za svoje habilitacijsko delo. Zadnje predavanje, ki ga je Murko poslušal pri Schmidtu, je bilo v LS 1885 na temo Lessingovih teoloških spisov in Nathana. O Lessingu je Schmidt napisal tudi obširno monografijo,²¹ v kateri se mdr. sklicuje na Murkovo seminarско delo o *Demetriusfragmentu*, s čimer je njegovo ime prvič prišlo »v znanstveno nemško knjigo«,²² Erich Schmidt pa je bil tudi prvi, ki je od Murka pričakoval, da se bo posvetil znanstveni karieri.

Po Schmidtovem odhodu v Weimar leta 1885 je Murko novejšo nemško književnost poslušal še pri Jakobu Minorju, prvi seminar pri njem je tako obiskoval v ZS 1885/86. Minor se je poleg preučevanja nemške romantike posvečal predvsem avstrijski književnosti – znane so njegove študije o Franzu Grillparzerju, Ferdinandu Saaru in Marie von Ebner Eschenbach – in je bil skupaj z Augustom Sauerjem (1855–1926) zagotovo najbolj zaslužen za hitro uveljavitev avstrijsko orientirane literarne vede.

Za Murkov nadaljnji znanstveni razvoj je že v času študija odločilno vlogo odigrala slavistika, zlasti njegov profesor Franc Miklošič. Kot piše Nahtigal, si pri njem ni pridobil le solidnih osnov primerjalnega jezikoslovja, temveč se navzel tudi veselja do etimološkega, pomenoslovnega in slovarskega dela.²³

Ne glede na svoja zanimanja na področju slavistike si je Murko za doktorat izbral germanistiko, ki jo je »med svojimi študijami res največ gojil«. ²⁴ Kot pomemben razlog za svojo odločitev navaja Murko besede predsednika takratne Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti (predhodnice današnje Hrvaške akademije znanosti in umetnosti) Franja Račkega, ki je ob proslavi Miklošičeve sedemdesetletnice v Ljubljani leta 1883 dejal, da zagrebško vseučilišče vse od svoje ustanovitve leta 1874 nima germanista in da bi se za to mesto lahko začel pripravljati prav

21 Erich Schmidt: *Lessing: Geschichte seines Lebens und seiner Schriften*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1884.

22 Murko: *Spomini*, str. 45.

23 Rajko Nahtigal: Matija Murko. V: *Ljubljanski zvon*, let. 41 (1921), št. 7, str. 416–424, tu str. 417.

24 Murko: *Spomini*, str. 48.

Murko.²⁵ Heinzl mu je za temo doktorata predlagal narečje admontskih glos (*Die Bestimmung des Dialekts der Admonter Glossen*). Glose benediktinskega samostana Admont je uporabil Weinhold za svojo znamenito *Bavarsko slovnico*²⁶ iz leta 1867. Murko se je dela lotil z vso sistematiko in kmalu ugotovil, da bo za raziskovanje potreboval precej več časa, kot si je to predstavljal njegov profesor. Ko je določene izraze poiskal v Graffovem *Starovisokonemškem besednem zakladu* (*Althochdeutscher Sprachschatz*), je ugotovil, da »gre za prav razprostranjen spomenik, razširjen v številnih rokopisih in vključen tudi v 11. knjigo Summarica Henrici«. ²⁷ Tako je mentorju sporočil, da bo moral, če bo hotel nalogo korektno izpolniti, preveriti več rokopisov, zlasti münchenskih, nakar mu je Heinzl predlagal drugo, lažjo temo. Vendar pa Murku njegova znanstveno-raziskovalna žilica nikakor ni pustila, da bi odnehal na polovici poti. Tako si je naročil nekaj rokopisov iz Münchna v dunajsko Dvorno knjižnico, leta 1883 pa prvič potoval v Prago, da bi »študiral v Lobkoviški knjižnici rokopis, ki se je izkazal za posebno pomembnega, ker je bil alemanska redakcija mojega glosarja, ki sem ga premestil iz Štajerske k Frankom na Renu.«²⁸ S tem je postavil admontske glose v precej širši jezikovni, zgodovinski in kulturološki okvir in se v nadaljevanju temeljito lotil vseh besed, ki jih je iz njih izluščil. V disertaciji je celovito obdelal njihov slovnični del in ji glede na prvo besedo iz glosarja dal končni naslov *Das Adam-glossar*.²⁹ Disertacija je bila ocenjena z oceno odlično, Heinzl kot prvi ocenjevalec je zapisal, »da bo morala nemška slovstvena zgodovina navajati *Das Adam-glossar* kot poseben spomenik, katerega obstoj je dokazal Murko.«³⁰ Resnici na ljubo je treba priznati, da *Adamov glosar*, v katerega je Murko vložil veliko časa in znanstvene energije,³¹ nikoli ni bil deležen ustrezne znanstvene recepcije, v prvi vrsti zato, ker ni nikoli prišlo do knjižne izdaje in je disertacija še danes na voljo zgolj v univerzitetnem arhivu. Primarni

25 Prim. prav tam, str. 48. Hrvaški ban Károly Khuen Héderváry je poskrbel, da se to nikoli ni zgodilo. Prim. Fran Ramovš: *Matiji Murku ob devetdesetletnici*. Iz letopisa SAZU 1952. Splet.

26 Karl Weinhold: *Bairische Grammatik. Grammatik der deutschen Mundarten*. 2. Theil. Berlin: Ferdinand Dümmlers Verlagsbuchhandlung.

27 Murko: *Spomini*, str. 48.

28 Prav tam.

29 V originalnem naslovu disertacije, ki obsega 271 strani in je dostopna tudi v dunajskem arhivu, je beseda *Glossar* v nasprotju z današnjimi standardi, ki zahtevajo pri pisavi samostalnikov veliko začetnico, zapisana z malo: Mathias Murko: *Das Adam-glossar. Bruchstücke eines Beitrages zur Kenntnis des altdeutschen Glossographie*. Von der philosoph. facultät in Wien approbierte Dissertation.

30 Murko: *Spomini*, str. 49.

31 Disertacijo je Murko oddal šele leta 1885. Ko je nekoč omenil Miklošiču, da še vedno dela doktorat, ga je ta menda ostro oštel: »To ne vodi nikamor, takšnega dela se lahko loti učenjak, ki živi v zagotovljenih razmerah, ne pa mlad nadebuden študent.« Murko: *Spomini*, str. 49.

razlog, da ni prišlo do natisa, je bil administrativno-logistično-založniške narave,³² kasneje pa se je Murko tako intenzivno posvetil slavistiki, da je misel na germanistične raziskave povsem opustil.

Glavni rigoroz je Murko uspešno opravil julija 1885. In če je bila njegova doktorska disertacija obarvana izrazito germanistično, se je za promocijsko predavanje kot Miklošičev učenec odločil za lingvistično-kulturološko temo o pomenu tujk: *Die Bedeutung der Fremdwörter*.³³ Svečana promocija je bila 8. februarja 1886,³⁴ Murko se je spominja takole:

Moja promocija se je zavlekla, ker sem kot dijak, ki je opravil vse izpite na gimnaziji in na vseučilišču z odliko, imel pravico zahtevati promocijo sub auspiciis imperatoris; na nji je prejel kandidat od cesarja velik krasen prstan s cesarsko krono in inicialami F. J. I. iz diaman-tovih drobcev in s štirinajstimi velikimi briljanti v zlatem okviru. To odlikovanje je bila cesarica Marija Terezija namenila pravnikom, toda l. 1882 si je izposloval klasični filolog Wodtke prvič takšno počastitev tudi na filozofski fakulteti. Jaz sem mu sledil 8. februarja 1886 [...].³⁵

Prav ta razprava, ki je doživela precejšnjo odmevnost, naj bi bila po Murkovem mnenju tudi povod, da ga je njegov nekdanji profesor Rudolf Meringer povabil v uredništvo revije *Wörter und Sachen*.³⁶ Murkovo promocijo so z veseljem proslavili tudi njegovi germanistični kolegi. Večeru, ki so ga priredili v Srebrni dvorani dunajskega Musikvereina, je predsedoval profesor Jakob Minor, na njem pa je Murko predstavljal »kneza pivcev«, ki so mu morali vsi kolegi po kneževsko streči.

Po doktoratu je Murko opravljal še državne izpite iz nemščine in slovenščine. Kot nemška domača naloga je bila sprejeta njegova disertacija, za slovensko pa je pri Miklošiču obravnaval *Enklitike v slovenščini*. S filozofsko temo *Kaj je značaj v psihološkem in kaj v etičnem pomenu?* je opravil še pedagoški del obveznosti, medtem ko ustnih državnih izpitov ni več opravljal, saj se je dokončno odločil za znanstveno slavistično kariero, ki jo bomo na tem mestu zaradi tematske in prostorske omejitve pustili ob strani.

32 Prim. prav tam, str. 40.

33 Predavanje je bilo objavljeno tudi v feljtonu *Wiener Zeitung*, gl. seznam literature.

34 Prim. Rigorosenprotokoll [zapisnik doktorskih izpitov]: Mathias Murko, št. 387. Podatek, ki ga navaja Jan Šedivy, da je Murku prstan izročil cesar Franc Jožef I. osebno, ne drži. Prim. Jan Šedivy: Profesortji klasične gimnazije v Mariboru. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 6 (1970), št. 1, str. 70–109, tu str. 71.

35 Murko: *Spomini*, str. 50.

36 Prim. prav tam.

Čeprav je Matija Murko v našem kulturnem in znanstvenem spominu zapisan predvsem kot slavist, pa vendarle sam nikoli ni zanikal ali pozabil velike vloge, ki jo je v njegovem akademskem razvoju odigrala dunajska germanistika. Pogosto je obe področji tudi povezal, npr. v habilitacijskem delu z naslovom *Nemški vplivi na začetke češke romantike*, v katerem je razvojno povezal nemško in češko romantiko in se pri tem opiral predvsem na razprave in predavanja svojega profesorja Ericha Schmidta ter na češka znanstvenika J. Jakubca in T. Masaryka. Pri tem ni le povzemał že znanih dejstev, temveč dokazal, kako so Herder, brata Friedrich in August Wilhelm Schlegel ter nekateri drugi zgodnji nemški romantiki vplivali na duha čeških razsvetljencev ter kasnejših mladih avtorjev 19. stoletja – delno neposredno, delno posredno prek Jerneja Kopitarja in Vuka Karadžića. Murkovo delo je odločilno vplivalo na češko literarno zgodovino in ob enem poglobilo germanistične razprave o vplivih nemške romantike.

Murkovo življenjsko delo obsega tako lingvistiko kot filologijo v najširšem pomenu besede, nacionalno in primerjalno literarno zgodovino, kulturno in politično zgodovino ter etnografijo. Pisal je v slovenščini, srbohrvaščini, češčini, nemščini in francoščini. Kot navaja Joža Glonar, je »kot znanstvenik [...] pojmoval filologijo v najširšem pomenu besede, a ni maral ostati 'kabinetni učenjak', ampak je v znanosti vedno gledal tvoren element sočasnega narodovega življenja.«³⁷

Primus Lessiak (1878–1937)

Primus Lessiak je v znanstvenem svetu zapisan kot germanist, specializiran za starejši nemški jezik in književnost, jezikoslovec, raziskovalec narečij in imenoslovec. Oral je ledino na področju narečne geografije in večjezične toponomastike, njegova spoznanja, zlasti na področju dialektologije, pa so relevantna še danes.³⁸ Kot univerzitetni profesor je deloval v Freiburgu v Švici, v Pragi in Würzburgu.

Primus Lessiak je bil rojen 5. marca 1878 v Kotmari vasi/Köttmannsdorf na jezikovno mešanem ozemlju današnje avstrijske Koroške, umrl pa je po hudi bolezni, zaradi katere je bil petnajst let prikovan na posteljo, pri še ne šestdesetih letih, 26. januarja 1937, v kraju Sv. Martin pri Celovcu/St. Martin bei Klagenfurt.

37 Joža Glonar: Murko, Matija (1861–1952). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013.

38 Prim. [Maria] Hornung: Primus Lessiak. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. 5. Bd. Graz: Böhlau, 1972, str. 157–158. Za narečno geografijo prim. Primus Lessiak: Beiträge zur Dialektgeographie der österreichischen Alpenländer. V: *Zeitschrift für Mundarten*, let. 1 (1906), str. 308–315 in let. 4 (1909), str. 1–24.

Ukvarjanje z jezikom, njegovimi mejnimi oblikami in izvorom mu je bilo tako rekoč položeno v zibelko: starši, oče Andreas, sicer učitelj v ljudski šoli, in mama Josefine Sablatnig, so bili slovenskega rodu; in če se je njegov oče podpisoval kot Lessiak, pa je stric Primus, gostilničar, predsednik območnega gasilskega društva in dolgoletni župan občine Poreče/Pörtschach ob Vrbskem jezeru, svoj priimek zapisoval zgolj z enim »s«: Lessiak.³⁹ Ko je bil Primus star dve leti, se je družina preselila v dvojezično Kostanje/Köstenberg, kjer je oče v osnovni šoli dobil novo službo. Med letoma 1889 in 1897 je obiskoval državno gimnazijo v Celovcu, nato pa od 1898 do 1902 študiral na Dunaju germanistiko in anglistiko, med drugim pri Richardu Heinzlu, Carlu von Krausu in Maxu Hermannu Jellineku, vmes, v študijskem letu 1900/01, je dva semestra preživel v Leipzigu pri medievistu in lingvistu Eduardu Sieversu (1850–1932), ki je mdr. pomembno prispeval k razvoju kvantitativne lingvistike.

Leta 1903 si je Lessiak pridobil doktorski naziv, nato pa je učil v srednjih šolah na Dunaju in v Pragi. Leta 1906 se je habilitiral na Nemški univerzi v Pragi za področje nemškega jezika in literature, fonetike in dialektologije. Še istega leta je dobil mesto profesorja na Univerzi v Freiburgu v Švici, leta 1911 profesuro na Univerzi v Pragi, leta 1920 v Würzburgu. Komaj leto dni pozneje, 1921, ga je med postopkom za profesuro na dunajski univerzi prizadel encefalitis, zaradi česar je bil paraliziran, kar ga je do konca življenja prikovalo na posteljo.

Primus Lessiak se je na dunajsko univerzo vpisal v zimskem semestru leta 1898, vpisoval je predmete iz germanistike in anglistike. Tako kot Murko je tudi on poslušal vsak semester od dve do šest ur predavanj in seminarjev pri Richardu Heinzlu, pri katerem je bilo težišče na zgodovinski slovnici nemškega jezika ter izbranih poglavjih starejše nemške književnosti, od Waltherja von der Vogelweideja do *Gudrun* in *Nibelungenlied*. Osrednji predavatelj na katedri za novejšo nemško književnost je bil v njegovem času Jakob Minor, ki je imel pregledna predavanja o zgodovini nemške književnosti od 16. stoletja naprej ter različna tematsko obarvana predavanja oz. seminarje. V prvem semestru študija je tako Lessiak pri njem poslušal zgodovino nemške književnosti v času viharništva, v drugem v času klasike, v tretjem zgodovino nemške književnosti od Gottscheda do Lessinga, v četrtem semestru pa književnost 16. stoletja. Peti in šesti semester je Lessiak preživel na univerzi v Leipzigu, po vrnitvi pa se je zagnano in premišljeno lotil

39 N. N.: Anno 1937 – Professor Primus Lessiak starb in Klagenfurt. V: *Pörtschacher Zeitung*, let. 46 (April 2007), str. 41.

nadaljevanja študija. Tako je v sedmem semestru, jeseni 1901, pri Minorju vpisal poleg seminarja še dve predavanji: romantiko v Nemčiji ter nemško dramatiko od Kotzebueja do Heinricha von Kleista. Nemški romantiki, zlasti zgodnji, so bili skupaj s Heinrichom von Kleistom za takratne študente zagotovo zelo dobrodošla tematika, saj v gimnazije, v katerih je dolgo prevladoval klasični literarni kanon, praviloma še sploh niso imeli vstopa. V letnem semestru 1902 se je Lessiak v sklopu Minorjevih predavanj posvetil Heinejevemu življenju in delu, v zimskem semestru naslednjega leta, 1902/03, ki je bil hkrati tudi zadnji, deveti semester njegovega študija, pa »izbranim poglavjem iz književnosti 19. stoletja«.

Na njegov znanstveni razvoj so vplivali predvsem (historični) lingvisti. Poleg Heinzla, ki je predavanja o nemški historični slovnici razširil na več semestrov, so se z različnimi, zlasti historičnimi dimenzijami jezika, v času njegovega študija ukvarjali predvsem Karl/Carl von Kraus,⁴⁰ Max Jellinek (1868–1938) in Johann Willibald Nagl (1856–1918). Krausovo ožje specialistično področje so bile nemške pesmi iz 12. stoletja; v predavanja je vedno vnašal lastne filološko-besedilnokritične razmisleke in interpretacije, pa čeprav so bile te za veliko študentov prezahtevne.⁴¹ Primus Lessiak je pri njem že v prvem semestru poslušal gotsko slovnico in vaje iz srednjevisoke nemščine za začetnike, v tretjem semestru je sledila pragermanska slovnica, v četrtem pa splošen pregled zgodovine nemške književnosti v srednjem veku ter vaje iz Parzifala. V ZS 1902/03, ko je Kraus že imel naziv izrednega profesorja, je pri njem poslušal še vaje iz metrike.

Lessiak je obiskoval predavanja tudi pri germanistu Maxu Hermanu Jellineku, in sicer najprej anglosaške vaje (ZS 1899/1900), nato vaje iz starejše nove visoke nemščine (LS 1900) in zgodnjevisoke nemščine (ZS 1901/02), pa tudi vaje na besedilih iz 19. stoletja (LS 1902). Jellinek je bil prvi pravi historični jezikoslovec, ki se je intenzivno posvečal vsem starejšim jezikovnim stopnjam nemškega jezika in gotici. Bil je zelo spoštovan in uspešen znanstvenik, zaradi stvarne in nekoliko distancirane narave pa kljub zelo velikemu znanju ni pritegnil veliko študentov. To je bil – poleg naraščajočega antisemitizma – razlog, da mu kljub več poskusom ni uspelo dobiti mesta ordinarija.⁴²

40 Carl von Kraus se je rodil na Dunaju kot Karl Kraus, nato pa se je zaradi nenehnih, pogosto neprijetnih zamenjav s širši javnosti zelo znanim soimenjakom Karlom Krausom, publicistom, avtorjem in urednikom satiričnega časopisa *Die Fackel* (1899–1936), leta 1904 po materi, rojeni von Kraus, leta 1904 preimenoval v Carla von Krausa. Prim. Wiesinger, Steinbach: *150 Jahre Germanistik*, str. 58.

41 Prim. prav tam, str. 61.

42 Prim. prav tam, str. 64–68.

Poleg germanistike je Lessiak študiral tudi angleščino pri ustanovitelju dunajske anglistike, profesorju Jakobu Schipperju (1842–1915), ki je pokrival tako široko področje angleške književnosti, zlasti Shakespeara, kot razvoj jezika in angleške slovnice. Iz vpisnic je razvidno, da je poslušal pri njem od štiri do šest ur različnih predavanj in seminarjev, redno se je udeleževal tudi angleškega proseminarja pri angleškem lektorju Curtisu. Vpisal je še zgodovino gimnazijske pedagogike (pri Theodorju Vogtu, sicer tudi soustanovitelju katedre za pedagogiko), psihologijo (pri Friedrichu Jodlu) ter nekaj predavanj s področja klasične filologije (pri Edmundu Haulerju in Karlu Schenklu).

V času študija Primusa Lessiaka je kot privatni docent na dunajski germanistiki poučeval tudi Johann Willibald Nagl, ki se je že zgodaj, v času študija, začel zanimati za dialektologijo. Ne glede na to, da je Nagl leta 1885 doktoriral pri Heinzlu z naslovom *Konjugacija šibkih in krepkih glagolov v spodnjeavstrijskem narečju (Die Conjugation des schwachen und starken Verbum im nieder-österreichischen Dialekt)*, Heinzel ni bil pripravljen sprejeti njegove načrtovane habilitacije, saj se mu sinhrono preučevanje dialektov ni zdelo vredno podrobnejše jezikoslovne obravnave. Ker je tudi Seemüller Naglove raziskave ocenil kot premalo znanstvene, je Nagl dobil podporo šele pri Antonu Emanuelu Schönbachu z Univerze v Gradcu. Tam je Nagl dobil *venia legendi*, ki so mu jo morali v skladu s takratnimi pravili hočeš-nočeš priznati tudi na Dunaju.⁴³ Tako je v svoji 26-letni karieri na dunajski univerzi poučeval nemško zgodovinsko slovnico z upoštevanjem sodobnih dialektov, fonetiko, onomastiko, šolsko slovnico, besedotvorje in junaško sago. Zaradi napetih osebnostnih odnosov za študente – zlati za tiste, ki so si obetali znanstveno kariero – ni bilo priporočljivo, da bi se v času Heinzlovega in kasneje Seemüllerjevega predstojništva opredelili kot Naglovi učenci.⁴⁴ Pa vendarle so kasnejši nosilci dunajske dialektološke šole Primus Lessiak, Anton Pfalz in Eberhard Kranzmeyer pri tem prvem učitelju dialektologije in imenoslovja na dunajski univerzi dobili veliko spodbud za svoje poznejše raziskave, ki so jih nadaljevali in nadgradili. Sem sodijo v dialektologiji neposredna metoda pridobivanja gradiva in upoštevanja fonetike za raziskovanje glasovnih razmerij; spoznanje, da med ustreznimi palatalnimi in velarnimi samoglasniki enake višine obstajajo korespondence, ki vodijo k vzporednemu razvoju ipd. O teh spoznanjih govori tudi Lessiakova disertacija iz leta 1903 z naslovom *Perneško narečje na Koroškem. Glasoslovje in giboslovje*.⁴⁵

43 Prim. prav tam, str. 61–64.

44 Prim. prav tam, str. 63.

45 Primus Lessiak: *Die Mundart von Pernegg in Kärnten. Laut- und Flexionslehre*. Wien: Univ. Diss, 1903.

Kot ocenjuje ugledni avstrijski germanist in imenoslovec Ingo Reiffenstein, ki je bil med letoma 1958 in 1968 med drugim glavni urednik *Bavarskega slovarja* Bavarske akademije znanosti, disertacijo odlikuje

izredno suveren pregled materiala, ki predstavlja prvi poskus grobe razdelitve bavarsko-avstrijskih narečij in umestitve koroških narečij. [...] Predvsem pa je pomemben metodološki napredek, ki je posledica sistematičnega vključevanja in interpretiranja nemških izposojenk v slovenska (vindišarska) koroška narečja in obratno – slovenskih izposojenk (predvsem krajevnih imen) v nemščino. S tem smo dobili neprecenljiv vir za zgodovinsko glasoslovje.⁴⁶

Da predstavlja delo še danes pomemben dokument, je razvidno tudi iz dejstva, da je Univerza na Dunaju disertacijo digitalizirala in je tako uradno dostopna v spletni obliki. Ne glede na znanstveni pristop pa Lessiak v disertaciji precej jasno zastopa stališče nemške oz. avstrijske strani. Tako mdr. za vsa slovenska koroška narečja dosledno uporablja izraz vindišarski (*windisch*), v nasprotju s slovenščino, pod katero razume »kranjski pisni govor«.⁴⁷

Doktorska dokumentacija izpričuje, da je Lessiak 7. julija 1902 predložil disertacijo in prosil za dovoljenje za opravljanje strogih izpitov (rigorozov) za pridobitev doktorskega naslova.⁴⁸ Dveurni izpit je opravil 13. decembra 1902. Vsi trije ocenjevalci – Heinzel in Minor na germanistiki ter Schipper na anglistiki – so mu namenili oceno »odlično« (*ausgezeichnet*). Enourni izpit je opravil šele naslednje leto, februarja 1903, in od vseh ocenjevalcev dobil oceno »zadostno« (*genügend*). Na podlagi opravljenih strogih izpitov in predložene disertacije je bil 10. februarja 1903 na Filozofski fakulteti Univerze na Dunaju promoviran za doktorja filozofije.⁴⁹

Avstrijci štejejo Lessiaka za enega najpomembnejših predstavnikov dialektologije in onomastike; že leta 1920 je postal dopisni član avstrijske akademije znanosti na Dunaju. Odlikoval se je zlasti po poliglotski raziskovalni metodi, pri čemer mu je zagotovo zelo pomagalo, da je bil doma v dveh jezikih in je zelo dobro razumel procese

46 Ingo Reiffenstein: Das phonetische Beschreibungsprinzip als Ergebnis junggrammatischer und dialektologischer Forschungsarbeit. V: Werner Besch: *Sprachgeschichte: Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1982, 1. del, str. 30.

47 Lessiak: *Die Mundart*, str. 4.

48 UAW, Rigorosenakt, P. Lessiak, št. 1532.

49 Prim UAW, Prom.-Prot. M 34 Band 2/1199.

prilaščanja, izposojanja in prevzemanja besed iz enega jezika v drugega. Etimološki pristop je vedno povezoval s fonetiko in fonologijo in tako ustvaril trdne raziskovalne temelje. Lessiak je kot pionir popisal narečje na nemških jezikovnih otokih Sorica (Zarc) ter Nemški Rovt (Deutschruth) v današnjih občinah Železniki in Bohinj, ki sta se izoblikovala že v 12. stoletju.⁵⁰ Jezikovni otok Sorica je – poleg kočevskega jezikovnega otoka, ki je v naši zavesti precej bolj prisoten – izjemno pomemben tako za nemško zgodovinsko jezikoslovje kot za slovensko kulturnopolitično zgodovino, saj je v njem »tako rekoč zamrznjena srednjeveška nemška fonološka podoba«, bavarski jezikovni otoki pa so tako »živ muzej zgodovine nemškega jezika«.⁵¹

Za Lessiaka je bilo značilno, da se pri preučevanju ni opiral le na knjige in dokumente, temveč je večino gradiva poiskal na terenu. Tako se je, opremljen s snemalniki zvoka, v te kraje prvič napotil že konec 19. stoletja, nato se je večkrat vračal, med drugim leta 1918 s študentom Eberhartom Kranzmayerjem, ki je skrbno nadaljeval Lessiakovo delo in mdr. leta 1944, že po njegovi smrti, izdal slovnico sorškega narečja.⁵² Slovar tega narečja je izšel šele po Kranzmayerjevi smrti.⁵³ Leta 1913 je Lessiak posnel govorce sorškega narečja s fonografom za Fonogramski arhiv Avstrijske akademije znanosti.⁵⁴ Prebivalstvo sorškega področja se je postopoma sloveniziralo, najbolj intenzivno od 19. stoletja naprej, nemški dialekt Sorice, ki je bil še precej arhaičen, pa je dokončno izumrl sredi 20. stoletja. Veliko nemških besed se je ohranilo v različnih narečjih s tega področja, delno sta ohranjeni tudi nemška toponomasika in antroponomastika.⁵⁵

Odnos Primusa Lessiaka do Slovencev je bil precej ambivalenten. Ne glede na to, da so bili starši slovenskega rodu, da je tudi sam govoril slovensko in da ga Slovenci prepoznavajo kot pomembnega rojaka,⁵⁶ je na vpisnicah kot materni jezik navajal nemščino.⁵⁷ Njegova dialektološka zbirka predstavlja pomemben prispevek k slo-

50 Prim. prav tam, str. 81–102. Kmete, ki so verjetno prihajali iz Pustriške doline na Tirolskem, je v teh krajih naselilo freisinško gospostvo.

51 Prav tam, str. 88.

52 Primus Lessiak: *Die deutsche Mundart von Zarz in Oberkrain. A. Grammatik*. Weimar: Verlag Hermann Böhlau Nachfolger, 1944.

53 Prim. Eberhard Kranzmayer, Primus Lessiak: *Wörterbuch der deutschen Sprachinselmundart von Zarz/Sorica und Deutschrut/Rut in Jugoslawien*. Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereins für Kärnten, 1983.

54 Prim. Bergmann: *Slovensko v Slovarju*, str. 87.

55 Prim. prav tam.

56 Nenazadnje priča o tem tudi kratek sestavek o njem v *Enciklopediji Slovenije*, prim.: F[ranc] J[akopin]: Lessiak, Primus. V: *Enciklopedija Slovenije*. 6. del. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992, str. 148.

57 Prim. UAW, Philosophische Fakultät [Filozofska fakulteta], Nationale [vpisnice]: Primus Lessiak, zimski semester 1898/99, št. 906.

venski in nemški dialektologiji, kulturnozgodovinska in znanstvena prepričanja, ki jih opira na svoje dialektološke raziskave, pa so tudi ideološka in tendenčna. V študentskem času je bil mdr. član znane študentske bratovščine *Tauriska*,⁵⁸ prav tako naj bi bil soavtor anonimne propagandne brošure z naslovom *Die Wahrheit über Kärnten* (Resnica o Koroški), v kateri naj bi napisal tretje poglavje *Die Kärntner Windischen* (Koroški Vindišarji). Publikacija je bila odgovor na »drugo tendenciozno publikacijo slovenske strani, in sicer *Aus dem Wilajet Kärnten* (Iz vilajeta Koroška) iz leta 1913.«⁵⁹ Lessiak je očitno sprejemal tako imenovano vindišarsko teorijo, katere glavni predstavnik je bil koroški zgodovinar Martin Wutte (1876–1948) in po kateri so slovensko govoreči prebivalci avstrijske Koroške del nemškega kulturnega prostora in predstavljajo zgolj posebno narodnostno skupnost. Vindišarski jezik je – kot dokazuje Lessiak – v veliki meri nastal s prilajanjem nemških tujk, kar je razvidno tako iz glasoslovja kot oblikoslovja in skladnje,⁶⁰ primat nemške kulture na Koroškem pa naj bi bil naravni pojav, ki ga koroški Slovenci – v nasprotju s prišleki s Kranjske – upoštevajo že dolga stoletja.⁶¹

Sklep

Na Univerzi na Dunaju sta v času do konca prve svetovne vojne promovirala le dva germanista slovenskega porekla, Matija Murko in Primus Lessiak, ki sta ubrala zelo različna pota. Matija Murko se je v nadaljevanju svoje kariere znanstveno posvetil svojemu sprva stranskemu predmetu, slavistiki, in se razvil v izjemno uglednega profesorja evropskega formata, ki je svoja najbolj ustvarjalna in plodna leta preživel na praški univerzi. Znanstvena dognanja Primusa Lessiaka s področja nemške historične lingvistike, imenoslovja in dialektologije so še danes relevantna in predstavljajo pomemben prispevek tako k proučevanju slovenskih koroških narečij kot k nekdanjim nemškim jezikovnim otokom ob Sorici, na Tolminskem in v Furlaniji. Pomembni so njegovi izsledki pri obravnavi glasovnih zamenjav med slovenskimi in nemškimi narečji ter v koroškem imenoslovju, z vidika slovenske

58 Prim. Horst Grimm in Leo Besser-Walzel: *Die Corporationen*. Frankfurt am Main: Umschau, 1986. Cit. po: <http://www.frankfurter-verbindingen.de/korporierte/1.html>, 2. 5. 2019.

59 Hubert Bergmann: Slovensko v Slovarju bavarskih narečij v Avstriji (WBÖ) in v njegovem arhivu. V: Katarina Keber in Luka Vidmar (ur.): *Historični seminar*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2010, str. 81–102, tu str. 95.

60 Prim. Lessiak: *Die Mundart von Pernegg*, 4 f. Prim. tudi: isti: *Die Einheit Kärntens im Lichte der Namenskunde und Sprache*. Klagenfurt: Gutenberghaus, 1927 ter isti: *Alpendeutsche und Alpenlawen in ihren sprachlichen Beziehungen*. V: *Germanisch-Romanische Monatsschrift*, let. 2 (1910), str. 274–288.

61 Prim. Bergmann: Slovensko v Slovarju, str. 94–96.

germanistike in zgodovinopisja pa je problematično dejstvo, da je Lessiak jezikovna spoznanja o koroških narečjih uporabil za tezo o naravni prevladi nemščine in politični nedeljivosti avstrijske Koroške.

Seznam virov in literature

Arhivski viri

Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien [za vsakokratni semester]. Wien: Adolf Holzhausen, k. u. k. Hof- und Universitätsbuchdrucker, 1880–1887, 1898–1902.

UAW – Archiv der Universität Wien (Arhiv Univerze na Dunaju):

Nationale (vpisnice): Murko, Mathias (zimski semester 1880/81 – letni semester 1887); Lessiak, Primus (zimski semester 1898/99 – letni semester 1900; zimski semester 1901/02 – zimski semester 1902/03).

Rigorosenakt (personalne mape z doktorskimi akti): št. 387 (Mathias Murko); št. 1532 (Primus Lessiak).

Spletni viri in spletna literatura

Glonar, Joža: Murko, Matija (1861–1952). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi380810/#slovenski-biografski-leksikon> (3. 5. 2019).

Hornung, Maria: Lessiak, Primus. V: *Neue Deutsche Biographie* 14 (1985), str. 337. <https://www.deutsche-biographie.de/pnd116949899.html#ndbcontent> (28. 5. 2019).

Hornung, [Maria]: Primus Lessiak. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. 5. Bd. Graz: Böhlau, 1972, str. 157–158. https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_L/Lessiak_Primus_1878_1937.xml;internal&action=hilite.action&Parameter=lessiak (3. 5. 2019).

Ramovš, Fran: *Matiji Murku ob devetdesetletnici*. Iz letopisa SAZU 1952. <http://www.sazu.si/clani/matija-murko> (15. 5. 2019).

Natisnjeni viri

Murko, Matija: Spomini na Ptuj. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 28 (1933), št. 2–4, str. 67–82.

Murko, Matija: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica.

Natisnjena literatura

Bergmann, Hubert: Slovensko v Slovarju bavarskih narečij v Avstriji (WBÖ) in v njegovem arhivu. V: Katarina Keber in Luka Vidmar (ur.): *Historični seminar*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2010, str. 81–102.

- Fuchs, Heide: *Die Geschichte der germanistischen Lehrkanzel von ihrer Gründung im Jahre 1850 bis zum Jahre 1912. Ein Beitrag zur Geschichte der Wiener Universität*. Wien: Univ. Diss, 1967.
- Grabenweger, Elisabeth: *Germanistik in Wien: das Seminar für Deutsche Philologie und seine Privatdozentinnen (1897–1933)*. Berlin, Boston: De Gruyter, 2016.
- Hartman, Bruno: Südmarkini knjižnici v Mariboru. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 19 (1983), št. 54, str. 145–153.
- N. N.: Anno 1937 – Professor Primus Lessiak starb in Klagenfurt. V: *Pörtlacher Zeitung*, let. 46 (April 2007), str. 41.
- J.[akopin], F.[ranc]: Lessiak, Primus. V: *Enciklopedija Slovenije*. 6. del. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992, str. 148.
- Lessiak, Primus: Alpendeutsche und Alpenslawen in ihren sprachlichen Beziehungen. V: *Germanisch-Romanische Monatsschrift*, let. 2 (1910), str. 274–288.
- Lessiak, Primus: Beiträge zur Dialektgeographie der österreichischen Alpenländer. V: *Zeitschrift für Mundarten*, let. 1 (1906), str. 308–315 in 4 (1909), str. 1–24.
- Lessiak, Primus: *Die deutsche Mundart von Zarz in Oberkrain. A. Grammatik*. Mit Ergänzungen von Univ.-Prof. Dr. Eberhard Kranzmayer und Dr. Annemarie Richter. Weimar: Verlag Hermann Böhlaus Nachfolger, 1944. [Kärntner Forschungen I. Bd. 3].
- Lessiak, Primus: *Die Mundart von Pernegg in Kärnten. Laut- und Flexionslehre*. Wien: Univ. Diss, 1903. (= Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 28 (1903)).
- Lessiak, Primus: *Die Einheit Kärntens im Lichte der Namenkunde und Sprache*. Klagenfurt: Gutenberghaus, 1927.
- Lessiak, Primus; Kranzmayer, Eberhard: *Wörterbuch der deutschen Sprachinselmundart von Zarz/Sorica und Deutschrut/Rut in Jugoslawien*. Hg. von Maria Hornung u. Alfred Ogris. Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereins für Kärnten, 1983.
- Matičetov, Milko: Etnografsko delo Matije Murka. (Ob 90-letnici). V: *Slovenski etnograf* 1951, št. 3–4, str. 406–411.
- Murko, Mathias: *Das Adam-glossar. Bruchstücke eines Beitrages zur Kenntnis des altdeutschen Glossographie*. Von der philosoph. facultät in Wien approbierte Dissertation. Brez letnice.
- Murko, Matija Dr.: *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik*. Graz: Verlagsbuchhandlung Styria, 1897.
- Murko, Matija Dr.: Die Bedeutung der Fremdwörter. Vortrag, gehalten bei der Promotion »sub auspiciis imperatoris« an der k.k. Universität zu Wien am 8. Februar 1886. V: *Wiener Zeitung*, 23. februar 1886, št. 43, str. 2.
- Murko, Matija: Goethe und die serbische Volkspoesie. V: *Die Zeit*, let. 20 (1899), št. 256, str. 134–137.
- Muršič, Rajko, Mojca Ramšak (ur.): *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Ljubljana: slovensko etnološko društvo, 1995.

- Nahtigal, Rajko: Matija Murko. V: *Ljubljanski zvon*, let. 41 (1921), št. 7, str. 416–424.
- Nahtigal, Rajko: Profesor Matija Murko. V: *Dom in svet: zabavi in pouku*, let. 48 (1935), št. 3, str. 139–144.
- Novak, Vilko: *Raziskovalci slovenskega življenja*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1986.
- Reiffenstein, Ingo: Das phonetische Beschreibungsprinzip als Ergebnis junggrammatischer und dialektologischer Forschungsarbeit. V: Werner Besch: *Sprachgeschichte: Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1982, 1. del.
- Sosič, Barbara: Po fotografskih poteh srbske in hrvaške epike. Ob donaciji fotografij iz zapuščine prof. dr. Matije Murka in ob 150-letnici znanstvenikovega rojstva. V: *Etnolog*, let. 21 (2011), str. 299–310.
- Stanonik, Marija: *Etnolingvistika po slovensko*. Ljubljana: Založba ZRC, 2017, str. 38–50.
- Šedivy, Jan: Profesorji klasične gimnazije v Mariboru. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 6 (1970), št. 1, str. 70–109.
- Wiesinger, Peter; Steinbach, Daniel: *150 Jahre Germanistik in Wien. Ausseruniversitäre Frühgermanistik und Universitätsgermanistik*. Wien: Praesens, 2001.

Vlasta Pacheiner Klander

Doktorat Karla Glaserja

Prispevek se ukvarja s prvim slovenskim doktoratom s področja indologije. Karol Glaser je leta 1883 pri profesorju Georgu Bühlerju, mednarodno uveljavljenem preučevalcu sanskrta in indijske kulture, doktoriral s tezo o staroindijski dramatiki, s čimer je postal pionir slovenske indologije.

Karol Glaser (rojen 3. februarja 1845 v Hočah pri Mariboru, umrl 18. julija 1913 v Gradcu v Avstriji) je v leksikonih omenjen v prvi vrsti kot slovenski književni zgodovinar¹ ali jezikoslovec,² čeprav je tu in drugod³ navedeno tudi, da je doktoriral iz sanskrta. Leksikonski in spominski članki sicer omenjajo njegovo indološko delo, najpodrobneje govori o tem Dolar v celoviti predstavitvi njegovega življenja in dela.⁴ Vendar je videti, da je kljub kritikam, ki jih je bila deležna njegova obsežna *Zgodovina slovenskega slovstva*, v ospredju njegovo slavistično delo, kamor sodi tudi večina njegovih drugih objav. Med indologi je bil sicer že dolgo znan in cenjen: zagrebska indologinja Milka Jauk-Pinhak je Glaserja leta 1968 označila kot »kompletnega indologa«, ki ni bil samo prevajalec sanskrtske književnosti kakor nekateri njegovi predhodniki v jugoslovanskem prostoru.⁵ Njegov doktorat in delo omenja tudi Radoslav Katičič.⁶ Šele na podlagi dokumentov⁷ o Glaserjevem doktorskem študiju, ki jih je iz arhiva dunajske univerze pridobil

- 1 Ivan Grafenauer: Glaser, Karel (1845–1913). V: *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU in ZRC SAZU, 2013. Splet. Glaser se je podpisoval Karol ali, večinoma v nemškem okolju, Karl, v literaturi o njem se je uveljavila oblika Karel.
- 2 Anton Kacin: Glaser, Karel (1845–1913). V: *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU in ZRC SAZU, 2013. Splet.
- 3 Anon.: Glaser, Karel. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. 2. zv.* Dunaj: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957, str. 4.
- 4 Anton Dolar: Prof. dr. Karol Glaser: Obris življenja in dela. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 29 (1934), str. 1–54.
- 5 Milka Jauk-Pinhak: O prijevodima klasične sanskrtske literature kod nas. V: *Kolokvij o kulturnim dotirima jugoslavenskih naroda s Indijom*. Rad JAZU, 350. Zagreb: JAZU, 1968, str. 624.
- 6 Radoslav Katičič: *Stara indijska književnost*. Zagreb: Matica hrvatska, 1973, str. 295.
- 7 Kopije vpisnih listov (Nationale) Karla Glaserja in seznamov predavanj (Vorlesungsverzeichnisse) dunajske univerze za leti 1881/82 in 1882/83 in uradnega spisa Rigorosen des Karl Glaser, Nr. 316, Archiv der Universität Wien (UAW), ki vsebuje zapisnik o disertaciji in rigorozih z ocenami, Bühlerjevo (in Müllerjevo) oceno disertacije in Glaserjev lastni življenjepis.

prof. dr. Tone Smolej, pa je bilo mogoče ugotoviti, da je bila prav indologija težišče njegovega študija, o čemer govori tudi sam,⁸ in v letih neposredno po doktoratu tudi njegovega dela. Nove ugotovitve so bile podrobno predstavljene v posebni publikaciji,⁹ tu bodo povzete v zelo skrčenem obsegu.

Za prvi študij na Dunaju 1865–1868 si je Glaser izbral slavistiko in klasično filologijo, ker je moral misliti na to, kako se bo preživel, sanskrt pa mu ne bi dal kruha. Tako pa si je pridobil kvalifikacijo za poklic gimnazijskega profesorja slovenščine, latinščine in grščine, ki ga je potem opravljal enaintrideset let po raznih krajih Avstro-Ogrske, od tega v prvih desetih letih službe kar v petih mestih, dokler se ni za enaindvajset let ustalil v Trstu. Že kot gimnazijca pa ga je po lastni izjavi¹⁰ zamikal študij sanskrta. Zaradi tega se je odpovedal misli na teologijo, kar mu je otežilo gmotni položaj, tako da je bil do konca prvega študija odvisen od skromne štipendije, prihrankov honorarjev za inštrukcije in posojila. Že takrat pa je vpisoval tudi predavanja iz sanskrta, kakor kažejo dunajski dokumenti.¹¹ Karel Glaser je na Dunaju študiral šest semestrov od 1865/66 do 1868. Pri Hermannu Bonitzu, Emanuelu Hoffmannu, Johanu Vahlenu in Wilhelmu Hartlu je poslušal klasično filologijo, pri Franu Miklošiču pa slavistiko. V zimskem semestru 1867/68 pa je pri Antonu Bollerju vpisal gramatiko sanskrta, pri Eduardu Hansliku pa zgodovino oper od Mozarta naprej.

Indologija je bila v Glaserjevem času še mlada, vendar hitro razvijajoča se veda. Nastala je proti koncu 18. stoletja iz misijonarskih opazanj in raziskovanj nekaterih britanskih kolonialnih uradnikov, zato se je drži pečat povezave s kolonializmom, kar je občutneje stopilo v zavest šele v našem času s Saidovo knjigo o »orientalizmu«,¹² kakor avtor imenuje podcenjevalni odnos evropskih in ameriških znanstvenikov do azijskih kultur.

Že prvi prevodi iz sanskrta in prve indološke študije so imeli takojšen in močan odmev po Evropi, zlasti v Parizu in med pomembnimi nemškimi literati. Nemčija

8 Glaser v spisu, naslovljenem na univerzo v Zagrebu in ohranjenem v Pokrajinskem arhivu Maribor pod številko PAM 1568, navaja kot področje svojega doktorata »die altindische und vergleichende Sprachwissenschaft« in »sanskrit und vergleichende Sprachwissenschaft«, manj uradno pa »sanskrit« in »indologija« v pismu Matiji Murku 25. 5. 1913, Ms 1119, 359, št. 23, NUK, Rz.

9 Vlasta Pacheiner-Klander: *Karol Glaser: Prvi slovenski doktor sanskrta*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2017.

10 K. Glaser: Nekaj spominov. V: *Edinost*, let. 26 (1901), št. 224, str. 1.

11 Kopije vpisnih listov Karla Glaserja in seznamov predavanj dunajske univerze 1865/66, 1866/67, 1867/68, ki jih je na novo pridobil prof. dr. Tone Smolej.

12 Edward W. Said: *Orientalizem: zahodnjaški pogledi na Orient*. Ljubljana: Studia humanitatis, 1996.

je vse 19. stoletje imela vodilno mesto v indologiji, do Glaserjevega časa je tam nastalo več kot deset stolic za sanskrt. Zanimanje za ta študij se je kmalu razširilo po drugih deželah in tudi v Avstriji, čeprav je še v Glaserjevih spisih iz 80. let 19. stoletja čutiti obžalovanje, da ta stroka razen na Dunaju in v Pragi nima pravih zastopnikov.

Ob proučevanju sanskrta se je razvila še ena znanstvena disciplina: primerjalno indoevropsko jezikoslovje. Že nekateri misijonarji in prvi laični raziskovalci so opozarjali na podobnosti nekaterih besed v sanskrtu in evropskih antičnih in nekaterih modernih jezikih. Sistematično se je podobnosti v slovnični zgradbi sanskrta in nekaterih drugih jezikov lotil nemški jezikoslovec Franz Bopp v prvi primerjalno-jezikoslovni razpravi leta 1816 in nato še desetletja gradil svoj sistem primerjalne slovnice. Prav s kritiko te slovnice je na področje primerjalnega jezikoslovja leta 1844 stopil Franc Miklošič, ko je opozoril na manjkajoče slovansko gradivo.

Slovenec torej pred Glaserjem ne sanskrt ne primerjalno jezikoslovje nista bila neznana. O sanskrtu sta bila poučena že Kopitar in Čop, čeprav ga nista študirala. Sanskrta se je naučil Oroslav Caf, poznejši Glaserjev znanec. Na sanskrtsko gradivo se je v svojih narodopisnih raziskavah opiral Dragotin Trstenjak in prav on je kot profesor navdušil za sanskrt Glaserja.

Kljub neugodnim razmeram Glaser načrtov za študij sanskrta tudi med službovanjem na gimnazijah ni opustil: nabavljal si je knjige in med počitnicami obiskoval pomembna univerzitetna indološka središča, npr. Tübingen in Berlin. O vztrajnem ukvarjanju s sanskrtom in primerjalnim jezikoslovjem v tem obdobju pričajo njegove objave življenjepisov nekaterih jezikoslovcev in trije prispevki, ki jih moramo posebej omeniti.

Prvi spis *O indoevropskih jezikih*¹³ je prevod odlomka iz knjige W. D. Whitneyja, univerzitetnega profesorja sanskrta in primerjalnega jezikoslovja, enega najvidnejših indologov v ZDA, šolanega v Nemčiji. Čeprav naj bi bil sestavek strokovno neoporečen, je v njem očitno poveličevanje Indoarijcev, kar je opazil že Milan Štante.¹⁴ Glaser tega Whitneyjevega stališča ni pospremil s kako kritično opombo, kakor je to storil ob njegovem neustreznem obravnavanju slovanskih jezikov in slovenščine, zato bi lahko sklepali, da ga Whitneyjev »orientalizem« ni motil.

13 [K. Glaser:] W. D. Whitney: O indoevropskih jezikih. (Iz angleščine poslovenil K. Glaser.) V: *Slovenski narod*, let. 9 (1876), št. 260–265.

14 Milan Štante: Glaserjeva indološka publicistika. V: *Kolokvij o kulturnim dodirima jugoslavenskih narodov in Indijom*. Rad JAZU, 350. Zagreb: JAZU, 1968, str. 600.

Drugi prispevek je s stališča zgodovine indologije na Slovenskem veliko pomembnejši: več nadaljevanj pod naslovom *Damajantica žaluje po soprogu*¹⁵ obsega Glaserjevo uvodno pojasnilo, povzetek znane epizodne *Zgodbe o Nali* iz velikega staroindijskega epa *Mahābhārata* in prevedeni odlomek. Bolj kot kakšne netočnosti v Glaserjevem uvodu ali opombah, ki so lahko tudi stavčeve napake, je pomembno, da je to prvi objavljeni slovenski prevod iz sanskrta. Glaser je prevedel lirski odlomek, tožbo kraljične Damayantī, ki jo je mož Nala v trenutku nerazsodnosti zapustil, ko sta kot izgnanca tavalala po gozdu. Glaser je odlomek prevedel v prozi, čeprav bi po njegovem moral biti preveden v indijski meri, to se pravi v šlokah. Prevod je točen in lep, neustrezno je le Glaserjevo prenašanje nekaterih sanskrtskih glasov v slovenščino in okorno sklanjanje sanskrtskih imen. Že tu pa se je pojavila njegova značilna podomačitev indijskih ženskih imen na -ī s slovenskim obrazilom na -ica, npr. Damajantica za Damayantī, ki se ji tudi pozneje ni odrekel.

Tretji članek je poročilo *Peti internationalni orientalski shod v Berlinu*,¹⁶ ki kaže Glaserjevo intenzivno zanimanje za »staroindijske studije«, kakor dokaj moderno imenuje to področje. Glaser je na kongresu poslušal referate nekaterih vodilnih indologov in opazil veliko zanimanje za indologijo po Evropi, zato v skrbi za razvoj te stroke obžaluje zaostalost Avstrije na tem področju. Kongres je potekal septembra 1881, oktobra pa se je za Glaserja na Dunaju že začel njegov doktorski študij.

Glaser je dobil s študijskim dopustom možnost za ponovni študij prav v času, ko je prišlo na dunajski stolici za sanskrt ali indologijo do temeljite reorganizacije, ki jo je omogočil prihod svetovno znanega indologa dr. Georga Bühlerja na univerzo. Bühler se je namreč iz zdravstvenih razlogov vrnil iz Indije, kjer je šestnajst let deloval kot profesor, šolski inšpektor in bibliotekarski strokovnjak, ob tem pa poglobljajl svoje znanje pri domačih učenjakih. Na vseh teh področjih je imel velike uspehe. Velja za človeka, ki je osamosvojil indologijo iz pretesne zveze z orientalistiko, razvil v njej nova področja in razširil njene meje prek ozkih filoloških okvirov. Znal je tudi premostiti prepad med evropskimi in indijskimi raziskovalnimi metodami.¹⁷ S praktičnim priročnikom za začetni pouk

15 K. Glaser: *Damajantica žaluje po soprogu*. (Iz staroindijsčine poslovenil K. Glaser.) V: *Slovenski narod*, let. 10 (1877), št. 172–175.

16 K. Glaser: *Peti internationalni orientalski shod v Berlinu*. V: *Kres*, let. 1 (1881), št. 10, str. 566–568.

17 Prim.: Julius Jolly: *Georg Bühler 1837–1898*. V: *Grundriss der Indo-Arischen Philologie und Altertumskunde*, 1,1. Strassburg, 1899, str. 1–23; Ludwig Alsdorf: *Indian Studies in Germany*. V: *Indian Studies Abroad*. London: Indian Council for Cultural Relations, 1964, str. 31.; Valentina Stache-Rosen: *German Indologists*. New Delhi: Max Mueller Bhavan, 1981.

sanskrita¹⁸ je omogočil svojim študentom, da so si pridobili trdno osnovno znanje, hkrati pa razširil zanimanje za sanskrt pri študentih in strokovnjakih drugih filoloških smeri.

Glaserjev študij je bil zelo intenziven. Rigoroze je opravil že po dveh letih, čeprav je bil za doseg doktorata predpisan triletni študij. Vendar na tretje leto dopusta ni mogel računati, saj je že dopust za drugo študijsko leto dobil šele po obisku pri cesarju in na Bühlerjevo priporočilo. Razen v drugem semestru je bilo že po urah predavanj, ki jih je Glaser vpisoval po 12–14 ur na teden, obveznih pa je bilo 10 ur, težišče na indoloških predmetih. V prvem semestru je to pomenilo 8:6 za indologijo, od tega 3 ure začetnega tečaja sanskrta pri Bühlerju. V drugem semestru je bilo razmerje 5:7 v škodo indologije, ker je imel Glaser manj sanskrta in več drugih predmetov. V svojem drugem študijskem letu, 1882/83, pa se je Glaser lahko skoraj povsem posvečal indologiji, tako da je bilo tudi pri predavanjih zdaj razmerje 11:2 za indologijo. V tem letu se je namreč ponudba povečala, ker je indološka predavanja prevzel tudi privatni docent dr. Eugen Hultzsch.

Glaserjev indološki študij je bil zelo temeljit in dokaj obsežen, čeprav skoraj popolnoma omejen na staroindijsko obdobje. Pridobil si je trdno znanje staroindijsčine, predvsem klasičnega sanskrta, poglobljeno s stilističnimi vajami in predavanji o sintaksi in indijskem načinu obravnavanja slovnice pri Bühlerju, pri prof. Friedrichu Müllerju je dopolnil tudi poznavanje arhaičnega vedskega jezika in književnosti, ki ju je poznal že od prej. Pod Bühlerjevim (in pozneje tudi Hultzschevim) vodstvom se je poglobil v več pomembnih del staroindijske književnosti, od lažjih basni v Pañcatantri prek pesniških in dramskih del najznamenitejšega staroindijskega klasika Kālidāse do zapletenih pesniških in proznih besedil poznih obdobj in celo primerkov neliterarnih filozofskih in jezikoslovnih besedil. Ob tem je Glaser še sam prebral več literarnih in neliterarnih del v sanskrtu. Bühler je študentom omogočil globlji vpogled v indijsko civilizacijo tudi s predavanji o poetiki, zgodovini, epigrafiki in pravni ureditvi, Hultzsch pa jih je seznanil z osnovami jezikov pali in hindustani.

Drugim področjem se je zato Glaser manj posvečal, vendar je že zaradi dveh ur predavanj tedensko iz primerjalnega jezikoslovja v vseh štirih semestrih pri Müllerju tudi tu pridobil solidno znanje, poleg tega pa se je razgledal še po nekaterih specifičnih področjih, npr. perzijščini. Študij je od Glaserja zahteval tudi

18 Georg Bühler: *Leitfaden für den Elementarkursus des Sanskrit: Mit Übungsstücken und zwei Glossaren.* Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1882, 1981.

veliko sprotnega dela s pripravami na vaje in branje besedil. Vendar si je v obeh letih utrgal še toliko časa, da je sodeloval pri pevskem zboru in z več predavanji v društvu »Slovenija«. ¹⁹ Kljub trdemu delu je bilo to eno redkih srečnih obdobij v Glaserjevem življenju, kakor kaže njegovo pismo Tomu Zupanu, ki ga navaja Dolar. ²⁰

V drugem študijskem letu moramo h Glaserjevim obveznostim prišteti še zahtevno delo z disertacijo, za katero se je z Bühlerjem dogovoril konec novembra 1882. ²¹ Za pisanje in pripravo na rigorozne je imel torej ob vsem drugem delu na razpolago komaj eno leto. Disertacija z naslovom *Ueber Bāṇa's Pārvatīpariṇayanātaka* (O Bāṇovi igri Pārvatījina poroka) je sicer že dolgo znana, saj je bila tako rekoč sočasno objavljena v ugledni publikaciji avstrijske akademije, ²² ni pa se vedelo, kakšno mnenje je imel o njej Bühler. Zdaj je njegova ocena – sopodpisnik je Müller – objavljena v celoti v izvirniku, ²³ tu jo bomo le povzeli.

Glaserjeva naloga je bila, da v disertaciji ugotovi, ali in koliko se igra *Pārvatījina poroka* naslanja na obdelavo iste snovi v prvih sedmih spevih klasičnega epa *Kumārasambhava* (*Rojstvo kraljeviča*), najznamenitejšega indijskega pesnika in dramatika Kālidāse iz 5. st. po Kr. Obe deli namreč obravnavata isto pomembno hindujsko mitološko temo. V naslovu epa je omenjen sin boga Śive in boginje Pārvatī Kumāra ali Kraljevič, ki se mora utelesiti, da bi premagal zlo, poosebljeno v nekem demonu, še prej pa mora seveda priti do poroke njegovih staršev. V prizadevanju, kako v asketskem Śivi zbuditi čutno ljubezen, združijo svoje moči zaljubljena Pārvatī, njeni božanski starši, druga nadnaravna bitja in bog ljubezni Kāma. Tako res pride do poroke božanskega para, ki je omenjena v naslovu obravnavanega dramskega dela. Glaser je na podlagi natančne analize besedila, ki mu jo priznavata tako ocenjevalec Bühler kakor avtor obsežne študije o indijskem gledališču Sylvain Lévi, ²⁴ prepričljivo dokazal, da se poznejše dramsko besedilo tesno naslanja na zgodnejši ep. Bühlerju se je zdela ta ugotovitev pomembna, imel pa je nekatere druge kritične pripombe, ki bodo tu navedene.

19 Janko Vencajz: *Spomenica o petindvajsetletnici Akad. društva »Slovenija« na Dunaji*. Ljubljana: Akad. društvo »Slovenija«, 1894.

20 Anton Dolar: Prof. dr. Karol Glaser: Obris življenja in dela, str. 17.

21 Glaser v pismu Jakobu Sketu, 30. 11. 1882. Ms 1049 B. NUK, Rz.

22 K. Glaser: Ueber Bāṇa's »Pārvatīpariṇayanātaka.« V: *Sitzungsberichte der phil. Hist. Klasse der Akademie der Wissenschaften in Wien*, 104. Wien, 1883, str. 575–664.

23 Vlasta Pacheiner-Klander: *Karol Glaser: Prvi slovenski doktor sanskrta*, str. 119–121.

24 Sylvain Lévi: *Le Théâtre Indien*. Paris, 1890, str. 195–196.

Glaser je po kratkem predgovoru z omembami nekaterih predelav v antiki in sodobnosti, predstavitvi cilja razprave in zahvalo profesorjema Bühlerju in Müllerju naslednjih 35 strani porabil za natis latinične transliteracije indijske izdaje besedila igre *Pārvatījina poroka*. V oceni je Bühler Glaserjevo odločitev za objavo izvirnika pohvalil, redakcija besedila pa se mu ni zdela dovolj skrbna in tako menijo tudi nekateri sodobni literarni zgodovinarji.²⁵ Nadaljnjih 44 strani obsega Glaserjeva podrobna analiza podobnosti med igro in epom, podprta s številnimi citati, ki so večinoma prevedeni, in sezname paralelnih mest. Glaser govori seveda tudi o razlikah med obema deloma. Bühler je v oceni pohvalil Glaserjevo metodo in njegovo prizadevnost pri njeni uporabi: primerjave obsegajo vsa relevantna mesta, pospremljene so z razlagami in mestoma s prevodi, ki kažejo Glaserjevo zmožnost razumevanja tudi težjih sanskrtskih besedil. Opazil pa je eno večjo in več manjših netočnosti in jih nekaj naštel s pripombo, da sicer ne ogrožajo temeljne teze, vendar bi jih bilo treba odpraviti, prav tako tudi številne pisne in tiskarske napake. Zaradi teh pomanjkljivosti je lahko dal disertaciji le oceno druge stopnje, to se pravi »genügend« (zadostno) namesto prve »vorzüglich« (izvrstno), čeprav je Glaser po njegovem mnenju pokazal pravo znanstveno metodo in tehtno znanje sanskrta in prišel do zanimivega literarnozgodovinskega rezultata.

Ob tem se seveda lahko vprašamo, kako da je bila disertacija z navedenimi pomanjkljivostmi objavljena v publikaciji avstrijske akademije, saj se Bühlerjeva ocena nanaša na natisnjeni izvod. Ali torej profesor razen z dogovorom o temi ni sodeloval pri nastajanju disertacije? Na to vprašanje si danes ne moremo več odgovoriti.

Ob Glaserjevi disertaciji pa moramo omeniti še posebno zanimivost v zvezi z avtorstvom igre *Pārvatījina poroka*. Tako Bühler kakor Glaser sta menila, da je avtor te drame znameniti prozaist in pesnik Bāṇa, ki ga je Bühler datiral ok. leta 600 po Kr. Poznejše raziskave pa so pokazale, da je pravi avtor igre 800 let mlajši in veliko manj pomemben pisec Vāmana Bhaṭṭa Bāṇa, ki je le posnemal slog starejšega in pomembnejšega Bāṇe. Glede avtorstva je prvi izrazil dvome Lévi na omenjenem mestu, in to prav na podlagi Glaserjeve podrobne analize, ki jo je precej natančno povzel. Tako ima Glaser posredno zaslugo tudi za pravilno določitev avtorja igre *Pārvatījina poroka*, čeprav njegovo raziskovanje niti zdaleč ni imelo tega cilja.

Ocena je bila napisana konec novembra 1883 in v začetku decembra je Glaser opravil stranski rigoroz iz filozofije in glavni rigoroz, kjer sta bila glavna izpraševalca Bühler in Müller. Pri obeh rigorozih je prav tako dobil oceno zadostno.

25 S. K. Dasgupta, S. N. De: *A History of Sanskrit Literature: Classical Period*, I. Calcutta, 1962, str. 299.

Z doktoratom je Glaser postal usposobljen za znanstveno delo na področju indologije in primerjalnega jezikoslovja. Poskušal je dobiti ustrezno mesto na kakšni avstrijski univerzi v slovanskem okolju (Zagreb, Praga, Lvov), vendar brez uspeha. Tako je do upokojitve poučeval slovenščino na gimnaziji v Trstu. Poleg tega pa je še vseh nadaljnjih trideset let v različnih publikacijah objavljaj prispevke s področij, ki jih je študiral na Dunaju. Ti so tako postali edini sadovi njegovega doktorskega študija.

Glaserjevih objav, ki pridejo v poštev za tukajšnjo obravnavo, je dvaindvajset. V njih so zastopane različne stroke, vendar jih je večina, kar šestnajst, med njimi štiri knjižne izdaje prevodov leposlovnih del, s področja indologije. Občasno je posegal še na področja orientalistike, iranistike, primerjalnega jezikoslovja in celo, sicer zgolj informativno, na področje klinopisnega prava. Če zanemarimo osamljen poskus v hrvaščini, so prispevki pisani v dveh jezikih: večinoma so slovenski, pet pa jih je v nemščini. Vsi nemški prispevki, tudi tisti, ki je bil objavljen proti koncu njegovega življenja, so iz let kmalu po doktoratu, ko je še računal na to, da se bo uveljavil v nemškem znanstvenem okolju. Po zahtevnosti obravnave so med njimi velike razlike: znanstveno raven dosegajo študije, ki jih je lahko objavil v nemških znanstvenih revijah ali strokovnih publikacijah. Slovenski prispevki v splošnih revijah ali celo v dnevnem časopisju pa niso bili namenjeni strokovnjakom in so bolj informativni, vendar zmeraj strokovno podprti. Časovno so vsa ta dela zelo neenakomerno porazdeljena: v prvih štirih letih (1883–1886) je poleg disertacije, ki je bila že obravnavana, objavil enajst naslovov, naslednjih enajst naslovov pa v vseh nadaljnjih letih življenja (1887–1913). Zaradi velike raznovrstnosti je Glaserjeve objave razen prevodov težko razvrstiti v večje sklope, zato se bomo v zgoščenem prikazu držali kronološkega načela in se zaradi obilice drobnega gradiva ustavili le ob najzanimivejših dejstvih.

Glaser je prve nove prispevke, združene pod skupnim naslovom *Episke indske pripovedke in pravljice*,²⁶ zasnoval že leta 1882 na Dunaju sočasno z disertacijo, objavil pa leta 1883 in 1884. Po kratkih uvodnih pojasnilih je predstavil enajst mitoloških zgodb, ki jih imenuje »pripovedke«. Med njimi je nekaj zelo znanih, večinoma vzeti iz *Mahābhārate*. S primerjavo povzetkov z izvirniki je mogoče ugotoviti manjša odstopanja, ki pa niso škodila temu prvemu obsežnejšemu stiku slovenskih bralcev z indijskimi literarnimi obdelavami mitoloških tem. Tudi pri pisnem in slovničnem prilagajanju indijskih imen je opaziti precejšen napredek,

26 K. Glaser: *Episke indske pripovedke in pravljice*. V: *Kres*, let. 3 (1883), št. 1–3, 5–8; let. 4 (1884), št. 2 in 6.

ki je bil posledica doktorskega študija, le pri nekaterih manj posrečenih rešitvah je še vztrajal.

Z naslednjim člankom *Firduzi*²⁷ o perzijskem pesniku iz 10.–11. st. je Glaser posegel v iranistiko, ki je tudi bila del njegovega doktorskega študija. Tu je ob kratki predstavitvi perzijske literature in Firduzijevem življenjepisu povzel krajšo epizodo iz njegove epske pesnitve *Šabname (Knjiga kraljev)*. K temu svojemu najljubšemu pesniku se je vrnil spet po dolgih letih, ko je objavil verzni prevod odlomka *Zal in Rudابه*,²⁸ pripoved o ljubezni med pripadnikoma različnih veroizpovedi, ki premaga vse ovire.

V kratkem sestavku *Početki slovnicega delovanja v Indih*,²⁹ ki ga v diplomski nalogi omenja tudi Eva Pukšič,³⁰ je Glaser skušal približati Slovencem najstarejše indijske obravnave jezika. S temi deli, nad katerimi je bil navdušen, se je brez dvoma seznanil na Dunaju.

Poletje leta 1884 je Glaser preživel v Pragi in tu v časopisu *Politik* v dveh nadaljevanjih objavil spis *Der siebente Orientalistenkongress und die österreichischen Slaven*.³¹ Za izhodišče si je izbral bližnji orientalistični kongres na Dunaju, vendar se je bolj posvetil zgodovini proučevanja orientalskih jezikov in literatur v Evropi, predvsem pa je hotel spodbuditi študij sanskrta na kakšni avstrijski univerzi v slovanskem okolju. V tem času je Glaser v Pragi urejal zapuščino Aloisa Vaníčka, profesorja sanskrta in primerjalnega jezikoslovja na praški univerzi. Glaser je potem leta 1885 na svoje stroške na Dunaju objavil del Vaníčkovega gradiva o sanskrtskem naravoslovnem izrazju skupaj s toplo napisanim Vaníčkovim življenjepišom in njegovimi spomini na jezikoslovca Augusta Schleicherja v brošuri *A. Vaníček*.³² Drugo nemško delo iz leta 1885 je sestavek *Rgveda I. 143*³³ v letnem poročilu tržaške gimnazije. Latiničnemu prepisu te ṛgvedske himne je Glaser dodal uvod s predstavitvijo vedске literature in prevod, nato pa 17 strani jezikoslovnega komentarja k posameznim besedam te 8 kitic dolge pesmi. Iz bibliografije

27 K. Glaser: Firduzi. V: *Kres*, let. 4 (1884), št. 1.

28 Karol Glaser: Zal in Rudابه. V: *Straža*, let. 1 (1909), št. 86–90.

29 K. Glaser: Početki slovnicega delovanja v Indih. V: *Ljubljanski zvon*, let. 4 (1884), št. 5, str. 286–290.

30 Eva Pukšič: *Pregled staroindijskih slovnicearskih šol*. Ljubljana: Oddelek za primerjalno in splošno jezikoslovje, Filozofska fakulteta, 2001. Diplomaska naloga.

31 K. Glaser: Der siebente Orientalistenkongress und die österreichischen Slaven. V: *Politik*, 1884, št. 162–163.

32 K. Glaser: *A. Vaníček. Biographische Skizze*. Wien: samozaložba, 1885.

33 K. Glaser: Rgveda I. 143. Text, Uebersetzung und Commentar von Dr. K. Glaser. V: *Jahresbericht über das k. k. Gymnasium in Triest*. Triest, 1885.

je razvidno, da je uporabil 30 jezikoslovnih del in nakopičil ogromno gradivo iz besedišč številnih indoevropskih jezikov. Žal pa zaradi tiskarskih omejitev Glaserjevo prečrkovanje ni moglo biti tako točno, kakor bi bilo v znanstveni reviji.

Istočasno z objavo te strokovno najzahtevnejše teme, ki ni dosegla veliko bralcev, je za številnejše občinstvo v tržaškem slovenskem dnevnem časopisu *Edinost* v več nadaljevanjih objavil prispevek *Mrčhakatika ali Ilovnati voziček*.³⁴ V njem je predstavil eno najzanimivejših indijskih dramskih del, igro o ljubezni med poročenim trgovcem in kultivirano in rahločutno hetero, ki se po nevarnih zapletih in nepričakovanih obratih srečno konča. Glaser je v povzetek zgodbe vpletel kratke prevode odlomkov in ga uvedel s kratko oznako indijskega gledališča, žal pa precej obsežne drame ni prevedel v celoti.

To pa je storil kar s štirimi drugimi dramskimi besedili: najprej z dvema slovenskima prevodoma dveh Kālidāsovih dram in z nemškim prevodom igre, ki jo je obravnaval v disertaciji, nato pa po dolgem presledku še s slovenskim prevodom tretje Kālidāsove drame. Ker so vsi ti prevodi po prevajalskih problemih in njihovih rešitvah tesno povezani, jih obravnavamo skupaj kot tisti del staroindijske literature, ki ga je Glaser predstavil najbolj celostno, v to prizadevanje pa je vložil nemalo truda, časa in sredstev.

Nekoliko presenetljivo za današnji čas je dve Kālidāsovi dramati natisnil najprej kot podlistek v časopisu *Edinost*, nato pa še kot posebni knjižici v samozaložbi: leta 1885 je tako izšla Kālidāsova drama *Urvaši*,³⁵ leta 1886 pa Kālidāsova igra *Mālavikā in Agnimitra*.³⁶ Nemški prevod *Pārvati's Hochzeit* pa je leta 1886 objavil v letnem poročilu gimnazije v Trstu.³⁷ Za objavljanje slovenskih prevodov indijskih dramskih del je zasnoval zbirko *Indijska Talija* in kot tretji in zadnji zvezek v nji leta 1908 objavil, tudi v samozaložbi, tretjo Kālidāsovo dramo *Sakuntalā ali »Prstan spoznanja«*.³⁸

34 K. Glaser: Mrčhakatikā ali Ilovnati voziček. V: *Edinost*, let. 10 (1885), št. 2–5.

35 [Karol Glaser:] Urvaši. Indijska drama Kālidāsova. Na slovenski jezik preložil dr. Karol Glaser. V: *Edinost*, let. 10 (1885), št. 55–61, 64, 69–80. Knjižna izdaja: Trst: samozaložba, 1885. (Indijska Talija, 1.)

36 [Karol Glaser:] Mālavikā in Agnimitra. Indijska drama Kālidāsova. Na slovenski jezik preložil dr. Karol Glaser. V: *Edinost*, let. 11 (1886), št. 2, 4, 6, 8, 10, 12, 16, 18, 20, 22, 24, 26, 28, 30, 32, 34–36, 39–44. Knjižna izdaja: Trst: samozaložba, 1885 (prav: 1886). (Indijska Talija, 2.)

37 [K. Glaser:] Pārvati's Hochzeit: ein indisches Schauspiel. Zum ersten Male ins Deutsche übersetzt von Dr. K. Glaser. V: *Jahresbericht über das k. k. Staats-Gymnasium in Triest*. Triest, 1886.

38 [Karol Glaser:] *Sakuntalā ali »Prstan spoznanja«*: Drama v sedmih dejanjih. Sanskrtski spisal Kālidāsa. Po R. Pischelovi izvorni izdaji 1877. l. poslovenil Dr. Karol Glaser. Maribor: samozaložba, 1908. (Indijska Talija, 3.)

Čeprav Glaserjev nemški prevod *Pârvatî's Hochzeit* ni bil objavljen kot njegov prvi prevod kakega dramskega besedila, je nastal prej kot drugi, namreč pozimi 1883/84 na Bühlerjevo pobudo, kakor poroča sam Glaser.³⁹ Prav ob tem prevodu pa se je odločil za nekaj rešitev, ki jih je uporabil tudi v slovenskih prevodih.

Prva od njih je bila odločitev, da vsako prevedeno besedilo pospremi z uvodom. Predgovor k *Pârvatî's Hochzeit* je še posebej pomemben, ker dopolnjuje njegovo disertacijo. Slovenski predgovori so bolj poljudni – razen zadnjega v *Sakuntalo*, ki je skoraj preobložen s podatki. Vsebujejo oznake staroindijskega gledališča in avtorja Kālidāse, navedbe knjižnih izdaj izvirkov in drugih, večinoma nemških prevodov in celo razmišljanja o prevodnih problemih.

Že ob nemškem prevodu se je tudi odločil, da prevede original, v katerem se menjujejo prozni in verzni deli, prav tako v prozi in verzih. Ta oblikovna značilnost je bila v dotedanjih prevodih dostikrat zabrisana, ker so bili bodisi samo v prozi bodisi samo v verzih. Glaser se je odločil za enotno verzno obliko, čeprav je s tem žrtvoval verzno pestrost izvirkov, v katerih je uporabljenih od 13 do 19 različnih kitičnih oblik. Teh pa v evropskih jezikih zaradi drugačnih verzni sistemov ni mogoče poustvariti, poleg tega bi bil učinek različnih verzni oblik namesto ene stalne med prozo šibkejši. Glaser je izbral petstopični jamb, kakor mu je svetoval priznani nemški prevajalec Fritze. Ta verzna oblika je bila namreč v evropski in slovenski literaturi že uveljavljena v dramskih, pripovednih in izpovednih besedilih. Glaserjeve odločitve glede prevajanja verzov v staroindijskih dramah so bile torej posrečena kombinacija zvestobe originalu in prilagoditve domači literarni tradiciji.⁴⁰

Nekoliko manj posluha je pokazal pri prevajanju pesniških okraskov, ki so pomembno izrazno sredstvo staroindijske klasične književnosti. Glaser nekaterih prispodob morda ni opazil in jim v prevodu ni docela sledil. Kjer pa jih je prepoznal, jih je znal tudi ustrezno prevesti.⁴¹

Manjše odmike od izvirnika pomenijo tudi deli besedila, ki jih je Glaser dodal ali izpustil. Za nekatere izpuščene kratke odlomke ni videti pravega razloga, z dodatki pa včasih nevsiljivo pojasnjuje manj znane stvari. Žal pa je veliko tudi

39 Glaser v pismu Matiji Murku, 25. 12. 1912. Ms 1119, 359, št. 19. NUK, Rz.

40 Vlasta Pacheiner Klander: Verzna podoba Kalidasovih dram v Glaserjevih prevodih. V: *Zbornik ob sedemdesetletnici Franceta Bernika*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1997, str. 405–435.

41 Vlasta Pacheiner Klander: Glaserjevi prevodi Kalidasovih podob. V: *Odperta okna: komparativistika in prevajalstvo: Majdi Stanovnik ob 75. rojstnem dnevu*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2009, str. 51–69.

popolnoma nepotrebnih dodatkov, npr. stalnih, a že izrabljenih pridevkov, s katerimi je morda hotel poudariti čustveno obarvanost originala, vendar je to za rafinirano staroindijsko dvorsko književnost preveč preprosto sredstvo. Podoben pojav je Glaserjeva pogosta raba pomanjševalnic, ki jih sanskrt ne pozna. Nekateri Glaserjevi manjši odmiki od originala gredo na račun nerazumevanja situacije zaradi nepoznavanja tuje civilizacije in okolja. Edini večji odmik pa je zamolčana nosečnost glavne junakinje v drami *Sakuntalâ*.⁴² Morda je Glaser za opis njene nosečnosti, ki ima zelo pomembno dramaturško vlogo, izbral nejasen prevod zaradi meščanskih pravil obnašanja svoje dobe, saj je v drugi zvezi isti izraz prevedel popolnoma točno. Vsekakor je bil to prehud odstop, ki je škodil sporočilnosti in estetskemu učinku prevedenega dela.

Glaserjevi slovenski prevodi indijskih dram so imeli manj uspeha kakor njegov nemški prevod, o katerem je izšlo več ugodnih kritik. Izmed njegovih treh slovenskih prevodov je pravo kritiko doživela le *Sakuntalâ*, pa še s to Glaser ni bil zadovoljen, ker je kritik trdil, da je prevajal učenjaško natančno, zraven pa trdo in prozaično. Z današnjega stališča se zdi, da je Glaserjevim slovenskim prevodom morda škodila njegova samovoljna raba slovenščine s pogostimi arhaizmi, lokalizmi, hrvatizmi, nenavadnimi naglasi itd., v nemščini pa se je bolj držal standardnega jezika. Še bolj pa so slovenska besedila zmaličile številne tiskarske napake. Kljub temu ima nesporno zaslug, da je prvi prevedel v slovenščino vse tri drame največjega staroindijskega klasika.

Svoje prvo, intenzivno obdobje indološkega dela je Glaser sklenil leta 1886 s člankom *O starejši dobi indijskega slovstva*.⁴³ V njem je predstavil obsežne in raznolike spise vedskega obdobja v celoti, od najstarejših štirih zbirk pesmi in rekov prek razlag z njimi povezanega obredja v *Brâhmanah* in filozofskih razglabljanj v *Upaniṣadah* do sistematičnih obravnav védenja o raznih področjih. S tem je opozoril na vsestransko zanimivo vedsko civilizacijo, o kateri je lahko samo on verodostojno informiral Slovence.

Glaser se je po letu 1887, ko je s poroko postavil temelj svojemu družinskemu življenju, tudi strokovno in delovno preusmeril: od indologije k slovenistiki in od prevajanja staroindijske literature k prevajanju iz angleščine. Tako korenit zasuk se zdi nenavaden, vendar je morda pričakoval, da bo imel večji uspeh na področjih,

42 Vlasta Pacheiner: Glaserjev prevod Kalidasove Šakuntale v slovenščino. V: *Kolokvij o kulturnim dotirima jugoslavenskih naroda s Indijom*. Rad JAZU, 350. Zagreb: JAZU, 1968, str. 607–618.

43 K. Glaser: O starejši dobi indijskega slovstva. V: *Kres*, let. 6 (1886), št. 1.

ki niso tako tuja Slovencem. Z vso vnemo se je lotil dela za *Zgodovino slovenskega slovstva*, ki je izhajala od leta 1894 do leta 1900 in obsega čez 1300 strani, in prevajanja Shakespearovih dram, ki jih je prevedel enajst. Pričakovanja pa se mu niso uresničila: oboje mu je prineslo le ostro kritiko in zavrnitev, in to prav zaradi pomanjkljivosti, kakršne so spremljale njegovo indološko delo in prevode iz sanskerta in jih je deloma odkril že Bühler. Življenje so mu grenili tudi spori v zakonu, ki mu je po desetih letih razpadel, čedalje bolj utrujajoče delo na šoli in gmotne skrbi po upokojitvi, nazadnje pa tudi pešajoče zdravje. Kljub temu se je vsakih nekaj let še oglasil s kakšnim tehtnim prispevkom s področij svojega doktorata.

Žal to ne velja za Glaserjev prispevek *Indijski igrokaz Urvaši* iz leta 1889,⁴⁴ precej neroden poskus, kako bi v hrvaško napisanem članku kar z odlomki svojega slovenskega prevoda približal bralcem časopisa *Hrvatska Kālidāsovo dramo Urvaši*. V istem letu je izšel članek z naslovom *Ob orientalskih študijah*.⁴⁵ Ker je spis izšel v dnevnem časopisu, je v nekaj nadaljevanjih lahko le obrisno prikazal to obširno področje. Poleg strokovno ustreznih informacij pa so se pokazali tudi manj sprejemljivi Glaserjevi pogledi, npr. zanemarjanje dravidskega deleža v indijski kulturi in zanikanje kulturnega prispevka številnih azijskih narodov ob izraziti naklonjenosti »arijskemu plemenu«, v čemer lahko prepoznamo posebno obliko »orientalizma«.

Čez dve leti je Glaser objavil indološki prispevek *Nekoliko iz indijskega bajeslovja*.⁴⁶ To je prevod dveh daljših odlomkov iz *Višnujevega zakonika* z zelo kratkim uvodom z osnovnimi podatki o razvoju hindujske religije od vedskih božanstev do kulta Višnuja in Śive in panteistične smeri. Prevedena odlomka sta vzeta iz mitološkega okvira za zbirko pravnih in moralnih predpisov. Glaser je odlomka prevedel v prozi, vendar je ohranil poetičnost indijske religiozne poezije in posrečeno predstavil delček hindujske mitologije.

Leta 1896 je Glaser objavil članek *O rgvedskih slavospevih*,⁴⁷ sintezo svojega védenja po dolgoletnem ukvarjanju s to najstarejšo indijsko literaturo. Po splošni oznaki vedske civilizacije in najstarejših zbirk besedil je podrobno opisal politeistično vedsko religijo, kjer po njegovem posamezni bogovi in boginje poosebljajo naravne sile. Vsako izmed treh območij teh božanstev – zemljo, ozračje in nebo

44 [K.] Glaser: Indijski igrokaz Urvaši. Napisao dr. V. [.] Glaser. V: *Hrvatska*, 1889, št. 8–10.

45 Karl Glaser: Ob orientalskih študijah. V: *Slovenski narod*, let. 22 (1889), št. 41–45.

46 K. Glaser: Nekoliko iz indijskega bajeslovja. V: *Dom in svet*, let. 4 (1891), št. 2–3.

47 Karol Glaser: O rgvedskih slavospevih. V: *Letopis Slovenske Maticе*. Ljubljana: Slovenska Matica, 1896, str. 168–183.

– je predstavil s po štirimi božanstvi, tako da bralec lahko občuti bogastvo in raznolikost vedskih verskih in pesniških predstav, izpuščen je le kult obredne pijače Some. Svoje navedbe je ilustriral s številnimi, kar 68 kitic obsegajočimi odlomki v verzni prevodih, v katerih je skušal dolžino verza prilagoditi izvorni kitični obliki. Glaserjevi prevodi so ustrezni, čeprav mestoma zelo svobodni. Kljub manjšim netočnostim je študija eden najboljših Glaserjevih indoloških prispevkov: očitno sta mu bili vedska poezija in celo religija blizu.

To pa bi težko rekli za budizem, ki ga obravnava v članku *Buddhizem*⁴⁸ leta 1901. Članek je sicer dokaj zanesljiva informacija o nastanku budizma, njegovem tvorcu Budi iz 6./5. st. pr. Kr., njegovem otroštvu, zavitem v legende, duhovnem iskanju in razsvetljenju in nato o več desetletij trajajočem delovanju. Glaser je korektno predstavil budistične nazore o trpljenju in njegovem uničenju in pojasnil termina karma in nirvana. Neutemeljeno pa je Glaserjevo zanikanje vpliva budizma na kulturo. Pristranske so tudi njegove primerjave krščanstva z budizmom, ki jih lahko imamo za varianto »orientalizma«.

Glaserjev zadnji slovenski indološki prispevek v periodiki je obsežen članek Kālidāsa⁴⁹ iz leta 1902. Težišče članka je Kālidāsova dramatika, precej podrobno pa je avtor predstavil tudi razvoj indijske dramatike, oblike gledaliških iger in celo indijske teoretične obravnave dramatike in gledališča. V svoje estetsko presojanje pa je vpeljal kriterij verske pripadnosti, čeprav se je hkrati zavedal neustreznosti meril krščanstva za presojanje indijskih gledaliških iger. Kakor v članku o budizmu torej tudi tu zasledimo novo varianto Glaserjevega »orientalizma«: pripadnost krščanstvu kot kriterij kulturne večvrednosti.

Leta 1911 je Glaser objavil članek s področja klinopisnega prava *Zakonik Hammurabija*.⁵⁰ Prispevek seveda ni izvirna raziskava, čeprav se je Glaser med doktorskim študijem seznanil tudi s klinopisjem, ampak po številnih znanstvenih publikacijah povzeta zanesljiva in zanimiva informacija o tem znamenitem klinopisnem zakonu, ki ga je Glaser nepristransko primerjal z Mojzesovimi določbami.

Leta 1912 je Glaser poročal o nemški knjigi slovenskega avtorja Johanna (Ivana) Topolovška,⁵¹ ki je na Dunaju tik za njim študiral pri istih profesorjih. Glaser se

48 Karol Glaser: *Buddhizem*. V: *Dom in svet*, let. 14 (1901), št. 6.

49 K. Glaser: Kālidāsa: Indski dramatik. V: *Ljubljanski zvon*, let. 22 (1902), št. 9–11.

50 K. Glaser: *Zakonik Hammurabija*. V: *Veda*, let. 1 (1911), št. 4.

51 K. Glaser: Die sprachliche Urverwandschaft der Indogermanen, Semiten und Indianer. Von Johann Topolovšek. V: *Veda*, let. 2 (1912), št. 5.

do kontroverznih avtorjevih idej o sorodnosti različnih jezikovnih skupin ni hotel opredeliti.

V istem času, leto dni pred smrtjo, se je Glaser poslovil od indologije s svojim najbolj ambicioznim spisom, nemško študijo *Der indische Student*,⁵² podrobnim prikazom številnih hindujskih predpisov, ki urejajo potek tradicionalnega šolanja. Študijo je zasnoval na podlagi kakih 25 izdaj izvirnih kodeksov in kakih 20 znanstvenih obravnav tega področja. Rezultat je Glaserjevo najbolj znanstveno delo: izsledki so neizpodbitni, narejeni na podlagi izvirnega gradiva, vsak citat je dokumentiran. Uporabljen je novi način prečrkovanja, ugledna nemška znanstvena revija pa je omogočila natančen zapis dodatnih znakov. Nejasna pa je zgodba nastanka tega besedila, ki ni nepomembna. Po Glaserjevih lastnih navedbah v biografskem zapisu »*Indijski študent*«⁵³ je študija nastala na Bühlerjevo pobudo takoj po doktoratu. Po Dolarjevih podatkih na podlagi tedaj še dostopnega Bühlerjevega pisma iz leta 1885 pa je Bühler od Glaserja zahteval, da vnese v že izdelano besedilo nekatere popravke in mu popravljeni tekst znova predloži, da ga priporoči za objavo.⁵⁴ Dokazov, da je Glaser to storil, ni. Študija je tako ostala neobjavljena več kot četrto stoletja, čeprav se je avtor v vmesnem času trudil za objavo. Zaplete z njeno prvo različico bi morda pojasnila korespondenca z nekaterimi vpletenimi indologi, ki danes velja za izgubljeno, Dolar pa jo še navaja.⁵⁵ Morda bi si z manjkajočimi podatki tudi lažje razložili Glaserjevo preusmeritev iz indologije v slovenistiko.

Sklep

Glaserjevo slovenistično delo v zadnjih dobrih dveh desetletjih njegovega življenja je, čeprav so ga spremljale kritične pripombe, zasenčilo njegova indološka prizadevanja in dosežke. Žal ni imel priložnosti, da bi svoje znanje sanskerta kot učitelj posredoval naslednikom. Zato pa je izkoristil vsako priložnost, da je objavljaj strokovne prispevke o predmetih svojega doktorata. Ker so izhajali v dnevnem časopisju ali kvečjemu v splošnih revijah, so morali biti poljudni, zaradi načina publiciranja pa je, žal, v njih tudi veliko napak, ki niso vselej posledica Glaserjeve nepazljivosti. Na Glaserjev račun pa gredo brez dvoma nekatera, sicer na srečo

52 Karl Glaser: *Der indische Student*. V: *Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft*, let. 66 (1912), str. 1–37.

53 K. Glaser: »Indijski študent«. V: *Dan*, let. 1 (1912), št. 115.

54 Anton Dolar: Prof. dr. Karol Glaser: Obris življenja in dela, str. 21.

55 Prav tam, str. 49–50.

redka mesta, kjer prihaja na dan odnos, ki ga Said imenuje »orientalizem«. Ker se ti nazori pojavljajo v Glaserjevih poznejših delih, jih ni mogel povzročiti njegov doktorski študij, saj jih tudi v delih njegovega glavnega mentorja Bühlerja ni zaznati. Bühlerjevemu mentorstvu pa se moramo zahvaliti za to, da je Glaserja, ki se je prvič poskusil v prevajanju iz sanskrta že pred doktorskim študijem, k takemu delu, ki za indologa ni nujno, spodbudil tudi po doktoratu. Tako smo dobili v samostojnih knjižicah ali v člankih s komentarji v njegovem prevodu precej staroindijskih literarnih besedil od najstarejšega vedskega prek klasičnega do poznega obdobja. Zato je težišče njegovega indološkega dela pravzaprav na posredovanju staroindijske literature, zgrajenem na trdnem temelju dobrega znanja sanskrta in širše indološke izobrazbe. Tudi oba iranistična prispevka sta literarnozgodovinska. Zaradi skromnih slovenskih razmer je bil njegov znanstveni potencial gotovo premalo izkoriščen. Po drugi strani pa je njegova nadarjenost, da je znal posredovati na dostopen način tudi zahtevnejšo tematiko, omogočila, da je slovenskemu bralcu tedanjega časa približal področja, ki bi mu brez njegovega doktorskega študija ostala nedostopna.

Seznam virov in literature

Arhivski viri

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica:

Glaser, Karel: *Pismo Jakobu Sketu*. 30. 11. 1882. Ms 1049 B. NUK, Rz.

Glaser, Karel: *Pismi Matiji Murku*. 25. 12. 1912 in 25. 5. 1913. Ms 1119, 359, št. 19 in št. 23. NUK, Rz.

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor:

B.300 Osebni fondi, mapa Glaser Karel. PAM 1568.

UAW – Archiv der Universität Wien (Arhiv Univerze na Dunaju):

Nationale (vpisnice): Glaser, Karl

Rigorosenakt (personalne mape z doktorskimi akti): PN 316 (Karl Glaser)

Rigorosenprotokoll (zapisniki doktorskih izpitov): Glaser, Karl

UBW – Universitätsbibliothek Wien (Univerzitetna knjižnica na Dunaju):

Disertacije obravnavanih doktorskih kandidatov:

Disertacija *Ueber Bâna's Pârvatîpariṇayanâṭaka* (Glaser, Karl) je navedena pri natisnjenih virih.

Spletni viri in spletna literatura

- Anon.: Glaser Karel. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*. 2. zv. Dunaj: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957. https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_G/Glaser_Karel_1845_1913.xml;internal&action=hilite.action&Parameter=glaser* (10. 10. 2018).
- Grafenauer, Ivan: Glaser, Karel (1845–1913). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi201492/#slovenski-biografski-leksikon> (10. 10. 2018).
- Kacin, Anton: Glaser, Karel (1845–1913). V: *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi201492/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (10. 10. 2018).

Natisnjeni viri

- [Glaser, K.:] Whitney, W. D.: O indoevropskih jezikih. (Iz angleščine poslovenil K. Glaser.) V: *Slovenski narod*, 9, 1876.
- [Glaser, K.:] Damajantica žaluje po soprogu. (Iz staroindijščine poslovenil K. Glaser.) V: *Slovenski narod*, let. 10 (1877), št. 172–175.
- Glaser, K.: Peti internationalni orientalski shod v Berlinu. V: *Kres*, let. 1 (1881), št. 10.
- Glaser, K.: Epiške indske pripovedke in pravljice. V: *Kres*, let. 3 (1883), št. 1–3, 5–8; let. 4 (1884), št. 2 in 6.
- Glaser, K.: Ueber Bâna's »Pârvatîpariṇayanâta.« V: *Sitzungsberichte der phil. Hist. Klasse der Akademie der Wissenschaften in Wien*, 104. Wien, 1883, str. 575–664. Tudi posebni natis.
- Glaser, K.: Firduzi. V: *Kres*, let. 4 (1884), št. 1.
- Glaser, K.: Početki slovničarskega delovanja v Indih. V: *Ljubljanski zvon*, let. 4 (1884), št. 5.
- Glaser, K.: Der siebente Orientalistenkongress und die österreichischen Slaven. V: *Politik*, 1884, št. 162–163. Tudi posebni natis.
- Glaser, K.: *A. Vanîček. Biographische Skizze*. Wien: samozaložba, 1885.
- Glaser, K.: Rgveda I. 143. Text, Uebersetzung und Commentar von Dr. K. Glaser. V: *Jahresbericht über das k. k. Gymnasium in Triest*. Triest, 1885. Tudi posebni natis.
- Glaser, K.: Mrččhakatikâ ali Ilovnati voziček. V: *Edinost*, let. 10 (1885), št. 2–5.
- [Glaser, Karol:] Urvaši. Indijska drama Kâlidâsova. Na slovenski jezik preložil dr. Karol Glaser. V: *Edinost*, let. 10 (1885), št. 55–61, 64, 69–80. Knjižna izdaja: Trst: samozaložba, 1885. (Indijska Talija, 1.)
- [Glaser, Karol:] Pârvatî's Hochzeit: ein indisches Schauspiel. Zum ersten Male ins Deutsche übersetzt von Dr. K. Glaser. V: *Jahresbericht über das k. k. Staats-Gymnasium in Triest*. Triest, 1886. Tudi posebni natis.

- [Glaser, Karol:] Mālavikā in Agnimitra. Indijska drama Kālidāsova. Na slovenski jezik preložil dr. Karol Glaser. V: *Edinost*, let. 11 (1886), št. 2, 4, 6, 8, 10, 12, 16, 18, 20, 22, 24, 26, 28, 30, 32, 34–36, 39–44. Knjižna izdaja: Trst: samozaložba, 1885 (prav: 1886). (Indijska Talija, 2.)
- Glaser, K.: O starejši dobi indijskega slovstva. V: *Kres*, let. 6 (1886), št. 1.
- Glaser, [K.:] Indijski igrokaz Urvaši. Napisao dr. V. [!] Glaser. V: *Hrvatska*, 1889, št. 8–10.
- Glaser, Karl: Ob orijentaliskih študijah. V: *Slovenski narod*, let. 22 (1889), št. 41–45.
- Glaser, K.: Nekoliko iz indijskega bajeslovja. V: *Dom in svet*, let. 4 (1891), št. 2–3.
- Glaser, Karol.: O rgvedskih slavospvih. V: *Letopis Slovenske Matice*. Ljubljana: Slovenska Matica, 1896.
- Glaser, Karol: Buddhizem. V: *Dom in svet*, let. 14 (1901), št. 6.
- Glaser, K.: Kālidāsa: Indski dramatik. V: *Ljubljanski zvon*, let. 22 (1902), št. 9–11.
- [Glaser, Karol:] *Sakuntalā ali »Prstan spoznanja«: Drama v sedmih dejanjih*. Sanskrtski spisal Kālidāsa. Po R. Pischelovi izvorni izdaji 1877. l. poslovenil Dr. Karol Glaser. Maribor: samozaložba, 1908. (Indijska Talija, 3.)
- Glaser, Karol: Zal in Rudabeh. V: *Straža*, let. 1 (1909), št. 86–90. Tudi posebni natis.
- Glaser, K.: Zakonik Hammurabija. V: *Veda*, let. 1 (1911), št. 4.
- Glaser, K.: Die sprachliche Urverwandschaft der Indogermanen, Semiten und Indianer. Von Johann Topolovšek. V: *Veda*, let. 2 (1912), št. 5.
- Glaser, Karl: Der indische Student. V: *Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft*, let. 66 (1912), str. 1–37. Tudi posebni natis.

Natisnjena literatura

- Alsdorf, Ludwig: Indian Studies in Germany. *Indian Studies Abroad*. London: Indian Council for Cultural Relations, 1964.
- Bühler, Georg: *Leitfaden für den Elementarkursus des Sanskrit: Mit Übungsstücken und zwei Glossaren*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1882, 1981.
- Dasgupta, S. K., S. N. De: *A History of Sanskrit Literature: Classical Period*, I. Calcutta, 1962.
- Dolar, Anton: Prof. dr. Karol Glaser: Obrisi življenja in dela. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 29 (1934), str. 1–54.
- Glaser, K.: Nekaj spominov. V: *Edinost*, let. 26 (1901), št. 224.
- Glaser, K.: »Indijski študent«. V: *Dan*, let. 1 (1912), št. 115.
- Jauk-Pinhak, Milka: O prijevodima klasične sanskrtske literature kod nas. V: *Kolokvij o kulturnim dodirima jugoslavenskih naroda s Indijom*. Rad JAZU, 350. Zagreb: JAZU, 1968.
- Jolly, Julius: Georg Bühler 1837–1898. V: *Grundriss der Indo-Arischen Philologie und Altertumskunde*, 1,1. Strassburg, 1899.
- Katičić, Radoslav: *Stara indijska književnost*. Zagreb: Matica hrvatska, 1973.
- Lévi, Sylvain: *Le Théâtre Indien*. Paris, 1890.

- Pacheiner, Vlasta: Glaserjev prevod Kalidasove Šakuntale v slovenščino. V: *Kolokvij o kulturnim dotirima jugoslavenskih naroda s Indijom*. Rad JAZU, 350. Zagreb: JAZU, 1968.
- Pacheiner Klander, Vlasta: Verzna podoba Kalidasovih dram v Glaserjevih prevodih. V: *Zbornik ob sedemdesetletnici Franceta Bernika*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1997.
- Pacheiner Klander, Vlasta: Glaserjevi prevodi Kalidasovih podob. V: *Odprta okna: komparativistika in prevajalstvo: Majdi Stanovnik ob 75. rojstnem dnevu*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2009.
- Pacheiner-Klander, Vlasta: *Karol Glaser: Prvi slovenski doktor sanskrta*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2017.
- Pukšič, Eva: *Pregled staroindijskih slovničarskih šol*. Ljubljana: Oddelek za primerjalno in splošno jezikoslovje, Filozofska fakulteta, 2001. Diplomaska naloga. Tipkopis.
- Said, Edward W.: *Orientalizem: zahodnjaški pogledi na Orient*. Ljubljana: Studia humanitatis, 1996. Prev. Alenka Bogovič, Bogdan Lešnik, Igor Zabel.
- Stache-Rosen, Valentina: *German Indologists*. New Delhi: Max Mueller Bhavan, 1981.
- Štante, Milan: Glaserjeva indološka publicistika. V: *Kolokvij o kulturnim dotirima jugoslavenskih naroda s Indijom*. Rad JAZU, 350. Zagreb: JAZU, 1968.
- Vencajz, Janko: *Spomenica o petindvajsetletnici Akad. društva »Slovenija« na Dunaji*. Ljubljana: Akad. društvo »Slovenija«, 1894.

Monika Deželak Trojar in Tanja Žigon

Slovenski doktorji s področja zgodovine na dunajski univerzi

Prispevek uvodoma predstavi historiat študija zgodovine na Filozofski fakulteti dunajske univerze in vlogo reforme avstrijskega visokega in srednjega šolstva leta 1848 za nadaljnji razvoj zgodovinopisja na Slovenskem. Jedrni del prispevka obravnava slovenske doktorje filozofije s področja zgodovine, pri čemer so upoštevani tisti kandidati, ki so na vpisnicah kot svoj materni jezik navedli slovenščino in ki so iz zgodovine tudi dejansko promovirali. V obdobju od leta 1881 pa do konca prve svetovne vojne je zahtevne rigoroze opravilo šestnajst kandidatov, ki so v razpravi obravnavani kronološko, po datumu promocije. V svojih disertacijah so raziskovali zelo raznolika področja, od antične zgodovine in srednjega veka do tematik iz novejšje zgodovine, zlasti avstrijsko zgodovino. Ob zgodovinskem orisu razvoja študija zgodovine in kasnejši karierni poti posameznih kandidatov, ki so se po študiju zgodovine največkrat znašli v vlogi učiteljev, knjižničarjev, muzejskih delavcev, nekateri pa so postali tudi univerzitetni profesorji ali politiki, se izrisuje postopen razvoj slovenskega zgodovinopisja: od prvih korakov v smer kritičnega zgodovinopisja, ki so jih naredili Franc Kos in njegovi vrstniki, do sunkovitega razvoja v smer znanstvenega zgodovinopisja, zlasti po prvi svetovni vojni, ko so s svojim aktivnim zgodovinskim delovanjem začeli Josip Mal, Milko Kos in Josip Žontar.

Zgodovina je bila med doktorskimi kandidati, ki so študirali na dunajski univerzi, zelo priljubljena, saj je s tega področja v času od leta 1881 do konca prve svetovne vojne uspešno opravilo zahtevne rigoroze kar 16 kandidatov, upoštevajoč tiste, ki so na vpisnicah kot materni jezik navedli slovenščino,¹ leta 1919 pa se jim

1 Iz ohranjenih virov dunajske Filozofske fakultete je bilo mogoče ugotoviti, da je zgodovino študiral še več kandidatov s širšega slovenskega ozemlja, a so iz naše obravnave izpadli, ker so kot svoj materni jezik navedli nemščino ali pa nikoli niso opravili rigorozov. Nemščino kot svoj materni jezik je v vpisnicah navedel Viktor Skodlar, rojen v Ljubljani leta 1861, ki je svojo disertacijo uspešno zagovarjal leta 1884. Tudi Josef Ure, rojen 1876 v Voglah pri Celovcu (Kohldorf), ki je rigoroze opravil leta 1905, je kot materni jezik navajal nemščino. Podobno velja tudi za Carla Knafliča, doma iz Sinče vasi pri Velikovcu (Kühnsdorf), ki je študij zaključil z rigorozom leta 1896. Za Johanna Novaka se je kasneje izkazalo, da je bil po rodu Čeh in je prihajal iz Prage, medtem ko je bil Josef Kržišnik doma iz Predmosta pri Poljanah in se je seveda označil za Slovenca, a po tem, ko je oddal disertacijo o oglejskem patriarhatu z naslovom *Die kirchliche Einteilung und Verwaltung des Patriarchats Aquileja mit besonderer Rücksicht auf Krain* (1906), nikoli ni

je pridružila še na Dunaju rojena Melitta Pivec-Stelè (1894–1973), ki je bila po očetovi strani slovenskega rodu in se je v slovensko kulturno zgodovino zapisala kot zgodovinarica in bibliotekarka.² V prispevku je najprej orisan historiat študija zgodovine na Univerzi na Dunaju, nato pa so predstavljeni slovenski kandidati, ki so študij zgodovine na Dunaju zaključili s promocijo, ter njihov pomen za razvoj znanosti na Slovenskem.

Kratek pregled institucionalne zgodovine stroke na Dunaju od sredine do konca dolgega 19. stoletja

Univerzitetne reforme iz sredine 19. stoletja so med drugim tudi filozofski fakulteti zagotovile status, s katerim je postala enakovredna trem drugim fakultetam, teološki, pravni in medicinski, in ni izobraževala več izključno za učiteljski poklic, temveč se je usmerjala tudi v raziskovanje. S tem se je dvignil socialni prestiž profesorjev, ki so se specializirali za posamezna področja, kar je posledično vplivalo na hiter razvoj različnih disciplin. Bliskovito je naraščalo število seminarjev, kateder, inštitutov, laboratorijev in različnih zbirk.³

V študijskem letu 1850/51 so na pobudo zgodovinarja in klasičnega filologa Heinricha Wilhelma Grauerta (1804–1852), pruskega katolika, ki je bil leta 1836 habilitiran za rednega profesorja na Univerzi v Münstru ter je leta 1849 prišel v habsburško prestolnico, na dunajski *almi mater* Filološki seminar razširili v Filološko-historični seminar (*Philologisch-Historisches Seminar*); v sklopu seminarja je delovala katedra za občo zgodovino ali t. i. svetovno zgodovino s posebnim ozirom na rimsko in grško zgodovino. S povezavo zgodovine in klasične filologije je kritično delo z viri tudi na Dunaju postalo temeljna metoda pri zgodovinskih raziskavah.⁴ Grauerta je na Dunaj poklical minister za uk in bogočastje, grof Leo Thun-Hohenstein (1811–1888), ki si je sicer mnogo bolj želel, da bi pritegnil

uspešno opravil strogih zaključnih izpitov. Omeniti velja še primer Johanna Slokarja (1884–1970), ki se je kasneje uveljavil kot gospodarstvenik in je deloval tudi v Ljubljani, vendar pa je bil rojen v Mostarju in je na vpisnicah kot materni jezik navajal srbohrvaščino (doktor filozofije je postal leta 1907) (prim. Drago Potočnik: Slokar, Ivan (1884–1970). V: *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU in ZRC SAZU, 2013 (v nadaljevanju samo *SBL*). Splet.)

- 2 Njena biografska slika s poudarkom na študiju na Dunaju je objavljena v drugi publikaciji (Tanja Žigon: Melitta Pivec-Stelè (1894–1973), die erste Slowenin mit zwei Dokortiteln. V: Petra Kramberger, Irena Samide in Tanja Žigon: *Frauen, die studieren sind gefährlich. Ausgewählte Porträts slowenischer Frauen der Intelligenz*. Ljubljana: ZZFF, 2018, str. 131–170).
- 3 Prim. Thomas Winkelbauer: *Das Fach Geschichte an der Universität Wien: Von den Anfängen um 1500 bis etwa 1975* (Schriften des Archivs der Universität Wien, Band 24). Wien: V&R unipress, 2018, str. 83–84.
- 4 Prim. Winkelbauer: *Das Fach Geschichte*, str. 89.

domače avstrijske in ne nemških učenjakov. V tem duhu je imenovanje Grauerta pojasnil kot »neizogibno in žalostno posledico dotedanjega zapostavljanja študija zgodovine na avstrijskih univerzah«. ⁵ Podobno je ministrstvo še okoli leta 1900 posebej pazilo, da so bili profesorski kandidati za področje zgodovinskih znanosti katoliške vere ter da je bila pri posameznikih izpričana brezpogojna lojalnost cesarski hiši. ⁶

Jeseni 1854 je bil ustanovljen Inštitut za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje (*Institut für Österreichische Geschichtsforschung*). Eden prvih in najvidnejših profesorjev je bil Theodor von Sickel (1826–1908) s Saškega, saj je tudi na področju raziskovanja zgodovinskih virov, paleografije in diplomatike še primanjkovalo domačih strokovnjakov. Sickel se je izobraževal v Parizu in Milanu, konec šestdesetih let so mu ponujali profesorsko mesto na Univerzi v Tübingenu, a je tedaj že postal redni profesor na Dunaju. Želja, da bi odšel v Berlin, se mu leta 1872 ni izpolnila, so mu pa zato na dunajski *almi mater* znatno zvišali plačo, postal pa je tudi predstojnik inštituta. Na novoustanovljenemu inštitutu so se posvečali predvsem poglobljenemu raziskovanju avstrijske ali »domoznanske« zgodovine, kot jo je poimenoval minister Thun. ⁷ Pod Sicklovim ravnateljstvom (1869–1891) je inštitut po zgledu pariške *École nationale des chartes* postal ena glavnih evropskih raziskovalnih in izobraževalnih ustanov na področju pomožnih zgodovinskih ved, ⁸ kot so paleografija, diplomatika, arhivistika, epigrafika, kronologija in heraldika. Med pomembnejšimi sodelavci inštituta, s katerimi so se srečevali tudi študentje iz naših krajev, velja omeniti še Engelberta Mühlbacherja (1843–1903), ki je prihajal s Spodnjeavstrijskega, in Tirolca Oswalda Redlicha (1858–1944), čigar ime je v znanosti že tedaj veliko pomenilo: leta 1882 je postal profesor na Univerzi v Innsbrucku, leta 1893 je na Dunaju dobil mesto rednega profesorja za zgodovino in

5 Adelheid Zikulnig: *Restrukturierung, Regeneration und Reform. Die Prinzipien der Besetzungspolitik der Lehrkanzeln in der Ära des Ministers Leo Graf Thun-Hohenstein*. Graz: Phil. Dissertation, 2002, str. 256. Po letu 1870 so na profesorska mesta dejansko imenovali le še avstrijske ali v habsburški monarhiji rojene in izobražene zgodovinarje, izjema sta bila le oba strokovnjaka za stari vek, Otto Hirschfeld (1843–1922) in Eugen Bormann (1842–1917). Po tem se je akademsko področje zgodovine močno razlikovalo od naravoslovnih znanosti, a tudi od drugih filoloških smeri, kjer so navadno poučevali profesorji iz nemškega prostora (Winkelbauer: *Das Fach Geschichte*, str. 86).

6 Poleg filozofije je bilo zgodovinopisje edina disciplina, kjer so striktno pazili na izpolnjevanje obeh omenjenih pogojev. Tako so na primer leta 1899 za rednega profesorja avstrijske zgodovine imenovali konservativno-katoliškega Josefa Hirna (1848–1917) s Tirolske, čeprav ga fakulteta kot kandidata sploh ni predlagala (Winkelbauer: *Das Fach Geschichte*, str. 87–88).

7 Prim. prav tam, str. 97.

8 Prim. Matevž Košir: Inštitut za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje s posebnim ozirom na izobraževanje arhivistov. V: *Zgodovinski časopis*, let. 49 (1995), št. 1, str. 121–125, tu str. 125.

pomožne zgodovinske vede, od leta 1904 do 1920 pa je urejal ugledno znanstveno revijo Inštituta za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, ki jo je leta 1879 ustanovil Sickel. Redlich je leta 1926 postal predstojnik inštituta, v dvajsetih in tridesetih letih je predsedoval Avstrijski akademiji znanosti, leta 1938 pa odstopil iz protesta zaradi priključitve Nemčiji. Nadalje sta na inštitutu delovala še Emil von Ottenthal (1855–1931), ki izvira iz plemiške južnotirolske družine in je bil pred tem profesor za občo zgodovino in pomožne zgodovinske vede na Univerzi v Innsbrucku, in Hans Hirsch (1878–1940), ki je bil, tako kot tudi vsi prej omenjeni, nekaj časa tudi predstojnik Inštituta za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje.⁹ Inštitut je posebej pomemben tudi zato, ker so tu študirali in se kalili številni bodoči profesorji, ki so zatem poučevali na univerzah širom monarhije (Dunaj, Gradec, Praga, Innsbruck itd.) ali pa so kot privatni docenti delovali na avstrijskih, madžarskih ali nemških univerzah; leta 1898 je bilo takšnih kadrov kar 23. Slovenski doktorandi, ki so izšli iz te šole, so bili Ferdinand Jančar, Ivan Žibert, Josip Mal, Milko Kos in Josip Žontar.

V sedemdesetih letih 19. stoletja je na dunajski univerzi spet zavel nov veter na področju ustanavljanja seminarjev in inštitutov. Leta 1872 se je Filološko-historični seminar razdelil na filološki in historični del, tako da so se odtlej kandidati, ki so obiskovali zgodovinska predavanja, vpisovali v Historični seminar (*Historisches Seminar*).¹⁰ Poleg katedre za avstrijsko zgodovino sta v sklopu seminarja odtlej delovali še dve katedri, saj se je katedra za svetovno zgodovino razdelila na katedro za zgodovino starega in katedro za zgodovino srednjega veka. Prvo, katedro za avstrijsko zgodovino, je vodil Otokar Lorenz (1832–1904), ki ga je 1887 nasledil profesor za občo in avstrijsko zgodovino s Tirolske, Alfons Huber (1834–1898). Leta 1872 so zaradi vedno večjega števila učiteljskih kandidatov ustanovili še drugo katedro za avstrijsko zgodovino, na katero so imenovali rednega profesorja za avstrijsko zgodovino, Dunajčana Heinricha von Zeißberga (1839–1899), ki je nekdaj nadvojvodo Rudolfa poučeval zgodovino. Na katedri za zgodovino starega veka je deloval Rankejev učenec, pred tem profesor na züriški univerzi, Max Büdinger (1828–1902); na zadnjo katedro pa je bil po nekaj manjših zapletih imenovan medievist in paleograf Wilhelm Wattenbach (1819–1897). Leta 1876 je prišlo do ponovne delitve Historičnega seminarja, ustanovljen je bil še Arheološko-epigrafski seminar

9 Winkelbauer: *Das Fach Geschichte*, str. 108.

10 Več o tem Ernst Kirchshofer: *Geschichte des Philologisch-Historischen Seminars an der Universität Wien 1848–1900. Dissertation*. Wien: Universität Wien 1984, str. 112–113; prim. tudi Winkelbauer: *Das Fach Geschichte*, str. 112–114. Leta 1955 je seminar postal Zgodovinski inštitut in od leta 1979 nosi ime Inštitut za zgodovino.

(*Archeologisch-Epigraphisches Seminar*), kjer je deloval eden izmed najpomembnejših epigrafikov in raziskovalcev rimske upravne zgodovine, Otto Hirschfeld (1843–1922); nasledil pa ga je Eugen Bormann (1842–1917).¹¹

Šele v začetku 20. stoletja je na dunajski univerzi prišlo do institucionalizacije novejšje zgodovine. V luči reorganizacije kateder so uvedli novo samostojno katedro za novejšjo občo zgodovino, katere delo sta zaznamovala predvsem August Fournier (1850–1920), sin francoskih emigrantov, ki se je leta 1875 na Dunaju habilitiral na področju avstrijske zgodovine, ter njegov naslednik (in učenec) Alfred Francis Pribram (1859–1942), ki se je rodil in umrl v Londonu. Sedem let pred vojno so leta 1907 ustanovili še Seminar za vzhodnoevropsko zgodovino (*Seminar für Osteuropäische Geschichte*). Njegov prvi predstojnik je postal na Dunaju rojeni Čeh Konstantin Jireček (1854–1918), ki se je že leta 1877 v Pragi habilitiral za področje zgodovine in geografije Jugovzhodne Evrope s posebnim ozirom na zgodovino Slovanov na Balkanu ter tako velja za utemeljitelja češke balkanologije in bizantinistike. Ko je leta 1893 prišel na Dunaj, sta s Hrvatom Vatroslavom Jagićem (1838–1923) delovala vsak na svoji katedri v okviru Seminarja za slovansko filologijo. Jireček je tu vse do svoje smrti predaval izključno zgodovino slovanskih narodov, saj ministrstvo nikoli ni ugodilo prošnji, da bi njegovo stolico za slovansko filologijo pretvorilo v stolico za zgodovino Vzhodne Evrope.¹²

Kot zanimivost naj navedemo še nekaj statističnih podatkov o študentih dunajskega Historičnega seminarja, ki jih navaja Kirchshofer. Dobra polovica od 183 vpisanih študentov v letih od 1872 do 1901 je prihajala s Spodnje ali Zgodnje Avstrije (52 %), iz čeških dežel je seminar obiskovalo 29 % študentov, po pet jih je bilo iz Galicije in iz Salzburga (3 %), po štirje (2 %) so bili s Kranjske¹³ in z Madžarske, po trije (2 %) s Koroške in Nemškega cesarstva, drugi pa so bili še iz severne Italije, Tirolske in Bukovine. Več kot polovica (62 %) vseh, ki so študij zaključili, se je posvetilo učiteljskemu poklicu, slaba petina (18 %) je izbrala akademsko kariero in so ostali na univerzah, 11 % pa jih je izbralo poklic bibliotekarja in/ali arhivarja. Preostalih 9 % lahko razvrstimo v poklicne kategorije kot so znanstveni svetniki, državni uslužbenci, pisatelji ali uredniki.¹⁴

11 Prim. Winkelbauer: *Das Fach Geschichte*, str. 111–138, o tem piše tudi Kirchshofer: *Geschichte des Philologisch-Historischen Seminars*, str. 141–144.

12 Prim. Winkelbauer: *Das Fach Geschichte*, str. 127–142.

13 Kirchshoferju se je pri študentih s Kranjske izmuznilo najmanj eno ime, saj je bilo študentov vsaj pet (Franc Kos, Ludvík Böhm, Ferdinand Jančar, Ivan Orel in Franc Kropivnik).

14 Kirchshofer: *Geschichte des Philologisch-Historischen Seminars*, Appendix, str. 5–53.

Dodiplomski študij, promocija in poklicna pot

Šestnajst kandidatov, ki so na vpisnih listih kot materni jezik navedli slovenščino, je v svojih disertacijah raziskovalo bodisi starejša obdobja, torej antično zgodovino ter zgodovino srednjega veka, bodisi so za temo disertacije izbrali širšo tematiko iz novejše ali avstrijske zgodovine. Približno polovica se jih je odločila za prvo in polovica za drugo možnost; v prispevku so predstavljeni v kronološkem zaporedju, pri čemer je upoštevan datum promocije.

Vsi obravnavani doktorji filozofije so svoje delo na področju zgodovine začeli vzporedno ali neposredno po t. i. pionirski generaciji, ki je na področju zgodovinskega pisanja na Slovenskem naredila odločilne korake in ga postopoma usmerjala v kritično smer.¹⁵ Odločilen predpogoj za to je bila gotovo tudi zgoraj omenjena reforma avstrijskega visokega in srednjega šolstva leta 1848. Ker je gimnazijo podaljšala na osem let, uvedla predmetni pouk in povečala število ur, ki so bile namenjene zgodovini in zemljepisu, se je povečalo tudi povpraševanje po poklicnih zgodovinarjih.¹⁶

V tem odločilnem obdobju (okrog leta 1850), ko se je izobraževanje počasi usmerjalo tako v šolanje profesorskih kadrov kot v raziskovalno smer, se je na Slovenskem rodilo več bodočih zgodovinarjev, ki so se med šolanjem na Dunaju in Gradcu srečali z moderno tehniko zgodovinskega dela. V sedemdesetih in zlasti osemdesetih letih 19. stoletja so orali ledino na tem področju v tedanjih okvirih slovenskega ozemlja. Pred slovenskimi doktorji filozofije, ki so promovirali s področja zgodovine in jih obravnavamo v nadaljevanju, so zgodovino (poleg drugih predmetov) na Dunaju in v Gradcu študirali Fran Šuklje (1849–1935), Anton Kaspret (1850–1920), Simon Rutar (1851–1903), Josip Apih (1853–1911) in Ivan Vrhovec (1853–1902), poleg naštetih pa tudi nekateri drugi, ki se zgodovini pozneje niso prednostno posvečali (npr. Fran Levec in Fran Orožen). Omeniti pa velja še posameznike, ki sicer niso imeli strokovne izobrazbe, a so bili dojemljivi

15 Prim. Bogo Grafenauer: Pomen dela Franca Kosa v razvoju slovenskega zgodovinskega pisanja. V: *Zgodovinski časopis*, let. 8 (1954), št. 1, str. 118–124, tu str. 119; Bogo Grafenauer: Pomen dela Franca Kosa v razvoju slovenskega zgodovinskega pisanja. V: Bogo Grafenauer (ur.): *Franco Kos, Izbrano delo*. Ljubljana: Slovenska matica, 1982. str. 337–365, tu str. 343.

16 Alojz Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*. Ljubljana: Univerza, 2009, str. 61–62; Jože Ciperle: *Gimnazije na Slovenskem v letu 1848 ter njihov razvoj do leta 1918*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1979, str. 5–7, 15–16; Grafenauer: Pomen dela Franca Kosa (1982), str. 343; Matej Hriberšek: *Klasični jeziki v slovenskem šolstvu 1848–1945*. Ljubljana: Založba ZRC, 2005, str. 46–49; Stane Okoliš: *Zgodovina šolstva na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2009, str. 68–71; Vlado Schmid: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem III*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1988, str. 126–131.

za kritične pobude v slovenskem zgodovinopisju in so jim vneto sledili, med njimi Ignac Orožen, Franc Šumi, Ivan Vrhovnik in Anton Koblar. Za to generacijo zgodovinarjev je značilno, da je njihovo delo temeljilo na kritičnem preverjanju dejstev, iskanju novih zgodovinskih virov in preseganju primata pisanih virov. Namesto pokrajinskega so postopoma uvajali enoten slovenski zgodovinski koncept in pri obravnavi zgodovinskih vprašanj vse bolj uporabljali slovenščino.¹⁷ Vsi zgodovinarji, ki so predstavljeni v nadaljevanju, so se na Dunaju šolali in bili promovirani po uvedbi samostojnega Historičnega seminarja (1872) in, z izjemo Franca Kosa, tudi po odcepitvi Arheološko-epigrafskega seminarja (1876).

Franc Kos (1853–1924) je najvidnejši in najpomembnejši član omenjene pionirske, strokovno izšolane skupine zgodovinarjev, ki se je poleg svojega siceršnjega (večinoma pedagoškega) dela s svojimi, na kritični pretres virov oprtimi, prispevki trudila za formiranje slovenskega zgodovinopisja kot znanosti. Kos se je rodil 24. decembra 1853 v Selcih pri Škofji Loki, očetu Janezu in materi Elizabeti, rojeni Krek. Osnovno šolo je obiskoval v Selcih in višje razrede v Škofji Loki, nižjo gimnazijo v Kranju (1866–1870) in višjo v Ljubljani (1870–1874), kjer je 6. avgusta 1874 maturiral.¹⁸

Na dunajsko univerzo se je vpisal v zimskem semestru 1874/75 in jo obiskoval do poletnega semestra 1878. V času, ko je začel svoj študij, je bil njegov oče Janez, posestnik, že pokojni, njegova skrbnika pa sta bila Valentin Krek, posestnik, v zadnjih dveh semestrih pa Franc Šlibar, trgovec in posestnik (oba iz Selc).¹⁹ Od četrtega do osmega semestra je prejemal Knafljevo štipendijo v višini 240 florintov letno (približno 2.880 evrov današnje vrednosti).²⁰ V svojem jedrnatem življenjepisu ob prijavi k rigorozom je zapisal, da je v času študija poslušal predvsem zgodovinska predavanja in se ukvarjal zlasti s starejšo zgodovino. Med profesorji je posebej izpostavil Būdingerja, Lorenza in Zeißberga.²¹ Iz njegovih vpisnic lahko razberemo, da je poleg omenjenih v tretjem semestru poslušal predavanja še dveh pomembnih profesorjev zgodovine, Fournierja in Sickla. V vseh semestrih (z izjemo sedmega)

17 Bogo Grafenauer: *Struktura in tehnika zgodovinske vede*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 1960, str. 223–227; Grafenauer: *Pomen dela Franca Kosa* (1982), str. 343–345, 348.

18 Milko Kos: *Kos, Franc (1853–1924)*. V: *SBL*. Splet.

19 Archiv der Universität Wien (v nadaljevanju UAW), Nationale, Franc Kos.

20 Prim. pretvornik valut na: <https://www.oenb.at/docroot/inflationscockpit/waehrungsrechner.html>. Ta pretvornik je uporabljen za pretvarjanje denarnih valut tudi v nadaljevanju prispevka.

21 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 168 (Rigoroosenakt, RA 168), Curriculum vitae.

je poslušal zemljepisna predavanja Friedricha Simonyja (1813–1896) in obiskoval tudi njegove praktične vaje za poučevanje zemljepisa. V prvem, drugem in petem semestru je poslušal Miklošičeva predavanja o staroslovenski slovnici, domovini staroslovanskega jezika in slovanski etnografiji. V četrtem, petem in sedmem semestru je Kos obiskoval še predavanja o nemški slovnici in nemški literaturi pri Karlu Tomaschku (1828–1878), strokovnjaku za novejšo nemško filologijo. Glede na to, da se je že v drugem semestru vpisal na predavanja Theodorja Vogta (1835–1906) o gimnazijski pedagogiki in v tretjem poslušal njegova predavanja o splošni pedagogiki, si je verjetno že na samem začetku študija želel postati učitelj.²²

Oktobra 1879 in februarja 1880 je Kos opravil profesorske izpite iz zgodovine in zemljepisa kot glavnih predmetov in iz slavistike kot stranskega ter bil tako usposobljen za poučevanje s slovenskim in nemškim učnim jezikom.²³ Predpogoj za pristop k profesorskim izpitom je bila t. i. domača naloga, v kateri je pisal o prvi punski vojni (obsegala je kar 194 strani in 634 opomb). Zanj si je prislužil veliko pohvalo; ocenjevalci so jo označili za učeno delo.²⁴ To nalogo je pozneje razširil v disertacijo z naslovom *Griechisch-makedonische Angelegenheiten während des zweiten punischen Krieges* (Grško-makedonski odnosi med drugo punsko vojno), ki obsega 201 stran in 727 opomb, in jo marca 1880 priložil svoji prošnji za opravljanje rigorozov. Po kratkem uvodu se je na šestdesetih straneh posvetil kritiki uporabljenih temeljnih virov: Livij, Polibij, Apijan, Kasij Dion, Zonaras, Plutarh in Justin ter na koncu naštel še nekatere druge (Evtropij, Flor, Silij Italik, Frontin, Polien (Poly(a)enus), Diodor). V prvem poglavju je obravnaval vojno zaveznikov v drugi punski vojni, v kateri so Grki in Makedonci vse do leta 205 pr. Kr., ko je Filip V. Makedonski podpisal mirovno pogodbo z Rimljani, nastopali na strani Kartazanov kot zvesti Hanibalovi zavezniki. V drugem poglavju se je posvetil opredelitvi odnosa med Filipom V. in Hanibalom, v zadnjem pa je podrobno predstavil rimsko-makedonsko vojno in njen sklepni del, ko je prišlo do sklenitve mirovnega sporazuma med Rimljani in Grki ter Makedonci.²⁵

Disertacijo je 10. aprila 1880 ocenil Max Büdinger in pohvalil kandidatov trud in marljivost, poznavanje literature in prizadevanje, da bi v obravnavanih vprašanih dosegel znanstveno presojo. Poudaril je, da je navajanje uporabljenih virov

22 UAW, Nationale, Franc Kos.

23 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 168 (Rigoroosenakt, RA 168), Curriculum vitae; Grafenauer: Pomen dela Franca Kosa (1982), str. 347.

24 Prav tam; prim tudi Kos: Kos, Franc (1853–1924).

25 Universitätsbibliothek Wien (v nadaljevanju UBW), sig. D-13036.

skrbno in dosledno ter dodal, da je kandidat posebno pozornost namenil kronologiji. Kot slabost disertacije je v zaključku navedel stilistične pomanjkljivosti in napake v nemškem izrazju, vendar pa v tem ni videl ovire za pripustitev k rigorozom. Svoje strinjanje z oceno je 15. aprila 1880 pripisal še drugi ocenjevalec, Otto Hirschfeld.²⁶ Doktorski izpit s področja zgodovine je Kos opravil 18. junija 1881 z večinsko oceno zadovoljivo, »genügend« (tako so ga ocenili Büdinger, Zeißberg in Hirschfeld, klasični filolog Emanuel Hoffmann (1825–1900) pa z njegovim prikazanim znanjem ni bil zadovoljen in ga je ocenil z »ungenügend«), z enako večinsko oceno je 3. novembra 1881 preстал tudi izpit iz filozofije in bil nato 5. novembra 1881 promoviran.²⁷

V poučevanju se je Franc Kos preizkusil še pred doktorskim izpitom, neposredno zatem, ko je opravil profesorske izpite za področje zgodovine in zemljepisa. Od 13. aprila 1880 dalje je bil eno leto poizkusni kandidat na gimnaziji v Ljubljani. Iz Ljubljane je odšel v Gorico, kjer je bil od 3. oktobra 1881 do konca šolskega leta 1882/83 suplent, nato pa od avgusta 1883 do decembra 1887 stalni profesor ženskega učiteljišča. Ko mu je Gorica že dodobra prirastla k srcu in postala tako rekoč njegov drugi dom, so ga 30. decembra 1887 iz političnih razlogov (zaradi njegovega poudarjanja slovenstva in slovenskega jezika) premestili na učiteljišče v Koper, kjer je leto pozneje postal tudi nadzornik za slovenske in hrvaške šole koprškega okraja (od 22. marca 1888 do 27. maja 1889). To delovno mesto mu ni ustrezalo, zato je bil službe oktobra 1890 na lastno željo razrešen. Vrnil se je v Gorico in znova dobil profesorsko mesto na ženskem učiteljišču ter tam ostal vse do upokojitve novembra 1911 (pozneje, 23. februarja 1912, je bil imenovan za šolskega svétnika).

Franc Kos se je aktivno udeleževal slovenskega javnega življenja v mestu in mdr. prijateljeval s Simonom Gregorčičem. Za potrebe svojega znanstvenega dela si je oblikoval lastno knjižnico. Med starim papirjem goriškega trgovca Nardinija je po naključju našel gradivo iz loškega graščinskega arhiva in preprečil, da bi se uničilo. Po izbruhu vojne z Italijo se je maja 1915 umaknil v Selca, od tam pa je kmalu zatem odšel na Dunaj, kjer je ostal do decembra 1918 in čas izkoristil za zbiranje arhivskega gradiva za slovensko zgodovino od 13. do 15. stoletja. Z Dunaja se je za kratek čas spet vrnil v rodna Selca, nato pa od novembra 1919 do smrti, 14. marca 1924, živel v Ljubljani.²⁸

26 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 168 (Rigorosenakt, RA 168), ocena disertacije.

27 UAW, Rigorosenprotokoll, Franz Kos.

28 Kos: Kos, Franc (1853–1924); Grafenauer: Pomen dela Franca Kosa (1982), str. 347, 355–356.

S svojimi članki in razpravami, v katerih je kritično obravnaval predvsem obdobje srednjega veka v slovenski zgodovini, je pomembno prispeval k uveljavljanju kritičnih metod v slovenskem zgodovinopisju in s svojim sistematičnim zbiranjem, kritično obdelavo ter objavo virov poudaril pomen pomožnih zgodovinskih ved kot bistvenih pripomočkov za nastanek verodostojnega zgodovinskega pričevanja.²⁹ Med njegovo bogato bibliografijo zavzemajo posebno mesto razprave o srednjeveški zgodovini širšega slovenskega ozemlja, ki jih je objavljial v časopisih in zbornikih (predvsem v *Kresu*, *Ljubljanskem zvonu*, publikacijah Slovenske matice (do spora z njenimi vodilnimi člani leta 1899)³⁰ in po letu 1891 v *Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko*). Njegova prva samostojna knjiga je bila *Spomenica tisočletnice Metodove smrti* (Slovenska matica, 1885). V razpravah se je posvetil tudi Goriški in svojemu rodnemu loškemu okraju, s katerima je bila njegova življenjska pot najtesneje povezana; pisal je tudi ocene.³¹

Osrednje mesto v njegovem opusu zavzema izdaja *Gradiiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku*.³² Delo je prvotno začelo nastajati kot del nove *Zgodovine slovenskih pokrajin*, ki naj bi jo skupaj napisalo več avtorjev. Kos je v njej prevzel obdobje od leta 500 do 1282. Ko je napisal prvo knjigo, ki je zajela čas od 500 do 900 in obsegala okoli 500 tiskanih strani, je doživel negativno presenečenje: knjižni odbor Slovenske matice z Levcem na čelu je njegovo delo namreč zavrnil kot preobširno in preveč strokovno. Po posredovanju Janeza Evangelista Kreka je izdajanje *Gradiiva* prevzela Leonova družba. Prva knjiga (obsega čas od leta 501 do 800) je izšla leta 1903, druga (801–1000) 1906, tretja (1001–1100) 1911, četrto (1101–1200) so zaradi vojne tiskali od 1915 do 1920, peta knjiga pa je izšla postumno leta 1928 (1201–1246) v redakciji njegovega sina Milka Kosa.³³

Zaradi opisanih zaslug v Kosu upravičeno prepoznavamo začetnika slovenskega kritičnega zgodovinopisja. Bogo Grafenauer je njegov prispevek k zgodovini kot znanosti na več mestih primerjal z vlogo, ki sta jo v hrvaškem in srbskem zgodovinopisju odigrala Franjo Rački (1828–1884) in Ilarion Ruvarac (1832–1905). Kosovih zaslug so se zavedali že njegovi sodobniki, tako so ga leta 1907 imenovali za častnega člana Muzejskega društva za Kranjsko, štiri leta pozneje (1911) je

29 Prim. Grafenauer: Pomen dela Franca Kosa (1954), str. 120–121; Grafenauer: Pomen dela Franca Kosa (1982), str. 349–350, 357.

30 Spor je na podlagi ohranjene korespondence in osnutkov zanjo podrobneje predstavil Bogo Grafenauer. Prim. Grafenauer: Pomen dela Franca Kosa (1982), str. 351–353.

31 Prim. Grafenauer: Pomen dela Franca Kosa (1982), str. 349, 357; Kos: Kos, Franc (1853–1924).

32 Prim. *Slovenec*, let. 48, št. 50 (2. 3. 1920), str. 5–6.

33 Kos: Kos, Franc (1853–1924).

postal dopisni član Jugoslovanske akademije znanosti, leta 1914 častni član Leonove družbe in leta 1921 častni član Zgodovinskega društva v Mariboru.³⁴ Junija 1939 so se njegovemu spominu poklonili tudi njegovi rojaki. Katoliško prosvetno društvo v Selcih je ob prisotnosti ministrskega načelnika, zastopnikov Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Slovenske matice in zgodovinskih društev odkrilo spominsko ploščo na njegovi rojstni hiši.³⁵

Deset let za Francem Kosom je na dunajski Filozofski fakulteti doktoriral **Ludvik Böhm** (1864–1935). V svojem življenjepisju v doktorskih aktih je zapisal, da se je rodil 5. maja 1864 v Kočevju, očetu Ludviku Böhmju, davčnemu uslužbencu, in materi Gertrudi (roj. Golob). Ko je bil star tri leta, mu je oče umrl, zato sta se z materjo preselila v Ljubljano, kjer je obiskoval osnovno šolo in gimnazijo. Drugi in sedmi razred je ponavljal in eno leto pavziral, zato je maturiral šele leta 1885. V zimskem semestru 1885/86 se je vpisal na dunajsko Filozofsko fakulteto.³⁶ Zadnje tri semestre študija (1888, 1888/89 in 1889) je prejemal Knafljevo štipendijo v višini 240 florintov letno (kar bi danes znašalo približno 3.300 evrov).³⁷

Poslušal je predavanja iz zgodovine in slovanske filologije ter nekaj zemljepisnih. Sam je zapisal, da ga je zanimala predvsem zgodovina vzhodnih dežel, pozneje pa balkanskih držav, Rusije in slovanskih dežel Avstrije. Pri slavistiki se je ukvarjal s slovanskim starim vekom, z najstarejšo zgodovino Slovanov in južnoslovansko literarno zgodovino.³⁸ Obiskoval je historični seminar pri Maxu Büdingerju in tudi sicer v okviru svojega študija zgodovine poslušal največ njegovih predavanj (npr. rimsko in občo zgodovino), v višjih letnikih pa je vpisoval tudi Zeiřbergova (zgodovina srednjega veka in branje srednjeveških virov, avstrijska zgodovina), Huberjeva (novejša zgodovina: začetek 19. stoletja) in Bormannova predavanja (grška zgodovina). Pri študiju slavistike, v katerega se je usmeril v četrtem semestru, spomladi 1887, je izbiral izključno Jagićeva predavanja. Obiskoval je njegov slavistični seminar, predavanja o zgodovini južnoslovanske in ruske književnosti, slovanske etnografije in paleografije, slovnico ruskega in srbohrvaškega jezika.³⁹

34 Grafenauer: Pomen dela Franca Kosa (1982), str. 357–358.

35 *Slovenec*, let. 67, št. 132a (13. 6. 1939), str. 8; *Jutro*, let. 20, št. 133 (11. 6. 1939), str. 5.

36 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 623 (Rigorosenakt, RA 623), Curriculum vitae.

37 UAW, Nationale, Ludwig Böhm.

38 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 623 (Rigorosenakt, RA 623), Curriculum vitae.

39 UAW, Nationale, Ludwig Böhm.

Prošnjo za dovoljenje za pristop k strogim izpitom iz zgodovine kot glavnega predmeta v povezavi s slovansko filologijo je skupaj z disertacijo z naslovom *Über das Verhältniss von Nestor Iskanders Chronik »Die Erzählung von Constantinopel« zu den Berichten der übrigen Zeitgenossen* (O kroniki Nestorja Iskanderja »Pripoved o Konstantinoplu« v primerjavi s poročili drugih sodobnikov) oddal 1. julija 1890. Jedrni del disertacije predstavlja prevod kronike Nestorja Iskanderja »Pripoved o Konstantinoplu« (nastala je konec 15. ali v začetku 16. stoletja), ki govori o padcu Konstantinopla leta 1453. Iz stare ruščine v nemščino jo je prevedel po sanktpe-terburški izdaji iz leta 1886. Pri prevajanju mu je pomagal profesor Jagić. Vzpo- redno z nemškim prevodom (na verso straneh – levo) je v treh stolpcih (na recto straneh – desno) nizal še druge vzporedne vire. Veliko izmed njih je bilo grških. Ocenjevalec Büdinger je 7. julija 1890 njegovo disertacijo označil kot težavno in marljivo delo, pri katerem pa je predvsem v prevodu grških citatov pogršel natančnost. Glede sklepa disertacije je izrazil dvom, koliko je v njem samostojnega kandidatovega razmišljanja in koliko morda povzema po kakšnem ocenjevalcu neznanem spisu Mikhaila Pogodina, na katerega se samo poimensko sklicuje. Drugi ocenjevalec, Alfons Huber, je k oceni samo pripisal svoje strinjanje.⁴⁰ Izpit iz filozofije je Böhm opravil že 15. julija 1890, glavni rigoroz s področja zgodovine pa 16. decembra 1890. Büdinger ga je ocenil z oceno odlično, Huber in Jagić pa z zadovoljivo. Promoviran je bil 10. julija 1891.⁴¹

Ludvik Böhm je prijateljeval in si dopisoval z Matijem Murkom. V Murkovi zapuščini so se ohranila pisma, ki mu jih je Böhm pisal v obdobju od februarja 1892 do decembra 1902. Navadno v njih prosi Murka za raznovrstno pomoč, na primer za posredovanje in garancijo pri posojilu,⁴² za dobro besedo pri potegovanju za različne službe⁴³ ali celo pomoč pri pridobivanju naklonjenosti izpraševalcev pri izpitu.⁴⁴ Iz pisem lahko razberemo glavne obrise Böhmovega življenja do leta 1898. Najprej je bil suplent v Ljubljani (1892–1897) in nato nekaj mesecev na gimnaziji v Novem mestu.⁴⁵ V tem času se je leta 1896 neuspešno potegoval za mesto urednika državnega zakonika.⁴⁶ Zdi se, da se je spogledoval tudi z

40 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 623 (Rigoroosenakt, RA 623), ocena disertacije; UBW, sig. D-13224.

41 UAW, Rigorosenprotokoll, Ludwig Böhm.

42 NUK, Ms 1119: Murko, Matija; Korespondenca: Böhm, Ludvik, 4. 2. 1892.

43 Prav tam, 3. 12. 1896, 19. 12. 1896, nedat. (konec leta 1896 ali začetek leta 1897), 2. 1. 1897, 14. 5. 1897, 13. 11. 1897, 9. 1. 1898, 11. 2. 1898, 3. 9. 1898.

44 Prav tam, 5. 10. 1896, 3. 12. 1896.

45 *Slovenski narod*, let. 68, št. 6 (15. 3. 1935), str. 2; *Slovenec*, let. 63, št. 63 (16. 3. 1935), str. 8.

46 NUK, Ms 1119: Murko, Matija; Korespondenca: Böhm, Ludvik, 3. 12. 1896, 19. 12. 1896, nedat., 2. 1. 1897.

nekdanjim delovnim mestom Karla Štreklja (1859–1912)⁴⁷ na Dunaju, a ker je korespondenca iz tega obdobja pomanjkljiva, lahko za sedaj ostane le pri ugibanju. Leta 1896 je opravil t. i. usposobljenostne izpite za poučevanje zgodovine, zemljepisa in slovenščine⁴⁸ in se leto pozneje potegoval za službo profesorja v Kranju, prosil pa je tudi za mesto profesorja na realki v Splitu.⁴⁹ Slednje mu je bilo odobreno, a je v Splitu doživel razočaranje. Že na začetku leta 1898 je znova iskal nove možnosti zaposlitve in se neuspešno potegoval za mesto skriptorja v ljubljanski knjižnici.⁵⁰ Sklepamo, da je v Splitu ostal do konca šolskega leta 1897/98, saj je pismo Murku 3. septembra 1898 napisal že v Mirni na Dolenjskem in v njem povedal, da se poteguje za profesuro na pomorski akademiji na Reki, ki jo je pozneje tudi dobil.⁵¹ Tam je poučeval do prevrata leta 1918. Po vrnitvi v domovino je za kratek čas odšel na Koroško in postal nadzorni delegat železarne ter jeklarne v Borovljah. Po njegovi zaslugi je bila v Ljubljani ustanovljena trgovska akademija, Böhm pa je leta 1920 postal njen prvi ravnatelj. Na tem mestu je ostal vse do upokojitve 1930. Poučeval je zgodovino ter zemljepis, trgovinsko ter gospodarsko zgodovino in trgovinski ter gospodarski zemljepis. Bil je tudi član izpraševalne komisije za državoslovni izpit. Umrl je 15. marca 1935 v Mirni na Dolenjskem.⁵²

Vsaj od leta 1928 je bil honorarni profesor na pravni, t. i. Juridčni fakulteti Univerze kralja Aleksandra v Ljubljani, kjer je predaval ekonomsko politiko.⁵³ Imel je veliko zaslug za organizacijo velesejma v Ljubljani, saj je bil njegov soustanovitelj in je sodil med prve odbornike. Veljal je za izvrstnega govornika, govoril je znanstveno podkrepjeno, a hkrati jasno širšemu občinstvu, zato ne preseneča, da

47 Po habilitaciji je Štrekelj na dunajski univerzi začel predavati slovansko literaturo, etnološke in jezikoslovne teme že v zimskem semestru 1886/87 in nato tam predaval do zimskega semestra 1896/97, ko je bil s cesarskim sklepom s 4. 9. 1896 imenovan za izrednega profesorja na Univerzi v Gradcu. Službo v Gradcu je nastopil 1. 4. 1897 in tako nasledil Jagičevega učenca Vatroslava Oblaka. Prim. prispevek Andrejke Žejn v tej monografiji.

48 Višji šolski svet v Ljubljani: *Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji 1923*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna v Ljubljani, 1923, str. 143.

49 Ms 1119: Murko, Matija; Korespondenca: Böhm, Ludvik, 14. 5. 1897.

50 Prav tam, 13. 11. 1897, 9. 1. 1898, 11. 2. 1898.

51 Prav tam, 3. 9. 1898, 17. 10. 1899.

52 *Slovenski narod*, let. 68, št. 6 (15. 3. 1935), str. 2; *Slovenec*, let. 63, št. 63 (16. 3. 1935), str. 8; Višji šolski svet v Ljubljani: *Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji 1923*, str. 143; Proforsko društvo: *Stalež srednjih in strokovnih šol v Sloveniji, šolsko leto 1925/26*. Ljubljana: Delniška tiskarna, 1923, str. 19; Fortunat Lužar et al.: *Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji (ljubljska in mariborska oblast)*. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna, 1928, str. 12, 33; Janko Leskošek: *Stalež srednjih in strokovnih šol v Sloveniji januarja 1928*. Maribor: Tiskarna sv. Cirila, 1928, str. 16.

53 Lužar et al.: *Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji*, str. 12.

je predaval v društvih, mdr. v društvu Pravniki in raznih trgovskih organizacijah (njegova glavna pozornost je bila namenjena pomorski politiki). Bil je vnet član društva Sokol (častni starosta Sokola na Mirni) in dejaven pri Jadranski straži. Prejel je več domačih in tujih odlikovanj.⁵⁴ Ob opisani Böhmovi dejavnosti zadnjih dveh desetletij življenja ne preseneča, da ga je *Dolenjski biografski leksikon* označil za slovenskega ekonomista, prezrl pa je njegovo dolgoletno profesorsko kariero učitelja zgodovine in zemljepisa.⁵⁵

Tretji doktor filozofije s področja zgodovine je bil **Franc Kropivnik** (1866–1946). Rojen je bil 7. novembra 1866 v Gradu pri Cerkljah na Gorenjskem. Oče mu je zgodaj umrl, njegov skrbnik pa je postal Andrej (Andreas) Kropivnik, kmet in posestnik v Zgornjem Brniku, ki je fanta, verjetno na prigovarjanje domačega župnika, poslal na gimnazijo, najprej v Ljubljano, zadnji, osmi razred pa je obiskoval v Novem mestu.⁵⁶ V prvi semester dunajske univerze se je vpisal v zimskem semestru 1887/88. O nezavidljivem finančnem stanju priča dejstvo, da je prejemal štipendijo Aleksandra Zormanana (nem. Alexander Sormann),⁵⁷ posestnika iz Trsta, ki je od leta 1881 dalje finančno podpiral revnejše študente iz Cerkelj in sosednjih župnij. Kropivnik je bil med prvimi prejemniki štipendije, najprej je dobival 196,50 goldinarjev, od poletnega semestra 1889 do konca študija leta 1891 pa 206 goldinarjev letno, ker bi danes pomenilo okoli 2.650 ali 2.700 evrov. Med njegovimi profesorji so bili Max Büdinger, ki je predaval stari vek. Avstrijsko zgodovino je Kropivnik poslušal pri Zeißebergu in Huberju, geografska predavanja večinoma pri Albrechtu Pencku (1858–1945), uveljavljenem geografu in geologu, ki se je posvečal predvsem geomorfologiji in klimatologiji. Poleg tega pa je Kropivnika zanimala tudi slovanska etnografija, ki sta jo predavala Jagić in Štrekelj, tedaj še privatni docent slovanskega jezikoslovja na Dunaju. Pri slednjem je Kropivnik v prvem semestru študija obiskoval tudi predavanja o slovenski ljudski pesmi. 22. septembra 1891 je Kropivnik pridobil absolutorij⁵⁸ in oddal disertacijo o Ulriku II. Celjskem (*Graf*

54 *Slovenski narod*, let. 68, št. 6 (15. 3. 1935), str. 2; *Slovenec*, let. 63, št. 63 (16. 3. 1935), str. 8; R. Ravnik: Razne vesti. V: *Slovenski Pravniki*, let. 49 (1935), št. 3–5, str. 138–144, tu str. 141–142.

55 *Dolenjski biografski leksikon*. Splet.

56 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 707 (Rigorosenakt, RA 707), Curriculum vitae.

57 Več o tem Peter Ribnikar: Študentske in dijaške štipendijske ustanove na Kranjskem. V: *Arhivi*, let. 22, št. 1/2 (1999), str. 9–16, tu str. 14 in priloga.

58 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 707 (Rigorosenakt, RA 707), Curriculum vitae. Absolutorij je dokazilo, da je kandidat obiskoval oz. opravil vse predpisane študijske obveznosti na fakulteti.

Ulrich II. von Cilli),⁵⁹ ki je zaradi nečlenjenja na posamezna poglavja precej nepregledna. Ocenila sta jo Zeiřberg in Bűdinger in zapisala, da naloga še zdaleč ni preseřek, da kandidat ne izkazuje zadostnega poznavanja sekundarne literature in da gre bolj za kronolořko nizanje podatkov o Celjskih kot za poglobljeno študijo. Ker pa sta menila, da je Kropivnik prizadeven in sicer pravilno uporablja gradivo, sta mu dovolila pristopiti k ustnim izpitom.⁶⁰ Rigoroz iz filozofije je opravil 20. januarja 1892, doktorski izpit s področja zgodovine v povezavi s slavistiko pa 15. junija 1892, promoviral je nekaj dni pozneje, 18. julija 1892.⁶¹

Kropivnik nikoli ni zasledoval akademske kariere. Źe v osmem semestru študija (1891) je štiri ure tedensko prebil na predavanjih iz gimnazijske pedagogike, kar kaēe na to, da si je Źelel postati učitelj. Do leta 1899 je bil suplent na ljubljanski gimnaziji,⁶² nato pa je poučeval geografijo, zgodovino in slovenřino na c. k. drŹavni gimnaziji v Kranju (k. k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasium in Krainburg). Nato je na c. k. II. drŹavni gimnaziji v Ljubljani poučeval zemljepis in zgodovino.⁶³ Umrl je leta 1946 in je pokopan je na ljubljanskih Źalah.

Podobno kot Kropivnik tudi **Jakob Źmavc** (1867–1950) prihaja iz kmečkega okolja. Rodil se je 30. junija 1867 na Źtajerskem, na RoŹiškem Vrhu pri Sv. Juriju ob Źčavnici. Kot piše v svoji biografiji,⁶⁴ je najprej obiskoval slovensko ljudsko šolo pri Sv. Juriju, nato pa še mestno nemřko v Gornji Radgoni. Gimnazijska leta so mu tekla na Ptuju (1879/80), nato pa v Mariboru. Źelel si je postati duhovnik, zato je po končani gimnaziji leta 1887 stopil v bogoslovni seminar v Mariboru. Kot poroča v pismu Ivanu Hribarju (1851–1941) februarja 1888, je bogoslovje v začetku januarja 1888 zaradi bolezni zapustil ter ovrigel misel na duhovniřki poklic. Obenem mu je še zaupal, da Źeli študirati modroslovje v Pragi, ter ga prosil, naj mu svetuje, na koga bi se kot sin »ubogih starřev« lahko obrnil, da bi ga finančno podprl ali pa mu vsaj pomagal najti mesto domačega učitelja na Čeřkem.⁶⁵

59 Disertacija obsega 78 rokopisnih strani (UBW, sig. D-13200).

60 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti řt. 707 (Rigorosenakt, RA 707), ocena disertacije, ki jo je 2. 1. 1892 podpisal Zeiřberg, 5. 1. 1892 pa še Bűdinger.

61 UAW, Rigorosenprotokoll, Franz Kropivnik.

62 *Jahresbericht k. k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasiums für die Schuljahre 1897/1898–1899/1900*. Krainburg: Verlag des k. k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasiums, 1900, str. 29.

63 Janko Bezljaj (ur.): *Izvestje c. kr. II. drŹavne gimnazije v Ljubljani o řolskem letu 1909./1910*. Ljubljana: c. kr. II. drŹavna gimnazija, 1910, str. 57.

64 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti řt. 799 (Rigorosenakt, RA 799), Curriculum vitae.

65 NUK, Ms 1411: Hribar, Ivan; Korespondenca: Źmavc, Jakob, 9. 2. 1888.

Kaj mu je Hribar, tedanji ravnatelj podružnice praške banke Slavija v Ljubljani, odgovoril, ni znano, vemo pa, da se Žmavc v letnem semestru 1888 ni vpisal na praško, temveč na graško univerzo. Poslušal je predavanja iz zgodovine pri Johannu von Weißu (1820–1899), Adolfu Bauerju (1855–1919) in Franzu Kronesu von Marchlandu (1835–1902), samih zvenceh imenih, ki so se zapisala v zgodovino graške univerze – vsi trije so bili dekani tamkajšnje Filozofske fakultete, Krones pa tudi rektor. A Žmavca je vleklo v Prago, četudi ni imel zagotovljenih finančnih sredstev. V zimskem semestru 1888/89 se je vpisal na tamkajšnjo češko univerzo (*Česká universita Karlo-Ferdinandova*), kjer je študiral do spomladi 1890. Med njegovimi učitelji je bil med drugim tudi cenjeni balkanolog in bizantolog Konstantin Jireček, ki je v devetdesetih letih prišel na Dunaj.⁶⁶ Prvi semester v Pragi je Žmavc komajda preživel v univerzitetnih klopeh, saj je bi vpoklican v vojsko in je s prezenčnim služenjem opravil skrajšan vojaški rok pri 75. c. kr. pešpolku v Pragi.⁶⁷ Ker je institucija t. i. enoletnega prostovoljstva omogočala, da študenti niso izgubili statusa rednega študenta, se je Žmavc leta 1890/91 vpisal v šesti semester na dunajski univerzi. Tu je nato po absolviranih štirih semestrih še dva semestra študiral kot izredni slušatelj⁶⁸ ter si pridobil tudi štipendijo v višini 100 goldinarjev letno (okoli 1.400 evrov današnje vrednosti). Tako kot Kropivnik je tudi Žmavc poslušal le redka geografska in geološka predavanja in se je večinoma mudil na predavanjih pri Zeißbergu in Büdingerju. Ko je jeseni 1893 oddal disertacijo o stanovski ureditvi na Koroškem v srednjem veku s pregledom teritorialnega razvoja Koroške in Kranjske v obravnavanem času (*Das Ständewesen Kärntens im Mittelalter mit einer Uebersicht der territorialen Entwicklung Kärntens und jener Krains in derselben Zeit*),⁶⁹ je uvodoma zapisal, naj bosta ocenjevalca njegovega dela, ki ga je stalo veliko truda in časa, popustljiva; prosil je za »eine nachsichtige Beurteilung« (str. IV). Disertacijo je razdelil na dva dela, v prvem je opisal razvoj na Koroškem in posebej predstavil zgodovino stanov ter zbral regeste zanjo, v drugem delu pa se je posvetil teritorialnemu razvoju Kranjske. Zeißberg, ki se je prvi lotil branja in 7. oktobra 1893 napisal oceno, je nalogo pohvalil in ugotovil, da bi kandidat sicer lahko natančneje pojasnil nekatera pravnozgodovinska vprašanja in navedel več podrobnosti, vendar je sklenil, da razprava izpolnjuje svoj namen in da sme

66 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 799 (Rigorosenakt, RA 799), Curriculum vitae. Na Dunaju Žmavc Jirečkovih predavanj ni obiskoval, pač pa je poslušal Jagića in obiskoval njegove seminarje.

67 Prav tam; prim. tudi NUK, Ms 1505, Kvalifikacije srednješolskih učiteljev – izpolnjeni obrazci: Žmavc, Jakob.

68 UAW, Nationale, Jakob Žmavc; prim. tudi NUK, Ms 1505, Kvalifikacije srednješolskih učiteljev.

69 Disertacija obsega 148 strani in je pisana na roko (UBW, sig. D-13236).

kandidat pristopiti k izpitu. Drugi ocenjevalec, Büdinger, se je pridružil njegovemu mnenju. Žmavc je pozimi, 11. decembra 1893, opravil rigoroze iz zgodovine v povezavi s klasično filologijo (latinščino), kjer so ga prav vsi ocenjevalci – poleg Büdingerja še Alfons Huber in filolog Hoffmann – ocenili z odlično oceno; prav tako odlično mu je šlo pri rigorozu iz filozofije februarja 1894. Kot datum promocije je v njegovih aktih zabeležen 26. oktober 1894.⁷⁰

Leta 1897 je Žmavc opravil še učiteljski izpit. Svoje poslanstvo je našel med šolskimi klopmi, kjer je veljal za odličnega, a strogega in skrajno pravičnega učitelja. Deloval je tudi v stanovskih društvih. V letih 1894/95 je bil korepetitor na dunajski c. k. Terezijanski akademiji, leta 1895 je poučeval na II. državni gimnaziji v Ljubljani, od 1896 v Kranju, od 1905 na I. gimnaziji v Ljubljani in od leta 1921 do upokojitve 1925 v Mariboru. Umrli je 10. februarja 1950 v Sevnici.⁷¹

Obravnavo slovenskih doktorandov zgodovine nadaljujemo s **Ferdinandom Jančarjem** (1872–1898), ki je prvi izmed njih postal tudi izredni član leta 1854 ustanovljenega Inštituta za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje. Rodil se je 24. septembra 1872 v ljubljanski delavski družini. Osnovno šolo in gimnazijo je obiskoval v Ljubljani in leta 1892 z odliko maturiral. Na dunajsko Filozofsko fakulteto se je vpisal v zimskem semestru 1892/93 kot redni študent in študij s poletnim semestrom 1896 zaključil v rednem roku, v zimskem semestru 1896/97 pa je bil vpisan kot izredni študent. Poslušal je predavanja iz zgodovine, zemljepisa in prve štiri semestre tudi iz filozofije ter pedagogike. Zanimali sta ga predvsem obča in avstrijska zgodovina, zato je obiskoval predavanja pri Büdingerju (historični seminar, vaje pri historičnem seminarju, obča zgodovina), Zeißbergu (vaje pri historičnem seminarju, viri za avstrijsko zgodovino, avstrijska historiografija od 16. do 18. stoletja), Huberju (avstrijska zgodovina) in pozneje tudi pri Redlichu (kronologija srednjega veka, zgodovina nemške ustavne ureditve). V zimskem semestru (1894/95) je začel pripravljalni tečaj za sprejem na Inštitut za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje in bil po izteku poletnega semestra sprejet za izrednega člana. V skladu z učnim načrtom inštituta je poslušal predavanja iz zgodovinskih pomožnih ved: latinsko paleografijo in predavanja o zgodovinskih virih pri Mühlbacherju, lekturo srednjeveških virov ter vire za srednjeveško avstrijsko zgodovino pri Zeißbergu in sfragistiko ter osnove heraldike pri Redlichu. Poslušal je tudi

70 UAW, Rigorosenprotokoll, Jakob Žmavc.

71 Prim. Silvo Kranjec: Žmavc, Jakob (1867–1950). V: *SBL*. Splet.

nekatera umetnostnozgodovinska predavanja in sodeloval pri vajah inštituta.⁷² Od prvega do zadnjega semestra je prejemal štipendijo Antona Iliasiča, ki mu jo je podelila kranjska Deželna vlada, in sicer v višini 118 florintov in 20 kron letno (danes bi to zneslo približno 1.660 evrov); od petega semestra (1894/95) naprej pa tudi Knafljevo štipendijo v višini 300 florintov letno (približno 4.250 evrov današnje vrednosti), ki mu jo je dodelil akademski senat dunajske univerze.⁷³

Prošnjo za opravljanje rigorozov je skupaj z zahtevanimi dokazili in disertacijo, v kateri je predstavil zgodovinski pomen prvih treh knjig Coccinijevega spisa *Komentarji o Maksimilijanovi vojni z Benetkami* (*Über die geschichtliche Bedeutung der ersten drei Bücher von Coccinius*)⁷⁴ *Schrift: Commentarii de bello Maximiliani cum Venetis gesto*, oddal 17. aprila 1897. V disertaciji je obravnaval življenje in delo Coccinija, povzel vsebino prvih treh knjig in preverjal njegovo zanesljivost v primerjavi z drugimi sočasnimi pisci.⁷⁵ Disertacijo je dober mesec pozneje (25. maja) ocenil Heinrich von Zeißberg, drugi ocenjevalec, Alfons Huber, pa se je z njegovo oceno strinjal. Zeißberg je delo zelo pohvalil in uvodoma poudaril, da gre za pomembno temo, saj je bilo do takrat obravnavano le Coccinijevo življenje in njegova četrta knjiga *Komentarjev o Maksimilijanovi vojni z Benečani*, prve tri pa so bile popolna neznanka. Delo je bilo namreč v 16. stoletju in tudi pozneje natisnjeno le deloma, zato je ostalo skoraj nepoznano. Izrazil je željo in upanje, da bi se vir, ki ga je Jančar obravnaval v prvem delu in prepisal v drugem delu disertacije, natisnil. Po mnenju Zeißberga se je kandidat naloge lotil marljivo in je v njej izkazal pravilno razumevanje obravnavane teme. Pohvalil je tudi dobro poznavanje novejših literatur o obravnavani tematiki. Glavni rigoroz je opravil 17. julija 1897 z oceno zadovoljivo, z enako oceno pa tudi rigoroz iz filozofije 12. julija 1897. Promoviral je 20. julija 1897.⁷⁶ Kako odmeven je bil Jančarjev prispevek k poznavanju Coccinija, lepo kaže tudi diplomsko delo Andreasa Wagnerja iz leta 2010, v katerem jasno zapiše, kako pomembna in potrebna sta bila Jančarjeva obravnava in prepis prvih treh knjig Coccinijevega spisa, ki pa sta potem ostala popolnoma spregledana s

72 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1051 (Rigorošenakt, RA 1051), Curriculum vitae; UAW, Nationale, Ferdinand Jančar; Janko Šlebinger: Jančar, Ferdinand (1872–1898). V: *SBL*. Splet.

73 UAW, Nationale, Ferdinand Jančar.

74 Tj. Michael Coccinius Tubingensis ali Michael Köchlin (1478–ok. 1512). Prim. Wagner, Andreas: »*Non possum non detestari Germanorum discordiam ignaviamque – Nationale Verantwortung und deutsche Identitätsstiftung im frühen 16. Jahrhundert in Michael Köchlin's Commentarii de bello Maximiliani cum Venetis gesto*«. Dunaj: Diplomarbeit, 2010, str. 3–6.

75 UBW, sig. D-13294/1, D-13294/2.

76 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1051 (Rigorošenakt, RA 1051), ocena disertacije; UAW, Rigorošenprotokoll, Ferdinand Jančar.

strani strokovne javnosti. Najverjetneje je bila za to v veliki meri kriva Jančarjeva prezgodnja smrt. Kot prvi za njim se je s tem spisom podrobneje ukvarjal Dieter Mertens šele leta 2008.⁷⁷

Tako rekoč istočasno kot disertacijo je Jančar opravil tudi izpite na Inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje in zanj napisal nalogo o upravnih ureditvah pod Maksimilijanom I. (*Das Kanzleiwesen unter Maximilian I.*).⁷⁸ Še naprej se je želel izobraževati v pomožnih zgodovinskih vedah in oditi v Rim na tamkajšnjo podružnico avstrijskega inštituta, *Instituto austriaco di studii storici*. Zaprošil je za rimsko štipendijo in jo tudi dobil (v višini 1.475 goldinarjev; približno 21.000 evrov današnje vrednosti) ter nato septembra 1897 odšel v Rim. Okrog božiča 1897 je zbolel in nato počasi okrevал. Marca naslednje leto se je, kot izvemo iz njegovega pisma županu Ivanu Hribarju, zanimal za mesto skriptorja v ljubljanski knjižnici in župana prosil za kakšno dobro besedo zase pri katerem izmed slovenskih poslancev.⁷⁹ Aprila 1898 je odšel v Firence. Takoj po prihodu je hudo zbolel in moral oditi v bolnišnico, kjer je ostal vse do prve polovice junija. 16. junija se je vrnil v rodno Ljubljano in kmalu zatem, 21. junija 1898, umrl zaradi srčne vodenice. Bolehen je bil že od zgodnjih otroških let, zato je moral študij večkrat prekiniti, a je bil kljub temu ves čas vzoren dijak in študent.⁸⁰

Jančar se je že zgodaj začel ukvarjati s slovensko zgodovino in zbirati regeste zanjo. Kot dunajski študent je bil tudi član slovenskega literarnega kluba na Dunaju in leta 1896 anonimno, pod psevdonimom Faustus, napisal kratko razmišljanje *O literarnem boju*, ki je bilo objavljeno v *Slovanskem svetu* in tudi v *Ljubljanskem zvo-
nu*.⁸¹ V njem je nasprotoval kritikom naturalizma in verizma, ki so skušali ustaviti njuno pot v slovensko slovstvo. Menil je, da morajo imeti bralci pravico, da sami sodijo o slovstvu, in sicer tako, da ga berejo v vsej njegovi raznolikosti (ne da ga kritiki prej prečistijo). Po njegovem mnenju je slovstvo odsev vsega življenja neke dobe in zato se morajo v njem kazati vse težnje in napor, uspehi in blodnje po poti napredka. Nalogo realizma in naturalizma je videl v tem, da postavljata ogledalo družbi, da slikata gibanje in vrenje duhov, ki se je odvijalo v tistem času. Menil je, da namen literature ni, da poučuje, ker je to naloga znanosti. Oporekal je

77 Wagner: *Nationale Verantwortung*, str. 10–11, 13.

78 To delo danes hrani poseben oddelek dunajske univerzitetne knjižnice: UBW, sig. FB Österreichische Geschichtsforschung.

79 NUK, Ms 1411: Hribar, Ivan; Korespondenca: Jančar, Ferdinand, 10. 3. 1898.

80 *Slovenski list*, let. 3, št. 38 (25. 6. 1898), str. 183.

81 Šlebinger: Jančar, Ferdinand (1872–1898).

tudi mnenju, da naturalizem pohušuje in zavaja v pregreho.⁸² Po Ferdinandu Jančarju naj bi Ivan Cankar v romanu *Gospa Judit* posnel osebo mladega profesorja.⁸³

Skoraj istočasno z Jančarjem je zgodovino na Dunaju študiral **Ivan Orel** (1873–?). Rodil se je 8. maja 1873 v trgovski družini v Kamniku, kjer je obiskoval osnovno šolo. Od leta 1884 se je šolal na ljubljanski gimnaziji in jo leta 1893 zaključil z maturo. Na dunajski Filozofski fakulteti je od zimskega semestra 1893/94 do poletnega semestra 1897 poslušal predvsem zgodovinska in zemljepisna predavanja ter tudi nekaj slavističnih. Od zgodovinskih je obiskoval Büdingerjeva (historični seminar, obča zgodovina), Zeiřbergova (obča zgodovina 10. in 11. stoletja, doba kriřarskih pohodov, zgodovina 16. stoletja idr.), Huberjeva (avstrijska zgodovina, francoska revolucija) in Krallova (zgodovina starega veka do padca Niniv, zgodovina Vzhoda od 747 do 30 pr. Kr., egiptovski stari vek), od geografskih predavanj pa je poslušal geografa in orientalista češkega rodu Wilhelma Tomaschka (1841–1901) (geografija Male Azije, geografija Sredozemlja idr.) in Pencka (geografski seminar, geografija Avstro-Ogrske, geografija Srednje Evrope, geografija Zahodne Evrope, morfologija zemeljskega povrřja idr.). Na slavistiki se je osredotočil na Jagićeva predavanja in seminar. Od tretjega semestra dalje je poslušal še pedagogiko pri Theodorju Vogtu, obiskoval pa je tudi pedagoški seminar in vaje za učiteljske kandidate za zemljepis pri Tomaschku, kar kaže na to, da si je že od vsega začetka želel postati učitelj.⁸⁴

Januarja 1898 je oddal prošnjo za dovoljenje za pristop k rigorozu iz zgodovine kot glavnega predmeta in klasičnih jezikov kot dodatnega predmeta, z namenom da bi dosegel doktorsko stopnjo. Poleg drugih zahtevanih potrdil je prošnji priložil svojo disertacijo o Polabskih Slovanih pod Otonom I. (*Elbslaven unter Otto I.*). Po predgovoru, predstavljenih virih in pomožni literaturi je v treh poglavjih predstavil področje Labe, njegovo zgodovino pred Otonom I. in v nadaljevanju opisal boje Otona I. s Polabci. V zadnjem poglavju je spregovoril o Otonovi organizacijski in politični ureditvi tega področja (ustanovitev mark in vojvodin).⁸⁵ Disertacijo sta vsak posebej ocenila Jireček (28. januar 1898) in Büdinger (22. januar 1898). Prvega je v disertaciji zmotilo kandidatovo slabo poznavanje sodobne literature o

82 *Slovanski svet*, let. 9, št. 8. (15. 3. 1896), str. 88–89.

83 Šlebinger: Jančar, Ferdinand (1872–1898).

84 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1104 (Rigoroosenakt, RA 1104), Curriculum vitae; UAW, Nationale, Johann Orel.

85 UBW, sig. D-13261.

tej temi v slovanskih jezikih in neupoštevanje enega temeljnih virov za to obdobje (poročila španskega Juda Ibrahima ibn Jakuba, ki je bil prisoten na Otonovem dvoru v Merseburgu). Obregnil se je tudi ob pomanjkljivo poznavanje slovanskih osebnih in krajevnih imen. Uvod o najstarejši zgodovini Slovanov se mu je zdel zastarel, pohvalil pa je Orlov opis obdobja Otona I. in disertacijo ocenil kot zadovoljivo ter dovolil pristop k rigorozom. Büdinger je zapisal, da so poglavja ustrezno oblikovana in razumljiva, najšibkejša člena disertacije pa sta se mu zdela uvod in zaključek. Zapisal je še, da prvo poglavje ne stoji vedno na trdnih temeljih, da bi kandidat lahko nekatere podatke predstavil bolj premišljeno, a da je v celoti gledano disertacija dobro uspela (zlasti 3. poglavje). Tudi Büdinger je menil, da delo zadostuje vsem kriterijem za pripustitev k rigorozom.⁸⁶ Glavnega je Ivan Orel opravil 18. marca 1898 z oceno zadovoljivo, z enako pa tudi rigoroz iz filozofije 29. aprila 1898. Promoviral je slab mesec pozneje, 21. maja 1898.⁸⁷

Nadaljnja življenjska pot Ivana Orla je znana le v grobih obrisih. Iz šolskih imenikov lahko o njem izvemo, da je profesorske izpite za poučevanje najverjetneje opravil leta 1898 in istega leta začel poučevati zemljepis in zgodovino. Leta 1921 je bil namestnik ravnatelja Državnega moškega in ženskega učiteljsišča v Ljubljani. Ob začetku šolskega leta 1921/22, ko sta se moško in žensko učiteljsišče ločila v dve ločeni enoti, je postal ravnatelj Državnega ženskega učiteljsišča. To delo je opravljal vsaj do leta 1928.⁸⁸ Ker ga tudi »domači« *Kamniško-komendski biografski leksikon* ne omenja,⁸⁹ se poznavanje njegovega življenja z omenjenim letom konča.

Po Orlovi promociji na dunajski Filozofski fakulteti nekaj let ni promoviral noben slovenski kandidat. Šele leta 1903 je bil po uspešno opravljenih rigorozih za doktorja filozofije promoviran **Niko Zupanič** (1876–1961) ali Nikolaus Zupanič, kot je njegovo ime zapisano v univerzitetnih aktih.⁹⁰ Bil je diplomat, politik, etnolog

86 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1104 (Rigorosenakt, RA 1104), oceni disertacije.

87 UAW, Rigorosenprotokol, Johann Orel.

88 Višji šolski svet v Ljubljani: *Imenik šolskih oblastev, osnovnih, meščanskih in srednjih šol ter učiteljstva v Sloveniji*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1921, str. 162–163; Višji šolski svet v Ljubljani: *Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji 1923*, str. 126; Profesorsko društvo: *Stalež srednjih in strokovnih šol v Sloveniji, šolsko leto 1925/26*, str. 15; Lužar et al.: *Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji*, str. 27; Leskošek: *Stalež srednjih in strokovnih šol v Sloveniji januarja 1928*, str. 13.

89 *Kamniško-komendski biografski leksikon*. Splet.

90 Kasneje se je uveljavilo ime Niko Zupanič (prim. NUK, Ms 1761: Vesel, Fran; personalna mapa št. 77: časopisni izrezki), vendar pa se je pojavljal tudi še zapis priimka Županič ali pa mehki č na koncu priimka, kar je bržkone povezano z Zupaničevim službovanjem v Beogradu in drugje po Jugoslaviji; tako se je v pismih občasno podpisoval tudi sam (prim. NUK, Ms 1011: Govekar, Fran; Korespondenca: Zupanič,

in antropolog, a je svoje zgodovinsko znanje vedno interdisciplinarno povezoval z drugimi vedami.

Zupanič se je rodil 1. decembra 1876 v Gribljah pri Podzemlju v Beli krajini in se je po opravljeni maturi (1897) na novomeški gimnaziji, ki sta jo obiskovala tudi Oton Župančič (1878–1949) in Dragotin Kette (1876–1899),⁹¹ odpravil na Dunaj. Do 1. oktobra 1898 je, podobno kot konec osemdesetih let Jakob Žmavc, odslužil vojaško obveznost kot prostovoljec pri konjenici na Dunaju⁹² in nato nadaljeval študij na tamkajšnji univerzi. Sprva se je vpisal na pravo (1898/99), a si je hitro premislil ter v drugem semestru prišel na Filozofsko fakulteto.⁹³ Zupaničev oče je bil, kot izdajajo vpisnice,⁹⁴ posestnik, sicer pa se je ukvarjal tudi s trgovino in imel gostilno. V zadnjem desetletju 19. stoletja je družinsko premoženje povečal s posojanjem denarja.⁹⁵ Družina je bila torej gmotno preskrbljena, zato Zupanič v času študija ni prejemal štipendije. Zanimala so ga predavanja iz zgodovine, geografije in etnografije. Še posebej rad se je posvečal narodopisju Balkana,⁹⁶ zato ne preseneča, da je redno obiskoval predavanja Konstantina Jirečka. Med drugimi profesorji izstopajo še profesor avstrijske zgodovine Josef Hirn, rusko literarno zgodovino 19. stoletja in slovansko filologijo mu je predaval Jagić, historični seminar je obiskoval pri Oswaldu Redlichu, pri medievistu in diplomatiku Alfonsu Dopschu (1868–1953) se je uril v branju in kritiki avstrijskih zgodovinskih virov, večino etnografskih predavanj pa je obiskoval pri Tomaschku. V disertaciji, ki jo je oddal spomladi 1903, je na 425 straneh razpravljal o prihodu »Slovencev« na jug (*Die Ankunft der Slovenen in den Süden*).⁹⁷ Delo je kronološko razdelil na štiri poglavja, orisal je dogajanje okoli leta 596, meje naselitve ter razmere v alpskih deželah okoli leta 600, nazadnje pa je dodal še značilnosti starih Slovanov. Po Prokopiju je navedel, da so visoki in močni, njihova polt se ne zdi popolnoma bela, glede na barvo las pa niso ne plavolasi ne čisto črnolasi (str. 419). Disertacijo sta

Niko, 18. 4. 1903), sicer pa je uporabljal tudi dva psevdonima: Gersin K. in Gribljanovič Dr. Nikša (prim. Vilko Novak: Županič, Niko (1876–1961). V: *SBL*. Splet.).

91 Zupanič je bil v gimnazijskih letih tesen prijatelj Ketteja (več o tem Aleš Igljič: Ob 130-letnici rojstva slovenskega etnologa, antropologa, zgodovinarja in diplomata dr. Nika Zupaniča (1876–1961). V: *Traditiones*, let. 35 (2006), št. 1, str. 247–255, tu str. 247, 252–255).

92 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1619 (Rigorosenakt, RA 1619), Curriculum vitae; prim. tudi Veronika Zupanič-Kralj et al.: Niko Zupanič in njegov boj za identiteto Slovencev. V: *Rast*, let. 18 (2007), št. 2, str. 183–193, tu str. 184.

93 Prim. Novak: Županič, Niko (1876–1961); prim. tudi. Igljič: Ob 130-letnici rojstva, str. 247.

94 UAW, Nationale, Nikolaus Zupanič.

95 Prim. Igljič: Ob 130-letnici rojstva, str. 247.

96 Prim. UAW, Nationale, Nikolaus Zupanič.

97 UBW, sig. D-13596.

junija 1903 ocenila Josef Hirn in Konstantin Jireček. Prvi je ironično menil, da se ponekod v disertaciji zdi, da je avtor z veliko mero samozavesti poskušal ovreči ali v novi luči predstaviti rezultate starejših raziskav, predvsem raziskav Kopitarja in Miklošiča; naštel je pomanjkljivosti raziskave in dodal, da se mora o jezikovnem vidiku izreči drugi ocenjevalec, Konstantin Jireček.⁹⁸ Ta je svoje poročilo o Zupaničevi disertaciji napisal na petih straneh. Kandidatu je očital, da dela pred oddajo ni natančno pregledal in da je prepisovalec (ki mu je Zupanič zaupal izdelavo končne verzije disertacije) v delo vnesel številne nepravilnosti. Nadalje je bil Jireček skeptičen do teorij, ki jih je postavil kandidat, nekatere imenuje naravnost neverjetne (»phantastisch«), prav tako se ni strinjal z Zupaničevim oporekanjem Kopitarjevi in Miklošičevi teoriji o jezikovnem dualizmu Južnih Slovanov, filološko znanje kandidata pa je ocenil kot šibko. Kljub vsem pomanjkljivostim sta se Hirn in Jireček strinjala, da sme Zupanič pristopiti k rigorozom.⁹⁹ 3. julija 1903 so trije ocenjevalci, med njimi oba ocenjevalca disertacije, Zupaničeve odgovore na glavnem izpitu iz zgodovine v povezavi s klasično filologijo ocenili kot zadovoljive (*genügend*), prav tako je z oceno zadovoljivo opravil tudi drugi rigoroz iz filozofije; 21. julija 1903 je bil Zupanič promoviran.

Po doktoratu je Zupanič opravil še izpit za gimnazijskega profesorja, nato pa so sledila študijska izpopolnjevanja na področju antropologije v Münchnu, Zürichu in Baslu, ki jih je financiral njegov oče. A ko je ta zaradi vinske krize izgubil precejšen del premoženja, se je Zupanič leta 1906 vrnil na Dunaj in za kratek čas sprejel službo prefekta na Terezijanski gimnaziji.¹⁰⁰ Naslednje leto je zaznamovala njegova objava o stari Srbiji in Makedoniji ter jugoslovanstvu, s katero si je nakopal nasprotovanje in neodobranje jezikoslovca in kasnejšega albanskega diplomata Georga (Gjergja) Pekmezija (1872–1938). Spor s Pekmezijem, ki bi se skorajda končal z dvobojem s pištolami, je imel daljnosežne posledice in je bil verjetno kriv, da so bile Zupaničeve prošnje za profesorsko mesto na ljubljanski univerzi v medvojnem obdobju večkrat zavrnjene.¹⁰¹

Leta 1907 se je Zupanič na povabilo srbskega geografa in antropologa Jovana Cvijića (1865–1927), v letu 1906/07 rektorja Univerze v Beogradu, preselil v

98 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1619 (Rigorosenakt, RA 1619), nedatirana ocena Josefa Hirna.

99 Prim. prav tam, ocena Konstantina Jirečka z dne 20. 6. 1903.

100 Prim. Iglič: Ob 130-letnici rojstva, str. 248.

101 Pekmezi je na Dunaju prijateljaval z literarnim zgodovinarjem Ivanom Prijateljem (1875–1937) in jezikoslovcem Rajkom Nahtigalom (1877–1958). Zupaničevi habilitaciji v Ljubljani je pozneje verjetno zaradi dunajskih zamer v zvezi s Pekmezijem nasprotoval prav Prijatelj (prim. Iglič, Ob 130-letnici rojstva, str. 248).

Beograd, kjer je dobil službo na tamkajšnji realki.¹⁰² Selitev je bila gotovo povezana tudi z Zupaničevimi objavami o jugoslovanskem vprašanju, kar avstrijskim oblastem ni bilo pogodu. Leta 1908 je postal kustos v Zgodovinsko-umetnostnem muzeju, leta 1914 pa imenovan za kustosa v Etnografskem muzeju. Tu se je posvečal tudi raziskovalnemu in znanstvenemu delu. Ob izbruhu prve vojne se je kot prostovoljec javil v srbsko vojsko, a so ga razporedili v Niš k vojni cenzuri. Decembra 1914 je, prepričan, da »Slovenci kot integralni del južnih Slovanov sodijo v sklop bodoče jugoslovenske države«,¹⁰³ dosegel, da so Srbi decembra 1914 v Niško deklaracijo vnesli tudi zahtevo po odcepitvi slovenskega naroda od avstro-ogrske monarhije. Iz Niša je Zupanič odšel v Rim, kjer je sodeloval pri pripravah na ustanovitev Jugoslovanskega odbora; ta je bil na pobudo hrvaških emigrantov iz Avstro-Ogrske ustanovljen 30. aprila 1915 v Parizu, njegovi člani pa so ostro nasprotovali tajnemu londonskemu sporazumu, ki je Italiji v zameno za pristop k antanti obljubljal obsežne dela slovenskega ozemlja.¹⁰⁴ Zupanič je nato do začetka leta 1919 deloval v Parizu, Londonu in ZDA.¹⁰⁵ Bil je v tesnih stikih s *Slovensko ligo*, pozneje *Slovensko narodno zavezo*, ki so ju med prvo vojno ustanovili ameriški Slovenci,¹⁰⁶ o čemer priča ohranjena korespondenca.¹⁰⁷ Avstrija ga je zaradi širjenja jugoslovanskih idej 1915 obsodila na smrt in zanj razpisala tiralico.¹⁰⁸ Na mirovni konferenci v Parizu 1919 je bil član jugoslovanske delegacije, kasneje pa pri oblikovanju nove države ni več igral pomembnejše vloge. To gre deloma pripisati njegovim osebnostnim lastnostim, predvsem nagnjenosti k samopoveščevanju, deloma pa je to posledica dejstva, da je bila »slovenska civilna družba s svojimi institucijami ob ustanovitvi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev že tako utrjena, da je ostal unitarizem samo peskovnik manjšinskega liberalnega in še manj pomembnega radikalnega tabora.«¹⁰⁹

Leta 1920 se je Zupanič vrnil v Etnografski muzej v Beograd. V tem času je vstopil v srbsko Narodno radikalno stranko ter leta 1922 za nekaj mesecev postal minister

102 Prim. Novak: Županič, Niko (1876–1961).

103 *Jutro*, let. 21, št. 158 (10. 7. 1940), str. 3.

104 Poleg Zupaniča so se odboru pridružili še goriški pravnik Bogumil Vošnjak, tržaški odvetnik Josip Jedlowski in pozneje še pravnik Gustav Gregorin (več o tem Peter Štih et al.: *Slovenska zgodovina. Od prazgodovinskih kultur do začetka 21. stoletja*, II. del. Ljubljana. Modrijan 2016, str. 514).

105 Prim. Igljič: Ob 130-letnici rojstva, str. 249.

106 Matjaž Klemenčič: Slovene Periodicals in the USA, 1891–1920. *Razprave in gradiva*, let. 55 (2008), str. 98–117; Christian Promitzer: Niko Zupanič in vprašanje jugoslovanstva: med politiko in antropologijo (1901–1941). V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, let. 41 (2001), št. 1, str. 7–30.

107 NUK, Ms 1173, Slovenska liga: Zupaničeva pisma Ivanu Možini.

108 Prim. Novak: Županič, Niko (1876–1961).

109 Promitzer: Niko Zupanič in vprašanje jugoslovanstva, str. 29.

brez listnice v radikalni Pašičevi vladi.¹¹⁰ Z dobrimi zvezami mu je uspelo doseči, da so v Ljubljani sredi leta 1921 ustanovili Etnografski inštitut, katerega prvi upravnik je postal; od maja 1923 do julija 1940 pa je bil ravnatelj Etnografskega muzeja. Leta 1927 je začel izdajati prvo slovensko etnološko glasilo *Etnolog*, konec tridesetih let pa je postal član Srbske kraljeve akademije znanosti in umetnosti.

Zupanič se je strokovno in znanstveno posvečal raziskovanju antropološke, etnične in zgodovinske preteklosti Balkanskega polotoka, veliko razprav je posvetil zgodovini najstarejših slovanskih etničnih skupin, bil je začetnik fizične antropologije pri Južnih Slovanih, pisal pa je tudi o ljudski kulturi Slovencev, kjer se je večinoma omejil na rodno Belo krajino. Leta 1940, ko je bila ustanovljena etnološka katedra na Filozofski fakulteti v Ljubljani, je bil Zupanič po več kot 20-letnem postopku izvoljen za prvega profesorja »etnologije z etnografijo«. Ko so se jeseni 1945 ponovno začela predavanja, je prav on oblikoval predmetnik ter študij etnologije ali kulturne antropologije zasnoval sodobno, pri čemer se je nagibal v izrazito komparativno antropološko smer. Po Zupaničevi upokojitvi leta 1957 je »katedro za etnologijo« prevzel Vilko Novak, prvi doktor s področja etnologije na Slovenskem.¹¹¹

Ivan Krstnik (p. Avguštin) Žibert (1874–1945)¹¹² se je rodil 5. junija 1874 v Preski pri Medvodah. Njegov oče Anton je bil učitelj. Nižjo gimnazijo je mrdr. obiskoval v Šentpavlu na Koroškem, višjo pa v Celju, kjer je leta 1894 maturiral. Zatem je odšel na enoletno (1894/95) prostovoljno služenje vojaškega roka v Gradec. V šolskem letu 1895/96 je začel študirati teologijo v Mariboru in se odločil vstopiti v benediktinski red. Postal je novic v benediktinskem samostanu Šentpavel na Koroškem in od drugega letnika dalje študij teologije nadaljeval v samostanu Sv.

110 Prim. Novak: Županič, Niko (1876–1961). Leta 1923 je izgubil na volitvah in odstopil, imenovali pa so ga za ministra na razpolago, kar je ostal do leta 1925 (prim. Igljič: Ob 130-letnici rojstva, str. 250). Zupaničeva politična prizadevanja so šla v smer biologiistične različice unitarističnega jugoslovanstva, ki je bila pod vplivom Jovana Cvijića in je temeljila na pristopu »rasne znanosti«. Ta je razumela Jugoslovane za dominanten narod na Balkanu, medtem ko so bili Albanci, Grki in delno Bolgari manj vredni. Kot piše Promitzer, se zdi, da je bila to slovanska reakcija na nemške rasistične ideje, ki so bile aktualne na Dunaju zgodnjega 20. stoletja (prim. Promitzer: Niko Županič in vprašanje jugoslovanstva, str. 7, 10).

111 Valentin Bucik et al. (ur.): *Zbornik Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani 1919–2009*. Ljubljana: ZZFF, 2009, str. 313. Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo od leta 1999 izdaja znanstvene prispevke svojih raziskovalcev in sodelavcev v knjižni zbirki, ki so jo poimenovali *Zupaničeva knjižnica*.

112 V vpisnicah je navedeno samo ime »Johann«, v drugih univerzitetnih dokumentih pa je na prvem mestu njegovo redovno ime Avguštin: »P. Avgustin Johann Žibert«.

Florijan v Gornji Avstriji (do leta 1900).¹¹³ Na začetku leta 1901 je začel študirati na dunajski Filozofski fakulteti. Prva dva semestra (1901, 1901/1902) je poslušal predavanja umetnostne zgodovine pri vidnih predstavnikih dunajske umetnostno-zgodovinske šole Franzu Wickhoffu (1853–1909) in Aloisu Rieglu (1858–1905) ter obiskoval arheološki seminar pri Emilu Reischu (1863–1933). V naslednjih semestrih je začel obiskovati zgodovinopisna predavanja. Poslušal je predavanja Redlicha (historični seminar, zgodnji srednji vek, prehod iz srednjega v novi vek, kronologija idr.), Hirna (historični seminar, Avstrija v 30-letni vojni, pokristjanjevanje in germanizacija jugovzhodnih alpskih dežel), Pribrama (zgodovina novega veka) in Dopscha (teorije o državi, veda o virih za avstrijsko zgodovino, ustava in uprava Avstrije). Posvečal se je tudi študiju pomožnih zgodovinskih ved: latinske paleografije, diplomatike in sfragistike pri Mühlbacherju, Ottenthalu in Johannu Lechnerju. Ta odločitev ne preseneča, saj je med študijem postal izredni član Inštituta za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje (1903–1905), vendar pa državnega izpita in zaključne naloge ni opravil. Ves čas študija je poslušal vsaj eno umetnostnozgodovinsko predavanje na semester.¹¹⁴

Svojo prošnjo za opravljanje rigorozov je skupaj z disertacijo o nasprotnikih minoritov in dominikancev v 13. stoletju v nemških deželah in v Parizu (*Die Opposition gegen die Minoriten und Dominikaner im XIII. Jahrhundert in Deutschland und Paris*)¹¹⁵ oddal v začetku februarja 1904. Disertacijo sta ocenila Redlich in Dopsch. Prvi je 22. februarja napisal oceno, drugi pa je štiri dni pozneje pripisal svoje strinjanje z njo. Redlich je poudaril, da je disertacija pomemben prispevek k poznavanju nasprotovanja minoritom in dominikancem, ki je bilo do takrat v zgodovinski literaturi deležno le skromne pozornosti. Menil je, da je kandidat z nalogo dosegel zadani cilj. Čeprav je Žibert po Redlichovem mnenju nanizal veliko sočasnih pričevanj in lepo strnil sicer zelo razkropljeno in raznovrstno gradivo o tej tematiki, pa je vseeno pogrešal podrobnejšo obravnavo nekaterih virov, ki so se ocenjevalcu zdeli bistveni, a jih je Žibert le na kratko navedel. Disertacijo kot celoto je ocenil kot zadovoljivo in dovolil opravljanje zaključnih študijskih izpitov.¹¹⁶ Glavni rigoroz je Žibert opravil 1. marca in bil večinsko ocenjen z oceno

113 ARS, SI AS 1056: Dr. Ivan Žibert, osebna mapa, osebni dokumenti, lastnoročni življenjepis (napisal ga je 23. januarja 1922); UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1691 (Rigorosenakt, RA 1691), Curriculum vitae.

114 UAW, Nationale, Johann Žibert. Prim. Andrej Rahten (ur.): *Žibertova teorija zarote*. Ljubljana: Založba ZRC, 2013, str. 5–6.

115 UBW, sig. D-13674.

116 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1691 (Rigorosenakt, RA 1691), ocena disertacije.

zadovoljivo, spremljevalnega iz filozofije pa 16. marca 1904. Promoviral je 21. marca 1904.¹¹⁷

Neposredno po promociji, že 1. aprila 1904, je bil sprejet v službo v dunajski univerzitetni knjižnici, najprej kot praktikant, nato pisar (*amanuensis*) in od 1914 kot bibliotekar. Poleg te službe je do 31. decembra 1906 opravljal službo vojaškega kaplana, za katero je bil imenovan 13. novembra 1900.¹¹⁸ Od leta 1904 do 1913 je bil tudi kaplan pri grajski kapeli na Belvederu in spovednik vojvodinje Zofije Hohenberške, zato je dobro poznal predvojne razmere na dvoru. 15. januarja 1914 mu je grški kralj Konstantin podelil srebrni viteški križec kraljevega grškega *Reda Odrešenika*. S čim si je zaslužil to odlikovanje, ni znano. 11. decembra 1916 je izstopil iz benediktinskega reda, a ostal svetni duhovnik.¹¹⁹ To je storil iz praktičnih razlogov, saj je le tako lahko dedoval posest pokojnega brata.¹²⁰ Ob koncu vojne, 23. decembra 1918, je izgubil službo v univerzitetni knjižnici.¹²¹ Morda je bilo to povezano s spremenjenimi razmerami po koncu vojne, morda pa je k temu prispevala tudi njegova brošura o sarajevskem atentatu na prestolonaslednika Ferdinanda in njegovo ženo v Sarajevu, v kateri je pisal tudi o krivdi ogrskega državnika Tisze za začetek prve svetovne vojne (*Der Mord von Sarajevo und Tiszas Schuld an dem Weltkriege. Zwei Beiträge über die Notwendigkeit einer ehrlichen Demokratie und Völkerverständigung*). Brošura je prvič izšla leta 1918 v samozaložbi na Dunaju (pozneje je bila še dvakrat ponatisnjena, 1919 in 1920). Izoblikoval je nekoliko drugačno teorijo zarote, kot je bila sicer razširjena. Odločilne momente, zakaj je prišlo do atentata, je videl v sovražnem razpoloženju dvornih krogov do nadvojvode Franca Ferdinanda in njegove žene Zofije, v zanemarjanju srbskih svaril ob njenem potovanju v Sarajevo, nenavadni opustitvi varnostnih ukrepov v Sarajevu ter napačni avstrijski in ogrski politiki do južnoslovanskih narodov. Zaradi nje si je nakopal disciplinsko preiskavo, grozil mu je celo zapor.¹²²

Z Dunaja se je vrnil v Ljubljano in 15. novembra 1920 postal bibliotekar v Narodnem muzeju v Ljubljani in tri leta pozneje kustos.¹²³ 9. oktobra 1924 je opravil

117 UAW, Rigorosenprotokoll, P. Avgustin Johann Žibert.

118 ARS, SI AS 1056: Dr. Ivan Žibert, osebna mapa, osebni dokumenti, imenovanje za vojaškega kaplana 1900 in spričevalo o izstopu iz službe vojaškega kaplana 1906.

119 ARS, SI AS 1056: Dr. Ivan Žibert, osebna mapa, osebni dokumenti, lastnoročni življenjepis in diploma grškega kralja Konstantina; Melita Pivec-Stelè: Žibert, Ivan Krstnik (1874–1945). V: *SBL*. Splet.

120 Rahten (ur.): *Žibertova teorija zarote*, str. 5–6.

121 ARS, SI AS 1056: Dr. Ivan Žibert, osebna mapa, osebni dokumenti, službeni dekreti in službene ocene za leta 1914–1918.

122 Prim. Rahten (ur.): *Žibertova teorija zarote*, str. 5–6.

123 ARS, SI AS 1056: Dr. Ivan Žibert, osebna mapa, osebni dokumenti, službeni dekreti (Ljubljana, 15. november 1920; Ljubljana, 5. 1. 1923); Pivec-Stelè: Žibert, Ivan Krstnik (1874–1945).

izpit iz prazgodovinske in provincialnorimske arheologije pri dr. Walterju Schmidu na Univerzi v Gradcu.¹²⁴ Leta 1925, in sicer 11. decembra, je bil neprostovoljno upokojen. Morda sta bila za to delno sokriva dva njegova članka, v prvem si je prizadeval za modernizacijo knjižničarskega dela (*K reformi in centralizaciji državnih knjižnic v Ljubljani*), v drugem (*Spomin in kulturna vprašanja*) pa je mdr. kritiziral nabavno politiko in strokovnost v Narodnem muzeju.¹²⁵ Morda so bila v ozadju tudi nesoglasja o njegovem službenem statusu, ki jih je mogoče razbrati iz službenih dekretov in ohranjenih pisem.¹²⁶ Po upokojitvi se je najverjetneje posvečal le še svojemu duhovniškemu poslanstvu¹²⁷ in, če sodimo po ohranjenih prispevkih v njegovi osebni mapi v Arhivu Republike Slovenije, pisal prispevke o starokatolicizmu.¹²⁸ Ohranila se je njegova korespondenca s stricem Franom Maseljem, s Fani Lukan, z Ivanom Vrhovnikom, Ivanom Prijateljem, s Franom Ksaverjem Meškom in Franom Ilesičem.¹²⁹ Umril je 8. septembra 1945 v Ljubljani na Ježici, pokopan pa je v Stožicah.¹³⁰

Janko Šanda (1870–1927), kot se je njegovo ime uveljavilo v slovenskih virih, ali Johann Šanda, kot je zapisano v njegovih univerzitetnih dokumentih na Dunaju, je promoviral dve leti za rojakom Žibertom, in sicer 16. marca 1906, a njegova pot do promocije je bila trnjeva. Šanda je bil rojen 27. decembra 1870 v Rogatcu in je starejši brat pesnika in literarnega zgodovinarja Dragana (Karla) Šande (1881–1963). Gimnazijo je obiskoval v letih od 1884 do 1892 v Mariboru, nato se je vpisal na mariborsko bogoslovje (1892–1896)¹³¹ ter bil julija 1896 ordiniran. Kot kaplan je služboval v Prihovi in Makolah, od leta 1900 pa je bil na bolniškem dopustu ter je živel v Ljubljani, v Gradcu in na Dunaju.¹³² V zimskem semestru 1900/01 se je vpisal na graško Filozofsko fakulteto, kjer je med drugim poslušal predavanja iz obče zgodovine pri Adolfu Bauerju, avstrijske zgodovine

124 ARS, SI AS 1056: Dr. Ivan Žibert, osebna mapa, osebni dokumenti, kolokvijsko spričevalo 1924.

125 Prim. *Slovenski narod*, let. 58, št. 144 (28. 6. 1925), str. 3 in 149 (5. 7. 1925), str. 3; *Narodni dnevnik*, let. 2, št. 185 (12. 9. 1925), str. 3–4; Pivec-Stelè: Žibert, Ivan Krstnik (1874–1945).

126 ARS, SI AS 1056: Dr. Ivan Žibert, osebna mapa, osebni dokumenti, službeni dekreti (Ljubljana, 13. februar 1925; Ljubljana, 20. avgust 1925; Ljubljana, 12. 12. 1925).

127 Prim. Arhiv SBL, mapa Ivan Krstnik Žibert.

128 ARS, SI AS 1056: Dr. Ivan Žibert, osebna mapa, Glasnik za krščansko in narodno prosveto (2. april 1938–1. november 1938).

129 Prim. NUK, Zapuščine: Ms 895, Ms 1052, Ms 1207, Ms 1412, Ms 1431, Ms 1492.

130 Pivec-Stelè: Žibert, Ivan Krstnik (1874–1945).

131 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1692 (Rigorosenakt, RA 1692), Curriculum vitae.

132 Koblar, France: Šanda, Janko (1870–1927). V: *SBL*. Splet.

pri Franzu Kronesu von Marchlandu, latinske paleografije pri Johannu Loserthu (1846–1936), uglednem profesorju za srednjeveško in novejšo zgodovino. Med študijem si je poskušal izboljšati svoj finančni položaj z različnimi objavami. Tako je na primer uredništvu Slovenske matice leta 1902 v objavo ponujal svojo seminarsko nalogo o vladarju Samu.¹³³ Leta 1903 je v Gradcu opravil vse izpite in pridobil absolutorij,¹³⁴ vendar pa se je moralo zaplesti z zaključkom študija, saj se je v zimskem semestru 1903/04 kot izredni slušatelj vpisal na dunajsko univerzo ter poslušal nekaj geografskih predavanj ter zgodovinska predavanja pri Redlichu in Hirnu. Leta 1904 je Šanda oddal svojo lastnoročno napisano, nepaginirano disertacijo¹³⁵ o porazu Ivana Kacijanerja pred Osjemom z naslovom *Freiherr Hans Kazianer und der Feldzug gegen Essegg im Jahre 1537*, ki jo je ocenil Alfons Dopsch. Zapisal je, da si je kandidat zadal nalogo raziskati odnos med cesarjem in Kacijanerjem, da pa mu raziskava ni najbolje uspela ter da je delo konglomerat različnih predlog, ki jih avtor ni kritično ovrednotil. Menil je, da disertacija ne prinaša rezultatov, temveč zgolj niza že znane podatke iz sekundarne literature. Dopsch sklene, da predloženo delo lahko oceni kot ravno še zadostno, torej sme kandidat pristopiti k zaključnim izpitom, vendar poudari, da delo nikakor ni zrelo za to, da bi ga v kakršnikoli obliki natisnili.¹³⁶ K izpitu je Šanda pristopil junija 1904, a pri glavnem rigorozu iz obče in avstrijske zgodovine v povezavi s klasično filologijo sta razen Hirna, ki je njegovo znanje ocenil kot zadovoljivo, tako Dopsch kot tretji član komisije, klasični filolog Hans von Arnim (1859–1931), menila, da kandidat ne izkazuje potrebnega znanja, da bi izpit opravil. Pri rigorozu iz filozofije je bil uspešen že prvič, z oceno zadovoljivo ga je opravil 8. junija 1905. Drugič je Šanda glavni rigoroz opravljal 15. marca 1906 in dobil oceno zadostno. O njegovi nadaljnji poti ni veliko znanega. Nekaj časa je bival v Zagrebu,¹³⁷ sredi dvajsetih let pa na Reki, o čemer priča pismo iz Suška oz. Trsatskih skal, naslovljeno na Ivana Prijatelja (1875–1937), v katerem ga sprašuje, ali mu sme v presojo poslati svoj ep o »kralju« Samu.¹³⁸ Prijateljev odgovor ni znan, ep pa je v desetih spevih prvič izšel v Celju leta 1927, nato ga je leta 1949 deloma popravil in predelal Jankov brat,

133 NUK, Ms 1060: Pintar, Luka; Tuja korespondenca: pismo Šande uredništvu Slovenske matice, 4. 8. 1902.

134 Prim. UAW, Nationale, Johann Šanda (zimski semester 1903/04).

135 UBW, sig. D-13675.

136 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1692 (Rigorozenakt, RA 1692), ocena Alfonsa Dopscha z dne 8. 2. 1904.

137 France Koblar: Šanda, Janko (1870–1927).

138 NUK, Ms 895: Prijatelj, Ivan; Korespondenca: Šanda, Janko, 25. 3. 1925.

Dragan Šanda,¹³⁹ leta 2011 pa je izšel v ponatisu v Ljubljani.¹⁴⁰ Sicer se je Šanda zanimal za slovstvena vprašanja, poskusil se je kot pisec povesti ter spevoiger in pisal tudi ocene slovenske ter srbohrvaške književnosti. Objavljal je večinoma v *Domu in svetu*. Nazadnje se je ustalil v rodnem Rogatcu, kjer je 21. maja 1927 umrl.

Na isti dan kot Janko Šanda, 16. marca 1906, je bil na Dunaju promoviran tudi **Karl Capuder** (1879–1960). Rojen je bil 13. decembra 1879 v Praprečah pri Lukovici, očetu Francu in materi Margareti, ki sta bila kmečkega rodu. Obiskoval je gimnazijo v Ljubljani ter se jeseni 1900 vpisal na dunajsko Filozofsko fakulteto. Študij mu je olajšala Knafljeva štipendija v višini 600 kron letno, kar bi danes pomenilo okoli 4.270 evrov in ki jo je prejemal od drugega do zadnjega semestra študija. V študijskem letu 1902/03 je kot prostovoljec odslužil vojaški rok pri deželni bramborici, in sicer pri 27. c. k. pešpolku,¹⁴¹ v študijske klopi pa se je spet vrnil v petem semestru (zimski semester 1903/04). Pred odhodom v vojsko je poslušal raznolika predavanja, med njimi etnografska pri Tomaschku, predavanja iz slovanske zgodovine pri Jirečku, latinske paleografije pri Mühlbacherju, zanimala pa sta ga tudi splošna in gimnazijska pedagogika, ki ju je predaval Theodor Vogt. Kasneje so se tem pridružila še nekatera geografska predavanja, predvsem pa se je osredotočil na zgodovino in obiskoval predavanja Hirna, Redlicha, Dopscha in Fournierja. Po absolutoriju je leta 1905 ocenjevalcema, svojima profesorjema Redlichu in Fournierju, predložil disertacijo o genealogiji starejših goriških grofov (*Untersuchungen zur genealogischen Geschichte der älteren Grafen von Görz*), lastnoročno napisano na 84 straneh.¹⁴² V oceni sta profesorja zapisala, da je Capuder nalogo izvrstno opravil, temeljito dopolnil dosedanja Czörnigova dognanja ter pokazal izjemno poznavanje tiskanih virov in sekundarne literature, torej sme pristopiti k zaključnim izpitom iz obče in avstrijske zgodovine v povezavi z geografijo.¹⁴³ Slednje je Capuder z oceno zadovoljivo opravil v začetku leta 1906 in bil 16. marca istega leta promoviran za doktorja filozofije,¹⁴⁴ opravil pa je tudi učiteljske izpite. Po končanem študiju je bil najprej profesor na goriški gimnaziji (1906–1910). V

139 Koblar: Šanda, Janko (1870–1927).

140 Janko Šanda: *Kralj Samo: epos v desetih spevih*. Ljubljana: Amalietti & Amalietti, 2011.

141 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1966 (Rigoroosenakt, RA 1966), Curriculum vitae.

142 UBW, sig. D-13440.

143 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1966 (Rigoroosenakt, RA 1966), ocena Oswalda Redlicha (27. 11. 1905) in Augusta Fournierja (2. 12. 1905).

144 UAW, Rigoroosenprotokoll, Karl Capuder.

tem času se je posvečal raziskovanju preteklosti Goriške in napisal nekaj odmevnih razprav: v 59. in 60. zvezku gimnazijskih analov (*Jahresbericht des k. k. Staatsgymnasiums in Görz*, 1909, str. 3–29; 1910, str. 3–38) je objavil obsežno študijo *O luteranstvu na Goriškem*, v reviji *Novi čas* leta 1913 razpravo *Goriški kmetski upor 1713*,¹⁴⁵ v *Carnioli* leta 1914 (str. 35–39) pa prispevek k srednjeveški zgodovini Goriške z naslovom *Nastoj goriške grofije*. Prav tako je Capuder zbiral in objavljaval vire za zgodovino goriške nadškofije ter gradivo objavljaval v prilogi goriškega nadškofijskega lista *Folium Ecclesiasticum*.¹⁴⁶ Iz Gorice ga je pot vodila na kranjsko gimnazijo (1911–1914), nato je služboval na gimnaziji v Mariboru (1915–1922) ter na klasični gimnaziji v Ljubljani (1923–1925). Ves čas je tudi objavljaval v različnih revijah (*Čas*, *Časopis za narodopisje*), rokopise pa je pošiljal tudi na uredništvo *Doma in sveta*.¹⁴⁷ Leta 1915 je pri Družbi sv. Mohorja v Celovcu na podlagi opisov stotnikov Bergkessla in Strobla pl. Ravelsberga izdal knjigo *Zgodovina c. in kr. pešpolka št. 17* (175 str.), ki jo je v predgovoru poimenoval »prva slovenska polkovna zgodovina«. ¹⁴⁸

Capuder je bil dejaven tudi v javnem življenju: nekaj časa je bil predsednik katoliškega društva Danica, v začetku dvajsetih let je bil podpredsednik Slovenske krščansko-socialistične zveze v Mariboru, nato pa predsednik Orla in upravnega odbora mestne hranilnice. V drugi polovici dvajsetih let (1927–1929) je bil na visokem položaju v prosveti, a so ga leta 1932 predčasno upokojili in zaprli.¹⁴⁹ Maja leta 1935 je iz zapore pisal znancu Albertu Kramerju (1882–1943), slovenskemu pravniku in politiku, ki je bil tedaj minister za trgovino, in poročal, da mu policijska ovadba v skladu z Zakonom o zaščiti države očita, da je žalil dinastijo in da je protidržaven element. Kramerja je med drugim prosil, naj zanj posreduje pri državnem sodišču v Beogradu, saj proti njemu ni nikakršnih obremenilnih dokazov.¹⁵⁰ Kramerjevega odgovora ne poznamo. Capuder je bil po petih letih reaktiviran in imenovan za ravnatelja ljubljanske realke. Med okupacijo so ga

145 Leta 2012 je razprava z uvodnimi besedami Branka Marušiča izšla v *Izvestjih Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, št. 9 (2012), str. 3–9.

146 Prim. Uredništvo: Capuder, Karl (1879–1960). V: *SBL*. Splet.

147 NUK, Ms 1952: Stelè, France; Uredniška korespondenca *Dom in svet*: Capudrova pisma z rokopisi iz leta 1920.

148 Prim. tudi rokopis, ki ga hrani NUK, Ms 1587: Capuder, Karl (predvsem predgovor). Oceno Capudrovega dela je leta 1916 v *Ljubljanskem zvonu* (let. 36, št. 1, str. 42–43) objavil Josip Breznik, ki je večinoma zgolj povzel vsebino dela in dodal, da bi bil popis vojn lahko bolj plastičen in bi obravnaval tudi junaška dejanja posameznikov. Knjiga je leta 2005 izšla v ponatisu pri založbi Karantanija v Ljubljani; spremno besedo je napisal Janez J. Švajncner.

149 Prim. Uredništvo: Capuder, Karl (1879–1960).

150 NUK, Ms 1879: Kramer, Albert; Korespondenca: Capuder, Karl, 5. 5. 1935.

Italijani zaprli, a so ga po mesecu dni izpustili. Po padcu Italije je postal ravnatelj ljubljanske realke. Delo je opravljal do maja 1945, ko je bil, tudi tokrat verjetno iz političnih razlogov, predvsem zaradi svojih svetovnonazorskih pogledov, obsojen na osem let strogega zapora, ki ga je prestajal v Ljubljani, Novem mestu in Mariboru (do 1953). Do smrti leta 1960 je nato živel pri hčerki v Izoli.¹⁵¹

Josip Mal (1884–1978), ki se je v študijskih dokumentih podpisoval kot Josef, je svojo poklicno pot začel v kranjskem deželnem muzeju, od leta 1924 do 1945 pa je bil njegov ravnatelj. Njegova življenjska in ustvarjalna pot sta podrobno orisani v *Malovem zborniku*,¹⁵² ki je izšel leta 1996, zato so v nadaljevanju povzeti le nekateri temeljni poudarki.

Mal se je rodil 22. decembra 1884 v kmečki družini na Pretržu pri Moravčah. Leta 1896 je prišel na ljubljansko I. gimnazijo, kjer je leta 1904 maturiral¹⁵³ in jeseni istega leta odšel na Dunaj, v prestolnico Avstrije, ki je notranjepolitično doživljala turbulentne čase. Morda je tudi zato v času Malovega študija veljalo, da zgodovinopisje vzgaja in krepi državno zavest.¹⁵⁴ Mal je že v prvem semestru vpisal predavanja pri profesorjih, ki so močno zaznamovali njegovo kasnejšo raziskovalno in poklicno pot. Pri Redlichu je tri ure tedensko poslušal predavanja o srednjem veku in se tako verjetno že v prvem semestru študija seznanil z delom Inštituta za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje, kjer je Redlich ravno postal urednik razprav, ki jih je inštitut izdajal. Nadalje je poslušal geografska predavanja, omeniti velja predvsem predavanja Eugena Oberhummerja (1859–1944), pionirja v raziskovanju geografije in kartografije, ki je bil obenem tudi predstojnik Geografskega inštituta, in Albrechta Pencka, ki je medtem postal član dunajske akademije znanosti. Pri Hirnu je poslušal predavanja iz avstrijske cerkvene zgodovine. V drugem semestru je poleg že omenjenih obiskoval še predavanja iz zgodovine gimnazij in metodike pri Theodorju Vogtu ter germanistična predavanja, in sicer o dramatiku Franzu Grillparzerju (1791–1872) in sintaksi srednjeveške nemščine, kar kaže na širok spekter zanimanj mladega študenta. Prvič se je tedaj vpisal tudi na Dopscheva predavanja, v naslednjih semestrih pa je poslušal še občo zgodovino pri Fournierju, rimsko zgodovino pri arheologu in numizmatiku

151 Prim. Uredništvo: Capuder, Karl (1879–1960).

152 Miran Mal: Pozdravni govor. V: Bojan Čas, Stane Granda, Oto Luthar in Vasilij Melik (ur.): *Malov zbornik*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1996, str. 7–9, tu str. 9.

153 Capuder, Karel: Mal, Josip (1884–1978). V: *SBL*. Splet.

154 Ludwig Reiter: *Österreichische Staats- und Kulturgeschichte*. Klagenfurt: S. Jörgl 1947, str. 278.

Wilhelmu Kubitschku (1858–1959), pri klasičnem filologu Alfredu Wilhelmu (1864–1950) grško zgodovino s poudarkom na epigrafiki, medtem ko je obvezni predmet Uvod v študij zgodovine obiskoval pri poznejšem Hitlerjevem privrženecu Haroldu Steinackerju (1875–1965). Nadalje je poslušal še predavanja iz ruske ustavne in upravne zgodovine ter se vpisal na predavanja o renesansi in reformaciji in predavanja o gospodarskem razvoju Evrope od 16. do 18. stoletja. V sedmem in osmem semestru so se tem pridružila še predavanja iz umetnostne zgodovine, in sicer o italijanskem in grškem slikarstvu pri Wickhoffu, Redlichova predavanja o virih za kulturno zgodovino in prav tako Redlichovo predavanje o praktični filozofiji. Slednje je nedvomno povezano s tem, da je odlok ministrstva za rigoroze na Filozofski fakulteti predvideval dvourni izpit iz glavnega predmeta in enourni iz filozofije.¹⁵⁵ Zanimivo je, da Mal sploh ni kazal zanimanja za vzhodnoevropsko zgodovino in da ni poslušal niti enega predavanja pri Jirečku ali Jagiću.

V šestem semestru (od januarja do julija 1907) je Mal dobival podporo v višini 40 kron mesečno, ki mu jo je namenilo Ministrstvo za uk in bogočastje, a je pozneje ni več prejemal, saj se je gmotno stanje družine, kot izhaja iz vpisnic,¹⁵⁶ izboljšalo. Junija 1908 je zaprosil za predčasno opravljanje rigorozov, kar je profesorski kolegij na priporočilo Redliča in Ottenthala, odobril. Oba omenjena profesorja sta tudi ocenila Malovo disertacijo o potovanju papeževga odposlanca, kardinala Guida, v letih od 1265 do 1267 (*Die Legationsreise des Kardinals Guido von St. Laurentius in Lucina vom Jahr 1265 bis 1267*), ki jo je napisal na sto straneh.¹⁵⁷ V oceni sta poudarila, da je delo plod temeljitega in prizadevnega zbiranja arhivskega gradiva ter pomembna obogatitev dosedanjih raziskav. Kot pomanjkljivost sta omenila, da bi kandidat lahko podrobneje ocenil kardinalovo potovanje in njegovo misijo, da pa disertacija vseeno povsem ustreza zahtevam.¹⁵⁸ Enourni izpit iz filozofije je Mal 10. julija 1908 opravil z odliko, medtem ko mu pri dvournem rigorozu iz zgodovine in pomožnih ved ter klasične filozofije ni šlo najbolje. Redlich, Ottenthal in klasični filolog Edmund Haller, ki so bili v komisiji, so njegovo znanje ocenili le kot zadovoljivo.¹⁵⁹ Tri dni po zagovoru, 19. decembra 1908, je bil Mal promoviran.

155 Natančneje so vsa Malova predavanja orisana in našeta v prispevku Feliksa J. Bistra: Malov študij zgodovine na Dunajski univerzi (1904–1908). V: Čas et al. (ur.): *Malov zbornik*, str. 19–30.

156 UAW, Nationale, Josef Mal.

157 UBW, sig. D-13935.

158 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 2517 (Rigorosenakt, RA 2517), ocena disertacije, ki jo je 29. 6. 1908 napisal Oswald Redlich in jo 3. 7. 1908 podpisal še Ottenthal.

159 UAW, Rigorosenprotokoll, Josef Mal.

Še kot študent je Mal postal član dunajskega Inštituta za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje in je leta 1909¹⁶⁰ opravil strokovni izpit za službo v arhivih, knjižnicah in muzejih iz zgodovine, zgodovinskih pomožnih ved in zgodovine umetnosti, njegova obvezna naloga o zgodovini uskoških naselbin pa je leta 1924 izšla v knjižni obliki. Ko se je vrnil v Ljubljano, je novembra 1909 pričel z delom kot prostovoljec v kranjskem Deželnem muzeju, decembra 1916 je dobil naziv kustosa in konec avgusta 1924 postal ravnatelj Narodnega muzeja v Ljubljani. Poleg ravnateljavanja se je ukvarjal tudi z raziskovalnim delom in objavljal znanstvene razprave z vseh področij, s katerimi se je srečal že med študijem (tudi arhivistike in muzealistike), posebej pa se je posvečal kulturni zgodovini. Leta 1919 je za slovensko pariško mirovno delegacijo pripravil memorandum glede obmejnih Slovencev.¹⁶¹ Mal je bil tudi velik človek, ki ljudi ni ločeval glede na njihovo strankarsko pripadnost. Ko se je leta 1944 v članku za zimsko pomoč zavzel, da je treba pomagati vsem, je moral pred narodno sodišče, ker se je pregrešil zoper narod – bil je oproščen.¹⁶² Ko se je leta 1945 kot ravnatelj Narodnega muzeja moral prisilno upokojiti (tudi tokrat verjetno zaradi svojih nazorov, ki niso ustrezali novim časom), pa vseeno ni miroval. Že prej je sodeloval z Mestnim muzejem in stikov z njim ni prekinil: od leta 1950 pa do 1961 ga je vodil kot honorarni vršilec dolžnosti direktorja.

Josip Mal sodi po Francu Kosu, ki predstavlja prvo generacijo slovenskih zgodovinarjev, k drugi generaciji, kamor štejemo še Milka Kosa in Ljudmila Hauptmanna; slednji je študiral na graški univerzi. Kos, Hauptmann in Mal so torej predstavniki t. i. znanstvenega zgodovinopisja, četudi velja povedati, da so bili Malovi pogledi velikokrat povsem drugačni kot pogledi nekaterih njegovih kolegov, na primer Hauptmanna glede »hrvaške teorije«. Po smrti Josipa Grudna (1869–1922) je Mal prevzel pisanje *Zgodovine slovenskega naroda*, za katero so mu mnogi očitali, da ni dovolj znanstvena, vendar je za Mala značilno, da je vedno natančno preučil arhivske vire, kar je bila njegova velika prednost.¹⁶³ Poleg tega se Mal pri pisanju zgodovine ni omejeval zgolj »na suhe splošne ugotovitve«, temveč je ilustriral »dogajanje z najrazličnejšimi živimi, konkretnimi, zanimivimi in ilustrativnimi primeri.«¹⁶⁴ Mala je torej zanimalo življenje v najširšem pomenu besede, zanimala ga je široko pojmovana kulturna zgodovina. Lep primer takšnega

160 Bister: Malov študij zgodovine na Dunajski univerzi (1904–1908), str. 28.

161 Capuder, Karel: Mal, Josip (1884–1978).

162 Mal: Pozdravni govor, str. 9.

163 Stane Granda: Življenje z Josipom Malom. V: Čas et al.: *Malov zbornik*, str. 83–93, tu str. 90.

164 Vasilij Melik: Josip Mal in zgodovina 19. stoletja. V: Čas et al.: *Malov zbornik*, str. 11–15, tu str. 15.

pristopa je njegovo delo *Stara Ljubljana in njeni ljudje*,¹⁶⁵ ki je izšlo leta 1957.¹⁶⁶ Malovi pogledi na raziskovanje kulturne, gospodarske in socialne zgodovine pa so se, kot je v spremni besedi k ponatisu Grudnove *Zgodovine slovenskega naroda* zapisal Vasilij Melik, »začeli v večji meri uveljavljati v našem zgodovinopisju šele v novejšem času.«¹⁶⁷

Dobrega pol leta za Josipom Malom je poleti 1909 na dunajski univerzi promoviral **Thomas Schuschnig** (1883–?), kot se je podpisal v univerzitetnih dokumentih, čeprav je kot svoj materni jezik navajal slovenščino.¹⁶⁸ Rodil se je v kmečki družini 21. decembra 1883 v Šmarjeti v Rožu (Sankt Margareten im Rosenthal) na Koroškem. Kot piše v svoji biografiji, je gimnazijo obiskoval v Celovcu, kjer je leta 1903 uspešno opravil maturo. Jeseni istega leta se je vpisal na dunajsko univerzo ter poslušal geografska in zgodovinska predavanja pri Pencku, Oberhammerju, Brücknerju, Redlichu, Dopschu, Hirnu, Fournierju, Kubitschku, obiskoval pa je tudi pedagoška predavanja pri Vogtu in predavanja iz logike pri filozofu in psihologu Adolfu Stöhru (1855–1921). Jeseni 1906 je odšel v Gradec, kjer je kot prostovoljec odslužil vojaško obveznost pri tamkajšnjem 7. c. kr. pešpolku. Po vrnitvi na Dunaj je prejemal štipendijo koroške deželne vlade v višini 220 kron letno, kar bi preračunano v današnjo valuto pomenilo okoli 1.280 evrov. 1. avgusta 1908 je opravil vse obveznosti in se po absolutoriju¹⁶⁹ prijavil k rigorozom. Prijavi je priložil svojo disertacijo o odmevih nemške kmečke vojne v notranjeavstrijskih deželah leta 1525 (*Bauernkrieg in Innerösterreich 1525*).¹⁷⁰ Njegovo razpravo sta ocenila Dopsch in Fournier. V oceni beremo, da je kandidat kronološko predstavil dogajanje, a da večinoma podaja le izvlečke iz uporabljenih virov, ki pa niso podrobneje ovrednoteni. Kljub pomanjkljivostim sta bila profesorja zadovoljna z njegovim študijem arhivskega gradiva ter mu dovolila, da pristopi k izpitu. Glavni rigoroz, kjer so ga izpraševali Dopsch, Fournier in Oberhammer, je 3. julija 1909 opravil z oceno zadovoljivo, pri izpitu iz filozofije 15. julija 1909 pa se je posebej izkazal in

165 Več o tem Andrej Studen: Malova stara Ljubljana in njeni ljudje – moderen koncept zgodovine. V: Čas et al.: *Malov zbornik*, str. 75–81.

166 Malovo bibliografijo je pripravil Drago Samec: Josip Mal – Bibliografija. V: Čas et al.: *Malov zbornik*, str. 150–175.

167 Bojan Čas: Josip Mal – zgodovinar kulture. V: Čas et al.: *Malov zbornik*, str. 53–74, tu str. 65.

168 UAW, Nationale, Thomas Schuschnig.

169 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 2560 (Rigorosenakt, RA 2560), Curriculum vitae.

170 Disertacija ni ohranjena.

dobil oceno odlično. Promoviran je bil 20. julija 1909.¹⁷¹ Kam je Schuschniga po zaključku študija na Dunaju odnesla pot, ne vemo.

Tri leta pozneje je na Dunaju svoj študij zaključil **Franc Trdan** (1883–1941). Rodil se je 11. decembra 1883 v Sušjah pri Ribnici v dokaj premožni kmečki družini; v univerzitetnih dokumentih je navajal, da je bil oče posestnik. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, prva dva razreda na II. državni gimnaziji, druge pa na I. državni gimnaziji, kjer je leta 1904 maturiral. Naslednja štiri leta je v Ljubljani študiral bogoslovje in bil leta 1908 ordiniran. Že jeseni pa je odšel na Dunaj in se vpisal na Filozofsko fakulteto, kjer je poslušal predavanja pri številnih že omenjenih profesorjih, med njimi pri Redlichu, Dopschu, Fournierju, Ottenthalu, Jirečku, Oberhammerju, Kubitschku in Hirnu, poleg tega pa še pri geografu in klimatologu Eduardu Brücknerju (1862–1927) in germanistu in literarnem zgodovinarju Robertu Franzu Arnoldu (1872–1938). Ob prijavi k rigorozom se je v svojem življenjepisu za vse spodbude še posebej zahvalil Redlichu.¹⁷² V disertaciji je obravnaval čas 13. stoletja ter se posvetil zgodovini katarov, valdencev in bogomilov na Avstrijskem (*Geschichte der Katharer, Waldenser und Bogomilen in Österreich während des 13. Jahrhunderts*). Njegovo delo sta ocenjevala Redlich in Dopsch. Mnenje je 22. februarja 1912 pripravil Redlich, Dopsch pa se je nekaj dni zatem, 28. februarja 1912, z njim strinjal.¹⁷³ V oceni preberemo, da delo sicer ne prinaša veliko novega, a večinoma v celoti, včasih celo preveč podrobno, opiše bistvene probleme. Dvourni glavni rigoroz je Trdan opravil 6. maja 1912 pred tričlansko komisijo v sestavi Redlich, Dopsch, Oberhammer, enourni izpit pa je prav tako z oceno zadovoljivo opravil 3. junija 1912; promoviran je bil 5. junija 1912.¹⁷⁴

Ko se je vrnil v Ljubljano, je bil v letih 1912 do 1915 suplent, nato pa do svoje smrti 12. avgusta 1941 profesor za zgodovino in zemljepis na škofijski gimnaziji v Šentvidu. Na znanstvenem področju je prvi na Slovenskem pisal o zgodovini bogomilstva, pisal pa je tudi o cerkveni kulturni zgodovini in religioznih temah.¹⁷⁵

171 UAW, Rigorosenprotokoll, Thomas Schuschnig.

172 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 3352 (Rigorosenakt, RA 3352), Curriculum vitae.

173 Prav tam, ocena disertacije.

174 UAW, Rigorosenprotokoll, Franc Trdan.

175 Silvo Kranjec: Trdan, Franc (1883–1941). V: *SBL*. Splet.

Naslednji doktorand zgodovine na dunajski Filozofski fakulteti, **Josip (Jožef) Jenko** (1854–1932), bi po datumu rojstva in času svojega dunajskega študija bolj spadal na začetek obravnave, saj je bil študijski tovariš Franca Kosa. Ker pa je merilo razvrščanja v tej razpravi datum promocije, je obravnavan neposredno pred Milkom Kosom. Rodil se je 15. maja 1854 v Dvorjah pri Cerkljah na Gorenjskem, izhajal je iz kmečke družine. Bil je nečak Davorina Jenka. Osnovno šolo je obiskoval v Cerkljah in Kranju, gimnazijo pa v Ljubljani (1868–1876), kjer je 20. julija 1876 maturiral. Leto pred odhodom na Dunaj je, glede na vpisnico prvega semestra, v Ljubljani poslušal teologijo.¹⁷⁶ Od zimskega semestra 1877/78 do poletnega 1881 je študiral na Dunaju. Od drugega semestra dalje (od 8. februarja 1878) mu je študij precej olajšala Knafljeva štipendija v višini 240 florintov letno (kar bi danes zneslo približno 2.880 evrov), ki mu jo je podelil akademski senat.

Iz vpisnic je mogoče razbrati, da je poslušal predavanja iz klasične filologije, in sicer grško in latinsko slovnico ter grško in rimsko metriko pri kasnejšem rektorju Univerze na Dunaju Wilhelmu von Hartlu (1839–1907). Obiskoval je tudi predavanja slovanske filologije, zlasti Miklošičeva. Poslušal je predavanja iz klasične latinske in grške literature in mitologije ter zgodovinopisja pri Hoffmannu in Karlu Schenklu (1827–1900) (pri slednjem tudi stilistične vaje iz latinščine), iz zgodovine starega veka pri Hoffmannu ter Hirschfeldu in filološki proseminar pri Schenklu in Michaelu Gitlbauerju (1847–1903). V četrtem semestru je poslušal tudi Vogtova predavanja o gimnazijski pedagogiki. Glede na zanimanja, ki jih je mogoče razbrati iz Jenkove izbire predavanj in seminarjev ter proseminarjev in tudi iz drugih ohranjenih pričevanj (Miklošič naj bi ga v študijskih letih nagovarjal, naj napiše disertacijo s področja slavistike; učil naj bi se okrog dvajset jezikov),¹⁷⁷ je nekoliko presenetljivo, da je nato v zrelih letih promoviral iz zgodovine. Nedvomno pa brez znanja klasičnih jezikov izbrane teme za disertacijo (o Konstantinu Velikem) ne bi mogel zadovoljivo obdelati.¹⁷⁸ V zimskem semestru 1881/82 je, kot je sam zapisal, študiral v Gradcu.¹⁷⁹

V šolskem letu 1883/84 je v Gradcu opravil učiteljski izpit iz latinščine, grščine in slovenščine z nemškim in slovenskim učnim jezikom, leta 1892 pa še iz

176 Prim. *Slovenec*, let. 59, št. 143 (28. 6. 1931), str. 7; UAW, Nationale, Josef Jenko (zimski semester 1877/78).

177 Prim. *Slovenec*, let. 59, št. 143 (28. 6. 1931), str. 7.

178 UAW, Nationale, Josef Jenko.

179 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 3032 (Rigorosenakt, RA 3032), Curriculum vitae; *Slovenec*, let. 59, št. 143 (28. junij 1931), str. 7.

zemljepisa in zgodovine kot glavnih predmetov. Od 15. februarja 1884 je služboval kot gimnazijski profesor,¹⁸⁰ najprej v Mariboru (1884/85), nato v Kranju (1885–1887). Iz Kranja je odšel v Ljubljano, kjer je do leta 1890 učil na višji gimnaziji, nato na nižji. Pozneje je učil v Novem mestu, od koder je zaradi političnih razlogov odšel za profesorja v Bukovino na gimnazijo v Sereth (Siret v današnji Romuniji). V času svojega službovanja v Novem mestu (leta 1899) je kupil grad Strmol, a ga je bil že leta 1910 zaradi bivanja v tujini prisiljen prodati.¹⁸¹ V Bukovini je ostal vse do leta 1917, ko je odšel poučevati na državno gimnazijo v Trst in se leto pozneje upokojil. Po upokojitvi se je vrnil v domače Dvorje in po smrti sestre ter brata prevzel vodenje domačega posestva. Na njem je celo postavil valjčni mlin in elektrarno. Že precej prileten se je leta 1922 poročil z daljno sorodnico Heleno Zupan. Umrli je 13. januarja 1932 za posledicami možganske kapi.¹⁸²

Svoje znanstveno delo je posvetil cesarju Konstantinu Velikemu. O njem je v času učiteljevanja pripravil več prispevkov.¹⁸³ Na temelju teh svojih študij je v zrelih letih napisal doktorsko disertacijo in jo naslovil *Kaiser Konstantin der Große*. Prošnjo za opravljanje rigorozov je oddal junija 1910. Takoj na začetku je nastala težava zaradi umestitve rigorozov. Jenko ga je želel opravljati iz vzhodnoevropske zgodovine, zato je bila disertacija dodeljena temu področju, čeprav bi jo morali po novejših pravilih in novih časovnih ter vsebinskih razdelitvah fakultete umestiti pod rimsko zgodovino. Jireček je v svoji oceni z dne 11. julija 1910 poudaril, da gre za disertacijo starejšega gospoda in da je branje težavno zaradi rokopisa in prepletanja jedrnega besedila ter opomb. Zapisal je še, da Jenko dobro pozna vire in jih zadovoljivo predstavi, da pa je njegovo delo nekoliko zastarelo, ker ne uporablja *Corpus Inscriptionum Latinarum* in novejše literature z obravnavanega področja. Končno odločitev o dovoljenju za opravljanje rigorozov je prepustil drugemu ocenjevalcu, profesorju Bormannu. Ta je bil o kandidatovem nepoznavanju novejših raziskav enakega mnenja kot Jireček. Menil pa je, da že sama marljivost in vestnost, ki ju je pri svojem delu izkazal, zadostujeta za pripustitev k rigorozom.¹⁸⁴ Dvourni glavni rigoroz je opravil 22. decembra 1913 z večinsko oceno

180 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 3032 (Rigorošenakt, RA 3032), Curriculum vitae.

181 Lidija Slana: Grad Strmol in njegovi lastniki skozi čas. V: *Kronika*, let. 54 (2006), št. 2, str. 151–174, tu str. 171.

182 Prim. *Slovenec*, let. 41, št. 295 (24. 12. 1913), str. 3; *Slovenec*, let. 59, št. 143 (28. 6. 1931), str. 7; *Slovenec*, let. 60, št. 11 (15. 1. 1932), str. 3.

183 Prim. NUK, Ms 1983: Jenko, Josip; Zapuščina: Dela, Monografija o Konstantinu Velikem.

184 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 3032 (Rigorošenakt, RA 3032), oceni disertacije.

zadovoljivo. Enournega, pri katerem so ga ocenjevalci ocenili z odlično oceno, pa 30. maja 1913. Promoviral je 13. marca 1914.¹⁸⁵

Milko Kos (1892–1972), starejši sin Franca Kosa, je že v zgodnjih gimnazijskih letih kazal zanimanje za zgodovino in tako kar nekako spontano nadaljeval očetovo pot. Rodil se je 12. decembra 1892 v Gorici, kjer je v letih 1899–1903 obiskoval osnovno šolo in nato od leta 1903 do 1911 še gimnazijo. Po uspešno opravljeni maturi se je takoj vpisal na dunajsko Filozofsko fakulteto in z zimskim semestrom 1911/12 začel obiskovati predavanja iz zgodovine in tudi iz geografije ter slavistike. Sam je zapisal, da so njegov osebni razvoj v zgodovinarja poleg očeta najbolj zaznamovali profesorji Redlich, Dopsch, Ottenthal in Jireček.¹⁸⁶ Pri Redlichu je poslušal mdr. predavanja o osnovnih značilnostih zgodovinopisja, o srednjem veku in srednjeveškem zgodovinopisju; pri Dopschu zgodovino ustave in avstrijske uprave, vire za zgodovino Avstrije, uvod v socialno zgodovino in vaje iz ustavne, oblastvene ter gospodarske zgodovine. V poznavalca latinske paleografije se je razvijal ob Ottenthalovih predavanjih. Od geografskih je obiskoval predvsem Brücknerjeva (primerjalno fizično, regionalno in matematično geografijo) in Oberhummerjeva (historično geografijo Italije in Avstrije, zgodovino geografije in občo antropogeografijo). Jireček, pri katerem je obiskoval seminar za vzhodnoevropsko zgodovino, je v njem prebudil zanimanje za preučevanje slovansko-romanskih odnosov. Poslušal je njegova predavanja o Bizantincih in južnih Slovanih v srednjem veku, o Dubrovniku ter o južnoslovanskih in grških kronikah od 12. do 15. stoletja. Poleg navedenih so ga pritegnila tudi Dvořákova umetnostno-zgodovinska predavanja, obiskoval pa je tudi pedagoška predavanja. V sedmem semestru 1914/15 je nastopil t. i. pripravljalo leto za sprejem v Inštitut za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje in nato 6. julija 1915 uspešno opravil sprejemni izpit. V zadnjih dveh semestrih je zato poslušal predvsem predavanja iz pomožnih zgodovinskih ved.¹⁸⁷

Prošnjo za opravljanje rigorozov in disertacijo z naslovom Bertold Andeški, oglejski patriarh (*Berthold von Andechs, Patriarch von Aquileia*) je oddal 4. oktobra 1915.

185 UAW, Rigorosenprotokoll, Josef Jenko.

186 Prim. Bogo Grafenauer: Življenje in delo Milka Kosa. V: Bogo Grafenauer (ur.): *Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave*. Ljubljana: Slovenska matica, 1985, str. 353–384, tu str. 358.

187 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 4168 (Rigorosenakt, RA 4168), Curriculum vitae; UAW, Nationale, Milko Kos.

Na začetku disertacije je naštel bogato zbirko uporabljene literature in virov ter vse bistveno strnil v uvodu. V prvem poglavju je obravnaval življenje Bertolda Andeškega pred izvolitvijo za oglejskega patriarha. V najboljšežnejšem drugem poglavju je podrobno predstavil oglejski patriarhat pod Bertoldovo vladavino, in sicer vsako deželo posebej (Furlanija, Istra in del, ki je bil nekaj del starega nemškega cesarstva) in pisal o njegovem odnosu do Trbiža (Treviso), Benetk in Goriških grofov. Zadnje, tretje poglavje je odstrlo Bertoldov odnos do cesarja in papeža. Disertacijo zaključujejo sklep in priloge.¹⁸⁸ Oceno disertacije je 7. novembra 1915 pripravil Redlich, Ottenthal pa je nato pripisal svoje strinjanje. Redlich je pohvalil Kosovo skrbno uporabo celotne (tudi italijanske in slovenske) literature, posameznih virov in zbirk virov, ki jih je lepo strnil v uvodu. Opozoril je na manjše pomanjkljivosti glede določitve oglejske oblasti na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem v drugem poglavju, a v isti sapi poudaril, da gre za skrbno obdelano poglavje, iz katerega se vidi kandidatov občutek za historično kritiko. Dodal je, da bi bilo dobro, če bi bila nekatera bistvena vprašanja obdelana še jasneje, da pa je to seveda od začetnika pri obravnavanju tovrstne snovi težko pričakovati. V celoti gledano je pohvalil kandidatov trud in njegov kritični pristop.¹⁸⁹ Dvourni izpit je z oceno zadovoljivo opravil 18. januarja 1916, enournega pa 22. januarja istega leta. Promoviral je 4. marca 1916.¹⁹⁰

Po promociji je ostal na Dunaju in bil do leta 1917 redni član Inštituta za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje, pri katerem je novembra 1917 opravil državni izpit. Po odsluženem vojaškem roku 1917–1918 (zaradi okvare noge ga je odslužil v dunajskem Vojnem arhivu) in po razpadu Avstro-Ogrske je bil imenovan za zastopnika Narodne vlade SHS pri likvidaciji arhivov v Nemški Avstriji, aprila 1919 je postal znanstveni sodelavec in nato asistent v Državni študijski knjižnici (današnja NUK) v Ljubljani (do maja 1924). Od jeseni 1921 do 1922 se je s podporo Univerze v Ljubljani izpopolnjeval v pomožnih zgodovinskih vedah na École nationale des Chartes v Parizu in v Münchnu.¹⁹¹

Maja 1924 je z imenovanjem za docenta za pomožne zgodovinske vede na Univerzi v Beogradu začel kariero univerzitetnega profesorja, ki jo je naslednje študijsko leto nadaljeval kot izredni profesor istega predmeta v Zagrebu. Od tam je prišel v Ljubljano in 10. septembra 1926 postal izredni profesor za občo zgodovino

188 UBW, sig. D-14886.

189 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 4168 (Rigorosenakt, RA 4168), ocena disertacije.

190 UAW, Rigorosenprotokoll, Milko Kos.

191 Grafenauer: Življenje in delo Milka Kosa, str. 358.

srednjega veka in za pomožne zgodovinske vede na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Osem let pozneje, 7. februarja 1934, je bil izvoljen za rednega profesorja in je poleg obče zgodovine srednjega veka do 1937 predaval celotno slovensko zgodovino do leta 1918. Imel je tudi predavanja iz slovenske srednjeveške zgodovine. Po letu 1946 je do upokojitve leta 1965 predaval le še občo zgodovino srednjega veka in pomožne zgodovinske vede. Dvakrat je bil tudi predstojnik Inštituta (današnjega Oddelka) za zgodovino na Filozofski fakulteti, in sicer v letih 1941–1950 in 1958–1965.¹⁹²

V času svoje profesorske kariere je bil v letih 1935–1937 dekan in prodekan Filozofske fakultete, leta 1941 prorektor Univerze v Ljubljani, v letih 1941–1945 njen rektor in pozneje spet prorektor (1945–1948). Bil je med ustanovnimi člani Slovenske akademije znanosti in umetnosti in 7. oktobra 1938 postal njen redni član. Od januarja 1940 do junija 1941 je vodil njen Filozofsko-filološko-historični razred. Ko je bil leta 1947 v okviru SAZU ustanovljen Inštitut za zgodovino, je bil imenovan za njegovega upravnika in načelnika Sekcije za občo in narodno zgodovino. Njegov naslednik v okviru Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU v znak zahvale za njegovo opravljeno delo nosi ime po njem (Zgodovinski inštitut Milka Kosa). Med leti 1950 in 1972 je bil glavni tajnik SAZU.

V kako priznanega znanstvenega delavca na zgodovinsopisnem področju se je tekom svoje raziskovalne, profesorske in akademske kariere razvil, kažejo njegova članstva v številnih tujih znanstvenih ustanovah. Leta 1953 je prejel Prešernovo nagrado, leta 1969 pa je postal častni doktor Univerze v Ljubljani. Vse do konca svojega življenja je ostal nadpovprečno dejaven: neposredno ali vsaj posredno je bil vpet v vse glavne projekte na zgodovinsopisnem področju na Slovenskem. Umril je 24. marca 1972 v Ljubljani.¹⁹³

Milko Kos je vse svoje življenje raziskoval slovensko srednjeveško zgodovino. Njegovo temeljno delo predstavlja *Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije* (1933, druga izdaja 1955). Pomembne so tudi njegove izdaje srednjeveških urbarjev za Slovenijo in razprava o srednjeveški Ljubljani (*Srednjeveška Ljubljana*,

192 Prim. Uredništvo: Kos, Milko, akademik (1892–1972). V: *SBL*. Splet; Branko Marušič: Kos, Milko, akademik (1892–1972). V: *SBL*. Splet; Bogo Grafenauer: Znanstveno delo Milka Kosa. V: *Zgodovinski časopis (Kosov zbornik)*, let. 6–7 (1952–1953), str. 9–19; Bogo Grafenauer: Zapiski ob sedemdesetletnici Milka Kosa. V: *Zgodovinski časopis*, let. 16 (1962), št. 1/4, str. 171–175, tu str. 171–172; Bogo Grafenauer: Milko Kos: ob 90-letnici rojstva in ob 10-letnici smrti, ki je minila decembra 1982. V: *Primorska srečanja*, let. 7, št. 39/40 (junij 1983), str. 151–156; Grafenauer: Življenje in delo Milka Kosa, str. 356–369.

193 Prav tam.

1955). V zadnjih desetletjih življenja se je posvetil predvsem raziskavam zgodnje-srednjeveške kolonizacije slovenskega ozemlja in historično-topografskemu leksikonu slovenskega ozemlja v srednjem veku (delno je zajet tudi pozni srednji vek), predvsem za njegov zahodni in osrednji del (*Gradivo za historično topografijo Slovenije. Za Kranjsko do leta 1500*, 1975).¹⁹⁴ Dve leti pred njegovo smrtjo je izšel prvi zvezek *Gospodarske in družbene zgodovine Slovencev*, pri kateri je dejavno sodeloval in zanjo pripravil zemljevid o agrarni kolonizaciji slovenske zemlje, ki so ga zgodovinarji imenovali za njegovo življenjsko delo.¹⁹⁵ Kosova bibliografija skupaj s posmrtnimi izdajami obsega 375 enot, in sicer knjig, razprav, člankov in ocen. Zapustil je tudi petdeset obsežnih svežnjev rokopisov.¹⁹⁶ Milko Kos je od okrog leta 1940 do smrti veljal za vodilnega slovenskega zgodovinarja.

Zadnji v pregledu slovenskih doktorjev filozofije, ki so na Dunaju študirali zgodovino, je **Josip Žontar** (1895–1982), čigar ime je na doktorskih aktih navedeno kot Josef Ignaz Žontar. Ob stoletnici njegovega rojstva je izšla knjižica o njegovem življenju in delu,¹⁹⁷ ki jo je uredil njegov sin, Jože Žontar, zato je v nadaljevanju poudarek predvsem na njegovih dunajskih letih.

Žontar se je rodil 23. septembra 1895 na Savi pri Jesenicah. Oče Primož je bil doma iz okolice Škofje Loke in po poklicu orožniški stražmojster, kot Žontar navaja na vpisnicah dunajske univerze, mati Ana Bauer pa je bila rojena na Spodnjeavstrijskem. Družina se je ustalila v Kranju, kjer je Žontar v letih 1906 do 1914 obiskoval gimnazijo, kjer se je posebej rad posvečal poglobljenemu študiju zgodovine; eden njegovih profesorjev je bil namreč Franc Komatar,¹⁹⁸ strokovnjak na arhivskem področju, nekdanji kranjski arhivar, kasneje pa sodelavec arhivske sekcije dunajske Centralne komisije za umetnostne in zgodovinske spomenike na Kranjskem.¹⁹⁹ Ta je močno vplival na Žontarjevo poklicno pot in ga uvajal tudi v

194 Prim. Grafenauer: Življenje in delo Milka Kosa, str. 367–369; Janez Mlinar in Mitja Ferenc (ur.): *Oddelek za zgodovino 1920–2010: ob devetdesetletnici*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2010, str. 33. Zbiral je tudi gradivo za historično topografijo Primorske v srednjem veku, ki ga v obliki kartotečnih lističev danes hrani *Zgodovinski inštitut Milka Kosa*.

195 Prim. Bogo Grafenauer: V spomin Milka Kosa. V: *Kronika*, let. 20 (1972), št. 1, str. 1–2, tu str. 1.

196 Prim. Grafenauer: Življenje in delo Milka Kosa, str. 364.

197 Jože Žontar (ur.): *Življenje in delo Josipa Žontarja. Ob stoletnici rojstva*. Kranj: Mestna občina Kranj, 1996. Prim. tudi Jože Žontar: Žontar, Josip (1895–1982). V: *SBL*. Splet.

198 Bogo Grafenauer: Ob osemdesetletnici Josipa Žontarja. V: *Kronika*, let. 23 (1975), št. 3, str. 180–182, tu str. 180.

199 Jože Žontar: Prelomna leta v očetovem življenju. V: Žontar (ur.): *Življenje in delo Josipa Žontarja*, str. 7–14, tu str. 8.

študij pomožnih zgodovinskih ved. V gimnazijskih časih so ga nekateri profesorji vpletli v proces proti preporodovcem, kar se je po vojni javno obravnavalo, a kot je zapisal akademik Bogo Grafenauer, so bila namigovanja o Žontarjevi vpletenosti »odraz skrivenčenega slovenskega mišljenja med obema vojnama, da bi se na račun mladega študenta reševalo ugled spoštovanega slovenskega književnika«. ²⁰⁰ Klub temu pa se zdi, kot bomo videli v nadaljevanju, da so neugodni spleti okoliščin vse od gimnazijskih let dalje tragično zaznamovali njegovo celotno življenje.

Na dunajsko univerzo se je Žontar po odlično opravljeni maturi ²⁰¹ vpisal v zimskem semestru 1914/15, tako rekoč na predvečer začetka prve vojne. Na vpisnicah je navajal tako slovenski, kot nemški materni jezik, podobno kot za njim Melitta Pivec-Stelè, ²⁰² kar kaže, da mu ni šlo za nacionalno opredelitev, pač pa izključno za navedbo jezika; nenazadnje je bila njegova mati, kot tudi mati Melitte Pivec-Stelè, nemškega rodu. Štipendije sprva ni prejemal, šele proti koncu študija, v poletnem semestru leta 1917 in v zadnjem semestru študija, mu je bila odobrena Knafljeva štipendija. Poslušal je predavanja iz zgodovine in pomožnih zgodovinskih ved ter geografije pri Hirnu, Dopschu, Redlichu, Fournierju, Bauerju, Jirečku, Ottenthalu, Oberhumerju in Brücknerju. Na seznamih njegovih predavanj in seminarjev pa so bila še predavanja iz umetnostne zgodovine pri Maxu Dvořaku (1874–1921), iz psihologije pri Aloisu Höflerju, pedagogike pri Wilhelmu Jerusalemu (1854–1923), poslušal pa je tudi predavanja iz nemške literarne zgodovine, posebej predavanja o nemški romantiki. Veliko mu je pomenilo znanje jezikov, saj je obiskoval seminarje iz angleškega in madžarskega jezika, v svojem življenjepisu, ki ga je priložil prijavi k rigorozom, pa je zapisal, da se na c. k. zavodu za orientalske jezike uči tudi te. ²⁰³

Spomladi 1918 se je Žontar prijavil k strogim izpitom iz zgodovine srednjega in novega veka v povezavi z geografijo ter komisiji predložil tudi svojo disertacijo o zgodovini trgovine na Kranjskem od 13. do 16. stoletja (*Geschichte des Handels in Krain vom 13. bis 16. Jahrhundert*). ²⁰⁴ Maja 1918 sta jo ocenila Dopsch in Redlich, slednji se je mnenju prvega le pridružil. V oceni je Dopsch, če povzamemo, zapisal, da se je avtor potrudil zbrati gradivo, ki je bilo raztreseno vsepovsod, od časopisov do posebnih natisov, poleg tega pa je vse skupaj dopolnil z arhivskimi

200 Bogo Grafenauer: Ob osemdesetletnici Josipa Žontarja, str. 180. Grafenauer je imel v mislih Ivana Preglja, v tistem času profesorja na kranjski gimnaziji.

201 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 4499 (Rigorosenakt, RA 4499), Curriculum vitae.

202 Žigon: Melitta Pivec-Stelè, str. 140.

203 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 4499 (Rigorosenakt, RA 4499), Curriculum vitae.

204 Disertacija v UBW ni ohranjena.

virih. Prav na podlagi pregledovanja arhivskega gradiva je podal pregledno sliko trgovine na Kranjskem v srednjem veku. Dopsch je nadalje zapisal, da avtor na vprašanja odgovarja kot dober poznavalec gospodarskih motivov in smeri, čeprav bi nekatere segmente lahko obravnaval še podrobneje. Sklenil pa je, da je predloženo delo primerno za tisk ter da bi bilo potrebno le ponovno natančno branje in manjši popravki.²⁰⁵ Jeseni 1918 so vsi trije izpraševalci, med njimi Redlich in Dopsch, Žontarjevo znanje ocenili kot odlično. Julija 1919 je opravil še enourni zagovor iz filozofije, kjer je prav tako dobil oceno odlično. Promoviral je 11. julija 1919.²⁰⁶ Leto pozneje je na Dunaju opravil še profesorski izpit iz zgodovine, izpit iz geografije pa je imel leta 1921 že v Ljubljani.²⁰⁷

Žontar je že v času študija (zimski semester 1916/17) uspešno opravil pripravljalni tečaj na Inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje,²⁰⁸ kjer se je izpopolnjeval na področju pomožnih zgodovinskih ved. Stremel je k temu, da bi se zaposlil v dunajskem Državnem arhivu, a želja se mu ni izpolnila. Časi so se spremenili in odgovorili so mu, da kot državljani Države SHS ne more dobiti avstrijske državne službe. Možnosti za zaposlitev na področju, ki ga je zanimalo, pa so bile zaradi novih političnih okoliščin tudi v Ljubljani pičle. Tako se je Žontar, morda v iskanju novih poklicnih priložnosti, leta 1919 vpisal na Pravno fakulteto v Ljubljani, dva semestra je leto pred tem absolviral že na Dunaju. Študij je zaključil šele leta 1930, saj se poleg učiteljskih obveznosti ni mogel posvečati zgolj knjigam; Žontar je namreč od dvajsetih let dalje poučeval zgodovino in zemljepis na gimnazijah v Ljubljani, Celju, Mariboru, celo v Nišu, in nazadnje v Kranju, kjer je ostal do leta 1950.

Kljub izjemnemu znanju je Žontar večji del svojega življenja preživel kot srednješolski učitelj, a raziskovanja vseeno ni opustil. Med počitnicami se je v času med vojnama izpopolnjeval v primerjalni pravni zgodovini na univerzah v Pragi, na Dunaju in v Heidelbergu, v tem času pa se je lotil tudi raziskovanja zgodovine mesta Kranj ter to svoje temeljito in pomembno delo izdal leta 1939 v samozaložbi. V tridesetih letih je začel misliti na možnost, da ubere visokošolsko kariero, a se je neuspešno potegoval za mesto privatnega docenta tako v Zagrebu kot v Ljubljani. Šele leta 1941 mu je bila na podlagi poglavij v *Zgodovini mesta Kranja* priznana habilitacija in dobil je mesto privatnega docenta na Pravni fakulteti za

205 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 4499 (Rigorosenakt, RA 4499), ocena disertacije, ki sta jo podpisala Alfons Dopsch (13. 5. 1918) in Oswald Redlich (26. 5. 1918).

206 UAW, Rigorosenprotokoll, Josef Ignaz Žontar.

207 Žontar: Žontar, Josip (1895–1982).

208 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 4499 (Rigorosenakt, RA 4499), Curriculum vitae.

predmet narodna pravna zgodovina z ozirom na zgodovino slovanskih prav. Po vojni je bila njegova docentura obnovljena, vendar je moral leta 1952 zaradi ideološko-političnega pritiska prenehati s predavanji na Pravni fakulteti. V letih od 1950 do 1958 je bil znanstveni sodelavec za starejšo gospodarsko zgodovino na novoustanovljenem Inštitutu za politično ekonomijo in sorodne vede pri Ekonomski fakulteti v Ljubljani, nato pa prisilno upokojen, saj je Univerzitetni svet zavrnil njegovo prošnjo za ponovno izvolitev za znanstvenega sodelavca. Kot piše njegov sin, je bil Žontar veren človek, ki je zahajal v cerkev, kar seveda ni bilo skladno z moralnopolitičnimi principi tedanjega časa.²⁰⁹

Žontar je napisal številne razprave s področja pravne, gospodarske in socialne zgodovine. V zgodovinopisje se je trajno zapisal kot zgodovinar Kranja in kot eden najvidnejših raziskovalcev gospodarstva v zgodnjem novem veku na Slovenskem. Že v medvojnem obdobju je dokazal, da med slovenskimi pravniki najbolje pozna široko jugoslovansko pa tudi slovensko (poleg Janka Polca in kasneje Sergija Vilfana) pravnozgodovinsko problematiko.²¹⁰ Zagotovo pa se v zgodovino ni zapisal po svojih funkcijah, temveč po svojem znanstvenem opusu in trajnih rezultatih.

Prispevek k razvoju znanosti na Slovenskem

Doktorji filozofije, ki so na dunajski Filozofski fakulteti promovirali s področja zgodovine v letih 1881–1919, so s svojim zavzetim delom na raznolikih področjih, na katera so jih pripeljale tedanje zaposlitvene možnosti, vsak na svoj način prispevali k prebujanju zanimanja za zgodovino in občutku za kritičen pogled nanjo. Veliko izmed njih (F. Kos, Böhm, Kropivnik, Žmavc, Orel, Capuder, Trdan, Jenko, Žontar) jih je poučevalo zgodovino (in pogosto tudi zemljepis ter slovenščino) ter tako mlajše generacije navduševalo za zgodovino ravno v najbolj ključnih letih, ko je bilo v njih navdušenje in zanimanje največje. Mnogi so se ob pedagoškem delu posvečali tudi zgodovinopisnim raziskavam (F. Kos, Capuder, Jenko, Mal, Žontar) in svoje prispevke objavljali v časopisih in drugod. S Francem Kosom in njegovimi sodobniki ter nasledniki, ki so za izhodišče svojega raziskovalnega dela postavili arhivske in druge vire ter se pri svojem delu začeli opirati na pomožne zgodovinske vede, se je v slovenskem zgodovinopisju postopoma začel uveljavljati kritični pristop. Za njegovo dokončno uveljavitev je bil odločilen študij nekaterih bodočih slovenskih zgodovinarjev na Inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje, ki

209 Jože Žontar: Prelomna leta v očetovem življenju, str. 14.

210 Grafenauer: Ob osemdesetletnici Josipa Žontarja, str. 180.

je poudarjal študij avstrijske zgodovine in pomožnih zgodovinskih ved in tako izšolal visoko kompetentne kadre tako za delo v arhivih, muzejih in knjižnicah kot tudi za poučevanje na univerzah. Iz te šole so med tukaj obravnavanimi zgodovinarji izšli Ferdinand Jančar, Ivan Žibert, Josip Mal, Milko Kos in Josip Žontar. Nekateri doktorji zgodovine so pozneje posegli tudi po drugih področjih, postali so ravnatelji šol (Böhm, Orel, Capuder) in muzejev (Mal, Zupanič), bibliotekarji in kustosi (Žibert) ter prešli tudi na politično (Zupanič), ekonomsko in pravno področje (Böhm, Žontar). Posebej pa je navesti tiste, ki so pozneje predavali na univerzi ter ubrali akademsko kariero. Ludvik Böhm je v sklepnem obdobju svojega življenja postal honorarni profesor ekonomske politike na ljubljanski Pravni fakulteti. Niko Zupanič, ki je strokovno in znanstveno prešel na raziskovanje antropološke, etnične in zgodovinske preteklosti Balkana, je bil leta 1940 izvoljen za prvega profesorja etnologije in etnografije na ljubljanski Filozofski fakulteti. Josip Žontar, ki se je zaradi politično neugodnih časov sicer večino časa preživljal kot srednješolski učitelj, pa je bil v letih 1941–1952 privatni docent na Pravni fakulteti v Ljubljani in pozneje znanstveni sodelavec na Inštitutu za politično ekonomijo in sorodne vede pri ljubljanski Ekonomski fakulteti. Najvidnejšo vlogo med obravnavanimi zgodovinarji pa je imel Milko Kos, ki je poleg zavidljive raziskovalne zgradil tudi bogato kariero univerzitetnega profesorja, predvsem na ljubljanski Filozofski fakulteti. Bil je prodekan ter dekan te fakultete, v štiridesetih letih pa več let rektor in prorektor Univerze v Ljubljani. Bil je med ustanovitelji Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter njen redni član. Kot akademik je odigral ključno vlogo pri osnovanju Inštituta za zgodovino SAZU, katerega naslednik je danes Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ki deluje v okviru ZRC SAZU. Josip Mal, Josip Žontar in zlasti Milko Kos so slovensko zgodovinopisje dokončno utrdili kot znanost in oblikovali smernice za njegov nadaljnji razvoj.

Seznam virov in literature

Arhivski viri

Arhiv SBL – Arhiv Slovenskega biografskega leksikona (ZRC SAZU, Inštitut za kulturno zgodovino):

Mapa Ivan Krstnik Žibert.

ARS – Arhiv Republike Slovenije:

SI AS 1056: Dr. Ivan Žibert, osebna mapa.

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica, Rokopisna zbirka:

Zapuščine: Ms 895: Prijatelj, Ivan; Ms 1011: Govekar, Fran; Ms 1052: Maselj, Fran; Ms 1060: Pintar, Luka; Ms 1119: Murko, Matija; Ms 1173: Slovenska liga; Ms 1207: Vrhovnik, Ivan; Ms 1411: Hribar, Ivan; Ms 1412: Meško, Fran Ksaver; Ms 1431: Šlebinger, Janko; Ms 1492: Ilešič, Fran; Ms 1587: Capuder, Karl; Ms 1761: Vesel, Fran; Ms 1879: Kramer, Albert; Ms 1983: Jenko, Josip; Ms 1952: Stele, France.

Kvalifikacije srednješolskih učiteljev – izpolnjeni obrazci: Ms 1505: Žmavc Jakob.

UAW – Archiv der Universität Wien (Arhiv Univerze na Dunaju):

Nationale (vpisnice): Böhm, Ludwig; Capuder, Karl; Jančar, Ferdinand; Jenko, Josef; Kos, Franz; Kos, Milko; Kropivnik, Franz; Mal, Josef; Orel, Johann; Schuschnig, Thomas; Šanda, Johann; Trdan, Franz; Zupanič, Nikolaus; Žibert, Johann; Žmavc, Jakob; Žontar, Josef Ignaz.

Rigorosenakt (personalne mape z doktorski akti): št. 168 (RA 168: Franz Kos), št. 623 (RA 623: Ludwig Böhm), št. 707 (RA 707: Franz Kropivnik), št. 799 (RA 799: Jakob Žmavc), št. 1051 (RA 1051: Ferdinand Jančar), št. 1104 (RA 1104: Johann Orel), št. 1619 (RA 1619: Nikolaus Zupanič), št. 1691 (RA 1691: Augustin Johann Žibert), št. 1692 (RA 1692: Johann Šanda), št. 1966 (RA 1966: Karl Capuder), št. 2517 (RA 2517: Josef Mal), št. 2560 (RA 2560: Thomas Schuschnig), št. 3032 (RA 3032: Josef Jenko), št. 3352 (RA 3352: Franz Trdan), št. 4168 (RA 4168: Milko Kos), št. 4499 (RA 4499: Josef Ignaz Žontar).

Rigorosenprotokoll (zapisniki doktorskih izpitov): Böhm, Ludwig; Capuder, Karl; Jančar, Ferdinand; Jenko, Josef; Kos, Franz; Kos, Milko; Kropivnik, Franz; Mal, Josef; Orel, Johann; Schuschnig, Thomas; Šanda, Johann; Trdan, Franz; Zupanič, Nikolaus; Žibert, P. Augustin Johann; Žmavc, Jakob; Žontar, Josef Ignaz.

UBW – Universitätsbibliothek Wien (Univerzitetna knjižnica na Dunaju):**Disertacije obravnavanih doktorskih kandidatov:**

sig. D-13036: *Griechisch-makedonische Angelegenheiten während des zweiten punischen Krieges* (Kos, Franz).

sig. D-13200: *Graf Ulrich II. Von Cilli* (Kropivnik, Franz).

sig. D-13224: *Über das Verhältniss von Nestor Iskanders Chronik »Die Erzählung von Constantinopel« zu den Berichten der übrigen Zeitgenossen* (Böhm, Ludwig).

sig. D-13236: *Das Ständewesen Kärntens im Mittelalter mit einer Übersicht der territorialen Entwicklung Kärntens und jener Krains in derselben Zeit* (Žmavc, Jakob).

sig. D-13261: *Elbslaven unter Otto I.* (Orel, Johann).

sig. D-13294/1, D-13294/2: *Über die geschichtliche Bedeutung der ersten drei Bücher von Coccius' Schrift: Commentarii de bello Maximiliani cum Venetis gesto* (Jančar, Ferdinand).

- sig. D-13440: *Untersuchungen zur genealogischen Geschichte der älteren Grafen von Görz* (Capuder, Karl).
- sig. D-13596: *Die Ankunft der Slovenen in den Süden* (Zupanič, Nikolaus).
- sig. D-13674: *Die Opposition gegen die Minoriten und Dominikaner im XIII. Jahrhundert in Deutschland und Paris* (Žibert, Johann).
- sig. D-13675: *Freiherr Hans Kazianer und der Feldzug gegen Esseg im Jahre 1537* (Šanda, Johann).
- sig. D-13935: *Die Legationsreise des Kardinallegaten Guido von St. Laurentius in Lucina vom Jahr 1265 bis 1267* (Mal, Josef).
- sig. D-14886: *Berthold von Andechs, Patriarch von Aquileia* (Kos, Milko).

Časopisni viri

- Jutro*, let. 20, št. 133 (11. 6. 1939), str. 5.
- Jutro*, let. 21, št. 158 (10. 7. 1940), str. 3.
- Ljubljanski zvon*, let. 36, št. 1, str. 42–43.
- Narodni dnevnik*, let. 2, št. 185 (12. 9. 1925), str. 3–4.
- Slovanski svet*, let. 9, št. 8. (15. 3. 1896), str. 88–89.
- Slovenec*, let. 41, št. 295 (24. 12. 1913), str. 3.
- Slovenec*, let. 48, št. 50 (2. 3. 1920), str. 5–6.
- Slovenec*, let. 59, št. 143 (28. 6. 1931), str. 7.
- Slovenec*, let. 60, št. 11 (15. 1. 1932), str. 3.
- Slovenec*, let. 63, št. 63 (16. 3. 1935), str. 8.
- Slovenec*, let. 67, št. 132a (13. 6. 1939), str. 8.
- Slovenski list*, let. 3, št. 38 (25. 6. 1898), str. 183.
- Slovenski narod*, let. 58, št. 144 (28. 6. 1925), str. 3; 149 (5. 7. 1925), str. 3.
- Slovenski narod*, let. 68, št. 6 (15. 3. 1935), str. 2.

Spletni viri in spletna literatura

- Dolenjski biografski leksikon*: <http://www.nm.sik.si/si/eknjiznica/bioleks/?bid=135> (22. 12. 2018).
- Kamniško-komendski biografski leksikon*: <http://www.leksikon.si/Default.aspx?language=sl-SI> (28. 12. 2018).
- Pretvornik valut: <https://www.oenb.at/docroot/inflationscockpit/waehrungsrechner.html> (15. 12. 2018).
- Slovenska biografija (SBL)*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013: <https://www.slovenska-biografija.si/> (od 1. 8. 2018 do 10. 1. 2019).

Natisnjena literatura

- Bezljaj, Janko (ur.): *Izvestje c. kr. II. državne gimnazije v Ljubljani o šolskem letu 1909./1910*. Ljubljana: c. kr. II. državna gimnazija, 1910.
- Bister, Feliks J.: Malov študij zgodovine na Dunajski univerzi (1904–1908). V: Bojan Čas, Stane Granda, Oto Luthar in Vasilij Melik (ur.): *Malov zbornik*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1996, str. 19–30.
- Bucik, Valentin et al. (ur.): *Zbornik Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani 1919–2009*. Ljubljana: ZZFF, 2009.
- Capuder, Karl: Goriški kmetijski upor leta 1713. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, let. 9 (2012), št. 9, str. 3–9.
- Cindrič, Alojz: Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918. Ljubljana: Univerza, 2009.
- Ciperle, Jože: *Gimnazije na Slovenskem v letu 1848 ter njihov razvoj do leta 1918*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1979.
- Čas, Bojan: Josip Mal – zgodovinar kulture. V: Bojan Čas, Stane Granda, Oto Luthar in Vasilij Melik (ur.): *Malov zbornik*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1996, str. 53–74.
- Grafenauer, Bogo: Milko Kos: ob 90-letnici rojstva in ob 10-letnici smrti, ki je minila decembra 1982. V: *Primorska srečanja*, let. 7 (1983), št. 39/40, str. 151–156.
- Grafenauer, Bogo: Ob osemdesetletnici Josipa Žontarja. V: *Kronika*, let. 23 (1975), št. 3, str. 180–182.
- Grafenauer, Bogo: Pomen dela Franca Kosa v razvoju slovenskega zgodovinopisja. V: *Zgodovinski časopis*, let. 8 (1954), št. 1, str. 118–124.
- Grafenauer, Bogo: Pomen dela Franca Kosa v razvoju slovenskega zgodovinopisja. V: Bogo Grafenauer (ur.): *Franc Kos, Izbrano delo*. Ljubljana: Slovenska matica, 1982, str. 337–365.
- Grafenauer, Bogo: *Struktura in tehnika zgodovinske vede*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 1960.
- Grafenauer, Bogo: V spomin Milka Kosa. V: *Kronika*, let. 20 (1972), št. 1, str. 1–2.
- Grafenauer, Bogo: Zapiski ob sedemdesetletnici Milka Kosa. V: *Zgodovinski časopis*, let. 16 (1962), št. 1/4, str. 171–175.
- Grafenauer, Bogo: Znanstveno delo Milka Kosa. V: *Zgodovinski časopis (Kosov zbornik)*, let. 6–7 (1952–1953), str. 9–19.
- Grafenauer, Bogo: Življenje in delo Milka Kosa. V: Bogo Grafenauer (ur.): *Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave*. Ljubljana: Slovenska matica Ljubljana, 1985, str. 353–384.
- Granda, Stane: Življenje z Josipom Malom. V: Bojan Čas, Stane Granda, Oto Luthar in Vasilij Melik (ur.): *Malov zbornik*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1996, str. 83–93.
- Hriberšek, Matej: *Klasični jeziki v slovenskem šolstvu 1848–1945*. Ljubljana: Založba ZRC, 2005.

- Iglič, Aleš: Ob 130-letnici rojstva slovenskega etnologa, antropologa, zgodovinarja in diplomata dr. Nika Zupaniča (1876–1961). V: *Traditiones*, let. 35 (2006), št. 1, str. 247–255.
- Jahresbericht k. k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasiums für die Schuljahre 1897/1898–1899/1900*. Krainburg: Verlag des k. k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasiums, 1900.
- Kirchshofer, Ernst: *Geschichte des Philologisch-Historischen Seminars an der Universität Wien 1848–1900*. Dissertation. Wien: Universität Wien, 1984.
- Klemenčič, Matjaž: Slovene Periodicals in the USA, 1891–1920. V: *Razprave in gradiva*, let. 55 (2008), str. 98–117.
- Košir, Matevž: Inštitut za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje s posebnim ozirom na izobraževanje arhivistov. V: *Zgodovinski časopis*, let. 49 (1995), št. 1, str. 121–125.
- Leskošek, Janko: *Stalež srednjih in strokovnih šol v Sloveniji januarja 1928*. Maribor: Tiskarna sv. Cirila, 1928.
- Lužar, Fortunat et al.: *Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji (ljubljska in mariborska oblast)*. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna, 1928.
- Mal, Miran: Pozdravni govor. V: Bojan Čas, Stane Granda, Oto Luthar in Vasilij Melik (ur.): *Malov zbornik*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1996, str. 7–9.
- Melik, Vasilij: Josip Mal in zgodovina 19. stoletja. V: Bojan Čas, Stane Granda, Oto Luthar in Vasilij Melik (ur.): *Malov zbornik*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1996, str. 11–15.
- Mlinar, Janez in Mitja Ferenc (ur.): *Oddelek za zgodovino 1920–2010: ob devetdesetletnici*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2010.
- Okoliš, Stane: *Zgodovina šolstva na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2009.
- Profesorsko društvo: *Stalež srednjih in strokovnih šol v Sloveniji, šolsko leto 1925/26*. Ljubljana: Delniška tiskarna, 1923.
- Promitzer, Christian: Niko Županič in vprašanje jugoslovanstva: med politiko in antropologijo (1901–1941). V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, let. 41 (2001), št. 1, str. 7–30.
- Rahten, Andrej (ur.): *Žibertova teorija zarote*. Ljubljana: Založba ZRC, 2013.
- Ravnik, R.: Razne vesti. V: *Slovenski Pravniki*, let. 49 (1935), št. 3–5, str. 138–144.
- Reiter, Ludwig: *Österreichische Staats- und Kulturgeschichte*. Klagenfurt: S. Jögl, 1947.
- Ribnikar, Peter: Študentske in dijaške štipendijske ustanove na Kranjskem. V: *Arhivi* (1999), let. 22, št. 1/2, str. 9–16.
- Samec, Drago: Josip Mal – Bibliografija. V: Bojan Čas, Stane Granda, Oto Luthar in Vasilij Melik (ur.): *Malov zbornik*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1996, str. 150–175.
- Schmid, Vlado: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem III*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1988.
- Slana, Lidija: Grad Strmol in njegovi lastniki skozi čas. V: *Kronika*, let. 54 (2006), št. 2, str. 151–174.
- Studen, Andrej: Malova stara Ljubljana in njeni ljudje – moderen koncept zgodovine. V: Bojan Čas, Stane Granda, Oto Luthar in Vasilij Melik (ur.): *Malov zbornik*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1996, str. 75–81.

- Šanda, Janko: *Kralj Samo: epos v desetih spevih*. Ljubljana: Amalietti & Amalietti, 2011.
- Štih, Peter, Vasko Simoniti in Peter Vodopivec: *Slovenska zgodovina. Od prazgodovinskih kultur do začetka 21. stoletja*, II. del. Ljubljana. Modrijan, 2016.
- Višji šolski svet v Ljubljani: *Imenik šolskih oblastev, osnovnih, meščanskih in srednjih šol ter učiteljstva v Sloveniji*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1921, str. 162–163.
- Višji šolski svet v Ljubljani: *Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji 1923*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1923.
- Wagner, Andreas: »*Non possum non detestari Germanorum discordiam ignaviamque – Nationale Verantwortung und deutsche Identitätsstiftung im frühen 16. Jahrhundert in Michael Köchlings Commentarii de bello Maximiliani cum Venetis gesto*«. Dunaj: Diplomarbeit, 2010.
- Winkelbauer, Thomas: *Das Fach Geschichte an der Universität Wien: Von den Anfängen um 1500 bis etwa 1975* (Schriften des Archivs der Universität Wien, Band 24). Wien: V&R Unipress, 2018.
- Zikulnig, Adelheid: *Restrukturierung, Regeneration und Reform. Die Prinzipien der Besetzungspolitik der Lehrkanzeln in der Ära des Ministers Leo Graf Thun-Hohenstein*. Graz: Phil. Dissertation, 2002.
- Zupanič-Kralj, Veronika, Aleš Iglič in Veronika Kralj-Iglič: Niko Zupanič in njegov boj za identiteto Slovencev. V: *Rast*, let. 18 (2007), št. 2, str. 183–193.
- Žigon, Tanja: Melitta Pivec-Stelè (1894–1973), die erste Slowenin mit zwei Dokortiteln. V: Petra Kramberger, Irena Samide in Tanja Žigon: *Frauen, die studieren sind gefährlich. Ausgewählte Porträts slowenischer Frauen der Intelligenz*. Ljubljana: ZZFF, 2018, str. 131–170.
- Žontar, Jože (ur.): *Življenje in delo Josipa Žontarja. Ob stoletnici rojstva*. Kranj: Mestna občina Kranj, 1996.
- Žontar, Jože: Prelomna leta v očetovem življenju. V: Žontar, Jože (ur.): *Življenje in delo Josipa Žontarja, Ob stoletnici rojstva*. Kranj: Mestna občina Kranj, 1996, str. 7–14.

Žiga Zwitter

Doktorati slovenskih študentov geografije na dunajski univerzi od leta 1900 do konca prve svetovne vojne¹

Poglavje obravnava doktorske disertacije petih slovenskih študentov geografije, ki so doktorski študij na dunajski univerzi zaključili med letoma 1902 in 1918. Josip Cerk, Viktor Peterlin, Jože Rus, Josip Srebrnič in Vinko Šarabon so spadali med redke Slovence, ki so tedaj poznali velik napredek geografske znanosti dolgega 19. stoletja. V skladu s tedanjimi usmeritvami dunajskih profesorjev so njihovi slovenski študentje v doktoratih obravnavali geografijo krasa, (historično) demogeografijo, (historično) geografijo naselij in historično kartografijo. Poglavje doktorska dela postavlja v kontekst tedanjega in sedanjega stanja raziskav, kar vodi do zaključka, da je kakovost obravnavanih doktoratov tesno povezana s tedanjim stanjem razvoja geografije in s takratno razvojno stopnjo univerzitetnega študija. Čeprav so obravnavana dela do danes večinoma presežena, so nekateri rezultati še danes poučni – in neznani.

Raziskovanje in poučevanje geografije na dunajski univerzi (Alma Mater Rudolphina), ki je prvega rednega profesorja za geografijo dobila leta 1851 in kjer je v šestdesetih letih 19. stoletja kot privatni docent za primerjalno geografijo deloval Vinko Fereri Klun, rojen v Ljubljani,² se je ravno v poznem 19. stoletju močno razvilo. V zgodovinskem razvoju geografije je bila ob koncu 19. stoletja znotraj fizične geografije daleč najmočnejša geomorfologija. Na tem področju je na dunajski univerzi od leta 1886 do 1906 deloval Albrecht Penck – slavni geomorfolog, ki je študiral v Leipzigu in Münchnu, s svojimi rezultati pa je hitro dosegel mednarodno uveljavitev dunajske fizičnogeografske šole. Od učencev je zahteval problemski

- 1 Poglavje je napisano po gradivu, ki ga je avtorju prijazno priskrbel Tone Smolej. Gradivo vključuje disertaciji Jožeta Rusa in Vinka Šarabona, vpisnice, personalne mape z doktorskimi akti in zapisnike doktorskih izpitov Josipa Cerka, Jožeta Rusa, Josipa Srebrniča, Vinka Šarabona in Viktorja Peterlina ter sočasne sezname predavanj; o virih delno Alojz Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*. Ljubljana: Univerza, 2009, str. 33, 37–38, 41–43, 45–46.
- 2 Ernst Bernleithner: *Sechshundert Jahre Geographie an der Wiener Universität*. V: *Studien zur Geschichte der Universität Wien*, let. 3 (1965), str. 55–125, tu str. 94–95, 97; Valter Bohinec: *Razvoj geografije v [sic!] Slovenih*. V: *Geografski vestnik*, let. 1 (1925), str. 1–24, tu str. 7; Avgust Pirjevec: Klun, Vinko Fereri. V: Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 1. knjiga: *Abraham–Lužar*. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka, 1925–1932, str. 466–469.

pristop, temeljitost in razgledanost v znanstveni literaturi.³ Njegov učenec Jovan Cvijić⁴ je postavil »osnove kraške geomorfologije«,⁵ nakazal je kompleksnost kraških pojavov in procesov.⁶ Po Penckovem odhodu je stolico za fizično geografijo prevzel njegov učenec Eduard Brückner. Poleg fizičnogeografske usmeritve se je dunajska univerza razvila v pomembno središče historične geografije – predvsem po zaslugi profesorjev Wilhelma Tomascheka, ki je bil visoko usposobljen na področju geografije in zgodovine, ukvarjal se je s historično geografijo (npr. s historično topografijo Male Azije po podatkih antičnih in srednjeveških virov, predaval pa je mdr. o historični geografiji Balkana), in njegovega naslednika Eugena Oberhammerja. Oberhammer je raziskoval zahodne in orientalne pisne vire vseh obdobij od vključno antike dalje, to pa so bile hkrati tudi teme njegovih predavanj. Knjižnica mladega geografskega inštituta dunajske univerze je leta 1890 štela mdr. 2500 knjižnih enot, 5000 kartnih listov, 80 stenskih kart, 115 atlasov, 800 fotografij, 200 panoram, drugo andragoško gradivo je mdr. vključevalo 26 reliefnih kart in geološko zbirko iz 100 kosov kamnin.⁷ Študij na dunajski univerzi je torej študentom iz slovenskih dežel nudil okno v svet. Obravnavani slovenski doktorski študentje so sodili med redke Slovence, ki so pred dvajsetimi leti 20. stoletja poznali bistven napredek, ki ga je pred kratkim dosegla geografija,⁸ pri čemer pa je bilo, kot je zapisal že Valter Bohinec, za slovensko geografsko znanost v obravnavanem času med tujo literaturo značilno poznavanje nemških, slabo pa je bilo poznavanje tako zahodnoevropskih kot vzhodnoevropskih znanstvenih dosežkov, objavljenih v tamkajšnjih jezikih.⁹ Eden od razlogov, zaradi katerih se dunajski študentje niso bolje razgledali po tuji literaturi, je dejstvo, da je doktorat sledil že osnovnemu univerzitetnemu študiju,¹⁰ ob tem pa so morali nekateri šele premagati izzive nemščine. Ker je bilo aktivno obvladovanje tega jezika nujno, saj so jezikovno slabe doktorate zavrnila,¹¹ je bila to

3 Bernleithner: *Sechshundert Jahre Geographie*, str. 100; Dejan Cigale, Darko Ogrin: Alexander Georg Supan – v Sloveniji spregledan geograf slovenskega rodu. V: *Dela* (2016), št. 45, str. 135–163, tu str. 139–142; Igor Vrišer: *Uvod v geografijo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 2002, str. 68.

4 Bernleithner: *Sechshundert Jahre Geographie*, str. 100; Ivan Gams: *Kras v Sloveniji v prostoru in času*. Ljubljana: Založba ZRC, 2004, str. 24.

5 Vrišer: *Uvod v geografijo*, str. 68.

6 Gams: *Kras v Sloveniji*, str. 24.

7 Bernleithner: *Sechshundert Jahre Geographie*, str. 93–100, 102, 108–109; tu gl. tudi o delu Brücknerja in Tomascheka.

8 Prim. kontekst v Cigale, Ogrin: Alexander Georg Supan, str. 139–144.

9 Bohinec: *Razvoj geografije*, str. 21–22.

10 Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi*, str. 45, 275–276, 281–282.

11 Jezikovne napake so bile eden od razlogov, zaradi katerih sta profesorja Eugen Oberhammer in Eduard Brückner novembra 1906 zavrnila Cerkovo disertacijo (Archiv der Universität Wien (v nadaljevanju UAW), personalna mapa z doktorskimi akti št. 2178 (Rigorosenakt, RA 2178), ocena disertacije).

še dodatna motivacija za skorajšnje omejevanje na nemško literaturo, namesto da bi se študentje potrudili tudi z deli v različnih zahodno in vzhodnoevropskih jezikih. Poleg tega so bila dunajska pričakovanja glede doktorskih disertacij, kot je pokazala analiza, ki jo predstavlja to poglavje, precej podobna današnjim pričakovanjem glede magistrskih del bolonjskega študija.

Kmalu po letu 1900 so na Dunaju iz geografije doktorirali Josip Cerk (študij 1901/02, 1903/04–1905/06, doktor 1907),¹² Viktor Peterlin (študij 1901/02, 1903/04–1905/06, doktor 1914),¹³ Jože Rus (študij 1910/11–1913/14, doktor 1918),¹⁴ Josip Srebrnič (študij 1896/97, 1898/1899–1900/01, doktor 1902)¹⁵ in Vinko Šarabon (študij 1900/01–1903/04, doktor 1906).¹⁶

Regionalna geografija s poudarkom na krasoslovju: disertacija Jožeta Rusa

Že od sredine 19. stoletja so v naših krajih potekala prva geološka kartiranja, odprava francoskega speleologa Édouarda-Alfreda Martela, Viljema Puticka in postojnskih jamarjev pa je leta 1893 s čolni presegla vodno jamo Pivke, s čimer so znani del Postojnske jame podaljšali za dva kilometra. Vendar pa je raziskovanje dolenskega krasa, ki je v ospredju Rusove disertacije, zaostajalo za Krasom, prek katerega so se raziskovalci vozili z Južno železnico na poti med Dunajem in Trstom.¹⁷

12 O njegovem življenju in delu, ki ga je navzlic drugačni temi doktorata raziskovalno zaznamovalo predvsem krasoslovje, gl. Josip Mal: Cerk Josip. V: Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 1. knjiga: *Abraham–Lužar*. Ljubljana: Zadržna gospodarska banka, 1925–1932, str. 76 in Bohinec: Razvoj geografije, str. 20; o študiju UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 2178 (Rigorošenakt, RA 2178), Curriculum vitae in Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi*, str. 524.

13 UAW, Nationale, Viktor Peterlin; nadaljnji podatki v Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi*, str. 525.

14 O njegovem življenju in delu gl. Valter Bohinec: Rus Jože. V: Alfonz Gspan idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 3. knjiga: *Raab–Švikaršič*. Ljubljana: SAZU, 1960–1971, str. 171–172; o študiju UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 4546 (Rigorošenakt, RA 4546), Curriculum vitae; UAW, Rigorošenprotokoll, Josef Rus (datum promocije: 29. november 1918); Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi*, str. 457, 552.

15 O njegovem življenju in delu gl. Maks Miklavčič: Srebrnič Josip. V: Alfonz Gspan idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 3. knjiga: *Raab–Švikaršič*. Ljubljana: SAZU, 1960–1971, str. 429–431; UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1449 (Rigorošenakt, RA 1449), Curriculum vitae.

16 O njegovem življenju in delu gl. Silvo Kranjec: Šarabon Vinko. V: Alfonz Gspan idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 3. knjiga: *Raab–Švikaršič*. Ljubljana: SAZU, 1960–1971, str. 582–583; Bohinec: Razvoj geografije, str. 20; o študiju UAW, Nationale, Vinko Šarabon in Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi*, str. 523.

17 Gams: *Kras v Sloveniji*, str. 18, 20, 22.

Regionalnogeografska disertacija Jožeta Rusa, Dolenjca, ki se je rodil v Ribnici, del gimnazije pa je obiskoval v Novem mestu,¹⁸ je domoznanski¹⁹ oz. »deželoslovni«²⁰ prikaz večjega dela doljenjskega in manjšega dela notranjskega krasa. Na Rusovo disertacijo so lahko vplivala številna predavanja, ki jih je obiskoval,²¹ mdr. predavanja iz splošne in stratigrafske geologije geologa Franza Edvarda Suessa,²² petrografskega praktikuma mineraloga Friedricha Berwertha,²³ predavanja geologov Franza Schafferja o nastanku in raziskovanju sedimentnih kamnin in Leopolda Koberja o temeljih tektonike, predavanja limnologa Johanna Müllnerja o hidrografiji celinskih voda, Brücknerjeva predavanja iz fizične geografije in ločeno o »geografskem ciklu« (najbrž ciklični razvoj reliefa) ter o domoznanstvu/deželoslovju Evrope, predavanja Norberta Krebsa o geografiji Avstro-Ogrske in Krebsove vaje o domoznanskem/deželoslovnem terenskem delu. Krebs, ki se je primerjalnega deželoslovja/domoznanstva učil pri Alfredu Hettnerju – geografu, ki ni zagovarjal determinizma –, je objavil več domoznanskih/deželoslovnih del, v habilitaciji o Istri iz leta 1907 je s tega vidika obravnaval deloma kraško pokrajino.²⁴ Poleg tega se je Rus vpisal k predavanjem iz etnologije Avstro-Ogrske etnologa Michaela Haberlandta,²⁵ v disertaciji pa odseva jo tudi predavanja o rasni biologiji antropologa Roberta Pöcha.²⁶

V oceni disertacije iz leta 1918, ki jo je napisal Brückner, z njo pa se je strinjal tudi Oberhammer, beremo, da gre za izvrstno delo, za vsekakor nadpovprečen, »zelo dragocen prispevek k domoznanstvu/deželoslovju kraških dežel,« ocenjevalec je pogrešal le karto nadmorskih višin.²⁷ S tedanjega vidika delo res lahko označimo

18 Bohinec: Rus Jože, str. 171; UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 4546 (Rigoroosenakt, RA 4546), Curriculum vitae.

19 Hudelja, Niko: *Nemško-slovenski zgodovinski slovar*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012, str. 550 (Landeskunde); o vsebinah, ki jih je domoznanstvo obravnavalo, prim. Slavko Kremenšek, Ingrid Slavec Gradišnik: Domoznanstvo. V: Angelos Baš idr. (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011, str. 96–97.

20 Cigale, Ogrin: Alexander Georg Supan, str. 142.

21 Podatki o predavanjih, h katerim se je vpisal, iz UAW, Nationale, Jože Rus.

22 O njem gl. Johannes Seidl: Franz E. Suess, Prof. Dr. V: *650 plus – Geschichte der Universität Wien*. Splet.

23 Prim. Berwerth, Friedrich Martin (1850–1918), Mineraloge. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. Splet.

24 Prim. Bernleithner: Sechshundert Jahre Geographie, str. 103; prim. Vrišer: *Uvod v geografijo*, str. 67, 71–72; prim. Cigale, Ogrin: Alexander Georg Supan, str. 142.

25 O njem gl. Haberlandt, Michael (1860–1940), Indologe, Ethnograph und Volkskundler. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. Splet.

26 O njem gl. Pöch, Rudolf (1870–1921), Anthropologe und Mediziner. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. Splet.

27 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 4546 (Rigoroosenakt, RA 4546), ocena disertacije. Karte s plastnicami namesto prejšnjega črtkanega prikaza reliefa so novost druge polovice 19. stoletja (Vrišer: *Uvod v geografijo*, str. 63).

kot solidno, saj je v regionalnogeografski delih – geografskih opisih avstro-ogrskih dežel – v tem času še močno prevladovala deskriptivnost; če je delo ob tem vsebovalo poskuse kompleksne razlage, je sledilo tedanjim regionalnogeografskim načelom.²⁸ Regionalnih geografij dolgega 19. stoletja ne moremo meriti z današnjimi merili, saj »se je lahko moderna regionalnogeografska metoda izoblikovala šele tedaj, ko so se postavili principi fizične geografije in ko so se razčistili pogledi na odnose med naravo in družbo.«²⁹

Podnaslov disertacije navaja, da je v nalogi poseben poudarek na kraških vodnih pojavih, saj je, kot je poudaril avtor, dotedanje poznavanje podzemnih kraških vodnih povezav večinoma temeljilo na domnevah.³⁰ Naloga poleg študija literature temelji na terenskem delu v letih 1910–1917.³¹ Znano je na primer, da so Jožeta Rusa pred prvo svetovno vojno na vrvi spustili v brezno Žiglova v Mali gori v kontekstu raziskav odtoka vode v podzemlju vzhodno od Ribniškega polja; izkazalo se je, da v tem breznu podzemna voda ni dostopna.³² Doktorand Rus se je zavedal velikega pomena korozije, čeprav je še ni povsem razumel, in obratno, vedel je, da prezračenost vode vpliva na izločanje lehnjaka ter da je odlaganje posebej močno na rastlinah.³³ Ob teh dejstvih in glede na to, da je imelo empirično raziskovanje vodnih raziskav na Kranjskem tedaj že dolgo predzgodovino – že Valvasor mdr. navaja sledenje z žaganjem³⁴ – je jasno, da je Rus v disertaciji navedel trdne dokaze vsaj za ozek izbor podzemnih vodnih povezav. Z današnjega vidika najpomembnejša je z barvanjem dokazana povezava med Rakitnico na južnem Ribniškem polju in dobrih 20 kilometrov zračne razdalje oddaljeno Šico, občasnim potokom pri Dvoru pod Žužemberkom.³⁵ Sodeč po sintetičnih kartah ta povezava v poznem 20. stoletju ob nepoznavanju Rusove disertacije ni bila

28 Ivan Gams: Geografija. V: Marjan Javornik idr. (ur.): *Enciklopedija Slovenije*, 3. zvezek, *Eg–Hab*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989, str. 192–193, tu str. 192; Vrišer: *Uvod v geografijo*, str. 63–67.

29 Vrišer: *Uvod v geografijo*, str. 71.

30 Universitätsbibliothek Wien (v nadaljevanju UBW), sig. D-15104: *Das Unterkrainer Karstgebiet: Landeskundliche Darstellung mit besonderer Berücksichtigung der karsthydrographischen Phänomene* (Rus, Josef), 1918, str. 21–22.

31 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 4546 (Rigorosenakt, RA 4546), ocena disertacije in Curriculum vitae.

32 Gams: *Kras v Sloveniji*, str. 374.

33 UBW, Rus: *Das Unterkrainer Karstgebiet*, sploh str. 132. Prim. nadgrajeno razumevanje v Gams, *Kras v Sloveniji*, str. 17–18, 65–90.

34 Žiga Zwitter: Okolje na Kranjskem v 17. stoletju po *Slavi vojvodine Kranjske*. V: Janez Weiss (ur.): *Studia Valvasoriana. Zbornik spremnih študij ob prvem integralnem prevodu Die Ehre Deß Hertzogthums Crain v slovenski jezik*. Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2014, str. 611–702, tu str. 656.

35 UBW, Rus: *Das Unterkrainer Karstgebiet*, str. 133–134.

znana.³⁶ Poleg tega se Rus sklicuje na poročilo, ki je dokazalo podzemno povezavo skozi Malo goro – med Tentero, v katero ponira Tržiščica na Ribniškem polju, in Kompoljsko jamo na obrobju Strug. Povezavo je naprej pokazal spust vode iz ortneških ribnikov po strugi Tržiščice v poletni suši, leta 1912 pa so jo dokazali še z barvanjem.³⁷ Z žaganjem so do tedaj že dokazali povezavo med Rašico pri Ponikvah in Šico na Radenskem polju, pri čemer Rus še ni pomislil na dejstvo, da Rašica v resnici ni edini vir vode Šice, pravilno pa je argumentirano sklepal, da del vode Rašice teče v Krko, ne da bi se pojavila na Radenskem polju.³⁸ Navzlic tem primerom pa večina Rusove predstavitve kraške hidrologije v disertaciji ostaja deskriptivna, pogosto temelječa na domnevah, pri čemer pa vendarle že upošteva možnost različnih smeri podzemnega pretakanja ob različnih vodostajih.³⁹

Z današnjega vidika bi Rusovo disertacijo ocenili kot vsebinsko slabo osredotočeno, predvsem deskriptivno in skoraj povsem preseženo regionalnogeografsko delo, v katerem prihaja še do neuravnoteženosti med širšim izborom tem, ki so povzete po literaturi v prvi polovici naloge, in mnogo ožjim izborom vsebin, zastopanih v drugem delu, ki deloma predstavlja izvirne rezultate. Naloga se konča brez sklepa, ki bi lahko bistveno nadgradil regionalnogeografsko obravnavo. V delu je nekaj vsebinskih napak, ki jih tedanja ocenjevalca nista opazila.⁴⁰

Rusova disertacija je še uporabna za bralca, ki v njej išče raznovrstne vsebinske drobce o funkcioniranju pokrajine dela Notranjske in Dolenjske z Belo krajino na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Uporabnost bomo ilustrirali na okoljskozgodovinskem primeru poplavne nevarnosti in človeškega prilagajanja poplavam, kar je v

36 Gams: *Kras v Sloveniji*, str. 312; Andrej Kranjc: *Kraške vode*. V: Jerneja Fridl idr. (ur.): *Geografski atlas Slovenije: država v prostoru in času*. Ljubljana: DZS, 1998, str. 92–93, tu str. 93.

37 UBW, Rus: *Das Unterkrainer Karstgebiet*, str. 109. Povezava je današnjemu krasoslovju znana (Gams, *Kras v Sloveniji*, 369); o legi ortneških ribnikov gl. Teja Hočevar: *Gospodstvo Ortnek*. Velike Lašče: samozaložba, 2015, str. 87–90; lokalizacija v porečje Tržiščice s pomočjo *Atlasa okolja – Prostorske enote – Zemljiški kataster*. Splet.

38 UBW, Rus: *Das Unterkrainer Karstgebiet*, str. 123; prim. Gams, *Kras v Sloveniji*, str. 312, 366–367, 392.

39 Npr. UBW, Rus: *Das Unterkrainer Karstgebiet*, str. 95, 98, 106, 117, 121, 132.

40 Na omejenem prostoru opozarjam le na historične podatke o zamejitvi regije, saj so ti za regionalnogeografsko delo posebej pomembni: sporna je trditev, da se obravnavano ozemlje – kras Dolenjskega podolja z obrobjem, Novomeški kras in Bela krajina, Ribniško, Kočevsko in Zahodna Suha krajina, ozemlje med Ljubljanskim barjem in Ribnico ter del Notranjskega podolja (regionalizacija po Gams: *Kras v Sloveniji*, str. 462; gl. tudi str. 21 in 249) – skoraj ujema s srednjeveško Slovensko marko – tj. z Marko, Grofijo v Marki in Metliki. Grofija v Marki in Metliki je zavzemala večino vzhodnega dela obravnavanega ozemlja, ne pa njegovega zahodnega dela. Manj usodna je denimo napačna trditev, da je zahodna meja četrti Srednja Kranjska od Ljubljanskega barja na jug potekala po dolini Iške (UBW, Rus: *Das Unterkrainer Karstgebiet*, str. 1–3; prim. *Slovenski zgodovinski atlas*. Ljubljana: Nova revija, 2011, str. 68–69, 74, 88–89, 98, 112).

tistih primerih, kjer je povratna doba poplav dolga, hkrati pa je posegi v vodotoke niso odpravili, relevantno tudi za poznavanje poplavno ogroženih območij danes. V obravnavi Retja pri Loškem Potoku v monografiji *Kras v Sloveniji v prostoru in času* Ivana Gamsa ob vključitvi historičnega podatka, ki bi ga prineslo poznavanje Rusove disertacije, ne bi bilo trditve: »V severozahodnem koncu [Dragarske doline] je uvala Retje /.../. Trditev, da je ta uvala trajno suha in da je zato na njenem dnu lahko nastala vas, je ovrгла voda, ki je l. 1998 zalila obrobna poslopja.«⁴¹ Rus je o kotanji Retje zapisal, da »je sicer suha, le ob obilnejših deževjih voda v njej naraste v plitvo jezero.«⁴²

V naslednjih dveh primerih Rusovi podatki prispevajo k poznavanju delovanja pokrajine z vidika dolgoročne poplavne ogroženosti. Malo pred začetkom množičnega opuščanja vodnih mlinov iz Rusove disertacije izvemo, da je potok Rakitnica na južnem Ribniškem polju pogosto poplavljal – ob najvišjih poplavah je mline zalil do strehe in še više.⁴³ Primer je zanimiv, ker ga je mogoče neposredno primerjati z razmerami v 17. stoletju, ko je narasla Rakitnica prav tako poplavljala obrate z vodnimi pogoni. Gre torej za posledico zgostitve obratov z vodnimi pogoni ob redkih površinskih vodotokih na krasu,⁴⁴ zaradi česar so navzlic poplavni ogroženosti mline tam obnavljali in vzdrževali v večstoletnem časovnem loku.

Na Radenskem polju pa Rus dokumentira, da so manjši del dna v zgodnjem 20. stoletju (še vedno) uporabljali kot njive, ki so jih ogrožale pogoste poplave.⁴⁵ Tudi v tem primeru gre za poplavni nevarnosti dolgoročno slabo prilagojeno pokrajino, saj je dejstvo, da so poplave na žitnih njivah prebivalcev (Velike) Račne pogosto povzročale škodo, dokumentirano že sredi 16. in sredi 18. stoletja. Razlog, zaradi katerega precej njiv stoletja niso umaknili na poplavno varne lege, so značilnosti tamkajšnjega krasa in dejstvo, da prebivalci Velike Račne, razen na dnu Radenskega polja, niso posedovali ozemlja, kjer bi bilo mogoče urediti obsežne njive.⁴⁶

41 Gams: *Kras v Sloveniji*, str. 322.

42 UBW, Rus: *Das Unterkrainer Karstgebiet*, str. 94. Rusova trditev sicer ni izvirna, ampak povzeta po predstavitvi kočevskega okrajnega glavarstva iz leta 1887.

Z vidika zgodovine poplav na Ribniškem polju pa so uporabni Rusovi podatki o dvometrski poplavi na severnem Ribniškem polju januarja 1917, ki so mdr. zaselek Zapuže pri Ribnici za štiri dni skoraj odrezale od cestnih povezav (prav tam, str. 108–109).

43 Prav tam, str. 110.

44 Zwitter: *Okolje na Kranjskem v 17. stoletju*, str. 643.

45 UBW, Rus: *Das Unterkrainer Karstgebiet*, str. 124.

46 Žiga Zwitter: *Historično prilagajanje ekstremnim okoljskim situacijam na Slovenskem s poudarkom na 16. in 17. stoletju: z nauki za prihodnost*. V: Barbara Lampič in Darko Ogrin (ur.): *Ljudje in okoljske spremembe skozi čas*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019, v tisku.

Historična geografija

Družbena geografija se je v 19. stoletju razvijala mnogo počasneje od fizične. Enega vodilnih družbenih geografov poznega 19. stoletja, Friedricha Ratzla, ki je »položil temelje marsikateremu sodobnemu družbenogeografskemu pogledu ali vsaj pripravil gradivo zanj«, so bremenili deterministični pogledi, torej »precenjevanje prirodnega okolja za družbeni razvoj«. Temu so nasprotovali njegovi sodobniki posibilisti, predvsem Paul Vidal de La Blache s sodelavci, ki so poudarjali, da si družba »okolje prilagaja, podreja in ga celo preoblikuje,« »[n]arava je le bogat rezervoar najrazličnejših možnosti, ki jih ljudje glede na svojo sposobnost izkoriščajo«, pri čemer so »preveč poudarjali način življenja ('g'énre de vie') v različnih okoljih«, premalo pa »dejanske 'socialne' razmere« in »zakovitosti družbenega razvoja«. ⁴⁷

Historična demografija – disertacija Vinka Šarabona

Sklepamo lahko, da je bila ta disertacija delno pod vplivom predavanj Roberta Siegerja o občji antropogeografiji in Penckovih predavanj o geografiji Evrope. Penck je bil tudi mentor Šarabonove disertacije. ⁴⁸ Naloga vsebuje z veliko truda zbrane in s sklici na dela, iz katerih črpa, opremljene, precej obsežne demografsko statistične podatke na ravni držav, pogosto z desetletnimi presledki ⁴⁹ – še preden je npr. leta 1908 izšlo Sundbärgovo delo *Aperçus statistiques internationaux*, na katerega se je še leta 2000 delno skliceval historični demograf Massimo Livi Bacci. ⁵⁰ Njuni podatki se deloma razlikujejo – medtem ko je Šarabon prebivalstvo Evrope leta 1800 ocenil na 178 milijonov, Livi Bacci računa s 188 milijoni. ⁵¹ Zbrani podatki so Šarabonu omogočili npr. izračun projekcije, da bi se število prebivalstva Evrope okoli leta 2000 povzpelo na okoli 900 milijonov, ko bi se v vsem 20. stoletju

47 Vrišer: *Uvod v geografijo*, str. 70–71.

48 Mentorstvo: UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1949 (Rigorosenakt, RA 1949), Curriculum vitae. Podatki o predavanjih, h katerim se je vpisal: UAW, Nationale, Vinko Šarabon; prim. Bernleithner: *Sechshundert Jahre Geographie*, str. 100–101 in *Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien im Sommer-Semester 1902*. Wien: Adolf Holzhausen, k. u. k. Hof- und Universitätsbuchdrucker, 1902, str. 43.

49 V disertaciji navaja tudi članka Alexandra Supana o migracijah v velikih zahodnoevropskih državah in o popisu prebivalstva na Ogrskem (UBW, sig. D-13409: *Die Verschiebung der Bevölkerung von Europa im 19. Jahrhundert* (Šarabon, Vinzenz), 1905, mdr. str. VI, XII, 83–85). Supan je bil eden najboljših poznavalcev tedanje geografske literature v svetovnem merilu, sočasna slovenska geografija pa je njegova dela presenetljivo slabo poznala (prim. Cigale, Ogrin: Alexander Georg Supan, str. 144–156).

50 Massimo Livi Bacci: *Prebivalstvo v zgodovini Evrope*. Ljubljana: *cf., 2005, 166–167.

51 UBW, Šarabon: *Die Verschiebung der Bevölkerung von Europa*, str. 3–5; Livi Bacci: *Prebivalstvo v zgodovini Evrope*, 157.

nadaljevala povprečna stopnja rasti števila prebivalstva iz vsega 19. stoletja;⁵² zaradi številnih sprememb, procesov in dogodkov, ki so bili na pragu 20. stoletja večinoma nepredvidljivi, je pravilna številka okoli 730 milijonov.⁵³ Osrednji rezultati Šarabonove disertacije so, da se je število evropskega prebivalstva v 19. stoletju več kot podvojilo. Ob tem se je prebivalstveno težišče⁵⁴ Evrope med letoma 1800 in 1900 postopoma premaknilo iz bližine Regensburga v bližino Prage. Zaradi demografskih sprememb je v Evropi tekom 19. stoletja prevladalo germansko govoreče prebivalstvo, slovansko govoreče prebivalstvo se je povzpelo na drugo mesto, število govorcev romanskih jezikov pa je zdrsnilo s prvega na tretje mesto; pri tem je Šarabon upošteval statistične podatke o deležih govorcev posameznih jezikovnih skupin v posameznih državah. Hkrati je upadel delež katolikov, za približno toliko pa je narasel skupni delež protestantov in pravoslavnikov.⁵⁵ Rezultati so zanimivi in že v zgodnjem 20. stoletju so začeli v Franciji, v strahu pred močno Nemčijo, »govoriti o konkretnih ukrepih za povečanje števila rojstev.«⁵⁶

Naloga je zadostovala za disertacijo po tedanjih standardih, vendar je Penck poudaril, da je v besedilu navzlic obsežnemu kvantitativnemu gradivu premalo razlag in preveč opisovanja.⁵⁷ Šarabon se je z razlagami sicer ponekod potrudil. Pri obravnavi Francije je počasno rast števila prebivalstva v 19. stoletju na podlagi literature pravilno v veliki meri pripisal zelo zgodaj splošno razširjenemu zaveznemu omejevanju števila rojstev s strani zakoncev, kar se je tekom 19. stoletja še stopnjevalo. V disertaciji je tudi navedel oba ključna vzroka, ki sta verjetno privedla do te spremembe vedënja francoskih zakoncev – nevarnost pretirane delitve zemljiških posesti in širša sprememba kulturno-moralnih načel.⁵⁸ V splošnem pa je predstavitev sklopa kompleksnih razlogov za demografski prehod v tej disertaciji res močno pomanjkljiva.⁵⁹ Denimo, pri obravnavi Irske je Šarabon prikazal silen upad števila prebivalstva (leta 1841 8.175.000, leta 1851 6.552.000, leta 1901 pa 4.456.546), vendar je kot razloge navedel le: »Ta upad moramo pripisati, kot

52 UBW, Šarabon: *Die Verschiebung der Bevölkerung von Europa*, str. 7.

53 Livi Bacci: *Prebivalstvo v zgodovini Evrope*, sploh str. 13, 195, 203–233.

54 Šarabon ga je opredelil kot presečišče poldnevnik in vzporednika, ki Evropo po številu prebivalstva delita na četrtine; za izračun je upošteval demografske podatke ne le na državni ravni, ampak na ravni upravnih regij, na katere so se države delile.

55 UBW, Šarabon: *Die Verschiebung der Bevölkerung von Europa*, str. 5–6, 45–122.

56 Prim. Livi Bacci: *Prebivalstvo v zgodovini Evrope*, str. 166, 215 (citat), 216–218, 225.

57 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1949 (Rigorosenakt, RA 1949), ocena disertacije.

58 UBW, Šarabon: *Die Verschiebung der Bevölkerung von Europa*, str. 30–33, 45; prim. Livi Bacci: *Prebivalstvo v zgodovini Evrope*, str. 166–168, 171–173, 188–194.

59 Prim. Livi Bacci: *Prebivalstvo v zgodovini Evrope*, str. 157–201.

rečeno, izseljevanju, ki se je začelo predvsem od štiridesetih let, in sicer kot posledica neugodnih gospodarskih in drugih razmer.«⁶⁰ Izjemen potek demografske zgodovine Irske bi zahteval kompleksnejšo razlago. Massimo Livi Bacci z današnjim védenjem, ki združuje tako vsebine, ki bi jih Šarabon že lahko poznal, kot mlajša odkritja, pojasnjuje:

Med začetkom 17. stoletja in popisom leta 1841 se je prebivalstvo otoka potrojilo; tega leta so na Irskem našeli 8,2 milijona ljudi, ki so se prehranjevali pretežno s krompirjem. Že v prejšn[j]ih desetletjih so se kazala znamenja preobljudenosti, saj so se ljudje poročali pozneje in se tudi zmerno izseljevali. Vendar demografska upočasnitev ni onemogočila katastrofe, ko je uničujoča bolezen leta 1845 prizadelala pridelek krompirja, leta 1846 pa ga popolnoma uničila. Zima leta 1846–1847 je prinesla bedo in lakoto, emigracijo in tifus; ocenjujejo, da je velika lakota terjala med 1,1 in 1,5 milijona več mrtvih kot sicer. Kriza je odprla vrata množičnemu izseljevanju, tako da je med letoma 1847 in 1854 otok zapustilo povprečno 200.000 ljudi na leto. Posledice te krize, ki je bila nemara najhujša, kar jih poznamo v evropski zgodovini, so se pokazale na dolgi rok; ne samo z dolgotrajnim izseljevanjem, ampak tudi s spremembo demografskega režima, z zvišanjem starosti ob sklenitvi zakonske zveze in števila neporočenih. Leta 1901 je bilo na otoku 4,5 milijona ljudi, kar je skoraj polovica manj kot pred veliko lakoto.⁶¹

Historična geografija poselitve – disertacija Josipa Srebrniča

Josip Srebrnič je v disertaciji, ki sta jo v ocenah pohvalila Albrecht Penck ter zgodovinar in filolog Konstantin Jireček,⁶² obravnaval zgodovino poselitve hrvaško-slavonskega ozemlja med Savo in Dravo.⁶³ Na disertacijo je verjetno vplival predmet Balkanski polotok v vseh geografskih ozirih, ki ga je poslušal pri historičnem geografu Wilhelmu Tomascheku.⁶⁴ Delno so na Srebrniča verjetno vplivala mdr.

60 UBW, Šarabon: *Die Verschiebung der Bevölkerung von Europa*, str. 9, 11.

61 Livi Bacci: *Prebivalstvo v zgodovini Evrope*, str. 175.

62 O njem gl. Jireček, Josef Konstantin (1854–1918), Historiker. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. Splet.

63 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1449 (Rigorosenakt, RA 1449), oceni disertacije.

64 Podatki o predavanjih, h katerim se je vpisal, iz UAW, Nationale, Josip Srebrnič (analiziral sem vpisnice za 2.–6. in 8. semester, tistih za 1. in 7. semester nisem prejel).

predavanja slavista Vatroslava Jagića⁶⁵ o etnografiji Vzhodnih in Južnih Slovanov ter zgodovinarja Josefa Hirna⁶⁶ o zgodovini 17. stoletja po Westfalskem miru, v življenjepisu pa sporoča, da se je na Dunaju seznanil tudi z Ratzlovo Antropogeografijo in z Ratzlovo Politično geografijo.⁶⁷ Srebrnič je na podlagi analize objav pisnih virov – mdr. kart, ki jih je hranil geografski inštitut dunajske univerze – primerjal štiri po dve stoletji oddaljene časovne preseke – zgodnje 14., zgodnje 16., zgodnje 18. stoletje in svojo sodobnost. Tako je kot prvi dokazal, da večje sklenjene, deloma obcestne vasi na vzhodu ozemlja med Savo in Dravo niso tip poselitve z mnogostoletno kontinuiteto, ampak so rezultat mlajših zgodovinskih procesov. Kot je zapisal Penck, iz disertacije sledi, da so večje vasi na vzhodu zrasle v sklopu obnove in ustanavljanja novih naselij, potem ko so spopadi in vojne z osmanskim imperijem opustošili prejšnjo poselitev.⁶⁸ Srebrniča je torej zgodovinska analiza vodila v rezultat, ki ni determinističen. Medtem ko so obcestni tlorisi vasi severno od Save v Panonski nižini res nastali šele od 18. stoletja dalje,⁶⁹ danes vemo, da je to rezultat kompleksne, zelo dinamične družbeno-gospodarsko-politične zgodovine tega ozemlja, ne le vojnih pustošenj in sledečih obnov.⁷⁰

Zgodovina kartografije – disertaciji Josipa Cerka in Viktorja Peterlina

Josip Cerk in Viktor Peterlin sta v disertacijah obravnavala zgodovino kartografije – Peterlin kartografske prikaze »srbohrvaških dežel« od Ptolemaja do 16. stoletja, Cerk pa razvoj kartografije Balkana od Ptolemaja do leta 1730.⁷¹ Na disertaciji so močno vplivala Oberhammerjeva predavanja – oba sta pri njem poslušala

65 O njem gl. Jagić, Vatroslav. V: *Hrvatska enciklopedija*. Splet.

66 O njem gl. Hirn, Josef (1848–1917), Historiker. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. Splet.

67 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1449 (Rigorosenakt, RA 1449), Curriculum vitae; o navedenih Ratzlovih delih gl. Vrišer: *Uvod v geografijo*, str. 70 in Cigale, Ogrin: Alexander Georg Supan, str. 141.

68 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1449 (Rigorosenakt, RA 1449), oceni disertacije.

69 Marija Kocić: *Orijentalizacija materijalne kulture na Balkanu. Osmanski period XV–XIX vek*. Beograd: HESPERIAedu, Filozofski fakultet, 2010, str. 71.

70 Neven Budak: *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*. Zagreb: Barbat, Leykam international, 2007, str. 104–117; Željko Holjevac: *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina u ranome novom vijeku*. V: Neven Budak (ur.): *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga carstva u ranome novom vijeku*. Zagreb: Barbat, Leykam international, 2007, str. 6–107, tu str. 53–62, 71–72, 77–80, 98; o objektivnem pisanju o habsburško-osmanskih spopadih in njihovih posledicah prim. Oliver Jens Schmitt: Introduction: The Ottoman Conquest of the Balkans. Research Questions and Interpretations. V: Oliver Jens Schmitt (ur.), *The Ottoman Conquest of the Balkans. Interpretations and Research Debates*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2016, str. 7–45.

71 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 2178 (Rigorosenakt, RA 2178), ocena disertacije; UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 3952 (Rigorosenakt, RA 3952), ocena disertacije.

Zgodovino zemljepisa in geografskih odkritij, Historično geografijo Srednje Evrope, predmet Grčija in Turčija s posebnim ozirom na historično geografijo, pri njem sta vpisala tudi vaje iz historične kartografije. Poleg geografskih so jima pri delu na disertacijah koristila predavanja na inštitutu za zgodovino: oba sta obiskovala Zgodovino Evrope v obdobju reformacije pri Augustu Fournierju,⁷² Peterlin je vpisal še Fournierjevo Zgodovino Evrope v obdobju renesanse in Dobo Maksimilijana I. pri Josefu Hirnu, Cerku pa je utegnila pri disertaciji koristiti mdr. tudi izbira rimske zgodovine pri Wilhelmu Kubitscheku (strokovnjaku za antično geografijo),⁷³ treh predmetov pri Oswaldu Redlichu⁷⁴ (Srednji vek; Historična kronologija srednjega in novega veka; Prehod iz srednjega v novi vek), Zgodovine Evrope v obdobju protireformacije pri Fournierju in zgodovine 18. stoletja pri Hirnu.⁷⁵

V Peterlinovi disertaciji je eden od pomembnih vsebinskih poudarkov namenjen obravnavi rimskih cest v Dinarskem gorstvu na podlagi *Tabule Peutingeriane*,⁷⁶ okoli leta 1200 izdelanega prerisa karte, ki mdr. vključuje na stotine antičnih imen naselij, oddaljenost med njimi po cestah in imena ljudstev, od Britanije in Španije do Indije. Vsi podatki na tej karti ne prikazujejo iste časovne situacije – na njej so, denimo, tako leta 79 zasuti Pompeji kot okoli leta 330 ustanovljeni Konstantinopol.⁷⁷ V obravnavanih disertacijah ne gre za prvo znanstveno soočenje s *Tabulo Peutingeriano* s strani Kranjcev – študiral jo je že Valentin Vodnik, ki je leta 1809 prerisal objavo tega zemljevida iz leta 1753, nato pa je leta 1815 reprodukcijo, objavljeno leta 1753, analitično primerjal z različico iz okoli leta 1200, shranjeno na Dunaju, in v objavi iz leta 1753 našel 77 napak. Vodnikove korekture je na Bavarskem Konrad Mannert upošteval pri novi objavi *Tabule Peutingeriane* leta 1824.⁷⁸ Šele na pragu 21. stoletja so raziskave *Tabule Peutingeriane* v širšem kontekstu

72 O njem gl. Fournier, August (1850–1920), Historiker. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. Splet.

73 O njem gl. Kubitschek Wilhelm (1858–1936), Althistoriker, Epigraphiker und Numismatiker. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. Splet.

74 O njem gl. Katharina Kniefacz: Oswald Redlich, Prof. Dr. phil. V: *650 plus – Geschichte der Universität Wien*. Splet.

75 Podatki o predavanjih, h katerim sta se vpisala Cerk in Peterlin, iz UAW, Nationale, Josip Cerk; UAW, Nationale, Viktor Peterlin; prim. *Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien im Winter-Semester 1906*. Wien: Adolf Holzhausen, k. u. k. Hof- und Universitätsbuchdrucker, 1906, str. 46.

76 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 3952 (Rigorozenakt, RA 3952), ocena disertacije.

77 Emily Albu: Rethinking the Peutinger Map. V: Richard J.A. Talbert, Richard W. Unger (ur.): *Cartography in Antiquity and the Middle Ages. Fresh Perspectives, New Methods*. Leiden, Boston: Brill, 2008, str. 111–119, tu str. 111; Ulrich Fellmeth: *Tabula Peutingeriana*. V: Hubert Cancik, Helmuth Schneider (ur.): *Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike*. Bd. 11: *Sam–Tal*. Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler, 2001, str. 1198.

78 Marjeta Šašel Kos: Valentin Vodnik and Roman Antiquities in the Time of Napoleon. V: *Antichità Alt Adriatiche*, let. 64 (2007), str. 405–430, tu str. 417.

dodatnih virov napredovale do te mere, da je postalo jasno, da original, na osnovi katerega je bila okoli leta 1200 izdelana najstarejša ohranjena kopija, najverjetneje ni bil namenjen praktični uporabi s strani popotnikov, ampak je šlo za razkazovanje moči imperija. Emily Albu na osnovi delnih dokazov sklepa celo, da je bila kartografska predloga *Tabule Peutingeriane* morda izdelana šele v zgodnjem srednjem veku, v času karolinške renesanse. Izdelava zemljevida z antičnimi imeni, verjetno temelječimi na ohranjenih antičnih itinerarjih, bi v tem primeru služila imperialnim interesom karolinških vladarjev (kot rimskih cesarjev).⁷⁹ Tovrstni rezultati bistveno vplivajo na zmožnost korektna interpretacije historičnih kart, ki je danes bistveno boljša kot v Peterlinovem času.

Velike izzive so za doktoranda predstavljale tudi mlajše karte. Med najmlajšimi, ki jih je uporabil Cerk, je bila gotovo Öbschelwizova karta ozemlja severne Srbije južno od Donave in Save, ki so ga Habsburžani pridobili z mirom v Požarevcu leta 1718⁸⁰ kot rezultat vojne z Osmanskim imperijem v letih 1716–1718; na karti je tudi bližnje osmansko ozemlje.⁸¹ Öbschelwizova karta je bila dunajskim zgodovinarjem in geografom v splošnem znana že od leta 1889, ko je bila objavljena, vendar je bilo še ob pripravi izdaje, objavljene leta 1948, treba razrešiti številne izzive lokalizacij toponimov krajev, ki so na karti napačno prostorsko umeščeni, in tistih, ki so bodisi izginili, a se je spomin nanje v nekaterih primerih ohranil v ledinskih imenih, bodisi so se združili z bližnjim naseljem.⁸² Profesor Eugen Oberhummer, ki je bil sam avtor del o Ptolemajevi geografiji, o kartah habsburškega ozemlja v času renesanse in o avstrijski kartografiji v času Karla VI.,⁸³ je ocenil, da je Cerku vsebinsko jedro naloge – analiza posameznih kart, ki so jih hranili na Dunaju – dobro uspelo, da so bili rezultati deloma izvirni. Predstavitev kart Balkana v dolgem časovnem loku v kontekstu tedanjega védenja sicer ni bila brez pomanjkljivosti; zato in zaradi uredniško-jezikovnih pomanjkljivosti sta profesorja Oberhummer in Brückner Cerkovo disertacijo sprva zavrnila, ko pa jo je v vseh navedenih vidikih izpopolnil, sta jo sprejela.⁸⁴ Ob tem se moramo zavedati,

79 Albu: Rethinking the Peutinger Map, str. 111–119.

80 Kartografski prikaz spremembe meje gl. npr. v *Slovenskem zgodovinskem atlasu*. Ljubljana: Nova revija, 2011, str. 119.

81 O vojni in poteku razmejitve po miru v Požarevcu leta 1718 gl. Dušan Pantelić: Popis pograničnih nahija Srbije posle požarevačkoga mira. [Spremna študija]. V: *Spomenik [Srpske akademije nauka]* (1948), št. 96 = drugi razred 75, str. 5–16, tu str. 5–10.

82 Prav tam, str. 8, 10, 12, 14–16.

83 Bernleithner: Sechshundert Jahre Geographie, str. 109.

84 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 2178 (Rigorosenakt, RA 2178), ocena disertacije: 9. november 1906 ter pripisa decembra 1906 in junija 1907.

da je analiza tako obsežnega časovnega loka nujno vodila v omejen čas, ki je bil na voljo za posamezno karto. Drugačni nasveti mentorja, ki bi raje vodili v ožji naslov naloge, bi lahko omogočili, da bi bile analize še bolj poglobljene, v kontekstu številnih drugih sočasnih virov, kar bi Cerкови disertaciji dalo trajno vrednost. Tako ne preseneča, da npr. pri obravnavi Öbschelwizeve karte, kot vse kaže, Cerk ni dosegel pomembnega napredka. Dušan Pantelić, zgodovinar, dve leti starejši od Cerka, ki je prav tako doktoriral na Dunaju, nato pa več mesecev v letih 1908–1910 in vse šolsko leto 1912/13 spet delal v dunajskih arhivih in knjižnicah, kjer mu je bila Cerkova disertacija dostopna, leta 1936 in 1948 pa je na podlagi dunajskih raziskav objavil več habsburških kart srbskega ozemlja iz 18. stoletja,⁸⁵ se npr. v svoji spremni študiji k objavi dveh virov iz leta 1718 – popisov obmejnih delov habsburške severne Srbije in (vnovične objave) Öbschelwizove karte – nikjer ne sklicuje na Cerkove rezultate.⁸⁶ Podrobna analiza je pokazala, da na karti manjka manjši delež obstoječih naselij ozemlja, ki ga karta prikazuje.⁸⁷

Sklep

Kakovost disertacij slovenskih geografov na Dunaju ob koncu dolgega 19. stoletja je tesno povezana s tedanjim stanjem razvoja geografije in univerzitetnega študija. Čeprav so obravnavane disertacije danes večinoma presežene, je v njih še mogoče najti uporabne drobne podatke, ki so zanimivi tako za geografske kot za zgodovinske raziskave – ne le kot vir za zgodovino znanosti in univerzitetnega študija.

85 Mile Stanić: Pantelić Dušan. V: Sima Ćirković, Rade Mihaljčić (ur.): *Enciklopedija srpske historiografije*. Beograd: Knowledge, 1997, str. 558.

86 Pantelić: Popis pograničnih nahija, str. 5–16.

87 Prav tam, str. 12, 16. Navzlic temu Pantelićevemu rezultatu še danes naletimo na ne dovolj kritično uporabo Öbschelwizeve karte. Tako je ugledni srbski zgodovinar Sima Ćirković v *Srbski zgodovini* neprevidno ilustriral opustelost obravnavnega ozemlja z nekomentiranim statističnim podatkom: »[N]a 644 naseljenih vasi je prišlo 386 opustelih« (Ćirković, Sima M.: *Srbska zgodovina*. Ljubljana: Slovenska matica, 2009, str. 142). Podatek je seštevek iz različnih nepopolnih virov, vključuje pa tudi nekorrigirane podatke z Öbschelwizeve karte (prim. Pantelić: Popis pograničnih nahija, str. 10–12).

Seznam virov in literature

Viri

Arhivski viri:

UAW – Archiv der Universität Wien (Arhiv Univerze na Dunaju):

Nationale (vpisnice): Cerk, Josip; Peterlin, Viktor; Rus, Jože; Srebrnič, Josip; Šarabon, Vinko.

Rigorosenakt (personalne mape z doktorskimi akti): št. 1449 (RA 1449: Josef Srebrnič), št. 1949 (RA 1949: Vinzenz Šarabon), št. 2178 (RA 2178: Josef Cerk), št. 3952 (RA 3952: Viktor Peterlin), št. 4546 (RA 4546: Josef Rus).

Rigorosenprotokoll (zapisniki doktorskih izpitov): Rus, Josef.

UBW – Universitätsbibliothek Wien (Univerzitetna knjižnica na Dunaju):

disertaciji obravnavanih doktorskih kandidatov:

sig. D-13409: Die Verschiebung der Bevölkerung von Europa im 19. Jahrhundert (Šarabon, Vinzenz).

sig. D-15104: Das Unterkrainer Karstgebiet: Landeskundliche Darstellung mit besonderer Berücksichtigung der karsthydrographischen Phänomene (Rus, Josef).

Natisnjena vira:

Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien im Sommer-Semester 1902. Wien: Adolf Holzhausen, k. u. k. Hof- und Universitätsbuchdrucker, 1902.

Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien im Winter-Semester 1906. Wien: Adolf Holzhausen, k. u. k. Hof- und Universitätsbuchdrucker, 1906.

Spletni viri in spletna literatura

Atlas okolja – Prostorske enote – Zemljiški kataster. <http://gis.arso.gov.si/atlasokolja/profile.aspx?id=Atlas_Okolja_AXL@Arso>. (30. 11. 2018.)

Berwerth, Friedrich Martin (1850–1918), Mineraloge. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. <http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_B/Berwerth_Friedrich-Martin_1850_1918.xml>. (8. 12. 2018.)

Fournier, August (1850–1920), Historiker. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. <http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_F/Fournier_August_1850_1920.xml>. (8. 12. 2018.)

Haberlandt, Michael (1860–1940), Indologe, Ethnograph und Volkskundler. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. <https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_H/Haberlandt_Michael_1860_1940.xml>. (8. 12. 2018.)

Hirn, Josef (1848–1917), Historiker. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. <http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_H/Hirn_Josef_1848_1917.xml>. (8. 12. 2018.)

Jagić, Vatroslav. V: *Hrvatska enciklopedija*. <<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=28503>>. (9. 12. 2018.)

- Jireček, Josef Konstantin (1854–1918), Historiker. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. <http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_J/Jirecek_Josef-Konstantin_1854_1918.xml>. (8. 12. 2018.)
- Kniefacz, Katharina: Oswald Redlich, Prof. Dr. phil. V: *650 plus – Geschichte der Universität Wien* <<https://geschichte.univie.ac.at/de/personen/oswald-redlich-prof-dr-phil>>. (8. 12. 2018.)
- Kubitschek Wilhelm (1858–1936), Althistoriker, Epigraphiker und Numismatiker. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. <https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_K/Kubitschek_Wilhelm_1858_1936.xml>. (8. 12. 2018.)
- Pöch, Rudolf (1870–1921), Anthropologe und Mediziner. V: *Österreichisches biographisches Lexikon*. <http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_P/Poech_Rudolf_1870_1921.xml?frames=yes>. (8. 12. 2018.)
- Seidl, Johannes: Franz E. Suess, Prof. Dr. V: *650 plus – Geschichte der Universität Wien*. <<https://geschichte.univie.ac.at/de/personen/franz-e-suess-prof-dr>>. (8. 12. 2018.)

Natisnjena literatura

- Albu, Emily: Rethinking the Peutinger Map. V: Richard J.A. Talbert, Richard W. Unger (ur.): *Cartography in Antiquity and the Middle Ages. Fresh Perspectives, New Methods*. Leiden, Boston: Brill, 2008, str. 111–119.
- Bernleithner, Ernst: Sechshundert Jahre Geographie an der Wiener Universität. V: *Studien zur Geschichte der Universität Wien*, let. 3 (1965), str. 55–125.
- Bohinec, Valter: Razvoj geografije v [sic!] Slovincih. V: *Geografski vestnik*, let. 1 (1925), str. 1–24.
- Bohinec, Valter: Rus Jože. V: Alfonz Gspan idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 3. knjiga: *Raab–Švikaršič*. Ljubljana: SAZU, 1960–1971, str. 171–172.
- Budak, Neven: *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*. Zagreb: Barbat, Leykam international, 2007.
- Cigale, Dejan, Ogrin, Darko: Alexander Georg Supan – v Sloveniji spregledan geograf slovenskega rodu. V: *Dela* (2016), št. 45, str. 135–163.
- Cindrič, Alojz: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*. Ljubljana: Univerza, 2009.
- Čirković, Sima M.: *Srbska zgodovina*. Ljubljana: Slovenska matica, 2009.
- Fellmeth, Ulrich: Tabula Peutingeriana. V: Hubert Cancik, Helmuth Schneider (ur.): *Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike*. Bd. 11: *Sam–Tal*. Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler, 2001, str. 1198.
- Gams, Ivan: Geografija. V: Marjan Javornik idr. (ur.): *Enciklopedija Slovenije*, 3. zvezek, *Eg–Hab*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989, str. 192–193.
- Gams, Ivan: *Kras v Sloveniji v prostoru in času*. Ljubljana: Založba ZRC, 2004.
- Hočevar, Teja: *Gospodstvo Ortnek*. Velike Lašče: samozaložba, 2015.
- Holjevac, Željko: Hrvatsko-slavonska Vojna krajina u ranome novom vijeku. V: Neven Budak (ur.): *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga carstva u ranome novom vijeku*. Zagreb: Barbat, Leykam international, 2007, str. 6–107.

- Hudelja, Niko: *Nemško-slovenski zgodovinski slovar*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012.
- Kocić, Marija: *Orijentalizacija materijalne kulture na Balkanu. Osmanski period XV–XIX vek*. Beograd: HESPERIAeud, Filozofski fakultet, 2010.
- Kranjc, Andrej: Kraške vode. V: Jerneja Fridl idr. (ur.): *Geografski atlas Slovenije: država v prostoru in času*. Ljubljana: DZS, 1998, str. 92–93.
- Kranjec, Silvo: Šarabon Vinko. V: Alfonz Gspan idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 3. knjiga: *Raab–Švikaršič*. Ljubljana: SAZU, 1960–1971, str. 582–583.
- Kremenšek, Slavko, Slavec Gradišnik, Ingrid: Domoznanstvo. V: Angelos Baš idr. (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011, str. 96–97.
- Livi Bacci, Massimo: *Prebivalstvo v zgodovini Evrope*. Ljubljana: *cf., 2005.
- Mal, Josip: Cerkljanski Josip. V: Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 1. knjiga: *Abraham–Lužar*. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka, 1925–1932, str. 76.
- Miklavčič, Maks: Srebrnič Josip. V: Alfonz Gspan idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 3. knjiga: *Raab–Švikaršič*. Ljubljana: SAZU, 1960–1971, str. 429–431.
- Pantelić, Dušan: Popis pograničnih nahija Srbije posle požarevačkoga mira. [Spremna študija]. V: *Spomenik [Srpske akademije nauka]* (1948), št. 96 = drugi razred 75, str. 5–16.
- Pirjevec, Avgust: Klun, Vinko Fereri. V: Izidor Cankar, Franc Ksaver Lukman idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 1. knjiga: *Abraham–Lužar*. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka, 1925–1932, str. 466–469.
- Slovenski zgodovinski atlas*. Ljubljana: Nova revija, 2011.
- Schmitt, Oliver Jens: Introduction: The Ottoman Conquest of the Balkans. Research Questions and Interpretations. V: Oliver Jens Schmitt (ur.), *The Ottoman Conquest of the Balkans. Interpretations and Research Debates*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2016, str. 7–45.
- Stanić, Mile: Pantelić Dušan. V: Sima Ćirković, Rade Mihaljčić (ur.): *Enciklopedija srpske historiografije*. Beograd: Knowledge, 1997, str. 558.
- Šašel Kos, Marjeta: Valentin Vodnik and Roman Antiquities in the Time of Napoleon. V: *Antichità Altoadriatiche*, let. 64 (2007), str. 405–430.
- Vrišer, Igor: *Uvod v geografijo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 2002.
- Zwitter, Žiga: Historično prilagajanje ekstremnim okoljskim situacijam na Slovenskem s poudarkom na 16. in 17. stoletju: z nauki za prihodnost. V: Barbara Lampič in Darko Ogrin (ur.): *Ljudje in okoljske spremembe skozi čas*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019, v tisku.
- Zwitter, Žiga: Okolje na Kranjskem v 17. stoletju po *Slavi vojvodine Kranjske*. V: Janez Weiss (ur.): *Studia Valvasoriana. Zbornik spremnih študij ob prvem integralnem prevodu Die Ehre Deß Hertzogthums Crain v slovenski jezik*. Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2014, str. 611–702.

Luka Vidmar

Doktorske disertacije s področja umetnostne zgodovine

Prispevek obravnava umetnostnozgodovinske doktorske disertacije, ki so jih na dunajski univerzi do propada Avstro-Ogrske zagovarjali Slovenci (Josip Mantuani, France Stelè, Vojeslav Molè in Izidor Cankar). Njihova študijska leta so dokumentirana v avtobiografskih, spominskih in leposlovnih zapisih,¹ v zadnjih letih pa so jih raziskovalci osvetlili z novimi dognanji.² Ta prispevek želi s pomočjo dosedanjih objav in nekaj še neraziskanih virov iz arhiva in knjižnice dunajske univerze³ orisati vsebino štirih disertacij, prav tako pa njihovo vpetost v »dunajsko umetnostnozgodovinsko šolo« in slovensko umetnostno zgodovino.

Dunajska šola

Omenjene disertacije so nastale v okviru dunajske šole, ki je ravno tedaj ključno vplivala na razvoj umetnostne zgodovine kot eksaktne znanosti. Institucionaliziranje vede na dunajski univerzi se je začelo zgodaj, leta 1847, ko je bil za docenta umetnostne zgodovine imenovan Rudolf Eitelberger. Drugi utemeljitelj dunajske šole je bil Moriz Thausing, ki je leta 1879 prevzel drugo katedro za umetnostno zgodovino. Franz Wickhoff in Alois Riegl sta dunajsko šolo zaznamovala v zadnjem desetletju 19. in prvem desetletju 20. stoletja, v letih pred prvo svetovno vojno pa sta bila profesorja Max Dvořák, ki ga je nasledil Julius von Schlosser, in Joseph Strzygowski.⁴

- 1 Npr. Vojeslav Molè: *Iz knjige spominov*. Ljubljana: Slovenska matica, 1970; France Stelè: *Moje življenje*. V: *Acta historiae artis Slovenica*, let. 2 (1997), str. 161–174; Gašper Cerkovnik: Rokopis avtobiografije Josipa Mantuanija iz leta 1927 v Glasbeni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. V: *Arhivi*, let. 35 (2012), št. 2, str. 463–479.
- 2 Npr. Ana Lavrič, Blaž Resman: *Josip Mantuani – starosta slovenskih umetnostnih zgodovinarjev*. V: Edo Škulj (ur.): *Mantuanijev zbornik: Simpozij ob 60. obletnici smrti*. Ljubljana: Družina, 1994, str. 87–100; Alojz Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2009; Janez Höfler, Gašper Cerkovnik: *Josip Mantuani: med umetnostno zgodovino in muzikologijo*. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 48 (2012), str. 167–175; Tone Smolej: *Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja*. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 48 (2012), str. 177–196.
- 3 Zahvaljujem se Tonetu Smoleju, ki je odkril vire in mi dal na voljo njihove reprodukcije. Za pripombe k besedilu se zahvaljujem Gašperju Cerkovniku.
- 4 Za zgodovino dunajske šole gl. npr. Marco Pozzetto (ur.): *La scuola viennese di storia dell'arte*. Gorizia: Istituto per gli Incontri Culturali Mitteleuropei, 1996; Hans Aurenhammer: *150 Jahre Kunstgeschichte an der Universität Wien (1852–2002): Eine wissenschaftshistorische Chronik*. V: *Mitteilungen der*

Dunajska šola je bila tesno povezana s cesarskimi in drugimi muzeji ter s spomeniško službo na Dunaju: Eitelberger je bil prvi ravnatelj Avstrijskega muzeja za umetnost in industrijo, kjer sta sprva delovala tudi Wickhoff in Riegl, Thausing je bil ravnatelj Albertine, Schlosser je bil kustos v Dvornem muzeju, Riegl in Dvořák pa sta bila generalna konservatorja Centralne komisije za raziskovanje in ohranjanje umetnostnih in zgodovinskih spomenikov. Povezovanje teorije in prakse je razširjalo horizont študija in ga usmerjalo tudi k materialnosti umetnin in tehniki umetnikov. Profesorji so začeli obravnavati do tedaj zanemarjena umetnostna obdobja (npr. pozno antiko in barok), kulture (npr. sirska in islamska) in zvrsti (npr. srednjeveško knjižno slikarstvo in umetno obrt). Pogosto so se javno zavzemali za ohranjanje umetnostnih spomenikov in za sodobno likovno umetnost, npr. modernizem. Dunajska šola je bila povezana tudi z Inštitutom za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje, kjer so se izobrazili Thausing, Wickhoff, Riegl in Dvořák. To je prispevalo k njihovemu opiranju na pomožne zgodovinske vede.⁵

Dunajska šola je razvila raznovrstne metodološke koncepte. Eitelberger in Thausing sta umetnostno zgodovino ločila od estetike ter jo oprla na historične vire in empirijo. Wickhoff in Riegl sta kot pozitivista razvila metode primerjalne slogovne analize za datacijo in atribucijo likovnih del. Riegl se je v zadnjem obdobju osredotočal na slogovni razvoj, katerega gonilo naj bi bila volja do umetniškega ustvarjanja (*Kunstwollen*). Dvořák je začel preučevati tudi vsebino umetnin in je umetnostno zgodovino koncipiral kot zgodovino duha. Schlosser je umetnostno zgodovino oprl na filološke modele ter razlikoval med »slogovno zgodovino« (vodilnih umetnikov in največjih umetnin) in »jezikovno zgodovino« (likovne umetnosti sploh). Najbolj je izstopal Strzygowski, ki je nasprotoval tradicijam klasičnega kanona, evropocentrizma in humanizma ter zagovarjal preučevanje neevropskih kultur. Metodološka in interpretativna razhajanja so vodila v strokovna nesoglasja in osebne spore, posebej med Strzygowskim in Dvořákom, ki nista načelovala le vsak svoji katedri, temveč tudi vsak svojemu inštitutu.⁶

Gesellschaft für vergleichende Kunstforschung in Wien, let. 54 (2002), str. 1–15; Ján Bakoš: *Discourses and Strategies: The Role of the Vienna School in Shaping Central European Approaches to Art History and Related Discourses*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2014.

5 Za povezave dunajske šole z muzeji, spomeniško službo in inštitutom gl. npr.: Jan Białostocki: *Museum Work and History in the Development of the Vienna School*. V: Stefan Krenn, Martina Pippal (ur.): *Wien und die Entwicklung der kunsthistorischen Methode: Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte*. Wien, Köln, Graz: Böhlau, 1984, str. 9–15; Matthew Rampley: *The Vienna School of Art History: Empire and the Politics of Scholarship, 1847–1918*. University Park: Pennsylvania State University Press, 2013.

6 Za metodologijo in ideologijo dunajske šole gl. npr.: Margaret Olin: *Spätromische Kunstindustrie: The Crisis of Knowledge in fin de siècle Vienna*. V: Stefan Krenn, Martina Pippal (ur.): *Wien und die*

Študij

Prvi Slovenec, ki je na Dunaju študiral umetnostno zgodovino, je bil Josip Mantuani (1860–1933). Najprej je študiral gozdarstvo, ki ga je kmalu opustil, in od leta 1885 pravo, okoli leta 1888 pa naj bi začel obiskovati predavanja iz zgodovine in umetnostne zgodovine. Leta 1889 se je prepisal na Filozofsko fakulteto, kjer se je posvetil umetnostni zgodovini, zgodovini in arheologiji, poslušal pa je tudi predavanja iz slovanske etnografije pri Vatroslavu Jagiću ter študiral glasbeno kompozicijo. Njegova profesorja umetnostne zgodovine sta bila Wickhoff in Riegl, za razširitev njegovega znanja na tem področju pa so bila pomembna še predavanja klasičnega arheologa Otta Benndorfa. Poleg tega se je v letih 1891–1893 izobraževal na Inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje, kjer je leta 1892 opravil državni izpit iz pomožnih zgodovinskih ved in umetnostne zgodovine.⁷ Leta 1891 je prejel štipendijo ustanove Luke Knaflja.⁸

Dokumenti iz arhiva dunajske univerze razkrivajo še nekaj podrobnosti. Mantuani je pravo vpisal samo v zimskem semestru 1885/86, takoj nato pa ga je opustil, čeprav v avtobiografiji trdi, da je »ostal na juridični fakulteti in študiral pravoznanstvo«. Za zdaj ni podatkov o tem, kaj je počel v letih 1886–1888. V letih 1889–1893 je vsekakor stanoval blizu nove stavbe univerze, v 8. dunajskem okraju: najprej na Schloßelgasse 26, nato na Langegasse 26 in nazadnje na Mariatreugassee 3. Od leta 1892 naprej je prejemal štipendijo Ministrstva za uk in bogočastje.⁹

Mantuani je poslušal daleč največ umetnostnozgodovinskih predavanj pri Wickhoffu, ki je v času njegovega študija postal redni profesor, npr. v zimskem semestru 1889/90 zgodovino italijanske umetnosti in predavanja o mladem Rafaelu, v poletnem semestru 1890 zgodovino italijanskega slikarstva in kiparstva od 14. do 16. stoletja,

Entwicklung der kunsthistorischen Methode: Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte. Wien, Köln, Graz: Böhlau, 1984, str. 29–36; Edwin Lachnit: *Die Wiener Schule der Kunstgeschichte und die Kunst ihrer Zeit: Zum Verhältnis von Methode und Forschungsgegenstand am Beginn der Moderne.* Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 2005.

- 7 France Stelè: Mantuani Josip. V: Franc Ksaver Lukman (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 5. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1933, str. 43; Lavrič, Resman: Josip Mantuani – starosta slovenskih umetnostnih zgodovinarjev, str. 87, 88; Alphons Lhotsky: *Geschichte des Instituts für österreichische Geschichtsforschung: 1854–1954.* Graz, Köln: Böhlau, 1954, str. 264–265; Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*, str. 494; Cerkovnik: Rokopis avtobiografije Josipa Mantuanija iz leta 1927 v Glasbeni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, str. 466, 467; Höfler, Cerkovnik: Josip Mantuani: med umetnostno zgodovino in muzikologijo, str. 167, 168.
- 8 Peter Vodopivec: *Luka Knafelj in štipendisti njegove ustanove.* Ljubljana: Kronika, 1971, str. 74; Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*, str. 494.
- 9 Archiv der Universität Wien (v nadaljevanju UAW), Nationale, Josef Mantuani.

v zimskem semestru 1890/91 zgodovino srednjeveške umetnosti in zgodovino upodabljalajočih umetnosti, v poletnem semestru 1891 zgodovino nemške umetnosti, v zimskem semestru 1891/92 uvod v umetnostno zgodovino in zgodovino italijanskega bakroreza, v poletnem semestru 1892 pa zgodovino slikarstva od Konstantina Velikega do 11. stoletja in razlago izbranih Dürerjevih del. Mantuani se je ves čas udeleževal tudi profesorjevih vaj. Precej manj se je zanimal za Rieglova predavanja: le v študijskem letu 1890/91 je pri njem poslušal zgodovino ornamentike. Ni se odločil za predavanja mladega Strzygowskega, ki je bil tedaj kakor Riegl šele docent.

Mantuani je enako pogosto kakor Wickhoffova obiskoval Benndorfova predavanja, npr. zgodovino grške umetnosti, razlago antičnih kipov, zgodovino mitologije, predavanja o kiparskih upodobitvah prizorov iz Homerjevih del, uvod v arheologijo in predavanja o zasebnem življenju Grkov. Za Mantuanijevo disertacijo so bila poleg tega gotovo pomembna predavanja na Inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje, kjer je deloval tudi Wickhoff. Najpogosteje je poslušal Heinricha von Zeißberga (npr. uvod v raziskovanje virov 16. stoletja, viri za avstrijsko srednjeveško zgodovino, branje srednjeveških virov) in Engelberta Mühlbacherja (npr. latinska paleografija, sfragistika, arhivistika), nekoliko manj Alfonsa Huberja (uvod v zgodovinsko raziskovanje) in Oswalda Redlicha (diplomatika).¹⁰

Za generacijo mlajši od Mantuanija so bili Molè, Stelè in Cankar (»generacija 1886«), ki so doktorirali slabi dve desetletji za njim. Kot prvi od njih se je leta 1906 na dunajsko Filozofsko fakulteto vpisal Vojeslav Molè (1886–1973), ki pa je v prvih dveh semestrih poslušal predvsem slavistična in francistična predavanja, kakor Mantuani tudi Jagičeva. Jeseni 1907 je nastopil enoletno vojaško službo v Trstu, nato pa je dva semestra študiral polonistiko v Krakovu in dva semestra umetnostno zgodovino v Rimu.¹¹ Nad umetnostno zgodovino se je navdušil v Krakovu, ko je poslušal predavanja Mariana Sokołowskega, učenca Eitelbergerja in Thausinga, dokončno pa se je zanj odločil v Rimu.¹² Leta 1910 se je vrnil študirat na Dunaj, kamor ga je po posredniku povabil Dvořák, ki je za Centralno komisijo iskal južnoslovanske študente, da bi jih izobrazil v konservatorje in nastil v njihovih deželah.¹³

10 UAW, Nationale, Josef Mantuani.

11 Molè: *Iz knjige spominov*, str. 35–77; Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 177–178.

12 Stanko Kokole: Vojeslav Molè in začetki umetnostnozgodovinskega študija grško-rimske antike na Univerzi v Ljubljani – 1. del. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 53 (2017), str. 198–199.

13 Molè: *Iz knjige spominov*, str. 78; Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 179.

Molè med študijem umetnostne zgodovine v letih 1910–1912 ni mogel več poslušati Wickhoffa in Riegla, ki sta bila že pokojna, je pa po lastnih besedah še čutil njunega duha. Zato pa je lahko od blizu spremljal prva leta antagonizma med Dvořákom in Strzygovskim. Poslušal je predvsem Dvořákova predavanja, npr. v zimskem semestru 1910/11 zgodovino zahodne umetnosti v srednjem veku, v poletnem semestru 1911 italijansko kiparstvo in slikarstvo v 13. in 14. stoletju, v zimskem semestru 1911/12 in poletnem semestru 1912 italijansko kiparstvo in slikarstvo v dobi renesanse, v poletnem semestru 1912 pa začetke nizozemskega slikarstva. Vsa leta je obiskoval tudi profesorjeve vaje.¹⁴ Molè je Dvořáka v svojih spominih opisal zelo naklonjeno, kot humanista, v nasprotju s Strzygovskim osredotočenega predvsem na zahodnoevropsko umetnost in njen slogovni razvoj. Bil mu je kakor »lastni oče« in »najdražji vodnik skozi umetnostno zgodovino«, zato ga je njegova prezgodnja smrt leta 1921 zelo prizadela.¹⁵ Člani Dvořákovskega seminarja so bili skoraj izključno Nemci (iz Avstro-Ogrske in tudi Nemčije), redko Slovani.¹⁶

Skoraj enako pogosto je Molè obiskoval predavanja in seminarje Strzygowskega, npr. v zimskem semestru 1910/11 nastanek krščanske umetnosti in seminar o ikonografski metodi, v poletnem semestru 1911 azijsko in evropsko umetnost v dobi Karolingov in seminar o krščanski umetnosti v Egiptu ter v zimskem semestru 1911/12 svetovno zgodovino umetnosti v času križarskih vojn in seminar o islamski umetnosti.¹⁷ Molè je kljub zadržkom cenil vznemirljivost, problemskost in vsebinsko odprtost profesorjevih izvajanj, ki so pritegovala nacionalno raznovrstnejše slušatelje, tudi Armence, Grke in Ruse, in vodila h konceptu svetovne zgodovine. Molè je sprejel tedanja profesorjevo tezo, da je bila za poznoantično, zgodnjekrščansko, bizantinsko in zgodnjerednjeveško umetnost pomembnejša helenistična in vzhodna, ne rimska umetnost, ni pa več priznaval njegovih poznejših izpeljav, ki so vodile v ideološko negacijo antike in humanizma, neznanstveno afirmacijo »severne« umetnosti in celo prikrit rasizem.¹⁸

Molè se je udeleževal tudi Schlosserjevih vaj (tekstnokritične in umetnostnozgodovinske vaje, vaje iz muzejske prakse). Schlosserja, ki je bil tedaj izredni profesor, je pohvalil kot izjemno delavnega, izobraženega in sposobnega znanstvenika.

14 Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 188–189.

15 Molè: *Iz knjige spominov*, str. 306.

16 Prav tam, str. 84, 88–90, 94–96.

17 Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 188–189.

18 Molè: *Iz knjige spominov*, str. 88–94.

Poslušal je še predavanja Hansa Schraderja (razvoj grške plastike), Hansa Tietzeja (npr. zgodovina nemškega slikarstva od 1400 do Dürerjeve smrti), Moritza Dregerja (npr. uvod v zgodovino umetne obrti), Emila Reische (npr. spomeniki grške in rimske umetnosti na območju Avstro-Ogrske) in Juliusa Hermanna (zgodovina miniaturnega slikarstva).¹⁹

France Stelè (1886–1972) se je na dunajsko Filozofsko fakulteto vpisal jeseni 1907. V prvih dveh semestrih se je posvetil predvsem slavistiki in obiskoval kakor Mantuani in Molè Jagičeva predavanja, zanimal pa se je tudi za književnost. V drugem letniku se je pripravljajl na vstop v Inštitut za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje, v tretjem letniku, leta 1909, pa je kot gojenec inštituta dokončno prešel na študij pomožnih zgodovinskih ved in umetnostne zgodovine. Tamkajšnje izobraževanje, v okviru katerega je zbiral podatke o umetnikih na Kranjskem, je leta 1911 končal z državnim izpitom. Od vseh štirih slovenskih umetnostnih zgodovinarjev je poslušal največ dunajskih umetnostnozgodovinskih predavanj. Kot edini iz »generacije 1886« je imel priložnost poslušati Wickhoffa, ki je umrl leta 1909: v zimskem semestru 1907/08 se je udeleževal njegovih vaj.²⁰

Stelè je bil po lastnih besedah Dvořákov učenec. Kakor Molè se je udeleževal njegovih vaj, poleg tega pa poslušal zgodovino beneške umetnosti in zgodovino španskega slikarstva v 17. stoletju v 1. letniku, zgodovino nizozemskega slikarstva od Rubensa do Rembrandta in uvod v umetnostno zgodovino v 2. letniku, zgodovino italijanske baročne umetnosti, zgodovino slikarskih problemov v 18. stoletju in spomeniško varstvo v 3. letniku ter zgodovino zahodne umetnosti v srednjem veku in italijansko kiparstvo in slikarstvo v 13. in 14. stoletju v 4. letniku.²¹

Stelè ni bil privrženec Strzygowskega, vendar je hodil na njegova predavanja.²² Podobno kakor Molè je ugotavljal, da mu je profesor razširil obzorje, čeprav je bil v najostrejšem nasprotju do glavne usmeritve dunajske šole.²³ Pri njem je poslušal uvod v umetnostno zgodovino, umetnostno zgodovino balkanskih dežel in predavanja o Albrechtu Dürerju v 3. letniku ter azijsko in evropsko umetnost v dobi Karolingov v 4. letniku. Prav tako se je udeleževal njegovih vaj in seminarjev.

19 Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 188–189.

20 Lhotsky: *Geschichte des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, str. 355; Stelè: *Moje življenje*, str. 165; Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 181–183, 190.

21 Prav tam, str. 182, 188–192.

22 Molè: *Iz knjige spominov*, str. 96.

23 Stelè: *Moje življenje*, str. 165.

Stelè je zopet podobno kakor Molè pozitivno ocenil Schlosserja:²⁴ kot edini Slovenec se je imel možnost udeležiti tudi njegovih predavanj, in sicer je v letih 1907–1909 npr. poslušal umetnostno topografijo Italije in toskansko kiparstvo 15. stoletja. Poslušal je še izbrana poglavja iz zgodovine severnoitalijanske plastike v 15. stoletju Juliusa Hermanna in predavanja o gotski arhitekturi v Italiji Hermanna Eggerja.²⁵

Najpozneje je prišel na Dunaj študirat Izidor Cankar (1886–1958). Po končanem študiju teologije je v študijskem letu 1909/10 študiral umetnostno zgodovino oziroma estetiko na Katoliški univerzi v Louvainu, obiskoval pa je tudi predavanja v Bruslju. Naslednje študijsko leto je odšel v Gradec zaradi slovesa tamkajšnjega profesorja Strzygowskega, ki pa je že pred tem dobil stolico na dunajski univerzi. Tako je prišel Cankar jeseni 1911 na Dunaj,²⁶ kjer si v nasprotju s svojimi predhodniki ni izbiral zgodovinskih, slavističnih in literarnozgodovinskih predmetov, ampak se je takoj popolnoma posvetil študiju umetnostne zgodovine.

Tudi njega je najbolj pritegnil Dvořák, zaradi katerega »se je odločil za pot umetnostnega zgodovinarja«. Njegova predavanja namreč »niso bila samo strokovno temeljita, temveč tudi formalno izbrušena«.²⁷ Pri njem je Cankar med drugim poslušal zgodovino italijanskega renesančnega kiparstva in slikarstva in začetke nizozemskega slikarstva v študijskem letu 1911/12 ter zgodovino italijanske baročne umetnosti in razlago izbranih umetnin v študijskem letu 1912/13. Poleg tega se je udeleževal njegovih vaj.²⁸ Gotovo mu je ustrezala profesorjeva osredotočenost na vrhunce zahodnoevropske umetnosti. Vsaj na začetku ga je pritegoval tudi Strzygowski, pozneje pa vedno manj. Po Moletovih besedah lahko sklepamo, da se je iz »generacije 1886« prav Cankar najbolj odvrnil od Strzygowskega: »Cankar se za ta vzhodna vprašanja sploh ni menil.«²⁹ Sam Cankar pa se je leta 1912 pritoževal, da profesor govori »tako bedasto in tako počez, kakor bi bil ušel iz blaznice«. Na vsaj začetno Cankarjevo navdušenje kaže njegovo obiskovanje velikega števila profesorjevih predavanj, seminarjev in vaj. V študijskem letu 1911/12

24 Prav tam, str. 165.

25 Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 182, 188–192.

26 France Stelè: Izidor Cankar. V: Izidor Cankar: *Uvod v likovno umetnost: sistematika stila*. Ljubljana: Slovenska matica, 1959, str. 233; France Koblar: Spremnna beseda. V: France Koblar (ur.): Izidor Cankar: *Leposlovje, eseji, kritika*, 1. Ljubljana: Slovenska matica, 1968, str. 321; Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 183–187; Tone Smolej: *»Kaj večega poskusiti in postati«: slovenski pisatelji dunajski študentje (1850–1926)*. Ljubljana: Založba ZRC, 2015, str. 80–84.

27 Stelè: Izidor Cankar, str. 233.

28 Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 192–194.

29 Molè: *Iz knjige spominov*, str. 84.

je npr. obiskoval predavanja o sodobni upodabljaljoči umetnosti, svetovni zgodovini umetnosti v času križarskih vojn in Leonardu, vaje iz metodologije za začetnike ter seminarja o islamski in budistični umetnosti. V študijskem letu 1912/13 pa je obiskoval predavanja o poteh in ciljih umetnostnih raziskav, o sirskega umetnostnem krogu in sistematiziranju del velikih mojstrov ter seminarja o zgodnje-krščanskem bronastem kiparstvu in armenski umetnosti.

Cankar je obiskoval tudi Schlosserjeve vaje, poleg tega pa poslušal le še nekaj predavateljev s področja estetike in arheologije, med njimi Heinricha Gomperza (glavni problemi estetike), Emila Reische (razlaga izbranih antičnih kipov) in Hansa Schraderja (antične terakote in kipi).³⁰

Teme in ocene disertacij

Protokoli dunajske univerze navajajo, da je Mantuani doktoriral z disertacijo *Ueber die Kleinkunst und das Kunstgewerbe des X und Beginn des XI Jahrhunderts* (O miniaturni umetnosti in umetni obrti 10. in začetka 11. stoletja).³¹ Mantuani sicer v avtobiografiji iz leta 1927 omenja, da je doktoriral z disertacijo »o slikarstvu otonske dobe (911–1024)«, vendar gre za pomoto, ki je očitno nastala zaradi časovne oddaljenosti, sorodne teme in istega mentorja: v resnici je to temo po Wickhoffovem izboru po letu 1891 obravnaval na Inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje.³² Do zdaj ni bilo mogoče najti rokopisa disertacije, nekaj podatkov o njej pa razkrivajo protokoli. Prezentirana je bila 9. junija in aprobirana 28. junija 1894; glavni referent je bil Wickhoff, koreferenta pa sta bila zgodovinar Huber in arheolog Benndorf. Mantuani je pri njih 28. junija 1894 opravil glavni rigoroz, in sicer samo z oceno »genügend« (zadostno), 11. julija 1894 pa je opravil stranski rigoroz, tokrat z oceno »ausgezeichnet« (odlično). Promoviran je bil 21. julija 1894.³³

Iz naslova disertacije je mogoče sklepati, da si je Mantuani izbral temo, značilno za tedanjo dunajsko šolo. V pisanje disertacije o umetni obrti otonske dobe sta ga

30 Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 184, 192–194.

31 UAW, Rigorosenprotokoll, Josef Mantuani. Cerkovnik: Rokopis avtobiografije Josipa Mantuanija iz leta 1927 v Glasbeni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, str. 465.

32 Lhotsky: *Geschichte des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, str. 264; Cerkovnik: Rokopis avtobiografije Josipa Mantuanija iz leta 1927 v Glasbeni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, str. 465, 467; Höfler, Cerkovnik: Josip Mantuani: med umetnostno zgodovino in muzikologijo, str. 167, 168.

33 UAW, Rigorosenprotokoll, Josef Mantuani.

morala usmeriti Wickhoff in Riegl, ki sta se leta 1895 zamenjala na mestu kustosa tekstilne zbirke Avstrijskega muzeja za umetnost in industrijo in sta se ukvarjala tudi s srednjim vekom.³⁴ Prav gotovo so Mantuanijevo razumevanje teme poglobili profesorji na Inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje. Na podlagi disertacije je Mantuani zasnoval še danes temeljno študijo o menihu Tuotilu iz Sankt Gallna, otonskem mojstru slonokoščениh reliefov, in jo leta 1900 pod naslovom *Tuotilo und die Elfenbeinschnitzerei am »Evangelium longum«* (= *Cod. Nr. 53*) *zu St. Gallen* (Tuotilo in slonokoščeni rezbarski okras na kodeksu »Evangelium longum« (= št. 53) v Sankt Gallnu) objavil v Strašburgu s posvetilom Theodorju von Sicklu, pri katerem se je izobraževal na inštitutu.³⁵

Stelè je doktoriral z disertacijo *Die Wandmalerei in Krain um die Mitte des 15. Jhrh.* (Stensko slikarstvo na Kranjskem okoli sredine 15. stoletja), ki se je ohranila v knjižnici dunajske univerze.³⁶ Rokopis v nemščini (v latinici) obsega skupaj z naslovnico in opombami 135 ne preveč na gosto popisanih strani. Glede na marginalije lahko sklepamo, da mu je kandidat priložil 60 fotografij.³⁷ Disertacija sestavlja poleg uvodnih besedil (»Einleitung«; »Allgemeine Bemerkungen«) in sklepnega dela (»Das Ergebnis«) tri osrednja poglavja: »Johann von Laibach« (Janez Ljubljanski); »Die idealisierende Richtung; ihr Verhältnis zu Johann, und der Uebergang zum neuen Stile« (Idealizirajoča smer; njeno razmerje do Janeza in prehod k novemu slogu); »Der neue Stil – Realismus – Dekorative Tendenzen« (Novi slog – realizem – dekorativne tendence). Prvo poglavje obravnava slikarja Janeza Ljubljanskega, predvsem njegove freske na Visokem in v Muljavi. Drugo poglavje se ukvarja s slikarjem, katerega ime Stelè po podpisu v Crngrobu napačno rekonstruirala kot »Bonifacius«, danes pa ga poznamo pod imenom Mojster Bolfgang (»Bolfgangus«), in z njegovim naslednikom – Maškim mojstrom. V tem okviru so opisane freske v Crngrobu, Sv. Nikolaju nad Ihanom in Mačah. Tretje poglavje obravnava dela drugih anonimnih slikarjev (npr. tistih, ki jih danes poznamo pod zasilnimi imeni Žirovniški mojster, Mojster bohinjkega prezbiterija, Suški mojster in Bodeški mojster), tj. freske na Vrhu nad Želimljami, v Bodeščah, na Bledu, Suhi, v Sv. Janezu v Bohinju in Žirovnici. V teh poglavjih Stelè oriše

34 Gl. Lavrič, Resman: Josip Mantuani – starosta slovenskih umetnostnih zgodovinarjev, str. 88.

35 Höfler, Cerkovnik: Josip Mantuani: med umetnostno zgodovino in muzikologijo, str. 168. Gl. Josip Mantuani, *Tuotilo und die Elfenbeinschnitzerei am »Evangelium longum«* (= *Cod. Nr. 53*) *zu St. Gallen*. Strassburg: Heitz, 1900.

36 Universitätsbibliothek Wien (v nadaljevanju UBW), Franz Stelè, *Die Wandmalerei in Krain um die Mitte des 15. Jhrh.*

37 UBW, Franz Stelè, *Die Wandmalerei in Krain um die Mitte des 15. Jhrh.* Prva marginalija je na str. 16, pri opisu fresk na Visokem (»Fig 8–11«), zadnja na str. 119, pri opisu fresk v Žirovnici (»Fig 47–51«).

slogovni razvoj stenskega slikarstva na Kranjskem okrog sredine 15. stoletja od »idealizma« do »realizma«, tj. od mehkega sloga do sloga zmečkanih gub. V sklepu opredeli to ustvarjalnost glede na umetnost srednjeevropskih centrov in drugih alpskih dežel kot provincialno in zapoznelo, toda razmeroma samostojno.

Za Steletovo disertacijo so bila gotovo ključna Dvořákova predavanja o srednjeveški umetnosti in spomeniškem varstvu. Prav Dvořák naj bi Steleta usmeril k izbrani temi.³⁸ To posredno potrjuje Stelè, ko v disertaciji citira profesorjevo razpravo *Die Illuminatoren des Johann von Neumarkt*, objavljeno leta 1901.³⁹ Vsaj nekoliko je na doktoranda vplival tudi Strzygowski, npr. s predavanji o Dürerju. Oba profesorja sta ocenjevala disertacijo, ki je bila prezentirana 9. marca 1912. Dvořák jo je kot prvi referent 22. marca istega leta ocenil kot »eine solide umsichtige Untersuchung« (kakovostna preudarna raziskava) velikega števila stenskih poslikav, ki jih umetnostnozgodovinsko še niso obravnavali celovito oziroma sploh ne. Pohvalil je Steleta, ker je skrbno zbral gradivo, datiral spomenike ter skušal ugotoviti njihove medsebojne povezave in vplive nanje. V sklepu je disertacijo ocenil kot »schätzenswerten Beitrag« (spoštovanja vreden prispevek) k zgodovini Kranjske. Strzygowski je čez dober mesec, 30. aprila, pripisal, da se strinja z oceno, vendar strogo dodal: »der Verfasser hätte sich die Mühe nehmen können, ein besseres Deutsch und Fremdwörter richtig zu schreiben«⁴⁰ (avtor bi se lahko potrudil, da bi pisal v boljši nemščini in da bi tujke zapisoval pravilno). Res je Strzygowski v rokopisu na več mestih popravil Steletove napake, denimo: »verschaffen« (zaspali), »einige allgemeiner Worte« (nekaj splošnih besed), »Praesbyterium« (prezbiterij).⁴¹ Disertacija je bila nato aprobirana še aprila 1912.

Stelè je v naslednjih letih na njeni podlagi pripravil več objav, predvsem v *Zborniku za umetnostno zgodovino*, na primer o Janezu Ljubljanskem.⁴² Celoto je uporabil za sintezo *Gotsko stensko slikarstvo na Kranjskem*,⁴³ v kateri je tematiko na eni strani razširil (na spomenike zgodnje in pozne gotike) in na drugi strani skrčil (na slog in vplive, ob strani pa pustil ikonografijo in avtorstvo). Študija je leta 1924

38 Emilijan Cevc: Stelè, Francè. V: Alfonz Gspan idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 11. Ljubljana: SAZU, 1971, str. 465.

39 UBW, Franz Stelè, *Die Wandmalerei in Krain um die Mitte des 15. Jhrh.*, str. 121, 135.

40 Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 183, 194.

41 UBW, Franz Stelè, *Die Wandmalerei in Krain um die Mitte des 15. Jhrh.*, str. 6, 7.

42 France Stelè: Slikar Johannes concivis de Laybaco. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, let. 1 (1921), št. 1–2, str. 1–48.

43 France Stelè: *Gotsko stensko slikarstvo na Kranjskem*. V: Mihovil Abramič, Viktor Hoffiller (ur.): *Buličev zbornik*. Zagreb, Split: Tiskara Narodnih novina, 1924, str. 477–491.

izšla v zborniku v čast življenjskega jubileja dalmatinskega klasičnega arheologa in konservatorja Frana Bulića, pod vodstvom katerega je v letih 1913–1914 delal Molè.⁴⁴ Stelè je v te objave vključeval pasuse iz disertacije, vendar se ni nanjo nikoli skliceval. Se je pa leta 1924 ob prevzemu pasusa, v katerem je citiral Dvořáka, poklonil pokojnemu profesorju: »Nedavno umrli nepozabni moj učitelj Max Dvořák [...]«. ⁴⁵ Steletovo razpravo v Bulićevem zborniku je v *Zborniku za umetnostno zgodovino* obširno predstavil in laskavo ocenil Izidor Cankar.⁴⁶ V uvodu je poudaril, da je Stelè »prvi učenec moderne umetnostno - zgodovinske šole med Slovenci«, pri čemer je – očitno namerno – izpustil Mantuanija.

Moletova disertacija je imela naslov *Eine illustrierte serbische Handschrift aus dem Jahre 1649 mit der Topographie des Kosmas Indikopleustes und dem Hexaemeron des Bulg. Exarchen Johannes* (Ilustriran srbski rokopis iz leta 1649 s Topografijo Kozme Indikoplevsta in Šestodnevom bolgarskega eksarha Janeza).⁴⁷ Do zdaj je ni bilo mogoče najti, okoliščine njenega nastanka pa je Molè podrobno opisal v svojih spominih. Srbska akademija znanosti je Jagića in Strzygowskega zaprosila, da bi zanjo preučila srbski iluminirani rokopis iz 17. stoletja, ki je vseboval *Krščansko topografijo* Kozme Indikoplevsta (delo iz 6. stoletja) in *Šestodnev* Janeza Eksarha (delo iz 9. stoletja). Jagić je prevzel paleografsko-jezikoslovno analizo, obravnavo miniaturne pa je Strzygowski zaradi pomanjkanja časa ponudil Moletu, ki se je čutil počaščenega in je nalogo z veseljem sprejel. Pri delu je gotovo s pridom uporabljal znanje, pridobljeno na profesorjevih predavanjih o zgodnjekrščanski in bizantinski umetnosti. Ugotovil je, da miniature, ki med drugim kažejo strukturo zemlje in vesolja, niso velike umetnine, kljub temu pa so pomembne za zgodovino kozmografskih predstav.⁴⁸

Molè je dokončano razpravo v soglasju z Dvořákom oddal kot disertacijo Strzygowskemu.⁴⁹ Ta je kot prvi referent v svoji oceni z dne 24. junija 1912 najprej zapisal, da se je Molè naloge beograjske akademije, za katero ga je izbral, lotil »z dobrim poznavanjem slovanskih jezikov« in »z vsega priznanja vredno vnemo«. V nadaljevanju je kandidatu priporočil nadaljnje raziskovanje gradiva in poglobljanje problematike, še posebej v ruskih knjižnicah, da bi tako prispeval k opredelitvi

44 Molè: *Iz knjige spominov*, str. 106.

45 Stelè: Gotsko stensko slikarstvo na Kranjskem, str. 482.

46 Izidor Cankar: Gotsko stensko slikarstvo na Kranjskem. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, let. 3 (1923), št. 3–4, str. 129–137.

47 UAW, Rigorosenprotokoll, Hermann Molè.

48 Molè: *Iz knjige spominov*, str. 96, 97, 100.

49 Prav tam, str. 100.

lokalnih različic zgodnjekrščanske umetnosti in pojasnitvi ločitve slovanske od grško-vzhodne umetnostne tradicije.⁵⁰ Ocenio je 30. junija 1912 podpisal še Dvořák. Molè je bil po opravljenih rigorozih pri Strzygowskem, Dvořáku in Reischu promoviran 23. julija 1912.⁵¹ Njegova razprava oziroma disertacija je bila pod naslovom *Miniature jednog srpskog rukopisa iz god. 1649 sa Šestodnevom bgr. Eksarha Joana i Topografijom Kozme Indikoplova* (Miniature srbskega rokopisa iz leta 1649 s Šestodnevom bolgarskega eksarha Janeza in Topografijo Kozme Indikoplevsta) objavljena leta 1922 pri srbski akademiji.⁵²

Cankar je doktoriral z disertacijo *Maler Giulio Quaglio* (Slikar Giulio Quaglio),⁵³ ki je danes ni v razvidu. K izbiri teme je prispevalo osebno zanimanje za avtorja fresk v ljubljanski stolnici,⁵⁴ gotovo pa tudi Dvořákova predavanja o italijanskem baroku, ki so nadaljevala že tradicionalno zanimanje dunajske šole za umetnost 17. in 18. stoletja.⁵⁵ Cankar je raziskal vrsto virov za slikarjevo biografijo, tudi v Ljubljani, in preučil njegova dela, raztresena med rojstnim krajem Laino nad Comskim jezerom in Gradcem. Predvsem zato je septembra in oktobra 1912 potoval po Italiji, sprva skupaj s Steletom, ki mu je fotografiral spomenike. Quaglieva dela si je ogledal v Gorici, Vidmu in Lainu, nato pa je obiskal še Benetke, Firenze in Rim.⁵⁶ V disertaciji je predstavil življenje in delo tega severnoitalijanskega slikarja, na primeru njegovega sloga pa tudi novo usmeritev beneškega baročnega stropnega slikarstva v poznem 17. in zgodnjem 18. stoletju k iluzionizmu.

Dvořák je julija 1913 ocenil, da je disertacija »skrbna in informirana raziskava« o Quagliu. Posebej je poudaril, da je z obravnavo slabo obdelanega obdobja beneškega slikarstva preseгла »meje čiste krajevnozgodovinske raziskave«.⁵⁷ Na koncu je sicer kritično pripomnil, da bi disertacija v teh delih zahtevala še večjo poglobitev. Strzygowski jo je aprobiral 25. oktobra 1913. Čez nekaj dni, 6. novembra, je Cankar kakor Molè delal izpit iz umetnostne zgodovine pri Dvořáku in Strzygowskem ter iz klasične arheologije pri Reischu. »Čeprav je Dvořák njegove

50 Smolej: »Kaj večega poskusiti in postati«, str. 80.

51 Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 181, 195.

52 Vojeslav Molè: *Miniature jednog srpskog rukopisa iz god. 1649 sa Šestodnevom bgr. eksarha Joana i Topografijom Kozme Indikoplova. V: Spomenik Srpske Kraljevske Akademije, XLIV: Drugi razred, 38.* Beograd: Srpska Kraljevska Akademija, 1922.

53 UAW, Rigorosenprotokoll, Isidor Cankar.

54 Prim. Stelè, Isidor Cankar, str. 233.

55 Prim. Rampley: *The Vienna School of Art History*, str. 141.

56 Stelè, Isidor Cankar, str. 234; Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 185.

57 Smolej: »Kaj večega poskusiti in postati«, str. 83, 208, 209.

odgovore ocenil kot 'ungenügend', pa so bili ti za druga izpraševalca zadostni in Cankar je izpit opravil. 19. decembra 1913 je bil promoviran.⁵⁸ Cankar je na podlagi disertacije napisal razpravo *Giulio Quaglio: prispevek k razvoju baročnega slikarstva*, ki jo je leta 1920 v nadaljevanjih objavil v *Domu in svetu*.⁵⁹ Z ozirom na Dvořákovno oceno lahko sklepamo, da je Cankar ohranil prvotno razdelitev besedila na štiri glavne dele: uvodna predstavitev problematike, Quaglijev življenjepis, opis njegovega slogovnega razvoja z umestitvijo v zgodovino italijanskega slikarstva in popis del.

Vse štiri disertacije so odražale metodološke usmeritve dunajske šole, najprej utemeljenost v empirizmu in pozitivizmu, ki jo je bil začrtal že Eitelberger in ji je ostal zvest celo Strzygowski.⁶⁰ Tudi vsebinsko so sledile širjenju tematike onkraj meja »klasične« umetnosti, saj so obravnavale predromanske, gotske in baročne umetnine ter srbske umetnine v bizantinski tradiciji. Tri disertacije so bile osredotočene na zahodnoevropsko umetnost (v Svetem rimskem cesarstvu in Beneški republiki), ki je vendarle ostajala prvi predmet preučevanja dunajske šole, v tem pogledu pa je bila po zaslugi Strzygowskega najmanj konvencionalna Moletova disertacija, ki se je ukvarjala s srbsko umetnostjo. Disertacije se prav tako niso mogle izogniti povezanosti dunajske šole (kakor tudi celotne univerze) s politikami imperija. Napisane so bile seveda v nemščini, ki je do propada monarhije ohranjala status (tudi) nadslovenskega jezika in jezika znanosti v Cislajtaniji.⁶¹ Vsebinsko so kazale vedno večje zanimanje dunajske šole za umetnostno dediščino Avstro-Ogrske: Molè, Stelè in Cankar so obravnavali umetnine iz domačih in sosednjih dežel, ki so bile bodisi del monarhije bodisi v njenem interesnem območju. Njihove disertacije so sprejemale za tradicionalno umetnostno zgodovino značilen koncept komplementarnih centra in periferije, ki je v avstro-ogrskem kontekstu posredno utrjeval identiteto in kontinuiteto imperija.⁶² v tej perspektivi so obravnavale lokalne umetnike in umetnine pod vplivom umetnostnih središč. Za oznako tovrstne domače umetnosti, na primer v Steletovi disertaciji in Dvořákovni oceni tega dela, je bila v dunajski šoli značilna uporaba pojma »provincialnost«.⁶³

58 Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 185, 195.

59 Izidor Cankar: Giulio Quaglio: prispevek k razvoju baročnega slikarstva. V: *Dom in svet*, let. 33 (1920), str. 77–84, 131–137, 186–192, 240–245. Prim. Stelè, Izidor Cankar, str. 256.

60 Prim. Rampley: *The Vienna School of Art History*, str. 28.

61 Prav tam, str. 59.

62 Prim. Blaž Zabel: Steletov referat K problematiki jugoslovanske nacionalne umetnostne zgodovine in svetovna umetnostna zgodovina. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 52 (2016), str. 276, 282.

63 Gl. npr. Stele: Gotsko stensko slikarstvo na Kranjskem, str. 477.

Prav tako disertacije, predvsem Steletova in Cankarjeva, ki sta bogati s terenskimi popisi, odsevajo vedno večjo vpletenost dunajske šole v spomeniško službo ter njena prizadevanja za ohranjanje in raziskovanje spomenikov kot historičnih, ne ideoloških objektov.⁶⁴

Kariere po doktoratu

Dunajski študij, končan z doktorsko disertacijo, je bistveno določil poklicne poti vseh štirih Slovencev. To nikakor ni presenetljivo, saj je dunajska šola do leta 1918 izobrazila večino umetnostnih zgodovinarjev, ki so postali ravnatelji in kustosi v muzejih,⁶⁵ profesorji na univerzah in konservatorji v spomeniških službah Avstro-Ogrske oziroma novih držav na njenem ozemlju. Mantuani, Stelè, Molè in Cankar so kakor njihovi profesorji povezovali pedagoško, znanstveno, muzealsko, konservatorsko in celo kritiško dejavnost.

Mantuaniju je študij že zgodaj odprl vrata uglednih znanstvenih in muzejskih ustanov. Von Sichel ga je povabil v Avstrijski zgodovinski inštitut v Rimu, vendar se je Mantuani leta 1893 raje zaposlil v Dvorni knjižnici, kjer je bil sprva zadolžen za bakroreze, potem pa je postal kustos in leta 1898 prvi vodja glasbene zbirke. Že kmalu po doktoratu so mu ponujali mesto ravnatelja v muzejih v Opavi in Ljubljani, vendar je bil šele leta 1909 imenovan za ravnatelja Deželnega muzeja za Kranjsko, poznejšega Narodnega muzeja, ki ga je vodil do upokojitve leta 1924.⁶⁶ Mantuanija je dunajski študij usposobil tudi za pedagoški poklic: po doktoratu je poučeval umetnostno zgodovino na več dunajskih licejih, v letih 1920–1924 pa je predaval na univerzi v Ljubljani kot honorarni profesor za starejšo umetnostno zgodovino, arheologijo in epigrafiko. Med drugim je predaval o grški religiji, zgodovini grške umetnosti, zgodovini grške plastike, plastiki in slikarstvu v rimskem cesarstvu ter zgodnjekrščanski in otonski umetnosti,⁶⁷ s čimer se je še enkrat potrdil

64 Prim. Rampley: *The Vienna School of Art History*, str. 186.

65 Białostocki: *Museum Work and History in the Development of the Vienna School*, str. 11.

66 Lavrič, Resman: Josip Mantuani – starosta slovenskih umetnostnih zgodovinarjev, str. 88–89; Cerkovnik: Rokopis avtobiografije Josipa Mantuanija iz leta 1927 v Glasbeni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, str. 470; Höfler, Cerkovnik: Josip Mantuani: med umetnostno zgodovino in muzikologijo, str. 168, 170; Gašper Cerkovnik: Dr. Josip Mantuani kot ravnatelj Deželnega oziroma Narodnega muzeja v Ljubljani ter okoliščine njegove upokojitve. V: *Argo*, let. 56 (2013), št. 1, str. 26–37; Mateja Kos: Seminar za umetnostno zgodovino, Spomeniški urad in državni muzej v obdobju direktorjev Josipa Mantuanija in Josipa Mala. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 52 (2016), str. 223–244.

67 Cerkovnik: Rokopis avtobiografije Josipa Mantuanija iz leta 1927 v Glasbeni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, str. 468–470, 477; Höfler, Cerkovnik: Josip Mantuani: med umetnostno zgodovino in muzikologijo, str. 172; Kos: Seminar za umetnostno zgodovino, Spomeniški urad in državni

kot učenec Wickhoffa in Benndorfa, saj je pri njima poslušal predavanja z enako ali podobno vsebino. Po doktoratu se je na področju umetnostne zgodovine uveljavil z več objavami, med drugim s študijo o egipčanskih tekstilijah (1901), očitno pod vplivom Wickhoffa in Riegla, in študijo o miniaturah dunajskega Dioskurida (1906),⁶⁸ s katero je prav tako nadaljeval delo svojih profesorjev, npr. Wickhoffovo študijo o dunajski Genezi. Ne nazadnje je dunajska šola Mantuanija usmerila v spomeniško varstvo, najprej v svoja prizadevanja za ohranitev romanskega portala dunajske stolnice: neogotski predelavi je v letih 1882–1883 nasprotoval Thausing, leta 1902 Wickhoff,⁶⁹ nato pa – gotovo v soglasju s svojim nekdanjim mentorjem – še Mantuani. Njegova študija *Das Riesentor zu Sankt Stephan* (Riesentor pri Sv. Štefanu) iz leta 1903 je prispevala k opustitvi načrta predelave.⁷⁰ Mantuani je v naslednjih letih sodeloval s Centralno komisijo, od leta 1911 kot član njenega sveta: med drugim je dokumentiral staro župnijsko cerkev na Bledu pred podrtjem leta 1903 in uspešno nasprotoval rušenju ljubljanskega rotovža leta 1909.⁷¹ Spet v tradiciji dunajske šole je bil sposoben tudi polemične obravnave sodobne umetnosti, leta 1902 z odmevno knjižico *Beethoven und Max Klinger's Beethovenstatue* (Beethoven in Beethovnov kip Maxa Klingerja).⁷²

Zaradi povezave med dunajsko šolo in spomeniško službo je bil študij celo pomembnejši za Moletovo in Steletovo kariero. Dvořák je ostal zvest svojemu načrtu, da Moleta zaposli kot konservatorja. Z njegovo pomočjo je Molè najprej dobil štipendijo (iz fonda za pripravo slovenske univerze v Ljubljani) za izobraževanje v Italiji v drugi polovici leta 1912, nato je postal praktikant pri Centralni komisiji in oktobra 1913 konservator v spomeniškem uradu za Dalmacijo v Splitu.⁷³ Njegovo konservatorsko kariero sta sicer končala prva sve-

muzej v obdobju direktorjev Josipa Mantuanija in Josipa Mala, str. 225.

68 Lavrič, Resman: Josip Mantuani – starosta slovenskih umetnostnih zgodovinarjev, str. 88–89.

69 Rampley: *The Vienna School of Art History*, str. 206.

70 Cerkovnik: Rokopis avtobiografije Josipa Mantuanija iz leta 1927 v Glasbeni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, str. 468; Höfler, Cerkovnik: Josip Mantuani: med umetnostno zgodovino in muzikologijo, str. 170.

71 Lavrič, Resman: Josip Mantuani – starosta slovenskih umetnostnih zgodovinarjev, str. 89, 91, 92; Theodor Brückler: *Thronfolger Franz Ferdinand als Denkmalpfleger: Die »Kunstakten« der Militärkanzlei im Österreichischen Staatsarchiv (Kriegsarchiv)*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 2009, str. 212, 288; Theodor Brückler, Ulrike Nimeth: *Personenlexikon zur Österreichischen Denkmalpflege (1850–1990)*. Wien: Bundesdenkmalamt, 2001, str. 167.

72 Höfler, Cerkovnik: Josip Mantuani: med umetnostno zgodovino in muzikologijo, str. 170.

73 Molè: *Iz knjige spominov*, str. 97–112; France Stelè: Molè, Vojeslav. V: Franc Ksaver Lukman (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 5. Ljubljana: Zadržna gospodarska banka, 1933, str. 148; Brückler: *Thronfolger Franz Ferdinand als Denkmalpfleger*, str. 354, 540, 542–543; Kokole: Vojeslav Molè in začetki umetnostnozgodovinskega študija grško-rimske antike na Univerzi v Ljubljani – 1. del, str. 201.

točna vojna in razpad monarhije, vendar so ostali vplivi dunajske šole še vedno pomembni, med drugim v njegovih objavah. Moletovi prvi znanstveni prispevki so izšli v glasilu Centralne komisije *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der K. K. Zentralkommission für Denkmalpflege*. Poznejša dela, tudi najpomembnejša *Historja sztuki starochrześcijańskiej i wczesnobizantyńskiej* (Zgodovina starokrščanske in zgodnjebizantinske umetnosti) iz leta 1931, so se (kritično) vračala k Strygowskemu, med drugim k njegovi tezi o pomembnosti helenističnih centrov za razvoj bizantinske umetnosti.⁷⁴ Dvořák je še enkrat ključno vplival na Moletovo poklicno pot: po prvi svetovni vojni mu je svetoval, naj ob Cankarju prevzame mesto na ljubljanski univerzi. Ker je Cankar že zasedel katedro za umetnostno zgodovino, je Molè leta 1920 postal docent za antično in bizantinsko umetnost, leta 1923 je postal izredni profesor za klasično arheologijo, leta 1926 pa je kot redni profesor prevzel stolico za zgodovino umetnosti slovanskih narodov na univerzi v Krakovu.⁷⁵

Tudi Stelè je ostal po doktoratu tesno povezan z Dvořákom. Profesor ga je štel med najljubše učence in se je »prav po očetovsko zavzel« za njegovo prihodnost. Tudi njega je predestiniral za konservatorja, kar pa je Stelè v nasprotju z Moletom še dolgo ostal: bil je prvi slovenski poklicni konservator.⁷⁶ Po doktoratu leta 1912 je postal po Dvořakovem priporočilu, ki je omenjalo kandidatovo marljivost in dobro disertacijo, praktikant pri Centralni komisiji, kjer so ga nameravali izobraziti v strokovnega cenilca, leta 1913 pa so ga na zahtevo nadvojvode Franca Ferdinanda kot protektorja komisije poslali v Ljubljano kot deželnega konservatorja za Kranjsko.⁷⁷ Po prvi svetovni vojni je do leta 1938 vodil Spomeniški urad za Slovenijo. Pri svojem delu je ostal zvest Rieglovemu in Dvořakovemu načelu, da je treba spomenike konservirati, ne restavrirati, in tako ohraniti njihovo zgodovinsko pričevalnost. Nadaljeval je raziskave, ki jih je začel z disertacijo, in napisal temeljna dela slovenske umetnostne zgodovine, med njimi *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih* (1924) in *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja* (1969),

74 Małgorzata Smorąg-Różycka: Wojsław Molè: Między Strzygowskim a Rieglem i Dvořákiem. V: *Modus: Prace z historii sztuki*, let. 12–13 (2013), str. 7–26; prim. Emilijan Cevc: Gli echi della Scuola di Vienna: Francè Stelè e Vojeslav Molè. V: Marco Pozzetto (ur.): *La scuola viennese di storia dell'arte*. Gorizia: Istituto per gli Incontri Culturali Mitteleuropei, 1996, str. 203.

75 Molè: *Iz knjige spominov*, str. 293–322; Stelè: Molè, Vojeslav; Kokole: Vojeslav Molè in začetki umetnostnozgodovinskega študija grško-rimske antike na Univerzi v Ljubljani – 1. del, str. 192–194, 203–206.

76 Stelè: *Moje življenje*, str. 165, 166; Cevc: Stelè, Francè.

77 Stelè: *Moje življenje*, str. 167; Brückler: *Thronfolger Franz Ferdinand als Denkmalpfleger*, str. 305, 353, 396, 450, 521; Brückler, Nimeth: *Personenlexikon zur Österreichischen Denkmalpflege*, str. 262.

v katerih odzvanja tradicija dunajske šole.⁷⁸ Ostal je zvest njenemu eksaktnemu in empiričnemu temelju, upošteval pa je tudi Dvořákov koncept zgodovine duha. Dunajski študij mu je dal prav tako podlago za pedagoško delo: od leta 1921 je honorarno predaval umetnostno zgodovino na arhitekturnem oddelku, leta 1937 je postal izredni in leta 1952 redni profesor umetnostne zgodovine na Filozofski fakulteti. Kakor Dvořák je bil naklonjen sodobnim umetnikom, npr. Jožetu Plečniku. Na vseh področjih je vzgajal novo generacijo umetnostnih zgodovinarjev, ki jo je – kakor Dvořák njega – usmeril v raziskovanje domačega gradiva. Z dunajsko šolo je ostal povezan do konca: sodeloval je z Ottom Demusom, bil dosmrtni član Inštituta za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje, leta 1962 pa je prejel zlati doktorat dunajske univerze.⁷⁹

Cankar se v nasprotju z Moletom in Steletom ni takoj po doktoratu posvetil umetnostni zgodovini, čeprav naj bi mu bil Dvořák obljubljal službo na Dunaju,⁸⁰ temveč domači publicistiki in politiki. Po prvi svetovni vojni in ustanovitvi ljubljanske univerze pa se je začel pripravljati na habilitacijo, zato se je v zimskem semestru 1919/20 usposabljal pri Dvořáku. Ponoven stik s profesorjem, ki je ravno tedaj formuliral umetnostno zgodovino kot zgodovino sloga in duha, je po Steletovih besedah ustvaril Cankarjevo »znanstveno fiziognomijo«. Šele takrat je Cankar sistematiziral svoje umetnostnozgodovinsko znanje in izdelal načrt za uveljavitev te vede med Slovenci. Leta 1920 je utemeljil katedro za umetnostno zgodovino na univerzi v Ljubljani in postal prvi slovenski univerzitetni predavatelj umetnostne zgodovine, od leta 1923 kot izredni in od leta 1936 kot redni profesor. V svojih predavanjih o zahodnoevropski umetnosti, ki »so bila formalno izbrušena in so vsebovala odlične analize«, je »zvesto sledil svojemu učitelju [Dvořáku], po katerem je posnel marsikatero karakterističnost zunanjega nastopa in podajanja vsebine«. ⁸¹ Cankar je iz dunajskih let gotovo črpal tudi ideje za organizacijo slovenskih umetnostnozgodovinskih ustanov in publikacij. Leta 1920 je ustanovil umetnostnozgodovinsko društvo in leta 1921 *Zbornik za umetnostno zgodovino*, reorganiziral je Narodno galerijo in zasnoval Moderno galerijo. V Narodni galeriji je dal pobudo za zgodovinski razstavi slovenskega slikarstva (leta 1922 in 1925). Kakor dunajski profesorji je pisal tudi o sodobnih umetnikih, med drugim o Rihardu Jakopiču. Na njegovi najpomembnejši deli *Uvod v umevanje likovne*

78 Cevc: Gli echi della Scuola di Vienna, str. 199–202.

79 Cevc: Stelè, Francè.

80 Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 185.

81 Stelè: Izidor Cankar, str. 236–237.

umetnosti: sistematika stila (1926) in *Zgodovina likovne umetnosti v zahodni Evropi* (1926–1951) so močno vplivali predstavniki dunajske šole – Wickhoff, Riegl, Dvořák in Schlosser. Po Steletovih besedah je Cankar uresničeval zamisli, ki jih je dunajska šola oblikovala tik po prvi svetovni vojni.⁸²

Sklep

Člani »generacije 1886« so kot deklarativni učenci dunajske šole institucionalizirali slovensko umetnostno zgodovino kot znanost. Enako se je zgodilo tudi pri drugih manjših narodih Avstro-Ogrske, ki so dunajski model umetnostne zgodovine še po prvi svetovni vojni uporabljali kot ustrezen okvir za razmislek o identiteti lastne »periferne« umetnosti.⁸³ Stelè, Molè in Cankar so se – tudi zaradi mladosti – brez večjih težav prilagodili političnim spremembam po prvi svetovni vojni, zato so spoznanja dunajske šole uspešno prenesli na naslednjo generacijo slovenskih umetnostnih zgodovinarjev. Dunajska tradicija je bila bolj oslABLJENA po drugi svetovni vojni: čeprav so vsi trije umetnostni zgodovinarji ostali ugledni člani družbe, ne nazadnje tudi Slovenske akademije znanosti in umetnosti, so pod komunistično oblastjo doživljali ideološke in druge pritiske.⁸⁴ Že od konca prve svetovne vojne naprej pa je slabel vpliv starejšega Mantuanija, ki je bil veliko bolj zakoreninjen v svetu Avstro-Ogrske in se je v Kraljevini SHS slabše znašel: kot direktor je bil prisilno upokojen samo šest let po prevratu, takrat je tudi nehal predavati. K njegovemu umiku so prispevale zaostrene razmere v muzeju, posebej spor z mlajšim Josipom Malom, ki je bil prav tako dunajski doktorant in član Inštituta za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje, najbrž pa tudi slabi odnosi z »generacijo 1886«, predvsem s politično vplivnim Cankarjem in Moletom.⁸⁵ Mantuani je ostal v nezaslужeni senci še po drugi svetovni vojni.

82 Stelè: Izidor Cankar, str. 238–239, 253–255, 257–277. Prim. tudi Mole: *Iz knjige spominov*, str. 300.

83 Zabel: Steletov referat K problematiki jugoslovanske nacionalne umetnostne zgodovine in svetovna umetnostna zgodovina, str. 282. Prim. Cevc: *Gli echi della Scuola di Vienna*: Francè Stelè e Vojeslav Molè, str. 199.

84 Gl. npr. Andrej Rahten: Prelomna obdobja Izidorja Cankarja. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 48 (2012), str. 199–219; Gašper Cerkovnik: Neznana Knjiga spominov Vojeslava Moleta: izpadli deli iz tipkopisa za Moletovo avtobiografijo *Iz knjige spominov v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani*. V: *Arhivi*, let. 38 (2015), št. 2, str. 401–412; Barbara Murovec: Zwischen Methodologie und Ideologie: Slowenische Kunsthistoriker der Wiener Schule nach 1945. V: *RIHA Journal*, 0117, 27. 2. 2015. Splet; Željko Oset: Prvi člani SAZU iz vrst umetnostnih zgodovinarjev: Izidor Cankar, France Stelè in Vojeslav Molè. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 52 (2016), str. 289–301.

85 Gl. predvsem Cerkovnik: Dr. Josip Mantuani kot ravnatelj Deželnega oziroma Narodnega muzeja v Ljubljani ter okoliščine njegove upokojitve, str. 29–35.

Seznam virov in literature

Arhivski viri

UAW – Archiv der Universität Wien (Arhiv Univerze na Dunaju):

Nationale (vpisnice): Mantuani, Josef; Stelè, Franz; Molè, Hermann; Cankar, Isidor.

Rigorozenakt (personalne mape z doktorskimi akti): št. 857 (PN 857: Josef Mantuani), št. 3369 (PN 3369: Franz Stelè), št. 3496 (PN 3496: Hermann Molè), št. 3764 (PN 3764: Isidor Cankar).

Rigorozenprotokoll (zapisniki doktorskih izpitov): Mantuani, Josef; Molè, Hermann; Cankar, Isidor.

UBW – Universitätsbibliothek Wien (Univerzitetna knjižnica na Dunaju):

Disertacije obravnavanih doktorskih kandidatov:

sig. D-14291: *Die Wandmalerei in Krain um die Mitte des 15. Jhrh.* (Stelè, Franz).

Spletni viri in spletna literatura

Murovec, Barbara: Zwischen Methodologie und Ideologie: Slowenische Kunsthistoriker der Wiener Schule nach 1945. V: *RIHA Journal*, 0117, 27. 2. 2015. Splet. <<http://www.riha-journal.org/articles/2015/2015-jan-mar/murovec-zwischen-methodologie-und-ideologie>>. (10. 11. 2018.)

Natisnjena literatura

Aurenhammer, Hans: 150 Jahre Kunstgeschichte an der Universität Wien (1852–2002): Eine wissenschaftshistorische Chronik. V: *Mitteilungen der Gesellschaft für vergleichende Kunstforschung in Wien*, let. 54 (2002), str. 1–15.

Bakoš, Ján: *Discourses and Strategies: The Role of the Vienna School in Shaping Central European Approaches to Art History and Related Discourses*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2014.

Białostocki, Jan: Museum Work and History in the Development of the Vienna School. V: Stefan Krenn, Martina Pippal (ur.): *Wien und die Entwicklung der kunsthistorischen Methode: Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte*. Wien, Köln, Graz: Böhlau, 1984, str. 9–15.

Brückler, Theodor: *Thronfolger Franz Ferdinand als Denkmalpfleger: Die »Kunstakten« der Militärkanzlei im Österreichischen Staatsarchiv (Kriegsarchiv)*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 2009.

Brückler, Theodor, Ulrike Nimeth: *Personenlexikon zur Österreichischen Denkmalpflege (1850–1990)*. Wien: Bundesdenkmalamt, 2001.

Cankar, Izidor: Giulio Quaglio: prispevek k razvoju baročnega slikarstva. V: *Dom in svet*, let. 33 (1920), str. 77–84, 131–137, 186–192, 240–245.

- Cankar, Izidor: Gotsko stensko slikarstvo na Kranjskem. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, let. 3 (1923), št. 3–4, str. 129–137.
- Cerkovnik, Gašper: Dr. Josip Mantuani kot ravnatelj Deželnega oziroma Narodnega muzeja v Ljubljani ter okoliščine njegove upokojitve. V: *Argo*, let. 56 (2013), št. 1, str. 26–37.
- Cerkovnik, Gašper: Neznana Knjiga spominov Vojeslava Moleta: izpadli deli iz tipkopisa za Moletovo avtobiografijo Iz knjige spominov v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. V: *Arhivi*, let. 38 (2015), št. 2, str. 401–412.
- Cerkovnik, Gašper: Rokopis avtobiografije Josipa Mantuanija iz leta 1927 v Glasbeni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. V: *Arhivi*, let. 35 (2012), št. 2, str. 463–479.
- Cevc, Emilijan: Gli echi della Scuola di Vienna: Francè Stelè e Vojeslav Molè. V: Marco Pozzetto (ur.): *La scuola viennese di storia dell'arte*. Gorizia: Istituto per gli Incontri Culturali Mitteleuropei, 1996, str. 199–204.
- Cevc, Emilijan: Stelè, Francè. V: Alfonz Gspan idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 11. Ljubljana: SAZU, 1971, str. 465–468.
- Cindrič, Alojz: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2009.
- Höfler, Janez, Gašper Cerkovnik: Josip Mantuani: med umetnostno zgodovino in muzikologijo. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 48 (2012), str. 167–175.
- Koblar, France: Spremna beseda. V: France Koblar (ur.): Izidor Cankar: *Leposlovje, eseji, kritika*, 1. Ljubljana: Slovenska matica, 1968, str. 317–361.
- Kokole, Stanko: Vojeslav Molè in začetki umetnostnozgodovinskega študija grško-rimske antike na Univerzi v Ljubljani – 1. del. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 53 (2017), str. 191–214.
- Kos, Mateja: Seminar za umetnostno zgodovino, Spomeniški urad in državni muzej v obdobju direktorjev Josipa Mantuanija in Josipa Mala. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 52 (2016), str. 223–244.
- Lachnit, Edwin: *Die Wiener Schule der Kunstgeschichte und die Kunst ihrer Zeit: Zum Verhältnis von Methode und Forschungsgegenstand am Beginn der Moderne*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 2005.
- Lavrič, Ana, Blaž Resman: Josip Mantuani – starosta slovenskih umetnostnih zgodovinarjev. V: Edo Škulj (ur.): *Mantuanijev zbornik: Simpozij ob 60. obletnici smrti*. Ljubljana: Družina, 1994, str. 87–100.
- Lhotsky, Alphons: *Geschichte des Instituts für österreichische Geschichtsforschung: 1854–1954*. Graz, Köln: Böhlau, 1954.
- Mantuani, Josip: *Tuotilo und die Elfenbeinschnitzerei am »Evangelium longum« (= Cod. Nr. 53) zu St. Gallen*. Strassburg: Heitz, 1900.
- Molè, Vojeslav: *Iz knjige spominov*. Ljubljana: Slovenska matica, 1970.

- Molè, Vojeslav: Miniature jednog srpskog rukopisa iz god. 1649 sa Šestodnevom bgr. ek-sarha Joana i Topografijom Kozme Indikoplova. V: *Spomenik Srpske Kraljevske Akademije, XLIV: Drugi razred, 38*. Beograd: Srpska Kraljevska Akademija, 1922.
- Olin, Margaret: Spätromische Kunstindustrie: The Crisis of Knowledge in fin de siècle Vienna. V: Stefan Krenn, Martina Pippal (ur.): *Wien und die Entwicklung der kunsthistorischen Methode: Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte*. Wien, Köln, Graz: Böhlau, 1984, str. 29–36.
- Oset, Željko: Prvi člani SAZU iz vrst umetnostnih zgodovinarjev: Izidor Cankar, France Stelè in Vojeslav Molè. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 52 (2016), str. 289–301.
- Pozzetto, Marco (ur.): *La scuola viennese di storia dell'arte*. Gorizia: Istituto per gli Incontri Culturali Mitteleuropei, 1996.
- Rahten, Andrej: Prelomna obdobja Izidorja Cankarja. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 48 (2012), str. 199–219.
- Rampley, Matthew: *The Vienna School of Art History: Empire and the Politics of Scholarship, 1847–1918*. University Park: Pennsylvania State University Press, 2013.
- Smolej, Tone: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 48 (2012), str. 177–196.
- Smolej, Tone: »Kaj večega poskusiti in postati«: slovenski pisatelji dunajski študentje (1850–1926). Ljubljana: Založba ZRC, 2015.
- Smorąg-Różycka, Małgorzata: Wojsław Molè: Między Strzygowskim a Rieglem i Dvořákiem. V: *Modus: Prace z historii sztuki*, let. 12–13 (2013), str. 7–26.
- Stelè, France: Gotsko stensko slikarstvo na Kranjskem. V: Mihovil Abramić, Viktor Hoffiller (ur.): *Bulićev zbornik*. Zagreb, Split: Tiskara Narodnih novina, 1924, str. 477–491.
- Stelè, France: Izidor Cankar. V: Izidor Cankar: *Uvod v likovno umetnost: sistematika stila*. Ljubljana: Slovenska matica, 1959, str. 231–278.
- Stelè, France: Mantuani Josip. V: Franc Ksaver Lukman (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 5. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1933, str. 43–45.
- Stelè, France: Moje življenje. V: *Acta historiae artis Slovenica*, let. 2 (1997), str. 161–174.
- Stelè, France: Molè, Vojeslav. V: Franc Ksaver Lukman (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 5. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1933, str. 148–149.
- Stelè, France: Slikar Johannes concivis de Laybaco. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, let. 1 (1921), št. 1–2, str. 1–48.
- Vodopivec, Peter: *Luka Knafelj in štipendisti njegove ustanove*. Ljubljana: Kronika, 1971.
- Zabel, Blaž: Steletov referat K problematiki jugoslovanske nacionalne umetnostne zgodovine in svetovna umetnostna zgodovina. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 52 (2016), str. 271–287.

Matjaž Barbo

Čerinov doktorski študij muzikologije¹

Večsmernost Čerinovega strokovnega zanimanja, nakazano z dunajskim študijem prava, ki ga je pozneje zamenjal z muzikologijo pri G. Adlerju, izkazujejo tudi univerzitetne vpisnice: od historične do sistematične muzikologije, od problemov razumevanja stare glasbe in njenega transkribiranja, do sodobne glasbe, od estetskih vprašanj do analitičnih problemov, od fenomenoloških postavk do epistemoloških okvirov. Zanimala ga je celo splošna filozofija, pa zlasti slavistika. Širok intelektualni razgled dokazuje večstranskost disertacije o melodijah slovenskih protestantskih pesmaric. Delo je doživelo objavo v neavtoriziranem slovenskem prevodu, ki je povzročil avtorjev spor s Slovensko matico. Čerin je s svojim celovitim razgledom in nesporno strokovno avtoriteto močno vplival na svoj čas in zaznamoval poznejša prizadevanja v stroki.

Začetek muzikološkega študija na dunajski univerzi zaznamuje habilitacija za področje »zgodovina in estetika glasbe« (*Geschichte und Ästhetik der Musik*) Eduarda Hanslicka (1825–1904), ki si jo je leta 1856 pridobil s svojo znamenito knjigo *Vom Musikalisch-Schönen* (O glasbeno lepem, 1854). Leta 1861 je bil Hanslick imenovan za izrednega profesorja, leta 1870 pa je bila nato ustanovljena stolica za »zgodovino in estetiko tonske umetnosti« (*Geschichte und Ästhetik der Tonkunst*), ki jo je zasedel prav on. Nekoliko pozneje, leta 1882, je bil nato z monografijo *Studien zur Geschichte der Harmonie* (Razprave o zgodovini harmonije) na univerzi habilitiran Guido Adler (1855–1941), ki je z izjemno širokim področjem znanstvenega zanimanja in poglobljenostjo svojih raziskav utrdil svoje mesto med najbolj spoštovanimi profesorji muzikologije svojega časa. Adler je leta 1898 zamenjal Hanslicka na mestu profesorja na Dunaju, kamor je prišel z univerze v Hanslickovi rojstni Pragi. Sledila je nato znotraj dunajske univerze ustanovitev samostojnega Glasbenozgodovinskega inštituta leta 1901, s tem pa je postala dunajska muzikologija tudi v svetovnem merilu ena vodilnih raziskovalnih institucij. Leta 1908 je bila inštitutu pridružena še stolica za »primerjalno muzikologijo«, ki jo je vodil Richard Wallaschek (1860–1917), dunajska muzikologija pa je tako začela pokrivati področje najširših muzikoloških raziskovanj.

1 Prispevek je bil v nekoliko spremenjeni obliki objavljen kot: Matjaž Barbo: Josip Čerin in njegov študij muzikologije na Dunaju. V: *Muzikološki zbornik*, let. 53 (2017), št. 1, str. 103–119.

Že kmalu je pouk muzikologije oz. zgodovine in estetike glasbe pritegnil vrsto tudi slovenskih študentov, ki so vpisovali muzikološke predmete vse od 60. let 19. stoletja naprej. Vendarle je prvo muzikološko disertacijo na Dunaju obranil šele na začetku 20. stoletja, leta 1902, Josip Čerin, in to prav pri G. Adlerju. Sledil mu je šele dobrih 20 let pozneje Anton Dolinar (1894–1953).

Lahko rečemo, da Josip Čerin žal v slovenski zavesti še vedno nima pravega mesta, zlasti če upoštevamo njegovo izjemno delo na področju promocije simfonične glasbe v obdobju med obema vojnama in glede na njegovo skrbno in široko zastavljeno uredniško delo.

Doslej obstaja žal le nekaj posameznih in večinoma kratkih zapisov o Čerinu in njegovem delu,² pri katerih se večina avtorjev bolj ali manj neposredno naslanja na Premrlovo nekoliko obsežnejšo biografijo, objavljeno v dveh delih v *Pevcu* leta 1925. Glede na to, da je bil Premrl s Čerinom v neposrednih osebnih stikih in se je tudi v času napadov nanj javno izpostavil v njegovo obrambo, bi lahko domnevali, da je svoj zapis utemeljil na Čerinovem lastnem pričevanju. Vendarle je videti njegovo besedilo v določenih podrobnostih morda tudi nezanesljivo, saj je opaziti določena neskladja z biografskimi zapisi, ki so nastali v različnih obdobjih Čerinovega življenja.

Izčrpnjše analize izpod peresa Tonje Čakš³ je bila doslej deležna objava Čerinove disertacije v slovenščini pri Slovenski matici, pričujoči prispevek pa se v okviru raziskovalnega projekta, posvečenega slovenskim doktorandom na dunajski univerzi pred prvo svetovno vojno, osredotoča zlasti na Čerinov študij na dunajski univerzi.

Josip Čerin je bil rojen 29. marca 1867 v Komendi pri Kamniku kot sin učitelja. Kot je zapisal v svojem življenjepisu ob prijavi doktorske disertacije, je v letih 1873–1878 obiskoval osnovno šolo v Zagorju ob Savi (*Sagor in Krain*), ki je očitno ostalo, kot lahko sklepamo iz vpisnic ob vsakem vpisanem semestru, prebivališče njegovih staršev tudi še ves čas Čerinovega študija.

Med letoma 1878 in 1886 je Čerin obiskoval državno gimnazijo v Ljubljani (*Staatsgymnasium in Laibach*). Premrl zapiše, da je bil Čerin v letih 1880–1885

2 Stanko Premrl: Dr. Josip Čerin. V: *Pevci*, let. 5 (1925), št. 1–2, str. 9–10; Jože Sivec: Čerin, Josip. V: Marjan Javornik (ur.): *Enciklopedija Slovenije: zv. 2*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988, str. 110; Tonja Čakš: *O raziskovanju slovenske protestantske pesmi: zapuščina Josipa Čerina in njen pomen na nadaljnje raziskave* (diplomsko delo). Ljubljana: Oddelek za muzikologijo Filozofske fakultete, 2009; Tonja Čakš: »Zahtevam konfiskacijo in uničenje že ekspediranih izvodov!« Čerinova razprava o slovenskih protestantskih pesmaricah in zapleti okoli njene objave. V: *De musica disserenda*, let. 6 (2010), št. 2, str. 35–53.

3 Čakš: *O raziskovanju slovenske protestantske pesmi*; Čakš: *Zahtevam konfiskacijo*.

gojenec ljubljanskega Alojzijevišča.⁴ V tem obdobju se je pri svetovljansko razgledanem Antonu Foersterju učil klavirja, orgel in petja. Kot dober učenec je bil v 5., 6. in 7. gimnazijskem razredu že tudi organist in zborovodja v zavodu. Poleg tega si je glasbeno znanje nabiral pri organistu v cerkvi sv. Jakoba, Leopoldu Belarju (1828–1899). Belar je k sodelovanju uspel pritegniti številne mlade glasbenike. Čerin se je tako v svoji mladosti na šentjakobskem koru pod njim srečeval s pozneje uglednimi glasbeniki, med katerimi so bili Franc Pogačnik – Naval, Matej Hubad, Jožef Trtnik, Anton Razinger idr.⁵

Obenem je Čerin kot gimnazijec obiskoval tudi glasbeno šolo Filharmonične družbe ter se šest let učil violine pri koncertnem mojstru in poznejšem ravnatelju družbe, Hansu Gerstnerju (1851–1939). Že od 6. razreda naprej je kot violinist ali violist sodeloval z ljubljanskim filharmoničnim orkestrom, zlasti ob izvedbi večjih simfoničnih del.

Potem ko je leta 1886 končal gimnazijo, je eno leto deloval kot violinist v ljubljanskem Deželnem gledališču.⁶ Ko je delovanje gledališča leta 1887 prekinil požar, je Čerin že torej po intenzivni glasbeniški izkušnji zapustil Ljubljano in se odpravil na Dunaj.

Sprva se je Čerin vpisal na Pravno fakulteto dunajske univerze, na kateri je začel študirati že takoj v zimskem semestru 1887/88. Kot kažejo vpisnice, hranjene v dunajskem Univerzitetnem arhivu, je Čerin obiskoval temeljna predavanja profesorjev Gustava Demeliusa in Adolfa Exnerja, pa predavanja iz nemške pravne zgodovine pri profesorju Heinrichu Sieglu, različna poglavja iz rimskega prava pri profesorjih Demeliusu in Hofmanu, predavanja iz družinskega prava pri profesorju Friedrichu Maassnu, poleg tega pa pri slednjem in profesorju Grossu predavanja iz cerkvenega prava.⁷

V življenjepisu, ki ga je Čerin priložil ob prijavi doktorata, je napisal, da je v letu 1888–1889 vstopil v prostovoljno vojaško službo (*Landwehr*) in postal poročnik (*Lieutenant*).⁸

4 Premrl: Dr. Josip Čerin, str. 1.

5 Jurij Snoj: Belar, Leopold (1828–1899). V: Barbara Šterbenc Svetina et al. (ur.): *Novi Slovenski biografski leksikon: 2. zv. B–Bla*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2017, str. 237–238.

6 Premrl: Dr. Josip Čerin, str. 1.

7 Archiv der Universität Wien (v nadaljevanju UAW), Nationale, Josip Čerin.

8 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1472 (Rigorosenakt, RA 1472), Curriculum vitae.

Od letnega semestra 1888 naprej je iz vpisnic razbrati, da je Čerin dobival tudi štipendijo 170 florintov, ki mu jo je podeljevalo c. kr. županstvo Nižje Avstrije (*K. u. K. Statthaltere von N. O.*). V zimskem semestru je štipendija označena kot »*Seminarmusikfond*«, kar bi morda tudi posredno kazalo na to, kako se je Čerinovo delovanje vse bolj usmerjalo proti glasbi. Dejansko se je Čerin študiju prava posvečal zgolj tri semestre, do ZS 1888/89, nato pa ga je očitno glasba popolnoma prevzela.⁹

Že v času študija se je namreč vzporedno izpopolnjeval na Cecilijini šoli, kjer so bili njegovi profesorji, kot poroča Premrl: direktor šole Carl Hausleithner (1843–1905), pa utemeljitelj dunajskega cecilijanizma Josef Böhm (1841–1893) in tedaj znani orgelski virtuoz Josef Labor (1842–1924).¹⁰

Poleg tega naj bi bil Čerin na Dunaju v letih 1894–1896 prvi organist pri sloviti dvorni cerkvi sv. Avguština, obenem pa je bil – kot poroča Premrl, za njim pa podatek povzemajo ostali biografi – tudi »pevovodja raznih dunajskih pevskih društev«.¹¹ Vzporedno s tem je Čerin vpisal na Dunaju tudi konservatorij, ki ga je z odliko končal leta 1896. Med njegovimi učitelji so bili tedaj sloviti glasbeniki svetovnega formata, med katerimi je nedvomno najbolj znamenit Anton Bruckner (1824–1896). Poleg njega je Čerina učil Brucknerjev učenec in pozneje njegov naslednik na konservatoriju Josef Vockner (1842–1906), pa znani dunajski glasbeni profesor Robert Fuchs (1847–1927), ki je bil ravno tako Brucknerjev študent, nekaj časa pa se je učil tudi v Mariboru. Omeniti velja tudi Josepha Schalka (1857–1900), pa verjetno pianista Antona Doora (1833–1919; Premrl ga navaja kot Dörr¹²) in pianista Adolfa Prosnitza (1829–1917).

Neposredno po končanem konservatoriju je Čerin leta 1896 prišel k ljubljanski Glasbeni matici, kjer je postal umetniški vodja in začasni učitelj Matičine glasbene šole. Na Glasbeni matici je zamenjal prav tako Brucknerjevega učenca na dunajskem konservatoriju, zborovodja pevskega zbora in umetniškega vodjo Glasbene matice, Mateja Hubada (1866–1937), ki ga je Matica poslala na plačano študijsko izpopolnjevanje. Čerin je na glasbeni šoli Matice poučeval zborovsko petje, teorijo, harmonijo, kontrapunkt, solo petje in klavir. Poleg tega pa je deloval tudi na učiteljskišču, kjer je poučeval orgle, petje in teorijo.

9 UAW, Nationale, Josip Čerin.

10 Premrl: Dr. Josip Čerin, str. 1.

11 Prav tam.

12 Prav tam.

Z Glasbeno matico je Čerin pripravil 11 izjemno odmevnih zahtevnih vokalno-instrumentalnih in simfoničnih koncertov.¹³ Čerin si je ob tem prizadeval ne le za visoko kvalitetne izvedbe skladb in predstavitev najpomembnejših temeljnih glasbenih opusov, temveč tudi za to, da bi poslušalce s poglobljeno razlago uvajal v svet glasbe. Čerinov muzikalni talent se je torej zgodaj začel dopolnjevati z jasno izraženim muzikološkim interesom.

Slednje posredno nakazuje tudi notica, objavljena v *Ljubljanskem zvonu* leta 1897. V istem časniku so namreč že pred tem objavili nekoliko površen zapis F. Göstla o Schubertovem kandidiranju za mesto učitelja na ljubljanski javni glasbeni šoli.¹⁴ Čerin je odločno reagiral na prispevek, v katerem je avtor očitno ne dovolj premišljeno napačno povzel ideje, ki da se pri Schubertu ponavljajo v »vseh nemških životopisih«. ¹⁵ V ospredje je postavil Čerin dvom o tem, ali je kandidat za učitelja Jakob Schauff oz. Schauerl škodoval Schubertu pri (ne)uspehu njegove prijave na razpis in teži Salierijeve podpore pri tem. Ne glede na vse objavljeni prispevek, v katerem v *Ljubljanskem zvonu* dobesedno navajajo precej dolg Čerinov odstavek o tej problematiki, posredno jasno kaže, kako je bil Čerin že zgodaj pripravljen javno zastopati in žolčno braniti muzikološka spoznanja, ki jih utemeljuje na natančnem in skrbnem preverjanju virov, njihovem povzemanju in interpretaciji. Časnik je Čerinovo pisno reakcijo brez dvoma objavil po njegovem odločnem, morda celo grozljivem nastopu, kar ne nazadnje posredno tudi kaže na njegovo ostro, nepopustljivo, načelno osebno držo in značaj, kar lahko spoznavamo tudi iz drugih podobnih javnih nastopov, še zlasti pozneje v povezavi z objavo njegove disertacije pri Slovenski matici.

V tem času se je Čerin lotil urejevanja izjemno priljubljene *Pesmarice Glasbene matice*,¹⁶ ki jo je društvo kot izbor »najlepših« zborov, ki naj bi Matici zagotovili širši ugled, izdalo ob svoji 25. obletnici obstoja (1897, Čerin je ponovno uredil tretjo izdajo pesmarice leta 1944). Zanj je priredil po svojih besedah 80 »najboljših« moških zborov, ki da »zrcalijo razvoj slovenske pesmi za Matičinega obstanka«. ¹⁷ Znova je »muzikološko« skrbno in natančno Čerin k izdaji dodal tudi kratke biografske predstavitve ustvarjalcev objavljenih skladb.

13 Nataša Cigoj Krstulović: *Zgodovina, spomin, dediščina: ljubljanska Glasbena matica do konca druge svetovne vojne*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015.

14 Fran Goestl: Schubertova kompetencija za Ljubljano. V: *Ljubljanski zvon*, let. 17 (1897) št. 4, str. 251–253.

15 Josip Čerin: Schubertova kompetencija za Ljubljano, V: *Ljubljanski zvon*, let. 17 (1897), št. 6, str. 380.

16 Josip Čerin (ur.): *Glasbena Matica. Zbori za štiri moške glasove. Uredil Josip Čerin koncertni vodja*. Ljubljana: Glasbena Matica, 1897.

17 Cigoj Krstulović: *Zgodovina, spomin, dediščina*, str. 51.

Ko se je leta 1898 M. Hubad vrnil s študijskega dopusta, je spet prevzel umetniško vodstvo Glasbene Matice, Čerina pa so odslovili. Čutil se je odrinjenega in pozneje je z grenkobo zapisal, da so ga odstranili, ker da za slovenske razmere ni bil dovolj dober. Vrnil se je na Dunaj, kjer naj bi sprva deloval kot kapelnik v Ljudski operi (*Volksoper*), kot poroča Premrl,¹⁸ od 1902 pa pri dvorni župnijski cerkvi sv. Mihaela, torej znova eni najpomembnejših dunajskih cerkva z ugledno glasbeno tradicijo. Premrl navaja, da naj bi imel na voljo stalni zbor, orkester in organista, z njimi pa naj bi izvedel nad 70 instrumentalnih maš, vesper, requiemov itd.¹⁹

V življenjepisu, priloženem ob prijavi doktorske disertacije leta 1902, je Čerin zapisal, da se je po tem, ko je nekaj časa deloval »v provinci kot kapelnik« (*»in der Provinz als Kapellmeister tätig gewesen«*), leta 1899 vrnil na Dunaj, kjer da je deloval v župnijski cerkvi sv. Lovrenca (*St. Laurentius*) v 13. mestni četrti ter bil celo lastnik in vodja glasbene šole s koncesijo.²⁰ Zanimivo je, da v drugih biografijah teh podatkov ne zasledimo.

Vrnitev na Dunaj je Čerin dopolnil z vrnitvijo na univerzo. V ZS 1899/1900 je tako začel obiskovati muzikološka predavanja na tamkajšnji Filozofski fakulteti.²¹ Čerin je v času študija muzikologije absolvirал še nadaljnjih 5 semestrov, kar je končno s študijem prava pomenilo 8 absolviranih semestrov na dunajski univerzi (kot osmega označi Čerin svoj zadnji vpisani semester, ZS 1901/02).

Muzikološki oddelek je vodil tedaj torej sloviti G. Adler, ki je očitno Čerina tudi najbolj pritegoval. Za razliko od drugih predavateljev je Čerin v času svojega študija vpisal prav vsa Adlerjeva predavanja.²² Na eni strani so bila kot stalnica vsak semester razpisane t. i. »Muzikološke vaje« s podnaslovom »Razlaga in opredelitev umetniških del« (*Musikwissenschaftliche Übungen: Erklären und Bestimmen von Kunstwerken*). Te so postopno (v ZS 1900/01) zamenjale t. i. »Vaje na glasbenozgodovinskem inštitutu« (*Übungen im musikhistorischen Institut*), Adler pa je hkrati ohranil predavanja iz »Razlage in opredelitve umetniških del«. Poleg tega je v tem času Adler izvajal tudi nekaj specialnih predavanj. Na eni strani so bila to zgodovinska predavanja iz glasbenega klasicizma (*Die Wiener klassische Schule*, ZS 1899/1900), glasbene romantike (*Die musikalische Romantik*, LS 1900), moderne

18 Premrl: Dr. Josip Čerin, str. 2. Jože Sivec postavlja to delovanje v čas 1898–1902; prim. Sivec: Čerin, Josip, str. 110.

19 Premrl: Dr. Josip Čerin, str. 2.

20 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1472 (Rigorozenakt, RA 1472), Curriculum vitae.

21 UAW, Nationale, Josip Čerin.

22 Prav tam.

(*Über moderne Musik*, ZS 1900/01) in Beethovna. Adler se je poleg tega posvečal tudi temam, ki sodijo bolj na področje sistematične muzikologije. Najprej je tako Čerin poslušal predavanja iz glasbene paleografije (*Musikalische Semeiographie (altere Notationen)*), in *Gemeinschaft mit der Studierenden*, ZS 1899/1900), ki jih je v naslednjem semestru zamenjal cikel analize izbranih glasbenih virov (*Lectüre ausgewählter Quellschriften*, LS 1900) ter predavanja, posvečena izzivalnim glasbeno-estetskimi temam (*Musikästhetische Streitfragen*, LS 1901).

Poleg Adlerja je bil eden osrednjih predavateljev Max Dietz (1857–1928), ki se je ravno tako posvečal glasbeno-zgodovinskim temam. Čerin je poslušal nekaj Dietzovih zgodovinskih predavanj, zlasti povezanih z zgodovino opere (*Geschichte der Großen Oper bis zur Neuzeit*, ZS 1899/1900; *Von Monteverdi bis Händel*, LS 1901), pa cikel o novoveški glasbi (*Neuzeitliche Tonkunst*, ZS 1900/01) in repetitorij glasbene zgodovine (*Musikhistorisches Repetitorium*, LS 1901), pred tem pa še cikle predavanj o glasbeni estetiki (*Ästhetische Untersuchungen classischer Tonwerke*, ZS 1899/1900 in LS 1900; *Musikästhetische Grundfragen*, ZS 1900/01).²³

V prvem semestru je Čerin izbral tudi predavanja o zgodovinskem temelju tonske umetnosti (*System der Tonkunst auf geschichtlicher Grundlage*, ZS 1899/1900), ki jih je pripravil Heinrich Rietsch (1860–1927). Rietsch, ki je po Adlerju prevzel muzikološko stolico v Pragi, se je raziskovalno osredotočal na glasbeno-zgodovinska vprašanja, vendar je obenem objavil vrsto del s področja slogovne kritike in glasbene estetike.

Na muzikološki katedri je v času Čerinovega obiskovanja predavanj deloval tudi že omenjeni R. Wallaschek (1860–1917), ki se je v muzikološko zavest zapisal s svojimi primerjalno-muzikološkimi študijami, pomemben pa je bil tudi kot eden vidnejših pionirjev glasbene psihologije z odmevnim razločevanjem med »tonsko« (*Tonvorstellung*) in »glasbeno predstavo« (*Musikvorstellung*). Zanimivo je, da si ga je Čerin izbral šele v zadnjem semestru (ZS 1901/02),²⁴ in sicer cikel predavanj iz dramaturgije opere (*Dramaturgie der Oper*). Ni pa se odločil za Wallaschkova predavanja iz zgodovine glasbene estetike (*Geschichte der Musikästhetik*, LS 1900 in LS 1901) in celo ne za predavanja iz psihologije glasbene umetnosti (*Psychologie der Tonkunst*, ZS 1899/1900), kar je nenavadno glede na Wallaschkov sloves na področju glasbene psihologije, ne nazadnje pa tudi zato, ker so sicer Čerina glasbeno-psihološka vprašanja očitno pritegovala.

23 Prav tam.

24 Prav tam.

Že kmalu po začetku obnovljenega študija je Čerin namreč vpisoval tudi predavanja z drugih oddelkov – sprva filozofije, pozneje pa še slavistike. Tako je poslušal predavanja iz splošne psihologije (*Psychologie*, LS 1900) pri Theodorju Vogtu (1835–1906), ki velja sicer za enega utemeljiteljev avstrijske pedagogike. Pozneje je izbral še Vogtova predavanja iz uvoda v metafiziko (*Logik und Einleitung in der Metaphysik*, LS 1901). Na filozofiji je poslušal še Müllerjeva predavanja o Aristotelovi filozofiji (*Philosophie des Aristoteles*, ZS 1901) ter rigoroz filozofa in psihologa Adolpha Stöhra (ZS 1901).²⁵

Ob koncu študija je Čerina očitno začela vse bolj zanimati tudi slavistika. Tako je v LS 1901 poslušal zgodovinsko-kulturološka predavanja uglednega slavista, zgodovinarja, politika Konstantina Jirečka (1854–1918) o deželah ob Donavi in Jadranu (*Die Länder an der Donau und Adrie*) ter vaje iz starocerkvenoslovanščine (*Übungen im Altkirchslavisch*) Vaclava Vondraka (1859–1925). V naslednjem semestru pa je dodal še vaje v slovanskem seminarju pri slovitem hrvaškem slavistu profesorju Vatroslavu Jagiću (1838–1923), ki je bil skupaj z Adlerjem tudi član komisije za zagovor Čerinove disertacije.²⁶

Različna interesna področja, ki jih izkazujejo Čerinove univerzitetne vpisnice pa vse do interdisciplinarno sestavljene komisije za zagovor, nakazujejo večsmernost njegovega strokovnega zanimanja. Ta je segala vse od historične do sistematične muzikologije, od problemov razumevanja stare glasbe in njenega transkribiranja, pa do sodobne glasbe, vse od estetskih vprašanj do analitičnih problemov, od fenomenoloških postavk do epistemoloških okvirov tedanje muzikologije. Poleg tega je svoja spoznanja raziskovalno širil na področja splošne filozofije in njene zgodovine, logike, metafizike in obče psihologije, pa končno slavistike – vse od starocerkvenoslovanščine do splošnih kulturoloških vprašanj. Ob koncu njegovega študija lahko rečemo, da je po temeljnem uvidu v pravno znanost svoj razgled razširil na širše področje filozofije, slavistike in seveda muzikologije ter tako s širino svojega intelektualnega obzorja kot s številnimi specialnimi področji nedvomno predstavljal med slovenskimi glasbeniki osrednjo strokovno avtoriteto.

Čerinovemu širokemu intelektualnemu zanimanju nekako samoumevno sledi tudi večstranskost disertacije, ki jo je naslovil *Die Melodien der slovenischen protestantischen Gesangbücher, deren Quellen und Verwendung nach der*

25 Prav tam.

26 Prav tam.

Reformation (Melodije slovenskih protestantskih pesmaric, njihovi viri in uporaba po reformaciji) in jo prijavil za temo na muzikologiji (*Grundfach*) s slovenskim jezikoslovjem.

Čerin je v njej muzikološko raziskavo osvetlil tudi s pomočjo spoznanj sodobne slavistike. Eden od obeh ocenjevalcev disertacije, V. Jagić, ki se sicer v analizo muzikološkega dela razprave ni želel spuščati, se je tudi o Čerinovih literarnih spoznanjih z naklonjenostjo izrazil:

Oceni gospoda kolega prof. Adlerja se pridružujem še toliko raje, ker sem tudi o tistem delu disertacije, ki obravnava literarnozgodovinsko plat celotnega vprašanja, dobil ugoden vtis, ki potrjuje presojo strokovnjaka.²⁷

Jagić je izrecno poudaril pomen besedilnih primerjav protestantskih pesmi: »Avtor se namreč ni omejil le na glasbeno plat vprašanja, temveč se je za dopolnilo in boljše osvetlitev istega vprašanja lotil tudi besedilne primerjave.«²⁸ To njegovo prizadevanje pa se je po Jagićevem mnenju »močno obrestovalo« (*reichlich belohnt*).²⁹ Čeprav je ob koncu ocene omenil, da bi bilo mogoče Čerinovo delo še precej razširiti, zlasti na protestantske Slovence okoli Radgone in onkraj Mure, pa je vendar razpravo v celoti pozitivno ocenil.

Kot meni T. Čakš,³⁰ je Jagić razpravo tudi priporočil v natis Slovenski matici. Posredno je objavo v slovenščini omenjal tudi Adler, ko se je v svoji oceni disertacije med drugim nekoliko kritično obregnil ob Čerinovo nemščino: »Omenjena naj bo tudi negladka raba nemškega jezika, ne da bi to zniževalo znanstvene vrednosti dela, ki je predvideno za objavo v slovenskem jeziku.«³¹ Med dokumenti ob rigorozu lahko v dunajskem Univerzitetnem arhivu najdemo tudi Čerinovo prošnjo z dne 6. junija 1902, da sme s seboj vzeti doktorsko delo, da bi ga natisnil, pri čemer se je obvezal, da bo dekanatu vrnil štiri natisnjene izvode.

Čerin je, kot je razvidno iz dokumentov, hranjenih v Univerzitetnem arhivu na Dunaju, rigoroz opravljal pri profesorjih G. Adlerju in V. Jagiću 14. februarja 1902. Oceno disertacije je Adler kot glavni referent napisal nato 20. februarja 1902, Jagić, ki se je deloma navezal na Adlerja, pa je svojo oceno kot koreferent

27 Čakš: Zahtevam konfiskacijo, str. 39.

28 Prav tam.

29 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1472 (Rigoroosenakt, RA 1472), ocena disertacije.

30 Prav tam.

31 Čakš: Zahtevam konfiskacijo, str. 51.

podpisal 23. februarja 1902. Strokovni izpit (*Fachprüfung*) je Čerin opravil 1. marca 1902 pred komisijo, ki so jo sestavljali Adler, Jagić in Jireček, končno pa je bil promoviran v doktorja znanosti 28. maja 1902.³²

Adlerjeva ocena disertacije je precej natančna in stvarna. Zaveda se določenih pomanjkljivosti naloge, zlasti v obravnavi zgodovinskega razvoja cerkvenega petja in pomena Luthra zanj, pri čemer opozarja na novejšo literaturo, ki da je Čerin ni upošteval. Poleg opozorila glede jezikovnih pomanjkljivosti besedila je to pravzaprav edini izrazitejši očitke nalogi. Zato pa Adler zlasti poudarja pomen analize glasbenih primerov ter pohvali transkripcije notnih zapisov, ki po njegovem mnenju dokazujejo, da gre za izkušenega glasbenika bolj kot za kritičnega glasbenega filologa: »*Auch die Übertragungen sind mit Verständnis vorgenommen; u die Conjecturen zeigen mehr den geübten Musiker als den kritischen Musikphilologen.*«³³

V Biblioteki Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani je ohranjen en izvod korigiranega ponatisa iz Zbornika Slovenske Matice za leto 1908 Čerinove razprave *Pesmi slovenskih protestantskih pesmaric, njih viri in njih poraba v poreformacijskih časih*. Sam Čerin na naslovno notranjo naslovno stran zapiše:

Ta izvod sem korigiral podpisani v Ljubljani 29. 3. 1925 Dr. Jos. Čerin (na 58. ti moj rojstni dan dovršeno.) Pri melodijah, katere je izdal l. 1900 M. Hubad, je črtal brez moje vednosti urednik vse opazke, ki so bile pisane stvarno o napačni ritmizaciji in nepravilni harmonizaciji Hubadovi. Dr. Čerin.

Poleg tega obstaja v knjižnici Teološke fakultete v Ljubljani en izvod *Trubarjevega zbornika*, v katerem so vneseni ravno tako lastnoročni Čerinovi popravki, ki pa so nastali dobrih deset let pozneje. Čerin je na koncu razprave zapisal pripombo: »Nota: Ko so to knjigo tiskali, nisem dobil korekture –. Korigiral sem jo šele l. 1920 v Ljubljani. Nepotrebne in brez mojega dovoljenja so prišle Hubadove opombe v knjigo; so brez vsake literarne in glasbene vrednosti. V Ljubljani, 24. 10. 1936. Dr. Jos. Čerin (m. p.)« Na začetku teksta je Čerin tudi jasno dostavil: »Popravki in dostavki dr. Čerina z zelenim svinčnikom!« Zanimivo je, da so popravki v obeh verzijah praktično identični. Čerin se ob drugem korigiranju odpove nekaterim manjšim posegom, sicer pa sta obe verziji enaki, avtor celo uporablja identične fraze tudi daljših korektur, enake poteze linij pri premeščanju odlomkov ipd., kar

32 UAW, Rigorosenprotokoll, Josip Čerin.

33 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1472 (Rigorosenakt, RA 1472), ocena disertacije.

bi lahko kazalo na to, da je druge korekture Čerin naredil na podlagi prvih, ki jih je očitno moral imeti pred seboj.

Žal je nemški izvirnik disertacije z naslovom *Die Lieder der Slovenischen protestantischen Gesangbücher, deren Quellen und Verwendung nach der Reformation* danes izgubljen. Kot je pokazala že T. Čakš, ga je Čerin očitno dobil že leta 1902 zaradi načrtovane objave v slovenščini iz dunajskega Univerzitetnega arhiva, ga nato posredoval uredništvu Slovenske matice, ta pa naj bi mu ga pozneje vrnila. Odtlej se je sled za njim izgubila.³⁴ Verjetno pa je vse do smrti Čerin imel nemški izvod svoje disertacije pri sebi. Nenazadnje kaže na to natančnost korektur obeh verzij iz dvajsetih in tridesetih let 20. stoletja, iz katerih je razvidno, kako si je Čerin desetletja prizadeval za ustrezen natis svojega dela.

Čerina so v natisnjeni različici zlasti izrazito motili napačni ali nedosledni Hubadovi prepisi protestantskih melodij in še posebej njegova harmonizacija, ki ne upošteva modalnega izvirnika. Čerin je bil tudi sicer prepričan, da je bil v svojem času poleg Mantuanija edini Slovenec, ki je res znal brati staro menzuralno notacijo in jo transkribirati. Glede na to, da je imel Čerin prav Hubadove posege, pa ne nazadnje tudi delo Lajovica, ki se je lotil zahtevnega prevoda dela, za izrazito zgrešene, se je posebej žolčno lotil teh. Že v prvem pismu uredniku Slovenske matice, Franu Ilešiču 2. marca 1909, Hubada imenuje celo za »zlatega teleta, okrog katerega uboga Slovenija 'Cake walk' pleše!!«³⁵ V istem pismu, nastalem po prvi korekturi prevoda, Čerin prizadeto zapiše:

Skoro je ni vrstice brez pomote; veliko je pa takih gorotasnih neumnostij tiskanih, da se mi lase ježijo, kadar se spomnim, da je moje ime podpisano –; no prej ali slej se bo pač ves pod mojim imenom na svitlo dan del 'Zbornik' moral konfiscirati in z novim po mojih intencijah korigiranim nadomestiti.³⁶

V nadaljevanju je odločen: »Kar je 'Slov. Matica' sedaj izdala, je storila ne samo brez vsakega mojega privoljenja, da celo vključ vsem mojim protestom.«³⁷

Čerinovo dogovarjanje o natisu dela s Slovensko matico in njenim glavnim urednikom Franom Ilešičem je sprožalo vse hujši spor, ki se je stopnjeval do sodnega

34 Čakš: Zahtevam konfiskacijo, str. 43.

35 Prav tam, str. 45.

36 Prav tam, str. 43–44.

37 Prav tam, str. 47.

preganjanja. Pa vendar je besedilo leta 1908 s Čerinovim imenom in v tako okrnjeni obliki kljub avtorjevi izrecni prepovedi izšlo v okviru *Trubarjevega zbornika* pri Slovenski matici. Izčrpno se je analizi te objave posvetila Tonja Čakš.³⁸

Danes je poleg Adlerjeve in Jagičeve disertacijske ocene ter seveda Matičinega prevoda z obema korigiranimi verzijama izpod Čerinovega peresa ključen vir za rekonstrukcijo nemškega izvornika tudi pisna ocena Janka Lokarja, ki je po naročilu Slovenske matice besedilo temeljito pregledal in ocenil.³⁹ Iz njegovega zapisa je mogoče neposredno razbrati osnovne oblikovne in vsebinske poteze disertacije.⁴⁰

Lokarjevo poročilo posredno potrjuje, da je imela disertacija izvorno enako strukturo, kot jo je mogoče zaslediti tudi v *Trubarjevem zborniku*. Lokar namreč navaja zaporedje osmih poglavij, ki jih lahko najdemo tudi v slovenskem prevodu.

Zanimivo je, da je Lokar predlagal nekaj okrajšav, za katere pa se uredništvo vendarle očitno ni odločilo – skrajšanje Čerinovega začetnega, po Lokarju preveč splošnega, uvoda v protestantizem in zlasti obsežnejšega osmega poglavja, v katerem Čerin izdelava celovit pregled razvoja slovenske glasbe po reformaciji, razdeljen po stoletjih, saj se dejansko po vsebini ta del oddaljuje od vsebine same razprave.

Lokar je ob sklepu svojega pisma »toplo priporočal« Matici, da delo natisne.⁴¹ Pri tem je – zlasti v luči poznejšega Čerinovega reagiranja na objavo dela – izjemno zanimivo, da je dejansko Matica z objavljenim tekstom vendarle bolj sledila Čerinovi vsebini in strukturi kot pa Lokarjevim nasvetom.

Slovenska matica je na koncu objavljenega Čerinovega teksta v *Trubarjevem zborniku* dodala še »Pripombe dr. Ilešiča po beležkah gosp. ravnatelja Mateja Hubada« (str. 238–244), da bi tako dopolnila Čerinovo besedilo z dognanji, do katerih je prišel ob pregledovanju nekaterih drobnejših Čerinu nedostopnih izdaj Hubad na svojem študijskem potovanju.

Čerinova obravnava delovanja slovenskih protestantov, zlasti na področju glasbe, je nedvomno izjemnega pomena, pa vendar ne edina in ne prva s tega področja. Tega se je zavedal tudi sam Čerin. Kot ugotavlja že Tonja Čakš,⁴² je bil za Čeri-

38 Prav tam.

39 Kot omenja T. Čakš, je pismo Janka Lokarja iz 10. maja 1908 hranjeno v zapuščini Frana Ilešiča, v Rokopisni zbirki NUK, Ms 1492. Prim. prav tam.

40 Ocena Mateja Hubada ni ohranjena, čeprav naj bi jo sicer predsednik Slovenske Matice, F. Ilešič na seji odbora prebral. Prav tam, str. 37.

41 Prav tam, str. 39.

42 Prav tam.

novo delo ključnega pomena pionirski prispevek Theodorja Elzeja (1823–1900), ki se je v času bivanja v Ljubljani (1851–1865) kot prvi pastor nove protestantske cerkvene občine po več kot 250 letih tudi raziskovalno intenzivno posvečal zgodovini protestantizma pri nas – kot skladatelj posebej pozorno tudi glasbi.⁴³ Čerin ga imenuje celo »najtemeljitejši raziskovalec slovenske protestantske slovstvene in kulturne zgodovine«. ⁴⁴ Poleg Elzeja je Čerin kot posebno avtoriteto omenil tudi Ivana Križaniča in njegovo *Zgodovino katoliške cerkve*.⁴⁵ Za ohranitev nekaterih protestantskih napevov je bilo po Čerinu posredno zaslužno tudi cecilijansko gibanje s Foersterjem, ki ga je Čerin, kot nekdanji gojenec cecilijanskega zavoda, posebej pozitivno prikazal: »Foersterjevi požrtvovalni delavnosti na polju cerkvene glasbe je pripisovati, da se je v slovenskih cerkvah zopet uvedla prava glasba.«⁴⁶ Prav na videz morda paradokсно je tako cecilijansko gibanje z obujanjem cerkvene tradicije interpretiral kot tisto, ki je po njegovem mnenju ne nazadnje vsaj posredno spodbudilo zanimanje za dediščino protestantizma.

Čerin v sklepu poudarjeno zapiše, da je »neutemeljeno in napačno« mnenje,

da bi bili Trubar in njegovi sodelavci tudi melodisti, komponisti; melodije slovenskih protestantskih pesmaric marveč niso domače slovenske, temveč so brez izjeme vzete iz nemškega protestantskega cerkvenega petja, najsi imajo potem svoj izvor v katoliškem cerkvenem ali pa v nemškem ali češkem narodnem petju.⁴⁷

To pa je eno ključnih spoznanj Čerinove disertacije. Dopolnjuje ga misel iz spremljajoče opombe k izdaji napevov:

Končno naj še pripomnim, da latinski ali nemški začetki, ki stoje nad mnogimi pesmimi, nikakor ne pomenijo, da je slovenska pesem prevod imenovane latinske ali nemške pesmi; obratno prevodi so le izjema pri teh pesmih, ki so skoro vse svobodne prepesnitve ali pa tudi popolnoma nove pesnitve brez vsake veze z nemškimi ali latinskimi v nadpisu imenovanimi pesmimi.⁴⁸

43 Primož Kuret: Trubarjev raziskovalec Theodor Elze – skladatelj. V: *Muzikološki zbornik*, let. 22 (1986), str. 15–19.

44 Josip Čerin: Pesmi slovenskih protestantskih pesmaric, njih viri in poraba v poreformacijskih časih. V Fran Ilešič: *Trubarjev zbornik*, let. 10 (1908). Ljubljana: Slovenska matica, 1908, str. 132.

45 Prav tam.

46 Prav tam, str. 146.

47 Prav tam, str. 147, podč. J. Č.

48 Prav tam, str. 148.

V tem smislu je Čerin radikalen v svojih spoznanjih – besedila so torej bolj kot ne nova, četudi se protestantski avtor zapisa z naslovom drži določene latinske ali nemške predloge, zlasti v smislu naslona na nek izvorni napev.

Čerinovo raziskovanje je brez dvoma zaznamovalo poznejše raziskovalce slovenskega protestantskega glasbenega izročila. Eden prvih je bil Josip Mantuani (1860–1933), ki ga je Čerin v času svojega bivanja in raziskovalnega dela na Dunaju seveda nujno spoznal. Mantuani je bil namreč v tem času vodja glasbene zbirke dunajske dvorne knjižnice (*Hofbibliothek*) in obenem kot avtor odmevne monografije o glasbeni zgodovini Dunaja predstavljal nedvomno eno največjih avtoritet tudi na področju glasbene zgodovine, čeprav je na Dunaju doktoriral iz umetnostne zgodovine. Po prvi svetovni vojni je iz občutka domoljubne dolžnosti prišel v Ljubljano ter prevzel vodstvo Narodnega muzeja. Ob vrnitvi v Ljubljano si je sicer neuspešno prizadeval tudi za ustanovitev muzikološke stolice na novi ljubljanski univerzi. Vendarle je v letih 1920–1933 predaval glasbeno zgodovino na ljubljanskem konservatoriju ter tako postavil glasbenozgodovinsko poučevanje pri nas na najvišji ravni.

Mantuani je leta 1908, ko je še bil na Dunaju, a že po Čerinovem zagovoru disertacije, objavil članek v *Cerkvenem glasbeniku* z naslovom »Slovenska pesmaričica: Tri duhovske pesmi«. ⁴⁹ Čeprav je Mantuani v svoji obravnavi protestantskih pesmi podobno temeljit in natančen kot Čerin, pa vendarle v oči bode dejstvo, da se na Čerinovo delo kot referenco sploh ne ozira, omenja pa kot avtoritete tako Theodorja Elzeja kot poznejšega njemu sodobnega preiskovalca slovenske protestantske glasbe, Evgenija Lampeta. ⁵⁰

Zato pa se je Mantuani navezal na Čerina pozneje v svoji pregledni razpravi z naslovom *Zgodovinski razvoj slovenske cerkvene pesmi*, ⁵¹ kot opozarja že T. Čakš. ⁵² Vendarle tudi v tej samega Čerina praktično ne omenja. V tem kontekstu je zanimivo, da je bil Mantuani do Trubarja in njegovega glasbenega dela precej kritičen in je celo zapisal, da »bo njegovo delovanje na glasbenem polju tudi po natančni preiskavi in kritični analizi ostalih pesmaric razkrilo kot brezpomembno i za slovensko i za protestantsko glasbo«. ⁵³ V ozadju je čutiti tudi idejno razhajanje s protestantizmom, ki ga je Mantuani videl kot del germanizatorskih tokov.

49 Josip Mantuani: Slovenska pesmaričica: Tri duhovske pesmi. V: *Cerkveni glasbenik*, let. 31 (1908), str. 44–47, 50–53, 71–76, 84–88, 97–104.

50 Prav tam, str. 44–45.

51 Josip Mantuani: *Zgodovinski razvoj slovenske cerkvene pesmi*. Ljubljana: Cecilijino društvo, 1913.

52 Čakš: *Zahtevam konfiskacijo*, str. 12.

53 Mantuani: *Zgodovinski razvoj slovenske cerkvene pesmi*, str. 104.

Tudi Čerin je poudarjal nevarnost vpliva tuje glasbe na slovensko samobitno ustvarjalnost, kot lahko zaznamo v njegovi disertaciji v izpostavljenem mnenju, da je »vpliv nemške in italijanske glasbe«⁵⁴ povzročil, da se je velik del protestantskih pesmi izgubil.

Čeprav bi lahko nekoliko relativizirali mnenje, da naj bi bila Čerinova disertacija »prvo slovensko doktorsko delo iz muzikoloških znanosti«,⁵⁵ saj je pred tem v Leizpigu obranil muzikološko disertacijo *Die Musiksysteme in ihrem Prinzip, ihrer Entwicklung und ihrer Konsequenz* (Glasbeni sistem v svoji osnovi, razvoju in posledici) Anton Krisper, ljubljanski mladostni Mahlerjev prijatelj. Vendarle pa je nesporno dejstvo, da se je s svojim delom Čerin zapisal v slovensko zgodovino kot eden najširše razgledanih slovenskih glasbenikov, ki je (tudi) s svojo muzikološko mislijo močno vplival na svoj čas in temeljno zaznamoval poznejša prizadevanja v stroki.

Seznam virov in literature

Arhivski viri

Arhiv SBL – Arhiv Slovenskega biografskega leksikona (ZRC SAZU, Inštitut za kulturno zgodovino):

Mapa Josip Čerin.

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica, Glasbena zbirka:

Mapa Josip Čerin.

UAW – Archiv der Universität Wien (Arhiv Univerze na Dunaju):

Nationale (vpisnice): Čerin, Josef.

Rigorosenakt (personalne mape z doktorskimi akti): št. 1472 (Josef Čerin).

Rigorosenprotokoll (zapisniki doktorskih izpitov): Čerin, Josef.

Časopisni viri

Anonimno: Tretji letošnji koncert »Glasbene Matice«. V: *Dom in svet* (Ljubljana), let. 10 (1897), št. 9.

Anonimno: Koncert »Glasbene Matice«. V: *Dom in svet* (Ljubljana), let. 11 (1898), št. 8.

Čerin, Josip: Poslano. V: *Slovenec*, let. 52 (1924), št. 52 (2. 3.), str. 5.

Čerin, Josip: Schubertova kompetencija za Ljubljano. V: *Ljubljanski zvon*, let. 17 (1897), št. 6, str. 380–381.

54 Čerin: *Pesmi slovenskih protestantskih pesmaric*, str. 138.

55 Čakš: *Zahtevam konfiskacijo*, str. 35.

- Čerin, Josip: Zgodovinski razvoj vojaških oz. turških godb. V: *Pevec*, let. 7 (1927), št. 1/2, 3/4, 5/6, 7/8, str. 1–2, 11–12, 19–21, 26–28.
- Goestl, Fran: Schubertova kompetencija za Ljubljano. V: *Ljubljanski zvon*, let. 17 (1897), št. 4, str. 251–253.
- Lajovic, Anton: Čičerinovi programi. V: *Slovenec*, let. 52 (1924), št. 57 (8. 3.), str. 4.
- Lajovic, Anton: Misli o kulturnem tipu germaniziranega Slovenca. V: *Slovenec*, let. 52 (1924), št. 51 (1. 3.), str. 5; št. 52 (2. 3.), str. 5.
- Lajovic, Anton: O nacionalnosti v umetnosti. V: *Narodni dnevnik*, let. 1 (1924), št. 124 (27. 5.), str. 2.
- Lajovic, Anton: O smereh glasbene kritike. V: *Slovenec*, let. 52 (1924), št. 69 (23. 3.), str. 5.
- Lajovic, Anton: O večnih krasotah in o strupu Beethovnovih, Bachovih in Wagnerjevih del. V: *Slovenec*, let. 52 (1924), št. 80 (6. 4.), str. 5.
- Lajovic, Anton. Vzajemnost evropskih kultur. V: *Narodni dnevnik*, let. 1 (1924), št. 123 (25. 5.), str. 3.

Spletna literatura

- Elisabeth Th. Hilscher(-Fritz): Dietz, Max. V: *Oesterreichisches Musiklexikon online*. Splet. <http://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_D/Dietz_Max.xml>. (13. 2. 2017.)

Natisnjena literatura

- Antonicek, Theophil: Rietsch Heinrich. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*. Zv. 9. Dunaj: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1988, str. 159.
- Barbo, Matjaž: Josip Čerin in njegov študij muzikologije na Dunaju. V: *Muzikološki zbornik*, let. 53 (2017), št. 1, str. 103–119.
- Cigoj Krstulović, Nataša: *Zgodovina, spomin, dediščina: ljubljanska Glasbena matica do konca druge svetovne vojne*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015.
- Čakš, Tonja: *O raziskovanju slovenske protestantske pesmi: zapuščina Josipa Čerina in njen pomen na nadaljnje raziskave*. Diplomsko delo. Ljubljana: Oddelek za muzikologijo Filozofske fakultete, 2009.
- Čakš, Tonja: »Zahtevam konfiskacijo in uničenje že ekspediranih izvodov!« Čerinova razprava o slovenskih protestantskih pesmaricah in zapleti okoli njene objave. V: *De musica disserenda*, let. 6 (2010), št. 2, str. 35–53.
- Čerin, Josip (ur.): *Glasbena Matica. Zbori za štiri moške glasove. Uredil Josip Čerin koncertni vodja*. Ljubljana: Glasbena Matica, 1897.
- Čerin, Josip: Pesmi slovenskih protestantskih pesmaric, njih viri in poraba v poreformacijskih časih. V: Fran Ilešič (ur.): *Trubarjev zbornik 10 (1908)*. Ljubljana: Slovenska matica, 1908, str. 126–238.
- Čerin, Josip: *Pesmi slovenskih protestantskih pesmaric, njih viri in poraba v poreformacijskih časih. Ponatis iz »Zbornika« Slovenske Matice za leto 1908*. Ljubljana: Samozaložba, 1908.

- Koter, Darja: Adamič, Emil (1877–1936). V: Barbara Šterbenc Svetina et al. (ur.): *Novi Slovenski biografski leksikon: 1. zv. A*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013, str. 50–59.
- Križanič, Ivan: *Zgodovina svete katoliške cerkve za slovensko ljudstvo*. Celovec: Družba sv. Mohorja, 1883–1887.
- Kuret, Primož: Trubarjev raziskovalec Theodor Elze – skladatelj. V: *Muzikološki zbornik*, let. 22 (1986), str. 15–19.
- Kuret, Primož: *Umetnik in družba: Slovenska glasbena misel po prvi vojni (Lajovic, Kogoj, Vurnik)*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1988.
- Mantuani, Josip: Slovenska pesmaričica: Tri duhovske pesmi. V: *Cerkveni glasbenik*, let. 31 (1908), str. 44–47, 50–53, 71–76, 84–88, 97–104.
- Mantuani, Josip: *Zgodovinski razvoj slovenske cerkvene pesmi*. Ljubljana: Cecilijino društvo, 1913.
- Premrl, Stanko: Čerin, Josip (1867–1951). V: Izidor Cankar et al. (ur.): *Slovenski biografski leksikon: 1. zv. Abraham – Erberg*. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925.
- Premrl, Stanko: Dr. Josip Čerin. V: *Pevac*, let. 5 (1925), št. 1/2, 3/4, str. 1–2, 9–10.
- Radics, Peter von: *Frau Musica in Krain. Kulturgeschichtliche Skizze von P. v. Radics. Festgabe zur Feier des 175. Gedenktages der Gründung der philharmonischen Gesellschaft in Laibach*. Ljubljana 1877.
- Rakuša, Fran: *Slovensko petje v preteklih dobah. (Drobtinice za zgodovino slovenskega petja.)*. Ljubljana 1890.
- Sivec, Jože: Čerin, Josip. V: Marjan Javornik (ur.): *Enciklopedija Slovenije: zv. 2*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988, str. 110.
- Snoj, Jurij: Belar, Leopold (1828–1899). V: Barbara Šterbenc Svetina et al. (ur.): *Novi Slovenski biografski leksikon: 2. zv. B–Bla*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2017, str. 237–238.

Igor Žunkovič

Slovenski doktorji filozofije med letoma 1872 in 1918

V drugi polovici 19. in na začetku 20. stoletja je na Filozofski fakulteti obstajala svobodomiselnost in intelektualno odprta ter v posameznih odtentkih celo revolucionarno intelektualna klima. V takšnem duhovnem ozračju je študiralo tudi pet slovenskih doktorjev filozofije, med katerimi je nekaj zelo znanih imen, na primer Alfred Šerko in Mihajlo Rostohar. Analiza njihovega študija in znanstvenega vpliva pokaže, da so obravnavani filozofi močno zaznamovali slovensko akademsko, družbeno in raziskovalno krajino, in sicer kot družbeni delavci, dekani, rektorji, zdravniki itn. Čeprav med njimi ni najti univerzitetnih profesorjev filozofije, pa ugotavljamo tudi, da s svojim delom vendarle vplivajo tudi na razvoj slovenske filozofske terminologije in s tem posredno na razvoj slovenske znanstvene filozofije.

Uvod: Filozofska fakulteta dunajske univerze in študij filozofije

Študij filozofije je na Filozofski fakulteti Univerze na Dunaju po revolucionarnem letu 1848 zasedal posebno mesto, saj so mu »praviloma pripadala tri mesta rednega profesorja, potem pa še spremenljivo število izrednih profesur in docentur«.¹ Filozofska predavanja so poslušali ob študentih filozofije še mnogi drugi študentje. V drugi polovici 19. in na začetku 20. stoletja je na Filozofski fakulteti obstajala svobodomiselnost in intelektualno odprta ter v posameznih odtentkih celo revolucionarno intelektualna klima, ki je, kot ugotavlja Erich Zöllner, pritegnila številne profesorje ne le iz drugih dežel podonavske monarhije, ampak tudi iz Švice, Francije, Italije in drugih zahodnih držav. Obenem je značilnost študija na dunajski Filozofski fakulteti njegova interdisciplinarna naravnost, ki je po eni strani posledica institucionalnega razvoja fakultete, saj je bila pred letom 1848 prvenstveno namenjena vzgoji pedagoškega kadra in pripravi na teološki, pravni ali medicinski študij. Po drugi strani pa je interdisciplinarnost posledica vsebinskega razvoja znanosti, ki so se prav ob koncu stoletja počasi izločevale iz

1 Erich Zöllner: Hundert Jahre Geisteswissenschaften an der Universität Wien. V: Günter Hamann idr. (ur.): *100 Jahre Universität am Ring: Wissenschaft und Forschung an der Universität Wien seit 1884*. Wien: Universitätsverlag für Wissenschaft und Forschung, 1986, str. 65–88, tu str. 71.

filozofije – posebej psihologija in sociologija –, medtem ko ne smemo pozabiti, da so bili del Filozofske fakultete ob jezikoslovnih, pedagoških, matematičnem in zgodovinskih študijih tudi z današnjega vidika samostojni naravoslovni študiji, recimo kemija, biologija in fizika.

Oboje je imelo določen vpliv tudi na slovenske študente na dunajski Filozofski fakulteti. Vsi so namreč obiskovali vsaj kakšno filozofsko, umetnostnozgodovinsko, jezikoslovno in pedagoško predavanje, kar je tedanjim intelektualcem zagotavljalo pregledno poznavanje študijskih smeri, ki so se bistveno razlikovale od posameznikove konkretne znanstvene specializacije. Obenem pa to seveda kaže na značilno funkcionalno usmerjenost študija slovenskih študentov, ki so se večinoma izobraževali za učitelje.

Dunajska filozofija ob koncu stoletja

Najvplivnejši filozof na Filozofski fakulteti dunajske univerze v drugi polovici 19. stoletja je bil nedvomno Franz Clemens Brentano (na Dunaju deloval med 1874 in 1895). Njegova predavanja so poslušali Sigmund Freud, Edmund Husserl, Tomáš Garrigue Masaryk, Alexius Meinong, Christian von Ehrenfels in številni drugi. Na razvoj avstrijske filozofije in še posebej Dunajskega kroga pa je pomembno vplival drugi pomemben filozof tega časa in utemeljitelj filozofije znanosti, Ernst Mach,² ki se je na dunajsko univerzo vrnil leta 1895. Če je Mach danes še razmeroma znano ime, je Friedrich Jodl, ki je na dunajsko univerzo prišel po Brentanovem odhodu, to je leta 1896, in tam poučeval do svoje smrti 1914, manj znan, a izjemno pomemben predhodnik Dunajskega kroga. Nazadnje je po Machovem odhodu s Filozofske fakultete, ki mu je botrovalo njegovo šibko zdravje, njegovo stolico zasedel učenec Jožefa Stefana, fizik in filozof Ludwig Boltzmann (profesor med 1902 in 1906). Do prve svetovne vojne pa so se na Filozofski fakulteti habilitirali med drugimi še »Adolf Stöhr (1886) [...], Emil Reich (1891), Wilhelm Jerusalem (1891), Franz Hillebrand (1892) [...], Christian von Ehrenfels (1888) [...], Alois Höffler (1894) [...] Robert Reininger (1903) [...] Hermann Swoboda (1904), Heinrich Gomperz (1905)« in »Oskar Ewald

2 Alfred Rhaeticus Wieser: *Die Geschichte des Faches Philosophie an der Universität Wien*. Dissertation. Wien: Dekanat der Philosophischen Fakultät Wien, 1950, str. 14. Mach je tudi pomemben fizik, po katerem se danes imenuje enota, s katero označujemo nadzvočne hitrosti. Obenem velja za očeta Gestalt psihologije in odkritelja nevronske inhibicije. Prim. Paul Pojman: Ernst Mach. V: Edward N. Zalta (ur.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2009. Splet.

(1909)«³, če naštejemo zgolj nekatere, ki so poučevali kasnejše slovenske doktorje filozofije.

Ta imena uokvirjajo najvažnejši smeri razvoja in vpliva dunajske filozofije v drugi polovici 19. in na začetku 20. stoletja, ki utemeljujeta fenomenologijo in analitično filozofijo Dunajskega kroga. A kljub raznolikosti poti razumevanja človeške duševnosti, jezika in zavesti, ki sta značilni za fenomenologijo in Dunajski krog oz. analitično filozofijo nasploh, je intelektualno izhodišče obojega pravzaprav zelo podobno. Tako Brentano kot tudi Jodl, Mach in Boltzmann nasprotujejo metafizičnim razlagam človeške duševnosti in fizikalnega sveta, še posebej nemškemu idealizmu, intelektualno pa črpajo iz angleškega in francoskega empirizma – David Hume, August Comte –, medtem ko je med njihove prostorsko oddaljene intelektualne sopotnike (in učitelje) mogoče prištevati očeta sodobne psihologije Wilhelma Wundta in Williama Jamesa.⁴

Prva in z vidika slovenskih doktorjev filozofije z začetka 20. stoletja morda najvažnejša značilnost dunajske filozofije v obravnavanem obdobju je uveljavljanje empiričnega znanstvenega raziskovanja človeške duševnosti in s tem razvoj psihologije. Temu niso bili zavezani le začetniki psihologije, ki so svoje početje izrecno dojemali kot znanstveno v empiričnem smislu (Freud, Wundt, Meinong itn.), temveč tudi drugi filozofi, ki danes ne bi veljali za psihologe, recimo Jodl.

Druga značilnost dunajske filozofije na prelomu stoletja, ki s prvo najbrž ni povsem nepovezana, je prisotnost dveh pomembnih imen iz zgodovine fizike in matematike, ki sta obenem poučevala filozofijo, to sta Ernst Mach in Ludwig Boltzmann. Ko je Mach leta 1901 zaradi bolezni zapustil stolico za »zgodovino in teorijo eksaktnih znanosti«,⁵ ga je nadomestil (1903) prav Boltzmann, kar na svoj način simbolizira prevlado Boltzmannove filozofije narave nad Machovo.⁶ Njun

3 Wieser: *Die Geschichte des Faches Philosophie an der Universität Wien*, str. 14–15.

4 Tretji »oče« psihologije, Sigmund Freud, je bil Brentanov študent in je bil v razvoj dunajske filozofije neposredno vpet.

5 Wieser: *Die Geschichte des Faches Philosophie an der Universität Wien*, str. 43.

6 To je prevlada prepričanja o realnem obstoju atomov in molekul (Boltzmann) nad prepričanjem o zgolj »časni« oz. »provizorični« naravi (Mach) teh fizikalnih konceptov. Je pa seveda Machov »fenomenalizem« – prepričanje, da so zares resnične le človeške zaznave – v 20. stoletju doživel pomemben razmah z razvojem fenomenologije, Gestalt psihologije in psihološkega konstruktivizma, vendar v smereh, ki jih Mach ni mogel povsem anticipirati. Zaradi tega spora in zaradi samomora v letu 1906 je Boltzmann v zgodovini znanosti veljal za nesprejeto, nesrečno figuro, dejansko pa je bil zelo znan in spoštovan teoretični fizik, ki so mu profesuro ponujale tudi najboljše univerze (Prim. *David Lindley: Boltzmann's Atom: The Great Debate That Launched a Revolution in Physics*. New York: The Free Press, 2001; Pojman: Ernst Mach. Splet.).

spor je znan in ga na tem mestu ne obnavljam, je pa treba opozoriti na to, da je bila pozornost filozofske znanosti na Dunaju ob koncu stoletja močno osredotočena tudi na vprašanje realnosti določenih fizikalnih in tudi psiholoških pojavov – spor, v katerem so vsaj glede vpliva na razvoj znanosti v 20. stoletju zmagali »realisti«.

Druga polovica 19. stoletja je bila tudi sicer »sumničava do mikrofizikalnih razlag makrofizikalnih pojavov«,⁷ kar je po drugi strani mogoče primerjati z razmerjem med zavestjo in nezavednim, ki ga v istem obdobju opiše Freud. Empirizem, ki je v delu vseh omenjenih filozofov/fizikov/psihologov pogosto prešel v pozitivizem, je v nasprotju z romantičnim filozofskim idealizmom zahteval empirično razlago vsakršnih fizikalnih in psiholoških dejstev. Zato nazadnje ni presenetljivo, da procesov iskanja teh skritih dejavnikov ni bilo mogoče ustaviti in da se je prav v tem času formirala psihologija kot znanost o človeški duševnosti.

Tretja značilnost razvoja filozofije ob koncu stoletja je torej diverzifikacija področij znanja in raziskovanja, ki po eni strani konvergirajo z ozirom na spoznavna izhodišča, a se glede na metode in področja raziskovanja začnejo razlikovati. Freudu in Wundtu, pa tudi Rostoharju, Machu, Brentanu in Jodlu, je skupna težnja po nasprotovanju metafiziki ter zagovarjanje znanstvenosti raziskovanja fizikalnih in duševnih pojavov. Vendar se že Wundtova in Freudova predstava o tem, kaj pomeni znanstveno preučevanje duševnosti, povsem razlikujeta, še bolj pa Jodlov pozitivizem in fenomenologija, ki se razvije tudi na podlagi Brentanove filozofije. Nazadnje je torej treba potrditi obstoj nenavadno inovatorskega, raziskovalnega in revolucionarnega duha številnih izjemnih posameznikov z različnih področij delovanja, ki so vsak na svoj način korakali dlje od uveljavljenih vzorcev 19. stoletja. Slednje je značilno tudi za precejšnji del slovenskih doktorjev filozofije v tem obdobju, posebej za Mihajla Rostoharja in Alfreda Šerka.

Slovenski študentje

Med letoma 1872 in 1918 je na Filozofski fakulteti Univerze na Dunaju iz filozofije doktoriralo pet slovenskih študentov.⁸ Kronološko in zgodovinsko gledano jih je mogoče razdeliti v dvojice neenakih skupin. Gledano izključno kronološko je prvi doktoriral Janko (Johann) Pajk, in sicer leta 1887, preostali štirje doktorati pa so kasnejši in tvorijo drugo kronološko skupino (Alfred Šerko 1903, Mihajlo

7 Pojman: Ernst Mach. Splet.

8 Podatke o trajanju študija, predmetnikih, štipendijah itn. najdemo v vpisnicah (Nationale) in personalnih mapah (Rigorosenaht) obravnavanih slovenskih študentov filozofije.

Rostohar 1905, Mirko (Gottfried) Božič 1910, Ivan (Johann) Andolšek 1912). K opaznosti razlike med Pajkom in preostalimi študenti najbrž nekaj prispeva še dejstvo, da je Pajk filozofski doktorat dosegel razmeroma pozno, in sicer v drugem delu svoje kariere, in da je umrl, preden so preostali štirje sploh pričeli s študijem (1899).

Obenem lahko obravnavane doktorje filozofije razdelimo v dve skupini tudi po njihovem prispevku k znanosti in družbenem odmevu njihovega delovanja. V skladu s tem kriterijem so zelo znana imena slovenske zgodovine znanosti in kulture gotovo Mihajlo Rostohar, Alfred Šerko in Janko Pajk, medtem ko sta Gottfried Božič in Johann Andolšek danes skoraj povsem neznani osebnosti, ki nista vplivali na razvoj slovenske filozofije.

Pregled njihovega delovanja in znanstvenega ter družbenega vpliva mora biti zato prilagojen gornjim dejstvom, kar po eni strani pomeni, da moramo nekaterim osebnostim posvetiti nekoliko več pozornosti kot drugim. Po drugi strani pa je Pajkovo delovanje treba umestiti v nekoliko drugačen zgodovinski in študijski kontekst kot delovanje preostale štirice. Zato začenjamo s kratko obravnavo Andolškovega in Božičevega dela, nato pa se podrobneje posvetimo predstavitvi Pajkovega delovanja in okoliščin njegovega filozofskega prepričanja, nakar sta posebej izpostavljeni družbeni in akademski vlogi Alfreda Šerka in Mihajla Rostoharja.

O Mirku (Gottfriedu) Božiču in Ivanu (Johannu) Andolšku v uradnih popisih slovenskih filozofov (npr. v obravnavi zgodovine slovenske filozofije Franeta Jermana, analizi razvoja slovenske filozofije Bojana Žalca in pregledu zgodovine slovenske filozofije Valentina Kalana⁹) ne izvemo ničesar. Njuni disertaciji nista bili objavljeni in nista vplivali na razvoj slovenske filozofije v 20. stoletju.

Mirko Božič se je rodil 8. novembra 1884 v Idriji na Kranjskem, gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, kjer je leta 1904 z odliko opravil zrelostni izpit.¹⁰ Med letoma 1904 in 1908 je na dunajski Filozofski fakulteti najprej študiral klasično filologijo, potem pa se je posvetil filozofiji in opravil vse glavne filozofske izpite pri profesorjih Jodlu, Müllnerju in Arnimu. Po promociji na Dunaju je v Gradcu

9 Valentin Kalan: Nagovor ob 90-letnici študija filozofije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. V: *Anthropos* 219–220/3–4 (2010), str. 14–26.

10 Prim. Archiv der Universität Wien (v nadaljevanju UAW), personalna mapa z doktorskimi akti št. 3358 (Rigorosenakt, RA 3358), Curriculum vitae.

študiral še pravo in promoviral leta 1918. Po graški promociji se je zaposlil kot tajnik Zadružne gospodarske banke in ravnatelj Kranjske hranilnice. Kot dijak in študent je bil družbeno aktiven kot urednik glasila katoliško-narodnega dijaštva *Zora* (1906–1908), pozneje pa je bil med soustanovitelji Katoliške lige slovanskih akademikov, med podpredsedniki katere je bil ob ustanovitvi tudi France Stelè.

Božič v svoji disertaciji obravnava problem volje v sodobni filozofiji (*Die Willensfreiheit als psychologisches Problem / Svobodna volja kot psihološki problem*), in sicer z ozirom na Sokratovo filozofijo in s posebnim poudarkom na filozofiji Barucha Spinoze. Referenta disertacije sta bila profesorja Jodl in Müllner, ki sta podpisana tudi pod oceno disertacije o svobodni volji kot psihološkem problemu. Po njuni oceni je delo, ki se ukvarja z razmerjem med determinizmom in svobodno voljo z zgodovinske perspektive – rešitve išče pri Spinozi –, ustrezno, zato »kandidat lahko pristopi k strogima izpitoma«, četudi pripomnita, da bi strožji znanstveni pregled v njem našel »določene pomanjkljivosti«. ¹¹

Božič je bil prejemnik Knafljeve štipendije (1905/06), ki jo je prejemal tudi Johann Andolšek (1911/12). Andolšek je bil rojen 6. decembra 1885 v Sodražici in je tako kot Božič obiskoval gimnazijo v Ljubljani. Prihajal je iz razmeroma revne družine, njegov oče Niklas je bil najemniški delavec (*Tagelöhner*), tekom študija pa ga je pestila še bolezen, o čemer posebej piše v življenjepisu, ki je priložen rigorozu. Andolšek se na tem mestu posebej zahvaljuje profesorjem, ki so mu študijsko in tudi zasebno pomagali, še posebej Laurenzu Müllnerju, pa tudi profesorjem Jodlu, Stöhru, Swobodi, Krebigu, Gomperzu in Reiningeru. ¹²

Andolškova disertacija nosi naslov *Substanz und Kausalität in der Wundtschen Philosophie* (Substanca in vzročnost v Wundtovi filozofiji). Njeno oceno je po rokopisu sodeč spisal Stöhr, pod njo pa je podpisan tudi Jodl. Referenta kritizirata Andolškov uvod, saj je po njunem mnenju preveč površen in bi ga pri morebitni objavi besedila bilo treba »bodisi temeljito predelati bodisi povsem izpustiti«. ¹³ S tem je povezana tudi njuna kritika slabo definiranih temeljnih uporabljenih pojmov – substanca, vzročnost, subjekt, jaz –, samo eksplikacijo Wundtove filozofije (psihologije) pa ocenita kot dobro in razumljivo. Zato delo nazadnje ocenita kot ustrezno in predlagata, da se Andolšku dovoli pristop k strogima izpitoma. Slednja je opravil 12. in 26. junija 1912 ter promoviral 6. julija tega leta.

11 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 2893 (Rigorosenakt, RA 2893), ocena disertacije.

12 Prav tam.

13 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 3358 (Rigorosenakt, RA 3358), ocena disertacije.

Ob študiju filozofije na Dunaju je Andolšek študiral še teologijo v Ljubljani, po končanem študiju pa je opravljal duhovniški poklic. Padel je »v prvi svetovni vojni kot župnik 9. inf. divizije«. ¹⁴

Sicer pa je za Andolška in Božiča treba skleniti, da navkljub disertacijama, ki se dotikata tedaj (in deloma še danes) aktualnih filozofskih tem, na razvoj slovenske filozofije nista vplivala, zato ju kasnejši pregledi začetkov slovenske filozofije tudi ne upoštevajo. So pa na slovensko filozofijo in znanost nasploh močno vplivali preostali trije na tem mestu obravnavani doktorji, to so Janko Pajk, Alfred Šerko in Mihajlo Rostohar.

Janko (Johann) Pajk je med slovenskimi doktorji filozofije med letoma 1872 in 1918 poseben zaradi dvojega: študiral je skoraj pet desetletij pred drugimi (1858–1861) in čeprav je doktorat iz filozofije dosegel leta 1887, pripada zgodnejši generaciji študentov. ¹⁵ Drugič pa je poseben, ker je doktorat iz filozofije dosegel pri petdesetih letih, to je že krepko v drugi polovici zanimive in razburljive kariere učitelja, tiskarja, urednika in kulturnega delavca ter literarnega kritika. Zato je večino svojega vpliva na tedanjo slovensko kulturno življenje imel še preden je doktoriral in lahko trdimo, da doktorat iz filozofije na Pajkovo prepoznavnost in vpliv ni bistveno učinkoval.

Čeprav Pajkovo ime danes ni splošno znano, vsaj ne tako kot imena nekaterih njegovih sodobnikov in včasih tudi filozofskih ter literarno-kritičskih nasprotnikov, recimo Josipa Stritarja, Frana Levca, Frana Levstika in Josipa Jurčiča, in je svoje življenjsko prizadevanje tudi sam označil za neuspešno, ¹⁶ mu Frane Jerman v svojem očrtu slovenske filozofije nameni »posebno častno mesto«. ¹⁷ Jerman izpostavlja Pajkovo prepirljivo in brezkompromisno naravo, ¹⁸ ki ga je sicer vodila v številne spore, iz katerih je praviloma izšel kot poraženec. ¹⁹ Kritike s strani Frana

14 Peter Vodopivec: *Luka Knafelj in štipendisti njegove ustanove*. Ljubljana: Knjižnica »Kronike«, 1971, str. 102.

15 Dober pokazatelj tega je dejstvo, da se je zavzemal za uvajanje srbohrvaščine kot znanstvenega jezika Slovencev, kar v skladu s Koblarjevo in Jermanovo oceno spominja na »zakasneli ilirizem« (Prim. Frane Jerman: *Slovenska modroslovna pamet*. Ljubljana: Prešernova družba, 1987, str. 79).

16 Jerman in Koblar povzematata Pajkov nagrobni zapis, ki si ga je bil sestavil sam, in se glasi: *Zaman v življenju iskal sem miru. / Daj, mati Zemlja, da ga najdem tu*.

17 Frane Jerman: *Slovenska modroslovna pamet*, str. 78.

18 Jerman omenja tudi »k diktatorstvu nagnjen značaj« (Jerman: *Slovenska modroslovna pamet*, str. 79).

19 Jerman: *Slovenska modroslovna pamet*, str. 79; Koblar: Pajk, Janko (1837–1899). V: *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Splet; Francišek Lampe: Dr. Janko Pajk. V: *Dom in svet*, let. 12 (1899), št. 23, str. 708.

Levca v *Pravdi o slovenskem šestomeru: Odgovor mariborskemu šestomerniku Janku Pajku* so res bile tudi osebne, predvsem pa porazne. Levec na primer piše: »Ako bi mariborski Janko nosil razuma v glavi, bi bil te svoje pekopícnene šestomere ali zagovarjal ali o njih molčal«²⁰ in dalje:

Ta možiček vedno in vedno trkajoč ob možno, v katerej hrani »muli-erculam facultates«, ki jih je zalezal, kakor slepa kura zrno, zadnja leta v slovenskem slovstvu, sam v svoj dúševni nič do blazenstva zaljubljen ter poln teščega napuha, svoj žabji golt neizmerno široko odpira v hripavo kreketánje.²¹

A Levčeve ostre besede bi ostale brez pomena, ko bi ne bile vsaj deloma v svojem jedru resnične. V tem sporu je Pajk, kakor pričajo Levčevi dokazi (zlasti na straneh 16–20, 22–26) ter Jermanova in Koblarjeva ocena, »pokazal slab pesniški posluh [...] pomanjkanje estetskega čuta in oster temperament pa sta ga zavedla, da je nad vse hvalil A. Kodra [...] in spise svoje Pavline prišteval med genialna dela«.²²

Po letu 1870 se je Pajk začel zavzemati za rabo slovenščine na vseh ravneh družbenega življenja. V *Troje listov o slovenskih zadevah* o Nemcih in Slovencih piše takole:

Mi priznavamo, ka smo se od Nemcev mnogo koristnega in potrebnega naučili. Bavé se z jih bogato literaturo smo bogatili svojo [...] Šče dnešnji den se naša učeča se mladina pomočjo nemškega jezika podučuje [...] dokler nijmamo svojih dobrih učnih sredstev [...] s tem pa ne moremo potolažiti svojega srca, da nam nij dano v svojej milej materinščini v vsem potrebnem obrezovati se.²³

Glede na to je toliko bolj zanimivo, da je svoja filozofska besedila skoraj v celoti pisal v nemščini,²⁴ zaradi česar je bil njegov vpliv na slovensko filozofijo omejen.²⁵ Pajk je filozofijo študiral le dva semestra leta 1878 v Gradcu,²⁶ vendar je bil

20 Fran Levec: *Pravda o slovenskem šestomeru*. Ljubljana: Narodna tiskarna, 1878, str. 6.

21 Prav tam, str. 8–9.

22 Koblar: Pajk, Janko (1837–1899). Splet.

23 Janko Pajk: *Izbrani spisi: Politični, narodno-gospodarstveni, naučni spisi*. Maribor: Fr. Skaza in tovariši, 1872, str. 11.

24 »Njegovo veliko izobrazbo je podpiralo tudi znanje jezikov; kot visokošolec se je bil priučil srbohr. in ruščini, v poznejših letih tudi češčini, gladko je znal francoščino in italijanščino in bral tudi angleško« (Koblar: Pajk, Janko (1837–1899). Splet.)

25 Jerman: *Slovenska modroslovna pamet*, str. 80–81; SBL.

26 Študiral je pri herbartovcu Aloisu Riehlu. Riehl je bil po mnenju Fredericka Beiserja obenem »realist«, »novokantovec« in »pozitivist« – nazor, ki ga Otto Pfliegerer imenuje »pluralistični realizem« (Otto Pfliegerer: *The Philosophy of Religion on the Basis of Its History*. London: Williams and Norgate, 1887, str. 298).

filozofsko dobro razgledan. Jerman, ki Pajkovo disertacijo postavi v širši kontekst filozofije 19. stoletja, pravi, da

poskuša [Pajk] odkriti motive in notranja gibalna posnemanja [...] ima psihologijo za temeljno filozofsko disciplino [...] Narava je [...] temeljni način bivanja sveta [...] Če hočemo torej spoznati zakone, po katerih deluje človek, je treba spoznati samo naravo [...] S tega vidika je mogoče oceniti Pajkovo filozofijo kot svojevrstni monizem, ki spinozistično izenačuje naravo z bitjo vsega, kar je.²⁷

Jermanova ocena je bržkone ustrezna, saj Pajk v zaključku svoje disertacije z naslovom *Zur Theorie der menschlichen Nachahmungen* (K teoriji človeških načinov posnemanja), ki je leta 1887 izšla kot priloga letnega poročila nemške gimnazije v Brnu, eksplicitno trdi, da tudi »estetski, religiozni in nagonso-volitivni motivi« za posnemanje izvirajo iz »filetičnega« (naravnega) nagona.²⁸

Dean Komel Pajkovo razpravo *Doneski k filozofične terminologiji*, ki je izšla leta 1881 – to je neposredno po Pajkovem kratkotrajnem študiju v Gradcu –, označi za »najpomembnejši dokument začetka sistematičnega razvijanja slovenske filozofske terminologije v devetnajstem stoletju«,²⁹ pri čemer je Pajkova razprava dopolnilo k leto prej izdani Cigaletovi razpravi, na katero se Pajk že v prvem stavku *Doneskov* tudi navezuje.³⁰ Med naštevanjem izhodišč Pajk med drugim pravi, da so znanstveni izrazi, ki jih definira, »kolikor je mogoče, domači, tj. pravi slovenski, ne izposojeni, če tudi iz slovanskih narečij«. ³¹ Ta trditev kaže, da je »zakasneli ilirizem«³² res opustil in da se je zavzemal za znanstveno rabo slovenščine, je pa očitno tudi, da vsaj po Pajkovem mnenju slovenska filozofska terminologija v osemdesetih letih 19. stoletja še ni dovolj razvita, da bi bilo znanstveno filozofsko delo tudi zares mogoče.

27 Jerman: *Slovenska modroslovna pamet*, str. 81.

28 Janko Pajk, 1887: *Zur Theorie der menschlichen Nachahmungen*. Brünn: Separatdruck aus dem Jahresbericht des zweiten deutschen Gymnasiums in Brünn, 1887.

29 Dean Komel: Začetki slovenske filozofske terminologije. V: *Diagrami bivanja*. Ljubljana: FDV, 1998, str. 91–103; Janko Pajk: Doneski k filozofične terminologiji. V: Dean Komel (ur.): *Phänomene* let. X (2001), št. 37–38, str. 227.

30 Jerman: *Slovenska modroslovna pamet*, str. 80; Janko Pajk: Doneski k filozofične terminologiji, str. 213.

31 Pajk: Doneski k filozofične terminologiji, str. 213.

32 Zanimivo je, da se je podobna razprava o razmerju med slovenskim, hrvaškim in srbskim jezikom (in kulturo nasploh) razvnela kmalu po Pajkovi smrti, v njej pa je sodeloval tudi Mihajlo Rostohar, in sicer zavzemajoč se za ohranjanje avtonomnosti slovenskega jezika in kulture.

Mihajlo Rostohar je med obravnavanimi filozofi na Slovenskem danes najbrž najbolj znano ime, in sicer kot soustanovitelj ljubljanske univerze³³ in kot ustanovitelj slovenske empirične psihologije,³⁴ njegovo znanstveno prizadevanje pa je mogoče neposredno povezati tudi s Pajkovim, še posebej z ozirom na ustvarjanje slovenske filozofsko-znanstvene terminologije. Rostohar je na Dunaju študiral med letoma 1901 in 1903, nakar se je prepisal na graško univerzo, kjer je tedaj predaval Alexius Meinong. Na dunajski univerzi je promoviral leta 1905, in sicer z disertacijo z naslovom *Über Hypothesen und ihre erkenntnistheoretische Bedeutung* (O hipotezah in njihovem spoznavnoteoretskem pomenu). Po enoletnem službovanju (kot gimnazijski suplent) v Beljaku se je (na Jodlovo pobudo³⁵) odločil zasledovati akademsko kariero v Pragi, nato pa v Brnu in v Ljubljani,³⁶ kjer je predaval »občo, razvojno, socialno psihologijo in psihologijo defektnih«.³⁷

Rostoharjevo narodnostno-politično delo in njegovo prizadevanje za ustanovitev ljubljanske univerze³⁸ sta dobro znani in že dodobra obdelani temi. Zato ta pomembna vidika Rostoharjeve biografije na tem mestu le posredno omenjam, in sicer zlasti v navezavi z njegovimi znanstvenimi prizadevanji, več pozornosti pa posvečam njegovemu znanstvenemu delu in študiju v kontekstu slovenske filozofije do leta 1918.

Anton Trstenjak ugotavlja četrto pomembnih vplivov na Rostoharjevo filozofsko-psihološko znanstvenoraziskovalno delo, in sicer:

-
- 33 Med soustanovitelje Univerze v Ljubljani ga lahko prištevamo, ker se je zanjo javno zavzemal vsaj že od leta 1907, bil je tudi sklicatelj sestanka za ustanovitev ljubljanske univerze 13. 11. 1918, »za bodočo univerzo je sestavil poslovnik, posebno spomenico, statut in predloge za nastavitev kadrov, vendar ga med novoimenovanimi profesorji ni bilo« (Prim. Alojz Cindrič: Snovanje in ustvarjanje pogojev za ustanovitev univerze v Ljubljani leta 1919. V: *1918–1941*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2011, str. 100).
- 34 »Na njegov predlog so ustanovili Oddelek za psihologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, ki ga je vodil do leta 1960« (Cindrič: Snovanje in ustvarjanje pogojev za ustanovitev univerze v Ljubljani leta 1919, str.100; Prim. še: Vid Pečjak: Rostohar, Trstenjak, Bujas – Trije stebri slovenske psihologije. *Anthropos*, let. 38 (2006), št. 3–4, str. 51–62, tu str. 52).
- 35 Anton Trstenjak: Rostohar, Mihajlo (1878–1966). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Splet.
- 36 Bil je izbran za docenta na zagrebški univerzi, a mesta zaradi nastopa prve svetovne vojne ni nikdar zasedel.
- 37 Vid Pečjak: Rostohar, Trstenjak, Bujas – Trije stebri slovenske psihologije, str. 52.
- 38 Cindrič navaja izjavo, ki jo je bil Rostohar, ki je kot rezervni oficir sodeloval v prvi svetovni vojni, izrekel 29. 10. 1918 med govorom z balkona deželnega dvorca, kjer je danes sedež ljubljanske univerze: »Mi, vojniki, odrekamo pokorščino Avstriji in prisegamo zvestobo svoji novi državi Jugoslaviji!« (Cindrič: Snovanje in ustvarjanje pogojev za ustanovitev univerze v Ljubljani leta 1919, str. 100).

Brentano (po Meinongu) s pojmom psihologije kot deskriptivne vede, Wundt z eksperimentalno prirodoslovno metodo, Krueger s pojmom psihične strukture, ki jo R., v razliko z lipsko šolo, pojmuje zgolj kot fenomenalno danost, ter Dilthey s svojimi spisi.³⁹

Že njegov doktorat izkazuje te vplive, saj navaja *Sistem deduktivne in induktivne logike* Johna St. Milla, *Logiko* Wilhelma Wundta, pa tudi *Der Wille zum Glauben* (Volja do verovanja) Williama Jamesa, delo *Wissenschaft und Hypothese* (Hipoteza in znanost) Henrija Poincareja, *Zur Lehre von der Hypothesenbildung* (K nauku o oblikovanju hipotez) Franza Hillebranda, *Lehrbuch der Physik* (Učbenik fizike) Müllera-Pouilleta, *System der Logik* (Sistem logike) Jakoba Friedricha Fliesa, več Meinongovih del in Machovo *Mehaniko* ter uvodoma Platona in Aristotela. Sicer pa njegova doktorska disertacija, ki je posvečena historični analizi pojma »hipoteza« in obravnavi pomena hipotez za znanstveno spoznanje, obsega 42 tipkanih strani in metodološko že kaže k mnogo obsežnejšemu *Uvodu v znanstveno mišljenje* (1909). Z vsebinskega vidika pa njegovo doktorsko delo, kot ocenita tudi referenta Jodl in Müllner, »še ni primerno za natis«, saj »ravno še izpolnjuje zakonske zahteve«. Referenta sta kritična predvsem do Rostoharjeve lastne opredelitve hipotez in njihove spoznavne vloge, pohvalita pa njegov pregled nad problematiko, poskus odmika od »meinongovskega nauka o sodbah« in »trud, da bi se dokopal do samostojne predstave«⁴⁰ o predmetu preučevanja.

Spoznavnoteoretsko so njegova izhodišča torej dvovrstna: izrecno se naslanja na tradicijo angleškega empirizma in tudi na področju raziskovanja človeške duševnosti uveljavlja empirične metode po vzoru Wilhelma Wundta, medtem ko duševnosti ne razume v skladu s Krügerjevim mišljenjem »kot na mnogotere načine izkustveno [...] dejstvo«,⁴¹ ampak kot »fenomenalno danost«. »Za našo temo je pomembno predvsem dejstvo, da je študiral filozofijo v Gradcu pri Alexiusu Meinongu – enako kot France Veber, vendar po vsem videzu sodeč ni povsem delil prepričanja v moč in prepričevalnost predmetnostne teorije.«⁴²

39 Trstenjak: Rostohar, Mihajlo (1878–1966). Splet.

40 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 2119 (Rigorosenakt, RA 2119), ocena disertacije. Transkripcija ocene in njen prevod sta dostopna tudi V: Borut Brezar: *Mihajlo Rostohar in ljubljanska univerza*. Diplomsko delo. Filozofska Fakulteta UL, 2014, str. 87.

41 Stolberg-Wernigerode, Otto: *Neue deutsche Biographie*. Bd.: 13. Berlin, 1982. Splet.

42 Jerman 1996, navedeno po Pečjak: Rostohar, Trstenjak, Bujas – Trije stebri slovenske psihologije, str. 52. Meinongova predmetnostna teorija razlikuje med eksistenco in bitjo predmetov, na katere so lahko naperjene naše misli tudi, če ti ne obstajajo.

Vid Pečjak našteva številna področja Rostoharjevega delovanja, saj je »eksperimentalno preučeval sinestezijo, reprodukcijo barv, razvoj predstav in domišljije, nastanek in razvoj pojmov, otroško igro in metode začetnega branja«, Rostoharja pa označi kot pionirja, ki se je »novih psiholoških problemov [...] lotil [...] z novimi paradigmatškimi idejami. Uradna znanost jih je odkrila desetletja pozneje«. ⁴³ Pečjak, Rostoharjev študent in asistent ter kasneje dolgoletni profesor na Oddelku za psihologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, izpostavlja tri glavna področja Rostoharjevega delovanja: preučevanje jezika in »njegovega odnosa do mišljenja«, razvojno psihologijo in politično psihologijo. ⁴⁴

Za oceno Rostoharjevega dela in tudi njegovega mesta med začetniki slovenske akademske in znanstvene psihologije (Pečjak mednje prišteva še Antona Trstenjaka in Zorana Bujasa) ter v kontekstu psihologije v začetku 20. stoletja je zanimiv sestavek iz Bujasovega pisma Pečjaku, kjer komentira Pečjakovo razpravo *Razvoj psihologije v Jugoslaviji*, in pravi:

Na str. 27 govorite, da se naši psihologi nagibajo k eni ali drugi šoli svetovne psihologije, kot so npr. behaviorizem, psihoanaliza ali humanistična psihologija... S tem se nikakor ne morem strinjati. Morda je ravno zato, ker se je naša psihologija razvijala v nasprotju s filozofsko psihologijo, v pristopu ohranila svojo edinstveno empirično orientacijo, na katero niso vplivale razne šole v ožjem pomenu. Na našo psihologijo, ki se ukvarja z raziskavami, je vpliv npr. psihoanalize nepomemben, kar velja tudi za ortodoksni behaviorizem. ⁴⁵

Trdnost empirične metode Rostohar že v doktorski disertaciji z naslovom *Über Hypothesen und ihre erkenntnistheoretische Bedeutung* nadgradi s historično analizo načinov zastavljanja znanstvenih hipotez, še posebej pomembna pa je njegova prva knjiga (napisana v slovenskem jeziku), to je *Uvod v znanstveno mišljenje*.

Slednja ima povsem konkreten cilj, ki je na moč podoben cilju Pajkovih *Doneskov*, h kateremu kaže tale navedba iz predgovora: »menim, da moremo že enkrat začeti misliti samostojno brez nemških terminov«. ⁴⁶ Po eni strani mu gre za to, da ustvari

43 Pečjak: Rostohar, Trstenjak, Bujas – Trije stebri slovenske psihologije, str. 52.

44 Prav tam, str. 53.

45 Bujas v Pečjak: Rostohar, Trstenjak, Bujas – Trije stebri slovenske psihologije, str. 58.

46 Mihajlo Rostohar: *Uvod v znanstveno mišljenje*. Praga: Znanstvena knjižnica Omladine v Ljubljani, 1909. VI. Obenem je konkretni povod za nastanek *Uvoda*, ki ga omenja Rostohar, povabilo slovenskih učiteljev, ki so se zavzemali za uvedbo slovenskih šolskih knjig, da naj spiše »logiko za srednje šole« (Rostohar: *Uvod v znanstveno mišljenje*. II).

pojmovni aparat, s katerim bo lahko slovenska znanost (filozofija) napredovala, po drugi strani pa je njegov cilj tudi epistemološki, saj v četrtem delu *Uvoda* eksplicira metode znanstvenega raziskovanja, in sicer »empirične metode«, »racionalne metode«, »hipotetično metodo«, »kritično tradicionalne metode« in »metodo literarnega izsledovanja«. ⁴⁷

Izsledke svojega doktorata je vključil v poglavja o hipotetični metodi, posebej v podpoglavje *O bistvu hipoteze in njeni znanstveni vrednosti*. Prav tako v *Uvodu* navaja skoraj vsa besedila, ki jih je že v doktorski disertaciji – posebej izstopa le, da v *Uvodu* mnogo manj navaja Meinonga, kar je verjetno posledica Rostoharjevega teoretskega odmika od svojega učitelja. Za Rostoharja resničnost hipoteze ni bistvena – ponazorijo jo z Newtonovo hipotezo o gravitaciji kot sili –, bistveno je, da si z njo »moremo prav dobro razlagati celo vrsto fenomenov«. ⁴⁸ Čeprav Rostohar poudarja pomen eksperimenta in eksperimentalnih metod, ⁴⁹ drugih ne izključuje iz znanstvenega raziskovanja in tudi za eksperimente posebej poudarja, da je tudi pri njih ključna generalizacija, ki je v skladu z njegovim pričanjem zmeraj tudi hipoteza. ⁵⁰

Alfred Šerko (1879–1938) po družbenem in znanstvenem odmevu za Rostoharjem nič ne zaostaja, le da svojih glavnih znanstvenih dognanj ni ustvaril na področju filozofije (oz. psihologije), temveč v medicini. Oboje je študiral na Dunaju, in sicer filozofijo (1899–1903) in medicino (1902–1909). ⁵¹ Iz filozofije je promoviral

47 Rostohar: *Uvod v znanstveno misljenje*, str. 185, 226, 229, 245, 262.

48 Prav tam, str. 236.

49 Ob t. i. »fizičnem eksperimentu« upošteva tudi »miselni eksperiment« ali »preudarjanje« (prav tam, str. 200).

50 Prav tam, str. 239.

51 Zapis v SBL (in tudi v *Österreichisches Biographisches Lexikon – ÖBL*) sicer navaja, da je filozofijo na Dunaju študiral med letoma 1897 in 1903, vendar Šerkov lastnoročno spisan življenjepis, priložen rigorozu, navaja drugačne in natančnejše podatke. Leta 1897 se je bil namreč najprej vpisal na medicinsko fakulteto graške univerze, kjer je študiral le dva semestra, nakar se je »nameraval« prepisati na dunajsko medicinsko fakulteto. Vendar je tekom drugega leta študija v Gradcu zbolel in ker se je med študijem medicine začel intenzivno ukvarjati z branjem filozofskih del (kot prvo filozofsko besedilo, ki mu je prišlo v roke, navaja *Parerga und Paralipomena* Arthurja Schopenhauerja), se je po ozdravitvi prepisal najprej na dunajsko medicinsko in nato leta 1899 na filozofsko fakulteto. Tudi zapis v *Nationale* (vpisnici) dunajske medicinske fakultete za zimski semester 1898/99 pod rubriko *Anführung der Grundlage, auf welcher der Studierende die Immatriculation oder Inscription ausspricht* (Navedba pogojev, na podlagi katerih se študirajoči vpiše) kaže, da se je bil na dunajsko medicino vpisal neposredno v tretji semester, in sicer na podlagi *Index und Abgangszeugnis der Universität zu Graz* (Indeks in zaključno spričevalo Univerze v Gradcu). Vpisnica v prvi semester filozofije pa nosi datacijo zimskega semestra 1899/1900. Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1552 (Rigorosenakt, RA 1552), Curriculum vitae; UAW, Nationale, Alfred Šerko; Sonja Gorenc: Šerko, Alfred starejši (1879–1939). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Splet.

z disertacijo *Der Begriff des Wesens bei Spinoza* (Pojem bistva pri Spinozi). Sonja Gorenc kot dvoje temeljnih vplivov na Šerkovo študijsko in znanstveno zanimanje izpostavlja Richarda Kraffta-Ebinga⁵² in Sigmunda Freuda.

Šerko je torej deloval zlasti kot zdravnik psihiater in profesor – utemeljitelj slovenske nevrologije⁵³ in pisec prvih učbenikov iz anatomije (1924) in fiziologije (1925) živčevja⁵⁴ – bil pa je tudi družbenopolitično angažiran, in sicer za ustanovitev Univerze v Ljubljani in ljubljanske medicinske fakultete, v širšem kulturnem kontekstu pa je poznan kot velik nasprotnik freudovske psihoanalize, ki ji je po nekaterih ocenah tudi vztrajno preprečeval institucionalizacijo v letih njenega največjega razmaha.⁵⁵

Bogomir Magajna v Šerkovem nekrologu poudarja njegovo zanimanje za psihiatrijo že v času študija filozofije, ko je »poslušal predavanja slovitega psihiatra Krafft-Ebinga in psihoanalitika Sigmunda Freuda«. ⁵⁶ Šerko je iz medicine promoviral leta 1909 in takoj zatem »odšel na psihiatrično kliniko znamenitega prof. Kraepelina v Monakovo [...] posebno se je Šerko tedaj zanimal za paranoidne psihoze [...] Spomladi leta 1914 je zapustil Dunaj in se preselil v Trst, kjer je odprl privatno prakso kot nevrolog-psihiater.« ⁵⁷ Šerko je bil med prvo svetovno vojno mobiliziran, in sicer »na nemško-poljsko mejo v Šlezijo k topniškemu polku«, ⁵⁸ pozneje pa je bil premeščen v Karpate in nazadnje v Graško garnizijsko bolnišnico. Po vojni se je poskušal habilitirati na Dunaju, kjer pa je bil »kot Slovec zavrjen«, zato se je habilitiral v Pragi, nakar je bil konec leta 1919 imenovan za rednega profesorja nevrologije⁵⁹ na pravkar ustanovljeni ljubljanski univerzi.

52 Sonja Gorenc: Šerko, Alfred starejši (1879–1938). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Splet.

Krafft-Ebingovo temeljno delo *Psychopathia Sexualis: Eine Klinisch-Forensische Studie* analizira več kot dvesto primerov človekovega spolnega obnašanja, med drugim popularizira pojma sadizem in mazohizem in je eno od prvih znanstvenih besedil, ki se ukvarja s homoseksualnostjo in biseksualnostjo. Šerko je njegova predavanja poslušal že kot študent filozofije, in sicer *Allgemeine Psychiatrie* (splošna psihiatrija) v zimskem semestru 1901/02.

53 Zvonka Zupanič Slavec: Razvoj nevrologije. V: *ISIS* 2 (2015), str. 11. Splet.

54 Mateja Legan et al. (ur.): *Slovenski medicinski slovar*. Univerza v Ljubljani: Medicinska fakulteta. Splet.

55 Jaša Drnovšek: Slovenci proti Freudu: ko pacient ve, v čem uživa psihoanalitik. V: *Finance*. 7. 6. 2001. Splet.

56 Iz Šerkovih vpisnic na dunajski Filozofski in Medicinski fakulteti je razvidno, da je poslušal Richarda Krafft-Ebinga (1901/02), Orta Pölza (1904/05, 1905/06) in Josepha Adolfa Hirschla (1905).

57 Magajna, Bogomir: Profesor dr. Alfred Šerko. V: *Kronika slovenskih mest*, let. 5 (1938), št. 1, str. 48–49. Splet.

58 Prav tam.

59 Prav tam.

Friedrich Jodl v svoji oceni Šerkove disertacije z naslovom *Der Begriff des Wesens bei Spinoza* (Pojem bistva pri Spinozi) posebej poudari njen analitični del, to je eksplikacijo Spinozovega panteizma, medtem ko Šerkovo lastno filozofsko pozicijo označi kot solipsistično.⁶⁰ Šerko se v svoji razpravi o Spinozi res povsem osredotoča na obravnavo končnosti (človekove smrtnosti), in sicer v luči problematičnosti vzročno posledične zveze med »končnostjo« človeka in »neskončnostjo« ali »večnostjo« boga. Šerko problem razreši takole: »In Spinoza nedvoumno pravi, da se duša večno ohranja glede na velikost primerne spoznanja, to pomeni, da postaja večna skozi takšno spoznanje.«⁶¹ Gre torej za doseganje nesmrtnosti skozi spoznanje, to je skozi individualni napor posameznika oz. posameznega duha (duše), ki spoznava svoje »telo in druge reči.«⁶² Šerko se nazadnje v sklepu svoje disertacije čudi, »kako da smo ljudje podlegli skušnjavi dokazovanja Biti; takšno podjetje je pravzaprav le absurden poskus potegniti se iz močvirja za lasten ovratnik«,⁶³ saj je zanj ustvarjanje (*creiren*) isto kot biti. Bit torej nima vzroka, temveč »je«, kar za Šerka pomeni, da bistva reči iz Boga »sledijo«, ne pa da jih Bog »povzroči.«⁶⁴ To pa je najbrž sklep, ki za pozitivista in ateista Jodla ni bil sprejemljiv.

Po drugi strani pa pomeni opis Šerkovega razumevanja Spinoze in njegovega panteizma – ki se dejansko izteče v nekakšen solipsizem, kakor pravi Jodl, predvsem pa v poudarjanje samospoznanja (spoznanja lastnega telesa) – dober vpogled v intelektualne in idejne temelje Šerkovega zanimanja za človekove možgane in njihovo delovanje ter s tem povezano psihopatologijo in psihiatrijo. Šerkov glavni znanstveni doprinos na medicinskem področju so bile raziskave vpliva alkaloida meskalina. Slednje je preučeval na sebi in se s tem »najbolj približal psihič. stanju shizofrenikov.«⁶⁵ Njegovo najpomembnejše delo *Im Mescalindrausch* (V opoju meskalina) je »še danes veljavna osnova za študij o psihopatol. stanjih (Šerka je citiral celo K. Jaspers v znameniti knjigi *Allgemeine Psychopathologie*)«. ⁶⁶

V ospredje svojega zanimanja je Šerko torej postavljal človeka kot takega, kot psihofizično celoto. »Njegove psihiatrične in nevrološke razprave so visoke znanstvene kvalitete in kažejo učenjaka, ki ni poznal samo obširne literature, ampak je imel

60 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1552 (Rigorosenaht, RA 1552), ocena disertacije.

61 UBW, sig. D-13562: *Der Begriff des Wesens bei Spinoza* (Šerko, Alfred), str. 49.

62 Prav tam, str. 49.

63 Prav tam, str. 50.

64 Prav tam.

65 Sonja Gorenc: Šerko, Alfred starejši (1879–1938). Splet.

66 Prav tam.

tudi visoko znanstveno invencijo.«⁶⁷ Čeprav je poznal Freuda, velja poudariti, da je psihoanalizo kot terapevtski postopek odklanjal (zlasti v delu *O psihoanalizi*) in se v skladu z doktrino svojega dunajskega predstojnika, nobelovca Juliusa Wagner-Jauregga,⁶⁸ zavzemal za bodisi kemično bodisi fiziološko zdravljenje psiholoških motenj. S tem je povezan Šerkov odnos so Slavka Gruma, saj je bil Grum kot zdravnik privrženec psihoanalize.⁶⁹

Magajna sicer omenja Šerkovo vsesplošno kulturno in umetnostno razgledanost, saj je bil prebral »skoraj vsako domače leposlovno delo«,⁷⁰ je pa zanimivo, da je bil Šerkov literarni okus, vsaj sodeč po njegovem odnosu do Gruma in tudi Antona Podbevška, precej tradicionalističen. Podbevška je imel »celo za duševnega bolnika, podobne pesmi naj bi pisali tudi njegovi pacienti«. ⁷¹ Vpliv Šerkove osebnosti in dela je torej, četudi je deloval kot zdravnik in pedagog, zdaleč presegel študentske in medicinske okvirje in se v strukturi organiziranosti nevrološke klinike, razvoju slovenske nevrologije in psihologije ter psihoanalize, pa tudi v zgodovini slovenske literarne vede tako ali drugače pozna še danes.

Seznam virov in literature

Arhivski viri

Arhiv SBL – Arhiv Slovenskega biografskega leksikona (ZRC SAZU, Inštitut za kulturno zgodovino):

Mapa Mihajlo Rostohar.

Mapa Alfred Šerko.

Mapa Janko Pajk.

Mapa Božič Mirko.

67 Bogomir Magajna: Profesor dr. Alfred Šerko, str. 49.

68 Z Wagner-Jaureggom je Šerko delal na Dunaju leta 1913, »kjer je bil po nekaj mesecih imenovan za kliničnega asistenta in prevzel vodstvo nevrološkega oddelka« (Bogomir Magajna: Profesor dr. Alfred Šerko, str. 48). Wagner-Jauregg je bil znameniti avstrijski psihiater. Leta 1927 je prejel Nobelovo nagrado iz medicine, v letih pred smrtjo pa se je navduševal nad nemškimi nacionalizmom, postal antisemit in simpatiziral z nacizmom. Med drugim se je zavzemal za sterilizacijo duševnih bolnikov in kriminalcev ter bil zagovornik evgenike.

69 O Grumovem doemanju Freuda glej Lado Kralj: Od Preglja do Gruma. V: *Slavistična revija*, let. 47 (1999), št. 1, str. 18; Lado Kralj: *Slavko Grum: Zbrano delo 2*. Ljubljana: DZS, 1976, str. 228–229. Šerko je bil tri mesece Grumov predstojnik v Bolnici za duševne bolezni (11. 4.–1. 6. 1928); prim. Lado Kralj: *Slavko Grum: Zbrano delo 1*. Ljubljana: DZS, 1976, str. 495).

70 Bogomir Magajna: Profesor dr. Alfred Šerko, str. 49.

71 Marjan Dolgan, Jerneja Fridl, Manca Volk: *Literarni atlas Ljubljane*. Ljubljana: Založba ZRC, 2014, str. 156.

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica, Rokopisna zbirka:

sig. DS-58453: Pajk, Janko: *Zur Theorie der menschlichen Nachahmungen*. Brünn: Separatdruck aus dem Jahresbericht des zweiten deutschen Gymnasiums in Brünn, 1887.

UAW – Archiv der Universität Wien (Arhiv Univerze na Dunaju):

Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien. Wien: K. u. k. Hof- und Universitätsbuchdruckerei, 1859–1918.

Nationale (vpisnice): Andolšek, Johann; Božič, Gottfried; Pajk, Johann; Rostohar, Michael; Šerko, Alfred.

Rigorosenakt (personalne mape z doktorskimi akti): št. 469 (RA 469: Johann Pajk), št. 1552 (RA 1552: Alfred Šerko), št. 2119 (RA 2119: Michael Rostohar), št. 2893 (RA 2893: Gottfried Božič), št. 3358 (RA 3358: Johann Andolšek).

Rigorosenprotokoll (zapisniki doktorskih izpitov): Andolšek, Johann; Božič, Gottfried; Pajk, Johann; Rostohar, Michael; Šerko, Alfred.

UBW – Universitätsbibliothek Wien (Univerzitetna knjižnica na Dunaju):

Disertacije obravnavanih doktorskih kandidatov:

sig. D-14256: Substanz und Kausalität in der Wundschen Philosophie (Andolšek, Johann).

sig. D-13466: Über Hypothesen und ihre erkenntnistheoretische Bedeutung (Rostohar, Michael).

sig. D-13562: Der Begriff des Wesens bei Spinoza (Šerko, Alfred).

Časopisni viri

Lampe, Francišek: Dr. Janko Pajk. V: *Dom in svet*, let. 12 (1899), št. 23, str. 705–708.

Spletni viri in spletna literatura

Drnovšek, Jaša: Slovenci proti Freudu: ko pacient ve, v čem uživa psihoanalitik. V: *Finance*. 7. 6. 2001. Splet. <<https://www.finance.si/3871>>. (6. 5. 2018.)

Koblar, France: Pajk, Janko (1837–1899). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Splet. <<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi402610/#slovenski-biografski-leksikon>>. (22. 5. 2018.)

Legan, Mateja et al. (ur.): *Slovenski medicinski slovar*. Univerza v Ljubljani: Medicinska fakulteta. Splet. <<https://www.termania.net/slovarji/slovenski-medicinski-slovar/5540749/serko-alfred>>. (22. 5. 2018.)

Magajna, Bogomir: Profesor dr. Alfred Šerko. V: *Kronika slovenskih mest*, let. 5 (1938), št. 1, str. 48–49. Splet. <Bogomir Magajna: Profesor Dr. Alfred Šerko (nekrolog). Dosegljivo na spletu. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-MJYD7Q4P/cbabe2c-c7ac-4ce8-b8a7-31d03d6a4d94/PDF>>. (24. 11. 2018.)

- Pfleiderer, Otto: *The Philosophy of Religion on the Basis of Its History*. London: Williams and Norgate, 1887. Splet. <http://scans.library.utoronto.ca/pdf/3/26/thephilosophyofr02pfleuoft/thephilosophyofr02pfleuoft_bw.pdf>. (17. 5. 2018.)
- Pojman, Paul: Ernst Mach. V: Edward N. Zalta (ur.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2009. <<https://plato.stanford.edu/entries/ernst-mach/>>. (17. 5. 2018.)
- Stolberg-Wernigerode, Otto: *Neue deutsche Biographie*. Bd.: 13. Berlin, 1982. Splet. <<http://daten.digital-sammlungen.de/~db/0001/bsb00016330/images/index.html?id=00016330&groesser=&fip=eayaeneayawweayaxseyaxdsydenen&no=&seite=116>>. (15. 5. 2018.)
- Trstenjak, Anton: Rostohar, Mihajlo (1878–1966). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Splet. <<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi518905/#slovenski-biografski-leksikon>>. (22. 5. 2018.)
- Zupanič Slavec, Zvonka: Razvoj nevrologije. *ISIS*, št. 2 (2015), str. 8–12. Splet. <https://www.zdravniskazbornica.si/docs/default-source/ISIS/2015/isis2015-02.pdf?sfvrsn=666e2436_0>. (20. 5. 2018.)

Natisnjena literatura

- Brezar, Borut: *Mihajlo Rostohar in ljubljanska univerza*. Diplomsko delo. Filozofska Fakulteta Univerze v Ljubljani, 2014.
- Cindrič, Alojz: Snovanje in ustvarjanje pogojev za ustanovitev univerze v Ljubljani leta 1919. V: *1918–1941*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2011.
- Cindrič, Alojz: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2009.
- Dolgan, Marjan, Fridl, Jerneja, in Volk, Manca: *Literarni atlas Ljubljane*. Ljubljana: Založba ZRC, 2014.
- Jerman, Frane: *Slovenska modroslovna pamet*. Ljubljana: Prešernova družba, 1987.
- Kalan, Valentin: Nagovor ob 90-letnici študija filozofije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. V: *Anthropos* 219–220/3–4 (2010), str. 14–26.
- Komel, Dean: Začetki slovenske filozofske terminologije. V: *Diagrami bivanja*. Ljubljana: FDV, 1998, str. 91–103.
- Kralj, Lado: Od Preglja do Gruma. V: *Slavistična revija*, let. 47 (1999), št. 1, str. 1–22.
- Kralj, Lado: *Slavko Grum: Zbrano delo 1, 2*. Ljubljana: DZS, 1976.
- Levec, Fran: *Pravda o slovenskem šestomeru*. Ljubljana: Narodna tiskarna, 1878.
- Lindley, David: *Boltzmann's Atom: The Great Debate That Launched a Revolution in Physics*. New York: The Free Press, 2001.
- Mühlberger, Kurt: Aus der Geschichte der Philosophischen Fakultät. V: *Die Geisteswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien*. Wien: Dekanat der Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien, 1996, str. 11–27.

- Pajk, Janko: Doneski k filozofični terminologiji. V: Dean Komel (ur.): *Phainomena*, let. X, št. 37–38 (2001), str. 213–227.
- Pajk, Janko: *Izbrani spisi: Politični, narodno-gospodarstveni, naučni spisi*. Maribor: Fr. Skaza in tovariši, 1872.
- Pečjak, Vid: Rostohar, Trstenjak, Bujas – Trije stebri slovenske psihologije. *Anthropos*, let. 38 (2006), št. 3–4, str. 51–62.
- Rhaeticus Wieser, Alfred: *Die Geschichte des Faches Philosophie an der Universität Wien: Dissertation*. Wien: Dekanat der Philosophischen Fakultät Wien, 1950.
- Rostohar, Mihajlo: *Ueber Hypothesen und ihre erkenntnistheoretische Bedeutung*. Dissertation. Wien: Philosophische Fakultät, Universität Wien, 1906.
- Rostohar, Mihajlo: *Uvod v znanstveno mišljenje*. Praga: Znanstvena knjižnica Omladine v Ljubljani, 1909.
- Vodopivec, Peter: *Luka Knafelj in štipendisti njegove ustanove*. Ljubljana: Knjižnica »Kronike«, 1971.
- Zöllner, Erich: Hundert Jahre Geisteswissenschaften an der Universität Wien. V: Günter Hamann idr. (ur.): *100 Jahre Universität am Ring: Wissenschaft und Forschung an der Universität Wien seit 1884*. Wien: Universitätsverlag für Wissenschaft und Forschung, 1986, str. 65–88.
- Žalec, Bojan: Filozofija Franceta Vebr: kontekst, pomen in vrednost. *Anthropos*, let. 43 (2011), št. 3–4, str. 105–127.

Lidija Rezoničnik in Milan Hladnik

Slovenski doktorski študenti matematike na dunajski univerzi¹

Prispevek v prvem delu oriše historiat študija matematike na Filozofski fakulteti Univerze na Dunaju in predstavi njene najznamenitejše profesorje matematike. Raziskava se nato osredotoča na študente, ki so prihajali iz slovenskih dežel (Kranjska in Primorska) in so v obdobju med 1872 in 1918 na dunajski univerzi opravili stroge rigorozne izpite ter doktorirali iz matematike: Franc Hočevar, Valentin Kušar, Josip Plemelj, Jožef Pavlin, Karel Pirjevec, Jožef Sever, Rudolf Perhac in Rihard Zupančič. Predstavljen je potek njihovega študija in poklicna pot po končanem študiju, ko so delovali kot profesorji bodisi na univerzitetni (Hočevar, Plemelj, Kušar, Zupančič) bodisi na srednješolski ravni (Pirjevec, Perhac) in bili pisci matematičnih učbenikov (Hočevar, Perhac, Zupančič, Plemelj). O poklicni poti drugih (Pavlin, Sever) pa je manj znanega. Nekateri izmed omenjenih slovenskih matematikov so imeli pomembno vlogo pri snovanju Univerze v Ljubljani in so po njeni ustanovitvi leta 1919 delovali kot predavatelji matematike (Plemelj, Zupančič) ali fizike (Kušar) na takratni Filozofski in Tehnični fakulteti.

Študij matematike na dunajski univerzi, v okviru t. i. Artistične fakultete (*Artistische Fakultät*), kasneje preimenovane v Filozofsko fakulteto (*Philosophische Fakultät*), je bil mogoč vse od ustanovitve univerze leta 1365. Enega prvih razcvetov je matematika doživela v 15. stoletju, ko so jo na Dunaju poučevali astronomi oz. geometri Johann von Gmunden (ok. 1380–1442), Georg von Peurbach (Peurbach) (1423–1461) in Johannes Müller von Königsberg (1436–1476). Slednji, imenovan po kraju rojstva tudi Regiomontanus, je znan kot začetnik trigonometrije in po izdelavi astronomskih tablic, ki jih je Krištof Kolumb uporabljal na svojih plovbah. V drugi polovici 16. stoletja je razvoj in vpliv dunajske univerze zaradi turške nevarnosti in konkurence protestantskih univerz pojenjal, posledično je nazadovala kakovost študija matematike. Ta je stagnirala tudi v naslednjih dveh

1 Avtorja se zahvaljujeva Tonetu Smoleju, ki nama je priskrbel arhivsko gradivo (Arhiv Univerze na Dunaju, Univerzitetna knjižnica na Dunaju), na katerem v veliki meri temelji prispevek. Prav tako se za pomoč pri prebiranju rokopisov iz arhiva (ocene doktorskih disertacij, rokopisi disertacij itd.), za posredovanje dodatnih virov, komentarjev in nasvete zahvaljujeva Marku Razpetu in Antonu Suhadolcu.

stoletjih, ko so teološko in filozofsko fakulteto prevzeli jezuiti (cesar Ferdinand II je leta 1632 dunajsko univerzo združil z jezuitskim kolegijem, obe ustanovi sta delovali skupaj do ukinitve jezuitskega reda leta 1773), ki so bolj kot naravoslovje spodbujali teologijo in filozofijo.²

Priložnost za ponovni razvoj in dosego mednarodne ravni je dunajska matematika dobila zlasti v drugi polovici 19. stoletja, ko je na univerzi začel delovati matematik Joseph Petzval (1807–1891), ki je matematiko poučeval od leta 1837 pa vse do leta 1877. Ukvarjal se je z uporabno matematiko in fiziko, znan pa je tudi po izumu objektivna in leč, ki se danes imenujejo po njem. V tem času je na Dunaju poučeval tudi Jožef Stefan (1835–1893).³ Stefan je od leta 1853 na dunajski univerzi študiral matematiko in fiziko, leta 1858 je promoviral in bil habilitiran v docenta ter leta 1863 v rednega profesorja za matematiko in fiziko. Opravljal je tudi funkcijo dekana Filozofske fakultete (1869/70) in rektorja Univerze na Dunaju (1876/77).⁴ Med njegovimi študenti je bil Ludwig Boltzmann (1844–1906), ki je pri Stefanu doktoriral leta 1866 in se tudi pozneje raziskovalno ukvarjal s fiziko. Kot profesor se je Boltzmann katedri za matematiko, skupaj z Emilom Weyrjem (1848–1894), pridružil nekaj let pred Petzvalovo upokojitvijo. Na dunajski univerzi je poučeval v treh različnih obdobjih, v letih 1873–1876 (matematiko), nato še 1894–1900 in 1902–1906 (teoretično fiziko), sicer pa je deloval osemnajst let v Gradcu, štiri leta v Münchnu in dve leti v Leipzigu.⁵ Razvil je kinetično teorijo plinov in postal eden od utemeljiteljev statistične mehanike in termodinamike (teoretično je npr. utemeljil Stefanov zakon o sevanju črnega telesa). Pri Boltzmannu sta doktorirala tudi dva Slovenca: Franc Hočevar (1876, iz matematike) in Ignac Klemenčič (1879, iz fizike). Leta 1884 je Weyr ostal edini profesor na matematični stolici, zato so na profesorsko mesto poklicali še Gustava von Eschericha (1849–1935), ki je matematiko in fiziko študiral najprej na dunajski univerzi, nato je doktoriral na univerzi v Gradcu, kjer je bil leta 1876

2 Prim. Karl Sigmund: *Mathematik an der Universität Wien*. V: Karl Anton Fröschl, Gerd B. Müller, Thomas Olechowski, Brigitta Schmidt-Lauber (ur.): *Reflexive Innensichten aus der Universität. Disziplingeschichten zwischen Wissenschaft, Gesellschaft und Politik*. Wien: V&R unipress, 2015, str. 459–469, tu str. 459, 460; Alojz Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi v prvi polovici devetnajstega stoletja 1804–1848*. Ljubljana: Univerza, 2010, str. 17–25.

3 V dokumentih Arhiva Univerze na Dunaju (*Archiv der Universität Wien* – v nadaljevanju UAW) je navedena nemška različica imena: Joseph.

4 Prim. L. Čermelj, M. Uršič: Stefan, Jožef (1835–1893). V: *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013 (v nadaljevanju samo *SBL*). Splet.

5 Boltzmann je na Univerzi na Dunaju poučeval tudi filozofijo. Prim. članka I. Žunkoviča ter B. Goloba in I. Žunkoviča v tej monografiji.

imenovan za izrednega profesorja za matematiko, leta 1879 pa je bil poslan na univerzo v Černovice v Bukovini oz. današnji Ukrajini. Leta 1882 se je vrnil v Gradec na Tehnično visoko šolo (*K. K. technische Hochschule in Wien*), nato pa so ga poklicali na dunajsko univerzo, kjer je matematiko poučeval do upokojitve leta 1920. Na dunajski univerzi je opravljal tudi funkcijo dekana Filozofske fakultete (1893/94) in rektorja Univerze (1903/04) in pomembno zaznamoval generacije dunajskih študentov matematike na prelomu stoletja.⁶ Escherich je z Weyrjem leta 1890 ustanovil prvi avstrijski matematični časopis *Monatshefte für Mathematik und Physik*.⁷ Drugo mesto rednega profesorja je leta 1894, po Weyrjevi smrti, zasedel takrat že uveljavljeni matematik Franz Mertens (1840–1927). Mertens je matematiko in fiziko študiral v Berlinu (1860–1865), po promociji je leta 1865 odšel na Univerzo v Krakov, kjer je kot izredni profesor in od leta 1869 redni profesor deloval 19 let. Leta 1884 je bil poklican na Tehnično visoko šolo v Gradecu, nato pa leta 1894 na Dunaj. Mertens je na dunajski univerzi poučeval vse do upokojitve leta 1911 in v dobrih šestnajstih letih delovanja s svojimi raziskavami in dognanji dunajski matematiki utrdil ugled.⁸

Na prelomu 19. in 20. stoletja so na Dunaju med drugimi delovali še algebraik Leopold Gegenbauer (1849–1903), znan po svojih polinomih, geometer Gustav Kohn (1859–1921) ter Escherichova doktoranda Alfred Tauber (1866–1942) in Wilhelm Wirtinger (1865–1945). Tauber se je kot matematik ukvarjal z vrstami in integrali in je znan po svojih izrekih o konvergenci. Sicer je bil večinoma zaposlen v neki dunajski zavarovalnici kot vodja matematičnega oddelka in je zaslužen za razvoj zavarovalniške matematike. Wirtinger pa se je po habilitaciji leta 1900 na dunajski univerzi ukvarjal z zelo različnimi področji analize, algebre in geometrije. Povsod je dosegal izvrstne rezultate, pisal je celo članke o statistiki, teoriji vozlov, Einsteinovi relativnostni teoriji in drugih fizikalnih temah. Zanimal se je za izobraževanje učiteljev matematike in bil član avstrijske delegacije v mednarodni komisiji za pouk matematike. Vrsto let je urejal časopis *Monatshefte für Mathematik und Physik*.

6 Prim. Helga Peppenauer: *Geschichte des Studienfaches Mathematik an der Universität Wien von 1848–1900*. Doktorska disertacija. Wien: Philosophische Fakultät Wien, 1953, str. 274–283.

7 Časopis je izhajal do leta 1944, po prekinitvi so ga začeli ponovno izdajati leta 1947. Pod naslovom *Monatshefte für Mathematik* izhaja še danes. Prim. Sigmund: *Mathematik an der Universität Wien*, str. 460, 461; Marko Razpet: *Plemljeva najplodnejša leta in časopisje*. Študijsko gradivo, Zgodovina matematike. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Oddelek za matematiko in računalništvo, 2018, str. 16.

8 Prim. Peppenauer: *Geschichte des Studienfaches Mathematik an der Universität Wien von 1848–1900*, str. 274–283, 300–307.

Omenjeni profesorji so zaznamovali razvoj matematike v 19. in 20. stoletju ter skupaj z ostalimi profesorji izobrazili številne mlade matematike, tudi tiste, ki so prihajali iz slovenskih dežel. Med letoma 1872 in 1918 je na dunajski univerzi iz matematike doktoriralo osem slovenskih kandidatov: Franc Hočevnar, Valentin Kušar, Josip Plemelj, Jožef Pavlin, Karel Pirjevec, Jožef Sever, Rudolf Perharc in Rihard Zupančič. V nadaljevanju se prispevek osredotoča na predstavitev njihove študijske poti, dosežkov na področju matematike ter njihove pedagoške dejavnosti bodisi na srednješolski oz. gimnazijski bodisi na univerzitetni ravni.

Franc Hočevnar

Franc Hočevnar (1853–1919),⁹ rojen v Metliki na tedanjem Kranjskem, se je po opravljeni maturi na gimnaziji v Ljubljani¹⁰ na Filozofsko fakulteto na Dunaju vpisal v zimskem semestru študijskega leta 1871/72.¹¹ Poleg matematičnih predmetov, ki jih je med drugimi poslušal pri Josephu Petzvalu in Ludwigu Boltzmannu, je Hočevnar poslušal 14 fizikalnih predmetov s področij magnetizma in elektrike, akustike in optike ter mehanike in kalorike pri Jožefu Stefanu. Kot je razvidno iz vpisnic, je od petega do sedmega semestra prejel študentsko stipendijo. Po opravljenih sedmih semestrih študija je od leta 1874 do 1879 opravljal delo asistenta na dunajski Tehnični visoki šoli. Leta 1876 je predložil prošnjo za opravljanje rigoroznih izpitov in doktorsko razpravo z naslovom *Ueber einige bestimmte Integrale* (O nekaterih določenih integralih), ki v Univerzitetni knjižnici na Dunaju ni ohranjena. Mentor disertacije in glavni referent pri rigorozu je bil Ludwig Boltzmann, koreferent Emil Weyr, oba sta Hočevnarjevo disertacijo ocenila kot primerno in kandidata pripustila k opravljanju rigoroznih izpitov.¹²

Hočevnar je istega leta (1876) objavil svoj prvi znanstveni članek z naslovom *Über die Ermittlung des Werthes einiger bestimmten Integrale* (O izračunavanju

9 V vpisnicah in ostali dokumentaciji UAW je navedena nemška različica imena: Franz.

10 Gimnazija v Ljubljani je imela različna imena. Leta 1871, ko je maturiral Hočevnar, se je imenovala C. k. višja gimnazija v Ljubljani. (Prim. Alojz Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*. Ljubljana: Univerza, 2009, str. 113.)

11 V »Registru imatrikuliranih študentov« (Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*, str. 475) je navedeno, da naj bi se Hočevnar na dunajsko univerzo vpisal v zimskem semestru študijskega leta 1870/71. Vendar je iz potrdila o opravljenih predmetih, ki ga je izdal rektor dunajske univerze (UAW, Bestätigung, Franz Hočevnar) razvidno, da je Hočevnar maturiral v Ljubljani avgusta 1871, na študij na Filozofsko fakulteto Univerze na Dunaju pa se je vpisal v zimskem semestru študijskega leta 1871/72.

12 Prim. UAW, Nationale, Franz Hočevnar; UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 57 (Rigoroosenakt, PN 57), Franz Hočevnar, Curriculum vitae, ocena disertacije, potrdilo o opravljenih predmetih.

vrednosti nekaterih določenih integralov), ki zelo verjetno povzema del doktorske disertacije. Avtor v prispevku predstavi metodo, ki mu omogoči izračunati vrednost nekaterim bolj zapletenim integralom, posebej takim, v katerih nastopajo trigonometrične funkcije. Z nekaterimi od teh integralov so se že ukvarjali matematiki v preteklosti, drugi so novi. Bistvo postopka je v tem, da določeno identiteto med integraloma potenc dveh različnih funkcij, veljavno npr. za vsa naravna ali vsa cela števila, posploši na enakost integralov, kjer dani funkciji komponiramo s preslikavo, za katero obstaja razvoj v konvergentno Taylorjevo ali Laurentovo vrsto. Svojo metodo uporabi za izračun cele vrste integralov, s katerimi so se ukvarjali Poisson, Raabe, Schlömlich in drugi, izpelje pa tudi nekatere njihove posplošitve.¹³

Po končanem študiju je Hočevar deloval najprej kot gimnazijski profesor v Innsbrucku (1879–1891), od leta 1883 dalje hkrati tudi kot privatni docent na tamkajšnji univerzi. Nato je postal izredni profesor matematike na nemški Tehnični visoki šoli v Brnu (1891–1894), v letih 1894 in 1895 pa je bil dekan tamkajšnje Kemične strokovne šole. Leta 1895 je postal redni profesor na Tehnični visoki šoli v Gradcu, kjer je ostal do smrti. V letih 1896–1900, 1906–1908 in 1909–1912 je bil dekan graške Šole za strojništvo.¹⁴

Vsa svoja dela (22 znanstvenih razprav in 21 učbenikov) je napisal v nemščini. Rezultate svojih raziskav je objavljajl v publikaciji *Sitzungsberichte der Wiener Akademie* in časopisu *Monatshefte für Mathematik und Physik*. Ukvarjal se je z različnimi matematičnimi področji od analize (vrste, integrali, diferencialne enačbe), geometrije, do numerične matematike in teorije števil. Poleg znanstvenih razprav je v nekaterih člankih obravnaval tudi problematiko pouka matematike v gimnazijah in realkah. Zlasti pa je zaslužen za pripravo učbenikov geometrije, aritmetike in algebre za srednje šole, ki so bili kakovostni in so jih v avstrijskih šolah uporabljali vse do leta 1919, prevedli pa so jih tudi za potrebe hrvaškega in bosenskega šolstva.¹⁵ V slovenščino nimamo prevedenega nobenega njegovega učbenika.

13 Prim. Franz Hočevar: Über die Ermittlung des Werthes einiger bestimmten Integrale. V: *Sitzungsberichte der mathematisch-naturwissenschaftlichen Classe der Akademie der Wissenschaften*, Ab. II (1876), str. 155–170.

14 Podatke o opravljanju dekanskih funkcij nam je posredoval Bernhard Reismann iz Arhiva Tehnične univerze v Gradcu (Archiv der TU Graz).

15 Prim. Joža Glonar: Hočevar, Franc (1853–1919). V: *SBL*. Splet; Jože Povšič: *Bibliografija Franca Hočevarja, Franc Hočevar – Bibliography*. Ljubljana: SAZU, Razred za matematične, fizikalne in tehnične vede, 1978; Marko Razpet: *Franco Hočevar in njegovo znanstveno delo* (prosojnice), Seminar za Zgodovino matematičnih znanosti, Ljubljana, 22. februar 2010. Splet.

Valentin Kušar

Valentin Kušar (1873–1962), rojen v Retečah pri Škofji Loki, se je po opravljeni maturi na gimnaziji v Ljubljani¹⁶ na študij na dunajsko univerzo vpisal v zimskem semestru študijskega leta 1892/93, kjer je poslušal predavanja iz matematike, fizike in filozofije, in sicer pri profesorjih Escherichu, Gegenbauerju, Boltzmannu, Wirtingerju, Kohnu, Tauberju in drugih. Kušar je od tretjega semestra dalje prejemal Knafljevo štipendijo. Po zaključku zadnjega semestra (1897) je pripravil doktorsko razpravo z naslovom *Die Anzahl der Wurzeln von Kongruenzen dritten und vierten Grades in Bezug auf einen Primzahlmodul* (Število korenov kongruence tretje in četrte stopnje glede na praštevski modul), ki obsega 53 strani rokopisa in je ohranjena v dunajskem univerzitetnem arhivu.¹⁷

V disertaciji se avtor ukvarja z reševanjem polinomskih enačb nad končnimi polji oziroma polinomskih kongruenc po praštevskem modulu p . Zanima ga vprašanje števila korenov take kongruence. Iz že znanih izrekov izpelje potrebne in zadostne pogoje za to, da obstaja vnaprej predpisano število različnih (neničelnih) korenov. Ti pogoji se izražajo s poddeterminantami pridruženih (Hankelovih) matrik, odvisnih od koeficientov polinoma, in z njihovo deljivostjo z modulom p . Bolj natančno obravnava kongruence tretjega reda v primerih, ko imajo samo en koren, dva različna korena ali tri različne korene, in kongruence četrtega reda z več različnimi možnostmi. Med literaturo navaja v začetku disertacije 9 bibliografskih enot. Poleg štirih razprav svojega mentorja Franza Gegenbauerja, objavljenih v publikacijah dunajske akademije in v časopisu *Monatshefte für Mathematik und Physik*, omenja še pet starejših in novejših člankov o kongruencah različnih znanih avtorjev, objavljenih v uglednih matematičnih časopisih.¹⁸ Glavni referent in mentor Gegenbauer ter stranski referent Escherich sta nalogo ocenila kot zadostno za pripustitev k opravljanju rigoroznih izpitov, zaradi zapletenosti predstavljenih rezultatov pa v obstoječi obliki še neprimerno za objavo.¹⁹

16 Od šolskega leta 1891/92 do leta 1900 se je gimnazija imenovala C. k. državna višja gimnazija v Ljubljani. (Prim. Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*, str. 113.)

17 Prim. UAW, Nationale, Valentin Kušar; UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1035 (Rigorošenakt, PN 1035), Valentin Kušar, Curriculum vitae, ocena disertacije.

18 Prim. Valentin Kušar: *Die Anzahl der Wurzeln von Kongruenzen dritten und vierten Grades in Bezug auf einen Primzahlmodul*. Doktorska disertacija. Dunaj: Filozofska fakulteta Univerze na Dunaju, 1897. Universitätsbibliothek Wien (v nadaljevanju *UBW*), sig. D-13300.

19 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1035 (Rigorošenakt, PN 1035), Valentin Kušar, ocena disertacije.

Leta 1898 je Kušar opravil profesorski izpit in poučeval na srednjih šolah. Kljub temu, da je doktoriral iz matematike, se je poklicno ukvarjal predvsem s fiziko. Po ustanovitvi Univerze v Ljubljani je na Tehnični fakulteti predaval eksperimentalno fiziko, po letu 1922 pa tudi teoretično fiziko na Filozofski fakulteti. Leta 1924 je bil imenovan za izrednega profesorja na Tehnični fakulteti. Zaradi pešanja vida in drugih zdravstvenih težav z očmi je bil leta 1932 predčasno upokojen in ni več učil na ljubljanski univerzi.²⁰

Josip Plemelj

V istem letu kot Kušar je bil na Bledu na tedanjem Kranjskem rojen Josip Plemelj (1873–1967).²¹ Maturiral je na gimnaziji v Ljubljani in se nato v študijskem letu 1894/1895 vpisal na Filozofsko fakulteto na Dunaju, kjer je opravil osem semestrov študija. Njegov talent je opazil profesor Escherich, tedanji predstojnik katedre za matematiko, mu napovedal univerzitetno kariero ter mu za študij prikrbel Knafljevo štipendijo, ki jo je Plemelj prejemal od tretjega semestra dalje. Glavnino predavanj iz matematike je Plemelj poslušal pri profesorju Escherichu (analiza), nekatera pa pri Gegenbauerju in Mertensu (aritmetika in algebra), Boltzmannu (fizika) in drugih.²² Ob koncu zadnjega, osmega semestra, je junija 1898 komisiji predložil doktorsko razpravo z naslovom *Ueber lineare homogene Differentialgleichungen mit eindeutigen periodischen Coefficienten* (O linearnih homogenih diferencialnih enačbah z enoličnimi periodičnimi koeficienti)²³ in zaprosil za opravljanje rigoroznih izpitov. Mentor disertacije in glavni referent pri izpitih je bil Escherich, stranski pa Gegenbauer, oba sta disertacijo ocenila kot zelo dobro in jo v skrajšani in zgoščeni obliki tudi priporočila v objavo. Po uspešno opravljenih obveznostih je Plemelj promoviral decembra 1898, nato se je izpopolnjeval v Berlinu (1899/1900), kjer je poslušal predavanja znamenitih profesorjev Lazariusa Fuchsa in Ferdinanda Georga Frobeniusa, in Göttingenu (1900/01), tedaj enem najpomembnejših matematičnih središč, kjer se je izpopolnjeval pri še bolj slavni profesorjih Felixu Kleinu in Davidu Hilbertu.

20 Prim. Stanislav Pirnat: Kušar, Valentin (1873–1962). V: *Biografski koledar slovenskih matematikov, fizikov, astronomov*. Ljubljana: Stanislav Pirnat, 2012–2016. Splet. Prim. tudi A. Suhadolc: Dr. Valentin Kalkan, prvi slovenski predavatelj fizike na Univerzi v Ljubljani. V: *Obzornik za matematiko in fiziko*, let. 47 (2000), str. 147–149.

21 V vpisnicah in ostali dokumentaciji UAW je navedena nemška različica imena: Josef.

22 Prim. UAW, Nationale, Josef Plemelj.

23 Doktorska disertacija v arhivih dunajske univerze ni ohranjena. Arhiv Republike Slovenije hrani rokopis osnutka disertacije (signatura: SI AS 2012 TE3).

Po vrnitvi na Dunaj je Plemelj zaprosil za dodelitev naziva *venia legendi* iz matematike ter prošnji priložil seznam z navedbo glavnih tem za predmete, ki jih bo izvajal v primeru odobritve statusa: *Lineare Differentialgleichungen* (Linearne diferencialne enačbe), *Eliptische Functionen* (Eliptične funkcije), *Functionentheorie* (Funkcijska teorija), *Potentialtheorie* (Potencialna teorija), *Zahlentheorie* (Teorija števil). Februarja 1902 je sledilo preizkusno predavanje za habilitacijo, ki jo je Ministrstvo za uk in bogočastje potrdilo aprila 1902, s čimer je Plemelj postal privatni docent za matematiko na dunajski univerzi.²⁴ V tem času je začel objavljati znanstvene prispevke v revijah *Monatshefte für Mathematik und Physik*, *Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, *Anzeiger der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* in druge. Do leta 1907 je tako objavil 8 kakovostnih matematičnih znanstvenih prispevkov.²⁵ Kot njegova profesorja Gegenbauer in Escherich, je bil tudi Plemelj pozvan v Černovice v Bukovini,²⁶ kjer je predaval od leta 1907 in bil tam takoj imenovan za izrednega profesorja, leto zatem pa za rednega profesorja. V študijskem letu 1913/14 je opravljal tudi funkcijo dekana Filozofske fakultete Univerze v Černovicah.

Po ustanovitvi Univerze v Ljubljani je bil Plemelj imenovan za rednega profesorja matematike na Filozofski fakulteti in vodjo Seminarja za matematiko. V študijskem letu 1919/20 je postal tudi prvi rektor Univerze v Ljubljani, naslednje leto pa je bil prorektor. Matematiko je predaval polnih 40 let, od 1919 do 1959, tri leta tudi še po upokojitvi.²⁷

Mednarodni matematični ugled si je Plemelj pridobil že pred prvo svetovno vojno. Bil je eden prvih, ki se je v začetku 20. stoletja ukvarjal s teorijo integralnih enačb. O njih je objavil več člankov, svoja prizadevanja pa kronal z objavo obsežne razprave o potencialni teoriji, ki je izšla v knjižni obliki leta 1911 v Leipzigu. Zanj je prejel kar dve nagradi, ki sta mu jih podelila znanstveno društvo kneza Jablonowskega v Leipzigu in akademija znanosti na Dunaju. Največjo svetovno slavo je požel leta 1908 s svojo rešitvijo znamenitega Riemannovega problema o eksistenci linearne homogene diferencialne enačbe z danimi singularnostmi in s predpisano monodromijsko grupo. Na ta problem je opozoril eden vodilnih

24 Prim. UAW, Vorlesungs-Programm, Josef Plemelj; UAW, Odlok: Ministerium für Kultus und Unterricht, Josef Plemelj, sig. Z. 11918, 23. 4. 1902.

25 Prim. Razpet: *Plemljeva najplodnejša leta in časopisje*, str. 18.

26 Prim. UAW, Odlok: Ministerium für Kultus und Unterricht, Josef Plemelj, sig. Z. 39620, 30. 9. 1907.

27 Prim. Ivan Vidav: *Josip Plemelj ob stoletnici rojstva*. Ljubljana: DZS, 1973, str. 5–42; Anton Peterlin: *Plemelj, Josip, akademik (1873–1967)*. SBL. Splet.

svetovnih matematikov David Hilbert leta 1900 na mednarodnem kongresu v Parizu, potem ko ga skoraj petdeset let niso mogli rešiti številni matematiki. Plemljeve metode pri reševanju slavnega problema so dale svetu (danes po Plemlju imenovane) formule in vplivale na razvoj teorije singularnih integralnih enačb.

Po prihodu na profesorsko mesto na ljubljanski univerzi se je Plemlj zaradi zdravja, pomanjkanja ustrezne literature in stikov s kolegi ter zaradi vpetosti v pedagoško in organizacijsko delo na novi univerzi skoraj v celoti odpovedal raziskovalnemu delu. Res je v tridesetih letih še objavil nekaj člankov, vendar le o matematičnih vprašanjih, ki jih je že prej premislil in rešil. Predvsem se je posvetil predavanjem iz teorije analitičnih funkcij, diferencialnih enačb in algebre s teorijo števil (v knjižni obliki so izšla šele po drugi svetovni vojni). Kot predavatelj, izpraševalec na izpitih in univerzitetni profesor je vzgojil vse predvojne in številne povojne generacije slovenskih matematikov, fizikov in inženirjev.

Jožef Pavlin

Jožef Pavlin²⁸ (1881–19??), rojen v Vrtojbi na Primorskem (takratna *Küstenland*), je maturiral na gimnaziji v Gorici. V študijskem letu 1901/02 se je vpisal na dunajsko Filozofsko fakulteto, nato eno leto prostovoljno služil v vojski v Gradcu, zatem pa nadaljeval študij z matematiko in fiziko kot glavnima predmetoma. Štipendijo za študij je prejemal v drugem in osmem semestru. Pavlin je največ predavanj poslušal pri Escherichu in Boltzmannu, nekatere pa pri Gegenbauerju in Mertensu. V sedmem semestru je pri Josipu Plemlju, ki je takrat na univerzi deloval kot privatni docent, opravil predmet *Eliptische Funktionen* (Eliptične funkcije).²⁹ Po koncu osmega semestra (1906) je komisiji, v kateri je bil mentor in glavni referent Escherich, stranski pa Mertens, predložil doktorsko razpravo *Untersuchungen und Beiträge zur Konvergenz-Theorie der Dirichletschen Reihen* (Raziskave in prispevki h konvergenčni teoriji Dirichletovih vrst), ki je ohranjena v arhivu dunajske univerze. V mnenju o doktorskem delu sta Escherich in Mertens med drugimi zapisala: »Razprava vsebuje marsikatero zanimivost, za katero bi zelo želeli, da se objavi. Delo odlično izpolnjuje predpisane pogoje.«³⁰

28 V vpisnicah in ostali dokumentaciji UAW je navedena nemška različica imena: Josef. Letnica Pavlinove smrti ni znana.

29 Prim. UAW, Nationale, Josef Pavlin; UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 2047 (Rigorosenakt, PN 2047), Josef Pavlin, Kurriculum vitae.

30 »Die Abhandlung enthält mancherlei interessantes, dessen Veröffentlichung sehr erwünscht wäre. Die Arbeit erfüllt die vorgeschriebenen Bedingungen in vorzüglicher Weise.« Prim. Gustav von Escherich,

Disertacija obsega 87 strani rokopisa. V uvodu avtor poudarja pomen Dirichletovih vrst v matematiki in na kratko opisuje zgodovino njihovega raziskovanja ter prispevke različnih znanih matematikov k teoriji teh vrst. Ob tem citira 28 razprav v mednarodnih matematičnih časopisih in poročilih berlinske in dunajske akademije znanosti. V prvem poglavju disertacije izpelje pomožne izreke, ki jih v drugem poglavju uporabi pri Dirichletovih vrstah. Posploši nekatere že znane rezultate, jih dokaže po novi metodi ter doda nekaj neposrednih dokazov konvergenca. V obsežnem tretjem poglavju poišče novo formulo za določanje obeh premic, ki omejujeta območje konvergenca, v četrtem obravnava vprašanje absolutne konvergenca Dirichletovih vrst, v petem pa dokaže nekaj novejših Mellinovih trditev, ki jih je bil le-ta omenil brez navedbe dokazov.³¹

Po potrditvi primernosti doktorske razprave je Pavlin opravil še rigorozne izpite. Kmalu po promociji v doktorja znanosti je absolviral profesorski izpit in oktobra 1906 postal učitelj za matematiko in fiziko na srednjih šolah z nemščino in slovenščino kot učnima jezikoma.³² V letih 1907–1909 je bil najprej učitelj na pripravnici in naslednje leto suplent na c. kr. državni realki v Gorici, od 1909 in vsaj do 1913 pa profesor na c. kr. državni gimnaziji v Gorici; z letom 1913 je postal okrajni šolski inšpektor za slovenske ljudske šole v Goriško Gradiščanskem okraju.³³ Zatem je imel do konca leta 1918 študijski dopust, med katerim ga je nadomeščal Karel Pirjevec.³⁴ O Pavlinovi nadaljnji poklicni poti je malo znanega. Med drugimi je opravljal delo profesorja na goriški gimnaziji, aprila 1920 pa je bil imenovan za začasnega ravnatelja idrijske realke, vendar le do začetka leta 1921.³⁵

Franz Mertens: Gutachten. V: UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 2047 (Rigoroosenakt, PN 2047), Josef Pavlin, ocena disertacije. Transkripcijo celotnega mnenja o doktorski disertaciji in prevod v slovenščino je pripravil Marko Razpet. Isto delo je opravil v zvezi z vsemi drugimi strokovnimi ocenami dunajskih matematičnih disertacij, ki jih imamo (poleg Plemlja in Pavlina tudi za Kušarja, Pirjevca in Severja).

31 Prim. Jožef Pavlin: *Untersuchungen und Beiträge zur Konvergenz-Theorie der Diribletschen Reihen*. Doktorska disertacija. Dunaj: Filozofska fakulteta Univerze na Dunaju, 1906. *UBW*, sig. D-13431.

32 Prim. UAW, Odlok: K. k. Gymnasial- und Realschul-Prüfungs-Commission in Wien, Jožef Pavlin, sig. Z. 157.1906, 24. 10. 1906.

33 Prim. Slovenski šolski muzej: *Jahrbuch des höheren Unterrichtswesens in Österreich*, 1907–1913.

34 Prim. *Prvo izvestje c. kr. Slovenske državne gimnazije v Gorici v šol. letu 1913/14* (izdal vladni svetnik dr. Janko Bezjak). Gorica, 1914. Rubrika Šolska poročila, str. 11.

35 Janez Kavčič: *Prva slovenska realka*. Idrija: Mestni muzej Idrija, 1987, str. 75 in 132.

Karel Pirjevec

Karel Pirjevec (1883–1961),³⁶ rojen v Gorici na Primorskem (*Küstenland*), je obiskoval osnovno šolo v Gorici in v Gmundnu v Avstriji, nato je prvih pet razredov gimnazije zaključil v Innsbrucku, maturiral pa je leta 1902 na gimnaziji v Gorici. Na Filozofsko fakulteto na Dunaju se je vpisal v študijskem letu 1902/03 in tam poslušal osem semestrov predavanj. Kot poudarja v življenjepisu, priloženem k prošnji za opravljanje rigorozov, je največ predmetov obiskoval pri Escherichu in Boltzmannu ter se najbolj navdušil za *Funkcijsko teorijo*. Poleg tega je poslušal še predmete pri Mertensu, Wirtingerju, v četrtem semestru pa je pri Josipu Plemlju poslušal predmet *Teorija števil*. Za študij Pirjevec ni prejemal štipendije.³⁷ Oktobra 1906 je oddal doktorsko delo z naslovom *Beiträge zur Theorie einer speziellen Gattung der Dirichletschen Reihen* (Prispevki k teoriji Dirichletovih vrst posebnega tipa), ki obsega 83 strani rokopisa in se je ohranilo do danes.

V disertaciji se avtor po uvodni kratki predstavitvi dotedanjih raziskav v teoriji Dirichletovih vrst z navedbo prispevkov znanih matematikov (v 35 enotah citirane literature) osredotoči na uporabo Pringsheimovih kriterijev za konvergenco ali divergenco vrst. Uporabi jih na splošni Dirichletovi vrsti in na ta način z enotnega stališča obravnava in izpelje tudi druge starejše rezultate o konvergenci Dirichletovih vrst. V četrtem poglavju obravnava tudi primere, ko sama vrsta sicer divergira, po množenju členov z ustreznim faktorjem pa postane konvergentna. Za take vrste potem izpelje pogoje za konvergenco v posplošenem smislu. V zadnjem poglavju formulira enostavno in uporabno posledico prejšnjih rezultatov ter za zaključek kot ilustracijo teh ugotovitev predstavi različne preproste in zanimive konkretne zglede.³⁸

Ocenjevalca disertacije, mentor Escherich in drugi referent Mertens, sta delo ocenila kot primerno in Pirjevca pripustila k rigoroznim izpitom. Promoviral je maja 1907. Že novembra 1906 se je prijavil k opravljanju profesorskega izpita z matematiko in fiziko kot glavnima predmetoma na srednjih šolah z nemškim učnim jezikom. Po opravljenih obveznostih je junija 1907 postal srednješolski profesor matematike in fizike.

36 V vpisnicah in ostali dokumentaciji UAW je navedena nemška različica imena: Karl.

37 Prim. UAW, Nationale, Karl Pirjevec; UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 2190 (Rigoroosenakt, PN 2190), Karl Pirjevec, Curriculum vitae.

38 Prim. Karl Pirjevec: *Beiträge zur Theorie einer speziellen Gattung der Dirichletschen Reihen*. Doktorska disertacija. Dunaj: Filozofska fakulteta Univerze na Dunaju, 1906. *UBW*, sig. D-13721.

V letih 1907–1912 je bil Pirjevec suplent na c. kr. državni realki v Trstu, potem pa (eno ali dve leti) provizorični učitelj (suplent) na c.kr. državni gimnaziji v Gorici (kot smo že omenili pri Pavlinu), kjer je učil matematiko, fiziko in geografijo.³⁹ V letih 1916 in 1917 je bil vodja dijaških tečajev v Trstu, kasneje je učil na realki v Idriji, in sicer od 1919 do 1923.⁴⁰ Nato je postal profesor na Državni trgovski akademiji v Ljubljani,⁴¹ v kasnejših letih, od 1929/30 in vse do upokojitve, pa tudi njen ravnatelj.⁴²

Jožef Sever

V istem letu kot Pirjevec se je na Filozofsko fakulteto dunajske univerze vpisal Jožef Sever (1877–1953).⁴³ Rodil se je v Retečah pri Škofji Loki (v istem kraju kot Valentin Kušar), maturiral leta 1896 na gimnaziji v Ljubljani, se nato vpisal v Bogoslovno semenišče v Ljubljani in julija 1900 postal duhovnik. V istem letu je bil kot pomožni duhovnik poslan v župnijo Črni vrh nad Idrijo, kjer je deloval do avgusta 1902. Nato se je odpravil na Dunaj, kjer je v študijskem letu 1902/03 začel s študijem matematike. Sever je na Dunaju poslušal osem semestrov predavanj, zlasti pri Escherichu, Mertensu, Boltzmannu in Wirtingerju, nekaj pa tudi pri profesorjih Kohnu in Tauberju ter pri privatnem docentu Josipu Plemlju. Pri njem je Sever v prvem in drugem semestru poslušal predmet *Potencialna teorija*, v tretjem semestru pa *Teorijo števil*. Poleg predmetov iz matematike, astronomije in fizike je Sever poslušal še predmete iz pedagogike in psihologije, zanimala ga je tudi literatura. V sedmem semestru je tako poslušal predavanje o Shakespearovih dramah in o zgodovini srbohrvaške književnosti, slednje pri Hrvatu Milanu von Rešetarju (1860–1942), takrat izrednem profesorju za slavistiko. Za študij Sever ni prejemal štipendije.⁴⁴ Pod mentorstvom Wirtingerja je leta 1907 dokončal doktorsko disertacijo z naslovom *Die Theorie der hypergeometrischen Funktion auf Grund der Thetafunktionen* (Teorija hipergeometrične funkcije na osnovi funkcij theta), ki obsega 100 strani rokopisa.

39 Prim. Slovenski šolski muzej: *Jahrbuch des höheren Unterrichtswesens in Österreich*, 1907–1913.

40 Prim. Janez Kavčič: *Prva slovenska realka*. Idrija: Mestni muzej Idrija, 1987, str. 150.

41 Prim. Slovenski šolski muzej: *Stalež srednjih in strokovnih šol v Sloveniji*, januar 1928.

42 Prim. Državna trgovska akademija v Ljubljani: *Izvestje za šolska leta 1920/21–1931/32*. Ljubljana, 1932, tu str. 45.

43 V vpisnicah in ostali dokumentaciji UAW je navedena nemška različica imena: Josef.

44 Prim. UAW, Nationale, Josef Sever; UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 2244 (Rigoroosenakt, PN 2244), Josef Sever, Curriculum vitae.

Disertacija se ukvarja z bogato in dobro razvito teorijo hipergeometrične funkcije (v literaturi na koncu bralcu ponudi več kot dvajset naslovov člankov pomembnih matematikov od Gaussa, Riemanna in Kleina do Webra, Mertensa in Wirtingerja). Najprej predstavi znana dejstva in formule o Jacobijevi funkciji theta in njenih različicah, nato jih poveže z Wirtingerjevo parametrično predstavitevijo hipergeometrične funkcije in L-integrali. S poglobljeno uporabo diferencialnih enačb ter s spretnim računanjem osnovnih in izpeljanih integralov in z razvojem v potenčno vrsto mu uspe dobiti pregledne rezultate o lastnostih hipergeometrične funkcije. Na ta način obdela veliko zanimivih posebnih primerov, ki jih predstavi v zadnjem poglavju ter v tabelah v deset strani dolgem dodatku.⁴⁵

Wirtinger in Escherich sta disertacijo ocenila zelo pozitivno, vendar zapisala, da bi bilo treba za objavo delo še nekoliko predelati v smeri večje zgoščenosti.⁴⁶ Sever je nato rigorozne izpite opravil z oceno odlično in promoviral decembra 1908. Kot kaže, se po doseženem doktoratu z matematiko ni več ukvarjal, niti je ni nikjer poučeval. Opravljal je namreč duhovniško službo, do leta 1910 kot kaplan v Vipavi in v Knežaku, nato do konca prve svetovne vojne in morda še nekaj let po njej kot mornariški kurat oziroma nadkurat v poreško-puljski škofiji. Od leta 1926 dalje je kot upokojenec živel v Št. Vidu nad Ljubljano, pomagal pri bogoslužju in med drugo svetovno vojno pri upravljanju župnije. Umrli je 7. januarja 1953 v Šentvidu, kjer je tudi pokopan.⁴⁷

Rudolf Perhac

Na Primorskem (*Küstenland*) se je rodil tudi Rudolf Perhac (1889–1967), in sicer v Trstu. Po maturi na nemški gimnaziji v Trstu junija 1907 se je vpisal na študij na Karel-Ferdinandovo univerzo v Pragi, kjer je študiral od zimskega semestra 1907/08, nato pa se je v študijskem letu 1909/10 vpisal na Filozofsko fakulteto dunajske univerze, v peti semester študija. Na Dunaju je poslušal predavanja Eschericha, Wirtingerja, Mertensa in drugih. Poleg matematičnih, fizikalnih in astronomskih predmetov ga je zanimala tudi zgodovina nemškega gledališča in starocerkvenoslovanska slovnica, slednjo je poslušal pri češkem slavistu Václavu Vondráku (1859–1925). Leta 1912 je pod Escherichovim mentorstvom pripravil

45 Prim. Josef Sever: *Die Theorie der hypergeometrischen Funktion auf Grund der Thetafunktionen*. Doktorska disertacija. Dunaj: Filozofska fakulteta Univerze na Dunaju, 1907. *UBW*, sig. D-13772.

46 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 2244 (Rigorozenakt, PN 2244), Josef Sever, ocena disertacije.

47 Prim. publikacijo Župnija Šentvid (900 let), izdal Župnijski urad Šentvid-Ljubljana, Ljubljana 1991.

doktorsko razpravo z naslovom *Zur Fredholmschen Funktionalgleichung mit Hermitescher Kern* (O Fredholmovi integralni enačbi s hermitskim jedrom), ki ni ohranjena. Perhavic je v istem letu opravil rigorozne izpite ter promoviral.⁴⁸

V arhivu dunajske univerze sta ohranjeni tudi vpisnici, iz katerih je razvidno, da je Perhavic že z doktorskim nazivom v letu 1912 poslušal še en semester predavanj kot izredni študent, in sicer aktuarsko matematiko (*Versicherungsmathematik*), matematično statistiko in verjetnostni račun.⁴⁹ Zatem se je zaposlil kot profesor na nemški gimnaziji v Trstu, kjer je deloval od 1912 do 1919. Od 1921 do 1932 je učil na državnem moškem učiteljskišču v Mariboru, nato do 1942 na državni realni gimnaziji v Mariboru. Po drugi svetovni vojni je bil ravnatelj Trgovske akademije v Trstu, kjer je skrbel tudi za organizacijo drugih slovenskih šol (pod zavezniško upravo).⁵⁰ V tem času je napisal dva slovenska učbenika geometrije: za nižje in strokovne šole in tečaje (1948) in za višje razrede srednjih šol (1952). Od leta 1954 do upokojitve 1959 pa je bil najprej eno leto ravnatelj slovenske gimnazije v Trstu (danes Državni znanstveni licej France Prešeren), nato pa je tam učil matematiko in fiziko v klasičnih razredih.⁵¹

Rihard Zupancič

Rihard Zupancič (1878–1949)⁵² se je rodil v Ljubljani. Leta 1897 je maturiral na nemški državni gimnaziji v Ljubljani in se nato vpisal na študij strojništva na Tehnično visoko šolo na Dunaju. Po opravljenem državnem izpitu iz strojništva (1899) se je v študijskem letu 1901/02 vpisal še na Filozofsko fakulteto dunajske univerze, kjer je poslušal predavanja pri profesorjih Escherichu, Kohnu, Mertensu in drugih. Poleg tega je poslušal tudi pedagoške predmete in predmete iz filozofije (npr. *Geschichte der deutschen Philosophie von Kant bis zum Tode Hegels* oz. Zgodovina nemške filozofije od Kanta do Heglove smrti). Leta 1903 je opravil profesorski izpit iz matematike in opisne geometrije za realne šole z nemškim

48 Prim. UAW, Nationale, Rudolf Perhavic; UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 3353 (Rigorozenakt, PN 3353), Rudolf Perhavic, Curriculum vitae.

49 Prim. UAW, Nationale, Rudolf Perhavic.

50 Lidija Rupel: L. K. Moser: »Aus meinem Leben« – »Iz mojega življenja«. V: Stanko Flego, Lidija Rupel (ur.): *Ludwig Karl Moser (1845–1918): Med Dunajem in Trstom./ Ludwig Karl Moser (1845–1918): Tra Vienna e Trieste*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU; Trst = Trieste: Narodna in študijska knjižnica = Biblioteca nazionale slovena e degli studi, 2012, str. 31–62, tu str. 46.

51 Prim. Martin Jevnikar: PERHAVC, Rudolf. *Primorski slovenski biografski leksikon*, 11. Snopič: Omersa–Pirjevec. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1985. Splet.

52 V vpisnicah in ostali dokumentaciji UAW je navedena nemška različica priimka: Suppantschitsch.

učnim jezikom.⁵³ V vpisnicah Tehnične visoke šole in Filozofske fakultete Zupančič sprva kot materni jezik navaja nemščino, kasneje pa slovenščino. V vseh štirih semestrih študija na univerzi je bil štipendist Schellenburgove ustanove (*Schellenburgisches Stipendium, verliehen von Landesregierung für Krain*).⁵⁴ Poleg tega je bil med študijem asistent za opisno geometrijo na Tehnični visoki šoli na Dunaju, v študijskem letu 1901/02 pa še suplent na gimnaziji in 1902/03 suplent na realki na Dunaju. Nato je opravljal delo profesorja matematike na nemški realki v Pragi (1903/04), od 1904 do 1919 pa je bil profesor matematike na realki na Dunaju, sodeloval s Tehnično visoko šolo in opravljal delo gimnazijskega inšpektorja. V letih 1908–1910 je imel študijski dopust za izdelavo srednješolskih matematičnih učbenikov, med katerim je tudi študiral – kot nekaj let pred njim Plemelj – v Göttingenu pri profesorjih Hilbertu, Kleinu in Sergeju Natanoviču Bernsteinu. Zupančič si je v tem času, verjetno pa tudi že prej, dopisoval s Plemljem. V letih 1908 do 1911 je Zupančič pripravil (v nemščini) petnajst gimnazijskih učbenikov za matematiko in tri za opisno geometrijo. Leta 1912 je postal honorarni docent na Tehnični visoki šoli na Dunaju, kjer je po odločbi ministrstva za uk in bogoča-stje smel predavati 4 ure tedensko.⁵⁵

V letu 1913 je Zupančič pod mentorstvom Wirtingerja pripravil doktorsko razpravo z naslovom *Zur Axiomatik der Methoden der kleinsten Quadrate* (O aksiomatični metode najmanjših kvadratov), ki sta jo mentor in referent Escherich ocenila kot primerno. Disertacija ni ohranjena, je pa v istem letu Zupančič objavil še članek z enakim naslovom⁵⁶ in na skupščini nemških matematikov izvedel predavanje o aksiomatični metode najmanjših kvadratov.⁵⁷ Promoviral je novembra 1913.

Med prvo svetovno vojno je Zupančič delal v artilerijskem laboratoriju na Dunaju, po koncu vojne in po razpadu monarhije se je leta 1919 preselil v Ljubljano, kjer se je vključil v priprave na ustanovitev Univerze v Ljubljani. Od maja do novembra

53 Prim. UAW, Prüfungszeugnis, Rihard Suppantšitsch, sig. Z. 75–1902, 21. 2. 1903.

54 Prim. UAW, Nationale, Rihard Suppantšitsch; UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 3782 (Rigoroosenakt, PN 3782), Rihard Suppantšitsch, Curriculum vitae.

55 Prim. Anton Suhadolc: *Življenje in delo profesorja Riharda Zupančiča*. Ljubljana: DMFA – založništvo, 2011, str. 13–20; Ciril Velkoverh: Zupančič, Rihard (1878–1949). *SBL*. Splet.

56 *Zur Axiomatik der Methode der kleinsten Quadraten*, Wien, A. Hölder. 1913: Sonderdruck aus: *Sitzungsberichte d. k. Akad. d. Wiss.* In Wien, Math. Naturw. Klasse, Bd, 122, Abt. IIa. Jänner 1913. 3.

57 Über die Axiomatik der Methode der kleinsten Quadraten. Predavanje na skupščini nemških matematikov (Deutsche Mathematiker Vereinigung) ob 85. zborovanju nemških prirodoslovcov in zdravnikov (Deutsche Naturforscher und Ärzte) na Dunaju 25. septembra 1913. *Verhandlungen der Gesellschaft Deutscher Naturforscher und Ärzte*, Leipzig, 85/1913, Abt. III, Nr. 1. Abteilung für Mathematik, str. 165. Prim. Suhadolc: *Življenje in delo profesorja Riharda Zupančiča*, str. 167.

1919 je predaval matematiko na začasnem tehnično-visokošolskem tečaju, hkrati pa s septembrom postal redni profesor za matematiko na Tehniški fakulteti. Predaval je študentom tehnike in naravoslovja, triletni cikel (sestavljen iz algebraične geometrije, diferencialne geometrije in analize) pa tudi študentom matematike na Filozofski fakulteti. Prvo študijsko leto 1919/20, v času rektorja Plemmlja, je bil imenovan za prorektorja, naslednje leto pa sta si vlogi zamenjala. Zupančič je bil prorektor še leta 1921/22, dvakrat pa dekan in trikrat prodekan Tehniške fakultete. Po ustanovitvi Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani je leta 1938 postal njen redni, ustanovni član, a je bil junija 1945 iz nje izključen zaradi simpatiziranja z Nemci, ker »se je postavil na okupatorjevo stran«. ⁵⁸ V začetku maja je namreč s soprogo zapustil Slovenijo in v Avstriji zaprosil za državljanstvo, kjer je na Tehniški visoki šoli v Gradcu do svoje smrti leta 1949 opravljal pomožno pedagoško delo in predaval osnove višje matematike.

Zupančič je pisal znanstvene in strokovne članke od leta 1901 do začetka druge svetovne vojne, vendar je njihova vsebina v glavnem povezana s poukom v srednjih in visokih šolah. Nabralo se mu jih je čez 30, objavljeni so bili v avstrijskih in francoskih tovrstnih časopisih (v nemščini in francoščini). Bil je več let član avstrijskega dela mednarodne komisije za pouk matematike in je tudi soavtor obširnega poročila o stanju na avstrijskih šolah. Poleg omenjenih, je Zupančič avtor še nekaterih člankov iz uporabne matematike ter treh priložnostnih člankov v slovenščini in enega v nemščini. ⁵⁹ Njegovo najpomembnejše delo pa so že omenjeni srednješolski učbeniki, ki spadajo po mnenju poznavalcev med takrat najbolj kakovostne. Zaradi predelav za realke in deklishe liceje lahko s številnimi ponatisi vred naštejemo okrog 80 izdaj. ⁶⁰ Na žalost pa, tako kot Hočevarjev, tudi noben njegov učbenik ni bil preveden v slovenščino. Bolj kot v raziskovanju matematike je torej Zupančič svoj talent izkazal predvsem na pedagoškem (in organizacijskem) področju.

Sklep

Predstavljeni Slovenci, ki so doktorirali iz matematike na dunajski univerzi, prihajajo iz dveh slovenskih dežel, Kranjske in Primorske. Vsi so imeli srečo, da so študirali pri odličnih mednarodno uveljavljenih profesorjih v času, ko so bile

58 Suhadolc: *Življenje in delo profesorja Ribarda Zupančiča*, str. 143.

59 Prim. prav tam, str. 20 in 165–169.

60 Prav tam, str. 17–18 in 169–175.

matematične, fizikalne in druge naravoslovne znanosti v Avstriji v razcvetu. Od svojih učiteljev so pridobili znanje in odgovoren odnos do raziskovalnega in pedagoškega dela, zlasti znanstveno strogost in poštenost. Zato so lahko veliko nudili domovini v svojem nadaljnjem šolskem in javnem delovanju.

Med njimi so nekateri, ki so bili doslej pri nas, tudi v strokovnih krogih, neznanani (Pavlin, Sever) ali premalo znani (Pirjevec, Perhac), skoraj vsi pa so pustili globoko sled kot profesorji na univerzitetni (Hočevar, Plemelj, Kušar, Zupančič) ali srednješolski ravni (Pirjevec, Perhac), nekateri kot izvrstni pisci učbenikov (Hočevar, Zupančič, pa tudi Perhac in Plemelj), drugi kot šolniki in dobri organizatorji šolstva (Pirjevec, Perhac, pa tudi Kušar in Zupančič). Kot univerzitetni profesor in znanstvenik gotovo izstopa Josip Plemelj, ki še vedno velja za najboljšega slovenskega klasičnega matematika in človeka, ki se je s svojimi znanstvenimi dosežki na področju teoretične matematike doslej najbolj uveljavil v svetovnem merilu. Njegovo profesorsko in znanstveno delo je po drugi svetovni vojni nadaljeval profesor Ivan Vidav, nekdanji Plemeljev učenec in doktorand, ki je poskrbel za nadaljnji razvoj in razmah matematičnega raziskovanja na Slovenskem.

Seznam virov in literature

Arhivski viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije:

SI AS 2012 TE3: Josip Plemelj, osnutek doktorata. Osebna mapa (škafca 3, mapa 6).

Nadškofijski arhiv Ljubljana

Catalogus cleri et beneficiorum ecclesiasticorum Diocesis Labacensis (Katalog duhovščine in cerkvenih beneficij Ljubljanske škofije), za leta 1910–1918.

Letopisi ljubljanske škofije za leta 1924, 1926, 1928, 1930, 1935 in 1944, založil škofijski ordinariat v Ljubljani.

Slovenski šolski muzej

Jahrbuch des höheren Unterrichtswesens in Österreich, 1907–1913.

Stalež srednjih in strokovnih šol v Sloveniji, januar 1928.

UAW – Archiv der Universität Wien (Arhiv Univerze na Dunaju):

Nationale (vpisnice): Hočevar, Franz; Kušar, Valentin; Pavlin, Josef; Perhac, Rudolf; Pirjevec, Karl; Plemelj, Josef; Sever, Josef; Suppantšitsch, Rihard.

Rigorozenakt (personalne mape z doktorskimi akti): št. 57 (PN 57: Franz Hočevar), št. 1035 (PN 1035: Valentin Kušar), št. 1143 (PN 1143: Josef Plemelj), št. 2047 (PN 2047: Josef Pavlin), št. 2190 (PN 2190: Karl Pirjevec), št. 2244 (PN 2244: Josef Sever), št. 3353 (PN 3353: Rudolf Perhac), št. 3782 (PN 3782: Rihard Suppantschitsch).

Rigorosprotokoll (zapisniki doktorskih izpitov): Hočevar, Franz; Kušar, Valentin; Pavlin, Josef; Perhac, Rudolf; Pirjevec, Karl; Plemelj, Josef; Sever, Josef; Suppantschitsch, Rihard

UBW – Universitätsbibliothek Wien (Univerzitetna knjižnica na Dunaju):

Disertacije obravnavanih doktorskih kandidatov:

sig. D-13300: *Die Anzahl der Wurzeln von Kongruenzen dritten und vierten Grades in Bezug auf einen Primzahlmodul* (Kušar, Valentin)

sig. D-13431: *Untersuchungen und Beiträge zur Konvergenz-Theorie der Dirichletschen Reihen* (Pavlin, Josef).

sig. D-13721: *Beiträge zur Theorie einer speziellen Gattung der Dirichletschen Reihen* (Pirjevec, Karl).

sig. D-13772: *Die Theorie der hypergeometrischen Funktion auf Grund der Thetafunktionen* (Sever, Josef).

Spletni viri in spletna literatura

C. kr. Slovenska državna gimnazija v Gorici: *Prvo izvestje c. kr. Slovenske državne gimnazije v Gorici v šol. letu 1913/14*. Gorica: Vladni svetnik dr. Janko Bezjak, 1914. dLib.si. (22. 12. 2018.)

Čermelj, L., Uršič, M.: Stefan, Jožef (1835–1893). v: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi605384/#slovenski-biografski-leksikon>>. (Dostop 16. 11. 2018.) Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 10. zv. Schmidl - Steklasa. Alfonz Gspan et al. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1967.

Državna trgovska akademija v Ljubljani: *Izvestje za šolska leta 1920/21–1931/32*. Ljubljana, 1932. dLib.si. (10. 12. 2018.)

Glonar, Joža: Hočevar, Franc (1853–1919). v: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi233202/#slovenski-biografski-leksikon>>. (Dostop 14. 11. 2018.) Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 3. zv. Hintner - Kocen. Izidor Cankar et al. Ljubljana, Zadržna gospodarska banka, 1928.

Jevnikar, Martin: PERHAVC, Rudolf. *Primorski slovenski biografski leksikon*, 11. Snopič: Omersa–Pirjevec. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1985. <http://www.sistory.si/cdn/publikacije/11000/267/Primorski_slovenski_biografski_leksikon_11.pdf>. (22. 12. 2019.)

- Monatshefte für Mathematik*. Izdaja Univerza na Dunaju. <<https://link.springer.com/journal/605>>. (11. 11. 2018.)
- Österreichisches Biographisches Lexikon (ÖBL) und biographische Dokumentation*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2003–2018. Splet. <<https://biographien.ac.at/oeb1>>. (15. 11. 2018.)
- Peterlin, Anton: Plemelj, Josip, akademik (1873–1967). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi433627/#slovenski-biografski-leksikon>>. (Dostop 17. 11. 2018.) Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 7. zv. Peterlin – Pregelj C. France Kidrič et al. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1949.
- Pirnat, Stanislav: Kušar, Valentin (1873–1962). *Biografski koledar slovenskih matematikov, fizikov, astronomov*. Stanislav Pirnat, 2012–2016. <<http://stanislavpirnat.si/valentin-ku%C5%A1ar>>. (16. 11. 2018.)
- Razpet, Marko: *Franc Hočevar in njegovo znanstveno delo* (prosojnice), Seminar za Zgodovino matematičnih znanosti. Ljubljana, 22. februar 2010. Dosegljivo v elektronski obliki na naslovu: <<http://www.pef.uni-lj.si/markor/Zgodovina.html>>. (20. 12. 2018.)
- Razpet, Marko: *Plemljeva najplodnejša leta in časopisje*. Študijsko gradivo, Zgodovina matematike. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Oddelek za matematiko in računalništvo, 2018. Splet <http://www.pef.uni-lj.si/matwww/Plemelj_casopisje_01.pdf>. (18. 11. 2018.)
- Velkovrh, Ciril: Zupančič, Rihard (1878–1949). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi886484/#slovenski-biografski-leksikon>>. (Dostop 22. 11. 2018.) Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 15. zv. Zdolšek – Žvanut. Jože Munda et al. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1991.

Natisnjena literatura

- Cindrič, Alojz: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*. Ljubljana: Univerza, 2009.
- Cindrič, Alojz: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi v prvi polovici devetnajstega stoletja 1804–1848*. Ljubljana: Univerza, 2010.
- Hočevar, Franz: Über die Ermittlung des Werthes einiger bestimmten Integrale. V: *Sitzungsberichte der mathematisch-naturwissenschaftlichen Classe der Akademie der Wissenschaften*, Ab. II (1876), str. 155–170.
- Kavčič, Janez: *Prva slovenska realka*. Idrija: Mestni muzej Idrija, 1987.
- Kurepa, Đuro: Plemelj Josip (11. 12. 1873, Bled – 22. 5. 1967, Ljubljana). V: *Matematički vesnik*, let. 5 (1968), št. 20, str. 229–242.

- Ottowitz, Nikolaus: *Der Mathematik Unterricht an der Technischen Hochschule in Wien (1815–1918)*. Doktorska disertacija. Wien: Technisch-Naturwissenschaftliche Fakultät, Universität Wien, 1988. Str. 410–422, 465–472, 484–492.
- Peppenauer, Helga: *Geschichte des Studienfaches Mathematik an der Universität Wien von 1848–1900*. Doktorska disertacija. Wien: Philosophische Fakultät Wien, 1953.
- Povšič, Jože: *Bibliografija Franca Hočevarja, Franc Hočevar – Bibliography*. Ljubljana: SAZU, Razred za matematične, fizikalne in tehnične vede, 1978.
- Sigmund, Karl: *Mathematik an der Universität Wien*. Fröschl, Karl Anton, Müller, Gerd B., Olechowski, Thomas, Schmidt-Lauber, Brigitta (ur.): *Reflexive Innensichten aus der Universität. Disziplinengeschichten zwischen Wissenschaft, Gesellschaft und Politik*. Wien: V&R unipress, 2015, str. 459–469.
- Suhadolc, Anton: *Dr. Valentin Kalan, prvi slovenski predavatelj fizike na Univerzi v Ljubljani*. V: *Obzornik za matematiko in fiziko*, let. 47 (2000), str. 147–149.
- Suhadolc, Anton: *Življenje in delo profesorja Riharda Zupanciča*. Ljubljana: DMFA – založništvo, 2011.
- Vidav, Ivan: *Josip Plemelj ob stoletnici rojstva*. Ljubljana: DZS, 1973.
- Župnija Šentvid (900 let)*, izdal Župnijski urad Šentvid-Ljubljana, Ljubljana 1991.

Boštjan Golob in Igor Žunkovič

Slovenski doktorji fizike od 1882 do konca prve svetovne vojne

Pričujoči pregled slovenskih doktorskih študentov fizike na Univerzi na Dunaju povzema tako razvoj dunajske fizike ob koncu 19. stoletja kot tudi njen vpliv na razvoj sodobne fizike. V tak kontekst postavljamo slovenske študente in njihov doprinos k fizikalni znanosti. Ugotovimo, da so ti študenti lahko uživali predavanja eminentnih in svetovno priznanih fizikov, ki so vsebovala tudi najnovejša svetovna fizikalna dognanja. Po študiju so se vsi tedanji študenti vrnili v slovensko okolje, a nihče od njih ni pričel oz. nadaljeval z znanstveno kariero. Večina se je ukvarjala s prosveto ter širjenjem fizikalnega znanja. Neposrednega vpliva na kasnejši razvoj slovenske fizike obravnavane osebe niso imele. Povsem verjetno pa je, da so posredno – preko izobraževanja mladih, ter razširjanja fizikalnega znanja in predvsem vcepljanja novih fizikalnih idej v slovensko okolje – vplivali na kasnejše generacije.

Fizika na Filozofski fakulteti dunajske univerze do leta 1920

Poučevanje fizike ima na dunajski univerzi svoje mesto že vse od njene ustanovitve leta 1365, vendar je »razvoj moderne fizike na dunajski univerzi pravzaprav mogoče povezati s prepoznanjem pomena Newtonove mehanike«. ¹ Lotte Bittner v svojem pregledu razvoja fizike na Dunaju od ustanovitve univerze naprej ugotavlja, da se še Johann Zematsek, ki je poučeval do leta 1823, z newtonovsko fiziko ni »resno soočil in prepoznal njenega pomena«. ² Za utemeljitelja moderne fizike na Dunaju zato velja Zematsekov naslednik Andreas Baumgartner, »prvi veliki fizik moderne dobe,« ³ hkrati tudi prvi fizik na dunajski univerzi, ki je predaval v nemškem jeziku.

Baumgartner se je kot redni profesor na dunajski univerzi habilitiral leta 1823 pri starosti trideset let in nemudoma pričel z metodološko in tehnično prenovo Fizikalnega

1 Lotte Bittner: *Geschichte des Studienfaches Physik an der Wiener Universität in den letzten hundert Jahren. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien*. Wien: Universität Wien, 1949, str. 23.

2 Prav tam, str. 23.

3 Prav tam, str. 29.

kabineta, saj »med številnimi napravami«, ki jih je bil prevzel skupaj z vodenjem »kabineta«, »ni bilo skoraj ničesar uporabnega«. ⁴ Baumgartnerjevo prizadevanje za ustrezno opremljenost Fizikalnega kabineta je nadaljeval njegov naslednik Andreas von Ettingshausen (1832–1845), ki je z Baumgartnerjem tudi sourejal *Zeitschrift für Physik und Mathematik* (1826–1832) ⁵ in bil predstojnik Fizikalnega muzeja. Vodenje Fizikalnega kabineta je leta 1849 prevzel August Kunzek von Lichten.

Wolfgang Reiter obdobje med 1850 in 1875 imenuje »herojska doba«. To je čas razvoja fizike, ki ga po Reiterjevi oceni najbolje opisuje potreba po »praktični, eksperimentalni izobrazbi«. ⁶ Medtem ko za Filozofsko fakulteto dunajske univerze reforme v letu 1849 pomenijo akademsko izenačenje s pravno, teološko in medicinsko fakulteto, za študij fizike pomenijo popolno premestitev njegovega namena in ciljev: pojavi se potreba po poznavanju praktičnega, eksperimentalnega dela in potreba po raziskovalnem delu. Obema praktičnima potrebama odgovarja ustanovitev Fizikalnega inštituta leta 1850, ki naj bi bil »primerno sredstvo oblikovanja šole uka in raziskovanja«. ⁷ Slednja usmeritev je bila vodilo urejanju delovanja inštituta, in sicer vključno z njegovo prostorsko umestitvijo. ⁸

Prvi predstojnik Fizikalnega inštituta je bil znameniti fizik Christian Doppler, vendar so njegove moči zaradi bolezni tedaj že pojenjale in ga je bil prisiljen že po dveh letih službovanja zapustiti, umrl pa je le leto zatem. Bolezni navkljub je Doppler dosegel, da se je inštitut leta 1851 preselil v nove prostore, kjer se je tudi vzpostavila knjižnica, uredil je delavnico in instrumentarij itn. ⁹ Po Dopplerjevem odhodu je vodenje inštituta prevzel Andreas Frh. von Ettingshausen, za njim pa leta 1866 enaintridesetletni Jožef Stefan (1866–1893), ki se je kot redni profesor »višje matematike in fizike« ¹⁰ na dunajski univerzi habilitiral leta 1863.

4 Prav tam, str. 32.

5 Revija je med letoma 1832 in 1827 izhajala pod naslovom *Časopis za fiziko in uporabne vede*, enkrat pa je izšla še v letih 1839 in 1840, nakar je zamrla (Bittner: *Geschichte des Studienfaches Physik an der Wiener Universität in den letzten hundert Jahren*, str. 37).

6 Wolfgang Reiter: *Von Erdberg in die Boltzmannsgasse – 100 Jahre Physik an der Universität Wien. V: Reflexive Innensichten aus der Universität*. Ur. Anton Fröschl etc. Göttingen: Vienna University Press/V&R Unipress, 2015, str. 191.

7 Bittner: *Geschichte des Studienfaches Physik an der Wiener Universität in den letzten hundert Jahren*, str. 45.

8 Ker je bila naloga inštituta praktično izobraževanje kandidatov za učitelje in kasneje tudi farmacevte, je na primer prvotna oddaljenost inštituta od preostalih »krajev, ki so jih obiskovali študentje dunajske univerze« (Bittner: *Geschichte des Studienfaches Physik an der Wiener Universität in den letzten hundert Jahren*, str. 55–56) problematična. To je tudi glavni razlog, da sta se Ettingshausen in Stefan zavzela za preselitev inštituta, kar se je zgodilo šele leta 1875.

9 Reiter: *Von Erdberg in die Boltzmannsgasse – 100 Jahre Physik an der Universität Wien*, str. 192.

10 Bittner: *Geschichte des Studienfaches Physik an der Wiener Universität in den letzten hundert Jahren*, str. 55.

Do leta 1875 so na dunajski univerzi obstajale že tri »fizikalne« stolice, in sicer Fizikalni inštitut (Jožef Stefan – matematična fizika), Fizikalni kabinet (Victor von Lang – eksperimentalna fizika) in Fizikalno-kemični univerzitetni laboratorij¹¹ (Josef Loschmidt, fizikalna kemija), ki so se preselile na skupno lokacijo na Türkenstrasse 3, kjer so ostale naslednja tri desetletja.¹²

Po prevzemu Fizikalno-kemičnega univerzitetnega laboratorija s strani Franza Exnerja (1891) in vrnitvi Ludwiga Boltzmann (1902) na dunajsko univerzo sta se fizikalni študij in raziskovanje reorganizirala in ta ureditev je obveljala vse do konca prve svetovne vojne. »Stari Kabinet je dokončno izgubil svoje ime in postal I. fizikalni inštitut, Fizikalni inštitut je postal Inštitut za teoretično fiziko. Prejšnji Loschmidtov inštitut je postal II. fizikalni inštitut.«¹³

Nenazadnje pa je bilo po Stefanovi smrti ustanovljeno mesto izrednega profesorja za matematično fiziko, ki ga je najprej zasedel Gottlieb Adler, za njim Gustav Jäger in nato od leta 1911 do leta 1920 Felix Ehrenhaft. Po odkritju radija (zakonca Curie, 1898) sta se za raziskovanje tega radioaktivnega elementa in radioaktivnosti nasploh zavzela Stefan Meyer in Egon Schweidler in njunim raziskovalnim uspehom (odkritje sevanja β , 1899) se je zahvaliti, da so v letih 1909 in 1910 ustanovili in povsem na novo zgradili¹⁴ Inštitut za radij (*Radiuminstitut*), katerega vodenje je prevzel Meyer, kot asistent pa je na inštitutu že od tega leta dalje deloval tudi Hess. Prav tako so do leta 1913 zgradili novo stavbo Fizikalnega inštituta, ki so ga sprva vodili Lecher, Exner in Jäger, vendar je njegov zagon že po slabem letu dni prekinil začetek prve svetovne vojne in »leta 1920 je na dunajski univerzi deloval le en profesor obče fizike (F. Ehrenhaft) in dva profesorja eksperimentalne fizike (E. Lecher in G. Jäger)«. ¹⁵

11 Ustanovitev tega laboratorija je stala 6400 fl., kar bi danes pomenilo nekaj več kot 75.000 evrov, za letno delovanje pa je laboratorij prejemal dotacijo v vrednosti 800 fl., to je nekaj manj kot 10.000 evrov.

12 Bittner in Reiter posebej izpostavljata neprimernost stavbe na Türkenstrasse 3 za poučevanje fizike, kjer pa so vendarle do leta 1913 poučevali in študirali številni tudi najpomembnejši fiziki tistega časa, in sicer ob Stefanu, Loschmidtu in Ernstu Lecherju še Boltzmann, Franz Exner, Friedrich Hasenöhr, Luise Meitner, Erwin Schrödinger, Victor Hess in drugi. (Reiter: *Von Erdberg in die Boltzmannngasse – 100 Jahre Physik an der Universität Wien*, str. 194; Bittner: *Geschichte des Studienfaches Physik an der Wiener Universität in den letzten hundert Jahren*, str. 63.)

13 Reiter: *Von Erdberg in die Boltzmannngasse – 100 Jahre Physik an der Universität Wien*, str. 195.

14 Za gradnjo so namenili 500.000 kron, kar bi danes znašalo več kot tri milijone evrov (Bittner: *Geschichte des Studienfaches Physik an der Wiener Universität in den letzten hundert Jahren*, str. 71).

15 Bittner: *Geschichte des Studienfaches Physik an der Wiener Universität in den letzten hundert Jahren*, str. 77.

Dunajska fizika ob koncu stoletja – od Dopplerja do Schrödingerja

Sumarična narava pričujočega pregleda razvoja študija in raziskovanja fizike na Dunaju do konca prve svetovne vojne ne dovoljuje poglobljene analize vplivov, ki so ga imeli številni pomembni profesorji in raziskovalci, zato lahko omenimo le najvidnejše dosežke posameznih raziskovalcev in profesorjev, medtem ko je pozornost usmerjena k eksplikaciji področij fizikalnega raziskovanja, ki so jih slednji razvili v obdobju med marčno revolucijo in koncem prve svetovne vojne.

Splošno lahko rečemo, da je obdobje preloma med 19. in 20. stoletjem verjetno čas, ko je bil Dunaj priča zbiru fizikalnih umov, kakršnega težko zasledimo prej ali pozneje. Na univerzi so na primer učili Boltzmann, Exner, pa (kasnejša) Nobelova nagrajenca Hess in Schrödinger. Eminentni predavatelji so navdihnili tudi številne študente, med katerimi so bila prav tako eminentna imena zgodovine fizike, npr. Paul Ehrenfest in Luise Meitner. Hkrati se je treba zavedati, da je bil prehod iz 19. v 20. stoletje v fiziki eno najburnejših in prelomnih obdobj, ki označuje prehod od klasične k moderni fiziki. Ob koncu 19. stoletja so se pričeli vrstiti rezultati poizkusov, ki so kazali na omejitve pri klasičnem opisu fizikalnih pojavov: sevanju teles,¹⁶ fotoefektu,¹⁷ rentgenskih žarkih,¹⁸ elektronu,¹⁹ radioaktivnosti²⁰ in še bi lahko naštevali. Pojavi so zahtevali razvoj teorije relativnosti in kvantne mehanike, dveh vej, ki opredeljujeta moderno fiziko. Vpliv te znanstvene revolucije presega okvire naravoslovja, pustil je močan pečat na družbi in posameznikih preko vpliva na filozofijo, umetnost, ekonomijo itd. V naslednjih nekaj odstavkih skušamo na nekaj primerih zgolj skicirati povezavo med delom fizikov, tesno povezanih z Univerzo na Dunaju, ter kasnejšim burnim razvojem fizike.

Stefan je že leta 1879 odkril²¹ naravni zakon, danes poimenovan Stefan-Boltzmannov zakon, ki podaja celoten energijski tok, ki ga telo oddaja v obliki

16 Sevanje črnega telesa, oddajanje elektromagnetnega valovanja katerega koli telesa z neničelno temperaturo. Več o eksperimentalnem preverjanju le-tega v: Hoffmann, Dieter: Schwarze Körper im Labor. *Physikalische Blätter*, let. 56 (2000), št. 12, str. 43–47.

17 Izbitje elektrona iz snovi ob obsevanju z elektromagnetnim valovanjem. Eksperimentalno odkritje v Herz, Heinrich: Ueber einen Einfluss des ultravioletten Lichtes auf die electriche Entladung. V: *Annalen der Physik*. Let. 267 (1887), št. 8, str. 983–1000.

18 Elektromagnetno sevanje, ki nastane ob pospešenem gibanju nabitih delcev (predvsem zaustavljanju elektronov).

19 Thomson, Joseph John: Cathode Rays. V: *Philosophical Magazine*, let. 44 (1887) št. 269, str. 293–316.

20 Pierre Radvanyi in Jacques Villain: The discovery of radioactivity. V: *Comptes Rendus Physique*, let. 18 (2017) št. 9–10, str. 544–550.

21 Jožef Stefan: Über die Beziehung zwischen der Wärmestrahlung und der Temperatur. V: *Sitzungsberichte der mathematisch-naturwissenschaftlichen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, let. 79 (1879), str. 391–428.

elektromagnetnega sevanja. Boltzmann je leta 1884 zakon teoretično izpeljal²² na podlagi termodinamskih zakonov. Max Planck je leta 1901 uspešno teoretično opisal²³ spekter sevanja črnega telesa, pri čemer je moral predpostaviti kvantizacijo energije. Planckov spekter je diferencialna, osnovnejša oblika opisa sevanja, kot ga podaja Stefan-Boltzmannov zakon. Dandanes štejemo ta dosežek za enega temeljev kvantne mehanike, ki omogoča konsistenten opis pojavov v subatomskega svetu. Planck je leta 1918 za svoj prispevek prejel Nobelovo nagrado za fiziko.

Stefan Meyer je bil ena ključnih osebnosti pri zgodnjih raziskavah radioaktivnosti. Na univerzi je uspel je pridobiti ustrezne vzorce radioaktivnega urana za raziskave. S svojim eksperimentalnim delom je pokazal, da se sevanje β odklanja v magnetnem polju, pripomogel k identifikaciji žarkov β kot elektronov ter pokazal na razliko med žarki β in žarki α .²⁴ Z uranovo rudo je oskrboval zakonca Curie v Parizu in Ernesta Rutheforda v Londonu.²⁵ Leta 1904 je na dunajski univerzi doktoriral Ehrenfest, katerega so med študijem prevzela Boltzmannova predavanja. Kasneje je deloval na Univerzi v Leidnu, na področju statistične mehanike. Slovel je kot odličen predavatelj, med študenti, ki so delovali pri njem, je bil tudi Enrico Fermi. Prav jedrski razpadi ki jih je študiral Meyer, so kasneje Fermija privedli do postulatije šibke jedrske sile, ene od štirih osnovnih sil v naravi.

Leto za Ehrenfestom je na Dunaju doktorirala Luise Meitner, ki je v sodelovanju z Ottom Hahnom in Ottom R. Frischom odkrila in razložila stimulirano cepitev uranovih jeder.²⁶ Dejstvo, da si za odkritje ni delila Nobelove nagrade za kemijo, ki jo je leta 1944 prejel Hahn, še dandanes predstavlja verjetno enega hujših sporov Nobelovega komiteja. Pomena cepitve jeder na sodobno družbo verjetno ni potrebno posebej izpostavljati.

Kot Meyerjev asistent je na univerzi delal Victor Hess. V tem času je opravil vrsto poizkusov, s katerimi je dokazal obstoj kozmičnih žarkov²⁷ in za odkritje pre-

22 Ludwig Boltzmann: Ableitung des Stefan'schen Gesetzes, betreffend die Abhängigkeit der Wärmestrahlung von der Temperatur aus der electromagnetischen Lichttheorie. V: *Annalen der Physik und Chemie*, let. 258 (1884), št. 6, str. 291–294.

23 Max Planck: Über das Gesetz der Energieverteilung im Normalspectrum. V: *Annalen der Physik*, let 4 (1901), št. 3, str. 553–563.

24 Žarki α so jedra He.

25 Wolfgang Reiter: Stefan Meyer: Pioneer of Radioactivity. V: *Physics in Perspective*, let. 3 (2001), št. 1, str. 106–127.

26 Lise Meitner in O. R. Frisch: Disintegration of Uranium by Neutrons: A New Type of Nuclear Reaction. V: *Nature*, let. 143 (1939), št. 3615, str. 239.

27 Victor F. Hess: Über Beobachtungen der durchdringenden Strahlung bei sieben Freiballonfahrten. V: *Physikalische Zeitschrift*, let. 13 (1912), str. 1084–1091.

jel Nobelovo nagrado za fiziko leta 1936. Kozmični žarki dandanes predstavljajo enega osnovnih glasnikov, ki znanstvenikom posredujejo informacije o vesolju in razvoju le-tega.

Erwin Schrödinger je študiral in deloval na Univerzi na Dunaju. Medtem ko je zgodnja leta akademske kariere preživel kot asistent Exnerja, je najbolj znan po formulaciji valovne mehanike, torej po Schrödingerjevi enačbi, ki jo je razvil v kasnejših letih²⁸ in je osnova nerelativistične kvantne mehanike. Za ta dosežek je prejel Nobelovo nagrado za fiziko leta 1933. Schrödinger je znan kot oče kvantne mehanike (čeprav je k razvoju le-te seveda prispevalo večje število fizikov).

Fizika na dunajski univerzi, natančneje ljudje, ki so jo sooblikovali ob prelomu med 19. in 20. stoletjem, je bila najtesneje povezana s takratnimi najodobnejšimi in pomembnimi dogajanja na tem področju. Še mnogo več, trdimo lahko, da so posamezniki pomembno prispevali k revolucionarnemu premiku od klasične, Newtonove, k moderni fiziki.

Slovenski fiziki

Med letoma 1873 in 1918 je na Dunaju doktoriralo šest slovenskih fizikov, in sicer Lavo (Leopold) Čermelj, Štefan Dolinar, Johann Knific, Adolf Pečovnik, Anton Ratajec in Josef Rožman. Ta imena tvorijo docela raznoliko skupino fizikov, med katerimi so nekateri ne le s svojim znanstvenim, temveč predvsem družbenim in poljudnoznanstvenim delom močno zaznamovali razvoj slovenske znanosti (npr. Čermelj), drugi pa so do danes povsem neznani in jih zgodovina znanosti šele na tem mestu prvič omenja. Kljub pomenu, ki so ga omenjeni fiziki kot skupina imeli za razvoj slovenske znanosti – številni so delovali kot učitelji in ravnatelji – se njihov doprinos k zgodovini fizike ne more primerjati z vplivom najpomembnejšega slovenskega fizika 19. stoletja Jožefa Stefana, ki je bil med drugim profesor Štefana Dolinarja, medtem ko drugi obravnavani študentje do leta 1918 njegovih predavanj niso poslušali.

Preden se posvetimo posameznim fizikom z našega seznama, je treba shematično predstaviti celovito sliko slovenskih študentov fizike (in matematike) na Dunaju med letoma 1872 in 1918. Skupaj so poslušali 352 predavanj, od teh največ pri Gustavu Ritt. von Escherichu (58), Gustavu Kohnu (38) in Ludwigu

28 Erwin Schrödinger: Quantisierung als Eigenwertproblem. V: *Annalen der Physik*, let. 384 (1926), št. 4, str. 273–376.

Boltzmannu (36).²⁹ Poudariti je treba, da prva dva pravzaprav nista poučevala fizike, ampak matematiko, medtem ko je tretji, Boltzmann, na dunajski filozofski fakulteti zasedal različna mesta ter predaval ob fiziki tudi filozofijo in matematiko (v svojem prvem dunajskem obdobju 1873–1877).

Pregled obravnavanih slovenskih fizikov pokaže tudi, da so vsi z izjemo Dolinarja študirali in doktorirali po letu 1900, medtem ko je Dolinar študiral med letoma 1873 in 1877. Obenem je Dolinar poslušal znatno najmanjše število predavanj, to je 26, ostali obravnavani doktorji fizike pa vsi več kot 50.³⁰ Navkljub časovni razliki med njimi Dolinar ni poslušal bistveno drugačnih predavanj kot preostala skupina fizikov, poleg tega je poslušal nekatere iste profesorje, npr. Boltzmann in Theodorja Vogta.

Prav Vogtovo ime v tem kontekstu kaže na še en pomemben trend študija fizike na dunajski univerzi ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja. Četudi je že po imenih učiteljev in predmetov zaznati velik pomen praktične in eksperimentalne fizike (Exner, Lang idr), je precej poudarka na teoriji, in sicer še posebej v zvezi s filozofijo. Vsi obravnavani fiziki so namreč ob fizikalnih in matematičnih predmetih poslušali še kakšen filozofski predmet, najpogostejše teme pa so ob pedagoških in psiholoških (Höfler, Jerusalem, Jodl, Vogt, Stöhr) še kozmološke (Müllner, Boltzmann) in estetske (Reich). Pedagoški in psihološki predmeti, ki so jih slovenski študentje fizike najpogosteje poslušali (seveda ob predmetih s področja matematike), po eni strani kažejo na namembnost študija, ki služi izobraževanju učiteljev – dejansko je velik del obravnavanih doktorjev fizike kasneje poučeval fiziko in matematiko (Dolinar, Čermelj, Pečovnik, Ratajec, Knific). Po drugi strani kažejo na naravo tedanjih tektonskih premikov v fiziki; zaradi revolucionarnosti novih idej je bilo nujno potrebno tudi razumevanje implikacij le-teh na splošno dojemanje sveta.

V nadaljevanju se osredotočamo na študij in znanstveni doprinos ter področja zanimanja in raziskovanja slovenskih študentov fizike, četudi nobeden od obravnavanih fizikov ni dosegel vpliva, kakršnega je imel generacijo starejši Jožef Stefan, ali pa generacijo mlajši fiziki, npr. Anton Peterlin.

Štefan Dolinar

Štefan Dolinar je bil rojen 31. decembra 1853 v Horjulu (Kranjska). V vpisnicah ime in poklic (*Landmann*) očeta Andreasa zapiše le na prvi vpisnici, kasneje to

²⁹ Podatke črpamo iz vpisnic (Nationale) obravnavanih slovenskih študentov fizike.

³⁰ Obe števili vključujeta seminarje, proseminarje in vaje.

polje pusti prazno.³¹ Dolinar je s pomočjo različnih štipendij na Filozofski fakulteti dunajske univerze študiral med zimskim semestrom 1873/74 ter letnim semestrom 1877, poslušal/opravljal pa je 26 predavanj, seminarjev, proseminarjev in vaj – največ, skupno kar 7, pri Stefanu (Akustika in Optika z eksperimentalnega vidika, Vaje iz fizikalnih eksperimentov, Uvod v teoretično in molekularno fiziko, Teoretična optika, Veda o toploti, Eksperimentalna mehanika, Magnetizem). Stefan je z Loschmidtom tudi spisal oceno Dolinarjeve disertacije z naslovom *Die Beugung des Lichtes durch kreis- und ringförmige Öffnungen* (Uklon svetlobe ob prehodu skozi okrogle in ovalne odprtine).³²

Tema disertacije je sicer klasična (optika, interferenca oziroma uklon svetlobe), a kaže na sodobnost študija. Interferenčni pojavi s svetlobo so namreč kasneje predstavljali pomembno področje prehoda od korpuskularne k valovni naravi obravnave delcev. V disertaciji gre za teoretično obravnavo slike, ki jo dobimo ob prehodu svetlobe preko pravokotne oziroma okrogle odprtine. Dolinar znaten del nameni izračunu integralov, do katerih vodi izpeljava. Z današnjega stališča disertacija spominja na kompleksnejšo domačo nalogo iz matematične fizike. Še pred promocijo je Dolinar leta 1879 opravil strokovni izpit (*Gymnasial-Lehramts-Befähigungs-Prüfung*) iz matematike in fizike. Promoviral je 27. novembra 1882.

Anton Ratajec

Anton Ratajec je bil rojen 29. decembra 1873 v kmečki družini. Gimnazijo je obiskoval v Novem mestu, nakar je eno leto prostovoljno služil vojaški rok in »opravil častniški izpit«, ³³ nato pa je »študiral teologijo v Ljubljani (1895–1899)« ter »1899–1904 matematiko in fiziko na dunajski filozofski fakulteti; bil je dve leti prefekt v lj. Alojzijevišču, 1907–1908 poskusni kandidat na državni gimnaziji v III. Dunajskem okr.«³⁴ Po opravljenem doktoratu iz matematike in fizike je leta 1908 postal profesor na gimnaziji v Št. Vidu, ki jo je med letoma 1933 in 1936 tudi vodil.

Med petdesetimi predavanji, seminarji, proseminarji in vajami, ki jih je poslušal in opravljal na Filozofski fakulteti na Dunaju, je največ (15) Escherichovih, medtem

31 Archiv der Universität Wien (v nadaljevanju UAW), Nationale, Štefan Dolinar.

32 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 226 (Rigorosenakt, RA 226), ocena disertacije.

33 Franc Ksaver Lukman: Anton Ratajec (1873–1939). V: *Slovenska biografija*. SAZU, ZRC SAZU, 2013. Splet.

34 Prav tam.

ko je od fizikov največ poslušal Jäger, ki je tedaj predaval teorijo svetlobe, teoretično fiziko, optiko, električno prevodnost itn.,³⁵ torej teoretične predmete, čeprav je Ratajec doktoriral z eksperimentalno disertacijo. Iz vpisnic je razvidno še, da je Ratajec poslušal precej pedagoških, jezikoslovnih in zgodovinpisnih predmetov, na primer srednjeveško zgodovino Slovanov, psihologijo jezika, pedagogiko, praktično filozofijo itn., kar pomeni, da se je izobraževal za učitelja, to pa je nenazadnje značilnost večine na tem mestu obravnavanih fizikov. Naslov disertacije, ki sta jo ocenila profesorja Exner in Lang (kot zanimivost omenimo, da se je prvi podpisoval z imenom – Franz, drugi pa je bil po osnovni izobrazbi kemik), je dolg: *Über die Bestimmung der Dichten und Kapillaritätskonstanten der Gemische von Hexan und Aceton sowie deren Berechnung aus den Konstanten der Komponenten* (O določanju gostote in kapilarnih konstant mešanic heksana in acetona ter izračunu iz lastnosti komponent).³⁶ Prva zanimiva podrobnost je tema, ki se vrti okoli enakih kemijskih sestavin kot pri Knificu (acetona in heksana, glej spodaj). Gre za eksperimentalno delo, ki vključuje tabele meritev, grafe ter celo izpeljavo fenomenoloških zvez med posameznimi merjenimi količinami na podlagi izmerjenih odvisnosti. Poglavitna motivacija za eksperimentalno delo je bila, kot kaže, eksperimentalna metoda – Jägerjeva metoda določanja kapilarnih konstant;³⁷ zakaj ravno v mešanici acetona in heksana ni očitno (morda enostavno zaradi dobre topljivosti slednjega v prvem).

Ivan (Johann) Knific

Ivan Knific je bil rojen 28. junija 1875 v Hrašah pri Ljubljani. Leta 1894 je opravil maturo in se posvetil teološkim študijam ter bil leta 1898 posvečen v duhovnika. Po enoletnem službovanju kot duhovnik se je vpisal na študij fizike z matematiko na Filozofsko fakulteto na Dunaju. Med študijem je pod Exnerjevim vodstvom delal v Fizikalno-kemijskem inštitutu ter na podlagi tega raziskovanja sestavil disertacijo z naslovom *Über das Brechungsvermögen des Acetons und Hexans und ihrer Mischungen* (O lomnih lastnostih acetona in heksana ter njunih mešanic). Drugi mentor (v današnjem času bi to funkcijo imenovali somentor) je bil Boltzmann.³⁸

35 UAW, Nationale, Anton Ratajec.

36 Prim. UBW sig. D-1361: *Über die Bestimmung der Dichten und Kapillaritätskonstanten der Gemische von Hexan und Aceton sowie deren Berechnung aus den Konstanten der Komponenten* (Ratajec Anton).

37 Kapilarna konstanta je povezana z osnovnejšimi fizikalnimi količinami, gostoto kapljevine in njeno površinsko napetostjo.

38 John Blackmore (ur.): *Ludwig Boltzmann His Later Life and Philosophy, 1900–1906: Book One*. Boston: Kluwer Academic Publishers, 1995.

Knifičevo disertacijo sta pregledala referenta Exner in Boltzmann, ki sta nje-gove eksperimente opisala kot »skrbno zasnovane« in navkljub »nestabilnosti substanc«³⁹ uspešno izvedene. Področje disertacije je očitno optika, podobno kot v Dolinarjevi disertaciji, je pa ta eksperimentalna in ne teoretična. Knific je promoviral 22. septembra 1904. Med študijem je Knific opravil 63 študijskih obveznosti, med drugim je poslušal tudi predavanje Teorija števil pri Josipu Plemlju, medtem ko je poslušal največ Escherichovih in Boltzmannovih predavanj, kakor je bilo tedaj običajno pri večini študentov. Po dokončanem študiju je bil eno leto duhovnik »med slovenskimi rudarji v Porenju in na Westfalskem (1904–1905), suplent na škofijski gimnaziji v Urfahrju pri Linzu, od 1905 profesor na škofijski gimnaziji v Št. Vidu nad Ljubljano«. ⁴⁰

Knific je na šentviški gimnaziji poučeval fiziko, matematiko, logiko in psihologijo, bil pa je tudi »varuh prirodoslovne zbirke«. ⁴¹ Vendar je bil po letu 1900 bolj znan po svojih potopisih: *Na Westfalskem* (Slov. 1900), *V sveti deželi* (Slov. 1902), *Ob piramidah* (Zora, 1903), *Od Save do Bospora* (DS, 1902), *V deželi polnočnega sonca* (DS, 1910), *Upsala* (DS, 1911), *Med slovenskimi izseljenci v Vladikavkazu* (DS, 1912), *Na Rivieri in v Marseillu, Alžir* (Mentor, 1913/14), *Čez rusko granico, i. dr.* (DS, 1914), *V ruskem Turkestanu i. dr.* (DS, 1915–18). ⁴²

Josef Rožman

Josef Rožman je bil rojen 24. marca 1878 v Artičah ob Brežicah. Med letoma 1890 in 1898 je obiskoval državno gimnazijo v Mariboru, kjer je leta 1901 opravil maturo in še istega leta se je vpisal na dunajsko Filozofsko fakulteto, kjer je začel študirati fiziko in matematiko. Študij je dokončal z disertacijo z naslovom *Abhängigkeit von dielektrischen Leitungsvermögens der flüssigen Substanzen von der Temperatur* (Odvisnost dielektrične prevodnosti tekočih substanc od temperature), in sicer pri Exnerju, drugi referent pa je bil Boltzmann. Promoviral je 7. julija 1905. Naslov disertacije kaže na še eno področje, ki se ga prejšnje teme niso dotikale, področje mikroskopske teorije električne prevodnosti.

39 Prim. UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1570 (Rigorosenakt, RA 1570), ocena disertacije.

40 Ivan Knific (1875–1950). V: *Slovenska biografija*. SAZU, ZRC SAZU, 2013. Splet.

41 XIV. izvestje škofijske gimnazije v zavodu sv. Stanislava. Škofijska gimnazija v zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano, 1918/19. dLib.

42 Ivan Knific (1875–1950). V: *Slovenska biografija*. SAZU, ZRC SAZU, 2013. Splet.

Adolf Pečovnik

Adolf Pečovnik je bil rojen 25. maja 1883 v Lenartu na Štajerskem. Iz vpisnic je razvidno, da mu je oče umrl še pred začetkom študija, zato je v rubriko, kamor so študentje vpisovali ime in poklic očeta, vpisal bodisi *verstorben* (pokojni) bodisi je mesto pustil prazno. Njegov zakoniti zastopnik je do njegove polnoletnosti bil zemljiški posestnik (*Grundbesitzer*) Johann Šibert.⁴³ Gimnazijo je Pečovnik obiskoval v Mariboru in maturo opravil leta 1902. Leta 1903 se je vpisal na študij fizike na dunajski univerzi, kjer je promoviral 23. novembra 1906. Naslov njegove disertacije je *Über die Diffusion von Wasserstoff durch Metalbleche* (O difuziji vodika v kovinskih listih), referenta pa sta bila, kot pri disertaciji Ratajca, profesorja Exner in Lang. V izredno kratki oceni poudarita »skrbno izvedbo« Pečovnikovega dela in ocenita, da ustreza zakonskim zahtevam. Disertacija se že po obliki razlikuje od ostalih, opisanih zgoraj. Citati so zapisani v obliki številke v besedilu in referirani pri dnu strani (v ostalih disertacijah so bile reference zapisane v besedilu, z avtorjem in virom). Enačbe so oštevilčene. Iz današnjega stališča disertacija deluje sodobnejša kot ostale. Pečovnik je v disertaciji uporabil teoretične enačbe, ki povezujejo difuzijsko konstanto kovine za difuzijo vodika z električnim tokom, ter izvedel meritve, preko katerih je določil difuzijsko konstanto za paladij in platino. Obe snovi sta se pogosto uporabljali za elektrode pri elektrolizi, absorpcija vodika je lahko vplivala na potek le-te. Pečovnikov rezultat je, glede na takrat razpoložljive eksperimentalne metode, dokaj točen in zanimiv.⁴⁴ Zanimivo je tudi, da so podobne študije danes ponovno zelo pomembne, motivacija pa je nedvomno drugačna: shranjevanje vodika za morebitno široko uporabo v vodikovih gorivnih celicah.

Pečovnik je torej študiral redno in brez podaljševanja študija, pri čemer je opravil 69 študijskih obveznosti, največ pri Escherichu, poslušal pa je med drugim tudi predavanje Jakoba Minorja o Goetheju in češki jezik pri Václavu Vóndraku.⁴⁵

O Pečovnikovem življenju po doktoratu nekaj gradiva v različnih dokumentih hrani Arhiv Slovenije (spomini Josipa Breznika, Akademsko društvo Triglav⁴⁶), nekaj pa je dostopnega v javnih dokumentih institucij, v katerih je delal, na primer

43 UAW, Nationale, Adolf Pečovnik.

44 Eden od rezultatov njegovih meritev je, da lahko 1 cm³ paladija absorbira 0,1 mg vodika, kar pri normalnih pogojih ustreza 100 cm³ (razmerje 1:100). Danes vemo, da lahko paladij absorbira celo do 900-kratnik svoje prostornine vodika pri normalnih pogojih (razmerje 1:900).

45 UAW, Nationale, Adolf Pečovnik.

46 SI AS 2138: Breznik, družina, 1887-2013; SI AS 1507: Akademsko društvo Triglav, 1910-1941.

današnje Gimnazije Bežigrad v Ljubljani, ter drugih arhivskih virih, na primer v tedenski prilogi *Slovenca (Ilustrirani Slovenec, 15. 4. 1925)*.⁴⁷ V slednjem najdemo Pečovnikovo fotografijo (ob fotografijah še treh oseb) s pripisom: »Od PPŽ režima preganjani slovenski profesorji in odstavljene župani.« O njegovi narodni zavednosti in tovrstnem prizadevanju je mogoče sklepati tudi, ker ga v zvezi z Akademskim društvom Triglav v svojih spominih omenja Josip Breznik.⁴⁸

Pečovnik je po doktoratu delal kot prosvetni inšpektor nekdanje mariborske oblasti, kot profesor matematike in fizike na Državni gimnaziji v Mariboru in nato (od 1939/40) kot ravnatelj in profesor na III. realni gimnaziji v Ljubljani, današnji Gimnaziji Bežigrad. Medtem ko so ga italijanske oblasti še obdržale na ravnateljskem mestu, je bil leta 1943 upokojen »z argumentom, da ima dva sinova v partizanih«. Po vojni se je Pečovnik vrnil na mesto ravnatelja, v službo, ki jo je opravljal do leta 1958.

Lavo (Leopold) Čermelj

Lavo Čermelj je verjetno najvidnejše ime med obravnavanimi doktorji fizike. Rodil se je 10. novembra 1889 v Trstu in umrl 26. januarja 1980 v Ljubljani. *Primorski slovenski biografski leksikon* navaja, da je bil njegov oče Josip (Josef) »težak v Javnih skladiščih«. ⁴⁹ Po enoletnem študiju prava v Pragi se je Čermelj leta 1910 vpisal na dunajsko Filozofsko fakulteto, kjer je opravil 76 obveznosti, največ pri profesorjih Escherichu, Kohnu in Wirtingerju – torej matematikih – med fiziki pa je največ poslušal Hasenöhrla (Termodinamika, Mehanika, Kinetična teorija plinov itn.). ⁵⁰ Doktoriral je prav ob začetku prve svetovne vojne. V disertaciji z naslovom *Inhomogeniteten in scheinbar homogenen Draechten* (Nehomogenosti v navidez homogenih žicah) Čermelj obravnava nečistoče in njihov vpliv na električno prevodnost upornikov iz bizmuta. Le-to tudi eksperimentalno preverja. Vsebina disertacije je dokaj tehnološka (za tiste čase) s podrobnim opisom pripravljenih eksperimentalnih aparatov. Tehničnost ne preseneča glede na prvopodpisanega pod spričevalo rigorozna, pa tudi ocene disertacije, Ernsta Lecherja. Slednji je znan po zasnovi t. i. Lecherjevih žic, tehničnega pripomočka za določanje valovne

47 *Ilustrirani Slovenec*, let. 1 (5. 4. 1925), št. 15. dLib.

48 Aida Škoro Babić, Matevž Košir: Spomini Josipa Breznika. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2014, str. 61, 68.

49 Jurij Perovšek: Lavo Čermelj (1889–1980). V: *Slovenska biografija*. SAZU, ZRC SAZU, 2013. Splet.

50 UAW, Nationale, Leopold Čermelj.

dolžine elektromagnetnega valovanja.⁵¹ Čermelj mu je ob koncu disertacije posvetil zahvalo za mentorstvo.

Prvo svetovno vojno je Čermelj preživel kot učitelj na Zasebni slovenski trgovski šoli v Trstu, kasneje pa na Državni obrtni šoli, dokler ni bil med letoma 1920 in 1923 prisilno upokojen, potem ponovno zaposlen in leta 1924 zaradi »politične nezaupljivosti«⁵² dokončno odpuščen. Že leta 1922 je, ker italijanske »oblasti niso dovolile, da bi se zopet odprla slovenska trgovska šola v Trstu«, pri Trgovskem izobraževalnem društvu vodil enoletni trgovski tečaj, kasneje pa še »večerne tečaje za slovenske trgovske vajence«,⁵² dokler ni leta 1929 pred aretacijo, ki mu je grozila, pobegnil v Jugoslavijo, kjer je postal pogodbeni in nato stalni profesor na III. Realni gimnaziji v Ljubljani. Že med poučevanjem se je loteval številnih narodno vzpodbudnih in časnikarskih projektov: bil je tajnik »kulturnoprosvetne organizacije Prosveta«, ustanovitelj tednika *Novice*, soustanovitelj in urednik »književne družine 'Luč'«, soustanovitelj naravoslovne revije *Proteus* (uredil je 22 letnikov), »spisal je vrsto šolskih učbenikov iz naravoslovnih ved in napisal dolgo vrsto poljudno znanstvenih knjig«. ⁵³

Drugo svetovno vojno je po aretaciji leta 1941 preživel v rimskih zaporih Regina Coeli in na Elbi, po izpustu leta 1944 pa se je pridružil partizanom, postal član študijske komisije SNOS, po vojni pa je bil član Inštituta za mednarodna vprašanja pri Ministrstvu za zunanje zadeve v Beogradu, strokovni izvedenec na konferenci zunanjih ministrov v Londonu in na pariški mirovni konferenci leta 1945. Od leta 1947 je bil načelnik oddelka za zahodne meje pri Inštitutu za narodnostna vprašanja ter ravnatelj tega inštituta do »druge«⁵⁴ upokojitve leta 1959. Dvakrat je prejel Levstikovo nagrado, potem nagrado Kidričevega sklada,⁵⁵ bil je častni član Prirodoslovnega društva Slovenije (1964), častni urednik *Proteusa* in častni član Društva matematikov, fizikov in astronomov LRS, prejel je zlato spominsko plaketo SKGZ v Trstu in red zaslug za narod z zlato zvezdo (1970).⁵⁶

51 Ernst Lecher: Eine Studie über electriche Resonanzerscheinungen. V: *Wiedemann Annalen*, let. 41 (1888), str. 850.

52 Jurij Perovšek: Lavo Čermelj (1889–1980). V: *Slovenska biografija*. SAZU, ZRC SAZU, 2013. Splet.

53 Prav tam.

54 Besedo druge pišemo v narekovajih, saj je bila tudi ta upokojitvev, četudi je bil Čermelj tedaj star že 70 let, tako kot prva leta 1919, prisilna. Prim. Denis Sabadin: Lavo Čermelj v primežu velikih ideologij 20. stoletja. V: *Acta Histriae*, let. 17 (2009), št. 4, str. 732.

55 Nagrado je Čermelj prejel na področju družbenih ved, ne naravoslovja.

56 Čermelj je ne le pomemben fizik, temveč tudi pomemben narodni buditelj in politični aktivist, še posebej pred in med drugo svetovno vojno ter nasploh pomembna osebnost slovenske manjšine v Italiji. O njegovem političnem in družbenem delovanju glej Denis Sabadin: Lavo Čermelj v primežu velikih ideologij

Čermelj je za slovensko fiziko in njen razvoj pomemben kot njen popularizator, napisal pa je tudi več srednješolskih učbenikov za geometrijo (z Vladimirjem Lapajnetom) in kozmografijo (astronomijo). Med njegovimi deli najdemo tudi knjigo *Materija in energija v sodobni fiziki*, izdano leta 1923. Prve, v slovenskem jeziku poljudno napisane spise iz astronomije, zasledimo z narodnim preporodom v časopisu *Kmetijske in rokodelske novice*, ki jih je urejal Janez Bleiweis. Takrat so začeli tudi oblikovati slovensko astronomsko izrazoslovje. Kar do leta 1934 pa smo morali Slovenci čakati, da smo dobili prvi uradni in po sprejetem učnem načrtu napisan srednješolski slovenski učbenik astronomije.⁵⁷

O Čermelju so med drugimi pisali Janez Strnad, Marijan Prosen, Albert Rejec, Tone Wraber in Ciril Zlobec. Za razvoj slovenske fizike in tudi njeno javno podobo imajo ob učbenikih poseben pomen njegove biografije znanih tujih in predvsem slovenskih fizikov, in sicer Jurija Vege, Nikole Tesle, Ruderja Boškoviča, Jožefa Stefana, Ignaca Klemenčiča, Mihajla Pupina in drugih.

Zlasti pa je neizčrpen seznam njegovih poljudnoznanstvenih člankov v *Proteusu*, *Obzorniku za matematiku in fiziko*, *Kroniki*, *Naši sodobnosti* in številnih zbornikih. Napisal je kar 80 monografij, od tega 60 izvirnih »ostalo pa so prevodi oz. priredbe v glavnem naravoslovnih vsebin drugih avtorjev«. ⁵⁸

Sklep

Po pregledu slovenskih doktorskih študentov v obravnavanem času na Univerzi na Dunaju lahko ugotovimo, da so ti študenti lahko uživali predavanja eminentnih in svetovno priznanih fizikov, ki so vsebovala tudi najnovejša svetovna fizikalna dognanja. Po študiju so se vsi tedanji študenti vrnili v slovensko okolje, a nihče od njih po študiju ni pričel oz. nadaljeval z znanstveno kariero (za kar v tistem času v svojem okolju niti niso imeli resnih možnosti). Večina se je ukvarjala s prosveto ter širjenjem fizikalnega znanja, nekateri so postali tudi ravnatelji oz. vodje izobraževalnih ustanov.

Neposrednega vpliva na kasnejši razvoj slovenske fizike omenjene osebe niso imele. Povsem mogoče pa je, da so posredno – preko izobraževanja mladih ter

20. stoletja. V: *Acta Histriae*, let. 17 (2009), št. 4, str. 719–736.

57 Marijan Prosen: Prof. dr. Lavo Čermelj: pisec prvega slovenskega učbenika astronomije. V: *Presek*, let. 33 (2005), št. 3, str. 29.

58 Prav tam.

razširjanja fizikalnega znanja in predvsem vcepljanja novih fizikalnih idej v slovensko okolje – vplivali na kasnejše generacije.

Seznam virov in literature

Arhivski viri

Arhiv SBL – Arhiv Slovenskega biografskega leksikona (ZRC SAZU, Inštitut za kulturno zgodovino):

Mapa Anton Ratajec.

Mapa Lavo Čermelj.

Mapa Ivan Knific.

ARS Arhiv Republike Slovenije:

SI AS 2138: Breznik, družina, 1887-2013 (Fond).

SI AS 1507: Akademsko društvo Triglav, 1910-1941 (Fond).

UAW – Archiv der Universität Wien (Arhiv Univerze na Dunaju):

Nationale (vpisnice): Čermelj, Leopold; Dolinar, Stefan; Knific Johann; Pečovnik, Adolf; Ratajec, Anton; Rožman, Josef.

Rigorosenakt (personalne mape z doktorskimi akti): št. 226 (RA 226: Štefan Dolinar), št. 1570 (RA 1570: Johann Knific), št. 1646 (RA 1646: Anton Ratajec), št. 1847 (RA 1847: Josef Rožman), št. 2135 (RA 2135: Adolf Pečovnik), št. 4020 (RA 4020: Leopold Čermelj).

Rigorosenprotokoll (zapisniki doktorskih izpitov): Čermelj, Leopold; Dolinar, Stefan; Knific Johann; Pečovnik, Adolf; Ratajec, Anton; Rožman, Josef.

UBW – Universitätsbibliothek Wien (Univerzitetna knjižnica na Dunaju):

Disertacije obravnavanih doktorskih kandidatov:

sig. D-13059: Beugung des Lichtes durch kreis- und ringförmige Öffnungen (Dolinar, Stefan).

sig. D-13469: Über die Diffusion von Wasserstoff durch Metalbleche (Adolf Pečovnik).

sig. D-13617: Über die Bestimmung der Dichten und Kapillaritätskonstanten der Gemische von Hexan und Aceton sowie deren Berechnung aus den Konstanten der Komponenten (Ratajec Anton).

sig. D-14256: Substanz und Kausalität in der Wundtschen Philosophie (Andolšek, Johann).

sig. D-14550: Inhomogenitäten in scheinbar homogenen Drähten (Čermelj, Leopold).

Spletni vir

Ilustrirani Slovenec, let. 1 (5. 4. 1925), št. 15. dLib. <<https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-RF6NVT2U/e4de2e22-b4ef-430c-bff8-aa6d91103394/PDF>>. (15. 11. 2018.)

Natisnjena literatura

- Babić Škoro, Aida in Košir, Matevž: *Spomini Josipa Breznika*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2014, str. 61, 68.
- Bittner, Lotte: *Geschichte des Studienfaches Physik an der Wiener Universität in den letzten hundert Jahren*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien. Wien: Universität Wien, 1949.
- Blackmore, John T. (ur.): *Ludwig Boltzmann His Later Life and Philosophy, 1900–1906: Book One*, Boston: Kluwer Academic Publishers, 1995.
- Boltzmann, Ludwig: Ableitung des Stefan'schen Gesetzes, betreffend die Abhängigkeit der Wärmestrahlung von der Temperatur aus der electromagnetischen Lichttheorie. V: *Annalen der Physik und Chemie*, let. 258 (1884), št. 6, str. 291–294.
- Hertz, Heinrich: Ueber einen Einfluss des ultravioletten Lichtes auf die electriche Entladung. V: *Annalen der Physik*, let. 267 (1887), št. 8, str. 983–1000.
- Hess, Victor F.: Über Beobachtungen der durchdringenden Strahlung bei sieben Freiballonfahrten. V: *Physikalische Zeitschrift*, let. 13 (1912), str. 1084–1091.
- Hoffmann, Dieter: Schwarze Körper im Labor. V: *Physikalische Blätter*, let. 56 (2000), št. 12.
- Lecher, Ernst: Eine Studie über electriche Resonanzerscheinungen. V: *Wiedemann Annalen*, let. 41 (1888), str. 850.
- Meitner, Lise, in Frisch, O. R.: Disintegration of Uranium by Neutrons: A New Type of Nuclear Reaction. V: *Nature*, let. 143 (1939), št. 3615, str. 239.
- Planck, Max: Über das Gesetz der Energieverteilung im Normalspectrum. V: *Annalen der Physik*, let. 4 (1901), št. 3, str. 553–563.
- Prosen, Marijan: Prof. dr. Lavo Čermelja: pisec prvega slovenskega učbenika astronomije. V: *Presek*, let 33 (2005), št. 3, str. 29.
- Radvanyi, Pierre, in Villain, Jacques: The discovery of radioactivity. V: *Comptes Rendus Physique*, let. 18 (2017) št. 9–10, str. 544–550.
- Reiter, Wolfgang: Stefan Meyer: Pioneer of Radioactivity. V: *Physics in Perspective*, let. 3 (2001), št. 1, str. 106–127.
- Reiter, Wolfgang: Von Erdberg in die Boltzmannngasse – 100 Jahre Physik an der Universität Wien. V: Anton Fröschl idr. (ur.): *Reflexive Innensichten aus der Universität*. Göttingen: Vienna University Press/V&R Unipress, 2015.
- Sabadin, Denis: Lavo Čermelj v primežu velikih ideologij 20. stoletja. *Acta Histriae*, let. 17 (2009), št. 4.

- Schrödinger, Erwin: Quantisierung als Eigenwertproblem. V: *Annalen der Physik*, let. 384 (1926), št. 4, str. 273–376.
- Stefan, Jožef: Über die Beziehung zwischen der Wärmestrahlung und der Temperatur. V: *Sitzungsberichte der mathematisch-naturwissenschaftlichen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, let. 79 (1879), str. 391–428.
- Thomson, Joseph John: Cathode Rays. V: *Philosophical Magazine*, let. 44 (1887), št. 269, str. 293–316.

Franc Perdih

Doktorati slovenskih študentov kemije na dunajski univerzi do konca prve svetovne vojne

V tem poglavju so obravnavani doktorski študenti s področja kemije. Čeprav je imelo poučevanje matematike in fizike na dunajski univerzi dolgo tradicijo, sta se biologija in kemija začeli uveljavljati kot samostojni področji v okviru medicinske fakultete šele v času reform Marije Terezije. Marčna revolucija leta 1848 je naznanjala prelom na številnih področjih življenja, tudi na področju izobraževanja. Prenos kateder za kemijo in botaniko z medicinske fakultete na filozofsko fakulteto je bila ena izmed pomembnih sprememb. S tem je postala Filozofska fakulteta dunajske univerze matična fakulteta za vsa naravoslovna področja. Osamosvojitve kemijskih študijev ter sočasni razvoj kemijske industrije v avstro-ogrski monarhiji sta vodila do večjega zanimanja za študij kemije tudi med Slovenci. Kot prvi Slovenec z doktoratom s področja kemije v preiskovanem obdobju je leta 1896 na dunajski univerzi promoviral Anton Nikolaj Papež. Leta 1903 je promoviral Viktor Jeločnik in leto kasneje Maks Samec. Marius (Marij) Rebek je promoviral leta 1913, Salvislav Jenčič pa leta 1915. Vse disertacije slovenskih doktorskih kandidatov so s področja organske kemije, ki je bila osrednje raziskovalno področje v okviru II. kemijskega inštituta Filozofske fakultete. Kar trije izmed petih slovenskih doktorandov s področja kemije, ki so promovirali na dunajski univerzi, Maks Samec, Marius (Marij) Rebek in Salvislav Jenčič, so pomembno prispevali pri vzpostavitvi kemijskih študijskih programov in raziskovalne dejavnosti na novoustanovljeni ljubljanski univerzi kot prvi profesorji kemije. Med njimi po raziskovalni uspešnosti, mednarodnemu slovesu in tudi po vodstvenih funkcijah najbolj izstopa Maks Samec, ki velja za ustanovitelja kemijskih študijev na ljubljanski univerzi.

Začetki moderne kemije v Habsburških dednih deželah segajo v 18. stoletje in so po eni strani povezani s povečanim zanimanjem za mineralogijo ter potrebami rudarstva, po drugi strani pa s pomenom kemije v farmaciji in medicini. Pomembno vlogo pri začetku uveljavljanja kemije na Dunaju predstavlja prenova študijskega programa na medicinskih fakultetah v času Marije Terezije. Leta 1749 je bila v okviru medicinske fakultete dunajske univerze ustanovljena Katedra za botaniko in kemijo. V okviru reorganizacije leta 1838 sta se kemija in botanika

osamosvojili, saj so ustanovili ločeni katedri.¹ Marčna revolucija leta 1848 je doobra spremenila Habsburško monarhijo. Ena izmed pomembnih sprememb je bila tudi prenos Katedre za kemijo (in ostalih naravoslovnih kateder) z medicinskih fakultet na filozofske fakultete, kar je bilo na dunajski in praški univerzi izvedeno leta 1849. Vodenje Katedre za kemijo je prevzel Josef Redtenbacher (1810–1870),² ki se je raziskovalno posvetil predvsem organski kemiji. Po Redtenbacherjevi smrti so, tudi zaradi velikega števila študentov, za katere sta bila zadolžena le en profesor in en asistent (leta 1869/70 je bilo slušateljev kemijskih predmetov 590, laboratorijske vaje pa je opravljalo 360 študentov),³ ustanovili I. in II. kemijski inštitut. I. kemijski inštitut je prevzel predvsem predavanja iz kemije za študente medicine in farmacije, II. kemijski inštitut pa predvsem predavanja za študente Filozofske fakultete. Leto kasneje so ustanovili tudi III. kemijski inštitut, ki pa je leta 1909 izgubil samostojnost ter bil pridružen II. kemijskemu inštitutu kot podružnica.⁴

Vodenje II. kemijskega inštituta je leta 1875 prevzel Adolf Lieben (1836–1914), ki je študiral pri Redtenbacherju na Dunaju, nadaljeval pa na univerzi v Heidelbergu, kjer je promoviral pri Robertu W. Bunsnu. Nato je dve leti delal pri Adolfu Wurtzu v Parizu. Habilitiral se je na dunajski univerzi, nato pa deloval na univerzah v Palermu, Torinu in Pragi ter se nato vrnil na Dunaj. Lieben je v svojem enaintridesetletnem delovanju na dunajski univerzi pomembno zaznamoval kemijske študije. Proučeval je zgradbo organskih spojin in kondenzacije aldehidov, odkril je tudi Liebnovo jodoformsko reakcijo, ki se imenuje po njem. Bil je član avstrijske Akademije znanosti, član akademij v Rimu, Münchnu in Berlinu

-
- 1 Podobno je bila kemija umeščena v okviru medicinskih fakultet tudi na univerzah v Pragi in Trnavi (kasneje prestavljena v Budimpešto). Praška univerza je bila dejansko prva univerza v Habsburški monarhiji, ki je imela katedro za področje kemije in tudi prva, ki je imela samostojno katedro za kemijo. Drugače se je razvijala kemija na rudarski akademiji v Banski Štiavnici v okviru katedre za mineralogijo, kemijo in metalurgijo, saj je bila zaradi narave akademije tesno povezana z rudarsko tematiko. Prim. Robert W. Rosner: *Chemie in Österreich 1740–1914. Lehre, Forschung, Industrie*. Dunaj: Böchlau, 2004, str. 16, 17, 22.
 - 2 Predavanja pri Redtenbacherju je v letih 1856–1859 obiskoval Fran Erjavec, ki je pri njem opravljal 13 kemijskih predmetov, od tega šest predmetov z laboratorijskimi vajami. Jožef Stefan je v svojem študiju obiskoval Redtenbacherjeva predavanja samo v okviru enega predmeta s področja organske kemije leta 1854. Prim. Tone Smolej: »Kaj večega poskusiti in postati«. *Slovenski pisatelji dunajski študentje (1850–1926)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2015, str. 127, 128, 170.
 - 3 Rosner: *Chemie in Österreich 1740–1914 (Lehre, Forschung, Industrie)*, str. 224–225; Helga Michl: *Geschichte des Studienfaches Chemie an der Universität Wien in den letzten hundert Jahren*. Doktorska disertacija. Dunaj: Universität Wien, 1950, str. 41.
 - 4 Rosner: *Chemie in Österreich 1740–1914 (Lehre, Forschung, Industrie)*, str. 224–236; Michl: *Geschichte des Studienfaches Chemie an der Universität Wien in den letzten hundert Jahren*, str. 41–43, 176–180.

ter član Leopoldine. Po Liebnovi upokojitvi leta 1906 je vodenje II. kemijskega inštituta za kratko obdobje prevzel graški profesor Zdenko Hans Skraup (1850–1910). Proučeval je alkaloidne (predvsem kinin, kinidin, cinkonin in cinkonidin), heterociklične spojine, kasneje tudi beljakovine in celulozo. Po njem se imenuje Skraupova sinteza kinolinov,⁵ ki je še danes aktualna. Za to odkritje je leta 1886 prejel Liebnovo nagrado.⁶ Kemijo je študiral na praškem nemškem politehničnem inštitutu, doktoriral pa je na univerzi v Giessnu. Predaval je na Trgovski akademiji na Dunaju, nato pa je odšel na graško Tehniško visoko šolo (1886) in kmalu zatem na graško univerzo (1887), kjer je opravil glavnino svojega raziskovalnega dela in bil tudi dekan in rektor. Bil je član avstrijske Akademije znanosti in Leopoldine ter častni doktor Tehniške visoke šole v Pragi.⁷ Po Skraupovi smrti je leta 1910 prevzel vodenje II. kemijskega inštituta Guido Goldschmiedt (1850–1915). Študirati je začel v Frankfurtu, nadaljeval na Dunaju pri Redtenacherju in Schneiderju ter nato v Heidelbergu pri Bunsnu, kjer je tudi promoviral. Tri semestre je bil v Strasbourgu pri Baeyerju in se nato vrnil na Dunaj, kjer je bil asistent pri Schneiderju. Leta 1891 je postal profesor na Visoki šoli za agronomijo, a že istega leta je prevzel vodenje katedre na nemški univerzi v Pragi. Goldschmiedt se je raziskovalno posvečal spojinam rastlinskega izvora in sicer alkaloidom (laudanim, skutelarin, skopolamin),⁸ za določitev strukture alkaloida papaverina je leta 1892 prejel Liebnovo nagrado. Proučeval je tudi kondenzacijske reakcije aromatskih aldehydov in ketonov ter policiklične aromatske ogljikovodike, kot sta piren in picen – slednjega je izoliral iz minerala idrialita.⁹ Bil je član Avstrijske akademije znanosti.¹⁰ Po Goldschmiedtovi smrti je predstojništvo inštituta leta 1916 za krajše obdobje prevzel bavarski kemik Wilhelm Schlenk (1879–1943), ki pa je že leta

5 Alkaloidi kinin, kinidin, cinkonin in cinkonidin so derivati kinolina.

6 Adolfov oče Ignaz Lieben je v oporoki leta 1862 podaril akademiji znanosti finančna sredstva za podelitev nagrade znanstvenikom s področja kemije in fizike, ki so jih podeljevali od leta 1865 do 1937, ponovno pa so jo začeli podeljevati leta 2004. Prvi prejemnik Liebnove nagrade je bil Jožef Stefan, leta 1914 pa jo je prejel tudi Fritz Pregl. Ob jubileju cesarja Franca Jožefa je akademiji doniral sredstva tudi Adolfov brat, Richard Lieben. Nagrada je bila namenjena matematikom, prvi dobitnik nagrade je bil leta 1912 Josip Plemelj. Podeljevali so jo v letih 1912–1928.

7 Michl: *Geschichte des Studienfaches Chemie an der Universität Wien in den letzten hundert Jahren*, str. 222–228; Rosner: *Chemie in Österreich 1740–1914 (Lehre, Forschung, Industrie)*, str. 235, 246–249.

8 Alkaloid skopolamin vsebujejo rastline iz družine razhudnikovk (na primer kranjski volčič – *Scopolia carniolica*). Alkaloid je poimenovan po rodu rastlin *Scopolia*, ta pa po idrijskem zdravniku Scopoliju.

9 Idrialit ali idrijalin je leta 1832 odkril J. Dumas v rudniku živega srebra v Idriji, po katerem je tudi imenovan. Sodi v redko skupino organskih mineralov. Sestava še ni povsem znana, glavna komponenta minerala je picen (C₂₂H₁₄).

10 Michl: *Geschichte des Studienfaches Chemie an der Universität Wien in den letzten hundert Jahren*, str. 237–244; Rosner: *Chemie in Österreich 1740–1914 (Lehre, Forschung, Industrie)*, str. 235–236, 240–241.

1921 odšel na univerzo v Berlinu in leta 1935 na univerzo v Tübingenu.

Za razliko od II. kemijskega inštituta, je bilo na I. kemijskem inštitutu v drugi polovici 19. stoletja več menjav predstojnikov. Šele leta 1902 je z nastavitvijo Rudolfa Wegscheiderja (1859–1935) I. kemijski inštitut dobil stabilno vodenje. Njegov prihod je bil rezultat večletnih prizadevanj po vzpostavitvi katedre, ki bi se ukvarjala s področjem fizikalne kemije, kot je bilo to vpeljana na večini nemških univerz. Wegscheider je študiral na Dunaju, po opravljenem doktoratu pa je šel v Berlin k Landoltu. Po vrnitvi na Dunaj je ponovno delal na I. kemijskem inštitutu in se posvetil raziskovanju kemijske kinetike in drugim fizikalno-kemijskim temam. Za raziskovanje preestrenja večprotonskih kislin je leta 1905 prejel Liebnovo nagrado. Bil je dekan, predsednik in kasneje častni predsednik Avstrijskega kemijskega društva, član Avstrijske akademije znanosti in Leopoldine ter dopisni član akademij v Göttingenu in Münchnu.¹¹ Pogoste menjave predstojnikov in predvsem preusmeritev fokusa raziskav na I. kemijskem inštitutu na področje fizikalne kemije je vodilo tudi do delne preureditve pedagoških zadolžitav. II. kemijski inštitut je tako prevzel glavnino predavanj za kemike, farmacevte in medicince, čeprav je I. kemijski inštitut še imel nekaj predavanj s področja farmacevtske kemije. Predavanja s področja kemijske tehnologije so v pretežni meri izvajali zaposleni na I. kemijskem inštitutu (predvsem Franz Wenzel in Jacques Pollak), analizno kemijo pa zaposleni na II. kemijskem inštitutu (predvsem Adolf Franke). Raziskovalno pa je bil II. kemijski inštitut ves čas tradicionalno usmerjen v organsko kemijo, zato je velika večina doktorskih kandidatov doktorirala na tem področju.

Anton Nikolaj Papež (1869–1931) je po opravljeni triletni lekarniški praksi in tironcialnem izpitu dve leti delal v lekarni kot asistent. Oktobra 1889 se je vpisal na dunajsko univerzo kot izredni študent Filozofske fakultete in po opravljenih treh rigoroznih izpitih dosegel v juliju 1891 naziv magister farmacije. Po opravljeni maturi v Ljubljani se je v študijskem letu 1893/94 vpisal na graško univerzo kot redni študent Filozofske fakultete.¹² Študij je oktobra 1894 nadaljeval na Filozofski fakulteti dunajske univerze, kjer je opravil dva semestra, v okviru katerih

11 Michl: *Geschichte des Studienfaches Chemie an der Universität Wien in den letzten hundert Jahren*, str. 187–194; Rosner: *Chemie in Österreich 1740–1914 (Lehre, Forschung, Industrie)*, str. 234.

12 Archiv der Universität Wien (v nadaljevanju UAW), personalna mapa z doktorskimi akti št. 980 (Rigosenakt, RA 980), Curriculum vitae.

je vpisal predmet Delo v kemijskem laboratoriju ter o napredku v kemiji (Lieben), tri predmete s področja analizne kemije, med drugim posvečeni analizi živil in sodnokemijski analizi (pri Vortmannu in Netterju), dva predmeta s področja teoretične kemije (Pomeranz), dva predmeta s področja botanike, ki sta bila sicer namenjena farmaceutom, ter predmet s področja zgodovine filozofije.¹³ V študijskem letu 1895/96 se je po vsej verjetnosti posvetil raziskovanju za pripravo doktorske disertacije pod mentorstvom prof. Liebna na II. kemijskem inštitutu.

S 4. majem 1896 je datirana njegova vloga za pristop k doktorskim izpitom s področja kemije kot glavnega predmeta in botanike kot stranskega predmeta. Vlogi je priložil doktorsko disertacijo z naslovom *Über die Löslichkeitsverhältnisse einiger Alkaloidsalze im Wasser* (O topnostnem obnašanju nekaterih soli alkaloidov v vodi).¹⁴ Doktorski rigoroz iz kemije kot glavnega predmeta je opravil 2. julija in iz botanike kot stranskega predmeta 8. julija 1896 ter bil promoviran 16. julija 1896.¹⁵ Disertacija v arhivu dunajske univerze ni ohranjena in po vsej verjetnosti ni bila objavljena. Ohranjena je ocena doktorske disertacije, ki sta jo 20. maja napisala Lieben in Weidel, predstojnika II. in I. kemijskega inštituta.¹⁶ Papež se je posvetil raziskovanju alkaloidov, naravnih produktov rastlinskega izvora, in sicer je proučeval topnost soli alkaloidov v vodi, kar je bilo v tistem času malo raziskano področje. Poseben eksperimentalen izziv je predstavljalo dejstvo, da se pri višjih temperaturah topnost nekaterih soli alkaloidov znatno poveča, zaradi tega je postala tehnična izvedba poskusov zahtevnejša. Papež je določal topnost kinin sulfata pri temperaturah med 0 °C in 30 °C, kinin hidroklorida med 0 °C in 50 °C in morfin hidroklorida med 0 °C in 61 °C ter na podlagi meritev izdelal krivulje topnosti. Poleg same topnosti je spremljal tudi spreminjanje videza oborine, tako je pri raztapljanju kinin hidroklorida ugotovil, da neraztopljena sol spremeni izgled, podrobnejša analiza oborine pa je razkrila, da trdna snov ni več kinin hidroklorid dihidrat ampak vsebuje samo še eno in pol molekule kristalne vode.

Po doktoratu se je zaposlil kot asistent na Kmetijsko-kemijskem preizkuševališču v Gorici (*Landwirtschaftlich-chemische Versuchsstation*). V času službovanja na tej ustanovi je objavil dva obsežna prispevka v reviji *Zeitschrift für das Landwirtschaftliche Versuchswesen in Oesterreich* ter nekaj prispevkov s kmetijsko tematiko. Leta 1902 je v Gradcu opravil izpit za srednješolskega učitelja in začel poučevati na

13 UAW, Nationale, Anton Papež.

14 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 980 (Rigoroosenakt, RA 980).

15 UAW, Rigoroosenprotokoll, Anton Papež.

16 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 980 (Rigoroosenakt, RA 980), ocena disertacije.

višji realki v Gorici. Od leta 1919 je poučeval na višji realki v Ljubljani ter se leta 1926 upokojil.

Viktor Jeločnik (1881–?) se je po opravljeni maturi v Ljubljani oktobra 1899 vpisal na Filozofsko fakulteto dunajske univerze. Pri prof. Liebnu je opravil deset predmetov, in sicer predavanja iz splošne kemije (anorganski in organski del) ter sedem predmetov z laboratorijskimi vajami za začetne in višje letnike. Pri Herzigu je poslušal predmete s področja analize kemije (kvalitativni in kvantitativni del) in alkaloidov, pri Lippmannu Organsko kemijo II, pri Vortmannu Sodnokemijsko analizo, pri Pomeranzu pa predmet s področja fermentacije in teoretično kemijo. Predavanje iz Teoretične in fizikalne kemije I in II je poslušal pri Wegscheiderju. Štiri predmete s področja anorganske tehnologije (cement, steklo, glina; goriva; metalurgija) je poslušal pri Wenzlu, predmete s področja organske tehnologije in kemijske tehnologije tekstilnih vlaken ter Zgodovino kemije pa pri Pollaku. Vpisal je tudi predmet Ostrupih. Poslušal je tudi tri predmete s področja fizike, dva predmeta iz mineralogije ter enega s področja geologije. Pri mladem docentu Josipu Plemlju je leta 1903 opravljal predmet Teorija potencialov (eno leto pred tem se je Plemlj habilitiral). Vpisal je tudi nekaj predmetov s področja pedagogike, psihologije in filozofije.¹⁷

Raziskovalno delo je po vsej verjetnosti opravljal v študijskem letu 1902/03 poleg rednih predavanj. Dne 19. junija 1903 je oddal vlogo za pristop k doktorskim izpitom in disertacijo z naslovom *Über das Glykol aus Isovaleraldehyd und Isobutyraldehyd* (O glikolu iz izovaleraldehida in izobutiraldehida).¹⁸ Referenta Lieben in Wegscheider sta 22. junija podala pozitivno oceno doktorskega dela. Dne 4. julija 1903 je opravil rigoroz z glavnega področja, 13. julija še s stranskega in bil 21. julija 1903 promoviran za doktorja filozofije.¹⁹ Tematika doktorskega dela se navezuje na večletno raziskovalno področje Liebnevega laboratorija o naravi, strukturi in pretvorbah glikolov, ki nastanejo iz izovaleraldehida, izobutiraldehida oziroma njune mešanice.²⁰ Jeločnik je v okviru doktorskega dela nadaljeval raziskave, ki so jih opravili Liebnovi doktorski študenti, v okviru katerih so proučevali nastale produkte pri pretvorbi glikola, ki so ga pridobili pri reakciji izovaleraldehida z izobutiraldehidom v razmerju 1:2. Produkt, ki so ga dobili, so z destilacijo uspeli ločiti na štiri frakcije. Prva frakcija

17 UAW, Nationale, Viktor Jeločnik.

18 UAW, Rigorosenprotokoll, Viktor Jeločnik.

19 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1633 (Rigorosenakt, RA 1633).

20 Izovaleraldehid je 3-metilbutanal, izobutiraldehid je 2-metilpropanal.

je bil ogljikovodik C_9H_{18} , druga frakcija $C_9H_{18}O$, tretja frakcija $C_{18}H_{36}O_2$, četrte frakcije pa niso uspeli identificirati. Jeločnik je proučil vpliv koncentracije žveplove kisline, vode in temperature na uspešnost pretvorbe ter uspel določiti kemijsko sestavo četrte frakcije. Po več opravljenih poizkusih je ugotovil, da reakcija poteka pri visokih temperaturah brez dodatka kisline enako uspešno kot pri poskusih z uporabo 8 % žveplove kisline. V obeh primerih pa produkti niso bili povsem enaki kot so jih dobili njegovi predhodniki, kjer so poročali o nastanku štirih zvrsti. Jeločnik je namreč pri modificirani sintezi dobil produkt, ki je zmes treh frakcij, torej brez četrte frakcije, s tem, da so bile prve tri frakcije destilata identične kot so jih dobili v prejšnjih raziskavah. Zaradi tega je ponovil postopek z uporabo 30 % žveplove kisline ter se posvetil proučevanju kemijske sestave četrte frakcije, ki je bila do tedaj še neidentificirana. Uspel je dokazati, da četrta frakcija, ki so jo opazili v prejšnjih raziskavah, dejansko ne predstavlja ene (nove) spojine, ampak je zmes dveh spojin in sicer $C_9H_{18}O$ in $C_{18}H_{36}O_2$. S svojimi poskusi je razrešil dilemo glede števila spojin, ki nastanejo pri reakciji, ter s tem pojasnil kemijsko sestavo produkta. Rezultate doktorskega raziskovalnega dela je še istega leta objavil v avstrijski kemijski znanstveni reviji *Monatshefte für Chemie und verwandte Teile anderer Wissenschaften*.²¹

Leta 1904 je dokončal oficirsko-aspirantsko šolo in deloval v avstro-ogrski in jugoslovanski vojski predvsem kot vodja v tovarnah eksplozivnih sredstev (v Wöllersdorfu, Blumau, Kamniku in Kruševcu). Dosegel je čin podpolkovnika.²² Leta 1930 je postal profesor na državni rudarski šoli v Celju.

Maks Samec (1881–1964) je brez dvoma najmarkantnejša oseba izmed obravnavanih, saj je utemeljitelj kemijskih študijev na ljubljanski univerzi. Po maturi in opravljeni prostovoljni vojaški službi se je jeseni 1900 vpisal na Filozofsko fakulteto dunajske univerze. Z dnem 8. marca 1901 mu je bila podeljena Knafljeva štipendija v višini 600 kron, ki jo je prejemal do konca študija.²³ Pri prof. Liebnu je opravljal največ predmetov in sicer dve predavanji iz splošne kemije (anorganski in organski del) ter sedem predmetov z laboratorijskim delom za začetne in višje letnike. Pri Herzigu je poslušal tri predmete s področja analizne kemije (kvanitativni del, kvalitativni del in titrirne metode) in predmet o derivatih benzena.

21 Viktor Jeločnik: Über das Glykol aus Isovaleraldehyd und Isobutyraldehyd. V: *Monatshefte für Chemie und verwandte Teile anderer Wissenschaften*, let. 24 (1903), št. 7, str. 526–532.

22 Janko Šlebinger: Jeločnik, Viktor (1881–?). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Splet.

23 UAW, Nationale, Max (Maximilian) Samec.

Pri Pomeranzu je opravil dva predmeta s področja teoretične kemije. Predavanja iz Teoretične in fizikalne kemiji I in II je poslušal pri Wegscheiderju (skupaj z Viktorjem Jeločnikom).²⁴ Pri njem je opravljal tudi predmet s področja elektrokemije in o novih odkritjih na področju fizikalne kemije. Pri Wenzlu je vpisal dva predmeta s področja anorganske tehnologije ter O fizikalnih lastnosti kemijske vezi, pri Pollaku pa predmeta s področja kemije organskih barvil ter kemijske tehnologije tekstilnih vlaken. Vpisal je tudi predmet s področja beljakovin in ogljikovih hidratov, s področja živil ter s področja strupov. Poslušal je pet predmetov s področja fizike, dva s področja mineralogije ter enega s področja geologije. S področja botanike je opravil štiri predmete pri Wiesnerju, s katerim je kasneje tudi raziskovalno sodeloval, s področja zoologije je opravil dva predmeta. Vpisal je tudi nekaj predmetov s področja pedagogike, filozofije, psihologije, logike znanstvene metodike in etike.²⁵

Že v zadnjem letu študija je poleg rednih predavanj opravljal raziskovalno delo. Dne 6. junija 1904 je vložil prošnjo za opravljanje rigorozov ter doktorsko disertacijo z naslovom *Kondensation von Form-Isobutyraldol mit Dimethylanilin* (Kondenzacija formizobutiraldola z dimetilanilinom).²⁶ 8. junija 1904 sta Lieben in Wegscheider podala pozitivno oceno doktorskega dela. Rigoroza izpita je opravil 13. junija in 21. junija 1904 ter bil 23. junija 1904 promoviran za doktorja filozofije.²⁷ Tematika doktorskega dela se, podobno kot pri Jeločniku, navezuje na večletno raziskovalno področje Liebnevega laboratorija o naravi, strukturi in pretvorbah spojin, ki nastanejo iz izobutiraldehida. Samec je v okviru doktorske disertacije raziskoval reakcijo 3-hidroksi-2,2-dimetilpropanala (formizobutiraldol)²⁸ z dimetilanilinom ter ugotovil, da ob prisotnosti cinkovega klorida nastane spojina s formulo $C_{29}H_{39}N_3$, pri kateri se na 3-hidroksi-2,2-dimetilpropanal vežejo tri molekule dimetilanilina preko *para* mesta, pri čemer se eliminirata dve molekuli vode. S svinčevim dioksidom je to spojino oksidiral, pri čemer sta nastali dve spojini, karbinol in spojina, ki jo imenuje anhidrid,²⁹ za katerega je domneval,

24 Viktor Jeločnik je bil tri mesece starejši od Maksa Samca, vendar se je vpisal na univerzo eno leto pred njim. Kljub temu sta v času študija skupaj poslušala predavanja pri devetih predmetih, poleg tega sta sočasno vpisala še šest predmetov z vajami, vendar ni nujno, da sta jih opravljala v isti skupini.

25 UAW, Nationale, Max (Maximilian) Samec.

26 UAW, Rigorosenprotokoll, Maximilian Samec.

27 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 1759 (Rigorosenakt, RA 1759).

28 Formizobutiraldol je 3-hidroksi-2,2-dimetilpropanal in nastane z aldolno kondenzacijo formaldehida in 2-metilpropanala (izobutiraldehid).

29 Samec uporablja izraz anhidrid v splošnem pomenu, tj. spojina, ki je izgubila molekulo vode. Izraza ne gre zamenjevati s kislinskimi anhidridi.

da ima trifenilmetansko strukturo podobno barvilu kristal vijolično. Z nekoliko modificiranim postopkom je uspel izolirati karbinol in določil formulo spojine $C_{29}H_{39}N_3O$, kar pomeni, da se je pri oksidaciji vezal en atom kisika. Za anhidrid je določil kemijsko formulo $C_{29}H_{37}N_3$. Anhidrid je nadalje z redukcijo s cinkom v klorovodikovi kislini pretvoril nazaj v izhodno spojino $C_{29}H_{39}N_3$. S spektrometrom je določil optične lastnosti barvila (anhidrida), raztopine barvila v alkoholu in raztopine barvila v klorovodikovi kislini. Nadalje je proučeval tvorbo soli iz dobljenega barvila (anhidrida), tako je pripravil oksalat in dva hidroklorida. Pri reakciji tetrahidroklorida z natrijevim etilatom je nastala spojina s formulo $C_{29}H_{38}N_3OC_2H_5$, pri čemer se je na anhidrid vezala ena etoksi skupina. Raziskave je razširil z merjenjem električne prevodnosti raztopin pri razredčevanju ter časovno odvisnost prevodnosti raztopin. Na podlagi tega je sklepal, da pride pri tvorbi soli tudi do sprememb na skeletu organske spojine. Rezultate doktorske disertacije je objavil v reviji *Sitzungs-Berichte der Akademie der Wissenschaften in Wien: Mathematisch-naturwissenschaftliche Klasse* leta 1905.³⁰

Po opravljenem izpitu za srednješolskega učitelja³¹ je v letih 1905–1919 delal na različnih realkah na Dunaju in sočasno tudi kot raziskovalec na različnih inštitutih dunajske univerze, sprva pri Liebnu, nato pri njegovem nasledniku Skraupu ter pri Wiesnerju na oddelku za rastlinsko anatomijo in fiziologijo dunajske univerze. Raziskave na področju koloidov in škroba je začel opravljati pri Wolfgangu Pauliju v okviru Laboratorija za fizikalno-kemijsko biologijo.³² Ob izbruhu 1. svetovne vojne je bil kot rezervni častnik mobiliziran. Po razpadu avstro-ogrske monarhije je izgubil službo na šoli na Dunaju, 14. maja 1919 mu je bilo poverjeno predavanje splošne kemije na začasnem Tehniškem visokoškolskem tečaju v Ljubljani, 31. avgusta 1919 pa je bil imenovan za prvega rednega profesorja kemije na Tehniški fakulteti v Ljubljani. Bil je prodekan, dvakrat dekan in v letih 1935–1937 rektor univerze. Leta 1945 mu je bila odvzeta habilitacija in ni smel več poučevati na univerzi,³³ leta 1946 pa je postal upravnik novoustanovljenega Kemičnega inštitu-

30 Maximilian Samec: Kondensation von Formisobutyraldol mit Dimethylanilin. V: *Sitzungs-Berichte der Akademie der Wissenschaften in Wien: Mathematisch-naturwissenschaftliche Klasse*, let. 114 (1905), št. IIB, str. 21–41.

31 UAW, Prot. Zl. 215. Max Samec. Lehramtsprüfung, K. k. Gymnasial- und Realschul-Prüfungs-Commission in Wien.

32 Wolfgang Joseph Pauli (1869–1955) je oče Nobelovega nagrajenca Wolfganga Ernsta Paulija (1900–1958).

33 Aleš Gabrič: Odpuščanja profesorjev Univerze v Ljubljani zaradi politično-ideoloških vzrokov. V: Aleš Gabrič, Peter Vodopivec (ur.): *Politični pritiski in izključevanja učiteljev in sodelavcev z Univerze v Ljubljani: Poročilo Komisije za rehabilitacijo univerzitetnih učiteljev in sodelavcev*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2000, str. 12–32, tu str. 17.

ta AZU. Raziskovalno se je posvečal proučevanju rastlinskih koloidov, predvsem škroba. Proučeval je tudi premoge, predvsem z namenom njihove pretvorbe v metalurški koks. Maks Samec je bil soustanovitelj Kolloid-Gesellschaft in kasneje častni član, prvi predsednik Prirodoslovnega društva Slovenije, član Leopoldine in Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, dopisni član JAZU (Zagreb), soustanovitelj in prvi predsednik Slovenskega kemijskega društva. Prejel je več mednarodnih nagrad in priznanj.³⁴

Marius (Marij) Rebek (1889–1982) se je po maturi in opravljeni prostovoljni vojaški službi jeseni 1908 vpisal na Filozofsko fakulteto dunajske univerze. Šest predmetov je opravljal pri novem predstojniku II. kemijskega inštituta Skraupu, od tega dve predavanji s področja splošne kemije (anorganski in organski del) ter štiri predmete z laboratorijskimi vajami za začetne in višje letnike. Ker je Skraup leta 1910 umrl, je Rebek en predmet z laboratorijskimi vajami opravljal pri začetnem izvajalcu Adolfu Frankeju, od leta 1911 dalje pa štiri predmete s področja znanstvenih raziskav in laboratorijskih vaj pri novem predstojniku II. kemijskega inštituta Goldschmidtu. Pri Wegscheiderju je opravil štiri predmete s področja teoretične in fizikalne kemije ter predmet o anorganski kemiji s poudarkom na kovinah. Pri Kuhnu je opravil dva predmeta s področja organske kemije (struktura molekul in sintezna kemija) ter Kemijski repetitorij. Pri Pollaku je vpisal tri predmete s področja tehnologije barvil, pri Wenzlu pa kemijsko tehnologijo s področja metalurgije. Pri Frankeju je opravil predmet Masna analiza, pri Herzigu predmet O alkaloidih in pri Pribramu predmet Koloidna kemija (s področjem koloidov sta se Samec in Rebek intenzivno ukvarjala v času službovanja na ljubljanski univerzi). S področja fizike je opravil štiri predmete, od tega dva s področja teorije elektronov. Vpisal je tudi dva matematična predmeta, predmet s področja mineralogije, dva predmeta iz zgodovine filozofije ter predmeta Logika in Angleščina.³⁵

S 24. junijem 1913 je datirana njegova vloga za pristop k doktorskim izpitom s področja kemije kot glavnega predmeta in fizike kot stranskega predmeta. Vlogi je priložil doktorsko disertacijo z naslovom *Über die Kondensation von p-Toluylaldehyd mit 2,3-Oxynaphthoesäuremethylester* (O kondenzaciji p-toluilaldehida

34 Tatjana Peterlin Neumaier: Življenjepis Maksa Samca. V: Branko Stanovnik (ur.): *Maks Samec (1881–1964): Življenje in delo*. Ljubljana: Slovensko kemijsko društvo, 2015, str. 17–70, tu str. 19–20; Nučič, Črtomir: Samec, Maks mlajši, akademik (1881–1964). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Splet.

35 UAW, Nationale, Marius Rebek.

z metilnim estrom 2,3-oksinaftojske kisline).³⁶ Goldschmiedt in Wegscheider sta podala oceno doktorskega dela, ki je tudi datirana s 24. junijem 1913. Rigorozni izpit iz fizike je opravil 11. junija, iz kemije pa 13. julija 1913 ter bil 16. julija promoviran za doktorja filozofije.³⁷

Enako kakor sta se z organsko kemijo raziskovalno ukvarjala nekdanja predstojnika II. kemijskega inštituta Lieben in Skraup, se je tudi Goldschmiedt prvenstveno ukvarjal z organsko kemijo. Ob prevzemu vodenja II. kemijskega inštituta se je še naprej posvečal istim področjem kot pred tem na praški univerzi. Rebek je v okviru svojih raziskav proučeval kondenzacijo *p*-toluilaldehida z metil in etil estrom 2,3-oksinaftojske kisline. Najprej je metilni ester raztopil v *p*-toluilaldehidu in uvajal suh vodikov klorid. Izoliranemu produktu metil 4-(kloro(*p*-tolil)metil)-3-hidroksi-2-naftoatu je določil tališče in elementno sestavo. Podobno je pripravil tudi bromo analog. V nadaljnjih raziskavah je proučeval vpliv vode na pretvorbe metil 4-(kloro(*p*-tolil)metil)-3-hidroksi-2-naftoata in njegovega bromo analoga. Ugotovil je, da lahko pri hidrolizi vezi ogljik-halogen pride do substitucije halogena s hidroksidno skupino, lahko pa nastane tudi eter. Z optimizacijo reakcijskih pogojev je uspel v čisti obliki izolirati obe spojini in določiti kemijski formuli spojini. Da bi dobil podrobnejši vpogled v potek reakcije kloro in bromo spojine, je spremljal hitrost hidrolize pri sobnih pogojih. Na podlagi spremljanja poteka obeh reakcij je ugotovil, da poteka hidroliza bromo spojine znatno hitreje kakor kloro spojine. Pri reakcijah kloro in bromo spojini z različnimi alkoholi (metanol, etanol, propanol, fenol, *p*-krezol, timol) je pripravil še šest novih spojini, v vseh primerih je uspešno substituiral atom halogena z alkoholatno skupino. Na podoben način kakor je izvedel substitucije atoma halogena z alkoholi, je poskusil tudi z različnimi dušikovimi spojinami (anilin, fenilhidrazin, piperidin in fenildiazenilnilin). Vsem novim spojinam je določil tališča, z elementno analizo potrdil formule spojini ter preveril topnost spojini v različnih organskih topilih, določal je tudi barve spojini v različnih kislinah. Izvedel je tudi popolno hidrolizo kloro in bromo spojine, pri kateri je hidroliziral tako vez ogljik-halogen kakor tudi estrsko skupino na naftolnem skeletu. Iz te spojine je v amonijakalni raztopini z uporabo srebrovega nitrata izoliral srebrovo sol, to pa je z metil jodidom uspešno pretvoril v ester. Rebek je doktorsko disertacijo še istega leta objavil v reviji *Monatshefte für Chemie und verwandte Teile anderer Wissenschaften*.³⁸

36 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 3745 (Rigorosenaht, RA 3745).

37 UAW, Rigorosenahtprotokoll, Marius Rebek.

38 Marius Rebek: Über die Kondensation von *p*-Toluyaldehyd mit 2, 3-Oxynaphtoesäuremethylester. V: *Monatshefte für Chemie und verwandte Teile anderer Wissenschaften*, let. 34 (1913), št. 9, str. 1519–1546.

Rebek je bil po doktoratu zaposlen na II. kemijskem inštitutu dunajske univerze pri Goldschmiedtu, kjer je vodil kemijski praktikum za študente medicine ter vaje iz analizne kemije za kemike. V času vojne je bil kot častnik mobiliziran, v zadnjem letu vojne je kot kemik delal v rudarskem in plavžarskem laboratoriju vojnega ministrstva. Po demobilizaciji je bil do septembra 1919 asistent pri Schlenku na II. kemijskem inštitutu dunajske univerze.³⁹ Jeseni 1919 je nastopil mesto asistenta za kemijo na Tehniškem visokošolskem tečaju v Ljubljani, leta 1920 je postal docent, leta 1924 izredni profesor in leta 1933 redni profesor. Izdal je enega prvih učbenikov na ljubljanski univerzi.⁴⁰ Rebek je bil drugi profesor za kemijo na Tehniški fakulteti, predaval je predvsem organsko in analizno kemijo. Ker je bil decembra 1945 prisilno upokojen,⁴¹ je odšel v Avstrijo, kjer je delal na obeh graških visokošolskih ustanovah. Leta 1955 je postal predstojnik novoustanovljenega Inštituta za kemijo in tehnologijo papirja in celuloze na Tehniški visoki šoli v Gradcu. Raziskovalno se je posvetil organski kemiji, s Samcem je sodeloval pri proučevanju škroba, v graškem obdobju pa se je ukvarjal pretežno s celulozo.⁴²

Salvislav Jenčič (1891–1968) se je jeseni 1910 vpisal na Filozofsko fakulteto dunajske univerze. V zimskem semestru 1910/11 je zaradi Skraupove smrti opravil predmet s področja splošne kemije (anorganski del) pri Wegscheiderju in laboratorijske vaje pri Frankeju, ki sta poskrbela za izvedbo teh dveh predmetov, dokler jih ni prevzel novi predstojnik II. kemijskega inštituta Goldschmiedt. V naslednjih semestrih je opravil predmet s področja splošne kemije (organski del) in laboratorijske vaje (za začetne in višje letnike) že pri Goldschmiedtu. Tri predmete s področja kemijske tehnologije (cement, steklo, glina; goriva; metalurgija) je opravil pri Wenzlu, tri predmete s področja organske kemijske tehnologije pri Pollaku, predmet Uvod v kemijo in tehnologijo maščob in olj pa pri Kailanu. Pri Pollaku je vpisal tudi predmet s področja analizne kemije, pri Herzigu o derivatih benzena in pri Kohnu repetitorij organske kemije.

39 AMSU, Personalna mapa Marius Rebek, fakultetno mnenje z dne 28. 4. 1920 in prepis potrdila z dne 31. 7. 1924; Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien im Sommer-Semester 1914, Dunaj: Universität Wien, 1914, str. 64; Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien im Winter-Semester 1919/20, Dunaj: Universität Wien, 1919, str. 72.

40 Marij Rebek: *Kvalitativna analiza*. Ljubljana: L. Schwentner, 1919(?).

41 Aleš Gabrič: Odpuščanja profesorjev Univerze v Ljubljani zaradi politično-ideoloških vzrokov, str. 18.

42 Črtomir Nučič: Rebek, Marius (1889–1982). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Splet.

Pri Wegscheiderju je opravil dva predmeta teoretične in fizikalne kemije,⁴³ pri Abelu pa dva predmeta s področja elektrolize⁴⁴ in galvanizacije. Vpisal je tudi predmet Koloidna kemija, štiri fizikalne predmete,⁴⁵ po en predmet s področja matematike in filozofije, dva pedagoška predmeta, in splošno biologijo. Vpisal je tudi predmet Uvod v fizikalno kemijo in metodiko pri Wolfgangu Pauliju, pri katerem je opravil tudi disertacijo, vendar je vrstica delno prečrtana in za enkrat ni znano, ali je predmet dejansko opravljal.⁴⁶

Po opravljenem osmem semestru študija je, že v času I. svetovne vojne, od julija do oktobra 1914 služil vojaški rok. Z 10. aprilom 1915 je datirana njegova vloga za pristop k doktorskim izpitom s področja kemije in fizike. Vlogi je priložil doktorsko disertacijo z naslovom *Zur Kenntnis der löslichen Stärke* (K poznavanju topnega škroba). V življenjepisu navaja, da je od sedmega semestra delal na II. kemijskem inštitutu pri Goldschmiedtu, medtem ko je disertacijo pripravil v Laboratoriju za fizikalno-kemijsko biologijo pod vodstvom Paulija. Referenta Goldschmiedt in Wegscheider sta podala oceno doktorskega dela, ki je datirana z dnem 22. aprila 1915.⁴⁷ Rigorozni izpit s področja kemije je opravil 5. julija, s področja fizike pa 24. novembra 1915 ter bil 3. decembra promoviran za doktorja filozofije.⁴⁸

Čeprav je delal v laboratoriju prof. Paulija, je tema disertacije s področja Samčevih raziskav rastlinskih koloidov, predvsem škroba, zato lahko upravičeno štejemo Samca za dejanskega mentorja, vendar je težko oceniti, v kolikšni meri je Samec prisostvoval pri poskusih in koordinaciji dela, saj je bil ob izbruhu I. svetovne vojne mobiliziran. V okviru raziskovalnega dela je Jenčič proučeval različne postopke obdelave škroba, ki vodijo do njegove pretvorbe v topno obliko. Na to temo je bilo tedaj objavljenih že nekaj znanstvenih člankov in tudi patentov, vendar primerjave topnega škroba, dobljenega po različnih postopkih, še nihče ni izvedel in zato tudi razlike oz. sorodnosti teh škrobov niso bile ovrednotene. Škrob je obdelal na podlagi objavljenih metod (z metodo segrevanja v vodi pri povišanem

43 Marius Rebek se je vpisal na univerzo dve leti pred Jenčičem. Kljub temu sta v času študija, kot je razvidno iz vpisnic, skupaj poslušala predavanja pri teh dveh predmetih.

44 V vpisnici je vrstica s predmetom Elektroliza delno prečrtana, zato ni povsem gotovo, ali je ta predmet res opravljal.

45 V vpisnici je eden izmed štirih fizikalnih predmetov delno prečrtan, domnevamo lahko, da je opravil tri do štiri fizikalne predmete.

46 UAW, Nationale, Salvislav Jenčič.

47 UAW, personalna mapa z doktorskimi akti št. 4107 (Rigorosenakt, RA 4107).

48 UAW, Rigorosenprotokoll, Salvislav Jenčič.

tlaku, z metodo obarjanja z acetonom, z obdelavo s kislinami, z metodo po Lintnerju, s hladno koagulacijo, s sušenjem v vakuumu, pri segrevanju z glicerinom in z obdelavo z natrijevim peroksidom) in sistematično spremljal lastnosti škroba po obdelavi, predvsem temperaturo nabrekanja škroba, maksimalno prostornino nabrekanja, viskoznost, disperzivnost, pH vrednosti raztopin, določal je povprečno molsko maso, kot zasuka polarizirane svetlobe, električno prevodnost, izvedel elektroforezo, določal barvo škroba ob dodatku joda, spremljal obarjanje topnega škroba z alkoholom (prisotnost Tyndalovega efekta, motnost raztopine, tvorba oborine ...), vpliv encima diastaze, izvedel je tudi dialize in določal vsebnost fosfatov. Na podlagi dobljenih eksperimentalnih podatkov je prišel do zaključka, da obdelave škroba, razen v enem primeru, vodijo do zmanjšanja povprečne molske mase, torej do skrajšanja polimernih verig. Glavna komponenta topnega škroba vedno vsebuje še fosfatne skupine, razen topnih škrobov, dobljenih po metodi s koagulacijo ter pri segrevanju z glicerinom. Izsledki raziskav pa niso potrdili Fourdove teorije, da flokulacija topnega škroba s HCl vodi do prvotne oblike škroba, kakršna je bila pred obdelavo, kar pomeni, da pretvorbe niso reverzibilne ampak trajne. V okviru raziskav je pokazal, da izraz topni škrob ne predstavlja enoznačne opredelitve škroba, saj so si med seboj, glede na različne postopke obdelave, lahko zelo različni. Jenčič je doktorsko disertacijo še istega leta objavil v soavtorstvu s Samcem v reviji *Kolloidchemische Beihefte*,⁴⁹ članek je hkrati tudi peti Samčev članek iz serije študij o rastlinskih koloidih.⁵⁰

Po doktoratu je Jenčič v letu 1916 delal v laboratoriju podjetja J. Medinger & Söhne v Neufeld an der Leitha (Lajtaúfalú), nato kot vodja laboratorija podjetja Österreichische Metallhüttenwerke na Dunaju, na kar je bil januarja 1917 za krajši čas mobiliziran. V letu 1917 je nato delal na državni obrtni šoli na Dunaju, v obdobju 1918–1921 pa kot vodja obrata in kot kemik v podjetju Franz (Franc) Zmerzlikar v Deutsch-Wagramu. Leta 1921 je bil imenovan za docenta organske tehnologije na Tehniški fakulteti ljubljanske univerze, leta 1928 je postal izredni profesor in leta 1940 redni profesor. Dne 15. oktobra 1945 je bil z dekretom prisilno upokojen.⁵¹ Kasneje je nekaj časa deloval na Kemičnem inštitutu SAZU. Raziskovalno se je ukvarjal z organsko tehnologijo mil, vodotopnih olj, dezinfekcijskih sredstev, čebeljim voskom.

49 M[aks] Samec, S[alvislav] Jenčič: Studien über Pflanzenkolloide, V. Zur Kenntnis der löslichen Stärke. V: *Kolloidchemische Beihefte*, let. 7 (1915), št. 6–12, str. 137–171.

50 Do leta 1944 je Samec objavil 49 člankov iz serije *Študije o rastlinskih koloidih*.

51 Aleš Gabrič: Odušičanja profesorjev Univerze v Ljubljani zaradi politično-ideoloških vzrokov, str. 17.

Sklep

Osamosvojitve kemijskih študijev sprva v okviru Medicinske fakultete, kasneje pa v okviru Filozofske fakultete dunajske univerze ter sočasni razvoj kemijske industrije v avstro-ogrski monarhiji sta vodila do večjega zanimanja za študij kemije tudi med Slovenci. Kot prvi Slovenec z doktoratom s področja kemije v preiskovanem obdobju je leta 1896 na dunajski univerzi promoviral Anton Nikolaj Papež. Leta 1903 je promoviral Viktor Jeločnik in leto kasneje Maks Samec. Marius (Marij) Rebek je promoviral leta 1913, Salvislav Jenčič pa leta 1915. Vse disertacije slovenskih doktorskih kandidatov na dunajski univerzi so s področja organske kemije, ki je bila osrednje raziskovalno področje v okviru II. kemijskega inštituta Filozofske fakultete. Za primerjavo, v obravnavanem obdobju je na praški univerzi leta 1911 promovirala Ana Jenko, por. Štěrba-Böhm, leta 1920 pa na novoustanovljeni ljubljanski univerzi Ana Mayer, por. Kansky. Kar trije izmed petih slovenskih doktorandov s področja kemije, ki so promovirali na dunajski univerzi, Maks Samec, Marius (Marij) Rebek in Salvislav Jenčič, so pomembno prispevali pri vzpostavitvi kemijskih študijskih programov in raziskovalne dejavnosti na novoustanovljeni ljubljanski univerzi kot prvi profesorji kemije. Med njimi po raziskovalni uspešnosti, mednarodnemu slovesu in tudi po vodstvenih funkcijah najbolj izstopa Maks Samec, ki velja za ustanovitelja kemijskih študijev na ljubljanski univerzi.

Arhivski viri

AMSU – Arhivsko-muzejska služba Univerze v Ljubljani (personalna mapa): Mapa Marius Rebek.

UAW – Archiv der Universität Wien (Arhiv Univerze na Dunaju):

Nationale (vpisnice): Papež, Anton; Jeločnik, Viktor; Samec Max (Maximilian); Rebek, Marius; Jenčič, Salvislav.

Rigoroosenakt (personalne mape z doktorskimi akti): št. 980 (RA 980: Anton Papež), št. 1633 (RA 1633: Viktor Jeločnik), št. 1759 (RA 1759: Max (Maximilian) Samec), št. 3745 (RA 3745: Marius Rebek), št. 4107 (RA 4107: Salvislav Jenčič).

Rigoroosenprotokoll (zapisniki doktorskih izpitov): Papež, Anton; Jeločnik, Viktor; Samec, Maximilian; Rebek, Marius; Jenčič, Salvislav.

UBW – Universitätsbibliothek Wien (Univerzitetna knjižnica na Dunaju):

Disertacije obravnavanih doktorskih kandidatov:

PN 980: *Ueber die Löslichkeitsverhältnisse einiger Alkaloide in Wasser* (Papež, Anton).

- PN 1633: *Ueber das Glykol aus iso-Valeraldehyd und iso-Butyraldehyd* (Jeločnik, Viktor).
 PN 1759: *Kondensation von Form-Isobutyraldol mit Dimethylanilin* (Samec, Maximilian).
 PN 3745: *Ueber die Kondensation von p-Toluyaldehyd mit 2,3-Oxynaphthoesäuremethylester* (Rebek, Marius).
 PN 4107: *Zur Kenntnis der löslichen Stärke* (Jencič, Salvislav).

Spletni viri

- Nučič, Črtomir; Rebek, Marius (1889–1982). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Splet. <<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi493580/#slovenski-biografski-leksikon>>. (29. 9. 2018.)
- Nučič, Črtomir; Samec, Maks mlajši, akademik (1881–1964). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Splet. <<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi534256/#slovenski-biografski-leksikon>>. (29. 9. 2018.)
- Šlebinger, Janko; Jeločnik, Viktor (1881–?). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Splet. <<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi253481/#slovenski-biografski-leksikon>>. (29. 9. 2018.)

Literatura

- Gabrič, Aleš: Odpuščanja profesorjev Univerze v Ljubljani zaradi politično-ideoloških vzrokov. V: Aleš Gabrič, Peter Vodopivec (ur.): *Politični pritiski in izključevanja učiteljev in sodelarcev z Univerze v Ljubljani: Poročilo Komisije za rehabilitacijo univerzitetnih učiteljev in sodelarcev*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2000, str. 12–32.
- Jeločnik, Viktor: Über das Glykol aus Isovaleraldehyd und Isobutyraldehyd. V: *Monatshefte für Chemie und verwandte Teile anderer Wissenschaften*, let. 24 (1903), št. 7, str. 526–532.
- Michl, Helga: Geschichte des Studienfaches Chemie an der Universität Wien in den letzten hundert Jahren. Doktorska disertacija. Dunaj: Universität Wien, 1950.
- Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien im Sommer-Semester 1914, Dunaj: Universität Wien, 1914.
- Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien im Winter-Semester 1919/20, Dunaj: Universität Wien, 1919.
- Peterlin Neumaier, Tatjana: Življenjepis Maksa Samca. V: Branko Stanovnik (ur.): *Maks Samec (1881–1964): Življenje in delo*. Ljubljana: Slovensko kemijsko društvo, 2015, str. 17–70.
- Rebek, Marij: *Kvalitativna analiza*. Ljubljana: L. Schwentner, 1919(?).

- Rebek, Marius: Über die Kondensation von *p*-Toluylaldehyd mit 2, 3-Oxynaphtoesäure-methylester. V: *Monatshefte für Chemie und verwandte Teile anderer Wissenschaften*, let. 34 (1913), št. 9, str. 1519–1546.
- Rosner, Robert W.: *Chemie in Österreich 1740–1914. Lehre, Forschung, Industrie*. Dunaj: Böchlau, 2004.
- Samec, M[aks]; Jenčič, S[alvislav]: Studien über Pflanzenkolloide, V. Zur Kenntnis der löslichen Stärke. V: *Kolloidchemische Beihefte*, let. 7 (1915), št. 6–12, str. 137–171.
- Samec, Maximilian: Kondensation von Formisobutyraldol mit Dimethylanilin. V: *Sitzungs-Berichte der Akademie der Wissenschaften in Wien: Mathematisch-naturwissenschaftliche Klasse*, let. 114 (1905), št. IIb, str. 21–41.
- Smolej, Tone: »Kaj večega poskusiti in postati«. *Slovenski pisatelji dunajski študentje (1850–1926)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2015.

Petra Kramberger in Nejc Jogan

Slovenski doktorji filozofije s področja botanike na dunajski univerzi

Prispevek uvodoma predstavi razvoj botanične stroke na Filozofski fakulteti dunajske univerze, ki pokaže, da so študenti in študentke uživali predavanja eminentnih in svetovno priznanih botanikov. Glavni del prispevka obravnava študijsko, raziskovalno in akademsko-izobraževalno pot slovenskih doktorjev in doktoric filozofije s področja botanike ter njihov vpliv na razvoj stroke pri nas. V času od leta 1895, ko se je na svojo študijsko pot podal Fran Jesenko (1875–1932), do konca prve svetovne vojne so na dunajski univerzi s področja botanike doktorirali štirje slovenski kandidati: že omenjeni Jesenko, Milan Šerko (1881–1965), Jožef Šmajdek (1882–1967) in Angela Piskernik (1886–1967).

*Sapere aude! Habe Muth[,] dich deines eigenen Verstandes zu bedienen!*¹

Razvoj botanične stroke na Filozofski fakulteti dunajske univerze

18. stoletje je bilo stoletje razsvetljenstva, stoletje številnih sprememb in reform, ki so močno vplivale na šolstvo in znanost ter pustile pečat tudi v naravoslovju. Prvi mejnik na področju študija prirodopisa predstavlja leto 1749, ko je bila na dunajski Medicinski fakulteti razpisana profesura za botaniko in kemijo; s tem se prvokrat pojavi prirodoslovni predmet v kurikulumu dunajske univerze.² Pet let kasneje, leta 1754, je bila v okviru Medicinske fakultete ustanovljena Katedra za botaniko in kemijo, istega leta je bil odprt tudi univerzitetni Botanični vrt, ki velja za najstarejšo vseskozi obstoječo inštitucijo današnje dunajske Fakultete za vede o življenju.³ Katedra za botaniko in kemijo je tedaj zastopala tudi področja far-

1 Immanuel Kant: Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung? V: *Berlinische Monatsschrift*, let. 2, december 1784, str. 481–494, tu str. 481. Splet. (»Imej toliko poguma, da uporabljaš svoj razum!«).

V celotnem prispevku so ohranjene ortografske posebnosti izvirnikov.

2 Prim. Herbert H. Eggelmaier: *Naturgeschichte. Wissenschaft und Lehrfach* (Publikationen aus dem Archiv der Universität Graz, Bd. 22). Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1988, str. 6.

3 Prim. Friedrich Ehrendorfer, Michael Hesse, Michael Kiehn: Botanik und Biodiversitätsforschung am Standort Rennweg der Universität. V: Karl Anton Fröschl, Gerd B. Müller, Thomas Olechowski, Brigitta Schmidt-Lauber (ur.): *Reflexive Innensichten aus der Universität. Disziplingeschichten zwischen*

macije, mineralogije, metalurgije in rudarstva, oskrbovala pa je tudi Botanični vrt. Reforme Marije Terezije in Jožefa II. so postavile temelj za nadaljnje reformiranje habsburških univerz.

Marčna revolucija leta 1848 je začrtala smernice moderni kapitalistični družbi in tako je druga polovica 19. stoletja naznanjala prelom na vseh področjih političnega, gospodarskega, družbenega in kulturnega življenja, tako tudi na področju izobraževanja. Že nekaj let pred revolucionarnim vrenjem, v letih 1845 in 1846, so se razvile burne diskusije o diferenciranju znotraj naravoslovja, vendar so željene in odločilne spremembe prinesle šele reforme grofa Thun-Hohensteina (1811–1888),⁴ ministra za uk in bogočastje, ki jih je cesar Franc Jožef I. potrdil 16. novembra 1849.⁵ Z njimi so mdr. bili naravoslovni predmeti skupaj s kemijo premeščeni z medicinske na filozofsko fakulteto (tako na praški kot na dunajski univerzi) in dane so bile smernice za ločitev naravoslovja v posamezne discipline – sledi institucionalna in kadrovska (raz)cepitev v naravoslovne discipline botanika, zoologija in mineralogija.⁶ Na dunajski univerzi pa je prišlo tudi do delitve znotraj Katedre za botaniko in tako so za botaniko leta 1849 razpisali dve profesuri: naravoslovec in zdravnik Franz Unger (1800–1870) je deloval na področju rastlinske fiziologije,⁷ Eduard Fenzl (1808–1879) pa je kot profesor za sistematsko botaniko na Filozofski fakulteti prevzel vodstvo Botaničnega muzeja (oz. Botaničnega dvornega kabineta)⁸ in Botaničnega vrta. Študije botanike na dunajski univerzi je v zadnjih desetletjih 19. stoletja zaznamoval Anton Kerner von Marilaun (1831–1898), ki je bil sprva profesor in direktor Botaničnega vrta v Innsbrucku, nato pa je bil leta 1878 pozvan

Wissenschaft, Gesellschaft und Politik (650 Jahre Universität Wien – Aufbruch ins neue Jahrhundert, Bd. 4). Göttingen, Wien: V & R Unipress, Vienna University Press, 2015, str. 281–295, tu str. 281.

- 4 Temelje za reforme sta položila Franz Seraphin Exner (1802–1853), profesor za filozofijo na praški univerzi, in Ernst vitez von Feuchtersleben (1806–1849), pionir psihosomatike; njuna prizadevanja je podpiral tudi Hermann Bonitz (1814–1888), profesor klasične filologije in literature (prim. Eggmaier: *Naturgeschichte*, str. 211 in 224).
- 5 Prim. prav tam, str. 223–228.
- 6 Prim. prav tam, str. 228.
- 7 Unger in njegov naslednik Hermann Karsten (1817–1908) sta imela svoje delovne prostore v okviru Botaničnega muzeja. Šele njen naslednik, Julius Wiesner (1838–1916), ki je vodil Katedro za anatomijo in fiziologijo rastlin od leta 1873, je ustanovil tudi Inštitut za rastlinsko fiziologijo dunajske univerze (prim. Karl Fritsch: *Geschichte der Institute und Corporationen, welche in Oesterreich von 1850 bis 1900 der Pflege der Botanik und Zoologie dienten. V: Botanik und Zoologie in Österreich in den Jahren 1850 bis 1900 – Festschrift* (Verhandlungen der Zoologisch-Botanischen Gesellschaft in Wien). Wien: Zoologisch-Botanische Gesellschaft, 1901, str. 17–124, tu str. 26. Splet.
- 8 Botanični dvorni kabinet se je do leta 1884 nahajal na ozemlju Botaničnega vrta in je v letih od 1849 do 1878 deloval pod okriljem istega vodstva kot Botanični vrt in Botanični muzej univerze (prim. prav tam, str. 23).

na Dunaj.⁹ Velja za enega izmed utemeljiteljev fitogeografije oz. geobotanike ter z njo povezane fitocenologije. Utrjeval je pot konceptom s področja klasične genetike, kot sta genotip in fenotip, se ukvarjal z diferenciacijo različnih ekotipov, veliko vrednost pa imajo tudi njegova ekološka opazovanja cvetov oziroma plodov ter semen, ki jih je poznal in upošteval tudi angleški renomirani naravoslovec Charles Darwin (1809–1882).¹⁰ Kerner velja prav tako za pionirja na področju koncepta biomov, pri katerem gre za vzporedno evolucijo fiziognomsko podobnih formacij tudi povsem različnih florističnih sestav.¹¹ Medtem so zaradi vedno večjega fonda zbirk in povečanega števila študentov postali prostori Botaničnega muzeja premajhni, zato se je Richard von Wettstein (1863–1931), naslednik Kernerja,¹² z veliko energije in vneme lotil priprav na postavitev novega objekta. Slavnostna otvoritev novega inštituta, ki se je odtlej imenoval Botanični inštitut in Botanični vrt Univerze na Dunaju, je bila leta 1905, tik pred pričetkom mednarodnega botaničnega kongresa na Dunaju, katerega glavni organizator je bil prav Wettstein.¹³

Študij slovenskih botanikov na dunajski univerzi do razpada habsburške monarhije so zaznamovala predvsem tri imena: že omenjeni Richard von Wettstein, Julius Wiesner (1838–1916) in Hans Molisch (1856–1937). Wettstein in Wiesner sta bila recenzenta doktorske disertacije Frana Jesenka, Milana Šerka in Jožefa Šmajdka, Wettstein in Molisch pa sta ocenila znanstveno razpravo Angele Piskernik. Iz navedenega je možno sklepati, da sta leta 1849 ločeni katedri za botaniko, Katedra za sistematsko botaniko v okviru Botaničnega inštituta (prej Botaničnega muzeja) in Katedra za anatomijo in fiziologijo rastlin v okviru Inštituta za rastlinsko fiziologijo, delovali z roko v roki.

Na Moravskem rojeni **Julius Wiesner** je promoviral leta 1860, že leto kasneje (1861) pa se je habilitiral s področja fiziologije rastlin na Politehničnem inštitutu.

9 Prim. Friedrich Ehrendorfer: *Wissenschaftliche Entwicklung und Forschungsarbeit am Institut für Botanik*. V: Wilfried Morawetz (ur.): *Die Botanik am Rennweg. Das Institut für Botanik und der Botanische Garten der Universität Wien. Festband zur Eröffnung des neuen Instituts* (Abhandlungen der Zoologisch-Botanischen Gesellschaft in Österreich, Bd. 26). Wien: Zoologisch-Botanische Gesellschaft, 1992, str. 113–165, tu str. 116.

10 Prim. Ehrendorfer: *Wissenschaftliche Entwicklung und Forschungsarbeit am Institut für Botanik*, str. 116–119.

11 Prim. prav tam, str. 118.

12 Po Kernerjevi smrti leta 1898 je vodenje Botaničnega vrta in Muzeja začasno prevzel Karl Fritsch. Že naslednje leto, 1899, ga je nadomestil Richard von Wettstein (prim. *Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien im Winter-Semester 1898/99*. Wien: Adolf Holzhausen, k. u. k. Hof- und Universitätsbuchdrucker, 1898, str. 57 in *Öffentliche Vorlesungen [...] im Sommer-Semester 1899, 1899*, str. 54).

13 Prim. Ehrendorfer: *Wissenschaftliche Entwicklung und Forschungsarbeit am Institut für Botanik*, str. 119; prim. tudi Ehrendorfer, Hesse, Kiehn: *Botanik und Biodiversitätsforschung*, str. 283.

Leta 1870 je postal redni profesor za anatomijo in fiziologijo rastlin na Akademiji za gozdarstvo Mariabrunn, od leta 1873 (do 1909) pa je bil zaposlen kot redni profesor na dunajski univerzi, na kateri je leta 1873 ustanovil Inštitut za rastlinsko fiziologijo.¹⁴ V študijskem letu 1881/82 je bil dekan Filozofske fakultete, 1898/99 pa rektor dunajske univerze. Njegove raziskave se ukvarjajo s področji učinka svetlobe na rastline, zmožnosti gibanja rastlin in nastajanja klorofila ter z različnimi področji svetlobne mikroskopije.¹⁵

Po njegovi upokojitvi je v letnem semestru 1910 taktirko na Inštitutu za rastlinsko fiziologijo prevzel **Hans Molisch**, ki je hkrati postal tudi profesor za anatomijo in fiziologijo rastlin na dunajski Filozofski fakulteti.¹⁶ V Brnu rojeni Molisch je leta 1879 promoviral na Dunaju in se habilitiral leta 1885. 1889 je postal izredni profesor na graški univerzi, od 1894 do 1909 pa je bil zaposlen kot izredni profesor na Karl-Ferdinandovi univerzi v Pragi. Kmalu po razpadu monarhije je postal dekan Filozofske fakultete (1921/22), tik pred upokojitvijo leta 1928 pa je bil še rektor dunajske univerze (1926/27).¹⁷

Dunajčan **Richard von Wettstein** se je po disertaciji pri Juliusu Wiesnerju na Inštitutu za rastlinsko fiziologijo odločil ubrati smer sistematske botanike in je postal pri Kernerju demonstrator in asistent ter leta 1886 docent.¹⁸ Med letoma 1892 in 1899 je deloval kot ordinarij in direktor Botaničnega vrta na Univerzi v Pragi, zatem pa kot profesor za področje sistematske botanike na Univerzi na Dunaju. S svojimi izkušnjami, ki jih je prinesel iz Prage, znanjem in sposobnostmi, tako raziskovalnimi kot pedagoškimi, je odločilno zaznamoval dunajsko sistematsko botaniko za naslednjih 70 let.¹⁹ Študenti so ga oboževali kot zavzetega profesorja, velik vpliv je imel tudi kot dekan (1909/10), rektor (1913/14) in senator (od 1919 do 1923 ter v študijskih letih 1927/28 in 1928/29).²⁰ Njegova znanstveno-raziskovalna dejavnost pokriva področja mikologije, ekologije rastlinskih vrst in paleobotanike. Neprecenljiv je njegov visokošolski učbenik o sistematski botaniki z naslovom *Handbuch der Systematischen Botanik* (1901–1908, dopolnjene izdaje 1911, 1923/24 in 1935), ki je z modernim filogenetskim pristopom utrdil pot tej

14 Prim. Fritsch: *Geschichte der Institute und Corporationen*, str. 26.

15 Prim. Herbert Posch: *Julius Wiesner, Prof. Dr. V: 650 plus – Geschichte der Universität Wien*. Splet.

16 Prim. *Öffentliche Vorlesungen [...] im Sommer-Semester 1910*, 1910, str. 64.

17 Prim. anonimno: *Hans Molisch, Prof. Dr. V: 650 plus – Geschichte der Universität Wien*. Splet.

18 Prim. Ehrendorfer: *Wissenschaftliche Entwicklung und Forschungsarbeit am Institut für Botanik*, str. 119.

19 Prim. prav tam.

20 Prim. anonimno: *Richard Wettstein Ritter von Westersheim, Prof. Dr. V: 650 plus – Geschichte der Universität Wien*. Splet.

znanstveni disciplini v Srednji Evropi v prvi polovici 20. stoletja. Njegova ljubezen do pedagoško-raziskovalnega dela na področju botanike se kaže tudi v tem, da je vodstveno funkcijo direktorja Botaničnega inštituta in vrta opravljal vse do svoje smrti leta 1931.

Slovenski doktorji filozofije s področja botanike

V času od 1872 do konca prve svetovne vojne, ki ga zajema pričujoča monografija, so na dunajski univerzi s področja botanike doktorirali štirje slovenski kandidati: Fran Jesenko (promocija 1900), Milan Šerko (1906), Jožef Šmajdek (1908) in Angela Piskernik (1914).²¹ Leto po razpadu avstro-ogrske monarhije je na Dunaju promovirala še Ljubljancanka Milena Perušek (1893–1978).²²

Fran Jesenko (1875–1932), promocija 1900

Fran (tudi Franc, v nemških dokumentih Franz) Jesenko sodi med pomembne botanike in raziskovalce s področja genetike in žlahtnjenja rastlin z začetka 20. stoletja kakor tudi med ene najbolj vnetih zagovornikov ter soustvarjalcev Triglavskega narodnega parka;²³ anonimni avtor ga v prispevku v *Slovenskemu narodu* celo označi za »znanstvenik[a] svetovnega imena«. ²⁴ O njegovem izjemnem delu in dosežkih pričajo številni članki, ki so preplavili časopise slovenskega ozemlja in drugih dežel nekdanje avstro-ogrske monarhije ob njegovi tragični nesreči leta 1932.²⁵ Da nje-

21 Pogoji, da so bili zajeti v pričujočo raziskavo, je, da so v vpisnicah kot materni jezik navedli slovenščino.

22 Življenjska in študijska pot prve slovenske fitopatologinje ter njen doprinos za družbo in znanost so predstavljeni v monografiji *Ženske, ki študirajo, so nevarne* (prim. Jože Maček, Petra Kramberger: Milena Perušek (1893–1978), die erste slowenische Phytopathologin. V: Petra Kramberger, Irena Samide, Tanja Žigon (ur.): *Frauen, die studieren, sind gefährlich: Ausgewählte Porträts slowenischer Frauen der Intelligenz*. Ljubljana: ZZFF, 2018, str. 87–105).

23 Prim. Jože Andrej Mihelič: Prof. dr. Fran Jesenko (1875–1932). Pomnik slovenskemu znanstveniku in gorniku leta 2005? V: *Planinski vestnik*, let. 110 (2005), št. 1, str. 59–60, tu str. 59.

24 Anonimno: Prof. dr. Fran Jesenko. V: *Slovenski narod*, let. 65 (15. julij 1932), št. 158, str. 3.

25 Prim. izbor: Časnik *Jutro* objavi 14. julija 1932 članek, ki daje še nekaj upanja nad okrevanjem Frana Jesenka, ki se je hudo ponesrečil na poti na Komarčo, dan kasneje pa beremo: »Nedoumna usoda je spet segla s svojo kruto roko med redke vrste odličnih mož, ki gradijo našo kulturo doma in nosijo naše ime od naroda do naroda iz vekov v veke. Sredi neumornega dela nas je zapustil g. dr. Franc Jesenko, profesor botanike naše univerze, mož velikan, delaven kakor čebela, tih kakor riba. Njegova smrt je odprla globoko vrzel med graditelji naše mlade rastlinarske znanosti, ki jo bo težko nadomestiti. [...] A preden je nocoj[, 14. julija] ob 18. v ljubljanski splošni bolnici omahnil v objem smrti, so bile njegove zadnje besede: – Težko je pustiti delo!« (anonimno: Dr. Fran Jesenko. V: *Jutro*, let. 13 (15. julij 1932), št. 163, str. 2). »Huda nesreča je zadela našega največjega rastlinslovca vseučiliškega profesorja doktorja Franca Jesenka, dobro znanega po vsej Sloveniji. [...]« (anonimno: Domače novosti. V: *Domovina*, let. 15 (14. julij 1932), št. 29, str. 7). »So pokojniki, ki jim težko govoriš ali pišeš besede v spomin. Roka in glas se ti treseta, ker je pretežka misel,

govo ime še danes ni izbrisano iz narodne zavesti, priča tudi nemalo znanstvenih in strokovnih prispevkov izpod peresa strokovnjakov s področja biotehnologije²⁶ kot tudi razna spominska obeležja: mdr. Jesenkovo priznanje, ki ga podeljujejo od leta 1972 za pedagoške, raziskovalne in strokovne dosežke ter za gospodarski in splošni družbeni napredek na področju biotehniških ved, Jesenkova učna pot na ljubljanskem Rožniku, spominska plošča v ljubljanskem Botaničnem vrtu, Jesenkova ulica v Ljubljani ali pa spominsko obeležje v Triglavskem narodnem parku.

Ker je Jesenkova življenjska ter raziskovalna in akademsko izobraževalna pot že biografsko podrobno obdelana, se pričujoči prispevek dotika predvsem njegove študijske poti na dunajski univerzi med letoma 1895 in 1900.

Fran Jesenko se je rodil 14. marca 1875 in je izhajal iz stare ugledne škofjeloške rodbine.²⁷ Ljudsko šolo je obiskoval od 1881/82 do 1887/88 v rodnem kraju, tj. Škofji Loki, in se nato vpisal na gimnazijo v Ljubljani. Po končani gimnaziji leta 1895²⁸ se je oktobra istega leta vpisal na Filozofsko fakulteto dunajske univerze, kjer – kot piše v svojem življenjepisu, ki ga je priložil prošnji za odobritev opravljanja strogih izpitov (rigorozov) – »[...] habe ich neben den Collegien aus der Zoologie, Mineralogie, Philosophie und Chemie, insbesondere die Vorlesungen über Pflanzenphysiologie gehört [...]«²⁹ V času študija je več semestrov delal na Inštitutu za rastlinsko fiziologijo.³⁰

da so za vedno odšli od nas. In med take pokojnike spada tudi naš veliki, predragi Fran Jesenko, ki nam ga je smrt tako nepričakovano in mnogo prezgodaj iztrgala.« (anonimno: Prof. dr. Fran Jesenko. V: *Slovenski narod*, let. 65 (15. julij 1932), št. 158, str. 3).

O njegovi tragični usodi so poročali tudi časopisi izven meja slovenskega etničnega ozemlja (izbor): *Neue Freie Presse* (14. julij 1932, št. 24366, str. 6 (jutranjik), str. 2 (večernik)), *Wiener Zeitung* (15. julij 1932, št. 162, str. 5), *Salzburger Wacht* (15. julij 1932, št. 161, str. 3), *Salzburger Chronik* (15. julij 1932, št. 161, str. 5), ilustrirani dunajski list *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung* (23. julij 1932, št. 6442, str. 236).

- 26 Prim. izbor: France Adamič: Stoletnica rojstva profesorja dr. Frana Jesenka. V: *Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike* (zv. 4). Ljubljana: Slovenska matica, 1979, str. 245–250; Polona Jamnik: Življenjska pot prof. dr. Frana Jesenka. V: *Loški razgledi*, let. 59 (2012), št. 1, str. 143–149; Viktor Petkovšek: Življenje in delo prof. dr. Frana Jesenka. V: *Spominski zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani ob stoletnici rojstva prof. dr. Frana Jesenka (1875–1932)*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani, 1975, str. 9–16; Tone Wraber: Fran(c) Jesenko (1875–1932), rastlinski fiziolog in genetik, zagovornik in pospeševalec Triglavskega narodnega parka. V: Martin Šolar (ur.): *Snovalci Triglavskega narodnega parka – ljudje pred svojim časom*. Bled: Triglavski narodni park, 2006, str. 34–43.
- 27 Prim. anonimno: † Prof. Fran Jesenko. V: *Slovenec*, let. 60 (15. julija 1932), št. 159, str. 3; prim. tudi anonimno: Prof. dr. Fran Jesenko. V: *Slovenski narod*, let. 65 (15. julij 1932), št. 158, str. 3.
- 28 Maturitetno spričevalo je datirano z dnem 31. julij 1895 (prim. Archiv der Universität Wien (v nadaljevanju UAW), Rigorosenprotokoll F. Jesenko).
- 29 [...], kjer je »poleg zooloških, mineraloških, filozofskih in kemijskih predavanj poslušal predvsem predavanja iz rastlinske fiziologije [...]« (UAW, Rigorosenakt F. Jesenko, št. 1254).
- 30 Prim. prav tam.

V nadaljevanju je naveden pregled vseh osmih semestrov (navedena so imena predavateljev, naslovi predavanj in vaj ter tedensko število ur),³¹ ki jih je Fran Jesenko vpisal (in obiskoval) od zimskega semestra 1895/96 do letnega semestra 1899.³²

ZS 1895/96 (1. semester)

Vpisnica I

- vsa navedena predavanja so prečrtana

Vpisnica II

Gustav Tschermak: Allgemeine Mineralogie (5)

Karl Grobben: Allgemeine Zoologie (5)

Vpisnica III - dodatek

Julius Wiesner: Allgemeine Botanik (3)

Julius Wiesner: Anatomische Demonstrationen zur allgemeinen Botanik
(2)

LS 1896 (2. semester)

Vpisnica I

Julius Wiesner: Physiologie der Pflanzen (3)

Gustav Tschermak: Specielle Mineralogie (5)

Vpisnica II - dodatek

Gustav Tschermak: Mineralogische und petrographische Arbeiten (3)

ZS 1896/97 (3. semester)

Vpisnica I

Adolf Lieben: Allgemeine Chemie (I. Theil) (5)

Vpisnica II - dodatek

Adolf Lieben: Chemische Übungen, für Anfänger (halbtägig)

Eduard Suess: Allgemeine Geologie, I. Theil (5)

LS 1897 (4. semester)

Vpisnica I

Adolf Lieben: Allgemeine Chemie (II. Theil, organische Chemie) (5)

31 Prim. UAW, Nationale (F. Jesenko), zimski semester 1895/96 – letni semester 1899.

32 Naslovi predavanj in vaj so dodatno preverjeni in dopolnjeni s pomočjo seznamov predavanj za posamezni semester (prim. *Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien [za vsakokratni semester]*. Wien: Adolf Holzhausen, k. u. k. Hof- und Universitätsbuchdrucker, 1895–1899).

Vpisnica II - dodatek

Julius Wiesner: Arbeiten im pflanzenphysiologischen Institute (10)

Karl Fritsch: Praktische Übungen im Untersuchen und Bestimmen von Pflanzen (4)

ZS 1897/98 (5. semester)***Vpisnica I***Anton Kerner v. Marilaun: Allgemeine Botanik (5)³³***Vpisnica II - dodatek***

Adolf Lieben: Chemische Übungen, für Anfänger (halbtägig)

LS 1898 (6. semester)

Julius Wiesner: Arbeiten im pflanzenphysiologischen Institute (10)

Theodor Vogt: Psychologie (4)

Adolf Lieben: Chemische Übungen (halbtägig)

ZS 1898/99 (7. semester)

Hugo Weidel: Chemische Übungen (halbtägig)

Julius Wiesner: Arbeiten im pflanzenphysiologischen Institute (10)

Theodor Vogt: Allgemeine Pädagogik (3)

LS 1899 (8. semester)

Karl Grobben: Zootomischer Curs (4)

Laurenz Müllner: Metaphysische Kosmologie (mit besonderer Berücksichtigung der Kant-Laplace'schen Weltbildungshypothese und der Darwinischen Selectionslehre) (4)

Adolf Lieben: Allgemeine Chemie, II. Theil (organische Chemie) (5)

Iz v vpisnicah navedenih seznamov predavanj vidimo, da je bil študij Frana Jesenka izrazito naravoslovno naravnian, saj najdemo le tri predavanja, ki ne sodijo med naravoslovne vede. Pri Theodorju Vogtu (1835–1906), ki velja za prvega habilitiranega pedagoga v avstro-ogrski monarhiji in za soustanovitelja Katedre za pedagogiko na dunajski univerzi, je Jesenko v letnem semestru 1898 poslušal predavanje o psihologiji, v zimskem semestru 1898/99 pa predavanje o splošni pedagogiki, medtem ko je pri filozofu, teologu ter rednem profesorju na dunajski Teološki fakulteti Laurenzu Müllnerju (1848–1911) poslušal predavanje o metafizični kozmologiji (LS 1899). Večino predavanj in vaj, ki jih je Jesenko

33 V Seznamu predavanj je ob njegovem imenu navedeno predavanje *Pharmaceutische Botanik; Allgemeine Botanik* pa bi naj v obsegu treh tedenskih ur predaval Julius Wiesner (prim. *Öffentliche Vorlesungen [...] im Winter-Semester 1897/98, 1897*, str. 41–42).

obiskoval, pa so pokrivala področja botanike, kemije, mineralogije in zoologije, eno predavanje pa je poslušal tudi pri priznanem geologu in večletnem predse-
dniku Cesarske akademije znanosti na Dunaju Eduardu Suessu (1831–1914). Seveda so prednjačili botanični predmeti, tako s področja fiziologije rastlin kot sistematske botanike. Vrata v svet sistematske botanike sta mu odprla Anton Kerner von Marilaun, ki velja za enega najvidnejših botanikov dunajske uni-
verze 19. stoletja, ter Karl Fritsch (1864–1934),³⁴ ki je po Kernerjevi smrti leta 1898 začasno – za zimski semester 1898/99³⁵ – prevzel vodenje Botaničnega vrta in Botaničnega muzeja, je pa iz ohranjenih vpisnic razvidno, da je Jesenka bolj
zanimala rastlinska fiziologija. Pri anatomu in fiziologu Juliusu Wiesnerju, usta-
novitelju in predstojniku Inštituta za rastlinsko fiziologijo ter svojem kasnejšem
mentorju, tako ni obiskoval le predavanj, temveč se je kot ambiciozen študent že
kmalu od (samo) učbeniškega znanja usmeril v raziskovanje ter na omenjenem
inštitutu opravljal tudi prakso (od 4. semestra, tj. letnega semestra 1897 dalje), ki
jo je vodil Wiesner. Pod njegovim okriljem je izdelal disertacijo z naslovom *Stu-
dien über die Beziehungen zwischen der Lichtintensität und dem anatomischen Baue
der assimilierenden Pflanzenorgane*³⁶ (Raziskave o odnosih med jakostjo svetlobe
in anatomsko zgradbo asimilirajočih rastlinskih organov), ki jo je 10. septembra
1899 predložil dekanatu Filozofske fakultete dunajske univerze. Disertacija je
bila eksperimentalne narave in jo je 4. oktobra 1899 kot prvi recenzent zelo po-
zitivno ocenil njegov mentor Julius Wiesner:

Bericht

über die von dem Cand. phil. Franz Jesenko behufs Erlangung des
Doctorgrades der Philosophie der k. philosophischen Facultät vorge-
legte Dissertation: »Studien über die Beziehung der Lichtintensität
zum anatomischen Bau der assimilierenden Pflanzenorgane«.

34 Karl Fritsch si je ime ustvaril predvsem kot profesor za sistematsko botaniko na Univerzi Karla Franca v Gradcu (prim. Ernst Bruckmüller, Christine Gruber et al. (ur.): *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, Bd. 1 (Lfg. 4, 1956). Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2003–2017, str. 371. Splet.). Fritsch je tudi avtor pomembnega določevalnega ključa za floro Avstrije, ki je z zadnjo izdajo iz leta 1922 zadovoljeval potrebo po tovrstni monografiji za nadaljnjih sedem desetletij.

35 Prim. *Öffentliche Vorlesungen [...] im Winter-Semester 1898/99*, 1898, str. 57.

36 V prošnji za vračilo disertacije v namen objave, ki jo je Fran Jesenko naslovil na dekanat dunajske Filozof-
ske fakultete 3. novembra 1906, se je naslov disertacije glasil: *Beziehungen zwischen der Lichtintensität und
dem anatomischen Baue der assimilierenden Pflanzenorgane* (prim. UAW, Rigorosenakt F. Jesenko, št. 1254).

Die dieser Dissertation zu Grunde liegenden anatomischen und experimental-physiologischen Untersuchungen wurden im pflanzenphysiologischen Institute der Universität ausgeführt.

Ref. hatte Gelegenheit zu constatiren, dass der Verf. seine wissenschaftliche Arbeit mit eben soviel Sachkenntnis als Sorgfalt und vorallem Geschicke ausführte. Die anatomische und experimentelle Grundlage der Dissertation ist eine vorzügliche. Der Verf. ist auch zu einigen brauchbaren Resultaten über die Beziehung zwischen Lichtintensität und dem Baue der assimilierenden Pflanzenorgane gelangt.

An Klarheit und Übersichtlichkeit hat er dem Anlass nichts fehlen lassen und auch sonst ist die Darstellung eine entsprechende und im Ganzen auch correcte.

Die vorliegende Abhandlung entspricht den gesetzlichen Anforderungen, weshalb der Ref. beantragt, den Candidaten zu den strengen Prüfungen zuzulassen.

Wien am 4. Oct. 1899

Wiesner, Ref.³⁷

Oceni Wiesnerja se je dne 12. oktobra 1899 pridružil še drugi recenzent, Richard von Wettstein, ki je v letnem semestru 1899 prevzel direktorski stolček Botaničnega vrta in Botaničnega muzeja:

Der Gefertigte schließ sich sowol bezüglich der Begutachtung, als auch bezüglich des Schlußantrages dem vorstehenden Gutachter an.

Wien, am 12. October 1899

Wettstein³⁸

Doktorska dokumentacija izpričuje, da je Jesenko dne 10. septembra 1899 skupaj s predložitvijo disertacije prosil dekanat Filozofske fakultete za dovoljenje za opravljanje strogih izpitov za pridobitev doktorskega naslova »aus dem Hauptfache: Botanik in der Verbindung mit der: Chemie«. ³⁹ Prvi izpit, dvourni, je uspešno opravil 19. decembra 1899, drugi izpit, enourni, pa (še) 9. julija 1900. ⁴⁰ Tako je bil tega dne na Filozofski fakulteti dunajske univerze na podlagi

37 Prav tam.

38 Prav tam.

39 »[...] iz glavnega predmeta: botanike v povezavi s: kemijo« (prav tam).

40 Prim. UAW, Rigorosenprotokoll F. Jesenko.

opravljenih strogih izpitov in predložene disertacije promoviran za doktorja filozofije.⁴¹

Po končanem študiju se Jesenko ni takoj vrnil na Kranjsko. Za časa celotnega študija (vseh osem semestrov) je prejemal Štipendijo dr. Jožefa Stroja, ki jo je podeljevalo deželno predsedstvo Kranjske: od zimskega semestra 1895/96 do letnega semestra 1898 je prejemal 117 goldinarjev na semester, od zimskega semestra 1898/99 dalje pa 119 goldinarjev,⁴² po končanem študiju pa se je moral preživljati z raznimi inštrukcijami. Tako je bil leta 1901 prefekt in vzgojitelj perzijskih princev na dunajski viteški akademiji Theresianum,⁴³ nato pa je bil vzgojitelj sinov grofa A. Merveldta v Bělohradu na Češkem in pri družini Stagna v Aleksandriji.⁴⁴ Od leta 1904 do 1908 je na pobudo dunajskega botaničnega inštituta raziskoval floro doline Nila in puščavske Arabije,⁴⁵ leta 1907, dvanajst let po prvem vpisu na dunajsko univerzo, pa se je imatrikuliral na Medicinsko fakulteto, vendar študija ni zaključil,⁴⁶ saj je leta 1909 dobil mesto asistenta–demonstratorja na Inštitutu za gojenje rastlin dunajske Visoke šole za kulturo tal.⁴⁷ 22. oktobra 1912 je zaprosil za habilitacijo s področja rastlinogojstva in vrtnarstva na taisti visoki šoli⁴⁸ in 11. aprila 1913 je Ministrstvo za uk in bogočastje prošnji ugodilo; tako je Jesenko postal »Privatdozent für Pflanzenzüchtung und Gartenbau an der [...] Hochschule [für Bodenkultur]«. ⁴⁹ Na Jesenkovo znanstveno usmeritev je poleg Juliusa Wiesnerja in njegovega naslednika Hansa Molischa odločilno vplival tudi svetovno priznani genetik Erich von Tschermak (1871–1962),⁵⁰ ki je bil Jesenkov predstojnik na Visoki šoli za kulturo

41 Prim. prav tam.

42 Prim. UAW, Nationale (F. Jesenko), zimski semester 1895/96 – letni semester 1899.

43 Prim. uredništvo: Jesenko, Fran (1875–1932). V: *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. Splet.

44 Prim. Jamnik: Življenjska pot prof. dr. Frana Jesenka, str. 143.

45 Prim. Adamič: Stoletnica rojstva profesorja dr. Frana Jesenka, str. 246.

46 Prim. Alojz Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2009, str. 93.

47 V tem času je raziskoval tudi na inštitutu Vilmorin v Parizu ter na inštitutih v Uppsali in Stockholmu (prim. Adamič: Stoletnica rojstva profesorja dr. Frana Jesenka, str. 247).

48 Prim. prošnjo, ki jo je Jesenko naslovil na »Hochlöbliches Professorenkollegium der k. k. Hochschule für Bodenkultur in Wien«, datirano z 22. oktobrom 1912.

49 »[...] privatni docent za rastlinogojstvo in vrtnarstvo na Visoki šoli za kulturo tal« (Minister für Kultus und Unterricht: *Habilitation des Dr. Franz Jesenko*, Z. 15280. Wien: 11. april 1913).

50 Njegov oče je bil mineralog Gustav Tschermak (1836–1927), pri katerem je Fran Jesenko za časa svojega študija inškriral tri predavanja. Erich von Tschermak »je bil eden od treh med seboj neodvisnih odkriteljev Mendelovih zakonov o dedovanju pri rastlinah« (Jože Maček: Prejemniki nagrade Biotehniške fakultete – Jesenkova priznanja. V: Metka Hudina (ur.): *Spominski zbornik 1947–2017 ob 70-letnici Oddelka za agronomijo*. Ljubljana: Oddelek za agronomijo Biotehniške fakultete, 2017, str. 110–113, tu str. 110).

tal na Dunaju.⁵¹ Vendar sta vojna vihra in vpoklic na fronto prekinila Jesenkovo uspešno pedagoško in znanstveno-raziskovalno delo v habsburški prestolnici, ki sta ga zaznamovali predvsem področji genetike in žlahtnjenje rastlin.⁵² Po vojni in razpadu monarhije se ni več vrnil na Dunaj, temveč je svojo pot kot cenjeni »znanstvenik, mednarodno priznan rastlinski genetik in odličen pedagog, sodoben raziskovalni duh svojega obdobja, enkratno poznavalec naše flore, zavzet gornik in vsestranski športnik, zaljubljen v domačo deželo in njene lepote[,]«⁵³ nadaljeval v domovini, kjer je mr. bil prvi redni profesor za botaniko na novoustanovljeni ljubljanski univerzi (1919/20 kot honorarni predavatelj,⁵⁴ od 1921 dalje kot član učnega kolegija), soustanovitelj Semenogojске (žlahtniteljske) postaje v Beltincih in eden prvih oblikovalcev in zagovornikov Triglavskega narodnega parka, ki se je pod tem uradnim imenom ustanovil šele tri desetletja po Jesenkovi smrti.

Ob vsem tem pa je zanimivo dejstvo, da se je znanstveno-publicistična dejavnost Jesenka po vrnitvi v domovino skorajda prekinila, saj je v obdobju trinajstih let izšel le en njegov znanstveni članek o povezavi osvetlitve in prezgodnjega razvoja poganjkov, ki naj bi se na isti rastlini razvili šele naslednjo sezono. Žal pa mu je prezgodnja smrt preprečila nadaljnje raziskovalno delo.

Ti v znanosti si rušil stare zmote,
duha zaklade si nabral si bajne,
prirodi segal drzno v njene tajne,
zanamcem si utiral nove pote.

Obhodil si zemljé premnoge kote
in učenik obzirnosti si skrajne
mladeniče gojil v može značajne,
dokler ni prišla bela žena pote.

Življenje Tvoje slavospev je delu,
sijal je njega žar na Tvojem čelu,
sijal je mirno s Tvojih blagih lic.

51 Prim. Adamič: Stoletnica rojstva profesorja dr. Frana Jesenka, str. 246.

52 Ime si je ustvaril kot prvi, ki je z genetskimi raziskavami križal pšenico in rž in »vzgojil rodne potomce, ki imajo pomembno vlogo pri nastanku komercialne tritikale, krušnega žita prihodnosti« (Sporočilo za javnost Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani: *Fran Jesenko je z raziskavami želel kmetovalcem pomagati pridelati več in bolj kakovostne izdelke*. Splet).

53 Mihelič: Prof. dr. Fran Jesenko (1875–1932), str. 59.

54 Leta 1919 je bil izvoljen v naziv docenta za fiziologijo rastlin na Univerzi v Zagrebu, kjer je že naslednjega leta postal redni profesor za botaniko.

Usode krute je bila togota,
ko vso ljubav do gorskih Ti cvetlic
končala sama roža je Mogota.⁵⁵

Milan Šerko (1881–1965), promocija 1906

Milan Šerko je bil rojen 13. aprila 1881 v Cerknici, manjšem kraju v nekdanji deželi Kranjski, eni izmed zgodovinskih dežel, ki danes tvorijo območje ozemlja Slovenije. Oče Franc Šerko (1851–1929) je bil veleposestnik, trgovec z lesom in gostilničar, o materi Zofiji (r. Obreza) (1857–1939) ni veliko znanega. Milan Šerko je imel starejšo sestro Ano (1876–1883), ki je umrla pri le sedmih letih, in štiri brate: starejša brata sta bila Adolf (1877–1908) in Alfred (1879–1938), mlajša pa Edvard (1882–?) in Ernest (1884–1916). Najvidnejši pečat med sorojenci je pustil Alfred, ki je prav tako študiral na Dunaju in kasneje bil priznani slovenski nevrolog in psihiater ter večletni dekan ljubljanske Medicinske fakultete in v letih 1930–1932 tudi rektor Univerze v Ljubljani.⁵⁶ Milan Šerko je štirirazredno osnovno šolo obiskoval v rojstnem kraju, šolanje pa je nato nadaljeval na ljubljanski gimnaziji: prva štiri leta je opravil na c. kr. II. državni gimnaziji, zadnja štiri pa na c. kr. I. državni gimnaziji, kjer je opravil tudi maturo (maturitetno spričevalo je datirano z dnem 26. september 1901⁵⁷). V letih 1901–1902 je služil kot enoletni prostovoljec pri c. kr. pehotnem polku št. 27 v Ljubljani, nato pa se je podal na Dunaj, kjer je na Filozofski fakulteti dunajske univerze od leta 1902/03 do 1906/07 študiral naravoslovje.⁵⁸

V vpisnicah navedeni sezname predavanj,⁵⁹ ki jih je Milan Šerko obiskoval, kažejo od prvega semestra dalje na izrazito naravoslovno usmerjenost njegovega študija, pri čemer prednjačijo predavanja in vaje s področij botanike in zoologije, kar nekaj pa je tudi kemijskih, fizikalnih in geoloških predmetov. Kljub naravoslovni usmerjenosti študija je poslušal tudi posamezna predavanja iz zgodovine filozofije,

55 Anton Debeljak: V spomin profesorju Jesenku. V: *Jutro*, let. 13 (16. julij 1932), št. 164, str. 3.

56 Več o njem prim. Sonja Gorec: Šerko, Alfred starejši (1879–1938). V: *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. Splet. Alfred Šerko je sprva študiral na dunajski Filozofski fakulteti, a se je leto pred koncem ponovno imatrikuliral na Medicinsko fakulteto ter študij uspešno zaključil s promocijo leta 1909 (prim. Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi*, str. 93). Prim. tudi prispevek Igorja Žunkoviča v tej monografiji.

57 Prim. UAW, Rigorosenprotokoll M. Šerko.

58 Biografski podatki so v veliki večini prevzeti iz njegovega življenjepisa, ki ga je priložil prošnji za odobritev opravljanja strogih izpitov (prim. UAW, Rigorosenakt M. Šerko, št. 2017).

59 Prim. UAW, Nationale (M. Šerko), zimski semester 1902/03 – zimski semester 1906/07.

pedagogike, psihologije, nemške literature ter slovanske skladnje. Slednje je poslušal pri priznanem hrvaškem slavistu Vatroslavu Jagiću (1838–1923), ki je leta 1886 prevzel Katedro za slovansko filologijo od Frana Miklošiča (1813–1891).

Doktorska dokumentacija izpričuje, da je 5. aprila 1906 prosil za dovoljenje za opravljanje strogih izpitov za pridobitev doktorskega naslova iz botanike v povezavi z zoologijo.⁶⁰ Dvourni rigoroz je uspešno opravil 12. maja 1906, enourni rigoroz pa 18. maja.⁶¹ 22. maja 1906 je bil na Filozofski fakulteti dunajske univerze na podlagi opravljenih strogih izpitov in predložene disertacije z naslovom *Vergleichend-anatomische Untersuchung eines fossilen Koniferen-Zapfens und fossilen Holzes* (Primerjalno-anatomske raziskave fosilnega storža iglavcev in fosilnega lesa) promoviran za doktorja filozofije.⁶² Recenzenta sta bila priznana profesorja botanike Richard von Wettstein in Julius Wiesner, ki sta dne 15. aprila 1906 podpisala pozitivno oceno njegovega doktorata.

Referat über die Dissertation von M. Šerko: Vergleichend anatomische Untersuchung eines fossilen Koniferenzapfens und fossilen Holzes

Der Verfasser untersuchte einige Pflanzenreste, welche aus einem interglacialen Lager bei Schladming in Obersteiermark stammten. Es gelang ihm auf Grund des anatomischen Vergleiches die Reste mit Sicherheit als *Pinus silvestris* zu bestimmen, was wissenschaftlich nicht ohne Interesse ist, da bisher von Fossilien aus interglacialen Ablagerungen der östlichsten Alpen so gut wie nichts bekannt war. Die Arbeit ragt von sorgfältigen Untersuchungen und von entsprechender Vertiefung. Sollte sie publiciert werden, es wäre Kürzen des descriptiven Teiles und Revision in Bezug auf eine Ausdrücke zu empfehlen. Der Gefertigte stellt den Antrag auf Approbation der Dissertation.

Wien, am 15. IV. 1906

Wettstein
Wiesner⁶³

60 Prim. UAW, Rigorosenakt M. Šerko, št. 2017.

61 Prim. UAW, Rigorosenprotokoll M. Šerko.

62 Prim. prav tam.

63 UAW, Rigorosenakt M. Šerko, št. 2017. Iz rokopisa je razvidno, da je poročilo napisal Wettstein, Wiesner pa ga je le podpisal.

Slaba dva tedna po promociji, 2. junija 1906, je Milan Šerko naslovil na dekanat dunajske Filozofske fakultete prošnjo za vračilo svoje disertacije v namen objave. Tako je bila disertacija z nekoliko spremenjenim naslovom (*Vergleichend-anatomische Untersuchung einer interglazialen Konifere*) objavljena v znanstveni reviji *Österreichische botanische Zeitschrift* tri leta kasneje, leta 1909.⁶⁴ Zahvalo na koncu objave je Šerko namenil svojemu mentorju Wettsteinu, ki je bil tudi izdajatelj in urednik botanične revije, ter botaniku Ottu Porschu (1875–1959), ki je bil v času Šerkovega študija docent na Filozofski fakulteti, pri katerem pa Šerko presenetljivo ni vpisal nobenega predmeta.⁶⁵

Po promociji maja 1906 je petindvajsetletni Milan Šerko inkskribiral v zimskem semestru 1906/07 še predmet *Kristalografske in mineraloške vaje za začetnike* pri v Pragi rojenem mineralogu in petrografu Friedrichu Beckeju (1855–1931), ki jih je že v istem obsegu štirih ur na teden obiskoval tudi v zimskem semestru 1903/04 (3. semestru). Razlogi za to niso izpričani; je pa Šerko že za časa svojega (regularnega) študija izbral kar nekaj predavanj s področja mineralogije,⁶⁶ kar priča o njegovem zanimanju za to stroko.

Že v času študija na Dunaju je bila opazna Šerkova družbena aktivnost. Tako ga srečamo med ustanovnimi člani in kot prvega knjižničarja društva svobodomi-selnih slovenskih akademikov Sava,⁶⁷ ki je začelo zoreti konec leta 1902 in je bilo ustanovljeno 15. maja 1903. Geslo društva je bilo »Vse za svobodo in narod!«, njegovo ustanovitev pa je z brzozavko pozdravil tudi poslanec dr. Ivan Tavčar (1851–1923).

Po obrambi doktorata in povratku v domovino je Šerko zabeležen kot darovalec nekaterih zooloških preparatov Deželnemu muzeju, ob tem pa je zanimivo dejstvo, da kljub svoji siceršnji izpričani družbeni aktivnosti nikoli ni opazno deloval v Muzejskem društvu, čeprav ga najdemo vsaj na seznamu članov v letu 1914.⁶⁸

64 Prim. Milan Šerko: *Vergleichend-anatomische Untersuchung einer interglazialen Konifere*. V: *Österreichische botanische Zeitschrift*, let. 59 (1909), št. 2, str. 41–51; št. 3, str. 92–98; št. 4, str. 143–148.

65 »Zum Schlusse spreche ich meinem verehrten Lehrer Herrn Prof. Dr. R. v. Wettstein sowie Herrn Privatdozenten Dr. O. Porsch für ihre Unterstützung während dieser Arbeit den wärmsten Dank aus.« (prav tam, št. 4, str. 147).

66 V 1. semestru je obiskoval *Splošno mineralogijo* pri Beckeju in *Kristalografijo* pri priznanem mineralogu Gustavu Tschermaku, v 2. semestru je pri Tschermaku poslušal *Posebno mineralogijo*, v 3. semestru je izbral kristalografske in mineraloške vaje (Becke), v 8. semestru je nato – spet pri Beckeju – obiskoval vaje iz določanja vrst mineralov.

67 Prim. anonimno: *Z Dunaja*. V: *Gorenjec*, let. 4 (30. maj 1903), št. 22, str. 237.

68 Prim. anonimno: Imenik udov v začetku l. 1914. V: *Carniola: Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, let. 5 (1914), št. 1–2, str. 114.

Kot rezervni častnik je bil leta 1908 povišan v poročnika pri 27. polku,⁶⁹ 1914. leta pa v nadporočnika,⁷⁰ s tem pa se je v vse bolj burnih predvojnih letih tudi povečevala njegova vojaška aktivnost, ki je kulminirala v aktivni vojaški službi med 1914 in 1918. Iz tega obdobja je zanimiv dokaj izčrpen zapis o Šerkovem vojaškem udejstvovanju v letih 1914 in 1915, v katerem je podrobno podana njegova vojaška aktivnost od 27. julija 1914, ko je prevzel poveljstvo tretjega bataljona pri 27. pehotnem polku, do junija naslednjega leta, ko postane častnik na železniški postaji Podmelec.⁷¹ Leta 1916 – takrat še vedno častnik v Podmelcu – je Šerko bil odlikovan z »Najvišjim pohvalnim priznanjem«.⁷²

Decembra 1908 je izprašani (16. septembra 1907⁷³) učiteljski pripravnik Šerko pod strokovnim vodstvom profesorja Frana Jeraja nastopil preizkusno učiteljsko leto na II. državni gimnaziji v Ljubljani, kjer je poučeval tudi naravoslovec Ivan Macher (1857–1919),⁷⁴ pred tem pa pod mentorstvom profesorja Alfonza Pavlina (1863–1942) na I. državni gimnaziji.⁷⁵ Tako je že na začetku svoje učiteljske poti prišel v neposredni stik z avtorjema tedanjih veljavnih botaničnih učbenikov; Pavlin je svoj *Prirodopis rastlinstva* izdal 1898, Ivan Macher pa *Botaniko za višje razrede srednjih šol* 1910 in *Prirodopis rastlinstva za nižje razrede srednjih šol* 1913. Že jeseni 1908 je Šerko nastopil službo na Gimnaziji v Novem mestu, sprva kot suplent,⁷⁶ od leta 1911 kot provizorni učitelj,⁷⁷ z naslednjim letom pa je poleg običajnih predmetov prirodopisa, fizike in matematike prevzel tudi izbirni predmet »strelne vaje«, za kar so na posebnem tečaju inštruktorjev za strelne vaje julija 1912 izobrazili nekatere častnike v rezervi.⁷⁸ 5. avgusta 1913 se po sklepu Deželnega

69 Prim. anonimno: Novi poročniki v rezervi. V: *Slovenski narod*, let. 41 (2. januar 1908), št. 1, str. 2.

70 Prim. anonimno: Vojaške zadeve. V: *Slovenec*, let. 42 (22. december 1914), št. 292, str. 3.

71 Prim. anonimno: Das Gymnasium und der Krieg. V: *Jahresbericht des k. k. Staatsgymnasiums in Rudolfswert für das Schuljahr 1915/16*. Rudolfswert: Verlag der Lehranstalt, 1916, str. 40–43, tu str. 42–43. V zapisu je podrobno predstavljeno urjenje Šerkovega bataljona v Bazovici (Bassowiza) in Trstu ter boji v Bosni, Šerkova hospitalizacija zaradi grize in trebušnega tifusa ter vojaško urjenje kadetov v Ljubljani in Mariboru pod njegovo taktirko.

72 Prim. anonimno: Odlikovanja. V: *Slovenec*, let. 44 (11. december 1916), št. 283, str. 2.

73 Prim. *Izvestje II. državne realne gimnazije v Ljubljani (1918/1919–1929/1930)*. Ljubljana: Ravnateljstvo, 1930, str. 26.

74 Prim. *Izvestje c. kr. II. državne gimnazije v Ljubljani o šolskem letu 1907./1908*. Ljubljana: Založila c. kr. II. državna gimnazija, 1908, str. 65.

75 Prim. *Jahresbericht des k. k. I. Staatsgymnasiums zu Laibach*. Ljubljana: Verlag des k. k. I. Staatsgymnasiums, 1908, str. 47.

76 Prim. *Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums in Rudolfswert für das Schuljahr 1908/09*. Rudolfswert: Verlag der Lehranstalt, 1909, str. 33.

77 Prim. *Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums in Rudolfswert für das Schuljahr 1910/11*. Rudolfswert: Verlag der Lehranstalt, 1911, str. 30.

78 Prim. anonimno: Raznoterosti. V: *Straža*, let. 4 (24. julij 1912), št. 84, str. 3.

šolskega sveta v Ljubljani Šerka priporoči za »definitivno« namestitev na novomeški gimnaziji⁷⁹ in to mesto je tudi dobil, vendar kot kaže šele 15. septembra 1919.⁸⁰ Z vojno se je od 1914. do 1918. leta učiteljsko delovanje Šerka prekinilo. Po vrnitvi na novomeško gimnazijo 25. novembra 1918⁸¹ je poleg svojih rednih obveznosti prevzel še nekajurno tedensko obveznost poučevanja prirodopisa na novoustanovljeni Trgovski šoli.⁸²

Družbena aktivnost Šerka se nadaljuje tudi v njegovem novomeškem obdobju, kjer se je 16. aprila 1912 s poroko z županovo hčerjo Angelo Zurc (1888–1976) očitno tudi družbeno dobro situiral.⁸³ Od 1911 je poverjenik Šolske družbe sv. Cirila in Metoda,⁸⁴ postal je podpredsednik Mestnega šolskega sveta,⁸⁵ s strani občine je bil imenovan za zastopnika, ki naj bi poskrbel za bolj pregledno porabo sredstev dijaške kuhinje; ta naj bi namreč bila na voljo predvsem članom »Marijine kongregacije«, kar pa je »velečastiti gospod dr. Ciril Ažman, o. kr. gimnaz. profesor za veronauk in načelnik dijaške kuhinje« odločno zavračal.⁸⁶ Bil je dejaven tudi v Narodni čitalnici (vsaj 1914. leta tudi član nadzornega odbora, in 1920. njen predsednik).⁸⁷

Novomeškemu sledi Šerkovo ljubljansko obdobje. V letu 1921 je bil premeščen z novomeške gimnazije in je postal učitelj na II. državni gimnaziji v Ljubljani (današnja gimnazija Poljane).⁸⁸ Nenavadno dejstvo je, da je prav ista številka časopisa *Slovenec*, ki obvešča o Šerkovi premestitvi v Ljubljano, objavila tudi *Protest*, pod katerim sta podpisana profesorja Hinterlechner in Šerko, ki odločno nasprotuje

79 Prim. anonimno: Dež. šolski svet v Ljubljani. V: *Dan*, let. 2 (6. avgust 1913), št. 581, str. 3.

80 Prim. *Izvestje državne realne gimnazije v Novem mestu o šolskem letu 1919/20*. Novo mesto: Gimnazijsko ravnateljstvo, 1920, str. 6.

81 Prim. *Izvestje državne gimnazije v Novem mestu o šolskem letu 1918/19*. Novo mesto: Gimnazijsko ravnateljstvo, 1919, str. 13.

82 Prim. anonimno: Otvoritev Trgovske šole v Novem mestu. V: *Dolenjske novice*, let. 35 (9. oktober 1919), št. 34, str. 1.

83 »Dne 16. aprila sta bila v Šmihelu poročena g. gimn. profesor dr. Milan Šerko in gospica učiteljica A. Zurc, hči župana g. Zurca iz Kandije. Poročal je nevestin sorodnik stolni kanonik dr. Žitnik. Mladi par se je takoj odpeljal na ženitovanjsko potovanje. Bilo srečno.« (Anonimno: Domače in tuje novice. V: *Dolenjske novice*, let. 28 (25. april 1912), št. 8, str. 63).

84 Prim. *Koledar Šolske družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za prestopno leto 1912*. Ljubljana: Družba sv. Cirila in Metoda, 1911, str. 125.

85 Prim. *Letno poročilo štirirazredne deške ljudske šole v Rudolfovem (1911/1912)*. Rudolfovo: Založil krajni šolski svet v Rudolfovem, 1912, str. 4.

86 Prim. Ciril Ažman: Veto! V: *Dolenjske novice*, let. 29 (25. april 1913), št. 8, str. 30.

87 Prim. anonimno: Dnevni pregled. V: *Dan*, let. 3 (23. januar 1914), št. 755, str. 2; prim. tudi anonimno: Društvene vesti in prireditve. V: *Slovenski narod*, let. 53 (8. februar 1920), št. 31, str. 5.

88 Prim. anonimno: Premestitve na srednjih šolah in učiteljišjih. V: *Slovenec*, let. 49 (18. oktober 1921), št. 237, str. 3.

grožnjam politike novoustanovljeni ljubljanski univerzi: »Kdo je, ki si nam upa groziti z ukinjenjem cele univerze, če se ne bo ugodilo njegovi želji?! Izjavljava, da nisva politično ne klerikalca, ne radikalca in ne socialista, da naju pa veže vkljub temu na našo državo, kraljevino Slovencev, Hrvatov in Srbov [...] iskrena ljubezen [...]«. ⁸⁹ Na II. državni gimnaziji je Šerko med drugim vodil krožek »Priroda«, ki je imel svoj pravi mali živalski in botanični vrt; prvega so vzdrževali dijaki, drugega dijakinja. ⁹⁰ Šerko je bil na II. gimnaziji tudi varuh obsežne prirodopisne zbirke, v kateri so prevladovali rudnine in živali, delež rastlin pa je bil majhen, ⁹¹ kar kaže, da je v letih po doktoratu na botaniko precej pozabil.

Hkrati skupaj z že uveljavljenim starejšim bratom Alfredom Šerkom, psihiatrom ter tedanjim dekanom Medicinske fakultete, in njegovim sinom Alfredom Šerkom ml. je Milan Šerko postal gonilna sila ljubljanskega društva Zoo, ki od 1927. iz leta v leto vse bolj razvija načrte za veliki ljubljanski živalski vrt v Tivoliju. ⁹² Njihova aktivnost ni potekala brez težav, menda so jim na prezimovališču v Meglerjevem cvetličnjaku na Miklošičevi cesti poginjale živali. Obseg delovanja tega društva je presenetljiv, že samo dnevna potrošnja krme (12 kg koruze, 12 kg ovsa, 14 kg mesa itd.) in posedovanje 175 različnih kletk za ptice ter 34 akvarijev in terarijev kažeta, ⁹³ da bi društvo zlahka preraslo v pravi živalski vrt, a pred ustanovitvijo tega je žal več kot desetletna vrzel. Kljub odločnemu zatrdjanju, da »[...] zoološki vrt [...] bo pa kljub temu ustanovljen, če je že to temu ali onemu prav ali ne!«, in kljub zelo ambicioznim načrtom, saj so hoteli »[...] podati z zoološkim vrtom sistematičen pregled vseh v naših krajih živečih živali in sicer izčrpno«, ⁹⁴ je bilo društvo že v zgodnjih 1930. letih razpuščeno. ⁹⁵ V letih pred in neposredno po 2. svetovni vojni je bil Šerko tudi aktiven akvarist v Klubu akvaristov Prirodoslovne sekcije ljubljanskega muzeja in kasneje ustanovni član Društva akvaristov Ljubljana, ki je delovalo od 1949 (1956) do 1972. ⁹⁶

Milan Šerko je umrl leta 1965 in je pokopan na pokopališču na Viču v Ljubljani. V grobu leži skupaj z bratom Alfredom (umrl 1938) in nečakom Alfredom ml., krasoslovcem (umrl 1948), ter ženo Angelo.

89 Hinterlechner, Šerko: Protest. V: prav tam, str. 1.

90 Prim. anonimno: Simpatično gimnazijsko društvo. V: *Jutro*, let. 11 (3. oktober 1930), št. 229, str. 3.

91 Prim. *Izvestje II. državne realne gimnazije v Ljubljani (1918/1919–1929/1930)*, str. 42.

92 Prim. anonimno: »Zoo« v Ljubljani. V: *Slovenec*, let. 57 (12. maj 1929), št. 107, str. 4.

93 Prim. anonimno: Občni zbor društva Zoo. V: *Slovenski narod*, let. 62 (12. oktober 1929), št. 234, str. 2.

94 Anonimno: »Zoo« v Ljubljani. V: *Slovenec*, let. 57 (12. maj 1929), št. 107, str. 4.

95 Prim. anonimno: Iz akvaristove torbe. V: *Jutro*, let. 14 (13. november 1933), št. 46, str. 6.

96 Prim. Zgodovinski arhiv Ljubljana, fond SI_ZAL_LJU/0707 Upravne notranje zadeve mesta Ljubljane. Splet.

Jožef Šmajdek (1882–1967), promocija 1908

Prav tako skoraj pozabljeno pa je danes ime še enega slovenskega botanika: Jožef (tudi Josef,⁹⁷ kasneje Josip ali Jože) Šmajdek je bil rojen 14. januarja 1882 v Radovljici na Kranjskem.⁹⁸ Oče Franc (Franz) Šmajdek je bil po navedbah v vpisnicah gostilničar v Dobravi pri Javorniku na Kranjskem (danes Blejska Dobrava), v vpisnicah zadnjih dveh semestrov študija Jožefa Šmajdka (v študijskem letu 1907/08) pa je bil pri poklicu očeta zaznamek »Wirtschafter«⁹⁹ v Rečici pri Bledu.¹⁰⁰ V ohranjenem arhivskem gradivu ni najti podatkov o njegovem osnovnošolskem šolanju, je pa od leta 1894 do leta 1902 obiskoval gimnazijo v Kranju,¹⁰¹ kjer je 25. julija 1902 tudi maturiral.¹⁰² Po maturi pa Jožef Šmajdek ni takoj zakorakal v »naravoslovne« predavalnice filozofske fakultete; svojo študijsko pot je namreč začel na Pravni fakulteti dunajske univerze, na katero je bil vpisan v študijskem letu 1902/03 (tj. v zimskem semestru 1902/03 in letnem semestru 1903) ter v zimskem semestru 1904/05.¹⁰³ Ali je študij prava bila njegova ali pa morda vseeno očetova izbira ni znano, evidentirano pa je, da se je Jožef Šmajdek v letnem semestru 1905 nato prepisal na dunajsko Filozofsko fakulteto, in sicer v drugi letnik, saj so mu dva semestra priznali s Pravne fakultete, ter študij na njej brez prekinitev tudi uspešno zaključil. V vseh semestrih je bil njegov študij izrazito naravoslovno obarvan: prevladujejo predavanja, seminarji ter laboratorijske vaje s področij botanike, mineralogije, kemije ter zoologije. Srečamo tudi nekaj posameznih predavanj iz geologije, fizike in matematike, pa tudi nekaj družboslovnih predmetov s področij pedagogike in psihologije, ki so jih predavali na Katedri za filozofijo, zanimala pa sta ga tudi stenografija in šolska higiena. Ob pregledu njegovih vpisnic pa zbode v oči predvsem nabor treh predmetov: v četrtem semestru svojega študija (tj. njegov drugi semester na Filozofski fakulteti) izbere predmet iz nemške filologije, Razlaga Shakespearovih dram v Schleglovih prevodih: Hamlet, Beneški

97 Na vseh dokumentih v času študija se je podpisoval Josef Šmajdek.

98 Prim. UAW, Rigorosenprotokoll J. Šmajdek.

99 Takratni pomen besede »Wirtschafter«: gospodar, oskrbnik, hišnik, ključar, pristav (prim. Niko Hudelja: *Nemško-slovenski zgodovinski slovar*. Ljubljana: ZZFF, 2016, str. 1036).

100 Prim. UAW, Nationale (J. Šmajdek), letni semester 1905 – letni semester 1908.

101 Prim. *Jahresbericht des k. k. Staatsgymnasium in Krainburg veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1894/95 durch die Direction*. Krainburg: Verlag des k. k. Staatsgymnasiums, 1895, str. 58; prim. tudi *Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasium in Krainburg veröffentlicht für das Schuljahr 1901/1902 von Josef Hubad, k. k. Gymnasial-Direktor*. Krainburg: Verlag des k. k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasiums, 1902, str. 42.

102 Prim. UAW, Rigorosenprotokoll J. Šmajdek.

103 Prim. prav tam.

trgovec, Kralj Lear, pri avstrijskem bibliotekarju, gledališkem kritiku, pisatelju in profesorju literarnih ved Alexandru von Weilnu (1863–1918), v šestem semestru posluša predavanje o državah in narodih balkanskega polotoka v času od 12. do 15. stoletja pri češkem zgodovinarju Konstantinu Josefu Jirečku (1854–1918), v zadnjem semestru svojega študija (v dodatnem 9. semestru) pa obiskuje poleg dveh botaničnih predmetov še peturno predavanje o zgodnji romantiki pri germanistu Jakobu Minorju (1855–1912).

Nabor predmetov priča o tem, da je Šmajdek po končanem študiju želel postati učitelj (npr. Zoološko-mikroskopski praktikum za medicince in profesorske kandidate, Stenografski strokovni tečaj za profesorske kandidate, Logika za profesorske kandidate, Praktična pedagogika za profesorske kandidate, Higiena s posebnim poudarkom na šolski higieni, Praktična pedagogika za profesorske kandidate).

Ministrstvo za uk in bogočastje je Jožefu Šmajdku 14. februarja 1908 (Z. 1008) odobrilo pristop k pridobitvi doktorata iz botanike v povezavi z zoologijo. Tako je Šmajdek z dopisom na »hvalevreden dekanat Filozofske fakultete c. kr. Univerze na Dunaju«¹⁰⁴ z dne 9. maja 1908 zaprosil za pristop k strogim izpitom ter oddal svojo disertacijo v ocenitev. Disertacijo z naslovom *Einfluss des Lichtgenusses auf die Aufnahme von Mineralbestandteilen aus dem Boden* (Vpliv prejete svetlobe na absorpcijo mineralnih snovi iz tal) sta ocenila – enako kot pri Franu Jesenku ali Milanu Šerku – profesorja botanike Julius Wiesner in Richard von Wettstein ter 14. maja 1908 podpisala pozitivno oceno njegovega doktorata.

Bericht

über die vom Herrn Josef Šmajdek behufs Erwerbung des Doctorgrades der philos. Facultät vorgelegte Abhandlung: »Einfluss des Lichtgenusses auf die Aufnahme von Mineralbestandteilen aus dem Boden.«

Die Arbeit wurde im pflanzenphysiol. Institute ausgeführt. Die Fragestellung besteht darin, ob und in welchem Grade das Licht auf die Aufnahme von Mineralbestandteilen aus dem Boden und aus dem Wasser (durch Anwendung von Wasserculturen) einwirkt.

Der Ver. hat die Literatur und Gegenstände sehr eingehend und mit Verständnis benutzt und hat die zur Lösung der Frage erforderlichen Versuche mit Genauigkeit und Sorgfalt ausgeführt. [...]

104 UAW, Rigorosenakt J. Šmajdek, št. 2472.

Immerhin wurden einige wichtige Tatsachen gefunden und einige bedeutende Gesichtspunkte gewonnen.

Es ist nicht nur die Arbeit mit großer Sorgfalt ausgeführt worden, auch die Darstellung ist eine fleißige und sorgsame bis auf einige wenige nicht ins Gewicht fallende Mängel der Darstellung ist alles in bester Weise ausgearbeitet und ins besondere ist die gute Anordnung der Schlusse zu loben.

Die vorgelegte Dissertation entspricht den gesetzlichen Anforderungen, dementsprechend wird die Zulassung des Kandidaten zu den strengen Prüfungen beantragt.

Wien, 14. Mai 1908

Wiesner, Ref.
Einverstanden Wettstein¹⁰⁵

Dvourni rigoroz, pri katerem je moral Šmajdek dokazati znanje s področja svoje disertacije, torej botanike, je opravil 1. junija 1908, enourni rigoroz pa je opravil 4. julija 1908. Vsi izpraševalci, pri obeh rigorozih, so mu dali oceno zadostno, zato je bil soglasno aprobiran. Dne 9. julija 1908 je Jožef Šmajdek postal doktor filozofije s področja botanike.

Kaže, da je bila po tem, ko je bil kot učitelj izprašan 1. aprila 1909,¹⁰⁶ njegova prva zaposlitev na Deški meščanski šoli v Postojni, kjer je bil v šolskem letu 1910/11 razrednik tretjega razreda,¹⁰⁷ iz česar pa lahko sklepamo, da na šoli ni bil novinec. O predhodnem bivanju v Postojni bi lahko sklepali tudi iz nenavadnega dejstva, da je ohranjen njegov podpis na koncu tedaj znanega rova Postojnske jame z datumom 12. april 1909.¹⁰⁸ V tem času se vse pogosteje začenja uporabljati druga različica imena, tako da ga večinoma zasledujemo kot dr. Josipa Šmajdka. To pa ni edina uporabljana različica osebnega imena, saj je leta 1939 pod osmrtnico očeta omenjen kot dr. Jože Šmajdek,¹⁰⁹ tako ime pa je vklesano tudi v njegovem nagrobniku na ljubljanskih Žalah.

105 Prav tam.

106 Prim. *Stalež srednjih in strokovnih šol v Sloveniji: šolsko leto 1925/1926*. Ljubljana: Proforsko društvo, sekcija Ljubljana, 1925, str. 15.

107 Prim. Nada Trebec: »Resna stavba za resni smoter« – deška meščanska šola v Postojni. V: *Šolska kronika*, let. 22 (2013), št. 3, str. 465–492, tu str. 476.

108 Prim. Stephan Kempe: The inscriptions of the Tartarus panel and the 1833 Fercher-Survey, Postojnska jama. V: *Acta Carsologica*, let. 34, št. 1, str. 221–235.

109 Prim. [osmrtnice]. V: *Slovenec*, let. 67 (8. januar 1939), št. 6a, str. 20.

Leta 1910 je zabeležena njegova aktivnost v Slovenskem planinskem društvu,¹¹⁰ 1912. leta pa je organiziral 10. obletnico mature za sošolce s Kranjske gimnazije, ki jih je naslednji dan povabil na izlet v svoje domače kraje »iz Javornika skozi Vintgar na Bled«.¹¹¹ Pomembnejše pa je njegovo delovanje v Muzejskem društvu za Kranjsko, kjer je bil med leti 1912 in 1914 tajnik,¹¹² to pa je tudi že njegovo ljubljansko obdobje, ko je iz suplenta 1912. leta povišan v glavnega učitelja na Učiteljskišči v Ljubljani.¹¹³ Deloval je tudi v Društvu slovenskih profesorjev (1913 izvoljen v namestnega člana odbora)¹¹⁴ in bil član Slovenske Šolske Matice,¹¹⁵ verjetno pa tudi zadružnik v Učiteljski tiskarni.¹¹⁶ Kot učitelj je poleg svojega rednega dela večkrat sodeloval v izpraševalnih komisijah za osnovne in njim sorodne strokovne šole (npr. 1914–16, 1925, 1928/29, 1936).¹¹⁷ Od leta 1937 do 1942 je poučeval na Klasični gimnaziji v Ljubljani,¹¹⁸ kjer je zaradi bolniškega staleža nastopil delo šele 9. maja 1938.¹¹⁹ Tu je predaval predmete prirodopis, matematiko in fiziko.

Umril je leta 1967 in je pokopan na Žalah v Ljubljani.

Angela Piskernik (1886–1967), promocija 1914

O prvi slovenski doktorici filozofije na Dunaju ter strokovnjakinji za varstvo naravne dediščine Angeli Piskernik je bilo že veliko napisanega in povedanega; samo v zadnjem letu je dobila dve obeležji: 21. septembra 2018 je bilo v Ljubljani slavnostno odprtje parka, ki nosi njeno ime, istega meseca je izšla tudi znanstvena

110 Doniral je za kočo na Nanosu (prim. anonimno: Društveni vestnik. V: *Planinski vestnik*, let. 16 (1910), št. 4, str. 84).

111 Anonimno: Dnevni pregled. V: *Dan*, let. 1 (3. september 1912), št. 246, str. 2.

112 Prim. anonimno: Društvena naznanila. V: *Slovenski narod*, let. 45 (17. februar 1912), št. 39, str. 6; prim. tudi Josip Šmajdek: Občni zbor »Muzejskega društva za Kranjsko«. V: *Carniola: Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, let. 5 (1914), št. 3, str. 188–190.

113 Prim. anonimno: Ljubljanske novice. V: *Slovenec*, let. 40 (28. maj 1912), št. 120, str. 4.

114 Prim. anonimno: Dnevne vesti. V: *Slovenski narod*, let. 46 (9. januar 1913), št. 6, str. 3.

115 Prim. Jakob Dimnik: Imenik društvenikov za leto 1919. V: *Pedagoški letopis za leto 1919*. Ljubljana: Slovenska Šolska Matica v Ljubljani, 1920, str. 38–52, tu str. 40.

116 Prim. anonimno: Naša gospodarska organizacija. Poročilo o občnem zboru Učiteljske tiskarne. V: *Učiteljski tovariš*, let. 74 (1. junij 1934), št. 21, str. 3.

117 Prim. anonimno: Izpraševalna komisija za občne ljudske in meščanske šole v Ljubljani. V: *Učiteljski tovariš*, let. 54 (9. januar 1914), št. 2, str. 3; prim. tudi *Jubilejno izvestje. Dekliška meščanska šola v Lichtenthurnovem zavodu v Ljubljani*. Ljubljana: Lichtenthurnov zavod, 1935/1936, str. 30.

118 Prim. Bogdanka Pirc Marjanovič: Doba osemrazredne gimnazije (1849–1958). V: Živka Črničev et al. (ur.): *Ljubljanski klasiki: 1563–1965*. Ljubljana: maturanti Klasične gimnazije (1941–1958), 1999, str. 467–719, tu str. 500. Iz tega obdobja pa je uspelo najti tudi nekaj njegovih fotografij na skupinskih slikah profesorjev in dijakov (<http://www.drustvoklasikov.com/si/>).

119 Prim. *Izvestje državne klasične gimnazije v Ljubljani za šolsko leto 1937/38*. Ljubljana, 1938, str. 5.

monografija, ki prinaša deset razprav o slovenskih intelektualkah, ki so s svojim delom zaznamovale slovensko kulturno zgodovino, saj so vsaka na svojem področju orale ledino, in ena razprava – izpod peresa poznavalca življenja in dela Angele Piskernik, Janeza Stergarja, ter Igorja Žunkoviča – je bila namenjena ravno njej.¹²⁰ Pa vendar si tudi v tej raziskavi zasluži biti na kratko skicirana, nenazadnje je edina Slovenka, ki je v času od 1872 do 1918 doktorirala na dunajski Filozofski fakulteti, in prva Slovenka z doktorskim delom s področja botanike.¹²¹

Angela Piskernik v lastnoročno napisanem življenjepisu, ki ga je priložila prošnji za zagovor svoje disertacije,¹²² navaja, da se je rodila 27. avgusta 1886 v Lobniku pri Železni Kapli na Koroškem kot hči zemljiškega posestnika Luke Piskernika. Obiskovala je trirazredno ljudsko šolo v Železni Kapli, nato pa zasebno žensko učiteljšče v Celovcu, kjer je julija 1907 prejela zrelostno spričevalo, ki ji je dovoljevalo, »da se začasno zaposli kot učiteljica na javnih ljudskih šolah ali kot učiteljica dekliških ročnih del na splošnih ljudskih in meščanskih šolah z nemškim in slovenskim učnim jezikom«,¹²³ in tako je v šolskem letu 1907/08 poučevala na celovškem učiteljšču in meščanski šoli pri uršulinkah.¹²⁴ V zimskem semestru 1908/09 se je vpisala kot izredna slušateljica na dunajsko univerzo, kjer je poslušala predavanja iz matematike in fizike,¹²⁵ da bi se pripravila na opravljanje gimnazijske mature, ki jo je opravila nato septembra 1910 na I. državni gimnaziji v Gradcu (»Reifezeugnis des k. k. I. Staatsgymnasiums zu Graz vom 29. September 1910«¹²⁶). Po opravljeni maturi se je v zimskem semestru 1910/11 ponovno vpisala na dunajsko univerzo, tokrat kot redna študentka: prva dva semestra je za glavni študij izbrala matematiko in fiziko, od zimskega semestra 1911/12 naprej pa se je posvetila študiju naravoslovja.

120 Prim. Janez Stergar, Igor Žunkovič: Die Botanikerin Angela Piskernik (1886–1967), die erste slowenische Doktorin der Philosophie an der Wiener Universität. V: *Frauen, die studieren, sind gefährlich*, str. 57–86.

121 Angela Piskernik je dolga leta (zmotno) veljala za prvo slovensko doktorico filozofije na sploh, vendar jo je tri leta prej, leta 1911, prehitela Ana Jenko (por. Štěrba-Böhm, 1885–1936), ki je promovirala na češki Filozofski fakulteti Karl-Ferdinandove univerze v Pragi in s tem postala prva Slovenka z doktorskim delom s področja kemija in – po dosedanjih podatkih – prva slovenska doktorica filozofije. Več o njej prim. Franc Perdih: Ana Štěrba-Böhm, geb. Jenko (1885–1936), die erste slowenische Doktorin der Philosophie. V: *Frauen, die studieren, sind gefährlich*, str. 39–55.

122 Prim. UAW, Rigorosenakt A. Piskernik, št. 3951.

123 Janez Stergar: Dr. Ángela Piskernik (1886–1967), koroška naravoslovka, naravovarstvenica in narodna delavka. V: *Ženske skozi zgodovino*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004, str. 227–257, tu str. 231.

124 V svojem življenjepisu navaja, da jo je deželni šolski inšpektor Benda zelo dobro ocenil (prim. UAW, Rigorosenakt A. Piskernik, št. 3951).

125 Prim. UAW, Frauen-Nationale (A. Piskernik), zimski semester 1908/09.

126 UAW, Rigorosenprotokoll A. Piskernik.

Pisana paleta najrazličnejših predavanj, seminarjev in vaj, ki si jih je Angela Piskernik izbrala v času svojega študija na dunajski Filozofski fakulteti, priča o njeni vedoželjnosti in predanosti naravoslovju.¹²⁷ V prvih dveh semestrih – kot je razvidno tudi iz njenega življenjepisa – so prevladovali matematični predmeti, ki jih je poslušala pri priznanem avstrijskem matematiku, dobitniku Sylvestrove medalje londonske Kraljeve družbe Wilhelmu Wirtingerju (1865–1945) in pri poljsko-avstrijskem matematiku Franzu Mertensu (1840–1927), ki je bil mdr. tudi profesor kasnejšega svetovno priznanega fizika in nobelovca Erwina Schrödingerja (1887–1961). V ospredju prvih dveh semestrov so bila tudi predavanja iz fizike, obiskovala je še nekaj pedagoško-psiholoških predavanj, tečaj iz stenografije, izbrala je tudi eno predavanje pri na Dunaju rojenem zoologu Franzu Wernerju (1867–1939) in eno predavanje iz splošne botanike pri Wettsteinu. Že v 3. semestru je prišlo do znatne spremembe pri izboru predmetov: v vseh nadaljnjih semestrih ni najti nobenega matematičnega predmeta, obiskovala pa je predavanja in vaje iz mineralogije, kemije in geologije, nekaj je tudi filoloških, pedagoških in filozofskih predavanj, poslušala je eno predavanje o zgodovini italijanskega kiparstva in slikarstva v času renesanse pri na Češkem rojenem umetnostnem zgodovinarju Maxu Dvořáku (1874–1921) in opravljala je tudi šesturni fizikalni praktikum, kar je edini predmet, ki odslikuje njeno prvotno željo po študiju matematike in fizike. Daleč najštevilnejša so bila predavanja in vaje iz botanike in zoologije, kar se v vseh nadaljnjih šestih semestrih njenega študija ni spremenilo.¹²⁸ Tako ne preseneča, da je 29. maja 1914, ko je predložila tudi svojo disertacijo z naslovom *Die Plasmapverbindungen bei Moosen* (Povezave citoplazme pri mahovih) v aprobacijo, ki jo je izdelala na Inštitutu za rastlinsko fiziologijo,¹²⁹ zaprosila za pristop k stroгим izpitom iz botanike v povezavi z zoologijo.¹³⁰ Pozitivno oceno disertacije, ki se ukvarja s fiziologijo mahov, je 9. junija 1914 napisal njen mentor Hans Molisch,

127 Podroben pregled vseh predavanj, seminarjev in vaj, ki jih je Angela Piskernik obiskovala na dunajski Filozofski fakulteti, je objavljen v prispevku Janeza Stergarja in Igorja Žunkoviča *Die Botanikerin Angela Piskernik (1886–1967), die erste slowenische Doktorin der Philosophie an der Wiener Universität* (v: *Frauen, die studieren, sind gefährlich*, str. 57–86, tu str. 61–63). V zimskem semestru 1911/12 manjka navedba triurnega predavanja *Geschichte der italienischen Skulptur und Malerei im Zeitalter der Renaissance*, ki ga je poslušala pri Maxu Dvořáku (1874–1921), v letnem semestru 1912 se je predavanje, ki ga je obiskovala pri Theodorju Pintnerju (1857–1942), imenovalo *Spezielle Zoologie*, v zimskem semestru 1913/14 pa je pri mineralogu Alfredu Himmelbauerju (1884–1943) obiskovala še dvourni predmet *Repetitorium der Gesteinslehre* (prim. UAW, Frauen-Nationale (A. Piskernik), zimski semester 1908/09 in zimski semester 1910/11 – letni semester 1914).

128 Prim. prav tam.

129 Svojo disertacijo je A. Piskernik že dva meseca prej objavila v *Österreichische botanische Zeitschrift* (prim. Angela Piskernik: *Die Plasmapverbindungen bei Moosen*. V: *ÖbZ*, let. 64 (1914), št. 3/4 (marec/april), str. 107–120).

130 Prim. UAW, Rigorosenakt A. Piskernik, št. 3951.

dan kasneje pa se je oceni pridružil s pripisom »Einverstanden«¹³¹ tudi Wettstein. Tako je Angela Piskernik opravila predpogoj za pristop k strogim izpitom. 17. junija 1914 je pristopila najprej k enournemu rigorozu, dvourni rigoroz pa bi morala opravljati 13. julija 1914, vendar ga je zaradi zdravstvenih težav šele 28. oktobra 1914.¹³² Vsi trije ocenjevalci, botanika Molisch in Wettstein ter zoolog Berthold Hatschek (1854–1941), ki je bil predstojnik II. Zoološkega inštituta, so izpit ocenili z odlično oceno. Tako je bila Angela Piskernik dne 23. novembra 1914 na podlagi opravljenih strogih izpitov in predložene disertacije kot prva Slovenka promovirana na dunajski Filozofski fakulteti.

Po promociji se je pripravljala na državni izpit, ki je omogočal poučevanje na gimnazijah (opravila ga je leta 1916), in tako je v zimskem semestru 1914/15 obiskovala še tri predmete s področja stenografije ter eno predavanje s področja nemške filologije (Interpretacije Wolframovega Parzivala).¹³³

Piskernikova je začela svojo službeno pot v Muzeju leta 1916, a po manj kot desetletju je bila zaradi neprijetnega spleta okoliščin odpuščena. V Muzej se je vrnila leta 1945 in tam ostala do svoje upokojitve 1950, na mestu ravnateljice Prirodoslovnega muzeja pa je bila še do leta 1953. V tem času so potekale priprave na ustanovitev Gorske straže, danes bi temu rekli nevladna organizacija s posebnimi pooblastili v naravovarstvu, ki je nekaj desetletij živela in delovala pri planincih in tabornikih, kasneje pa zamrla. Na področju formalnega naravovarstva je Piskernikova orala ledino v prvih letih po 2. svetovni vojni, ko so bila zavarovana nekatera pomembna območja, pripravljen je bil samostojen zakon, začela je izhajati revija *Varstvo narave*.

Čeprav Piskernikovo poznamo predvsem kot naravovarstvenico, je tudi v ožje pojmovani botaniki pustila pomemben pečat, saj sta dve izdaji (1941, 1951) njene *Ključa za določanje cvetnic in praprotnic* dobro služili svojemu namenu do konca šestdesetih let, ko ju je nadomestila prva izdaja *Male flore Slovenije* (Martinčič & Sušnik, 1969). Res sta ključa Piskernikove bila bolj izvleček in prevod Fritschevega ključa (1922), a bila sta prva popolna v slovenskem jeziku in s tem

131 Prav tam.

132 S prošnjo, datirano z dnem 11. julij 1914 in naslovljeno na dekanat fakultete, je Angela Piskernik prosila za prestavitev termina dvournega strogega izpita, saj – tako piše zdravnik dr. Ignaz Kohn v zdravniškem spričevalu – »Angela Piskernik [...] leidet an nervösen Störungen (Kopfschmerz, Schlaflosigkeit) und hat ca. 6 Kilo Köpergewicht verloren. In diesem Zustand ist sie nicht in der Lage, irgendwelche geistige oder körperliche Arbeit zu leisten und braucht dringend eine mehrwöchige Erholung.« (prav tam). Prošnji so ugodili in tako je lahko dvourni rigoroz opravila 28. oktobra 1914.

133 Prim. UAW, Frauen-Nationale (A. Piskernik), zimski semester 1914/15.

pomemben pripomoček za botanike in ljubitelje flore v medvojnih in prvih po-vojnih letih.

Sklep

Po pregledu slovenskih doktorskih študentov s področja botanike, ki so v času od leta 1895, ko v predavalnice dunajske Filozofske fakultete zakoraka Fran Jesenko, do konca prve svetovne vojne študirali in promovirali v habsburški prestolnici, lahko ugotovimo, da so ti študenti uživali predavanja svetovno priznanih botanikov, ki so vsebovala tudi najnovejša svetovna botanična dognanja. Vsi predstavljeni slovenski kandidati, ki so študij botanike na Dunaju zaključili s promocijo, so se po študiju vrnili v slovensko okolje, čeprav v obravnavanem času v svojem okolju niso imeli resnih možnosti; večina se je ukvarjala s prosveto ter širjenjem botaničnega ter širšega naravoslovnega znanja. Le eden izmed njih, Jesenko, si je po študiju zastavil znanstveno kariero.

Neposrednega vpliva na kasnejši razvoj slovenske botanike v ožjem smislu ome-njeni niso imeli, vsekakor pa sta Jesenkov vpliv na žlahtnjenje gojenih rastlin in vpliv Piskernikove na razvoj naravovarstva v Sloveniji ključna. O vplivu na kasnejše generacije bi bilo na hitro težko reči kaj zanesljivega, najizrazitejši bi lahko bil vpliv Jesenka, ki je več kot desetletje predaval botaniko in sorodne vede na Univerzi v Ljubljani, zagotovo pa sta lahko tudi srednješolska učitelja Šerko in Šmajdek pomembno vplivala na oblikovanje odnosa do botanike številnih generacij njunih učencev. Vpliv Piskernikove je bil bolj posreden, a zagotovo pomemben predvsem preko sodelovanja v oblikovanju Gorske straže in – kot že omenjeno – z izdajo *Ključa za določanje cvetnic in praprotnic*.

Seznam virov in literature

Arhivski viri

Jesenko, Fran: prošnja »um Zulassung als Privatdozent für Pflanzenzüchtung und Gartenbau an der k. k. Hochschule für Bodenkultur«, datirana z 22. oktobrom 1912.

Minister für Kultus und Unterricht: *Habilitation des Dr. Franz Jesenko*, Z. 15280. Wien: 11. april 1913.

UAW – Archiv der Universität Wien (Arhiv Univerze na Dunaju)

Frauen-Nationale (vpisnice študentk): Angela Piskernik.

Nationale (vpisnice): Jesenko, Fran; Šerko, Milan; Šmajdek, Jožef.

Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien [za vsakokratni semester].
Wien: Adolf Holzhausen, k. u. k. Hof- und Universitätsbuchdrucker, 1895–1899, 1910.

Rigorozenakt (personalne mape z doktorskimi akti): št. 1254 (RA 1254: Fran Jesenko), št. 2017 (RA 2017: Milan Šerko), št. 2472 (RA 2472: Jožef Šmajdek), št. 3951 (RA 3951: Angela Piskernik).

Rigorozenprotokoll (zapisniki doktorskih izpitov): Jesenko, Fran; Piskernik, Angela; Šerko, Milan; Šmajdek, Jožef.

Zgodovinski arhiv Ljubljana, fond SI_ZAL_LJU/0707 Upravne notranje zadeve mesta Ljubljane: <<http://www.zal-lj.si/2017/01/01/arhivalija-meseca-januar-2017/>>. (21. 8. 2018.)

Časopisni viri

Dan, let. 1, št. 246 (3. 9. 1912), str. 2; let. 2, št. 581 (6. 8. 1913), str. 3; let. 3, št. 755 (23. 1. 1914), str. 2.

Dolenjske novice, let. 28, št. 8 (25. 4. 1912), str. 63; let. 29, št. 8 (25. 4. 1913), str. 30; let. 35, št. 34 (9. 10. 1919), str. 1.

Domovina, let. 15, št. 29 (14. 7. 1932), str. 7.

Gorenjec, let. 4, št. 22 (30. 5. 1903), str. 237.

Jutro, let. 11, št. 229 (3. 10. 1930), str. 3; let. 13, št. 163 (15. 7. 1932), str. 2; let. 13, št. 164 (16. 7. 1932), str. 3; let. 14, št. 46 (13. 11. 1933), str. 6.

Kant, Immanuel: Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung? V: *Berlinische Monatschrift*, let. 2, december 1784, str. 481–494.

Neue Freie Presse, št. 24366 (14. 7. 1932), str. 6 (jutranjik), str. 2 (večernik).

Planinski vestnik, let. 16, št. 4 (1910), str. 84.

Salzburger Chronik, let. 68, št. 161 (15. 7. 1932), str. 5.

Salzburger Wacht, let. 34, št. 161 (15. 7. 1932), str. 3.

Slovenec, let. 40, št. 120 (28. 5. 1912), str. 4; let. 42, št. 292 (22. 12. 1914), str. 3; let. 44, št. 283 (11. 12. 1916), str. 2; let. 49, št. 237 (18. 10. 1921), str. 1 in 3; let. 57, št. 107 (12. 5. 1929), str. 4; let. 60, št. 159 (15. 7. 1932), str. 3; let. 67, št. 6a (8. 1. 1939), str. 20.

Slovenski narod, let. 41, št. 1 (2. 1. 1908), str. 2; let. 45, št. 39 (17. 2. 1912), str. 6; let. 46, št. 6 (9. 1. 1913), str. 3; let. 53, št. 31 (8. 2. 1920), str. 5; let. 62, št. 234 (12. 10. 1929), str. 2; let. 65, št. 158 (15. 7. 1932), str. 3.

Straža, let. 4, št. 84 (24. 7. 1912), str. 3.

Učiteljski tovariš, let. 54, št. 2 (9. 1. 1914), str. 3; let. 74, št. 21 (1. 6. 1934), str. 3.

Wiener Landwirtschaftliche Zeitung, let. 82, št. 6442 (23. 7. 1932), str. 236.

Wiener Zeitung, let. 229, št. 162 (15. 7. 1932), str. 5.

Spletni viri in spletna literatura

- Anonimno: Hans Molisch, Prof. Dr. V: *650 plus – Geschichte der Universität Wien*: <<https://geschichte.univie.ac.at/de/personen/hans-molisch-prof-dr>>. (20. 11. 2018.)
- Anonimno: Richard Wettstein Ritter von Westersheim, Prof. Dr. V: *650 plus – Geschichte der Universität Wien*: <<https://geschichte.univie.ac.at/de/personen/richard-wettstein-ritter-von-westersheim-prof-dr>>. (20. 11. 2018.)
- Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani: *Fran Jesenko je z raziskavami želel kmetovalcem pomagati pridelati več in bolj kakovostne izdelke*: <<http://www.bf.uni-lj.si/index.php?eID=dumpFile&t=f&f=30782&token=13c1055ee4a9265f31c73cc16938f77b70b16805>>. (28. 11. 2018.)
- Bruckmüller, Ernst; Gruber, Christine et al. (ur.): *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, Bd. 1 (Lfg. 4, 1956). Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2003–2017, str. 371: <<http://www.biographien.ac.at/oebl?frames=yes>>. (27. 11. 2018.)
- Društvo klasikov*: <<http://www.drustvoklasikov.com/si/>>. (30. 12. 2018.)
- Fritsch, Karl: Geschichte der Institute und Corporationen, welche in Oesterreich von 1850 bis 1900 der Pflege der Botanik und Zoologie dienten. V: *Botanik und Zoologie in Österreich in den Jahren 1850 bis 1900 – Festschrift* (Verhandlungen der Zoologisch-Botanischen Gesellschaft in Wien). Wien: Zoologisch-Botanische Gesellschaft, 1901, str. 17–124: <https://www.zobodat.at/publikation_articles.php?id=106103>. (24. 11. 2018.)
- Gorec, Sonja; Šerko, Alfred starejši (1879–1938). V: *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013: <<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi646705/>>. (17. 10. 2018.)
- Posch, Herbert: Julius Wiesner, Prof. Dr. V: *650 plus – Geschichte der Universität Wien*: <<https://geschichte.univie.ac.at/de/personen/julius-wiesner-prof-dr>>. (20. 11. 2018.)
- Uredništvo: Jesenko, Fran (1875–1932). V: *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013: <<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi257708/>>. (27. 11. 2018.)

Natisnjena literatura

- Adamič, France: Stoletnica rojstva profesorja dr. Frana Jesenka. V: *Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike* (zv. 4). Ljubljana: Slovenska matica, 1979, str. 245–250.
- Carniola: Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, let. 5 (1914), št. 1–2.
- Carniola: Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, let. 5 (1914), št. 3.
- Cindrič, Alojz: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2009.
- Eggmaier, Herbert H.: *Naturgeschichte. Wissenschaft und Lehrfach* (Publikationen aus dem Archiv der Universität Graz, Bd. 22). Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1988.

- Ehrendorfer, Friedrich: Wissenschaftliche Entwicklung und Forschungsarbeit am Institut für Botanik. V: Morawetz, Wilfried (ur.): *Die Botanik am Rennweg. Das Institut für Botanik und der Botanische Garten der Universität Wien. Festband zur Eröffnung des neuen Instituts* (Abhandlungen der Zoologisch-Botanischen Gesellschaft in Österreich, Bd. 26). Wien: Zoologisch-Botanische Gesellschaft, 1992, str. 113–165.
- Ehrendorfer, Friedrich; Hesse, Michael; Kiehn, Michael: Botanik und Biodiversitätsforschung am Standort Rennweg der Universität. V: Fröschl, Karl Anton; Müller, Gerd B.; Olechowski, Thomas; Schmidt-Lauber, Brigitta (ur.): *Reflexive Innensichten aus der Universität. Disziplingeschichten zwischen Wissenschaft, Gesellschaft und Politik* (650 Jahre Universität Wien – Aufbruch ins neue Jahrhundert, Bd. 4). Göttingen, Wien: V & R Unipress, Vienna University Press, 2015, str. 281–295.
- Hudelja, Niko: *Nemško-slovenski zgodovinski slovar*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2016.
- Izvestje c. kr. II. državne gimnazije v Ljubljani o šolskem letu 1907./1908*. Ljubljana: Založila c. kr. II. državna gimnazija, 1908.
- Izvestje državne gimnazije v Novem mestu o šolskem letu 1918/19*. Novo mesto: Gimnazijsko ravnateljstvo, 1919.
- Izvestje državne klasične gimnazije v Ljubljani za šolsko leto 1937/38*. Ljubljana, 1938.
- Izvestje državne realne gimnazije v Novem mestu o šolskem letu 1919/20*. Novo mesto: Gimnazijsko ravnateljstvo, 1920.
- Izvestje II. državne realne gimnazije v Ljubljani (1918/1919–1929/1930)*. Ljubljana: Ravnateljstvo, 1930.
- Jahresbericht des k. k. I. Staatsgymnasiums zu Laibach*. Ljubljana: Verlag des k. k. I. Staatsgymnasiums, 1908.
- Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums in Rudolfswert für das Schuljahr 1908/09*. Rudolfswert: Verlag der Lehranstalt, 1909.
- Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums in Rudolfswert für das Schuljahr 1910/11*. Rudolfswert: Verlag der Lehranstalt, 1911.
- Jahresbericht des k. k. Staatsgymnasiums in Rudolfswert für das Schuljahr 1915/16*. Rudolfswert: Verlag der Lehranstalt, 1916.
- Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasium in Krainburg veröffentlicht für das Schuljahr 1901/1902 von Josef Hubad, k. k. Gymnasial-Direktor*. Krainburg: Verlag des k. k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasiums, 1902.
- Jahresbericht des k. k. Staatsgymnasium in Krainburg veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1894/95 durch die Direction*. Krainburg: Verlag des k. k. Staatsgymnasiums, 1895.
- Jamnik, Polona: Življenjska pot prof. dr. Frana Jesenka. V: *Loski razgledi*, let. 59 (2012), št. 1, str. 143–149.
- Jubilejno izvestje. Dekliška meščanska šola v Lichtenthurnovem zavodu v Ljubljani*. Ljubljana: Lichtenthurnov zavod, 1935/1936.
- Kempe, Stephan: The inscriptions of the Tartarus panel and the 1833 Fercher-Survey, Postojnska jama. V: *Acta Carsologica*, let. 34, št. 1, str. 221–235.

- Koledar Šolske družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za prestopno leto 1912*. Ljubljana: Družba sv. Cirila in Metoda, 1911.
- Letno poročilo štirirazredne deške ljudske šole v Rudolfovem (1911/1912)*. Rudolfovo: Založil krajni šolski svet v Rudolfovem, 1912.
- Maček, Jože: Prejemniki nagrade Biotehniške fakultete – Jesenkova priznanja. V: Hudina, Metka (ur.): *Spominski zbornik 1947–2017 ob 70-letnici Oddelka za agronomijo*. Ljubljana: Oddelek za agronomijo Biotehniške fakultete, 2017, str. 110–113.
- Maček, Jože; Kramberger, Petra: Milena Perušek (1893–1978), die erste slowenische Phytopathologin. V: Kramberger, Petra; Samide, Irena; Žigon, Tanja (ur.): *Frauen, die studieren, sind gefährlich: Ausgewählte Porträts slowenischer Frauen der Intelligenz*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2018, str. 87–105.
- Mihelič, Jože Andrej: Prof. dr. Fran Jesenko (1875–1932). Pomnik slovenskemu znanstveniku in gorniku leta 2005? V: *Planinski vestnik*, let. 110 (2005), št. 1, str. 59–60.
- Pedagoški letopis za leto 1919*. Ljubljana: Slovenska Šolska Matica v Ljubljani, 1920.
- Perdih, Franc: Ana Štěrba-Böhm, geb. Jenko (1885–1936), die erste slowenische Doktorin der Philosophie. V: Kramberger, Petra; Samide, Irena; Žigon, Tanja (ur.): *Frauen, die studieren, sind gefährlich: Ausgewählte Porträts slowenischer Frauen der Intelligenz*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2018, str. 39–55.
- Petkovšek, Viktor: Življenje in delo prof. dr. Frana Jesenka. V: *Spominski zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani ob stoletnici rojstva prof. dr. Frana Jesenka (1875–1932)*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani, 1975, str. 9–16.
- Pirc Marjanovič, Bogdanka: Doba osemrazredne gimnazije (1849–1958). V: Črnivec, Živka et al. (ur.): *Ljubljanski klasiki: 1563–1965*. Ljubljana: maturanti Klasične gimnazije (1941–1958), 1999, str. 467–719.
- Piskernik, Angela: Die Plasmaverbindungen bei Moosen. V: *Österreichische botanische Zeitschrift*, let. 64 (1914), št. 3/4 (marec/april), str. 107–120.
- Stalež srednjih in strokovnih šol v Sloveniji: šolsko leto 1925/1926*. Ljubljana: Profesorsko društvo, sekcija Ljubljana, 1925.
- Stergar, Janez: Dr. Ángela Piskernik (1886–1967), koroška naravoslovka, naravovarstvenica in narodna delavka. V: *Ženske skozi zgodovino*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004, str. 227–257.
- Stergar, Janez; Žunkovič, Igor: Die Botanikerin Angela Piskernik (1886–1967), die erste slowenische Doktorin der Philosophie an der Wiener Universität. V: Kramberger, Petra; Samide, Irena; Žigon, Tanja (ur.): *Frauen, die studieren, sind gefährlich: Ausgewählte Porträts slowenischer Frauen der Intelligenz*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2018, str. 57–86.
- Šerko, Milan: Vergleichend-anatomische Untersuchung einer interglazialen Konifere. V: *Österreichische botanische Zeitschrift*, let. 59 (1909), št. 2, str. 41–51; št. 3, str. 92–98; št. 4, str. 143–148.
- Trebec, Nada: »Resna stavba za resni smoter« – deška meščanska šola v Postojni. V: *Šolska kronika*, let. 22 (2013), št. 3, str. 465–492.

Wraber, Tone: Fran(c) Jesenko (1875–1932), rastlinski fiziolog in genetik, zagovornik in pospeševalec Triglavskega narodnega parka. V: Šolar, Martin (ur.): *Snovalci Triglavskega narodnega parka – ljudje pred svojim časom*. Bled: Triglavski narodni park, 2006, str. 34–43.

Žunkovič, Igor: Slovenski doktorji filozofije med letoma 1872 in 1918. Prispevek v tej monografiji, str. 281–299.

Mihael Brenčič

Geolog Karel Hinterlechner, doktorand mineralogije na dunajski univerzi¹

Prispevek uvodoma predstavi razvoj študija geologije v Avstriji do leta 1848 in po reformi na Filozofski fakulteti na Dunaju. Sledi prikaz šolanja Karla Hinterlechnerja, ki je bil, po do sedaj znanih podatkih, edini Slovenec, ki je na dunajski univerzi študiral mineralogijo in geologijo. Poslušal je zelo širok nabor naravoslovnih predmetov, katerih poudarek je bil na geoloških vsebinah. Zagovarjal je doktorsko tezo s področja metamorfne petrologije, ki jo je pripravil v času službovanja na nemški tehniški šoli v Brnu. Do prevrata leta 1919 je deloval na Cesarsko kraljevem geološkem zavodu na Dunaju, po tem pa se je vrnil v Ljubljano, kjer je na Univerzi v Ljubljani prevzel številne pomembne organizacijske, strokovne in znanstvene naloge. Velja za začetnika slovenske geološke šole.

Na območju Slovenije je skozi stoletja delovalo veliko pomembnih rudnikov, ki so sodili med največje tudi v svetovnem merilu. V njih so delovali številni rudarski strokovnjaki, med katerimi so se nekateri osredotočili na geologijo. Formalno visokošolsko izobraževanje na področju geologije v Avstriji se je pričelo šele sredi 19. stoletja, ko se je reformirala Filozofska fakulteta dunajske univerze, pred tem se je geološke predmete poučevalo na visokih rudarskih šolah. V prispevku je najprej orisana zgodovina študija geologije in mineralogije v avstro-ogrski monarhiji in podrobneje na Univerzi na Dunaju, nato pa je predstavljen Karel Hinterlechner, ki je kot edini Slovenec študij mineralogije na Dunaju zaključili s promocijo. Na kratko je opisan njegov pomen za razvoj geološke znanosti in univerzitetnega študija v Sloveniji.

1 Naključen pogovor o nemškem izvoru slovenske znanstvene terminologije je privedel do povabila k pisanju prispevka. Tanji Žigon se zahvaljujem za spodbudo, za posredovano arhivsko gradivo, prevode nemških besedil in nekatere informacije o zgodovini študija na Dunaju. Prispevek je nastal v okviru dejavnosti Raziskovalnega programa št. P-0020 »Podzemne vode in geokemija«, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Kratek pregled zgodovine stroke

V 19. stoletju je bila v avstro-ogrski monarhiji geološka znanost v svetovnem vrhu. Že leta 1849 je bil ustanovljen Cesarsko kraljevi geološki zavod (*Kaiserlich-königliche Geologische Reichsanstalt*), ki je bil prvi zavod takšnega značaja v Evropi, če pri tem ne upoštevamo dokaj neformalne oblike Londonskega geološkega društva (*London Geological Society*). V primerjavi z državami na zahodu Evrope je monarhija zaostajala v industrijskem razvoju. Ker so bile podlaga za to ekspanzijo mineralne surovine, je med tedanjimi naravoslovci in tehniki dozorelo spoznanje o nujnosti sistematičnih geoloških raziskav celotnega območja države. Naloga geološkega zavoda je bila izdelava geoloških kart s spremljevalnimi tolmači v obliki monografij. To je bil obsežen in zahteven v projekt, ki ni bil v celoti dokončan niti ob razpadu črnožolte monarhije leta 1919.

Korenine poučevanja geologije na območju donavske monarhije segajo v 18. stoletje. Pod različnimi oblikami in imeni so jo poučevali na visokih rudarskih šolah, ki so bile kasneje preimenovane v rudarske akademije. Najstarejša visoka rudarska šola na svetu je bila ustanovljena leta 1725 v Banski Štiavnici, leta 1840 je bila podobna šola ustanovljena v Vordernbergu in nato prenešana v Leoben na avstrijskem Štajerskem, leta 1851 je bila visoka rudarska šola ustanovljena še v Příbramu. Rudarski inženirji iz avstrijskih dežel, ki so bili zadolženi za geološke raziskave v rudnikih, so se izobraževali tudi na saški rudarski akademiji v Freibergu, ki je bila ustanovljena leta 1765. Podobno izobrazbo si je pridobil tudi prvi slovenski akademsko šolani geolog Marko Vincenc Lipold (1816–1883), ki je najprej v Gradcu in na Dunaju študiral pravo, nato je odšel na študij v Bansko Štiavnico, ob pripravah na ustanovitev geološkega zavoda pa so ga poklicali na Dunaj, kjer je sredi leta 1845 v mineraloškem kabinetu opravil geološki tečaj pri Wilhelmu Karlu Haidingerju. Vse do svojega odhoda v Idrijo za direktorja rudnika živega srebra leta 1867 je bil Lipold eden od stebrov dunajskega geološkega zavoda.² Imel je naziv glavnega geologa, podobno kot nekaj desetletij kasneje Karel Hinterlechner.

Zaradi potreb geološkega zavoda se je v monarhiji formaliziralo tudi samostojno visokošolsko izobraževanje na področju geologije. Sprva so bili to tečaji, ki so potekali v okviru mineraloškega kabineta Naravoslovnega muzeja, nato pa se je to izobraževanje sredi 19. stoletja postopoma preneslo na Filozofsko fakulteto Univerze na Dunaju. Geologija na visokih rudarskih šolah je bila usmerjena predvsem

2 Mihael Brenčič: Ob 200. letnici rojstva Marka Vincenca Lipolda. V: *Idrijski razgledi*, let. 63 (2018), 33–41.

v mineralne surovine, medtem ko so bili vidiki nastanka in zgodovinskega razvoja Zemlje v veliki meri zanemarjeni. Razvoj tega dela geološke znanosti je šel vzporedno z razvojem razumevanja nastanka rudnih mineralov in rudišč, ker pa gre v temeljih za enotno znanstveno materijo, sta se ti dve razvojni smeri zlili v eno, sredi 19. stoletja je bila geologija že obravnavana kot enotna znanost.³ Ob reformi visokošolskega sistema po letu 1848 je prišlo do sprememb tudi na dunajski univerzi. Na Filozofski fakulteti se je spremenil obseg predavanj, kar je vključevalo tudi povečano število predavanj naravoslovnih predmetov, ki so bili prenešeni iz Medicinske fakultete in vzpostavljene so bile nove študijske smeri.⁴ V zimskem semestru 1850/51 je s prvimi predavanji iz mineralogije in geognozije pričel češko-nemški mineralog Franz Xaver Maximilian Zippe (1791–1863), ki je pred tem deloval na vseh treh avstrijskih rudarskih akademijah. Ker je bila stolica za mineralogijo edina s področja ved o Zemlji, je Zippe odigral pomembno vlogo tudi pri razvoju in vzpostavitvi ostalih geoloških stolic na dunajski univerzi. Z njim se je začel intenziven razvoj dunajske akademske geološke šole, ki je bila tesno povezana z razvojem geologije na geološkem zavodu. Razvijati so se pričele paleontologija, petrologija, kristalografija in celoten spekter regionalne geologije. Za svojega naslednika si je Zippe izbral mineraloga in petrologa Gustava Tschermaka (1836–1927), ki je bil leta 1860 habilitiran kot privatni docent. S predavanji je Zippe prenehal leta 1862, ko je dobil habilitacijo za področje geologije Eduard Suess (1831–1914), ki je že od leta 1857 dalje imel habilitacijo za področje paleontologije.

Dunajska geološka šola je bila v vrhu tedanje znanosti, Gustav Tschermak, doktorski mentor Karla Hinterlechnerja, je veljal za svetovno avtoriteto na področju silikatnih mineralov in mineralogije meteoritov. Največja svetovna avtoriteta dunajske geološke šole pa je bil Eduard Suess, ki še danes, ko se je zaradi teorije tektonike plošč paradigma v geologiji v celoti spremenila, velja za enega najpomembnejših geologov v zgodovini znanosti, nekateri njegovi teoretični koncepti so še vedno veljavni. Znan je postal s svojim delom *Die Entstehung der Alpen* (Nastanek Alp) iz leta 1875, ki ga razumemo za začetek tektonike, vede o strukturi zemljine skorje. Še pomembnejše pa je njegovo kapitalno delo, ki mu je posvetil

3 Splošen oris zgodovine geologije glej v Gabriel Gohau: *A History of Geology*. New Brunswick and London: Rutgers University Press, 1991; Michael Leddra: *Time Matters: Geology's Legacy to Scientific Thought*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2010.

4 Johannes Seidl, Franz Pertlik, Matthias Svojtka, 2009: Franz Xaver Maximilian Zippe (1791–1863): Ein böhmischer Erdwissenschaftler als Inhaber des ersten Lehrstuhls für Mineralogie an der Philosophischen Fakultät der Universität Wien. In: Johannes Seidl (Hg.): *Eduard Suess und die Entwicklung der Erdwissenschaften zwischen Biedermeier und Sezession*. Vienna University Press, 161–210.

šestindvajset let svoje kariere. Tri knjige *Das Antlitz der Erde* (Podobe Zemlje) so prvo znanstveno delo, ki obravnava geologijo Zemlje v celoti. V tem delu je uvedel paleogeografske pojme kot sta Gondvana, ocean Thetys ter pojem globalne tektonike, razložil je mehanizme transgresije in regresije morja ter prvi vpeljal pojem biosfere, pri čemer je uvedel tudi koncept paleoekologije.

Dodiplomski študij, promocija in poklicna pot

Iz mineralogije – geologije je na Dunaju promoviral le en Slovenec,⁵ to je Karel Hinterlechner. Vzporedna predavanja iz geološko mineraloških predmetov so poslušali tudi nekateri drugi slovenski študentje, ki pa so kasneje svoje disertacije usmerili v druge naravoslovne vede ali celo na druga znanstvena področja. Tako nam je iz biografij pomembnejših slovenskih naravoslovcev na prehodu iz 19. v 20. stoletje znano, da so geološko mineraloška predavanja na univerzi na Dunaju poslušali naravoslovec in pisatelj Fran Erjavec (1834–1887), naravoslovec in politik Leopold Poljanec (1872–1944), naravoslovec Ferdinand Seidl (1856–1942) in prvi urednik revije *Proteus* ter univerzitetni profesor Pavel Grošelj (1883–1940). Verjetno je geološko mineraloške predmete poslušala večina gimnazijskih učiteljev, ki so študirali na dunajski univerzi in so kasneje poučevali prirodopis. Mineralogija z elementi geologije je bila, zlasti na realnih gimnazijah, dolgo vrsto let obvezni samostojni predmet ali pa del poučevanja kemije.⁶

Karel Hinterlechner (1874–1932) je najpomembnejši slovenski geolog prve polovice 20. stoletja. Karel, v nekaterih dokumentih tudi Karol, se je rodil 31. maja 1874 v Ljubljani v hiši znanega ljubljanskega čevljarkega mojstra Karla Hinterlechnerja na današnjem Cankarjevem nabrežju. Mati Karolina, rojena Hasak, po rodu Čehinja, mu je za posledicami koz umrla leta 1882 in oče se je v drugo poročil z Uršulo Nagode. Osnovno šolo je v letih od 1881 do 1885 obiskoval na Grabnu. Na klasično gimnazijo se je vpisal v šolskem letu 1885/86, prvi letnik gimnazije je ponavljal, zaradi tega je šolanje dokončal šele v šolskem letu 1893/94. Maturiral je julija 1894. Spričevalo priča, da je bil najuspešnejši pri naravoslovnih predmetih in filozofiji. Glavna spodbuda za študij mineralogije na Dunaju so bili verjetno obiski Idrije,⁷ kamor se je z mačeho vozil prodajati čevlje – težke rudarske kvedrovce, ki so jih izdelovali v delavnici njegovega očeta. Kot redni slušatelj

5 To ni zanesljiv podatek, saj je zgodovina razvoja geologije v Sloveniji zelo slabo raziskana.

6 Tudi zgodovina poučevanja teh predmetov je še velika neznanka.

7 Iz razgovora s hčerjo Ano Hinterlechner Ravnik leta 2013; z mačeho se je Karel zelo dobro razumel.

Filozofske fakultete Univerze na Dunaju je obiskoval predmete med šolskimi leti 1894/5 in 1897/98. Od 5. oktobra 1898 je kot pomožni asistent deloval na Katedri za mineralogijo in geologijo na Tehniški visoki šoli v Brnu⁸ na Moravskem, vendar je že leta 1900 dobil zaposlitev na Cesarsko kraljevem geološkem zavodu na Dunaju, kjer je delal vse do razpada avstro-ogrske monarhije leta 1919. Leto pred tem je dosegel najvišji možni strokovno uradniški naziv šef geolog. Avgusta 1919 je bil imenovan za enega od prvih štirih rednih profesorjev Tehniške fakultete novo ustanovljene Univerze v Ljubljani. Vse do svoje smrti 25. oktobra 1932, ki je bila posledica dolgotrajnih zapletov po operaciji slepiča, je bil aktiven na številnih strokovnih in družbenih področjih.⁹

V študentskih letih na Dunaju je Hinterlechner kar štirikrat menjal svoje bivališče. Pri tem si je delil podobno usodo kot večina tedanjih študentov s Kranjske, ki niso izhajali iz premožnejših družin. Bogatejši študentje s Kranjske so živeli v Terezijanišču, revnejši, ki so odslužili vojsko po kasarnah, in ostali pa so najemali skromne sobe po različnih okoliših, a najpogosteje v tistih, ki so bili bližje univerze. Večino časa je živel v VIII. okraju Josefstadt, ki leži severno od Ringa, na katerem stoji takrat še nova univerzitetna stavba. Do konca drugega semestra leta 1895 je živel na Lenaugasse, nato se je preselil na Laudongasse 16, v šestem poletnem semestru leta 1897 se je za kratko preselil v III. okraj na Sofienbrückengasse 30, in nato do konca študija ponovno v VIII. okraj na Haspingergasse 3. Do tretjega semestra so ga podpirali le domači, štipendijo je dobil v zimskem semestru šolskega leta 1895/96. Dodeljena mu je bila štipendija Antona pl. Remitza v letnem iznosu 200 goldinarjev,¹⁰ ki jo je podeljeval akademski senat univerze. To štipendijo je dobival vse do zimskega semestra šolskega leta 1897/98, ko je dobil še dodatno štipendijo Ignaza Federerja, ki pa je znašala le 82,46 goldinarjev.¹¹ Tudi to štipendijo je podeljeval akademski senat. S tema dvema štipendijama je shajal vse do zaključka svojih študij v letnem semestru šolskega leta 1897/98. Iz njegovih vpisnic je razvidno, da je bil že pred prejemom štipendij nekajkrat oproščen plačila pristojbin ali pa je moral plačati le polovico stroškov. To nakazuje, da je Hinterlechner na Dunaju študiral v skromnih gmotnih razmerah.

8 Lehrkanzel für Mineralogie und Geologie an der k.k. technischen Hochschule in Brünn.

9 Za podrobnosti iz Hinterlechnerjevega življenjepisa glej Mihael Brenčič: Karel Hinterlechner – utemeljitelj slovenske geološke šole. V: *Proteus*, let. 77 (2014), št. 2, str. 56–63.

10 To je približno 2.770 € današnje vrednosti. Prim. pretvornik valut na: <https://www.oenb.at/docroot/inflationcockpit/waehrungsrechner.html> (10. 2. 2019). Ta pretvornik je uporabljen za pretvarjanje denarnih valut tudi v nadaljevanju prispevka.

11 To je približno 1.170 € današnje vrednosti, na koncu šolanja sta obe štipendiji skupaj znašali 4.000 € današnje vrednosti.

Za današnjega geologa je Hinterlechner med svojim univerzitetnim študijem izbral dokaj nenavaden nabor predmetov. Preveč je vseh predmetov, da bi jih lahko naštevali skupaj z učitelji pri katerih je te predmete poslušal. Prevladujejo geološki predmeti, vendar so zelo številčno zastopani tudi predmeti s področja zoologije in botanike. Poslušal je tudi nekatere matematične, fizikalne in kemijske predmete, ki tvorijo osnovo naravoslovja. Poleg tega se je udeleževal predavanj, ki v celoti segajo na področje humanistike. Poleg skorajda obvezne pedagogike in filozofije je pri slavistu Vatroslavu Jagiću (1838–1923) poslušal predavanja O slovanski ljudski pesmi in pri fiziku in filozofu Ernstu Machu (1838–1916) predmet O splošnih vprašanjih narave. Kaj je bil vzrok za tako širok nabor, lahko le ugibamo. Na začetku študija dobimo vtis kot da je nihal med biološko in geološko usmeritvijo,¹² nato pa poseže na širše polje znanosti. To se odraža tudi v nekaterih njegovih kasnejših delih, v katerih se pokaže njegova široka izobrazba in razgledanost.

Pri doktorskem mentorju Gustavu Tschermaku je v prvem semestru šolskega leta 1894/95 poslušal Splošno mineralogijo (*Allgemeine Mineralogie*), v letnem semestru pa še Posebno mineraloško petrologijo¹³ in Mineraloške in petrološke preiskave,¹⁴ ta predmet je vpisal nato še v letnem semestru 1895/96, šolskem letu 1896/97 in zimskem semestru šolskega leta 1897/98, med tem ko ima v letnem semestru istega šolskega leta vpisano le Mineraloško-petrološki inštitut, kar verjetno nakazuje na podobno vsebino predmeta. Predmet Mineraloške in petrološke preiskave je obsegal tri ure na teden, kar dokazuje, da je bila to vsebina, ki se ji je tekom študija najbolj posvečal. Poleg tega je poslušal še druge geološke predmete. V šolskem letu 1895/96 je v obeh semestrih poslušal Sedimentologijo (*Über Sedimentgesteine*) in Sedimentološke metode (*Methoden der Untersuchung der Sedimentgesteine*) pri Franzu Wähnerju (1856–1932). V zimskem semestru istega leta je pri Friderichu Martinu Berwerthu (1850–1918) poslušal Uvod v petrologijo (*Einleitung in die Petrographie*) in pri Eduardu Reyerju (1849–1914) Teoretično geologijo (*Theoretische Geologie*). V zimskem semestru šolskega leta 1896/97 se je v celoti posvetil geološkim predmetom. Poleg Tschermaka je poslušal še Kamninsotvorne minerale (*Gesteinbildende Mineralien*) pri Berwerthu, pri Wähnerju

12 Pri pregledu njegovega geološkega predmetnika dobimo občutek, da v takratnem času niso predavali vseh predmetov, ki jih danes obravnavamo kot temeljne geološke predmete, in da je bilo premajhno število geoloških predmetov vzrok, zakaj se je Hinterlechner posvečal tudi drugim predmetom.

13 Spezielle mineralogische Petrographie; v skladu s sedanjim poimenovanjem petrografija prevajamo kot petrologija.

14 Mineralogische und Petrographische Arbeiten – neposreden prevod za ta predmet bi bil Mineraloška in petrološka dela, vendar je pri tem najverjetneje šlo za seznanjanje z različnimi raziskavami in metodami, zato je najbolj smiseln prevod glede na današnji univerzitetni curriculum Mineraloške in petrološke preiskave.

Stratigrafijo I (*Stratigraphie I. Th*) ter pri Eduardu Suessu Geologijo I. (Geologie I. Th.). Zanimivo je, da je bil to edini Suessov predmet, ki ga je poslušal. To je glede na Hinterlechnerjevo kasnejšo geološko usmerjenost nenavadno, saj je bil Suess takrat že nesporna svetovna avtoriteta na področju geologije. Nenavadno je tudi zaradi tega, ker nekatere Hinterlechnerjeve biografije¹⁵ navajajo, da je bil Suessov učenec. Morda je bilo to povezano s pogostimi Suessovimi odsotnostmi, saj je čas Hinterlechnerjevega študija obdobje, ko je nastajalo kapitalno delo *Das Antlitz der Erde*, zaradi česar je avtor veliko potoval. V tem semestru je pri Antonu Pelikanu (1861–1918) Hinterlechner poslušal tudi predmet Kristalografija za kemike.¹⁶ Pri istem predavatelju je kasneje poslušal še druge kristalografske predmete. V letnem semestru šolskega leta 1896/97 je poslušal Sisteme kristalov in kristalnih struktur,¹⁷ v zimskem semestru naslednjega šolskega leta je pri njem poslušal predmet Nastanek in razvoj mineralov¹⁸ in v zadnjem semestru svojega študija še Fizikalno kristalografijo.¹⁹ Kljub temu, da natančnejše vsebine kristalografskih predmetov ne poznamo, je vrstni red teh predmetov nenavaden. Ker je kristalografija osnova mineralogije, bi pričakovali, da bi se Hinterlechner z njo seznanil že na začetku svojega študija. Izkaže se, da je Hinterlechnerjevo obiskovanje predavanj iz kristalografije posledica tega, da je Pelikan kot privatni docent pričel predavati šele v zimskem semestru šolskega leta 1896/97,²⁰ pred tem so kristalografiji posvečali pozornost le znotraj mineralogije. Od geoloških predmetov je poslušal še Stratigrafijo II²¹ in Geologijo širše okolice Dunaja²² pri Wöhnerju ter Petrologijo talnine²³ v letnem semestru šolskega leta 1896/97 pri Berwerthu. Študij je zaključil z osmim semestrom šolskega leta 1897/98.

15 Ivan Rakovec: Dr. Karel Hinterlechner. V: *Geografski vestnik*, let. 8 (1932), str. 146–148; František Slavik: *Karel Hinterlechner*. Nakladem česke akademie ved a umeni, 1933; Radim Ketner: Prof. Dr. Karel Hinterlechner. V: *Vestnik státního geologického ústavu Československé Republiky*, let. 8 (1932), št. 6, str. 265–270.

16 Krystalographie für Chemiker.

17 Krystallsysteme und Krystallstruktur – najverjetnejše ime predmeta, v dokumentih je napisano zelo nečitljivo.

18 Entstehung und Veränderung der Minerale – v Hinterlechnerjevih dokumentih nečitljivo.

19 Physikalische Krystallographie.

20 Franz Pertlik: Anton Pelikan (*24.3.1861, Wien; †6.1.1918, Prag). Ordinarius und Dekan an der Philosophischen Fakultät der Deutschen Carl-Ferdinands Universität in Prag (Zum Jahrestag Seines 150. Geburtstages). V: *Mitteilungen der Österreichischen Geologischen Gesellschaft*, let. 157 (2011), str. 89–109.

21 Stratigraphie I. Th.

22 Geologie der weiten Umgebung von Wien.

23 Petrographie des Grundgebirges – v današnjem času, ko se je geološka paradigma povsem spremenila, je naslov tega predmeta v sodobno slovenščino skorajda nemogoče prevesti. Po starejših geoloških teorijah so bile kamnine v »Grundgebirges« tiste kamnine, ki so se nahajale v podlagi, z današnjega vidika bi bile to predvsem metamorfne kamnine, vendar so v skupino teh kamnin pogosto uvrščali tudi nekatere sedimentne kamnine, kot so na primer skrilavi glinavci. Nemško besedo »Grundgebirge« še najlažje prevedemo kot talnina.

Zaposlitev na tehniški šoli v Brnu na Moravskem je izkoristil za pripravo disertacije. Glavni rigoroz s področja mineralogije je opravljal 17. maja 1899, glavni rigoroz iz filozofije pa 1. julija 1899. Za doktorja filozofije je bil promoviran 18. julija 1899. V komisiji za rigoroz iz filozofije so bili Julius Wiesner, profesor anatomije in fiziologije rastlin, kot rektor, Emilij Reisch, profesor klasične arheologije, kot član komisije in Vilijem Tomaschek, profesor geografije, kot dekan Filozofske fakultete.²⁴ Doktorsko disertacijo z naslovom Nefelitni tefrit z območja pogorja Kunitz pri Pardubicah na Češkem (*Nephelin Tephrit des Kunetitzer Berges bei Pardubitz in Böhmen*) sta marca 1899 ocenila petrologa Gustav Tschermak in Friderich Johann Karl Becke (1855–1931). Obe oceni sta presenetljivo kratki. Tschermak je zapisal: »Kandidat je kamnine, ki sestavljajo hribovje Kunitz, mikroskopsko raziskal. Navedena dejstva so v glavnem pravilna, tudi njihova predstavitev zadošča povprečnim zahtevam. Po mnenju podpisanega sme kandidat pristopiti k strogim izpitom.« Pod oceno je Becke zapisal: »Po pregledu predložene disertacije gospoda Karla Hinterlechnerja se pruduržujem oceni prvega referenta.« Originala doktorske disertacije ne poznamo. Iz Hinterlechnerjevih kasnejših znanstvenih objav vemo, da se je h geološki problematiki Pardubic še vračal. Leta 1902 je objavil dva med seboj podobna članka, ki najverjetneje vsaj deloma izhajata iz doktorske disertacije. Prvi članek je objavil v *Verhandlungen der k.k. geologisches Reichsanstalt* drugega pa v časopisu *Věstník Královské české společnosti náuk*. Slednji z naslovom *O nekaterih tujih hribinah iz nefelitovega tefrita Kunetiške gore pri Pardubicah* je v celoti napisan v slovenščini.²⁵

Prispevek k razvoju znanosti na Slovenskem

Hinterlechnerjev pomen za razvoj slovenske geologije je izjemen in ga je na tem mestu težko v celoti opisati.²⁶ Vendar je bilo zaradi razlogov, ki niso povsem jasni, njegovo delo po drugi svetovni vojni v veliki meri zamolčano in prezrto.²⁷ Že pred povratkom v Ljubljano se je oglašal v slovenskih časopisih.²⁸ Napisal je dva daljša niza poljudno znanstvenih člankov, ki sta bila objavljena v *Slovanu* in *Slovenskem*

24 Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani – Hinterlechner osebna mapa (IV-17/288).

25 Zgodovina slovenske geologije je zelo slabo raziskana, zato ni mogoče z gotovostjo trditi ali gre za prvi geološki znanstveni članek v slovenščini, vsekakor pa je bil to prvi Hinterlechnerjev znanstveni članek napisan v slovenščini.

26 Brenčič: Karel Hinterlechner.

27 Avtor se iz svojih študijskih let na Oddelku za geologijo koncem 80. let spominja, da je bil med predavanji v celoti prezrt, njegovo ime pa je bilo tu in tam omenjeno le po naključju.

28 Zaradi omejenega obsega v nadaljevanju podajamo le kratek pregled njegovih del.

trgovskem vestniku. Izpod njegovega peresa je leta 1903 nastal učbenik *Mineralogija za nižje razrede srednjih šol in enake zavode*. V vseh teh objavah je moral streti številne trde terminološke orehe. V *Ljubljanskem zvonu* je leta 1907 objavil članek *Slovenska znanstvena organizacija in naše vseučiliško vprašanje*, ki je pomemben za razumevanje razvoja znanstveno raziskovalnega dela v Sloveniji. Bil je tisti, ki je od samega začetka Univerze v Ljubljani zagovarjal obstoj geološke znanosti in rudarstva na univerzi. Njegovi znanstveni rezultati do prihoda v Ljubljano leta 1919 so povezani predvsem s Češko in delom na dunajskem Geološkem zavodu, zaradi teh dosežkov je postal tudi zunanji član Češke akademije znanosti in umetnosti.²⁹ Po prihodu v Ljubljano se je njegovo, pred tem zelo plodovito znanstveno raziskovalno delo, skorajda ustavilo. Vzrokov za to je bilo veliko. Vse do svoje smrti je bil intenzivno vpet v ustanavljanje nove univerze in številne organizacijske naloge. Nekajkrat je bil dekan in prodekan Tehniške fakultete, v šolskem letu 1924/25 je bil izvoljen za šestega rektorja univerze in bil je predstojnik dveh inštitutov. V času ko je bila univerza zelo ogrožena, zasledimo članke, v katerih se Hinterlechner zavzema in zagovarja tako obstoj tehniških študijev na univerzi, kot študija rudarstva v Ljubljani. Znana so tudi nekatera njegova zelo dobro obiskana javna predavanja, tako s področja organiziranosti univerze, kot tudi poljudnoznanstvena predavanja. Na univerzi je bil edini predavatelj za zelo široko področje mineralogije, petrologije in ekonomske geologije, ki ga danes pokriva nekaj profesorjev in asistentov. Pedagoških obveznosti ga je nekoliko razbremenil šele prihod Vasilija Vasiljeviča Nikitina v Ljubljano.³⁰ Poleg tega je bil edini prakticirajoči inženirski geolog,³¹ ki je po prvi svetovni vojni deloval na območju Slovenije. Tako je pripravljaval geološke podlage in strokovna mnenja za vse takrat pomembne gradnje, od hidroelektrarn na reki Savi, gradnje železniške proge Ljubljana Kamnik, do reševanja problemov s termalno vodo na Bledu. Njegov najpomembnejši dosežek na tem področju pa je gradnja Nebotičnika v Ljubljani, kjer je bil zadolžen za temeljenje. V Ljubljani se je ukvarjal tudi z znanstveno raziskovalnim delom, intenzivno je raziskoval metamorfne in magmatske kamnine Pohorja, žal pa o tem ni objavil ničesar, saj ga je prehitela smrt. Tik pred smrtjo je dokončal tudi skripta za nekatere predmete, ki jih je nameraval objaviti kot samostojne knjige, žal so ta dela izgubljena.

29 Govoril in pisal je tudi češko.

30 Podrobnosti o Nikitinu glej v Mihael Brenčič: Korespondenca med Vasilijem Vasiljevičem Nikitinom in Vladimирjem Ivanovičem Vernadskim. V: *Geologija*, let. 61 (2018), št. 1, str. 175–184.

31 Odsotnost drugih strokovnjakov s tega področja je bila posledica tega, da so pred prvo svetovno vojno to področje pokrivali člani Avstrijskega geološkega zavoda, ki pa po letu 1919 na območju Slovenije ni več deloval, Jugoslovanski geološki zavod pa še ni bil ustanovljen. V Avstriji so ostali tudi vsi arhivi.

Zaradi velikega Hinterlechnerjevega pomena za slovensko geologijo in tehniške študije na Univerzi v Ljubljani v celoti bi bilo nujno natančneje raziskati njegovo življenje in delo. To mu dolgujemo, nenazadnje tudi zaradi neupravičene zapostavljenosti njegovih dosežkov in dela po drugi svetovni vojni.

Seznam virov in literature

Arhivski viri

UAW – Archiv der Universität Wien (Arhiv Univerze na Dunaju):

Nationale (vpisnica): Karel Hinterlechner.

Rigorosenakt (personalna mapa z doktorskimi akti): št. 1185 (RA 1185: Karl Hinterlechner).

Rigorosenprotokoll (zapisnik doktorskega izpita): Karel Hinterlechner.

ZAMU – Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani: personalna mapa, IV-17/288 Karel Hinterlechner.

Spletni viri

Pretvornik valut: <<https://www.oenb.at/docroot/inflationscockpit/waehrungsrechner.html>>. (10. 2. 2019.)

Natisnjena literatura

Brenčič, Mihael: Karel Hinterlechner – utemeljitelj slovenske geološke šole. V: *Proteus*, let. 77 (2014), št. 2, str. 56–63.

Brenčič, Mihael: Ob 200. letnici rojstva Marka Vincenca Lipolda. V: *Idrijski razgledi*, let. 63 (2018), str. 33–41.

Brenčič, Mihael: Korespondenca med Vasilijem Vasiljevičem Nikitinom in Vladimirjem Ivanovičem Vernadskim. V: *Geologija*, let. 61 (2018), št. 1, str. 175–184.

Gohau, Gabriel: *A History of Geology*. New Brunswick and London: Rutgers University Press, 1991.

Ketner, Radim: Prof. Dr. Karel Hinterlechner. V: *Vestnik statniho geologickeho ustavu Československe Republiky*, let. 8 (1932), št. 6, str. 265–270.

Leddra, Michael: *Time Matters: Geology's Legacy to Scientific Thought*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2010.

Pertlik, Franz: Anton Pelikan (*24.3.1861, Wien; †6.1.1918, Prag). Ordinarius und Dekan an der Philosophischen Fakultät der Deutschen Carl-Ferdinands Universität in Prag (Zum Jahrestag Seines 150. Geburtstages). V: *Mitteilungen der Österreichischen Geologischen Gesellschaft*, let. 157 (2011), str. 89–109.

Rakovec, Ivan: Dr. Karel Hinterlechner. V: *Geografski vestnik*, let. 8 (1932), št. 1–4, str. 146–148.

Seidl, Johannes, et al.: Franz Xaver Maximilian Zippe (1791–1863): Ein böhmischer Erdwissenschaftler als Inhaber des ersten Lehrstuhls für Mineralogie an der Philosophischen Fakultät der Universität Wien. V: Johannes Seidl (Hg.): *Eduard Suess und die Entwicklung der Erdwissenschaften zwischen Biedermeier und Sezession*. Vienna University Press (2009), str. 161–210.

Slavik, František: *Karel Hinterlechner*. Nakladem česke akademie ved a umeni, 1933.

Seznam doktorskih disertacij slovenskih kandidatov na Filozofski fakulteti na Dunaju (1876–1918)¹

Antropologija in etnologija

Merhar, Johann

Würdigung der Tätigkeit Valvasors als Ethnograph, 1900.
PN 1346

Botanika

Jesenko, Franz

Studien über die Beziehungen zwischen der Lichtintensität und dem anatomischen Baue der assimilierenden Pflanzenorgane, 1899.
PN 1254

Šerko, Milan

Vergleichend-anatomische Untersuchung eines fossilen Koniferen-Zapfens und fossilen Holzes, 1906.
PN 2017

Šmajdek, Josef

Einfluss des Lichtgenusses auf die Aufnahme von Mineralbestandteilen aus dem Boden, 1908.
PN 2472

Piskernik, Angela

Die Plasmaverbindungen bei Moosen, 1914.
PN 3951

1 Ob vsaki disertaciji je navedena številka doktorskega akta v Univerzitetnem arhivu na Dunaju in leto nastanka, pri ohranjenih pa tudi signatura v Univerzitetni knjižnici na Dunaju.

Filozofija

Pajk, Johann

Zur Theorie der menschlichen Nachahmungen, 1887.

PN 469

Potočnik, Matthäus

Bemerkungen zum Leben des Themistokles, 1901.

PN 1411

UBW: Hauptbibliothek D-13519

Šerko, Alfred

Der Begriff des Wesens bei Spinoza, 1902.

PN 1552

UBW: Hauptbibliothek D-13562

Rostohar, Mihajlo

Ueber Hypothesen und ihre erkenntnis-theoretische Bedeutung, 1906.

PN 2119

UBW: Hauptbibliothek D-13466

Božič, Gottfried

Die Willensfreiheit als psychologisches Problem, 1910.

PN 2893

Andolšek, Johann

Substanz und Kausalität in der Wundtschen Philosophie, 1912.

PN 3358

UBW: Hauptbibliothek D-14256

Fizika

Dolinar, Stefan

Beugung des Lichtes durch kreis-und ringförmige Oeffnungen, 1881.

PN 226

UBW: Hauptbibliothek D-13059

Knific, Johann

Ueber das Brechungsvermögen des Azetons und Hexans und ihrer Mischungen, 1903.

PN 1570

Ratajc, Anton

Ueber die Bestimmung der Dichten und Kapillaritätskonstanten der Gemische von Hexan und Azeton, sowie deren Berechnung aus den Konstanten der Komponenten, 1903.

PN 1646

UBW: Hauptbibliothek D-13617

Rožman, Josef

Abhängigkeit des dielektrischen Leitungsvermögens der flüssigen Substanzen von der Temperatur, 1905.

PN 1847

Pečovnik, Adolf

Ueber die Diffusion von Wasserstoff durch Metallbleche, 1906.

PN 2135

UBW: Hauptbibliothek D-13469

Čermelj, Leopold

Inhomogenitäten in scheinbar homogenen Drähten, 1914.

PN 4020

UBW: Hauptbibliothek D-14560

Geografija**Srebrnič, Josef**

Siedlung und Besiedlung im kroatisch-slavonischen Zwischenstromlande / Siedlung und Besiedlung des kroatisch-slavonischen Zwischenstromlandes, 1901.

PN 1449

Šarabon, Vinzenz

Die Verschiebung der Bevölkerung von Europa im 19. Jahrhundert, 1905.

PN 1949

UBW: Hauptbibliothek D-13409

Cerk, Josef

Die Entwicklung der Kartographie der Balkanländer bis zum Jahre 1730, 1906.

PN 2178

Peterlin, Viktor

Kartographie der serbo-kroatischen Länder: Mit Berücksichtigung des 16. Jahrhunderts, 1914.

PN 3952

Rus, Josef

Das unterkriener Karstgebiet: Landeskundliche Darstellung mit besonderer Berücksichtigung der karsthydrographischen Phänomene, 1918.

PN 4546

UBW: Hauptbibliothek D-15104

Geofizika in meteorologija

Čadez, Franz

Bewölkung und Niederschläge in den europäischen Barometermaxima, 1906.

PN 2115

Germanistika

Murko, Mathias

Das Adamglossar. Bruchstücke eines Beitrages zur Kenntnis der altdeutschen Glossographie, 1885.

PN 387

UBW: Hauptbibliothek D-13081

Lessiak, Primus

Die Mundart von Pernegg in Kärnten, 1902.

PN 1532

UBW: FB Germanistik, Nederlandistik und Skandinavistik S XX h Pernegg 1

Kemija**Papež, Anton**

Ueber die Löslichkeitsverhältnisse einiger Alkaloidsalze in Wasser, 1896.

PN 980

Jeločnik, Viktor

Ueber das Glykol aus iso-Valeraldehyd und iso-Butyraldehyd, 1903.

PN 1633

UBW: Hauptbibliothek D-13610

Samec, Maximilian

Kondensation von Form-Isobutyraldol mit Dimethylanilin, 1904.

PN 1759

Rebek, Marius

Ueber die Kondensation von *p*-Toluyaldehyd mit 2,3-Oxynaphtoesäuremethylester, 1913.

PN 3745

UBW: Hauptbibliothek D-14691

Jenčič, Salvislav

Zur Kenntnis der löslichen Stärke, 1915.

PN 4107

UBW: Hauptbibliothek D-14609

Klasična filologija

Detela, Franz

De Demi persona in Aristophanis Equitibus, 1877.

PN 69

UBW: Hauptbibliothek D-13010

Pipenbacher, Josef

De Xenophontis, qui de republica Lacedaemoniorum inscribitur, libello capita duo, 1895.

PN 913

Prosenc, Franz

Quonam modo tragici Graeci Herculis mythum tractaverint, 1895.

PN 932a

Lastavec, Franz

De verborum cum praepositionibus compositorum apud Vergilium cum dativo structura, 1899.

PN 1245

UBW: Hauptbibliothek D-13308

Dolar, Anton

De accusativi usu Terentiano, 1900.

PN 1340

UBW: Hauptbibliothek D-13364

Gnidovec, Johann

De Hippia maiore Platoni attribuendo, 1903.

PN 1568

UBW: Hauptbibliothek D-13592

Derganc, Anton

In Dionis Chrysostomi orationes XII, XIII, VII, XXXI, XXXII, XXXIII, XXXIV, XXXVI observationes criticae, 1907.

PN 2249

Jere, Franz

Quibus ex fontibus Plato doctrinam suam, quae est de immortalitate animi eiusque post mortem sorte desumpserit, 1910.

PN 2968

Samsa, Johann

De Martyrio Pionii, 1911.

PN 3280

Matematika**Hočevar, Franz**

Ueber einige bestimmte Integrale, 1876.

PN 57

Kušar, Valentin

Die Anzahl der Wurzeln von Kongruenzen dritten und vierten Grades in Bezug auf einen Primzahlmodul, 1897.

PN 1035

UBW: Hauptbibliothek D-13300

Plemelj, Josef

Ueber lineare homogene Differentialgleichungen mit eindeutigen periodischen Coefficienten, 1898.

PN 1143

Pavlin, Josef

Untersuchungen und Beiträge zur Konvergenz-Theorie der Dirichlet'schen Reihen, 1906.

PN 2047

UBW: Hauptbibliothek D-13431

Pirjevec, Karl

Beiträge zur Theorie einer speziellen Gattung der Dirichlet'schen Reihen, 1906.

PN 2190

UBW: Hauptbibliothek D-13721

Sever, Josef

Die Theorie der hypergeometrischen Funktion auf Grund der Thetafunktionen, 1907.

PN 2244

UBW: Hauptbibliothek D-13772

Perhac, Rudolf

Zur Fredholmschen Funktionalgleichung mit Hermitescher Kern, 1912.

PN 3353

Suppantšič, Richard

Zur Axiomatik der Methode der kleinsten Quadrate, 1913.

PN 3782

Mineralogija in petrografija

Hinterlechner, Karl

Nephelin Tephrit des Kunitzter Berges bei Paradubitz in Böhmen, 1899.

PN 1185

Muzikologija

Čerin, Josef

Die Melodien der slovenischen protestantischen Gesangsbücher, deren Quellen und Verwertung nach der Reformation, 1902.

PN 1472

Orientalistika

Glaser, Karl

Ueber Banas Parvatiparinayanataka, 1883.

PN 316

Romanistika

Kržišnik, Josef

Über die Entwicklung des L im Nordfranzösischen, 1900.

PN 1277

UBW: Hauptbibliothek D-13589

Šanda, Karl

Die Totendialoge bei Lucian – Boileau – Fontenelle, 1906.

PN 2031

Gregorin, Johann

Formenlehre der altfranzösischen Uebersetzung der Predigten Gregors über Ezechiel, 1906.

PN 2075

UBW: Hauptbibliothek D-13737

Sturm, Franz

Romanische Elemente in den slovenischen Dialekten von Innerkrain, 1907.

PN 2278

UBW: Hauptbibliothek D-13767

Novak, Franz

Das Verbum »être« in den modernen französischen Mundarten, 1908.

PN 2477

UBW: Hauptbibliothek D-13862

Budal, Andreas

Zur Geschichte des Suffixes -aceus, 1913.

PN 3798

UBW: Hauptbibliothek D-14674

Brežnik, Paul

Die religiöse Entwicklung Victor Hugos, 1914.

PN 3887

Šmalc, Matthäus

Leopardi und die Romantik, 1914.

PN 3976

Drnovšek, Johann

Anglonormannische Brandanlegende, 1914.

PN 4019

Škerlj, Stanislaus

Das Verhältnis der ersten italienischen Lyrik zum deutschen Minnesang,
1916.

PN 4220

Sušnik, Lorenz

Verbalabstrakta bei Chrestien de Troyes, 1917.

PN 4420

UBW: Hauptbibliothek D-14890

Slovanska filologija

Štrekelj, Karl

Phonologie des Görzer Mittelkarstdialektes in ihren Grundzügen dargestellt,
1883.

PN 307

Oblak, Vatroslav

Die kirchenslawische Uebersetzung der Apokalypse, 1891.

PN 651

Vidic, Franz

Valentin Vodniks Leben, Dichtungen und Sprache, 1897.

PN 1091

Komljanec, Josef

Phonologie des Dialektes von Zloganje mit vergleichender Heranziehung anderer slovenischen Dialekte und besonderer Berücksichtigung der Betonung, 1898.

PN 1155

UBW: Hauptbibliothek D-13327

Nachtigall, Raimund

Ein Beitrag zu den Forschungen über die Besëda trech svjatilej samt einer literaturgeschichtlichen Übersicht derselben, 1900.

PN 1296

Prijatelj, Johann

Studien zur Geschichte der slovenischen Wiedergeburt, 1902.

PN 1540

Šlebinger, Johann

Adam Bohorič. Ein Beitrag zur Geschichte der slovenischen Philologie, 1903.

PN 1637

Lokar, Johann

Bleiweis und die Bedeutung seiner »Novice« für die slovenische Sprache, 1905.

PN 1935

UBW: Hauptbibliothek D-13408

Pifko, Ludwig

Der Lautbestand des slovenischen Dialektes von St. Marxen unter Pettau, 1905.

PN 1850

Mencej, Josef

Syntaktische Eigentümlichkeiten der Sprache Trubars, 1905.

PN 1981

Mole, Rudolf

Jakob Supan. Ein Beitrag zur slovenischen Literaturgeschichte, 1906.

PN 2085

UBW: Hauptbibliothek D-13729

Kidrič, Franz

Geschichte der ersten Reform glagolitischer Kirchenbücher nach dem Tridentiner Konzil, 1906.

PN 2130

UBW: Hauptbibliothek D-13471

Pregelj, Johann

P. Rogerius Labacensis Palmaryum empyreum, 1908.

PN 2559

UBW: Hauptbibliothek D-13889

Šilc, Jakob

Josip Stritar. Seine Tätigkeit und seine Verdienste für die slovenische Literatur, 1912.

PN 3398

UBW: Hauptbibliothek D-14372

Pirjevec, Avgust

Fran Levstik mit bes. Ber. seiner philologischen Arbeiten, 1912.

PN 3429

Grafenauer, Johann

Zum Accente im Gailthalerdialekte, 1917.

PN 4342

Umetnostna zgodovina

Mantuani, Josef

Ueber die Kleinkunst und das Kunstgewerbe des 10. und Beginn des 11. Jahrhunderts, 1894.

PN 857

Stelè, Franz

Die Wandmalerei in Krain um die Mitte des 15. Jahrhunderts, 1912.

PN 3369

UBW: Hauptbibliothek D-14291

Molè, Hermann

Eine illustrierte serbische Handschrift aus dem Jahre 1649 mit der Topographie des Kosmas Indikopleustes und dem Hexaameron des bulg. Exarchen Johannes, 1912.

PN 3496

Cankar, Isidor

Maler Giulio Quaglio, 1913.

PN 3764

Zgodovina**Kos, Franz**

Griechisch-makedonische Angelegenheiten während des zweiten punischen Krieges, 1880.

PN 168

UBW: Hauptbibliothek D-13036

Böhm, Ludwig

Über das Verhältnis von Nestor Iskanders Chronik »Die Erzählung von Constantinopel« zu den Berichten der übrigen Zeitgenossen, 1890.

PN 623

UBW: Hauptbibliothek D-13224

Kropivnik, Franz

Graf Ulrich II. von Cilli, 1891.

PN 707

UBW: Hauptbibliothek D-13200

Žmavc, Jakob

Das Ständewesen Kärntens mit Mittelalter mit einer Übersicht der territorialen Entwicklung Kärntens und jener Krains in derselben Zeit, 1893.

PN 799

UBW: Hauptbibliothek D-13236

Jančar, Ferdinand

Über die geschichtliche Bedeutung der ersten drei Bücher von Coccinius` Schrift: Commentarii de bello Maximiliani cum Venetis gesto, 1897.

PN 1051

UBW: Hauptbibliothek D-13294/1, D-13294/2

Orel, Johann

Elbslaven unter Otto I., 1898.

PN 1104

UBW: Hauptbibliothek D-13261

Zupanič, Nikolaus

Die Ankunft der Slovenen in dem Süden, 1903.

PN 1619

UBW: Hauptbibliothek D-13596

Žibert, Johann (Augustin)

Die Opposition gegen die Minoriten und Dominikaner im XIII. Jahrh. in Deutschland und Paris, 1904.

PN 1691

UBW: Hauptbibliothek D-13674

Šanda, Johann

Freiherr Hans Kazianer und der Feldzug gegen Essegg im Jahre 1537, 1904.

PN 1692

UBW: Hauptbibliothek D-13675

Capuder, Karl

Untersuchungen zur genealogischen Geschichte der älteren Grafen von Görz, 1905.

PN 1966

UBW: Hauptbibliothek D-13440

Mal, Josef

Die Legationsreise des Kardinals Guido von St. Laurentius in Lucina vom Jahre 1265 bis 1267, 1908.

PN 2517

UBW: Hauptbibliothek D-13935

Schuschnig, Thomas

Bauernkrieg in Innerösterreich 1525, 1908.

PN 2560

Jenko, Josef

Kaiser Konstantin der Große, 1910.

PN 3032

UBW: Hauptbibliothek D-14193

Trdan, Franz

Geschichte der Katharer, Waldenser und Bogomilen in Österreich während des 13. Jahrhunderts, 1912.

PN 3352

UBW: Hauptbibliothek D-14231

Kos, Milko

Berthold von Andechs, Patriarch von Aquileja, 1915.

PN 4168

UBW: Hauptbibliothek D-14886

Žontar, Josef Ignaz

Geschichte des Handels in Krain vom 13. bis 16. Jahrhundert, 1918.

PN 4499

Zoologija

Regen, Johann

Einige Beobachtungen über die Stridulationsorgane der saltatoren Orthopteren, 1897.

PN 1067

UBW: Hauptbibliothek D-13283

Beuk, Stanislaus

Zur Kenntnis des Baues der Niere und der Morphologie von *Teredo* L., 1899.

PN 1228

Poljanec, Leopold

Zur Morphologie der äusseren Geschlechtsorgane bei den männlichen Lepidopteren, 1900.

PN 1337

Kozina, Paul

Beiträge zur Anatomie von *Rhynchobothrius ruficollis* (Eysenhardt), 1903.

PN 1577

Megušar, Franz

Einiges über die Anatomie des weiblichen Genitalapparates bei *Hydrophilus piceus* L., 1905.

PN 1915

Sajovic, Guido

Beitrag zur Anatomie, Histologie und Entwicklung der Borstenorgane bei *Lumbricus*, 1906.

PN 2009

Herič, Matthias

Zur Kenntnis polydisker Strobilation, 1906.

PN 2098

Grošelj, Paul

Untersuchungen über das Nervensystem der Aktinien, 1906.

PN 2166

Summaries

History of Doctoral Theses by Slovenian Candidates at the Faculty of Arts of the University of Vienna (1872 -1918)

Tone Smolej

**»I swear and promise to pursue my study of humanities with tireless effort.«
Slovenian Doctoral Candidates at the Faculty of Arts in Vienna (1876–1918)**

The chapter deals with regional and social origins of the 105 candidates (one woman) who defended their theses in the natural sciences and humanities at the Faculty of Arts between 1876 and 1918. Two thirds of the candidates came from Carniola (Kranjska). Their fathers were mostly farmers (35%), or civil servants (22%), especially teachers. 28% of candidates went on to become university professors, first in Vienna and Graz, and later they helped to found the University of Ljubljana. Eight of them became rectors of that university later in life. 40% became secondary school teachers, and some went on to become headmasters. 14% became librarians, researchers or museum staff, whereas for 14% we have no information on their later career. 4% worked as catholic priests.

Matej Hriberšek

Slovenian Doctors of Classical Philology Promoted at the University of Vienna between 1872 and 1918

The chapter presents a summary history of the Classical seminar at the Faculty of Arts at the University of Vienna and its development from its beginning in 1849 to 1919, focusing on individuals who played key roles in its development, especially Hermann Bonitz. Between 1877 and 1918 nine Slovenes obtained their doctorates in classical philology. In this chapter they are presented chronologically, starting with Fran Detela in 1877. The chapter presents their studies, with the focus on their theses and doctoral exams. Four of the doctors selected language topics for their theses, and five studied literary themes; four theses are still available, one of which was published in a secondary school publication. None of the nine doctors stayed in academia; some became secondary school teachers, others worked in culture or as tutors, translators, and authors of text books. They were active in different societies, and wrote for periodicals and newspapers in their

fields. None of the candidates had scholarly ambitions, and the majority stopped their research after the doctorate. Some of them strongly influenced the way in which classical languages were taught in secondary schools, and the educational policy, but none of them influenced the development of Classical philology in Slovenia, or the development of the classical philology studies.

Andrejka Žejn

Doctoral Theses in the Field of Slavic (Historic) Philology

Prominent Slavic scholars positioned Slavic philology, which had been made possible by favourable political circumstances in Austria-Hungary, as the equal of other philologies with a longer scholarly tradition. Vatroslav Jagić was the supervisor of several students who chose topics in philology and historical linguistics and went on to become university professors, namely Vatroslav Oblak, Rajko Nahtigal and France Kidrič; the teacher Josip Mencej, and Janko Šlebinger, who was one of the key actors in the development of the Slovenian National and University Library in Ljubljana.

Andrejka Žejn

The Foundations of Slovenian Dialectology in the Doctoral Theses of Slovene Students of Slavic Philology in Vienna

Karel Štrekelj, Josip Komljanec, Ivan Grafenauer and Ljudevit Pivko selected the phonetics of their home dialects as the topic of their doctoral theses at the institute of Slavic philology at the University of Vienna. Štrekelj and Grafenauer later worked in ethnology, literary history and linguistics. Komljanec and Pivko worked as secondary school teachers in the Štajerska region, and were active participants in the cultural and socio-political fields.

Tone Smolej

Theses in Slovenian Literature at the University of Vienna

Theses in Slovenian literature can be divided between the Jagić and Rešetar periods. Fran Vidic, Ivan Prijatelj and Rudolf Mole used the correspondence among eminent Slavists published by their supervisor Vatroslav Jagić in their research. In this period, the research focus was on the Slovenian literature at the turn of the 18th century. In his commentaries, Jagić paid attention to the history of education, and

he also expected a thorough philological analysis of the texts. He helped Vidic to publish his findings in *Archiv für slawische Philologie*, which gave Slovenian literary history an interesting international reach. Under the supervision of Milan Rešetar, the theses focused on contemporary literature. The thesis of Jakob Šilc also presents a comparativist point of view, as he had also studied Germanic and Roman languages, and is connected to the key positivist theoretician Taine and the renowned positivist literary historian Erich Schmidt. Most of the theses deal with the author's biography, explaining their literary work and individual topics by connecting the genesis of the authors work to their psyches and events in their lives.

Martina Ožbot

Slovenian Doctoral Students in Romance Philology at the University of Vienna

The paper discusses Slovene students who obtained doctoral degrees in Romance philology at the University of Vienna. In the second half of the 19th and at the beginning of the 20th centuries Romance philology was developing rapidly and the University of Vienna was one of the most prestigious places in the world where this field could be studied. Among the teachers that were active in the Romance Seminar in Vienna were Wilhelm Meyer-Lübke and Adolfo Mussafia, who were renowned scholars in the field. Eleven Slovene students received doctoral degrees in Romance philology at the University of Vienna, and three of them are now regarded as central figures of 20th-century Slovene culture and academic life: Andrej Budal (1889-1972), a translator, writer and theatre manager, along with the linguist Fran Šturm (1888-1944) and literary historian Stanko Škerlj (1893-1975), who both taught at the University of Ljubljana. The article focuses on the careers of the three main figures, discussing the formative role which their studies at the University of Vienna probably had in their later work and the contributions they made to the development of Slovene culture and academic life. The studies and careers of the other seven Slovene students are also briefly presented.

Irena Samide

Slovenian Doctors in Philosophy in the Field of Germanic Philology at the University of Vienna

The chapter presents Slovene doctors in the field of Germanic philology who obtained their doctorates at the University of Vienna. Even though German was

the teaching language in general secondary schools until the end of the Austro-Hungarian Empire, and was central for society and individuals alike, few Slovenians decided to study Germanic languages at university level. Until 1918 we only know of two candidates, Matija Murko (1861–1952, doctorate 1886) and Primus Lessiak (1878–1937, doctorate 1903). Murko's thesis was on Older German Literature; his thesis, entitled *Das Adam-Glossar*, which he made under the supervision of Richard Heinzl, focused on the dialect of the medieval Admont glosses. After graduation he dedicated himself fully to the Slavic languages and made a successful career as a professor at the Charles University in Prague. Primus Lessiak was from the Koroška (Carinthia) region and he started his career in dialectology: his thesis focused on the Carinthian Pernegg dialect, and he also studied German historical linguistics and the speech of isolated German language communities in Sorica, Tolminsko and Friuli.

Vlasta Pacheiner Klander

Glaser's Doctorate

Karol Glaser (1845–1913) first graduated from Vienna University in Slovenian and Classical Languages in order to qualify for a job as a school-teacher, where he worked all his life. He was able to realize his great wish to study Sanskrit and Comparative Linguistics only in the years 1881–83, when the famous German Indologist Georg Bühler started teaching at Vienna. Newly acquired documents from Vienna University show that he achieved a high proficiency in Sanskrit and a sound knowledge of Indian culture, and that he wrote a plausible thesis on the relationship of a classical Indian drama and one of Kālidāsa's epic poems. Unable to get a post as a university teacher, he published a number of articles on various Indian topics in German publications and Slovenian newspapers and journals. Urged by Bühler to translate Sanskrit texts, he published a German translation of a drama, but more important were his translations into Slovenian, including some Vedic hymns, parts of epics, religious poetry and all of Kālidāsa's dramas. After a few years he suddenly turned away from Indology and started writing a monumental history of Slovenian literature, a demanding task for which he received only severe criticism. Occasionally he still published translations from Sanskrit and articles on Indian topics. His main achievement was enabling Slovenian readers to get authentic information on Indian culture and to read some important works of Indian literature in direct translation from the original. None of this would have been possible without his doctoral studies in Vienna.

Monika Deželak Trojar and Tanja Žigon

Slovenian Doctors in History at the University of Vienna

The chapter first describes the historical development of History studies at the Faculty of Arts at the University of Vienna and presents the role that the 1848 reform of Austrian higher and secondary education played in the further development of historiography in the Slovene lands. The main part of the chapter discusses Slovenian doctorates in the field of history i.e. theses by those doctoral candidates who on their registration form stated that Slovenian was their native language and who were in the end awarded doctorates in history. In the period from 1881 to the end of the First World War, 16 candidates passed the demanding *rigorosum*; in the present chapter, they are discussed in chronological order by the date on which they were awarded their doctorate. In their theses, they researched diverse fields, from ancient history and the Middle Ages to modern history, especially Austrian history. In addition to the historical outline of the development of history studies and the later career paths of individual candidates (most of whom went on to become teachers, librarians or museum staff, though some also became university professors or politicians), the gradual development of Slovenian historiography is illustrated in some detail: from the first steps towards critical historiography by Franc Kos and his contemporaries, to the rapid development towards scientific historiography, especially after the First World War, when Josip Mal, Milko Kos and Josip Žontar started to work in the field.

Žiga Zwitter

Doctoral Theses by Slovenian Students of Geography at the University of Vienna between 1900 and 1918

The chapter discusses doctoral theses written between 1900 and 1918 by five Slovenian students who studied geography at the University of Vienna. The Vienna students were among the few Slovenians familiar with major advances in geography in the long 19th century. In the late 19th century Vienna became an important centre of research in geomorphology and historical geography, which also influenced the subject matter of the Slovenian students' doctoral theses. Jože Rus studied the karst areas of present-day southern and south-eastern Slovenia from the perspective of regional geography (regional studies), with special emphasis on karst hydrology, combining the results of field-work with a rather descriptive

approach. Josip Srebrnič researched historical settlement geography; a long-term historical analysis led him to a non-deterministic conclusion despite his familiarity with F. Ratzel's anthropogeography. Vinko Šarabon diligently studied the demography of 19th-century Europe, although more causal explanations could be added to his results. Josip Cerk and Viktor Peterlin dealt with historical cartography. The quality of these theses is closely related to the stage of development of geography and of university studies at that time. Although these works are now by and large obsolete, one can still find details relevant for historical and geographical research in them.

Luka Vidmar

Doctoral Theses in History of Art

The chapter deals with doctoral theses in the field of history of art, written by four Slovenian students at the University of Vienna in the time of the Austro-Hungarian Empire: Josip Mantuani (*Ueber die Kleinkunst und das Kunstgewerbe des X und Beginn des XI Jahrhunderts*, 1894), France Stelè (*Die Wandmalerei in Krain um die Mitte des 15. Jhrh.*, 1912), Vojeslav Molè (*Eine illustrierte serbische Handschrift aus dem Jahre 1649 mit der Topographie des Kosmas Indikopleustes und dem Hexaemeron des Bulg. Exarchen Johannes*, 1912), and Izidor Cankar (*Maler Giulio Quaglio*, 1913). All four doctoral theses reflected methodological trends of the Vienna School of Art History in the late 19th and early 20th centuries, especially empiricism and positivism, which were crucial already for Rudolf Eitelberger, the first professor of the history of art at the University of Vienna. The contents of the theses were typical for the widening of topics beyond the borders of "classical" art, promoted by the Vienna professors, including Mantuani's mentor Franz Wickhoff: they analysed the Pre-Romanesque, Gothic, and Baroque works of art, and Serbian works of art in the Byzantine tradition. Three theses dealt with Western art (in the Holy Roman Empire and the Republic of Venice), which was still the main subject of research of the Vienna professors, especially Stelè's and Cankar's mentor Max Dvořák. The most unconventional in this regard was – thanks to professor Joseph Strzygowski – Molè's thesis, dealing with Serbian art. Their theses were inevitably influenced by the connections between the Vienna School of Art History and the politics of the empire. They were written in German, which had the status of supranational and scholarly language in

the Cisleithania until the end of the monarchy. They reflected the increasing interest of the school in the artistic and cultural heritage of the empire: Molè, Stelè and Cankar analysed works of art from their home or neighbouring provinces (within the empire or its sphere of interest). Their theses embraced the concept of complementary centre and periphery, typical of traditional history of art and of the Vienna School of Art History, which indirectly consolidated the identity and continuity of the empire. Especially Stelè's and Cankar's theses, rich in descriptions of the monuments, reflected the growing involvement of the school in state heritage conservation.

Matjaž Barbo

Čerin's Doctoral Studies of Musicology

The chapter focuses on Josip Čerin's study of musicology in Vienna with Guido Adler, and analyses the source and meaning of his doctoral thesis. Čerin's outstanding work in the field of promotion and performance of symphonic music in Slovenia is still not historically valued enough. There are only a few sporadic and mostly short entries on Čerin and his work. Most authors base their writing more or less directly on Premrl's more extensive biography, published in two parts in the journal *Pevec* (The Singer) in 1925. Čerin's doctoral thesis was published by *Slovenska matica* in 1908. Čerin initially began studying at the Faculty of Law at the University of Vienna in the winter semester 1887/88. As can be seen from his course registrations kept in the archives of the Vienna University, he attended lectures of German law history, various chapters of Roman law, lectures on family law, and a cycle of lectures in canon law. He interrupted his studies at the University of Vienna because of music and returned to musicological lectures in the winter semester of 1899/1900. In the five following semesters, he attended all the lectures by the famous Guido Adler. He also attended lectures by Max Dietz, Heinrich Rietsch and Richard Wallaschka. In the last semesters, he chose lectures in philosophy (Vogt, Müller, Stöhr) and Slavic languages (Jireček, Vondrak, Jagić). His broad intellectual interests culminated in an interdisciplinary thesis, entitled *Die Melodie der slovenischen protestantischen Gesangbücher, Quellen und deren Verwendung nach der Reformation*. While the place of Čerin's thesis in Slovenian musicological history is debatable, it is an undeniable fact that Čerin basically marked his time and subsequent musicological efforts as one of the most educated and sophisticated Slovenian musicians of his time.

Igor Žunkovič

Slovenian Doctorates in Philosophy between 1872 and 1918

At the turn of the century the intellectual climate at the Vienna University was extremely open, diverse and in some regards even revolutionary, which attracted professors and students from all around Europe. Five Slovenian would-be doctors of philosophy studied in this milieu between 1857 and 1918, including influential figures such as Mihajlo Rostohar and Alfred Šerko. The analysis of their lives and work shows that they were influential in different scientific fields (psychology, medicine) and as public officials. Nevertheless, none of them left an important mark on the development of Slovenian academic philosophy, although some contributed to the emergence of Slovenian philosophical terminology in the first half of the 20th century.

Milan Hladnik and Lidija Rezoničnik

Slovenian Doctoral Students of Mathematics at the University on Vienna

This chapter sketches the history of mathematical studies at the Faculty of Arts at the University of Vienna and presents its most prominent professors. The focus of the chapter then shifts to the students from the Slovene lands (Kranjska and Primorje) who obtained their doctorates in mathematics between 1872 and 1918, namely: Franc Hočevar, Valentin Kušar, Josip Plemelj, Jožef Pavlin, Karel Pirjevec, Jožef Sever, Rudolf Perhac and Rihard Zupančič. We present their studies and their later careers either in academia (Hočevar, Plemelj, Kušar, Zupančič) or in secondary schools (Pirjevec, Perhac), as well as their work as authors of text books for mathematics (Hočevar, Perhac, Zupančič, Plemelj). We found little information on the careers of Pavlin and Sever. Several among them played a crucial role in the founding of the University of Ljubljana in 1919, and worked as professors in mathematics (Plemelj, Zupančič) or physics (Kušar) at the Faculty of Arts and Technical Sciences.

Boštjan Golob and Igor Žunkovič

Slovenian Doctors in Physics from 1882 until the End of WW1

The chapter explores the lives and the scientific impact of Slovenian physicists who studied at the University in Vienna at the end of the 19th century. These students listened to eminent contemporary scientists, whose lectures included

the most recent findings in physics and mathematics. After completing their doctoral theses, all of them returned to Slovenian territory, but none of them pursued a further scientific career and most became secondary school teachers (physics and mathematics). Therefore, they did not have any direct impact on the development of Slovenian academic physics, although they may have had an indirect impact via their work as educators and by introducing new scientific ideas into Slovenian society.

Franc Perdih

Doctoral Theses by Slovenian Chemistry Students at the University of Vienna until the End of WW1

The development of chemical industry in the Austro-Hungarian Empire as well as increased access to university studies led to a growing interest in the study of chemistry among Slovenians. In 1896 Anton Nikolaj Papež was the first Slovenian to be awarded a doctorate in the field of chemistry. In the following years, several Slovenians studying at the Vienna University also achieved the highest academic titles – Viktor Jeločnik (1903), Maks Samec (1904), Marius (Marij) Rebek (1913), and Salvislav Jenčič (1915). Their doctoral theses were all in the field of organic chemistry, the central research field within the II. Chemical Institute at the Faculty of Arts. In the same period, two Slovenian women, Ana Jenko, married name Štěrba-Böhm (1911, Czech Charles-Ferdinand University in Prague) and Ana Mayer, married name Kansky (1920, at the newly founded University of Ljubljana) achieved their doctorates. Three of the first Slovenian chemistry doctors who studied at the University of Vienna (Samec, Rebek and Jenčič) significantly contributed to the establishment of the chemistry study programmes and research at the newly founded University of Ljubljana as its first professors of chemistry. Among them, Maks Samec was the most outstanding in terms of research success, international reputation and management functions.

Mihael Brenčič

The Geologist Karel Hinterlechner, a Doctoral Candidate in Mineralogy from the University of Vienna

The chapter first presents the development of geological studies in Austria before 1848 and after the reform at the Faculty of Philosophy at the University of

Vienna. It presents the university studies of Karl Hinterlechner who was, according to the available data, the only Slovenian who studied mineralogy and geology in Vienna. He attended a very wide range of science subjects with an emphasis on geology. He defended his doctoral thesis in the field of metamorphic petrology, which he prepared during his work at the Technical School in Brno. Until the 1919, he worked at the Geological Institute in Vienna. He returned to Ljubljana, where he took on numerous important organizational, professional and scientific tasks at the University of Ljubljana.

Avtorice in avtorji

Dr. Matjaž Barbo, redni profesor

matjaz.barbo@ff.uni-lj.si

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za muzikologijo, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

Matjaž Barbo (1965) je predstojnik Oddelka za muzikologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Več kot desetletje je bil glavni urednik mednarodne znanstvene muzikološke revije *Muzikološki zbornik*, poleg tega je član uredništva več drugih znanstvenih in strokovnih periodičnih publikacij ter je vključen v različne domače in mednarodne znanstvene projekte. V svojih raziskavah se posveča glasbi od 18. stoletja do danes, zlasti v povezavi s slovenskim kulturnim življenjem, razvoju simfonične glasbe ter izbranim glasbeno-estetskim vprašanjem od definiranja glasbenih referenčnih sistemov in koncepta glasbenega dela do analize interpretacijske in recepcijske zgodovine glasbe ter improvizacijskih principov. Objavil je več monografij, znanstvenih člankov, poljudnih tekstov in prevodov s področja muzikologije, dve njegovi knjigi sta prevedeni v angleščino in nemščino.

Dr. Mihael Brenčič, izredni profesor

mihael.brencic@ntf.uni-lj.si

Univerza v Ljubljani, Naravoslovnotehniška fakulteta, Oddelek za geologijo, Aškerčeva cesta 12, SI-1000 Ljubljana in Geološki zavod Slovenije, Dimičeva ulica 14, SI-1000 Ljubljana

Mihael Brenčič na Univerzi v Ljubljani predava predmete Hidrogeologija, Geologija krasa, Kvantitativna hidrogeologija, Aplikativna hidrogeologija, Hidrogeologija onesnaževal in Zgodovina geologije. Njegova ožja specialnost so inženirska hidrogeologija, hidrodinamika podzemne vode, izotopska hidrogeologija, hidrogeologija onesnaževal in kraška hidrogeologija. Intenzivno se ukvarja tudi z zgodovino in filozofijo ved o Zemlji in vodi. Kot predavatelj in raziskovalec je gostoval na več evropskih univerzah. Njegova bibliografija obsega več kot 1300 enot. V letu 2010 je prejel nagrado Inženirske zbornice Slovenije za posebne dosežke.

Dr. Monika Deželak Trojar, znanstvena sodelavka*monika.dezelak@zrc-sazu.si*

Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Monika Deželak Trojar je leta 2007 diplomirala iz latinščine in zgodovine na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, leta 2015 pa doktorirala na Oddelku za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru. Zaposlena je na ZRC SAZU, na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede: od 2007 kot mlada raziskovalka, od 2016 pa kot znanstvena sodelavka. Raziskuje starejše slovensko slovstvo 17. in 18. stoletja, zgodovinpisje 17. stoletja, jezuitsko novoveško dramatiko in gledališče na Slovenskem.

Dr. Boštjan Golob, redni profesor*bostjan.golob@ijs.si*

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za matematiko in fiziko, Jadranska 19, SI-1000 Ljubljana in Institut »Jožef Stefan«, Jamova 39, SI-1000 Ljubljana

Boštjan Golob se je po diplomi na Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo zaposlil na Institutu Jožef Stefan na Odseku za eksperimentalno fiziko osnovnih delcev. Doktorsko disertacijo s področja lastnosti mezonov B je zagovoril leta 1996. Od leta 1998 je zaposlen na Fakulteti za matematiko in fiziko Univerze v Ljubljani, sedaj kot redni profesor za področje fizike. Njegovo raziskovalno delo je povezano z asimetrijo med snovjo in antisnovjo v vesolju, kršitvijo simetrije CP in lastnostmi mezonov B in D.

Dr. Milan Hladnik, izredni profesor v pokoju*milan.hladnik@fmf.uni-lj.si*

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za matematiko in fiziko, Jadranska 19, SI-1000 Ljubljana

Milan Hladnik je diplomiral leta 1973 in doktoriral leta 1985 na Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo v Ljubljani. Do leta 1995 je bil zaposlen na tej ustanovi, nato pa do upokojitve konec leta 2011 na njeni naslednici Fakulteti za matematiko in fiziko. Predaval je različne predmete: analizo študentom matematike, verjetnost in statistiko študentom računalništva in informatike ter osnovno matematiko študentom biologije, tekstilne tehnologije in drugim. Vrsto let je vodil podiplomski seminar za študente pedagoške smeri matematike. Napisal je več učbenikov in študijskih gradiv ter dve krajši monografiji. Raziskovalno se je ukvarjal s teorijo operatorjev, predvsem z elementarnimi operatorji in Schurovimi multiplikatorji.

Dr. Matej Hriberšek, docent*matej.hribersek@ff.uni-lj.si, matej.hribersek@guest.arnes.si*

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za klasično filologijo, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

Matej Hriberšek se je po končani poljanski gimnaziji leta 1991 vpisal na študij klasične filologije na Filozofski fakulteti, kjer je leta 1996 diplomiral, leta 2000 magistriral in leta 2003 doktoriral iz latinskega jezika. Do leta 2010 je bil asistent, od leta 2010 pa je docent za latinski in grški jezik na Oddelku za klasično filologijo FF UL. Študijsko se je izpopolnjeval v Zürichu, Tübingenu, Göttingenu in na Dunaju. Osrednja področja njegovega delovanja so: grška in latinska slovnica, zgodovina latinskega jezika, srednjeveška latininiteta, zgodovina srednjeveške in noveveške latinske književnosti s posebnim poudarkom na latinski ustvarjalnosti na Slovenskem, prevajanje iz klasičnih jezikov in njegova zgodovina, specialna didaktika klasičnih jezikov, zgodovina klasične filologije, zgodovina šolstva, slovaropisje klasičnih jezikov, antična in srednjeveška retorika, latinska in grška metrika.

Dr. Nejc Jogan, izredni profesor*Jernej.Jogan@bf.uni-lj.si*

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za biologijo, Večna pot 111, SI-1000 Ljubljana

Nejc Jogan je študiral biologijo na Biotehniški fakulteti Univerze v Ljubljani. Raziskovalno deluje v glavnem na območju Slovenije in Balkanskega polotoka. Promoviral je iz sistematske botanike leta 2002 (naslov doktorske disertacije: *Sistematika in horologija skupine navadne pasje trave (Dactylis glomerata agg.) v Sloveniji*) in je izredni profesor za področje botanike na Oddelku za biologijo BF UL. Težišča raziskovanja: flora praprotnic in semenk Slovenije in sosednjih območij s poudarkom na družini trave (Poaceae), kartiranje flore, biogeografija, tujerodne invazivne vrste, naravovarstvo.

Dr. Petra Kramberger, docentka*petra.kramberger@ff.uni-lj.si*

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko z nederlandistiko in skandinavistiko, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

Petra Kramberger je študirala germanistiko na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. V okviru različnih projektov je raziskovala v Münchnu, Mannheimu in na Dunaju. Promovirala je iz literarnih ved leta 2011 (naslov doktorske disertacije: *Časopis »Südsteirische Post« (1881–1900) in njegov podlistek*) in je docentka za področje književnosti v nemškem jeziku na Oddelku za germanistiko z nederlandistiko in skandinavistiko FF UL. Težišča raziskovanja: nemško časnikarstvo in nemška literarna ustvarjalnost na Spodnjem Štajerskem, slovenska kulturna zgodovina v 19. in 20. stoletju, slovensko-nemški odnosi v 19. in 20. stoletju, doktorske disertacije slovenskih kandidatov v avstro-ogrski monarhiji (1872–1918).

Dr. Martina Ožbot, redna profesorica*martina.ozbot@ff.uni-lj.si*

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za romanistiko, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

Martina Ožbot je italijanistka. Ukvarja se predvsem z besediloslovjem, zgodovino prevajanja in z jeziki v stiku. Med temami, ki se jim posveča, so vloga prevajanja v dvojezičnih situacijah, reprezentacija večjezičnosti v prevodih in zgodovina italijansko-slovenskih prevodnih in kulturnih odnosov. Med drugim je avtorica knjig *Prevajalske strategije in vprašanje koherence v slovenskih prevodih Machiavellijevega Vladarja* (2006) in *Prevodne zgodbe: Poskusi z zgodovino in teorijo prevajanja s posebnim ozirom na slovensko-italijanske odnose* (2012). Je urednica revije *Linguistica* in knjižne zbirke *Studia translatoria*. Občasno prevaja iz italijanščine in angleščine v slovenščino in obratno (npr. Edward Sapir: *Jezik*; Luca Luigi Cavalli-Sforza: *Geni, ljudestva in jeziki*).

Vlasta Pacheiner Klander, strokovna sodelavka Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU v pokoju

Vlasta Pacheiner Klander je bila po diplomu iz svetovne književnosti in literarne teorije med letoma 1960 in 1962 z indijsko štipendijo na izpopolnjevanju v Indiji. Na College of Indology na Barnas Hindu University v Varanasiju je po posebnem programu študirala sanskrt od začetne stopnje do branja klasičnih tekstov. Pri prof. Agrawalu se je udeleževala posebnega tečaja interpretacije *Ved*. Leta 1962 je opravila vse štiri izpite za *Postgraduate Diploma in Indian Philosophy and Culture*. Po vrnitvi v Ljubljano je ob in po rednih zaposlitvah na RTV Ljubljana (1962–1968), v NUK-u (1968–1980) in na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU (1980–1996) iz sanskrta prevedla šest knjig (Kalidasa: *Šakuntula*, 1966; *Bhagavadgita*, 1970, 1990; *Kot bilke, kot iskre* (antologija sanskrt-ske lirike), 1973; Kalidasa: *Oblak glasnik, Letni časi*, 1974; *Zgodba o Savitri*; in *Ko pesem tkem* (antologija vedske poezije), 2005, za katero je dobila Sovretovo nagrado). Za publikacijo *Literarni leksikon* je napisala dva zvezka: *Staroindijska poetika* (1982) in *Staroindijske verzne oblike* (2001) in s teh področij objavila več razprav. Pisala je tudi o Tagoreju in o slovenskih posrednikih indijske kulture: K. Glaserju (več študij in knjiga 2017), A. Ocvirku, J. Svetini in S. Petriču. Na FF je sodelovala pri seminarju prof. Pirjevca o staroindijski poetiki (1974/1975) in na Oddelku za primerjalno in splošno jezikoslovje vodila vaje iz sanskrta (1989–2001).

Dr. Franc Perdih, izredni profesor*franc.perdih@fkkt.uni-lj.si*

Fakulteta za kemijo in kemijsko tehnologijo, Univerza v Ljubljani, Večna pot 113, SI-1000 Ljubljana

Franc Perdih, študij kemije na Univerzi v Ljubljani, enoletno raziskovalno bivanje na Technische Universität München. Promoviral iz kemije 2002, enoletno podoktorsko bivanje na University of California, Berkeley, ZDA, od 2004 docent in od 2016 izredni profesor za anorgansko kemijo na Fakulteti za kemijo in kemijsko tehnologijo Univerze v Ljubljani. Od 2012 predsednik državne predmetne komisije za splošno maturo za kemijo, od 2013 sourednik slovenske znanstvene revije *Acta Chimica Slovenica*. Težišča raziskovanja: antidiabetične lastnosti vanadijevih in cinkovih spojin, sintezna organokovinska kemija, supramolekularna kemija in kristalna arhitektura koordinacijskih in organskih spojin, kristalografija.

Dr. Lidija Rezončnik, docentka*Lidija.Rezonicnik@ff.uni-lj.si*

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slavistiko, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

Lidija Rezončnik je študirala polonistiko in germanistiko na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Promovirala je iz slavistike (2014) in je docentka za poljsko književnost na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Ukvarja se zlasti z modernizmom v poljski in slovenski književnosti, interdisciplinarnim raziskovanjem književnosti in filma v okviru filmskih adaptacij in literarnim ustvarjanjem (narodnih) manjšin (kočevski Nemci).

Dr. Irena Samide, izredna profesorica*irena.samide@ff.uni-lj.si*

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko z nederlandistiko in skandinavistiko, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

Irena Samide je študirala primerjalno književnost ter nemški jezik in književnost na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Tu je tudi magistrirala in doktorirala leta 2012 na temo *Nemška književnost v gimnazijah na Slovenskem od 1848 do 1918*. Od leta 1998 poučuje na Oddelku za germanistiko na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, sprva kot lektorica, nato asistentka in docentka, od 2019 kot izredna profesorica. Študijsko se je izpopolnjevala na Dunaju, v Berlinu, Münchnu in Mannheimu. Področja njenega raziskovalnega dela so: zgodovina izobraževanja, zlasti gimnazijskega in visokošolskega, nemško-slovenski vzajemni odnosi, literarna didaktika, književnost 19. stoletja in študije spolov.

Dr. Tone Smolej, redni profesor*tone.smolej@ff.uni-lj.si*

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

Tone Smolej je leta 1997 končal študij primerjalne književnosti in francoščine na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Izpopolnjeval se je na Dunaju kot Herderjev štipendist (1996/1997). Leta 2003 je doktoriral z disertacijo o slovenski recepciji francoske naturalistične proze. Od leta 1998 dela na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo ljubljanske Filozofske fakultete, kjer je bil leta 2014 izvoljen za rednega profesorja. Doslej je bil gostujoči profesor na Tehnično-humanistični akademiji (Bielsko-Biała), na Univerzi Karla in Franca (Gradec), na Karlovi univerzi (Praga), na Univerzi Loránda Eötvösa (Budimpešta) ter na Univerzi Komenskega (Bratislava). Skupaj z Matejem Hriberškom je sestavil učbenik *Retorične figure* (2006), skupaj z Majdo Stanovnik pa je napisal knjigo *Anton Ocvirk* (2007). S področja francosko-slovenskih literarnih odnosov je izdal tri monografije, in sicer *Slovenska recepcija Emila Zolaja (1880–1945)*, *Iz francoskega poslovenjeno in Slovenska recepcija francoske književnosti od klasicizma do simbolizma*. Leta 2014 pa je objavil monografijo *Etwas Größeres zu versuchen und zu werden: Slowenische Schriftsteller als Wiener Studenten (1850–1926)*.

Dr. Luka Vidmar, docent, znanstveni sodelavec*luka.vidmar@zrc-sazu.si*

Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Luka Vidmar je znanstveni sodelavec na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ukvarja se s književnostjo, likovno umetnostjo in kulturo v dobi baroka in razsvetljenstva na Slovenskem, med drugim s knjižno cenzuro, Akademijo operozov in Zoisovim krogom. Vodil je raziskovalni projekt *Prepovedane knjige na Slovenskem v zgodnjem novem veku*. Leta 2013 je objavil knjigo *Ljubljana kot novi Rim: Akademija operozov in baročna Italija*, leta 2016 pa je pri založbi Peter Lang v Frankfurtu izšla njegova knjiga *A Slavic Republic of Letters: The Correspondence between Jernej Kopitar and Baron Žiga Zois*.

Dr. Žiga Zwitter, docent*ziga.zwitter@ff.uni-lj.si*

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

Žiga Zwitter je docent za slovensko in občo zgodovino zgodnjega novega veka. Po študiju geografije in zgodovine je leta 2015 doktoriral iz zgodovine. Raziskuje predvsem okoljsko zgodovino zgodnjega novega veka. V letih 2016 in 2017 je kot podoktorski štipendist Avstrijske akademije znanosti pol leta raziskovalno gostoval na dunajskem Inštitutu za socialno ekologijo, pri okoljski zgodovinarki Vereni Winiwarter. Na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani poučuje predmete o zgodovini Jugovzhodne Evrope v zgodnjem novem veku, dve leti pa je izvajal tudi seminarske vaje iz starejše zgodovine.

Dr. Andrejka Žejn, asistentka

andrejka.zejn@zrc-sazu.si

Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Andrejka Žejn je na ljubljanski Filozofski fakulteti končala študij slovenistike ter primerjalne književnosti in literarne teorije. Z začetkom podiplomskega študija na Oddelku za slovenistiko v Ljubljani je začela sodelovati pri koroškem narečnem slovaropisnem projektu na Inštitutu za slavistiko Univerze v Gradcu v Avstriji. Doktorirala je iz koroške narečne leksike. Od leta 2015 je zaposlena na ZRC SAZU Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede, kjer se ukvarja s starejšimi slovenskimi rokopisi in izhodišči slovenske pripovedne proze.

Dr. Tanja Žigon, izredna profesorica

tanja.zigon@ff.uni-lj.si

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za prevajalstvo, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

Tanja Žigon je študirala germanistiko in zgodovino na Univerzi v Ljubljani. V okviru različnih projektov je raziskovala v Vidmu, na Dunaju, v Salzburgu, Tübingenu in v Münchnu. Promovirala je iz literarnih ved leta 2008 in je izredna profesorica za prevodoslovje na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Je vodja raziskovalnega programa *Medkulturne literarnovedne študije*. Prevaja iz nemščine v slovenščino in obratno, predvsem humanistična in družboslovna besedila. Raziskuje nemško-slovenske medkulturne stike, literarno in kulturno zgodovino, kulturološka in prevodoslovna vprašanja.

Dr. Igor Žunkovič, asistent*igor.zunkovic@ff.uni-lj.si*

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnosti in literarno teorijo, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

Igor Žunkovič je raziskovalec in asistent na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ukvarja se s preučevanjem razmerja med literaturo in znanostjo (nevroznanostjo, teorijo evolucije, fiziko 20. stoletja itn.). Je avtor knjige *Evolucija in literatura*, prevajalec knjig Paula Armstronga *Kako se literatura igra z možgani* in Briana Boyda *O izvoru zgodb* ter avtor številnih znanstvenih člankov o najsodobnejših znanstvenih pristopih k raziskovanju literature, med drugimi: *Literatura kot evolucijska prilagoditev*, *Pomen evolucijske vloge smeha in seksualnosti za razumevanje vloge gledalcev v starogrški tragediji*, *Ali je nevroznanost rešila humanistiko?*

Imensko kazalo

A

Adamič, France 362, 367, 368, 384
 Adelong, Friedrich von 51, 100
 Adler, Gottlieb 323
 Adler, Guido 263, 264, 268, 269, 270,
 271, 272, 274, 423
 Ajshil 26, 38, 40
 Albu, Emily 234, 235, 238
 Alessio, Giovanni 117
 Alighieri, Dante 108, 114, 117, 121, 122
 Alsdorf, Ludwig 154, 168
 Ambrožič, Matjaž 10, 18, 19
 Andeški, Bertold V. 209
 Andolšek, Ivan (Johann) 285–287, 297,
 335, 402
 Andrić, Nikola 104, 110
 Antifont 33
 Antonicek, Theophil 278
 Apih, Josip 176
 Apijan iz Aleksandrije (Appianus
 Alexandrinus) 178
 Apulej, Lucij 38
 Aristofan 12, 24–26, 38
 Aristotel 24, 29, 30, 32, 35, 36, 38, 105,
 270, 291
 Arnim, Hans Friedrich August von 23,
 32–41, 43, 103, 199, 285
 Arnold, Robert Franz 42, 106, 107, 110,
 206
 Ascoli, Graziadio Isaia 113, 128
 Aurenhammer, Hans 241, 259
 Avrelij, Mark 38
 Avstrijsko-estenski, Franc Ferdinand,
 nadvojvoda 197, 256
 Avzonij, Decim Magnus 38, 40

B

Babič Škoro, Aida 332, 336

Bakhilid 35, 38
 Bakoš, Ján 242, 259
 Barbo, Matjaž 6, 263, 278, 423, 427
 Barth Barthenau, Ludwig von 14
 Bata, Klementina 93
 Battisti, Carlo 117, 122, 128
 Baudouin de Courtenay, Jan 55, 69, 75,
 76, 81, 93, 94
 Bauer, Adolf 186, 198, 213
 Baumeister, August 44, 48
 Baumgartner, Andreas 321, 322
 Beaumarchais, Pierre 128
 Becke, Friedrich Johann Karl 371, 396
 Becker, Philipp August 106, 121–123,
 125–128
 Belar, Leopold 265, 279
 Benndorf, Friedrich August Otto 26, 28,
 243, 244, 248, 255
 Bergmann, Hubert 146–148
 Bernleithner, Ernst 223, 224, 226, 230,
 235, 238
 Bernstein, Sergej Natanovič 315
 Berwerth, Friderich Martin 226, 237,
 394, 395
 Beuk, Stanislaus 416
 Bezlaj, Janko 185, 219
 Biafostocki, Jan 242, 254, 259
 Biese, Alfred 33
 Bister, Feliks J. 204, 219
 Bittner, Lotte 321–323, 336
 Bittner, Maximilian 127
 Blache, Paul Vidal de La 230
 Blackmore, John T. 329, 336
 Bleiweis, Janez 104, 105, 109, 110, 334,
 411
 Boccaccio, Giovanni 123
 Bohinec, Valter 223–226, 238
 Böhm, Gertruda (r. Golob) 181

- Böhm, Josef 266
Böhm, Ludvik ml. (Ludwig) 175, 181–184, 215–217, 413
Böhm, Ludvik st. (Ludwig) 181
Bohorič, Adam 9, 58, 411
Boller, Anton 152
Boltzmann, Ludwig 282, 283, 298, 302, 304, 306, 307, 309, 311, 312, 322–325, 327, 329, 330, 336
Bonitz, Hermann 21, 22, 48, 152, 358, 417
Boranić, Dragutin 88
Bormann, Eugen 23, 26, 29, 32, 34, 35, 37–42
Boškovič, Ruder 334
Božič, Mirko (Gottfried) 285–287, 296, 297
Brecht, Bertold 128
Brecht, Walther 134
Brenčič, Mihael 6, 389, 390, 393, 396–398, 425, 427
Brentano, Franz Clemens 282–284, 291
Brezar, Borut 291, 298
Breznik, Anton 76
Breznik, Josip 201, 331, 332, 335, 336
Brežnik, Pavel (Paul) 119, 124, 125, 129, 409
Brücke, Ernst Wilhelm 85, 93, 74, 75
Brückler, Theodor 255, 256, 259
Bruckner, Anton 266
Brückner, Eduard 205, 206, 209, 213, 224, 226, 235
Bucik, Valentin 195, 219
Budak, Neven 233, 238
Budal, Andrej (Andreas) 111, 117, 119, 123, 124, 129, 409, 419
Büdinger, Max 24, 27, 174, 177–179, 181, 182, 184, 185–187, 190, 191
Bühler, Georg 151, 154–157, 161, 163, 165, 166, 168, 420
Bujas, Zoran 290–292, 299
Bulić, Fran 250, 251, 261
Bunsen, Robert W. 340, 341
Burgundski, Vincencij 105
- C**
Caf, Oroslav 153
Canello, Ugo Angelo 113
Cankar, Ivan (Johann) 190
Cankar, Izidor (Isidor) 16, 18, 223, 225, 239, 241, 244–248, 250–254, 256–261, 279, 318, 413, 422, 423
Capuder, Franc 200
Capuder, Karl 200–202, 204, 215–219, 415
Capuder, Margareta 200
Celestin, Fran (Franz) 7, 8
Celjski, Ulrik II. 184
Cerk, Josip (Josef) 223–225, 233–239, 404, 422
Cerkovnik, Gašper 241, 243, 248, 249, 254, 255, 258, 260
Cevc, Emilijan 250, 256–258, 260
Cezar, Gaj Julij 24, 30, 31
Chotek Chotkow und Wognin, Sophie (Maria Josephine Albina) von, vojvodinja (gl. Hohenberška, Zofija) 197
Chretien de Troyes 127, 129, 410
Ciceron, Mark Tulij 24, 26, 29–31, 33, 35, 36, 38, 40, 43
Cigale, Dejan 224, 226, 230, 233, 238, 289
Cigoj Krstulović, Nataša 267, 278
Cindrič, Alojz 9, 10, 15, 19, 28, 35, 40, 42, 48, 176, 219, 223–225, 238, 241, 243, 260, 290, 298, 302, 304, 306, 319, 367, 369, 384
Ciperle, Jože 22, 48, 62, 69, 176, 219
Coccinius Tubingensis, Michael (= Köchlin, Michael) 188, 217, 221, 414
Comte, August 283
Concetti, Riccardo 128
Conze, Alexander 24

Curtius, F. J. 144
 Cvijić, Jovan 193, 195, 224
 Czoernig-Czernhausen, Karl von 200

Č

Čadez, Franz 404
 Čakš, Tonja 264, 271, 273, 274, 276–278
 Čas, Bojan 219
 Čerin, Josip (Josef) 18, 263, 279, 408, 423
 Čermelj, Lavo (Leopold) 17, 302, 318,
 326, 327, 332–336, 403
 Čop, Matija 153
 Čurkina, Iskra 102, 110

Ć

Ćirković, Sima M. 236, 238, 239

D

Dalmatin, Jurij 59
 D'Angelo, Mariapia 117, 128
 Darwin, Charles 359, 364
 Debeljak, Tine 82, 93, 117, 369
 Decij, Gaj Mesij Kvint Trajan Avgust 43
 Demelius, Gustav 265
 Demosten 24, 26, 27, 30, 40
 Demus, Otto 257
 Derganc, Anton 17, 37–39, 44–47, 135,
 406
 Desideri, Paola 117, 128
 Detela, Fran (Franz) 21, 24, 25, 44, 45, 47,
 406, 417
 Deželak Trojar, Monika 5, 171, 421, 428
 Dietz, Max 269, 278, 423
 Diez, Friedrich 97, 112, 113, 115
 Diodor Sicilski (Diodorus Siculus) 178
 Dion iz Pruze 38, 39, 43
 Dion, Kasij (*Cassius Dio Cocceianus*) 178
 Dionizij Halikarnaški 43
 Dobrovský, Josef 51, 80, 94, 98, 120
 Dodič, Milan 65, 69
 Dolar, Anton 13, 14, 32–34, 44, 45, 47,
 151, 156, 165, 168, 406

Dolgan, Marjan 296, 298
 Dolinar, Anton 264
 Dolinar, Darko 52, 66, 69, 73, 82, 93, 109,
 110
 Dolinar, Štefan (Stefan) 12, 17, 326–328,
 330, 335, 402
 Door (Dörr), Anton 266
 Doppler, Christian 322, 324
 Dopsch, Alfons 192, 196, 199, 200, 202,
 205, 206, 209, 213, 214
 Draeger, Anton August 31
 Dreger, Moritz 246
 Drnovšek, Janez (Johann) 10, 119, 121,
 125, 129, 410
 Dvořák, Max 241, 242, 244, 247, 250–
 252, 255–258, 422

E

Ebner Eschenbach, Marie von 138
 Egger, Hermann 247
 Egglmaier, Herbert H. 357, 358, 384
 Ehrendorfer, Friedrich 357, 359, 360, 385
 Ehrenfels, Christian von 282
 Ehrenfest, Paul 324, 325
 Ehrenhaft, Felix 323
 Ehrlich, Margarethe 14, 19
 Eitelberger, Rudolf 241, 242, 244, 253,
 422
 Elze, Theodor 275, 276, 279
 Engelbrecht, August 35, 38, 103
 Engelbrecht, Helmut 22, 48
 Erjavec, Fran (Franz) 340, 392
 Escherich, Gustav Ritter von 326, 328,
 330–332, 302, 303, 306–309, 311–315
 Ettingshausen, Andreas Frh. von 322
 Ettmayer, Karl von 115, 121–123, 127
 Evripid 26, 33, 35, 38, 40, 43
 Evtropij (Eutropius) 178
 Ewald, Oskar 282
 Exner, Adolf 265
 Exner, Franz Serafin (Seraphin) 22, 48,
 323, 324, 326, 327, 329–331, 358

F

Fabiani, Maks 11
 Faustus, ps. (gl. Jančar, Ferdinand) 17,
 174, 175, 187–190, 216, 217, 414
 Federer, Ignaz 393
 Fellmeth, Ulrich 234, 238
 Fellner, Thomas 28, 30
 Fenzl, Eduard 358
 Ferenc, Mitja 212, 220
 Fermi, Enrico 325
 Feuchtersleben, Ernst von 358
 Flies, Jakob Friedrich 291
 Flor (Florus) 178
 Foerster, Anton 265, 275
 Fournier, August 175, 177, 200, 202, 205,
 206, 213, 234, 237
 Franke, Adolf 342, 348, 350
 Frankfurter, Salomon 22, 48
 Freud, Sigmund 282–284, 294, 296, 297
 Fridl, Jerneja 228, 239, 296, 298
 Frisch, Otto R. 325, 336
 Fritsch, Karl 358–360, 364, 365, 381, 384
 Frobenius, Ferdinand Georg 307
 Frontin, Sekst Julij (Sextus Iulius
 Frontinus) 178
 Fronton, Mark Kornelij 36, 38
 Fuchs, Heide 132, 149
 Fuchs, Lazarius 307
 Fuchs, Robert 266

G

Gabrič, Aleš 347, 350, 352, 354
 Gams, Ivan 224, 225, 227–229, 238
 Gasperi, Alcide de 13
 Gatscher-Riedl, Gregor 16, 19
 Gegenbauer, Leopold 303, 306–309
 Gelij, Avel 38
 Gerstner, Hans 265
 Gerzinič, Alojzij 35, 48
 Gitlbauer, Michael 26, 29, 30, 32, 35, 38, 207
 Glaser, Karel (Karl, Karol) 6, 12, 151–169,
 408, 420, 431

Glonar, Joža 78, 93, 141, 148, 305, 318
 Gmunden, Johann von 301
 Gnidovec, Janez (Johann) 18, 35–37,
 44–49, 406
 Godini, Neva 79, 93
 Goethe, Johann Wolfgang von 64, 104,
 105, 107, 133, 136, 138, 149, 331
 Gohau, Gabriel 391, 398
 Goldmann, Arthur 5, 103
 Goldschmiedt, Guido 341, 349–351
 Golob, Boštjan 6, 302, 321, 424, 428
 Gomperz, Heinrich 248, 282, 286
 Gomperz, Theodor 22, 23, 26, 29–32, 40, 98
 Goncourt, brata 123, 124
 Gorenc, Sonja 293–295
 Göstl (Goestl), Fran 267, 278
 Grabenweger, Elisabeth 132, 149
 Grafenauer, Bogo 176–181, 209–213,
 215, 219
 Grafenauer, Ivan (Johann) 25, 67, 68, 73,
 78, 82–87, 91–95, 151, 167, 412, 418
 Graff, Ludwig von 139
 Granda, Stane 202, 204, 219, 220
 Graßberger, Roland 40, 42
 Grauert, Heinrich Wilhelm 172, 173
 Gregorčič, Simon 179
 Gregorin, Janko (Johann) 119, 121, 125,
 129, 194, 409
 Grillparzer, Franz 107, 110, 133, 138, 202
 Grimm, Jakob 51, 97
 Grobben, Karl 100, 363, 364
 Gross, Karl 265
 Grošelj, Pavel (Paul) 392, 416
 Gruden, Janko 10
 Gruden, Josip 204, 205
 Grum, Slavko (Ignatz) 296, 298
 Grysar, Carl Joseph 22

H

Haberlandt, Michael 90, 226, 237
 Habsburški, Maksimilijan I., cesar 188,
 189, 234

- Habsburško-Lotarinški, Rudolf (Franz Karl Joseph), nadvojvoda 174
 Hafner, Stanislaus 51, 53–55, 69, 70
 Hahn, Carl (Karl) August 132
 Hahn, Otto 325
 Haidinger, Wilhelm Karl 390
 Haller, Edmund 203
 Hanibal (Hannibal) 178
 Hanslick, Eduard 263
 Hartel, Wilhelm Ritter von 23, 25, 26, 29
 Hartman, Bruno 135, 149
 Hasenöhrl, Friedrich 323, 332
 Hatschek, Berthold 381
 Hauler, Edmund 14, 23, 32–40, 43, 101, 103, 144
 Hauptmann, Ljudmil 204
 Hausleithner, Carl 266
 Heine, Heinrich 133, 143
 Heinzl, Richard 102, 132, 133, 139, 144, 145
 Herakles 29
 Herder, Johann Gottfried 100, 141, 433
 Herič, Matija (Matthias) 14, 17, 416
 Hermann, Julius 246, 247
 Herodot 24, 29, 30, 38
 Herondas 35, 40
 Hertz, Heinrich 324, 336
 Hess, Victor F. 323–325, 336
 Hesse, Michael 357, 359, 385
 Hettner, Alfred 226
 Heziod 33
 Hilbert, David 307, 309, 315
 Hildebrand, Richard 26
 Hillebrand, Franz 282, 291
 Hinterlechner, Karel (Karl) 6, 16, 373, 374, 389–399, 408, 425, 426
 Hipija 36
 Hipokrat 43
 Hirn, Josef 173, 192, 193, 196, 199, 200, 202, 205, 206, 213, 233, 234, 237
 Hirsch, Hans 174
 Hirschfeld, Otto 23, 30, 173, 175, 179, 207
 Hladnik, Milan 6, 301, 424, 429
 Hock, Stefan 106
 Hočevar, Franc (Franz) 12, 16, 301, 302, 304, 305, 316–320, 407, 424
 Hočevar, Teja 228, 238
 Höffler, Alois 282
 Hoffmann, Dieter 324, 336
 Hoffmann, Emanuel 22, 24, 26, 29, 30, 152, 179, 187, 207
 Höfler, Alois 213, 327
 Höfler, Janez 241, 243, 248, 249, 254, 255, 260
 Hofmann, Franz 265
 Hohenberska, Zofija, vojvodinja (gl. Chotek Chotkowa und Wognin, Sophie von) 197
 Holjevac, Željko 233, 238
 Homer 24, 26, 29, 30, 32, 37, 38, 244
 Horacij, Kvint Flak 24–27, 30, 31, 35, 36, 43, 103
 Hribar, Ivan 185, 186, 189, 217
 Hriberšek, Matej 5, 11, 13, 21, 27, 28, 41, 42, 44, 48, 49, 176, 219, 417, 429
 Hrizostom, Dion 38, 406
 Hrobarova, Marketa 30, 49
 Hrovat, Ladislav 22
 Hubad, Matej 265, 266, 268, 272–274
 Huber, Alfons 174, 181, 182, 184, 187, 188, 190, 244, 248
 Hudelja, Niko 6, 226, 239, 375, 385
 Hultzschn, Eugen 155
 Humboldt, Wilhelm von 51
 Hume, David 283
 Husserl, Edmund 282
- I**
 Igljč, Aleš 192–195, 220, 221
 Ilesič, Fran 102, 198, 217, 273–275, 278
 Iliašič, Anton 188
 Isačenko, Aleksander Vasil'evič 87, 93
 Iskander, Nestor 182, 217, 413

J

Jäger, Gustav 323, 329
 Jagić, Vatroslav 9, 26, 28, 32, 35, 51,
 53–61, 64–67, 70, 78–84, 89, 90, 94,
 97–105, 108, 109, 120, 126, 175,
 181–184, 186, 190, 192, 203, 233,
 237, 243, 244, 246, 251, 270–274,
 370, 394, 418, 423
 Jagoditsch, Rudolf 54, 55, 70, 98, 110
 Jakopič, Rihard 257
 Jakopin, Franc 56, 62, 70
 Jakub, Ibrahim ibn 191
 James, William 283, 291
 Jamnik, Polona 362, 367, 385
 Jančar, Ferdinand (gl. Faustus, ps.) 17,
 174, 175, 187–190, 216, 217, 414
 Jankowsky, Kurt R. 75, 93
 Jaspers, Karl 295
 Jauk-Pinhak, Milka 151, 168
 Jeglič, Anton Bonaventura 10, 12, 18, 35, 45
 Jellinek, Max Hermann 35, 108, 142, 143
 Jeločnik, Viktor 18, 339, 344–346, 353,
 354, 405, 425
 Jembrih, Alojz 65, 70
 Jenčič, Salvislav 339, 350–355, 405, 425
 Jenko, Ana (gl. Šterba-Böhm, Ana) 353,
 379, 386, 425
 Jenko, Davorin 207
 Jenko, Josip (Jožef/Josef) 207–209, 215,
 217, 415
 Jeraj, Fran 372
 Jerè, Franc (Francišek, Franz) 18, 39–42,
 44–47, 49, 407
 Jerman, Frane 285, 287–289, 291, 298
 Jerusalem, Wilhelm 32, 38, 40, 42, 213,
 282, 327
 Jesenko, Fran (Franz) 16, 357, 361–368,
 382–384, 386, 387, 401
 Jevnikar, Martin 314, 318
 Jireček, Josef Konstantin 9, 54, 61, 67, 89,
 97–100, 102, 105, 175, 186, 190, 193,
 208, 209, 232, 238, 272, 423

Jodl, Friedrich 32, 34, 37–39, 41, 99, 108,
 119, 144, 282–286, 290, 291, 295, 327
 Jogan, Nejc 6, 357, 430
 Jolly, Julius 154, 168
 Jug, Anton 10
 Jurčič, Josip (Josef) 86, 287
 Jurenka, Hugo 32, 35
 Justin, Mark Justinijan (Marcus Iunianus
 Iustinus) 178
 Juvenal, Decim Junij 35, 38

K

Kacijaner, Ivan 199
 Kalan, Valentin 285, 298, 307, 320
 Kalimah 26
 Kansky, Ana (r. Mayer) 353, 425
 Karabacek (Karabaček), Joseph von 28
 Karadžić, Vuk 141
 Karajan, Theodor Georg Ritter von 132
 Karel VI. 235
 Karsten, Hermann 358
 Kaspret, Anton 62, 176
 Katičić, Rastislav 151, 168
 Katon, Mark Porcij Starejši 26, 36
 Katul, Gaj Valerij 24, 26, 30, 33
 Kauer, Robert 42
 Kavčič, Janez 65, 70, 310, 312, 319
 Kempe, Stephan 377, 385
 Kerner Marilaun, Anton von 358–360,
 364, 365
 Ketner, Radim 395, 398
 Kette, Dragotin 192
 Kidrič, France (Franz) 14, 16, 51, 62,
 65–71, 87, 319, 412, 418
 Kiehn, Michael 357, 359, 385
 Kirchshofer, Ernst 22, 23, 49, 174, 175,
 220
 Klein, Felix 307, 313, 315
 Klemenčič, Ignac 302, 334
 Klemenčič, Matjaž 194, 220
 Klopstock, Friedrich Gottlieb 137, 138
 Kluckhohn, Paul 134

- Klun, Vinko Fereri 223, 239
 Knafelj, Luka 16, 19, 29, 50, 243, 261,
 287, 299
 Knaflič, Carl 171
 Knific, Ivan (Johann) 18, 326, 327, 329,
 330, 335, 403
 Kober, Leopold 226
 Koblar, Anton 177
 Koblar, France 67, 69, 81, 198–200, 247,
 260, 287, 288, 297
 Köchlin, Michael (= Coccinius
 Tubingensis, Michael) 188, 217, 221,
 414
 Kocić, Marija 233, 239
 Koder, Anton 288
 Kohn, Gustav 303, 306, 312, 314, 326,
 332, 351
 Kokole, Stanko 244, 255, 256, 260
 Kolarič, Rudolf 60–62, 70
 Kollár, Ján 52, 80, 97, 98
 Komatar, Franc 212
 Komel, Dean 289, 298, 299
 Komljanec, Josip (Josef) 58, 73, 79–81,
 88, 92–94
 Königsberg (Regiomontanus), Johannes
 Müller von 301
 Konstantin Veliki (Flavius Valerius
 Constantinus Augustus) 207, 208,
 244, 415
 Kopitar, Jernej 51, 52, 80, 94, 97–99, 102,
 103, 141, 153, 193, 434
 Koruza, Jože 82, 94
 Kos, Elizabeta, roj. Krek 177
 Kos, Franc (Franz) 12, 171, 175–181, 204,
 207, 209, 251, 217, 219, 413, 421
 Kos, Janko 82, 93, 100, 110
 Kos, Mateja 254, 260
 Kos, Milko 16, 171, 174, 177, 180, 204,
 207, 209–212, 216–219, 415, 421
 Košir, Matevž 173, 220, 332, 336
 Koter, Darja 279
 Kozina, Paul 416
 Krafft-Ebing, Richard von 294
 Kralj, Lado 296, 298
 Kralj-Iglič, Veronika 221
 Krall, Jakob 190
 Kramberger, Petra 6, 11, 12, 19, 172, 221,
 357, 361, 386, 430
 Kramer, Albert 201, 217
 Kranjc, Andrej 228, 239
 Kranjec, Silvo 187, 206, 225, 239
 Kranzmeyer, Eberhard 144, 146
 Kraus, Carl (Karl) von 133, 142, 143
 Krebs, Norbert 226
 Krek, Gregor 78
 Krek, Janez Evangelist 180
 Krelj, Sebastijan 59
 Kremšek, Slavko 226, 239
 Kretschmer, Paul 35, 38, 43
 Krisper, Anton 277
 Križanič, Ivan 275, 279
 Krones Ritter Marchland, Franz von 186,
 199
 Kropelj, Monika 65, 70, 73, 74, 77, 88, 94
 Kropivnik, Andrej (Andreas) 184
 Kropivnik, Franc (Franz) 175, 184–186,
 215, 217, 413
 Kržišnik, Jožef (Josef) 9, 112, 119, 125,
 126, 129, 171, 409
 Ksenofont 26, 27, 35
 Kubitschek, Wilhelm 234, 238
 Kummer, Ferdinand 133
 Kunzek Lichten, August von 322
 Kurcij, Ruf 31
 Kurepa, Đuro 319
 Kuret, Primož 275, 279
 Kušar, Valentin 301, 304, 306, 307, 310,
 312, 317–319, 407, 424
 Kvintilijan, Mark Fabij 43
- L**
- Labor, Josef 266
 Lachnit, Edwin 243, 260
 Lah, Ivan 12

- Lampe, Evgen (Evgenij) 276
Lang, Franz 135
Lang, Victor von 323, 327, 329, 331
Lapajne, Vladimir 334
Lastavec, Franc (Franz) 14, 17, 30–32, 44,
45, 47, 406
Lavrič, Ana 241, 243, 249, 254, 255, 260
Lecher, Ernst 323, 332, 333, 336
Lechner, Johann 196
Leddra, Michael 391, 398
Lenard, Leopold 12
Lenček, Rado L. 55, 69, 75, 94
Leopardi, Giacomo 128, 410
Leskien, August 135
Leskošek, Janko 183, 191, 220
Lessiak, Primus 10, 131, 133, 134, 141–
149, 405, 420
Lešnjak, Simona 89, 94
Levec, Fran (Franz) 55, 71, 176, 288, 298
Lévi, Sylvain 156, 157, 168
Levstik, Fran 108, 287, 333, 412
Lhotsky, Alphons 243, 246, 248, 260
Lieben, Adolf 340, 343, 344, 346, 349,
363, 364
Lieben, Ignaz 341
Lilek, Emilian 10, 19
Lindley, David 283, 298
Lipnik, Jože 65, 66, 69–71
Lipold, Marko Vincenc 390, 398
Livi Bacci, Massimo 230–232, 239
Livij Tit (Titus Livius) 26, 31, 36, 178
Logar, Janez 58, 59, 69, 70
Logar, Tine 75, 79, 91, 94
Lokar, Janko (Johann) 104, 105, 109, 110,
117, 274, 411
Lončar, Dragotin 12
Lorenz, Otokar 174, 177
Loschmidt, Josef 323, 328
Loserth, Johann 199
Lubello, Sergio 113, 128
Lukan, Fani 198
Lukan, Walter 35, 36, 49
Lukijan 43, 127
Lukrecij, Tit Kar 31, 35, 38, 40, 43
Luther, Martin 272
Lužar, Fortunat 183, 191, 220
- M**
Maassen, Friedrich 265
Mach, Ernst 282–284, 291, 298, 394
Macher, Ivan 372
Maček, Jože 361, 367, 386
Maddalena, Edgardo 116, 124
Maeterlinck, Maurice 128
Magajna, Bogomir 294, 296, 297
Mahler, Gustav 277
Mahnič, Anton 12
Makedonski, Filip V. 178
Mal, Josip (Josef) 17, 171, 174, 203–205,
215–219, 225, 239, 254, 255, 258,
260, 415, 421
Mal, Miran 202, 220
Mannert, Konrad 234
Mantuani, Josip 17, 241, 243, 244, 246,
248, 249, 251, 254, 255, 258–261,
273, 276, 279, 412, 422
Manzoni, Alessandro 123
Martel, Édouard–Alfred 225
Marušič, Branko 113, 128, 201, 211
Marx, Friedrich 32
Masaryk Garrigue, Tomáš 5, 141, 282
Maselj, Fran 198, 217
Maselj, Ivan 10
Maselj, Janez (Johann) 44
Matičetov, Milko 78, 83, 94, 136, 149
Matl, Josef 82, 94
Mayer, Ana (por. Kansky) 353, 425
Medved, Anton 105, 106, 110
Megušar, Franc (Franz) 18, 416
Meinong Ritter Handschuchsheim,
Alexius von 282, 283, 290, 291, 293
Meister, Richard 7, 8, 19, 22, 49
Meitner, Luise 323–325, 336
Mekler, Siegfried 29

- Melik, Vasilij 202, 204, 205, 219, 220
 Mencej, Josip (Josef) 51, 63–65, 69–71, 411, 418
 Merhar, Johann 401
 Meringer, Rudolf 29, 56, 98, 136, 140
 Mertens, Dieter 189
 Mertens, Franz 303, 307, 309–314, 380
 Mesk, Josef 40, 42
 Meško, Fran Ksaver 198, 217
 Meyer, Stefan 323, 325, 336
 Meyer-Lübke, Wilhelm 23, 112, 114–117, 120–122, 125–127, 419
 Michl, Helga 340–342, 354
 Mihelič, Jože Andrej 361, 368, 386
 Miklavčič, Maks 44, 225, 239
 Miklošič, Fran (= Miklosich, Franz Xaver Ritter von) 23, 30, 52, 53, 55, 74–78, 97, 126, 132, 138–140, 152, 153, 178, 193, 207, 370, 374
 Mill, John St. 291
 Minor, Jakob 14, 26, 32, 58, 101, 104–106, 108, 133, 134, 138, 140, 142, 143, 145, 331, 376,
 Mlinar, Janez 212, 220
 Molè, Rudolf 5, 17, 103, 104, 108, 109, 110, 412, 418
 Molè, Vojeslav (Hermann) 17, 241, 244–248, 250–261, 413, 422, 423
 Molière (Jean-Baptiste Poquelin) 114, 121
 Molisch, Hans 359, 360, 367, 380, 381, 384
 Moth, Franz 8
 Mühlbacher, Engelbert 173, 187, 196, 200, 244
 Mühlberger, Kurt 298
 Müller, Friedrich 32, 76, 151, 155–157
 Müller-Pouillet, Johann 270, 291, 423
 Müllner, Johann 226
 Müllner, Laurenz 32, 34, 37, 39, 40–42, 108, 121, 285, 286, 291, 327, 364
 Murko, Matija (Mathias) 12, 14, 16, 19, 55, 56, 58, 60, 62, 71, 78, 80, 85, 101, 104, 131, 133–142, 147–150, 182, 183, 217, 404, 420
 Muršič, Rajko 136, 149
 Mussafia, Adolf (Adolfo) 112–116, 121, 125, 126, 419
- N**
 Nachtigall, Raimund (= Nahtigal Rajko) 14, 16, 51, 59–63, 68–71, 78, 79, 86, 87, 94, 134, 138, 150, 193, 411, 418
 Nadler, Josef 134
 Nagl, Johann Willibald 143, 144
 Nahtigal, Rajko (= Nachtigall, Raimund) 14, 16, 51, 59–63, 68–71, 78, 79, 86, 87, 94, 134, 138, 150, 193, 411, 418
 Napotnik, Mihael 12
 Nepomuk Renier, Janez 10
 Nepot, Kornelij 24, 30
 Nikitin, Vasilij Vasiljevič 397, 398
 Nimeth, Ulrike 255, 256, 259
 Novak, Franc (Franz) 119, 126, 127, 129, 409
 Novak, Vilko 136, 150, 192, 194, 195
- O**
 Oberhammer, Eugen 202, 205, 206, 209, 224, 226, 233, 235
 Oblak, Vatroslav 16, 51, 55–57, 59, 62, 68–71, 75, 77, 79–81, 83, 85, 87, 91, 94, 98, 183, 410, 418
 Öbschelwiz, Friedrich 235, 236
 Ogrin, Darko 6, 224, 226, 229, 230, 233, 238, 239
 Ogrin, Matija 73, 77, 93–95
 Okoliš, Stane 176, 220
 Oktavij 40
 Olin, Margaret 261
 Omerza, Franc (Franz) 42, 44
 Orel, Ivan (Johann) 175, 190, 191, 215–217, 414

- Orožen, Fran 176
Orožen, Ignac 177
Orožen, Martina 75, 79, 94
Oset, Željko 258, 261
Oton I. Veliki, vzhodnofrankovski kralj,
prvi cesar Svetega rimskega cesarstva
190, 191
Ottenthal, Emil von 174, 196, 203, 206,
209, 210, 213
Ottowitz, Nikolaus 320
Ovidij, Publij Nazon 24, 30, 36, 43
Ožbot, Martina 5, 111, 419, 431
- P**
- Pacheiner Klander, Vlasta 6, 151, 152,
156, 161, 162, 169, 420, 431
Pajk, Janko (Johann) 12, 284, 285, 287–
290, 292, 296, 297, 299, 402
Pajk, Pavlina 288
Pantelić, Dušan 235, 236, 239
Papež, Anton Nikolaj 339, 342, 343, 353,
354, 405, 425
Parenti, Alessandro 117, 128
Pastrnek, František 26, 98
Pašić, Nikola 195
Paterkul, Velej 38
Pauli, Wolfgang 347, 351
Paulsen, Friedrich 22, 49
Pavlin, Alfonz 372
Pavlin, Jožef (Josef) 301, 304, 309, 310,
312, 317, 318, 407, 424
Pečjak, Vid 290–292, 299
Pečovnik, Adolf 14, 326, 327, 331, 332,
335, 403
Pekmezi, Georg (Gjergj) 193
Pelikan, Anton 395, 398
Penck, Albrecht 184, 190, 202, 205, 223,
224, 230–233
Peppenauer, Helga 303, 320
Perdih, Franc 6, 339, 379, 386, 425, 432
Perhac, Rudolf 301, 304, 313, 314, 317,
318, 408, 424
Pertlik, Franz 391, 395, 398
Perušek, Milena 11, 361, 386
Perzij, Avel Flak 38
Pestotnik, Pavel 12
Peter II., kralj 124
Peterlin Neumaier, Tatjana 348, 354
Peterlin, Anton 308, 319, 327
Peterlin, Viktor 9, 223, 225, 233–235,
237, 404, 422
Petkovšek, Viktor 362, 386
Petronij, Gaj Arbitr 43
Petzval, Joseph 302, 304
Peuerbach (Peurbach), Georg von 301
Pfalz, Anton 144
Pfeiffer, Franz 132
Pifko, Ljudevit (Ludwig) (= Pivko,
Ljudevit) 13, 14, 65, 73, 88–92, 95,
411, 418
Pindar 35, 38, 40
Pionij 43
Pipenbacher, Josip (Josef) 26–28, 34, 44,
45, 47, 48, 406
Pirc Marjanovič, Bogdanka 378, 386
Pirjevec, Avgust 17, 108, 109, 223, 239,
412
Pirjevec, Karel (Karl) 301, 304, 310–312,
314, 317, 318, 407, 424
Pirnat, Stanislav 307, 319
Piskernik, Angela 11, 16, 17, 357, 359,
361, 378–383, 386, 401
Piskernik, Luka 379
Pivec-Stelè, Melita (Melitta) 172, 197,
198, 213, 221
Pivko, Ljudevit (Ludwig) (= Pifko,
Ljudevit) 13, 14, 65, 73, 88–92, 95,
411, 418
Planck, Max 325, 336
Plaschka, Richard Georg 54, 70, 89, 94
Platon 24, 26, 29, 30, 32, 33, 35, 36, 38,
40, 43, 74, 80, 98, 103, 291
Plavt, Tit Makcij 30, 32, 33
Plečnik, Jože 257

- Plemelj, Josip (Josef) 16, 115, 301, 304, 307–309, 315, 317–320, 341, 344, 407, 424
- Pleteršnik, Maks 81, 84
- Plutarh (Ploutarchos) 178
- Pöch, Robert (Rudolf) 226, 238
- Podbevšek, Anton 296
- Pogačnik, Franc (psevd. Naval) 265
- Pogačnik, Jože 67, 71, 81, 95, 106, 110
- Pogodin (Petrovich), Mikhail 182
- Pohlin, Marko 58
- Poincaré, Henri 291
- Polc, Janko 215
- Polibij (Pólybios) 178
- Polien (Polyaenus ali Polyenus) 178
- Polívka, Jiří 103
- Poljanec, Leopold 14, 392, 416
- Pollak, Jacques 342, 344, 346, 348, 350
- Porsch, Otto 371
- Potočnik, Matthäus 402
- Povšič, Jože 305, 320
- Pozzetto, Marco 241, 256, 260, 261
- Pregelj, Ivan (Johann) 105, 106, 109, 110, 319, 412
- Premmerstein, Anton von 35
- Premrl, Stanko 264–266, 268, 279, 423
- Prešeren, France 60, 68, 71, 102, 314
- Příbram, Alfred Francis 175, 196, 348, 390
- Prijatelj, Ivan (Johann) 16, 60, 62, 67–69, 71, 100–103, 107–110, 193, 198, 199, 217, 411, 418
- Primorac, Jakša 88, 95
- Promitzer, Christian 194, 195, 220
- Proporcij, Sekst 38, 40
- Prosen, Marijan 334, 336
- Prosenč, Franc (Franz) 28, 29, 44, 45, 47, 406
- Prosnitz, Adolf 266
- Ptolemaj, Klavdij 233, 235
- Pukšič, Eva 159, 169
- Pupin, Mihajlo 334
- Purgaj, Jakob 12
- Puškin, Aleksander Sergejevič 101
- Putick, Viljem 225
- R**
- Rački, Franjo 180
- Radermacher, Martin Ludwig 23, 40–43
- Radics, Peter von 279
- Radić, Antun 88
- Radvanyi, Pierre 324, 336
- Rahten, Andrej 196, 197, 220, 258, 261
- Rakovec, Ivan 395, 399
- Rakuša, Fran 279
- Ramovš, Fran 41, 42, 62, 63, 68, 79, 86, 91, 94, 139, 148
- Rampley, Matthew 242, 252–255, 261
- Ramšak, Mojca 136, 149
- Ranke, Leopold von 174
- Ratajc (Ratajec, Ratejc), Anton 18, 331, 326–329, 335, 403
- Ratzel, Friedrich 422
- Ravnik, R. 184, 220
- Razinger, Anton 265
- Razpet, Marko 6, 301, 303, 305, 308, 310, 319
- Rebek, Marius (Marij) 16, 17, 339, 348–351, 353–355, 405, 425
- Rebol, Franc 9
- Redlich, Oswald 173, 174, 187, 192, 196, 199, 200, 202, 203, 205, 206, 209, 210, 213, 214, 324, 238, 244
- Redtenbacher, Josef (Joseph) 340
- Regen, Johann 416
- Reich, Emil 282
- Reiffenstein, Ingo 145, 150
- Reininger, Robert 282, 286
- Reisch, Emil 32, 35, 38, 42, 196, 246, 248, 252, 396
- Reiter, Ludwig 202, 220
- Reiter, Wolfgang 322, 323, 325, 336
- Rejec, Albert 334
- Resman, Blaž 241, 243, 249, 254, 255, 260

- Rešetar, Milan von 40, 54, 55, 58, 60, 83,
85, 97, 98, 101, 103–108, 120, 122,
312, 418, 419
- Reyer, Eduard 394
- Rezoničnik, Lidija 6, 301, 424, 432
- Rhaeticus Wieser, Alfred 282, 299
- Ribnikar, Peter 184, 220
- Richter, Elise 13, 115, 122, 124
- Richter, Helene 115
- Riegl, Alois 196, 241–245, 249, 255, 256,
258, 261
- Rietsch, Heinrich 269, 278, 429
- Rigler, Jakob 91
- Rogerij Ljubljanski 105, 106
- Römer, Franz 22, 23, 49
- Rosner, Robert W. 340–342, 355
- Rostohar, Mihajlo (Michael) 9, 281, 284,
285, 287, 289–293, 296–299, 402, 424
- Rousseau, Jean-Jacques 107
- Rozman (Rožman), Jožef (Josef) 13, 14,
17, 326, 330, 335, 403
- Rus, Jože (Josef) 17, 223, 225–229, 237,
238, 404, 421
- Rutar, Simon 176
- Ruvarac, Ilarion 180
- S**
- Saar, Ferdinand 138
- Sabadin, Denis 333, 334, 336
- Said, Edward W. 152, 166, 169
- Sajovic, Guido 416
- Salieri, Antonio 267
- Salustij, Gaj Krisp 24, 26, 30, 38, 40
- Samec, Drago 205, 220
- Samec, Maks (Maximilian) 9, 16, 339,
345–348, 351–355, 405, 425
- Samide, Irena 6, 11, 19, 131, 172, 221,
361, 386, 419, 433
- Samsa, Ivan (Janez, Johann) 18, 42–47,
49, 407
- Sauer, August 107, 110, 138
- Schaffer, Franz 226
- Schalk, Joseph 266
- Schauff (Schauferl), Jakob 267
- Schenkl, Karl 23, 24–27, 29–31, 98, 144,
207
- Scherer, Wilhelm 132–134, 137
- Schiff, Josef 38
- Schiller, Friedrich 137, 138
- Schipper, Jakob 144, 145
- Schlegel, August Wilhelm 141
- Schlegel, Friedrich 141
- Schleicher, August 159
- Schlenk, Wilhelm 341, 350
- Schlosser, Julius Ritter von 241, 242, 245,
247, 248, 258
- Schlüter, Constantin 33
- Schmid, Vlado 176, 220
- Schmid, Walter 198
- Schmidt, Franz Erich 14, 30, 107, 109,
133, 137, 138, 141, 419
- Schmitt, Jens Oliver 233, 239
- Schmitt, Oliver Jens 233, 239
- Schönbach, Anton Emanuel 144
- Schopenhauer, Arthur 108, 119, 293
- Schrader, Hans 246, 248
- Schrödinger Erwin 323, 324, 326, 337,
380
- Schubert, Franz 267–278
- Schuchardt, Hugo 113, 114, 120, 129
- Schuschnig, Thomas 205, 206, 217, 415
- Schwabl, Hans 22, 23, 49
- Schweidler, Egon 323
- Sedej, Francišek 12
- Seemüller, Josef (Joseph) 108, 133, 144
- Seidl, Ferdinand 392
- Seidl, Johannes 5, 13, 226, 238, 391, 399
- Seuffert, Bernhard 101
- Sever, Jožef (Josef) 301, 304, 310, 312,
313, 317, 318, 408, 424
- Sheridan, Richard Brinsley 128
- Sickel, Theodor von 173, 174, 254
- Siegel, Heinrich 265
- Siegel, Karl (Carl) 42

- Sieger, Robert 230
 Sievers, Eduard 75, 85, 142
 Sigismund, Marcus 57, 71
 Sigmund, Karl 302, 303, 320
 Silij Italik (Tiberius Catius Asconius
 Silius Italicus) 178
 Simonič, Franc 12
 Simoniti, Vasko 221
 Simony, Friedrich 178
 Sinclair, Upton 124
 Sivec, Jože 264, 268, 279
 Skodlar, Viktor 171
 Skraup, Zdenko Hans 341, 347–350
 Skubic, Mitja 124, 129
 Slana, Lidija 208, 220
 Slavec Gradišnik, Ingrid 226, 239
 Slavik, František 395, 399
 Slodnjak, Anton 101–103, 110
 Slokar, Johann 172
 Smolej, Tone 5–7, 11, 24, 49, 97, 126, 129,
 153, 223, 241, 244–248, 250, 252,
 253, 257, 261, 301, 340, 355, 417,
 418, 433
 Smoraġ-Różycka, Małgorzata 256, 261
 Snoj, Jurij 265, 279
 Sofokles 24, 26, 29, 30, 32, 38, 40
 Sokołowski, Marian 244
 Sokrat 32, 286
 Sormann, Alexander (= Zorman,
 Aleksander) 184
 Sosič, Barbara 136, 150
 Spinoza, Baruch 294, 295, 297, 402
 Spitzer, Leo 117, 118, 124, 128
 Srebrnič, Josip (Josef) 17, 18, 223, 225,
 232, 233, 237, 239, 403, 422
 Stache-Rosen, Valentina 154, 169
 Stacij, Publij Papinij 26
 Stanić, Mile 236, 239
 Stanonik, Marija 73, 82, 95, 136, 150
 Stanovnik, Justin 37, 49
 Stefan, Jožef (Josef) 7, 8, 282, 302, 304,
 318, 322–328, 334, 337, 340, 341, 428
 Steinacker, Harold 203
 Steinbach, Daniel 131, 143, 150
 Stejskal, Karl 133
 Stelè, France (Franz) 201, 217, 241, 243,
 244, 246, 247, 249–261, 286, 413,
 422, 423
 Stergar, Janez 379, 380, 386
 Stöhr, Adolf (Adolph) 37, 205, 270, 282,
 286, 327, 423
 Stritar, Josip (Josef) 106, 107, 109, 110,
 287, 412
 Strnad, Janez 334
 Strzygowski, Josef (Joseph) 241, 242, 245,
 247, 250–253, 256, 261, 422
 Studen, Andrej 220
 Sturm-Schnabl, Katja 65, 68, 71
 Stussi, Alfredo 117, 129
 Suess, Franz Edvard 226, 238, 263, 265,
 391, 395, 399
 Suhadolc, Anton 6, 301, 307, 315, 316,
 320
 Sundbärg, Gustav 230
 Suppantschitsch, Richard (= Zupančič,
 Rihard) 10, 16, 17, 301, 304, 314–
 320, 408, 424
 Surlus, Laurentius 105
 Sušnik, Lovro (Lorenz) 10, 119, 126, 127,
 129, 410
 Svetokriški, Janez 105
 Swoboda, Hermann 282
 Szanto (Szántó), Emil 35
- Š**
 Šafařík, Pavel J. 51
 Šanda, Dragan (Karel, Karl) 14, 119, 127,
 129, 409
 Šanda, Janko (Johann) 14, 198–200, 217,
 218, 221, 414
 Šarabon, Vinko (Vinzenc) 223, 225,
 230–232, 237, 239, 404, 422
 Šašel Kos, Marjeta 234, 239
 Šedivy, Jan 140, 150

- Šerko, Adolf 369
Šerko, Alfred 16, 281, 284, 285, 287,
293–297, 384, 402, 424
Šerko, Alfred ml. 369
Šerko, Ana 369
Šerko, Angela (r. Zurc) 373
Šerko, Edvard 369
Šerko, Ernest 369
Šerko, Franc 369
Šerko, Milan 357, 361, 369–374, 382,
383, 386, 401
Šerko, Zofija (r. Obreza) 369
Šilc, Jakob 106, 107, 109, 412, 419
Škerlj (Škerl), Stanko (Stanislaus) 16,
111, 119, 122, 123, 129, 410, 419
Škrabec, Stanislav 79
Škulj, Edo 35, 37, 49, 241, 260
Šlebinger, Janko (Johann) 9, 14, 17, 27,
51, 58, 59, 68, 70, 188–190, 217, 345,
354, 411, 418
Šlibar, Franc 177
Šmajdek, Franc 375
Šmajdek, Jožef (Josef) 17, 357, 361,
375–378, 382, 383, 401
Šmalc, Matej (Matthäus) 14, 18, 119,
126–129
Štante, Milan 153, 169
Štěrba-Böhm, Ana (gl. Jenko, Ana) 12,
353, 379, 386, 425
Štih, Peter 221
Štrekelj, Karel (Karl) 12, 16, 57, 59, 65,
68, 70, 73–81, 83–85, 88, 91–95, 98,
183, 184, 410, 418
Šturm (Sturm), Fran (Franz) 16, 111,
112, 115, 116, 119–122, 125, 129,
409, 419
Šuklje, Fran 176
Šumi, Franc 177
Švajncer J., Janez 90, 95, 201
- T**
Tacit, Kornelij Publij (Gaj) 10, 24, 31
Taine, Hippolyte Adolphe 419
Tasso, Torquato 35
Tauber, Alfred 303, 306, 312
Tavčar, Ivan (Johann) 371
Teofrast 29
Teognis 30
Teokrit 24, 33, 36, 38
Terencij, Publij Afer 33, 34, 36, 38
Terezija, Marija 140
Tesla, Nikola 334
Thausing, Moriz 241
Thomson, Joseph John 324, 337
Thun-Hohenstein, Leopold 22, 48, 172,
173, 221, 358
Tibul, Albij 33, 38, 40
Tietze, Hans 246
Tobler, Adolf 114
Tomaschek, Karl 24, 132, 133
Tomaschek, Vilijem (Wilhelm) 224, 232,
396
Tomasin, Lorenzo 129
Tominšek, Josip 100, 110
Topolovšek Ivan (Johann) 164, 168
Toporišič, Jože 86, 95
Trdan, Franc (Franz) 18, 35, 49, 206, 215,
217, 415
Trdina, Janez (= Terdina, Johann) 22, 50
Trebec, Nada 377, 386
Trstenjak, Anton 290–292, 298, 299
Trstenjak, Dragotin 153
Trtnik (Tertnik), Jožef 265
Trubar, Primož 59, 64, 67, 272, 274–276,
278, 279, 411
Tschermak, Erich von 367
Tschermak, Gustav 363, 367, 371, 391,
394, 396
Tukidid 25, 26, 32, 40

U

Uhland, Ludwig 102

Unger, Franz 358

V

Vahlen, Johann (Johannes) 22–24, 152

Valjavec, Matija (Mathias) 22

Valvasor, Janez Vajkard 227, 401

Vaniček, Alois 159, 167

Varon, Mark Terencij 38

Veber, France 291

Vega, Jurij 334

Velkovrh, Ciril 315, 319

Vencajz, Janko 156, 169

Vergilij, Publij Maron 24, 30–32, 35, 36

Vidav, Ivan 308, 317, 320

Vidic, Fran (Franz) 14, 16, 18, 98–100,
108–110, 418, 419

Vidmar, Luka 6, 147, 148, 241, 422, 434

Vidmar, Milan 11

Vilfan, Sergij 215

Villain, Jacques 324, 336

Vockner, Josef 266

Vodnik, Valentin 58, 86, 98–100, 102,
109, 110, 234, 239, 410Vodopivec, Peter 16, 19, 29, 50, 221, 243,
261, 287, 299, 347, 354

Vogelweide, Walther von der 137, 142

Vogt, Theodor 24, 26–30, 32, 35, 37, 144,
178, 190, 200, 202, 205, 207, 270,
327, 364, 423

Volk, Manca 296, 298

Vondrák, Václav (Wenzel) 32, 35, 42, 54,
55, 58, 60, 67, 82, 85, 89, 98, 103,
106–108, 120, 127, 270, 313, 331, 423

Vostokov, Aleksander H. 51

Vovko, Andrej 81, 95

Vrhovec, Ivan 176

Vrhovnik, Ivan 177, 198, 217

Vrišer, Igor 224, 226, 227, 230, 233, 239

W

Wagner, Andreas 188, 189, 221

Wagner-Jauregg, Julius 296

Wähner, Franz 394, 395

Wallaschek, Richard 263, 269

Wattenbach, Wilhelm 174

Weber, Dorothea 23, 50

Wegscheider, Rudolf 342, 344, 346,
348–351

Weidel, Hugo 343, 364

Weilen, Alexander Weil Ritter von 35,
38, 40, 105, 108

Weiß, Johann von 186

Wenzel, Franz 342

Werner, Franz 145, 150, 380

Wettstein, Richard Ritter von 359, 360,
366, 370, 371, 376, 377, 380, 381,
384

Weyr, Emil 302–304

Whitney, W. D. 153, 167

Wickhoff, Franz 196, 203, 241–246, 248,
249, 255, 258, 422

Wiesinger, Peter 131, 143, 150

Wiesner, Julius 346, 347, 358–360, 363–
367, 370, 376, 377, 384, 396

Wiesthaller, Fran 28, 42, 49

Wilamowitz Moellendorf, Ulrich von 40

Wilhelm, Alfred 203

Winkelbauer, Thomas 172–175, 221

Wirtinger, Wilhelm 303, 306, 311, 312,
313, 315, 332, 380

Wolkan, Rudolf 38

Wotke, Karl 14, 27

Wraber, Tone 334, 362, 387

Wundt, Wilhelm 283, 284, 286, 291,
335, 402

Wurtz, Adolf 340

Wutte, Martin 147

Z

- Zabel, Blaž 169, 253, 258, 261
Zeißberg, Heinrich Ritter von 174, 177,
179, 181, 184–188, 190, 244
Zelzer, Michaela 24, 50
Zematsek, Johann 321
Zhishman, Josef (Joseph) Ritter von 14
Zikulnig, Adelheid 173, 221
Zimmermann, Robert 8, 24, 26, 29, 30
Zippe, Franz Xaver Maximilian 391, 399
Zlobec, Ciril 41, 334
Zois, Žiga 68, 98, 99, 103, 434
Zöllner, Erich 281, 299
Zomárides, Eugen 38
Zonaras, Joannes 178
Zorman, Aleksander (= Sormann,
Alexander) 184
Zuckmayer, Carl 128
Zupan, Helena 208
Zupan, Jakob 5, 103, 104, 110
Zupan, Tomo 156
Zupančič, Rihard (= Suppantschitsch,
Richard) 10, 16, 17, 301, 304, 314–
320, 408, 424
Zupanič, Niko (Nikolaus) 9, 191–195,
216–218, 220, 221, 414
Zupanič-Kralj, Veronika 192, 221
Zwitter, Žiga 5, 6, 223, 227, 229, 239,
421, 434

Ž

- Žalec, Bojan 299
Žejn, Andrejka 5, 51, 73, 74, 88, 95, 183,
418, 435
Žepič, Sebastijan 22
Žibert, (p. Avguštín) Ivan Krstnik (P.
Augustin Johann) 17, 174, 195–198,
216–218, 220, 414
Žibert, Anton 195
Žigon, Tanja 5, 11, 19, 171, 172, 213, 221,
386, 389, 421, 435
Žmavc, Jakob 14, 185–187, 192, 215, 217,
414
Žontar, Ana, roj. Bauer 212
Žontar, Josip (Josef Ignaz) 10, 171, 174,
212–217, 219, 221, 415, 421
Žontar, Jože 10
Žontar, Primož 212
Žunkovič, Igor 5, 6, 281, 302, 321, 369,
379, 380, 386, 387, 424, 436
Župančič, Oton (= Zupančič, Otto) 192